

Henkinen muuri

Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930

Toimittanut

TOMI HUTTUNEN

Henkinen muuri

Henkinen muuri

Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet
1800–1930

Toimittanut
TOMI HUTTUNEN

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TOIMITUKSIA 1493

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2024 Tomi Huttunen ja SKS

Sarja-asu: Timo Numminen
Kannen toteutus: Eija Hukka
Kannen kuva: D. Konradt
Hakemisto: Iida Falck, Mari Harve ja Siiriliisa Joutsen
Taitto: Maija Räisänen
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-867-5 (nid.)
ISBN 978-951-858-868-2 (EPUB)
ISBN 978-951-858-869-9 (PDF)

ISSN 0355-1768 (nid.)
ISSN 2670-2401 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/skst.1493>

Teos on lisensoitu Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä. Tutustu lisenssiin osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa <https://doi.org/10.21435/skst.1493> tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2024

Sisällys

LUKIJALLE 7

JOHDATUS SUOMALAIŠVENÄLÄISIIN KIRJALLISUUSSUHTEISIIN 9

Tomi Huttunen

VARHAISET VENÄLÄISET SUOMI-KUVAUKSET 38

Nikita Drozdov

ENSIMMÄISET STIPENDIAATIT JA KARAMZIN 56

Tomi Huttunen

KOLME PIETARINSUOMALAISTA KIRJAILIJAA 76

Tomi Huttunen ja Mika Pylsy

KOLMEN SUUREN KASSIKON SAAPUMINEN SUOMEEN 120

Ben Hellman

LUKIJOIDEN SUOSIKKI IVAN TURGENEV 140

Ben Hellman

”MIEHUULLINEN DOSTOJEVSKI” – SUOMALAIŠEN LUKIJAKUNNAN
SYNNYSTÄ 150

Riku Toivola

VENÄJÄ, SEN VÄESTÖ JA KULTTUURI SUOMALAISTEN
TUTKIMUSMATKAILIJOIDEN KUVAUKSISIA 180

H. K. Riikonen

AIKALAISTEN NÄKEMYKSIÄ LEO TOLSTOISTA 205

Ben Hellman

KALEVALAN KAHTALAINEN VASTAANOTTO VENÄJÄLLÄ 218

Erja Laurila-Hellman ja Ben Hellman

SUOMALAIŠEN KIRJALLISUUDEN KÄÄNNÖKSET VENÄJÄLLÄ
1880–1917 230

Natalia Jakovleva

VENÄLÄINEN KIRJALLISUUS SORTOVUOSIEN SUOMEISIA 254

Mika Pylsy

L. ONERVA JA VENÄJÄ 295

Viola Parente-Čapková

SUOMI VENÄLÄISESSÄ 1900-LUVUN ALUN RUNOUDESSA 317

Aleksandr Sobolev ja Roman Timentšik

SUOMEN RUOTSINKIELISET KIRJAILIJAT JA VENÄJÄ ERÄIDEN
ESIMERKKIEN VALOSSA 343

H. K. Riikonen

KOLME UUTTA VENÄLÄISTÄ KIRJAILIJANIMEÄ 364

Ben Hellman

ANTON TŠEHOVIN VASTAANOTTO AUTONOMIAN AJAN SUOMESSA 395

Tintti Klapuri ja Liisa Byckling

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN KÄÄNNÖSANTOLOGIA 414

Mika Pylsy ja Aleksandr Sobolev

VENÄLÄISTEN EMIGRANTTIEN KIRJALLINEN TOIMINTA
SOTIENVÄLISESSÄ SUOMESSA 432

Natalia Baschmakoff

NEUVOSTO-KARJALAN SUOMENKIELINEN KIRJALLISUUSLIIKE
1920-LUVULLA 455

Mikko Ylikangas

VENÄJÄ JA NEUVOSTOLIITTO SUOMALAISSA AVANTGARDELEHDISSÄ
1920-LUVULLA 475

Harri Veivo

Lähteet ja kirjallisuus 493

Kirjoittajat 532

Abstract 535

Henkilöhakemisto 536

Lukijalle

Käsissäsi oleva kirja on monivuotisen kansainvälisen tutkimushankkeen Venäläinen kirjallisuus ja Suomi julkaisu. Hanke on toteutettu Suomen Kulttuurirahaston sekä Raija Rymin-Nevanlinnan rahaston tuella Helsingin yliopiston kielten osastossa yhteistyössä Suomen Kansalliskirjaston kanssa. Tutkimushankkeessa on kartoitettu venäläisen kirjallisuuden Suomessa tehtyjen ruotsinnosten ja suomennosten historiaa sekä suomalaisen ja suomenruotsalaisen kirjallisuuden venäjännösten historiaa aikavälillä 1800–1930. Lisäksi samalla aikavälillä on tarkasteltu venäläisen kirjallisuuden käsityksiä Suomesta ja suomalaisista sekä vastavuoroisesti suomalaisen kirjallisuuden käsityksiä Venäjästä ja venäläisistä. Tutkimushankkeen arkisto- ja kirjastotutkimuksen seurauksena on löydetty tuhansia käännöksiä, jotka on saatettu jatkuvasti päivittyväksi digitaaliseksi venäläisen käännöskirjallisuuden bibliografiaksi Kansalliskirjaston sivustolle sekä omaksi tietueekseen Kansalliskirjaston Finna-käyttöjärjestelmään kaikkien kiinnostuneiden löydettäväksi ja avoimeen käyttöön.

Tämän kirjan luvuista Nikita Drozdovin, Roman Timentšikin, Aleksandr Sobolevin sekä Natalia Jakovlevan osuudet olen suomentanut venäjän kielestä, Ben Hellmanin yksin kirjoittamat luvut puolestaan ruotsin kielestä. Sobolevin ja Timentšikin luvun runosuomennokset on tarkastanut Jussi Hyvärinen. Kirjassa noudatetaan venäläisten nimien ja sanojen osalta suomen kielen niin kutsuttua kansallista translitterointikaavaa.

On erityisen ilahduttavaa saada julkaista tämä kokoomateos osaksi kunniakasta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia -sarjaa, joka on ilmestynyt vuodesta 1834 lähtien. Lämpimät kiitokseni kustannusjohtaja Kirsi Keravuorelle, julkaisukoordinaattori Maija Yli-Kätkälle sekä kustannustoimittaja Kati Hitruhinille kuin myös SKS:n nimeämille vertaisarvioitsijoille. Tutkimushankkeen Venäläinen kirjallisuus ja Suomi puolesta haluan kiittää Suomen Kansalliskirjaston työntekijöitä, erityisesti tietoasiantuntija Jussi-Pekka Hakkarasta monivuotisesta yhteistyöstä.

Helsingissä huhtikuussa 2024

Tomi Huttunen

Venäläisen käänöskirjallisuuden bibliografia Kansalliskirjaston verkkosivuilla. <https://kansalliskirjasto.finna.fi/Record/fikka.5697111>

Johdatus suomalaisvenäläisiin kirjallisuussuhteisiin

Tommi Huttunen

 <https://orcid.org/0000-0001-5054-8080>

Suomen ja Venäjän välinen pitkä raja on kiistaton osa kansallista itsemymmärrystämme ja Suomen historiallista maailmanpoliittista roolia. Raja on aina kaksisuuntainen – se sekä yhdistää että erottaa. Suomalaisvenäläisistä kirjallisuussuhteista puhuttaessa lainataan usein kirjailija ja kirjallisuudentutkija Erik Ekelundia, joka muotoili sotavuonna 1943 Suomen ja Venäjän välisen rajan henkisesti ylittämättömäksi:

Suomen raja Venäjään käsin oli henkisesti ottaen kiinanmuuri: karavaanit eivät koskaan ylittäneet, aatevirtausten tai taide- ja kirjallisuussuuntien vaihdolle se oli ylittämätön este. Venäjän kulttuurielämä oli suurelle yleisölle suomessa terra incognita, lähinnä siksi että se oli perusolemukseltaan vieras, mutta myös siksi että venäjän taito oli niukalti Suomessa levinnyt.

Suhde Venäjään on aina Suomessa nähty – ja nähtäneen aina vastedeskin – yhdestä ainoasta näkökulmasta: poliittisesta.¹

Tässä sitaatissa ja ajatuksessa ylittämättömistä esteistä on monien suomalaisten mielestä edelleen vinha perä. Siinä on lisäksi vuosikymmeniä,

ellei jo vuosisatoja piilotellut toive siitä, että venäjän kieli sekä venäläinen kirjallisuus ja kulttuuri näyttäytyisivät suomalaisille koko kirjosaan. Venäjä näyttää kuitenkin aina pitävän huolen siitä, että rajanaapurin on pitädyttävä sen suhteen poliittisessa näkökulmassa.

Vähintään yhtä sitkeässä on ollut tyytymättömyys siihen, että venäläiset vaikutteet, ideat ja ilmiöt välittyvät Suomeen, milloin Ranskan, milloin Saksan kautta, Euroopan välityksellä. Suomen, jolla on pitkä yhteinen raja Venäjän kanssa, pitäisi mieluummin toimia Venäjä-asiantuntijana ja välittäjänä Euroopan ja läntisen maailman suuntaan.² Ajatus suomalaisille kuuluvasta Venäjä-erityisosaamisesta tai suomalaisen kulttuurin erityisistä ”tuntosarvista” venäläisen kulttuurin suhteen on ollut määrävänä myös Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisinä vuosikymmeninä, kun suomalaista Venäjä-tutkimusta on peräänkuulutettu.

Meidän aikanamme, kun Suomen ja Venäjän suhteet ovat historiallisen huonot ja kun tuo henkinen muuri on jälleen kerran vakaasti pysyissä, on tarpeen tarkastella maidemme välisten kulttuurisuhteiden kehitystä. Historia näyttää, että kulloinenkin poliittinen tilanne heijastuu myös kulttuurivaihtoon ja esimerkiksi kaunokirjallisuuden kääntämisen intensiteettiin. Venäläisen kirjallisuuden kääntäminen on ollut tyypillisesti aktiivisinta niinä aikoina, jolloin Suomen ja Venäjän suhteet ovat olleet edes hetkellisesti näennäisessä tasapainossa. Suomessa ovat kuitenkin aina olleet venäjän kielen osaajat kovin harvassa, joten näille yksilöille on langennut merkittävä välittäjän rooli kirjallisuuksien välillä silloin kun kysyntää on esiintynyt. Käännökset ovat aina olleet yksittäisten välittäjien varassa.

Suomalaisvenäläisiä kirjallisuussuhteita ei ole tutkittu riittävästi. Kirjallisuuskontakteja ja käännösten historiaa ei ole tätä aiemmin systemaattisesti selvitetty. Tämän vuoksi Suomessa ei tunneta venäläisen kirjallisuuden varhaisimpia suomalaisia käännöksiä, puhumattakaan suomalaisen kirjallisuuden venäjännöksistä, niiden määrästä ja niiden tekijöistä. Kuten poliittisessa historiassa, myöskään kirjallisuushistoriassa kyse ei ole koskaan ollut harmonisesta kumppanuudesta Suomen ja Venäjän välillä, vaan monisäikeisestä vuoropuhelusta, vaihtelevista tendensseistä, ystävyuden ja vihamielisyyden vuorottelusta ja tasapainottelusta naapuruudessa. Tässä vuoropuhelussa 1800-luvun autonomian

ajan suomalaisuuden ja suomenmielisyyden manifestit paitsi törmäävät Venäjän imperiumin kolonialistisiin kielipoliittisiin pyrkimyksiin ja slavofiliaan, myös sekoittuvat maiden väliseen monikulttuuriseen rajapintaan, kuten pietarinsuomalaisiin, inkeriläisiin, Viipurin monikielisiin, baltiansaksalaisiin ja karjalaisiin sukuihin, tekijöihin, kirjallisiin toimijoihin ja kääntäjiin.

Tämän kirjan tehtävänä on täyttää aukkoja kirjallisuussuhteiden historian osalta. Kirjan luvut nojaavat uuteen, määrällisesti rikkaaseen kirjasto- ja arkistotutkimuksen tuottamaan bibliografiseen tietoon, jonka varassa piirtyy kuva vääjäämättömän ylijarjaisesta suomalaisen kirjallisuuden historiasta. Sitä on aiemmin luettu ainakin tältä osin turhan suoraviivaisesti. Arkisto- ja kirjastotutkimuksen myötä löytyneet aineistot avaavat myös uusia näkökulmia esimerkiksi Venäjän vähemmistökirjallisuuksien historialliseen tutkimukseen vastaisuudessa. Venäläisen kirjallisuuden ruotsinnokset ja suomennokset ovat vanhempia kuin aiemmin on luultu, ja suomalaisen kirjallisuuden venäjännöksiä on tehty paljon enemmän kuin on tiedetty. Käsillä olevan kirjan tehtävänasettelun ymmärtämiseksi on myös hyvä huomioda, että venäläisen kirjallisuuden käännoshistorian tutkimus on viime vuosina maassamme jaettu useamman tutkimushankkeen kesken: Suomen Kulttuurirahaston ja Raija Rymin-Nevanlinnan rahaston tukema Helsingin yliopiston tutkimushanke Venäläinen kirjallisuus ja Suomi on vastuussa käsillä olevasta niteestä, mutta mukana on kirjoittajia myös Emil Aaltosen rahoittamasta tutkimushankkeesta *Tekstit* liikkeessä. Naiskirjailijoiden tuotannon vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840–2020 sekä Svenska Kulturfondenin aiemmin rahoittamasta tutkimushankkeesta *Mötet mellan den ryska och finlandssvenska modernismen*. Mainittakoon myös Exeterin yliopistosta käsin johdetun kansainvälisen tutkimushankkeen julkaisu *Translating Russian Literature in the Global Context*, jossa venäläisen kirjallisuuden käännoshistoriaa tarkastellaan maailmanlaajuisesti, suomalaista näkökulmaa unohtamatta.³

Tämän kokoomateoksen tarkoitus on esitellä niin venäläisen kirjallisuuden suomennosten ja Suomessa tehtyjen ruotsinnosten historiaa kuin myös suomalaisen ja suomenruotsalaisen kirjallisuuden venäjännösten historiaa. Samalla kirja valottaa venäläisen kaunokirjallisuuden

historiallista Suomi-kuvaa ja sen kiintopisteitä, mutta vastaavasti tarkastelemaan suomalaisten tutkimusmatkoja Venäjälle sekä kotimaisten kirjailijoiden Venäjä-käsityksiä aikarajauksen puitteissa. Teos etenee suhteellisen kronologisesti alkaen varhaisimmista Suomessa tai suomalaisvoimin tehdyistä venäläisen kirjallisuuden käännöksistä 1810-luvulta ja päättyen 1930-luvun alkuun, jolloin tilanne venäläisen kirjallisuuden käännösten osalta olennaisesti muuttuu. Siitä eteenpäin jatkuva historia on kokonaan uuden tutkimushankkeen aihe.

Mistä sitten alkoi venäläisen kirjallisuuden käännöshistoria Suomessa? Kun puhutaan kirjallisuus- ja kulttuurisuhteista yleensä tai sitten käännöskirjallisuuden historiasta nimenomaisesti, on vaikeaa, usein mahdotontakin määritellä täsmällisesti sitä, mistä on perusteltua alkaa: kuka tai mikä oli ensimmäinen? Tästäkin huolimatta esitän tässä johdannossa joitakin ensimmäisiä kohtaamisia suomalaisen ja venäläisen kirjallisuuden välillä.

Varhaisia kontakteja

Kielitaito oli tietenkin ensimmäinen edellytys käännöskirjallisille kontakteille. Henrik Gabriel Porthanin tiedetään 1700-luvulla olleen kiinnostunut venäläisestä kansanrunoudesta ja venäläisestä kirjallisuudesta, ja hänen luentojensa aiheiden kirjo oli tunnetusti laaja pitäen sisällään myös venäläisen kirjallisuuden, toki hyvin yleissivistävällä tasolla. Hän saattoi kuitenkin tutustua venäläiseen kirjallisuuteen vain ranskan tai saksan kielen välityksellä, sillä Porthan ei osannut venäjää. Hän oli lukenut Katariina Suuren kauden kuuluisimpiin kirjailijoihin kuuluneen Mihail Heraskovin teoksen *Tšesmesskii boi* ("Tšesman taistelu") vuodelta 1771, mutta ranskaksi.⁴ Samainen Heraskov kirjoitti myös tuon ajan kattavimman ranskankielisen katsauksen venäläiseen kirjallisuuteen, joten on mahdollista, että Porthanin Turun akatemiassa pitämät luennot venäläisestä kirjallisuudesta nojasivat tuohon Heraskovin teokseen *Discours sur la poésie Russe* (1772).⁵

Jos Porthanin suhde venäläiseen kirjallisuuteen oli uteliaan kiinnostunut, niin Christfried Ganander meni astetta pidemmälle, vaikutti hän-

kään juuri venäjää osannut. Ganander tunnetaan laajasta suomen kielien sanakirjastaan ja *Mythologia Fennica* -hakuteoksesta, mutta hän jätti jälkensä myös käännskirjallisuuden historiaan. Hän julkaisi Vaasassa vuonna 1787 erillisenä vihkona tekstin nimeltä *Venäjän naima-viisu*, joka on tunnettu tarjokas ensimmäiseksi venäläisen kansanrunouden suomennokseksi.

Gananderin vihkon alaotsikko kuului: ”Venäjän kielellä ja siitä suomi tulkittu runoixi, C.G. Veisataan Venäjän nuotilla. ja Suomi, runon nuotilla lauletan”.⁶ Julkaisu on kauttaaltaan – myös paratekstiensä osalta – leikkisä. Käännöksen mottona Ganander nimittäin esittää, että ”Barbarus hic ergo sum, nec non intelliger ulli” (”Olen täällä barbaari, koska minua ei ymmärretä”). Eino Salokkaan mukaan tämä viittasi juuri siihen, että Ganander oli tehnyt käännöksensä osaamatta lainkaan venäjää.⁷ Niinpä hän julkaisi rinnan ”suomennoksen” kanssa venäjänkielisen originaalin, mutta latinalaisin kirjaimin. Tämä on herättänyt hämmennystä tekstin tutkijoissa, mutta ”originaalista” on kuitenkin tunnistettavissa kansanlaulu ”Solovei, moi solovejuška” (”Satakieli, mun satakieleni”)⁸, joskin mitä ilmeisimmin ääneen laulettuna ja korvakuulolta kirjattuna niin kuin venäjän kieli tahtoo suomenkielisen korvaan kuulostaa: ”Solo viima, solo veijuska / solo veijuska, nas patjuska / pole byla, solo veijuska / Ot miloka intruska vietsotska.”⁹ Ganander on käyttänyt alkuperäistä kansanrunoa lähtökohtanaan ja toteuttanut siitä tunnistamiensa motiivien varassa hyvin vapaan improvisaation. Käännöksenä *Venäjän naima-viisua* ei voi pitää.

Suomessa oltiin siis kiinnostuneita venäläisestä kirjallisuudesta ja kansanrunoudesta jo 1700-luvun jälkipuoliskolla, kun taas venäläisiä kirjailijoita alkoi samaan aikaan askarruttaa suomalainen karu luonto ja mystiikka, jotka olivatkin kirjailijoiden mielissä erottamattomia. Kirjassamme Nikita Drozdov nostaa luvussaan ”Varhaiset venäläiset Suomi-kuvaukset” esiin näitä kirjailijoita paneutuen venäläisen kirjallisuuden 1800-luvun alussa vakiinnuttamaan Suomi-kuvaan, jonka stereotyyppiset tunnuksat ovat jääneet sitkeästi itänaapurin kulttuurin tajuntaan. Kiintopisteitä ovat *Ossianin laulujen* pohjateksti, villi kahlitsematon luonto kuten myös Aleksandr Puškinin myöhemmin *Vaskiratsastaja*-runoelmassaan ”luonnon surullisiksi poikapuoliksi” luonnehtimat

asukkaat, noidat ja velhot sekä mytologisten kiviröykkiöiden ja graniittilohkareiden maisema. Kiinnostavan esikuvan niin Puškinin tulkinnalle kuin muillekin murheellisen hedelmättömän suomalaismaiseman kuvauksille muodostaa Aleksandra Hvostovan sentimentalistinen proosa-etydi nimeltä ”Kamin” (”Takan ääressä”, 1795), jossa tietävästi ensi kertaa käsitellään kaunokirjallisin keinoin Suomen ja suomalaisuuden tunnuspiirteitä. Tarinassa elämäänsä ja maailman menoa mietiskelevä nainen tekee takkatulen inspiroiman mielikuvitusmatkan pois tunteetomasta todellisuudesta paikkoihin, joissa roihuavat aidot tunteet:

[– –] siirryn kiviseen Suomeen. Katselen apein mielin sen laajoja pelkin kivin kylvettyjä peltoja. Vaeltelen siellä murheisena hedelmättömillä vainioilla ja kysyn, miksi ne kieltävät ravinnon köyhältä maanmieheltä, jolle se on ainoa lohtu maailmassa? Kysyn, mutta kaikki ympärilläni on vaiti, vain öiset petolinnut halkovat ilmaa villein huudoin. Näen murheisen suomalaismiehen, joka vihellellän alakuloista säveltä menee alas vaipunein päin lepäämään kurjuutensa kanssa kovalle olkivuoteelleen. Kahdeksan lasta tulee häntä vastaan matalan mökin kynnyksellä. He hyppelevät murheisen isänsä ympärillä ja ojentavat hellästi hennot kätensä onnettomalle. Vaan on kuin luonto olisi unohtanut lapsensa. Työn ja murheen rasittama suomalainen heittää märät verkkonsa maahan ja pyyhkien kasvoiltaan kyynelten kanssa vuotavaa hikeä jakaa lastensa kanssa pettuleivän kannikan.

Pian tähdet ilmestyvät taivaalle, savuttava päre sammuu, lahot veräjät narisevat saranoissaan, kurjan mökin ovi sulkeutuu ja onneton suomalainen unohtaa kurjuuden, työt ja murheen ja vaipuu sitkeään onnen uneen. Ainoa hyvä, jonka luonto on hänelle jättänyt!¹⁰

Hvostovan lyhytkertomus yhdistää jännittävällä tavalla toisiinsa kolme kohdetta: kivisen Suomen, Kiovan Petšoran luolaluostarin sekä *Ossianin laulujen* Skotlannin maisemat, jotka kaikki olivat 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun venäläisen kirjallisuuden mielikuvitusta ruokkivia kiinnostuksen kohteita. Tämän täytyy olla vanhin kaunokirjallisuuden

esitys, jossa venäläisestä näkökulmasta tarkastellaan Ukrainan ja Suomen eksotiikkaa rinta rinnan, skotlantilaisen maiseman säestyksellä. Jo Valentin Kiparsky *Suomi Venäjän kirjallisuudessa* -teoksessaan (1945) pohti, mahtoiko Hvostovan Suomi-kuvaus perustua kirjailijan omiin kokemuksiin vaiko yksinomaan ranskalaiseen kirjallisuuteen.¹¹

Vuonna 1809 Suomesta tuli autonominen osa Venäjän keisarikuntaa, suuriruhtinaanmaa, kuten sitä tuolloin kutsuttiin. Suomen suuriruhtinas eli Venäjän keisari Aleksanteri I antoi Suomelle laajemman autonomian kuin alun perin suunnitteli ja tuli myös näin julistaneeksi Suomelle paikan ”kansakuntana kansakuntien joukossa”. Yhdistämisspyrkimyksiä ohjasi ajatus, että mikä vain loitontaisi Suomea ja suomalaisia Ruotsista ja ruotsalaisista, olisi Venäjälle hyväksi. Tällä oli suuri vaikutus myös kieli- ja kulttuuripolitiikkaan.¹² Venäläisestä näkökulmasta Suomen sota eli Ruotsin rajan siirtäminen Tornionjoelle saakka oli oikeastaan pieni kahakka, suurvaltapolitiikan välttämättömyyksiä, joka ei herättänyt suuria intohimoja kansassa. Suomalainen näkökulma oli luonnollisesti hyvin toisenlainen.¹³

Kirjailijoita rintamalla kyllä oli, tunnettujakin, maineikkaita runoilijoita, ja he taltioivat Suomen-kokemuksiaan muistelmiinsa ja matkakertomuksiinsa, kuten teki Konstantin Batjuškov, joka jatkoi Hvostovan aloittamaa kertomusta maan hedelmättömyydestä:

Täällä on niin kylmää, että ajan siivetkin ovat jäätyneet. On hirveän yksitoikkoista. Ikävyys hiipii lumikenttiä pitkin ja voi sanoa liioittelematta, että tässä villissä hedelmättömässä erämaassa, jossa ei ole kirjoja, ei seuraa eikä aina viiniäkään, on niin surullista, ettemme voi erottaa keskiviikkoa sunnuntaista.¹⁴

Batjuškovilla oli huomattava vaikutus venäläisen sivistyneistön Suomi-kuvaan. Kuten oli myös Jevgeni Baratynskilla, sillä Pekka Pesosen mukaan tämän kirjoittama ”Suomi-aiheinen runoelma *Eda* on taiteellisesti tasoltaan ehkä parasta mitä Suomesta on venäläisessä kirjallisuudessa kirjoitettu”.¹⁵

Vesiputous oli venäläisen kirjallisuuden Suomi-kuvausten topoksista tunnetuin: se oli Gavriila Deržavinin samannimisestä runosta ”Vodopad”

(1791) lähtien suomalaisen maiseman kiintopisteitä venäläiselle kirjallisuudelle.¹⁶ Deržavinin kuvauksen kohteena oli Karjalan Suununjoen neliportainen vesiputous nimeltä Kivatsu, ja samaa tarinaa jatkoivat romantiikan aikaiset venäläisrunoilijat mutta vähitellen Imatrankoskeen keskittyen. Kuten tunnettua, Katariina Suuri oli vierailut Imatrankoskella vuonna 1772.¹⁷ ”Suomen Niagaran” alueesta tuli keisarin holhouksen alainen valtionpuisto, Kruununpuisto, vuonna 1842. Imatran ja Saimaan runotulkinnat heräsivät uudelleen henkiin 1800-luvun lopun venäläisturistien matkaelämyksissä ja etenkin vuosisadan taitteen venäläisessä modernismissa. Näitä 1900-luvun alun aiemmin tuntemattomia Suomi-kuvauksia luotaavat Roman Timentšik ja Aleksandr Sobolev omassa arkistolöytöihin perustuvassa luvussaan, jonka tausta-aineistona on satoja kirjallisuudenhistorian unohtamia Suomea käsitteleviä runoja.

Suomen puolella Venäjään liittymisessä nähtiin alkuun paitsi ikiaikaisia pelottavia ja barbaarisia uhkakuvia, myös mahdollisuuksia. Autonomiä tarkoitti monille vapautta Ruotsin vallan ikeestä, koska sotien ja verokuormituksen vuoksi Ruotsia kohtaan tunnettiin paljon vihaa ja katkeruutta. Toisaalta emämaa Ruotsi oli menettänyt suurvalta-asemansa, joten eurooppalaisittain tärkeään Venäjään kuulumista pidettiin hetkittäin jopa etuoikeutena. Kovaa vauhtia kasvava Pietari oli vetovoimainen suurkaupunki etenkin itäsuomalaisille, jotka veivät kaupunkiin paitsi arvostettuja palveluksiaan (hevosmiehet eli *veikat*, palvelustytöt, nuohoojat, kultasepät), myös kuuluisaa suomalaista ”tšuhnan” voita (*tšuhonskoje maslo*), maitoa, kalaa ja halkoja.¹⁸ Tämä kaikki vaikutti myös siihen, miten venäjän kieleen ainakin alkuun suhtauduttiin.¹⁹ Keskustelu venäjän kielen osaamisesta, sen tasosta ja laajuudesta, jatkui läpi autonomian ajan. Alkuun myös suomalaiset hyväksyivät ajatuksen, että venäjistä tulisi Suomeen yksi virallinen kieli, mutta varsin pian tämä ajatus unohdettiin. Samaan aikaan Suomessa näkökulma pysytteli visusti virallisessa Venäjässä, valtiollisessa toimijassa, poliittisessa Venäjässä.

Keskeinen osa venäjän kielen historiaa 1800-luvun Suomessa on niin kutsuttu stipendijärjestelmä eli vuosina 1812–1917 Venäjällä apurahan tuella oleskelleet suomalaiset venäjän kielen opiskelijat. Stipendijärjestelmän tavoitteena oli, että suomalaiset opiskelijat oppisivat venäjää Venäjällä ja tutustuisivat venäläiseen kulttuuriin.²⁰ Näillä ”Moskovan-

stipendiaateilla” on ollut merkittävä rooli niin kielenopetuksen kuin myös kirjallisuuden historiassa, sillä pitkään enemmistö venäläisen kirjallisuuden opettajista, suomentajista ja ruotsintajista oli tämän järjestelmän läpikäyneitä opiskelijoita. Samanaikaisesti stipendijärjestelmä koettiin toistuvasti poliittiseksi ongelmaksi, kuten esimerkiksi Kari Ketola on tutkimuksissaan osoittanut.²¹

Molemmiin puolin, niin Suomessa kuin Venäjällä, venäjän kielen opetuksen kehittämistä pidettiin 1800-luvun alussa tärkeänä, ja tähän tarvittiin päteviä opettajia. Turun akatemia sai tämän tehtävän.²² Autonomian aikana Moskovan-stipendiaatit olivat tyypillisesti ihmisiä, jotka halusivat nähdä ja joiden haluttiin näkevän Venäjää pintaa syvemmältä, myös toista Venäjää kuin sen virallisen. Opintomatkoilla olikin selviä poliittisia tavoitteita. Suomalaisia haluttiin kosiskella kaikin tavoin Venäjän valtakunnalle uskollisiksi alamaisiksi.²³ Aleksanteri I oli tähän liittyen esittänyt jo vuonna 1808 toivomuksensa, että suomalaisille aletaan opettaa venäjää, mutta tosiasia on, että Venäjälle matkanneet suomalaiset ylioppilaat törmäsivät sikäläisen opetuksen monikielisyteen, sillä Moskovan yliopiston 25 professorista jopa 14 oli ulkomaalaisia.²⁴ Gustaf Armfelt, joka oli paitsi Suomen asiain komitean puheenjohtaja, myös virkaatekevä kenraalikuvernööri, ilmaisi mielipiteenään, että ”nuorison tulee välttämättä oppia se kieli voidakseen valvoa ja auttaa Suomen menestymistä”.²⁵ Venäjän kielipolitiikan johtoidea oli, että suomi voisi jäädä kansan kieleksi, mutta ruotsi tuli juurruttaa pois ja sen tilalle ottaa venäjä. Suomessa oli siis kolme kieltä, joiden välinen dynamiikka muuttui sitä mukaa kun kielen rooli kommunikaatiovälineenä heikkeni ja toisaalta ajatus kielestä kansallisen identiteetin perustana alkoi kasvaa. Venäläisten tavoitteena oli kuitenkin, että kaikki suomalaiset virkamiehet osaisivat venäjää.²⁶ Suomen oletettiin venäläistyvän kieleltään varsin nopeasti, kuten oli tapahtunut vanhassa Suomessa.

Ensimmäiset stipendiaatit, pietarsaarelainen ylioppilas Eric Gustaf Ehrström ja elimäkeläinen ylioppilas Carl Gustaf Ottelin aloittivat matkansa Moskovaan keväällä 1812, kuten luvussa ”Ensimmäiset stipendiaatit ja Karamzin” kuvataan. Stipendiaattien kirjallisuushistoriallista merkitystä ei aiemmin ole huomioitu, mutta heidän matkansa ja etenkin Ehrström on aiemmalle tutkimukselle jossain määrin tunnettu

persoona Venäjän-päiväkirjansa *För mig och mina vänner* ansiosta.²⁷ Nämä Turun akatemian opiskelijat harjoittelivat venäjän kieltä pitkälti kaunokirjallisuuden välityksellä, sillä matkalukemistonaan heillä oli muun muassa venäläiskirjailija Nikolai Karamzinin albumi, josta he alkoivat poimia tekstejä käännettäviksi äidinkielelleen. Stipendiaaika oli täynnä draamaa, sillä Ehrström ja Ottelin joutuivat pakenemaan Napoleonin hyökkäyksen alta Moskovasta Nižni Novgorodiin, ja tuon matkan aikana he tekivät joukon käännöksiä, jotka ovat ensimmäisiä suoraan venäjältä ruotsiin tehtyjä kaunokirjallisuuden käännöksiä, suurimmaksi osaksi juuri Karamzinin runoja. Ehrströmin päiväkirja ansaitsisi vihdoinkin tulla julkaistuksi kokonaisuudessaan niin ruotsiksi kuin suomeksi, asianmukaisin kommentaarein varustettuna.

Ehrström ja Ottelin ovat paitsi käännöskirjallisuuden, myös venäjän kielen opiskelun ja opetuksen pioneereja. Palattuaan Turkuun he julkaisivat ensimmäisen ruotsinkielisen venäjän kielen kieliopin, josta tuli 1800-luvun venäjänopetuksen kulmakiviä Suomessa. Ehrströmin oppilaisiin lukeutui myös muuan Elias Lönnrot, joka päätyi kääntämään Karamzinin lyriikkaa ruotsiksi opettajansa vanavedessä. Samalla Karamzinista tuli ensimmäinen venäläiskirjailija, jota käännettiin paitsi ruotsin, myös suomen kielelle. Ehrströmin ja Ottelinin ansiosta Karamzinista tuli myös turkulaisissa kirjallisuuspiireissä ensimmäinen jonkin verran tunnettu venäläinen kirjailija, jonka tuotannosta edes keskusteltiin sanomalehtien sivuilla. Totta kai hänet tunnettiin lähinnä maailmankuulusta historiateoksestaan *Istoriija gosudarstva Rossijskogo* ("Venäjän valtion historia"), jonka suomalaismotiivit erityisesti kiinnostivat suomalaisia. Muutenkin nimi Karamzin vakiintui pitkäksi aikaa suomalaisten tajuntaan, mutta ei suinkaan kirjailijan itsensä, vaan hänen miniänsä, diakoniatyön uranuurtajan Aurora Karamzinin ansiosta. Aurora o.s. Stjernvall oli itsekkin linkki kirjalliseen elämään – paitsi tunnettujen venäläisten kirjailijoiden ihaillemana seurapiirikaunottarena ja muusana, myös Suomen ensimmäisiin naiskirjailijoihin lukeutuvan Marie Lindérin, *En qvinna af vår tid* -romaanin ("Aikamme nainen", 1867) tekijän, tätinä ja kasvattajana.²⁸

Porvoon kymnaasi ja Turun akatemia koulivat monia persoonallisuuksia, jotka vaikuttivat suomalaisvenäläisten kirjallisuussuhteiden

historiassa ja jotka olivat sittemmin näkyviä toimijoita Turun romantiikaksi luonnehditun kirjallisuusryhmän piirissä.²⁹ Edellä mainittu Ottelin oli päätyntä Elimäeltä Porvoon kymnaasin kautta Turkuun, mutta häntä ennen samasta koulusta akatemiaan ja sieltä Venäjälle oli edennyt Pernajasta kotoisin ollut Anders Johan Hipping, joka toimi vuodesta 1807 Pietarissa ensin keisarillisten hoviorkesterien viulistina ja sitten kreivi Rumjantsevin kirjastonhoitajana. Hänen toimestaan ilmestyi Venäjällä ensimmäinen historiallinen katsaus suomalaisesta kirjallisuudesta vuonna 1820.³⁰

Iittiläissyntyisellä Anders Johan Sjögrenillä oli sama reitti – hän oli herderiläinen³¹ kielentutkija ja kansanrunouden kerääjä, joka päätyi ensin Hippingin seuraajaksi Rumjantsevin kotikirjastoon ja sitten akateemikoksi Pietarin tiedeakatemiaan. Myös hän julkaisi Pietarissa katsauksensa suomalaiseen kirjallisuuteen, saksan kielellä.³² Sjögreniä on kiittäminen paljosta etenkin etnografian alalla, mutta yllättäen myös ensimmäisistä kalevalaisten runojen venäjännöksistä, sillä ensimmäisellä tutkimusmatkallaan hän tapasi vuonna 1826 Petroskoihin karkotetun dekabristirunoilija Fjodor Glinkan ja inspiroi tätä kääntämään venäjäksi runot Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulannasta sekä kanteleen synnystä. Nämä tehtyään Glinka intoutui sepittämään sikermän kalevalaishenkisiä karjalaisaiheisia runoja. *Kalevalan* kaikkea muuta kuin yksiselitteinen vaikutus venäläiseen kirjallisuuteen on tietenkin omien itsenäisten tutkimusten aihe, johon kirjassamme johdattaa Erja Laurila-Hellmanin ja Ben Hellmanin yhteisluku.³³ Glinkan ja Sjögrenin kohtaamisesta *Kalevalan* venäläinen reseptio sai kuitenkin alkunsa, ja siitä vaikuttaa alkaneen myös kaksisuuntainen kirjallisuusvaihto ylipäänsä. Pitkään Pietarissa vaikuttanut Sjögren joutui kuitenkin J. V. Snellmanin vaikutuksesta Suomessa marginaaliin³⁴ samaan tapaan kuin Ehrströmin, ja tavallaan heidän kohtalonsa näytti tietä muille itärajan ylittäville välittäjäpersoonille. Ehrströmin väitettiin puolustavan venäjän kielen asemaa Suomessa lainvastaisesti, ja hän irtisanoutui opettajan virastaan päätyen lopulta papiksi Pietariin. Venäläisten kanssa puuhastelu alkoi jo tuolloin olla suomalaiselle mainehaitta.

Tiedeakatemian arvostama Sjögren oli toiminut Pietarissa myös Fredrik Cygnaeuksen kotiopettajana – Cygnaeuksen, josta tuli ensimmäinen

suomalainen (estetiikan ja nykyiskansain) kirjallisuuden professori. Originellina persoonana tunnettu Cygnaeus oli myös ensimmäisiä Puškinin runouden löytäneitä suomalaisia sekä tiettävästi ainoa suomalaiskirjailija, joka tapasi henkilökohtaisesti Nikolai Gogolin.³⁵ Venäjän kieltä ja kirjallisuutta 1820-luvulla Turussa opiskeli myös Gabriel Geitlin, joka puolusti *pro exercitio* -väitöskirjaansa Mihail Lomonosovin tuotannosta otsikolla *De meritis litterariis Lomonossovii* ("Lomonosovin kirjallisista ansioista") joulukuussa 1829. Väitöskirja koostui Geitlinin luennoista, joissa käsiteltiin Lomonosovin elämää ja bibliografiaa sekä venäläisen kirjallisuuden historiaa ennen Lomonosovia. Lomonosovin ohella Geitliniä kiinnosti erityisesti itäslaavien muinaiseepos *Laulu Igorin sotarekistä*.³⁶

Kirjallisuussuhteiden lyhyt suojasää

Suomalaisvenäläisiä kirjallisuussuhteita määrittä 1840-luvulla Jakob Grotin diplomaattinen persoona. Hänen suosittelijansa oli kuuluisa runoilija Vasili Žukovski, ja hänellä oli muutenkin suorat yhteydet Pietarin kirjallisuusspiireihin. Grotista tuli vuonna 1841 ensimmäinen varsinainen Venäjän kielen ja kirjallisuuden sekä Venäjän historian ja statistiikan professori Helsingin Keisarilliseen Aleksanterin yliopistoon. Tämä tapahtui fennofiilisen ilmapiirin vallitessa Pietarissa kirjailijoiden keskuudessa ja fennomanian vallatessa edelleen alaa suomalaisen älymystön keskuudessa.³⁷ Cygnaeuksen ystävällä, niin Runebergiin, Castréiniin kuin Lönnrotiinkin henkilökohtaisesti tutustuneella Grotilla oli tässä kaikessa ratkaisevan tärkeä välittäjärooli.³⁸

Näin syntyneen kaksisuuntaisen kirjallisuusvaihdon kruunasi vuoden 1840 heinäkuussa järjestetty Keisarillisen Aleksanterin yliopiston 200-vuotisjuhla.³⁹ Osaltaan tähän liittyen toukokuussa ilmestyi myös Julius Lundahlin tekemä katsaus ja ruotsinkielinen käännöskatkelma *Laulusta Igorin sotarekistä*,⁴⁰ kun taas Runeberg julkaisi *Nadeschda*-runoelmansa mitä ilmeisimmin venäläistä lukijakuntaa silmälläpitäen, ja Grot sen myös venäjäksi. Tärkein julkaisu juhlan kunniaksi oli kuitenkin vuonna 1842 ruotsin ja venäjän kielillä ilmestynyt albumi

*Calender till minne af Kejslerliga Alexandersuniversitetets andra secularfest / Almanah v pamjat dvoushotletnego jubileja Imperatorskogo Aleksandrovsikogo Universiteta.*⁴¹ Se sisälsi Grotin kirjoittaman yliopiston historiikin lisäksi käännökset hänen ystävänsä Pietarin Keisarillisen yliopiston professorin ja rehtorin Pjotr Pletnjovin artikkelista ”Suomi venäläisessä runoudessa”, Vladimir Odojevskin kertomuksesta sekä Vladimir Sollogubin katsauksesta suomalaisen kirjallisuuteen. Lisäksi albumissa oli Castrénin, Runebergin, Lönnrotin, Franzénin ja Öhmanin tekstit, jotka ilmestyivät nyt siis myös venäjänkielisinä käännöksinä. Mutta ei näihinkään juhallisuuksiin suhtauduttu yksimielisesti, sillä Snellman tuomitsi juhlan ”tanssiksi yli hautojen”.⁴²

Grotin välityksellä 1840-luvun kirjallisuussuhteisiin osallistuivat Pietarin ajankohtaisimmat kirjailijapiirit. Näihin lukeutui myös Pietarin kuuluisan kirjallisen salongin pitäjä kreivitär ja kirjailija Jevdokia Rostoptšina, joka vieraili Helsingissä kesällä 1842 ja jonka runoja ilmestyi ruotsiksi saman vuoden heinäkuussa *Helsingfors Morgonbladetissa*.⁴³ Grotin ystävä Pletnjov julisti Rostoptšinan ”valtakunnan ensimmäiseksi runoilijaksi”⁴⁴, mutta hänen Helsingin-vierailunsa vaikuttaa jättäneen syystä tai toisesta seurapiireihin kitkerän maun.⁴⁵ Venäläiskirjailijoille Suomi oli paitsi kylpylämatkakohde, myös mitä kiinnostavin aihe ja innoitti useisiin fiktiivisiin ja ei-fiktiivisiin kirjoitelmiin. Grot kirjoitti Aleksandr Puškinin perustamaan *Sovremennik*-lehteen laajan artikkelin suomalaisesta kansanrunoudesta ja kirjallisuudesta, katsauksen Helsingistä sekä muun muassa matkakertomuksen Suomen-kierroksiltaan, joka on julkaistu sittemmin suomeksikin nimellä *Matka Suomessa 1846*. Pletnjov huolehti, että *Sovremennikissa* ilmestyi säännöllisesti Suomea ja suomalaista kirjallisuutta käsitteleviä kirjoituksia sekä joitakin käännöksiä. Tämä ei jäänyt huomaamatta suomalaisessa lehdistössä, kuten osoittaa esimerkiksi Fabian Collanin vuonna 1840 ilmestynyt artikkeli⁴⁶ tai sitten Carl Axel Gottlundin sanomalehdissään julkaisema pietarilaiskirjailijoiden kirjoitussikermä. Ruotsinpyhtäällä syntynyt ja monenlaisia ristiriitaisia tunteita herättänyt kulmikas persoonallisuus Gottlund oli myös Porvoon kymnaasin kasvatti ja Turun romantikko, joka tutustui 1840-luvulla kirjeitse pietarinsuomalaiseen hengenheimolaiseensa, opettajaan, kirjailijaan, kääntäjään ja lehtimieheen Thomas Frimaniin.

Pietarilaisena polyglottina Friman toimitti Gottlundin lehtiin ahkerasti käännöksiään pietarilaiskirjailijoiden Suomea käsittelevistä hengentuotteista, mikä käy ilmi aihetta käsittelevästä luvusta ”Kolme pietarinsuomalaista kirjailijaa”.

Gottlundin värikkääseen elämäntarinaa liittyy myös Friman-kontaktia varhaisempi episodi Pietarissa. Tammikuussa 1824 Gottlund matkusti nimittäin Pietariin etsien tukea Ruotsin metsäsuomalaisia koskevalle tutkimukselleen, pohjustaakseen vastaavaa kansatieteellistä tutkimusta venäjänsuomalaisten keskuudessa sekä saadakseen leskeksi jääneelle äidilleen ylimääräisen armovuoden aikaa asua pappilassa miehensä kuoltua.⁴⁷ Venäläisiin jo ennen matkaansa varsin epäluuloisesti suhtautuneen Gottlundin matka päättyi skandaaliin, hänet pidätettiin ja karkotettiin Pietarista epäiltynä poliittisesta vehkeilystä ja kansallisaktivismista. Taustalla oli hänen poliittisuontoinen toimintansa metsäsuomalaisten asian edistämiseksi, minkä vuoksi hänet tunnettiin akateemisenä radikaalina jo Pietariin saapuessaan.⁴⁸

Yllättävää kyllä, Frimanin kirjalliset venäläiskontaktit eivät suinkaan olleet sitä liberaalikirjailijoiden joukkoa, jonka kanssa Grot seurusteli, vaan lähinnä venäläisiä kansallismielisiä konservatiiveja. Merkillepantavaa on, että Friman suomensi myös ukrainalaista kirjallisuutta. Samaan aikaan hän opetti Pietarin suomalaisessa kirkkokoulussa, oppilanaan esimerkiksi Samuli Suomalainen, josta tuli vuosisadan kuuluisin venäläisen kaunokirjallisuuden suomentaja. Frimanista ja tämän seuraajista muodostui varsinainen venäläisen kirjallisuuden suomentajien koulukunta, ensimmäinen laatuaan. Samalla he koittivat jokainen vuorollaan siipiään suomenkielisen kaunokirjallisuuden alalla, mitä on pidettävä merkittävänä varhaisen proosan alkutaipaleena, vaikka Frimanin proosakokeilut seisahtuivatkin vuonna 1850 julkaistuun kieliasetukseen, jossa kiellettiin julkaisemasta suomeksi muuta kuin uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta. Suomen kenraalikuvernööri Aleksandr Menšikov noudatti Nikolai I:n vanhoillista linjaa, ja Euroopan hullun vuoden 1848 levottomuudet heijastuivat näin myös suomenkieliseen kirjallisuuteen.

Jakov Grot tiivistä panoksensa Helsingin yliopistossa seuraavasti: ”työskentelyni tärkeimpänä saavutuksena pidän sitä, että yliopisto ja koko Helsingin kaupungin väestö on saanut venäläisen kirjaston, joka

on perustettu minun uurastukseni tuloksena.”⁴⁹ Jos ajatellaan käsillä olevan kirjamme taustalla olevaa tutkimusta, kiistatta Grotin tärkeimpiä ansioita on, että hän perusti Slaavilaisen kirjaston, joka nykyään on osa Suomen Kansalliskirjastoa. Kansalliskirjasto sekä erityisesti Slaavilaisen kirjaston maailmanlaajuisesti arvostettu harvinaislaatuinen kokoelma on mittaamattoman arvokas venäläisen kirjallisuuden tutkimusaineisto.⁵⁰

Suomalaisvenäläisten kulttuurisuhteiden harmonia ei jatkunut pitkään. Venäjän kielen ja kirjallisuuden kasvavan politisoitumisen vuoksi tieteenalan professorit olivat toistamiseen Suomessa myrskynsilmissä ja julkisen huomion kohteina. Edellä mainittu Eric Gustaf Ehrström joutui epäsuosioon Turun akatemiassa kieltä opettaessaan. Samoin kävi Grotille, joka sai ensi alkuun nauttia suosiota. Hänen asemaansa pönkittivät myös venäjän opiskelijoille jaetut avokätiset stipendit. Päätös vuosittain myönnettävästä matkastipendistä oli poliittinen teko, ja niinpä sitä ajaneen Grotin rooli tulkittiin yhä useammin myös poliittiseksi. Eikä Grotkaan ollut vapaa ylimielisyydestä mitä suomalaisiin ”Venäjän alamaisiin” tulee.⁵¹ Yliopistolla hän oli muuttanut luentotilaisuutensa eräänlaisiksi tenttitilaisuuksiksi, mikä oli suivaannuttanut opiskelijat, jotka halusivat kohdistaa kritiikkinsä professoriin, venäjän opetukseen sekä onnenonkijoina pidettyihin Moskovan-stipendiaatteihin. Opiskelijat päättivät protestoida vuonna 1845 ilmestymällä Grotin luennolle pitämään sellaista meteliä, että professorin oli jätettävä Puškin-luentonsa kesken: ”Mutta samalla ei ollut suinkaan poistettavissa se vastenmielisyys venäjänkielen opintoja kohtaan yleensä, joka kerran oli päässyt ylioppilaspiireissä vallalle”, kirjoitti August Schauman. Tätä mielialaa edusti myös pilkkalaulu ”Vi fara till Moskva” (”Me lähdemme Moskovaan”), joka oli suunnattu näitä ”venäjän kielen apostoleita” vastaan.⁵² Tämä oli kuitenkin vielä pientä verrattuna ensimmäisen sortokauden professori Mandelstamin jupakkaan, josta lisää hieman jäljempänä.

Jos Karamzinista oli alkanut venäläisen kirjallisuuden kääntäminen Suomessa, niin Aleksandr Puškinin runoelman ruotsinnos *Minne af Kaukasien* (1825) oli ensimmäinen kaunokirjallinen omana niteenään ilmestynyt teos, kääntäjänään lammilainen polyglotti kirjailija Fredrik August von Platen. Venäläisten klassikkokirjailijoiden teosten kaksikielinen suomalainen käännöshistoria, jota aihetta monipuolisesti tutkinut

Ben Hellman kuvaa kirjamme useissa luvuissa, valottaa myös ruotsin ja suomen kielen dynamiikkaa 1800-luvun edetessä – sitä, kuinka kielten välinen valta-asetelma vähitellen vaihtuu. Kiinnostava toisinto havaitaan venäläisen kirjallisuuden sekä etenkin näytelmäversioiden vastaanotossa 1800-luvun jälkipuoliskolla: sekä käännöksiä että adaptaatioita arvioitiin usein jo tuolloin sen perusteella, kuinka mahdotonta niitä lukemalla on ymmärtää Venäjää, joka on niin tyystin toisenlainen kuin Suomi; kuinka mahdotonta on suomalaisten ymmärtää vierasta venäläistä kulttuuria sekä sikäläistä käsittämätöntä elämänmenoa. Tämä reseption erityispiirre tuntuu vakuuttavan, että venäläinen kulttuuri suomalaisen kulttuurin rajanaapurina edustaa hyvin usein eräänlaista vierauden hierarkian huippua ja samalla paradoksia. Yhtäältä Venäjä ja venäläinen kulttuuri on suomalaisille kaikkein lähin, maantieteellisesti välittömin rajantakainen vieras kulttuuri, kun taas toisaalta Venäjä on omiaan muovaamaan suomalaisessa kulttuurissa vierauden käsitettä ylipäänsä. Toisin sanoen venäläinen kulttuuri on suomalaisen kulttuurin ”oma vieras” tai ”rakas vihollinen”, tuttu naapurikulttuurin paradoksi, jossa itse vierauden käsite realisoituu.⁵³ Tämä ilmiö selittää sitä, miksi suhteiden tärveltyessä henkinen muuri nousee kulttuuriemme väliin liki säännönmukaisesti ja miksi vihamieliset tunteet leimahtavat tällöin vastustamattomasti pintaan.

Euroopassa venäläinen kirjallisuus alkoi kiinnostaa toden teolla 1800-luvun jälkipuoliskolla. Niinpä uusia välittäjäpersoonia, venäjän kielen ja venäläisen kirjallisuuden asiantuntijoita, tarvittiin myös Suomeen. Grot oli edelleen tärkeä taustahahmo, joka Pietarista käsin kannusti seuraajaansa Venäjän kielen ja kirjallisuuden professoria Stepan Baranovskia edistämään venäjän kielen ja venäläisen kulttuurin asemaa Suomessa. Monipuolista tiedemiestä, insinööriä, laivanrakentajaa ja raittiusmies Baranovskia saamme kiittää kuvateoksesta *Suuriruhtinaanmaa Suomi*, joka oli ensimmäinen suurelle yleisölle suunnattu venäjänkielinen kuvaus Suomesta.⁵⁴ Hän teki myös maamme ensimmäisen kriminologisen tutkimuksen.⁵⁵ Kielenopetuksen alalla Baranovski oli suomalaisten puolella: hän puolusti venäjän kouluopetuksen vapaaehtoisuutta vuonna 1863 ja uudisti samalla stipendijärjestelmää.

Edelleenkin Moskovan-kävijät eli stipendiaatit olivat avainhenkilöitä uusien käännösten tekemisessä. Yksi stipendiaatti niin opiskelija-

na kuin opettajana oli Hämeenlinnan lyseon venäjän lehtori Edward Wilhelm Palander, joka oli ajalle tyypillisesti myös sanomalehtimies. Grot, Baranovski ja Palander olivat tuohon aikaan eräänlainen kirjallisuussuhteiden voimakolmikko. Palanderin ansioita on paitsi tiedemies Erik Laxmanin elämäkerran⁵⁶ ja Julius Krohnin (Suonion) *Kuun tarinoita* -novellikokoelman venäjännökset⁵⁷, myös valistunut satasivuinen saksankielinen katsaus venäläiseen kirjallisuuteen, joka ilmestyi Hämeenlinnan lyseon vuosikertomuksen kylkiäisenä.⁵⁸ Lisäksi on syytä mainita, että hänet oli kutsuttu Moskovaan valtakunnalliseen merkkitapahtumaan eli kansallisorunoiija Puškinin patsaan julkistustilaisuuteen kesällä 1880. Palander ei kuitenkaan tilaisuuteen päässyt, joten Helsingin yliopistoa tuossa kuuluisaksi tulleessa juhlassa sai edustaa professori Baranovski.⁵⁹ Mutta kuka olikaan koko Puškin-juhlan *primus motor* Venäjällä? Tietenkin Jakov Grot.

Kuten Ben Hellman Turgenev-luvussaan kertoo, E. W. Palander päätyi myös tietävästi ainoana suomalaisena kirjeenvaihtoon itsensä Ivan Turgenevin kanssa – kirjailijan, josta tuli eurooppalaisten lukijoiden suosikki, pian myös suomalaisten. Turgenevin *Ravintola tien syrjässä* alkuvuodesta 1876 olikin ihka ensimmäinen venäjänkielisen proosan julkaistu suomennosnide,⁶⁰ ja sitä seurasi saman vuoden lopulla Puškinin *Kapteenin tytär* Samuli Suomalaisen käännöksenä. Kuten Hellman luvussaan osoittaa, vähitellen myös Leo Tolstoin ajattelu ja tuotanto päätyivät suomalaislukijoiden ulottuville, ja pian myös Fjodor Dostojevskin proosa alkoi näyttää täällä mainetta, joskin ihan omia polkujaan, mikä käy ilmi Riku Toivolan aiheelle omistamasta luvusta. Kirjassamme on huomioitu myös sanomalehdissä julkaistut nurkkakertomukset sekä kritiikit, mikä valottaa aivan uudella tavalla suurten kertojamestareiden suomalaisreseption viitekehystä.

Max Engman on lukuisissa aiheelle omistetuissa tutkimuksissaan todennut, että Pietari oli 1870-luvulla maailman suurin suomenkielinen kaupunki. Siellä eli suomenkielisiä liki kaksinkertaisesti Helsinkiin nähden. Ruotsinkielistä poliittista tai kulttuurista hegemoniaa sen sijaan ei Pietarissa ollut, minkä tähden kaupungista kasvoi muun muassa Pietarin suomalaisen kirkkokoulun eli Suomen ensimmäisen oppikoulun puitteissa varhainen suomalaisuuden keskus.⁶¹ Samanaikaisesti Pietari

oli monikielinen metropoli, ja ”Suomen alamaiset olivat kielellisesti suhteellisen kirjavaa joukkoa”.⁶²

Kääntämisen kultakaudesta venäläistämisen sortokausiin

”Vapauttajatsaari” Aleksanteri II:n valtakaudella elettiin intensiivistä sanomalehtilevikin kasvuaikaa. Vastaperustetut lehdet kaipasivat tietenkin palstantäytteeksi myös kaunokirjallisuutta, mikä kiihdytti kääntämisen intensiteettiä, etenkin kun Venäjällä oli nyt tunnustettu lukuisia taitavia kertojia. Samalla syntyi myös erilaisia valeuutisia, jotka heijastelivat poliittista ilmapiiriä valtionjohdon ja alusmaa Suomen välillä. Suomalaisen lojaali kunnioitus tsaaria kohtaan oli kaikkea muuta kuin itsensänselvyyttä, joten kaivattiin myös propagandan keinoja tilannetta kohen-tamaan. Sanomalehdistössä levisi perusteettomia tai tarkistamattomia huhuja, juoruja, piloja, valheita ja mystifikaatioita tämän tästä. Pietarin venäjänkielinen sanomalehdistö puuttui myös kirjallisuussuhteisiin, sillä lehdistö keksi omiin tarpeisiinsa 1870-luvulla pietarinsuomalaisen kääntäjän ja kulttuurisen välittäjäpersoonan, jota kutsuttiin nimellä herra Grosswald. Tämän inkerinsuomalaisen kansakoulunopettajan väitettiin suomentaneen muun muassa Krylovia, Puškinia, Turgenovia, Gontšarovia ja Ostrovskia sekä osallistuneen muutenkin venäläissuomalaiseen kulttuurivaihtoon esimerkiksi keisarikunnan lojaalina alamaisena, pietarinsuomalaisen kulttuurin positiivisena sankarina, sanomalehtimiehenä ja uusien koulujen perustajana. Herra Grosswaldia, tämän suomennoksia tai muitakaan edesottamuksia ei kuitenkaan kukaan ole koskaan nähnyt, joten hän ja hänen tuotoksensa jäivät viittauksiksi vailla todellisuuspohjaa. Suomalaiset sanomalehdet kierrättivät ja kommentoivat pietarilaislehtien sisältämiä suomalaisia lukijoita kiinnostavia uutisia, myös herra Grosswaldia koskevia mainintoja. Lopulta suomalaistoimitukset päättyivät kuitenkin epäilemään herra Grosswaldin olemassaoloa, ja 1890-luvun jälkeen ei hänestä enää mainintoja löydy.⁶³ Tämäkin marginaalinen episodi kielii siitä, mitä oli tapahtumassa: kaunokirjallinen käännösvaihto oli tullut suomalaisvenäläisiin kulttuuri-suhteisiin jäädäkseen.

Venäläisen kirjallisuuden kääntämisen ”kultakausi” ajoittui 1880-luvulle. Tämä on helppo ymmärtää, sillä tuohon aikaan venäläinen kulttuuri oli ensimmäistä kertaa historiansa aikana siirtynyt lähettäjäkulttuurin asemaan. Ruotsin- ja suomenkielisiä käännöksiä ilmestyi niin romantikkorunoilijoiden kuin Gogolin tai proosan realistimestareiden teoksista. Kuuluisin käännös lienee Samuli Suomalaisen vuonna 1882 ilmestynyt Gogolin *Kuolleet sielut*, joka palkittiin (kääntäjän itsensä hämmästykseksi) Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta.⁶⁴ Se oli käännös, joka onnistui taltioimaan poikkeuksellisen tarkkanäköisesti Gogolin proosan erityislaatuisen poljennon ja omaperäisen rytmin. Vuosikymmen oli merkittävä siitäkin syystä, että silloin alettiin myös venäjää aktiivisesti suomalaista ja suomenruotsalaista kaunokirjallisuutta, kuten Natalia Jakovleva ainutlaatuisen aineistoon nojaavassa luvussaan kertoa. Lähemmäs tuhat suomalaistekstiä kymmeniltä suomalaiskirjailijoilta esiteltiin venäläislukijoille vain muutaman vuosikymmenen aikana. Pietari Päivärintaa, Juhani Ahoa, Jac. Ahrenbergia, Minna Canthia, L. Onervaa ja monia muita kirjailijoita paitsi venäjännettiin, myös esiteltiin pääosin asianmukaisesti ja varsin perusteellisesti kirjallisuuskriittisissä katsauksissa venäläisissä kirjallisuuslehdissä. Yksittäisiä käännöksiä tehtiin myös niin Edith Forssmanin, Maria Stenrothin kuin Helena Westermarckinkin teoksista. Tästä käännösesiintymästä on tähän saakka oltu niin Suomessa kuin Venäjällä tyystin tietämättömiä, ja suomalaisen kirjallisuuden rooli venäläisessä vuosisadan vaihteen kulttuurissa on siksi ollut vielä tutkimaton ulottuvuus. Nyt suomalaisen kirjallisuuden venäjännösten historian tutkimukselle on hyvät edellytykset olemassa.

Vuosisadan vaihteessa suhtautuminen Venäjään, venäläiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin politisoitui taas kerran voimakkaasti. Venäläistämispolitiikka otti vauhtia, ja niin kutsuttu sortokausi oli koittanut. Mutta tarkoittiko tämä sitä, että kääntäminen tyrehtyi? Kuten Mika Pyly luvussaan havainnollisesti osoittaa, poliittiset jakolinjat ulottuivat selvästi myös kirjallisuuden kenttään, mutta venäläisestä kirjallisuudesta ei suinkaan Suomessa vaiettu. Tänä aikana, kun Venäjän virallisen vallan äänenkannattaja Suomessa eli *Finljandskaja gazeta* edusti kenraalikuvernööri Bobrikovin kylmää linjaa, se samalla julkaisi melkoisia määriä suomalaiskirjailijoiden kertomuksia sivuillaan. Samoihin aikoihin

muisteli Eino Leino lehtori Palanderin venäjän kielen opetusta nostalgialla, ja Moskovan-stipendinsä nostonut Ilmari Kianto käänsi venäläisiä klassikoita, puhumattakaan Jooseppi Julius Mikkolasta, Maila Talviosta tai Eino Kalimasta. Lähempää tarkasteltuna vaikuttaa siltä, että sortokaudet pikemminkin kiihdyttivät venäläisestä kirjallisuudesta käytyä keskustelua kuin vähensivät sitä, mikä kieltämättä haastaa aiempia käsityksiä. Venäjällä kielitaitoiaan täydentäneet opiskelijat, suomalaisen kirjallisen elämän näkyvät toimijat, olivat melkoisessa välikädessä. Ristiriitoja täynnä olevaa tilannetta kuvasi sittemmin Ilmari Kianto muistelmateoksessaan *Moskovan maisteri*. Seuraavassa hän luonnehtii erästä kirjallisuussuhteiden välittäjäpersoonaa eli Robert Arnold Seppäästä, venäläisen kirjallisuuden kääntäjää, jonka hän tapasi ensi kerran Venäjällä ja joka teki nuoreen stipendiaattiin viileällä kokemuksellaan vaikutuksen:

Venäläistä kirjallisuutta se kaveri tunsi syvemmin kuin me, oli erinomainen suomentaja, vieläpä venäjantäjäkin, sekä puhui venettä aivankuin äidinkieltään. Peloittava, pikkuriikkinen miehen tuppelo, slaavilaistunut 'tšuhna-tyyppi', josta bobrikofflaisena aikakautena, jota isänmaassamme parhaillaan elettiin, saattoi tulla tupsahtaa mikä tärkeä poliittinen tšinovniekka hyvänsä, vaikkapa keisarin kuriiri. (Mitähän meistä nuorukaisista saattoi odottaa, piritiesi? – ainakin olimme täyteenladatut isänmaallisuutta ja salaista separatismia [– –].⁶⁵

Kianto oli siinä oikeassa, että poliittisesti tulenarassa tilanteessa venäjän kielen taitajilla oli taas erityistä kysyntää. Huonetoverinsa Seppänen sai viran senaatin kielenkääntäjänä, ja hän tuli tunnetuksi niin Tolstoin, Gorkin kuin Tšehovinkin suomentajana. Ylivoimaisesti eniten venäläisestä kirjallisuudesta käännettiin 1900-luvun alussa Anton Tšehovin kertomuksia, kuten käy ilmi Tintti Klapurin ja Liisa Bycklingin kirjoittamasta luvusta.

Toisen sortokauden synkkää alkusoittoa oli Helsingin yliopiston Venäjän kielen ja kirjallisuuden professorin Josef Mandelstamin ”jupakka” ja häneen kohdistunut herjakampanja. Tapauksen taustalla oli liberaa-

lina tunnetun kenraalikuvernööri Nikolai Gerardin ilmoitus, että niin kutsuttu Mechelinin senaatti nautti hänen luottamustaan, mitä *Uusi Suometar* puolestaan kritisoi. Tämä sai Mandelstamin reagoimaan voimakkaasti, ja Suomen laillisia oikeuksia puolustaakseen hän hyökkäsi *Hufvudstadsbladetin* kirjoituksessaan⁶⁶ Venäjä-myöntyväisestä linjastaan tunnetun *Uuden Suomettaren* kimppuun aloittaen juttunsa sanoin: ”Se teko on katalin, joka tarkoittaa vihollisen voimain vahvistamista omaa kansakuntaa vastaan. – Ja tämän teon on tehnyt U.S. Sitä ajatellessa tuntee häpeää ja tuskaa jokainen suomenmaalainen [– –]”⁶⁷ Mandelstamin mukaan *Uuden Suomettaren* edustajat tekivät paluuta vastikään murhatun, Suomessa syvästi vihatun kenraalikuvernööri Bobrikovin linjaan: ”Luultavasti tahtovat nämä miehet, nämä orjat, jotka ovat menettäneet ihmisarvon tuntomerkit, jälleen kokea uuden Bobrikovin koko ihanuutta”, ja kauttaaltaan professorin sanavalinnat olivat jyrkkiä: ”Tätä sanomalehteä täytyy käsitellä niin kuin tautia, syöpätautia, ja syöpä täytyy leikata pois.”⁶⁸

Artikkelijulkaisun johdosta Mandelstamia vastaan alkoi ennenkuulumaton mediakampanja, jossa professorin venäjänjuutalainen tausta nousi toistuvasti esiin. Helmikuun neljäntenä päivänä opiskelijat ilmesivät häiritsemään Mandelstamin luentoa: ”Mutta hän näki pakolliseksi, näyttämölle ilmestyytensä, astua perille asti, istuutuen katederiinsa ja heikolla äänellä aloittaen luennon... Kaksi lyhyttä sanaa – ja siinä silmänräpäyksessä puhkesi ilmoille sellainen melu, kuin kymmenistä vihellyspilleistä, vihellyksistä, ’alas’- ja ’ulos’-huudoista sekä sadan jalkaparin töminästä suinkin saattoi nuorten mielen hehkuvan kiihkon kannatuksella koitua”.⁶⁹ *Savolainen*-lehti kirjoitti otsikolla ”Pois Mandelstam yliopistosta!”: ”Tämä muukalainen, venäläis-juutalainen, jonka on onnistunut takaporttien kautta, vastoin selviä yliopiston ohjesääntöjä, nousta opettajatuoliinsa, on myöskin luullut opettajatehtäväänsä kuuluvan verrata suurta osaa suomalaisesta kansasta varas- ja rosvojoukkoon, pillkata tämän kansan sivistystä ja kieltä, jota hän ei pidä arvolleen sopivana edes opetella”.⁷⁰ Suoranainen painostus kävi erittäin raskaaksi, mutta Mandelstam ei suostunut eroamaan virastaan vaatimuksista huolimatta, sen sijaan hänen sydänsairauttaan jupakka varmuudella pahensi. Gogolin tuotantoon erikoistunut professori kuoli helmikuussa 1911.

Vallankumouksen jälkeen

Venäläisestä kirjallisuudesta ei suinkaan vaiettu myöskään vuoden 1917 tapahtumien jälkeen, vaikka käännöskirjallisuuden tilastot jäivät melko olemattomiksi. Suomalaisen kirjallisuuden venäjännösten osalta vuosi 1917 oli sen sijaan käänteentekevä, koska silloin ilmestyi poikkeuksellisen mittava, lähes 500-sivuinen *Sbornik finljandskoi literatury (Suomalaisen kirjallisuuden antologia)*, jonka toimittajina olivat kuuluisat kirjailijat Valeri Brjusov ja Maksim Gorki. Kokoelma esitteli venäläislukijoille Runebergiä, Topeliusta, Kiveä, Leinoa, L. Onervaa, Ahoa ja monia muita erinomaisen laadukkaina venäjänkielisinä käännöksinä. Mika Pylsyn ja Aleksandr Sobolevin luvussa kerrotaan tämän antologian taustoista, kääntäjistä ja tärkeimmistä Suomen puolella toimineista välittäjäpersoonista, kuten Vladimir Smirnoffista, jolla oli tuohon aikaan osuutensa hyvin monenlaisissa rajanylityksissä, runouden kääntämisestä Leninin ja Trotskin piilotteluun.

Vastaavaa venäläisen nykykirjallisuuden suomennosnidettä ei näinä vuosina ilmestynyt, mutta silti tietoa ajankohtaisesta venäläisestä kirjallisuudesta oli tarjolla. Tästä pitivät huolen etenkin ennakkoluulottomat suomenruotsalaiset kääntäjät ja kirjailijat, taas kerran yksittäiset välittäjäpersoonat. Ruotsinkielinen modernismi ei suinkaan syntynyt Ruotsissa, vaan suomenruotsalaisen kirjallisuuden pienen piirin (Edith Södergran, Gunnar Björling, Elmer Diktonius, Hagar Olsson) keskuudessa.⁷¹ Niinpä ei ole yllättävää, että kiinnostusta myös uuteen ja hyvin kokeelliseen venäläiseen kirjallisuuteen oli havaittavissa. Lehtimies Rafael Lindqvist käänsi 1900-luvun alussa Tolstoita, Gorkia sekä monia runoilijoita, myös venäläisiä symbolisteja, tuoreeltaan ruotsiksi. Hänen käännösaktiivisuutensa oli ajan oloon nähden aivan poikkeuksellista, vastaavaa ei Pohjoismaissa ollut nähty. Lindqvist työskenteli Grotin perustaman Helsingin yliopiston Venäläisen kirjaston amanuenssina saaden poikkeuksellisia privilegioita suhteessa kirjaston aineistoihin. Hänen kokoomansa käännösantologiat, kuten esimerkiksi *Det unga Ryssland I* ja *II* (1902, 1903), *Ur Rysslands sång* (1904) ja *Sånger i rött och svart. Ett urval ryska dikter från bolsjevismens dagar* (1924) olivat aikalaiskirjallisuuden merkittäviä julkaisuja, etenkin viimeainittu, joka muistutti kovasti

keskieurooppalaisia emigranttikustantamoiden julkaisuja venäläisestä nykykirjallisuudesta. On ilmeistä, että venäläisen emigraation keskuksesta Berliinistä kulki Suomeen tietoa ajankohtaisimmasta venäläisestä kirjallisuudesta.⁷² Aihetta on aiemmin tutkittu kattavasti tutkimushankkeessa *Mötet mellan den ryska och den finlandssvenska modernismen* ja sen julkaisuissa,⁷³ mutta käsillä olevassa kirjassamme ruotsinkielisen ja venäläisen kirjallisuuden yhteyksiä sivuavat H. K. Riikosen luku Karjalan kannakseen, Viipuriin ja Pietariin keskittyen sekä Harri Veivon katsaus suomalaisiin kirjallisuuslehtiin keskittyen. Kokonaan oma suomenkielisen kirjallisuuden kehityshistoria löydetään Karjalasta, jonka kirjallisuusjärjestöjen, -lehdistön ja muun toiminnan historiaa Mikko Ylikangas puolestaan kartoittaa luvussaan 1920-luvun osalta.

Tässä kirjassa tarkastelemme aikarajauksemme puitteissa yleisen käänös- ja vaikutushistorian lisäksi erityisesti yksittäisiä välittäjäpersoonia, koska heidän työhönsä suomalaisvenäläisten kirjallisuussuhteiden historia perustuu. Huomion kiinnittyessä paitsi tunnettuihin tai tuntemattomiin käänösнитеisiin tai antologioihin, myös sanoma- ja aikakauslehdissä sekä pienpainatteissa julkaistuihin runokäänöksiin ja jatkokertomuksiin, tutkimukselle paljastuu koko joukko ennen tuntemattomia kääntäjiä ja kirjoittajia, välittäjiä ja yhdyshenkilöitä, joissakin tapauksissa hyvinkin aktiivisia monikielisiä transnatiiveja suomalaisvenäläisten kirjallisuussuhteiden toimijoita. Yksittäistapauksia ovat myös ne venäläiset emigranttikirjailijat, jotka julkaisivat teoksiaan Helsingissä, vaikka autonomian ajan lopulla Suomessa oleskeli jopa 200 000 Venäjän kansalaista. Natalia Baschmakoff nostaa luvussaan esiin kolme kirjailijakohtaloa: Ivan Savinin, Vadim Gardnerin ja Vera Bulitschin⁷⁴. Näistä etenkin Vera Bulitsch oli harvinaisen kiinnostunut suomalaisesta runoudesta ja teki myös sittemmin kokoelmallisen verran erinomaisia käänöksiä Edith Södergranin, Katri Valan, Uno Kailaan, Yrjö Jylhän ja Elvi Sinervon runoista.⁷⁵

Kirjallisuussuhteita toiseen suuntaan tarkastellessa ilmestyi nimiä, jotka suomensivat tai ruotsinsivat venäläistä modernia runoutta ja proosaa 1920-luvulla – aikana, jolloin venäläiseen kulttuuriin suhtauduttiin Suomessa hyvinkin vihamielisesti – ja kertoivat venäläisistä kirjailijoista suomalaislukijoille myös lehtikirjoituksissaan. Yhteistä näille välittäjä-

persoonille on, että he olivat melkein yksinomaan transnatiiveja lähtöjään Pietarista, Viipurista, Inkeristä tai Karjalankannakselta.

Aikansa mielipidevaikuttaja ja tulenkantajien liikkeen keulakuva Olavi Paavolainen oli kotoisin Kivennavalta eli kuudenkymmenen kilometrin päästä Pietarista. Hän kirjoitti 1920-luvun lopulla kokevansa, että Suomessa täytyy tuntea myös venäläistä kirjallisuutta ja kulttuuria. Esseessään ”Venäläisiä vallankumousrunoilijoita” (1928) Paavolainen totesi, että uuden Venäjän kirjallisuus, etenkin runous, oli jäänyt Suomelle ja läntiselle Euroopalle tutkimattomaksi alueeksi, *terra incognitaksi*.⁷⁶ Niinpä hän itse teki esseessä 1920-luvun Venäjän tunnetuimpia runoilijoita – Aleksandr Blokia, Vladimir Majakovskia ja Sergei Jeseniiniä – tiettäväksi ja peräänkuulutti toimittamaansa *Tulenkantajat*-lehteenkin näiden tekstien käännöksiä. Tällä asialla hän kääntyi potentiaalisten kääntäjien puoleen, ja 1920-luvun lopulla tulenkantajien ryhmässä olikin aivan oma venäläisen kirjallisuuden spesialistinsa. Kotkalainen runoilija Katri Suoranta, kirjallisuudenhistoriassa valitettavalla tavalla pimentoon jäänyt ”tulenkantajien Tuhkimo”, oli sikäli aikansa venäjäntaitajien viitekehyksessä poikkeus, että hän ei ollut stipendiaatti eikä transnatiivi, vaan opiskellut venäjänsä koulun penkillä. Hän löysi venäläisen modernin kirjallisuuden oman inspiraationsa lähteeksi 1920-luvulla, joten Katri Suorannan ansiosta suomeksi julkaistiin modernisteja, kuten Anna Ahmatovaa, Nikolai Gumiljovia tai Konstantin Balmontia ensi kertaa. Hänen oma runokokoelmansa *Kuvastin* (1926) oli arvostelumenestys, ja sen johdosta häntä verrattiin toistuvasti suomenruotsalaiseen modernistirunoilijaan Edith Södergraniin.⁷⁷

Edith Södergran oli syntynyt Pietarista ja käynyt siellä koulua; hänen kotinsa oli Raivolassa, missä hän käänsi egofuturistina tunnettua runoilija Igor Severjaninia ruotsiksi. Samoin Pietarissa oli syntynyt Ida Pekari, suomentaja, kirjailija ja toimittaja, joka tunsu venäläistä kirjallisuutta erinomaisen hyvin. Nuoresta asti hän haaveili venäläisen kirjallisuuden suomentamisesta ja kääntyi vuonna 1918 ihailemansa runoilija L. Onervan puoleen pyytäen tätä kanssaan kääntämään venäläistä kirjallisuutta. Yhteistyö ei toteutunut, mutta vuodesta 1928 lähtien Ida Pekarista tuli lyömätön Dostojevski-suomentaja, jonka vuonna 1928 ilmestynyt *Riivaajat*-tulkinta oli arvostelumenestys.⁷⁸ Ida Pekari kirjoitti

saman vuoden keväällä *Helsingin Sanomiin* hyvin tarkkanäköisen artikkelin venäläisestä aikalaiskirjallisuudesta.⁷⁹ Vastaavaa asiantuntemusta 1920-luvun neuvostovenäläisestä kirjallisuudesta ei juuri Suomessa tarvuttu.

Symbolistirunoilija Aleksandr Blokin ensimmäinen suomentaja, viipurilaissyntyinen Rafael Ronimus oli Terijoen teosofiipiireistä, jossa Kannaksella viihtynyt ja suomalaisista viehätynyt Blok tunnettiin ilmeisen hyvin.⁸⁰ Toimittaja ja myös Blokia kääntänyt suomentaja Antti Tiittanen oli puolestaan Inkerin Kaukolasta kotoisin, kävi koulua Pietarissa ja imi sieltä symbolistisen kirjallisuuden ja modernin venäläisen teatterin vaikutteensa. Pakolaisena Helsinkiin tultuaan hän käänsi ennen muuta venäläistä modernia proosaa ja runoutta suomeksi sekä kirjoitti ahkerasti venäläiskirjailijoista sanomalehtiin. Hänen oma proosansa sai ilmeisiä vaikutteita paitsi runoilija Blokilta, myös prosaisti Ivan Buninilta ja näytelmäkirjailija Nikolai Jevreinovilta.⁸¹ Elmer Diktonius puolestaan ahmi venäläistä kirjallisuutta saksankielisinä käännöksinä esimerkiksi Berliinissä julkaistuihin antologioihin. Ruotsinkielisenä kirjailijana profiloitunut mutta nuorena kuollut Henry Parland taas oli monen kielen taitajana ja monikulttuurisen viipurilaisperheen kasvattina erityisen harvastunut ajankohtaisen venäläisen kirjallisuuden ja elokuvan suhteen. Etenkin Liettuan monikulttuuriseen Kaunasiin asetuttuaan Parland tutustui henkilökohtaisesti sikäläisiin avantgardisteihin, joilla puolestaan oli suoria kontakteja venäläisiin avantgarderunoilijoihin. Kaunasissa Parland tutustui venäläisten futuristien ja formalistien kirjoituksiin sekä myös neuvostovenäläiseen elokuvaan.

Monilähtöisen kirjavia olivat myös 1920-luvulla venäläisen modernin kirjallisuuden Suomeen kotiutumisen tavat, väylät ja välittäjät, mutta sivistyneen uteliaisuuden henki paljastuu lähemmässä tarkastelussa valistuneemmaksi kuin millaisiksi suomalaisvenäläiset kulttuuri- ja kirjallisuussuhteet on aiemmin tiedetty. Tämä sama pätee pitkälti koko aikarajauksemme puitteissa suomalaisvenäläisiin kirjallisuussuhteisiin.

VIITTEET

- 1 Lainaus on Erik Ekelundin kirjailija Jac. Ahrenbergia käsittelevästä tutkimuksesta, Ekelund 1943, 230. Se on saanut toimia esimerkiksi Annamari Sarajaksen pioneeritutkimuksen *Tunnuskuvia. Suomen ja Venäjän kirjallisen realismin kosketuskohtia* lähtökohtana (Sarajas 1968, 9). Venäläisestä kirjallisuudesta läntisen maailman *terra incognitana*, jota ympäröi poliittinen muuri, kirjoitti myös Olavi Paavolainen paljon Ekelundia aikaisemmin (Paavolainen 1928, 37–38). Suomen ja Venäjän rajasta kiinanmuurina ks. myös Ketola 2004, 77 sekä Vihavainen 2010, 295, joka kirjoitti, että ”Suomen itäraja kansoja erottavana ’Kiinan muurina’ [– –] näyttää olevan häviämässä”.
- 2 Piispa Jakob Tengström oli jo 1800-luvun alussa sitä mieltä, että Suomen tehtävänä oli olla Länsi-Euroopan ja Venäjän sivistyksellisenä välittäjänä, ja samaa päivitteli vuonna 1925 kirjallisuudentutkija Werner Söderhjelm. Ks. Mikkola 1939, 206; Söderhjelm 1925, 460–461.
- 3 Maguire – McAteer 2024, suomalaisesta näkökulmasta ko. niteessä ks. Huttunen – Jänis – Pesonen 2024, 67–82.
- 4 Karhu 1962, 23. Heraskovista ks. esim. Ekonen – Turoma 2011, 142–144.
- 5 Porthanin suhteesta venäläiseen kansanrunouteen ja kirjallisuuteen ks. Haltsonen 1937, 73–74; ks. myös Karhu 1962, 18–21.
- 6 Ganander 1787. Huomioitakoon myös Sulo Haltsozen (1937, 73) mainitsema viipurilainen arkkiveisu ”Ach mun rakas linduisen”.
- 7 Salokas 1923, 144; ks. myös Karhu 1962, 27–30.
- 8 Koskimies 1921, 372.
- 9 Vrt. ”Solovei, moi solovejuška, / Solovejuška, moi batjuška! / Poleti, moi solovejuška, / – – / Ot milogo druga vestotšku” (Karhu 1962, 28).
- 10 Hvastova 2001, 14. Kertomus on lyhentäen suomennettu kokoelmaan *Kesäyön lumoa kohti. Venäläisiä matkakuvauksia 1800-luvun alun Suomesta*.
- 11 Kiparsky 1945, 30–32, ks. myös Kiparsky 1941, 119–125.
- 12 Polvinen 1985, 171–178.
- 13 Ks. Niiniluoto 1991, 7.
- 14 Sit. Kiparsky 1945, 36 mukaan.
- 15 Pesonen 1991, 114.
- 16 Vatsuro [2024].
- 17 Venäläisen romantiikan aikakauden kirjallisuuden Suomi-kuvaan liittyen tutkimushankkeemme on valmistellut uuden lähdetöksen. Kyseessä on Nikita Drozdovin toimittama venäjänkielinen antologia *Romantiitšeskaja Finljandija*, joka valmistuu samanaikaisesti käsillä olevan teoksen kanssa.
- 18 Engman 2004.
- 19 Ketola 2010, 345.
- 20 Mikkola 1939, 206; ks. Ketola 2007, 17–20.
- 21 Ks. esim. Ketola 2007, 90–101.
- 22 Engman 2009, 233.
- 23 Näsman 1980, 23; Ketola 2007, 20–22; Wassholm 2013, 48.
- 24 Wassholm 2014, 76–77.

- 25 Korhonen 1963, 210.
- 26 Ketola 2007, 22; Ketola 2010, 347.
- 27 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja. Ks. etenkin Wassholm 2013; 2014.
- 28 Topelius näki Lindérisssä Puškin- ja Lermontov-vaikutteita. Lindérin romaanin naiskuvas- ta ks. esim. Launis 2005, 263–275.
- 29 Turun romantiikasta kootusti ks. Sarjala 2020.
- 30 Ks. Haltsonen 1954, 125–136, jossa myös Hippingin historiikki suomeksi. Teksti ilmestyi alun perin venäjäksi V. Braikevitšin käännöksenä.
- 31 Ks. Söderhjelm 1915, 139.
- 32 ”Über die Finnische Sprache und Ihre Literatur” (1821).
- 33 Kalevalaisista motiiveista 1900-luvun alun kirjallisuudessa ks. myös Soini 2017, 206–224.
- 34 Sarajas 1968, 23.
- 35 Cygnaeuksesta enemmän ks. Lahtinen 2008.
- 36 Geitlinin tutkielma on käännetty venäjäksi ja julkaistu erillisenä vihkona (Geitlin 2013). Myös Geitlin oli Moskovan-stipendiaatti vuosimallia 1826, ks. Ketola 2004, 55.
- 37 Ketola 2007, 29.
- 38 Lönnrotin esitteli Grotille Fredrik Cygnaeus, ks. Grot – Pletnjov 1912, 3–5. Runebergistä ja Grotista ks. Ben Hellmanin luku ”Kolmen klassikon saapuminen Suomeen” tässä kirjassa sekä erityisesti Klinge 2004, 374–413.
- 39 Juhlan kuvaus ks. Kalleinen 2023, 208–212.
- 40 *Helsingfors Morgonblad* 11.5.1840. Lundahlin käännöstyötä kommentoi Grot kirjeessään Pletnjoville 10.10.1840 (Grot – Pletnjov 1912, 51). Ks. myös Hellman 2003.
- 41 Grot 1842.
- 42 Niiniluoto 1991, 19.
- 43 *Helsingfors Morgonblad* 28.7.1842; *Helsingfors Morgonblad* 1.8.1842.
- 44 Ekonen 2014, 60.
- 45 Grotin kirje Pletnjoville 14.9.1842 (Grot – Pletnjov 1912, 309).
- 46 *Helsingfors Morgonblad* 19.11.1840.
- 47 Gottlund oli aikeissa anoa Pietarissa äidilleen toista ylimääräistä armovuotta pyrkien samalla edistämään omaa toimeentuloaan, sillä senaatti oli evännyt aiemman hake- muksen (ks. Heikinheimo 1933, 296).
- 48 Engman 2004, 108; Pulkkinen 2004, 99–100.
- 49 Grot 1895, 39; sit. Ekonen 2012, 7 mukaan.
- 50 Nimi oli ensin Venäläinen kirjasto, jolla oli yliopiston piirissä itsenäinen asema: ”suo- raan konsistorin alaisena laitoksena sillä oli yliopiston muusta kirjastosta erillinen, itsenäinen hallinto ja talous ja se oli venäjän kielen professorin valvonnan alainen [– –] Kokoelmat kasvoivat nopeasti, sillä yliopisto oli jo v. 1828 (1820) saanut harvinaisen erioikeuden, joka oli koko Venäjän valtakunnassa vain kahdella muulla laitoksella: sillä oli oikeus saada vapaakappaleena kokoelmiinsa jokainen Venäjän valtakunnassa ilmes- tynyt kirja ja muu painate [– –] Vaikka kirjapainot, etenkin provinseissa, laiminlöivätkin luovutusvelvollisuuttaan ja vaikka myöhemmin kirjastosta poistettiin ei-tieteelliseksi katsottua kirjallisuutta suurin määrin, syntyi vuosisadan ajalta venäläisen kirjallisuuden kokoelma, jonka veroista ei muualla länsimaissa ole. Vuonna 1924 kirjasto liitettiin

yliopiston kirjastoon, jonka venäläinen osasto siitä tuli; v. 1940 nimi muutettiin kokoelmien koostumusta ja keruutavoitteita paremmin vastaavaksi Slaavilaiseksi osastoksi.” (Kolari 1985, 3.) Kirjaston nimeksi tuli vuonna 1981 Helsingin yliopiston kirjaston Slaavilainen kirjasto, joka on vuodesta 2001 ollut osa Kansalliskirjastoa.

- 51 Vihavainen 1991, 47–48.
- 52 Rantakari 1908, 11–12. Muitakin pilkkanimiä stipendiaateille oli kertynyt, kuten ”500 ruplan apostolit” tai ”ministerivaltiosuhteerikokelaat”, ks. Ketola 2004, 55.
- 53 Vrt. Lotman 1990, 131–142 ja Veivo – Huttunen 1999, 152–153.
- 54 Teos ilmestyi Venäjällä vuonna 1882, ks. suomennosnide Baranovski 2004.
- 55 Vuorela 2020.
- 56 Elämäkerran oli kirjoittanut Helsingin yliopiston entinen rehtori Wilhelm Lagus (1890).
- 57 Suonio 1879.
- 58 Palander 1880. Palanderin vihko sisältää katsauksen 1700-luvun venäläisen kirjallisuuden historiaan sekä varsin perusteelliset esittelyt Puškinin, Lermontovin ja Gogolin tuotannoista, mutta myös monista tuntemattommista nimistä sekä kiintoisaa luonnehdintaa kirjoittajan aikalaiskirjailijasta Ivan Turgenevista ja tämän kertomuksista.
- 59 Helsingin yliopisto lähetti Moskovan yliopistoon juhlan johdosta sähköä: ”Helsingin Keisarillinen Aleksanterin yliopisto Suomen Suuriruhtinaskunnan korkeimpana tiede-elämän edustajana suhtautuu elävällä mielenkiinnolla koko Venäjän henkisen elämän edustajien juhlaan, jota parhaillaan vietetään Moskovassa suuren venäläisen runoilijan Aleksandr Sergejevitš Puškinin muistolle ja on antanut emeritusprofessorilleen Stepan Ivanovitš Baranovskille tehtäväksi olla läsnä Puškinin patsaan julkistamistilaisuudessa ilmaisemassa sitä rakkautta ja kunnioitusta, jota venäjää opiskelevat suomalaiset tätä lukemaansa nerokasta kirjailijaa kohtaan tuntevat.” (Venok 1888, 178.)
- 60 Kääntäjä oli mahdollisesti Alexander Georg Weilin, Moskovan-stipendiaatti ja venäjän kielen opettaja Jyväskylän alkeiskoulussa.
- 61 Vrt. esim. ”koulusta tuli niin suomalainen, että on sanottu sen olleen kaikista kouluista suomalaisimman. Venäjän pääkaupungissa suomalaisten koulusta tuli luonnollisesti kireäkin fennistinen opinahjo, jossa oppilaiden kaipuuta Suomeen lujitettiin ja kaiken onnen huipentumana pidettiin suomalaista, suomenkielistä Suomea jo siitä yksinkertaisesti syystä, että Pietarin koulu ei pitkään aikaan valmistanut oppilaitaan yliopistoon, vaan jatkokoulutus oli haettava suuriruhtinaanmaasta” (Tiitinen 1972, 10).
- 62 Engman 2004, 360.
- 63 Huttunen 2019, 19.
- 64 Tiitinen 1972, 83.
- 65 Kianto 1946, 10.
- 66 *Hufvudstadsbladet* 19.1.1908.
- 67 Rantakari 1908, 51.
- 68 Mts. 55.
- 69 Mts. 58.
- 70 Savolainen 9.2.1908.
- 71 Kleberg 2003, 56.
- 72 Holmström 1990; Hellman 2014; Klapuri 2016.
- 73 Ks. esimerkiksi Hellman – Huttunen – Klapuri – Piispa 2017.

- 74 Bulitschin nimen kansallisesta translitteroinnista poikkeava kirjoitusasu noudattaa hänen omaa tapaansa kirjoittaa nimensä.
- 75 Venäjännökset ovat viimein ilmestymässä Venäläinen kirjallisuus ja Suomi -tutkimushankkeen kokoamana erillisjulkaisuna.
- 76 Paavolainen 1928, 37. Ks. Riikonen 2016, 17–21; Huttunen 2021, 138.
- 77 Mts. 148–153.
- 78 Ks. Viola Parente-Čapková'n luku L. Onervasta ja Riku Toivolana luku Dostojevskista tässä kirjassa.
- 79 *Helsingin Sanomat* 22.4.1928.
- 80 *Suomen Kuvalehti* 10.12.1921. Ensimmäinen Blok-suomennos, runo "Ystävättärelle", valmistui runoilijan elokuussa 1921 tapahtuneen ja Suomessakin uutisoidun kuoleman jälkeen ja julkaistiin *Suomen Kuvalehdessä*. Mielenkiintoinen kuriositeetti on, että tämä Blok-in runon suomennos päätvi jopa lauluksi, sillä amerikansuomalainen K. W. Kikka teki siitä sävellyksen vuonna 1922.
- 81 Huttunen 2021, 142–148.

Varhaiset venäläiset Suomi-kuvaukset

Nikita Drozdov

 <https://orcid.org/0009-0008-2400-0829>

Suomen ja Venäjän suhteita on tutkittu jo pitkään, ja jokaisella aikakaudella vaikuttaa olevan oma näkemyksensä kahden maan ja kulttuurin välisestä asetelmasta. Viimeaikaisessa tutkimuksessa huomio on kiinnittynyt ensisijaisesti niihin poliittisiin tekijöihin, jotka ovat vaikuttaneet maiden suhteeseen. Erityisen kiinnostuksen kohteena ovat olleet autonomian ajan Venäjän imperialistiset pyrkimykset suhteessa Suomeen alusmaana, joka on yrittänyt selvitä painostuksen alla ja sopeutua valta-politiikan julmiin ohjaksiin.

Toisaalta suurta kiinnostusta herättää yhtä lailla Suomen jokapäiväinen olemus ja esteettinen rooli venäläisen kulttuurin näkökulmasta, joka käy ilmi niistä lukuisista matkakuvauksista ja kaunokirjallisista teksteistä, joita on kirjoitettu vuosisatojen ajan naapurimaiden välillä. Tämä katsaukseni keskittyy ennen muuta tähän jälkimmäiseen näkökulmaan, joka on nähdäkseni ideologiselta merkitykseltään vähintään yhtä tähdellinen kuin poliittinen näkökanta. On tärkeää huomioida se yhteiskunnallinen kehys, jossa nämä kuvaukset ovat syntyneet, mutta suurimmaksi osaksi keskityn tässä luvussa ”epävirallisiin” ja siksi virallisia eloisampiin ja ilmaisuvoimaisempiin vaikutelmiin Suomesta sekä siihen, miten Suomi on kohdattu ja koettu venäläisessä kirjallisuudessa ja kulttuurissa.

Historiallinen konteksti ja Venäjän suomalainen alkuperä

Pietarin nousu Venäjän valtakunnan uudeksi pääkaupungiksi kytki venäläisen kulttuurin suoraan Suomeen. Kaupunki perustettiin vuonna 1703 Inkerinmaalle, joka sijaitsee Suomenlahdesta kaakkoon ja ulottuu lännessä aina nykyiselle Venäjän ja Viron rajalle. Hieman yli sata vuotta aikaisemmin Ruotsi oli alkanut asuttaa Inkerinmaata suomalaisväestöllä Karjalan kannakselta ja muilta Suomen itäisiltä alueilta.¹ Lisäksi tällä alueella asui alun perin suomensukuisia heimoja, kuten inkerikkoja ja vatjalaisia. Suomalainen kulttuuri oli siis lähtökohtaisesti olemassa Pietarissa.

Tutkimusmatkailija ja akateemikko Johann Gottlieb Georgi huomautti laajassa Pietaria ja sitä ympäröivää aluetta käsittelevässä teoksessaan, että suomalaisten ja inkerikkojen luonne ”poikkeaa huomattavasti kaupungin asukkaiden luonteesta”.² Erityiseen rooliin kohosi kuuluisana kauppatavarana tunnettu suomalainen voi (*tšuhonskoje maslo*), josta on maininta kirjeenvaihdossa jo vuonna 1771.³ Jo tuolloin oli siis muodostunut käsitys, että suomalaisvoi oli korkealaatuista, minkä vuoksi siitä saattoi pyytää myös korkeamman hinnan.⁴ Juuri voi saikin näytellä pääosaa esimerkiksi *Volšebny fonar* (”Taikalyyhty”) -lehden vuoden 1817 kuvitetussa pilakertomuksessa, jossa suomalainen voikauppias (*tšuhonets*) ja venäläinen ostaja eivät onnistu ymmärtämään toisiaan.⁵ Voin lisäksi suomalaiset tunnettiin myös muista elintarviketuotteista: Bahtiarovin myöhemmän kuvauksen mukaan (1888) he toivat pääkaupungin toreille myös maitotuotteita, kalaa ja pajunkuorta.⁶ Georgin mukaan Vasilinsaaren metsässä oli ”tšuhnalaishylä”, jonka asukkaista monet olivat kysytyjä palvelijoita.⁷

Kiinnostus Suomea kohtaan johtui ennen muuta geopoliittisista tekijöistä, jotka liittyivät vihamielisyyksiin, sotiin ja 1700–1800-luvuilla tapahtuneisiin useisiin valtionrajan muutoksiin. Ensimmäisinä aiheita käsittelevät Venäjän valtion syntyhistoriaan paneutuneet tutkijat. Heistä Pietarin tiedeakatemian akateemikko Gottlieb Bayer esitti, että alun perin venäläiset (*russy* tai *rossijany*) olivat ”varjagien” vallan alla ja epäonnistuttuaan yhtenäisen valtion luomisessa he kääntyivät näiden vanhojen hallitsijoidensa puoleen.⁸ Bayer teki sen johtopäätöksen,

että ”varjagit [– –] olivat Skandinaviasta”, ”kaikki he olivat ruotsalaisia, gotlantilaisia, norjalaisia ja tanskalaisia” ja palkkasotureina venäläisten hallitsijoiden palveluksessa.⁹ ”Skandinaavisen tulkinnan lopullisen muodon”¹⁰ antoi vuonna 1749 historianutkija Gerhard Müller, joka valmisteli Venäjän Tiedeakatemialle esitelmän otsikolla ”Venäjän kansan ja nimen synty”, jossa hän turvautui nimenomaan suomen kieleen. Müller esitti oletuksen, että ”suomalaiset tänäkin päivänä, tuntemattomasta syystä, kutsuvat ruotsalaisia *rosseiksi*, omalla kielellään *rossaleine*”, minkä seurauksena ”Novgorodin slaavit kuuluivat rossien nimen suomalaisilta, nimittivät sillä kaikkia pohjoismaista saapuneita, minkä tähden myös varjagit alkoivat kutsua slaaveja *rossiaaneiksi*. Sitten myös itse slaavit, jotka olivat varjagien alaisuudessa, ottivat *rossiaanien* nimen itselleen”.¹¹ Tätä tulkintaa kritisoi ankarasti Mihail Lomonosov, joka kielsi Müllerin ehdottoman etymologian ollen itse taipuvainen tulkitsemaan, että etnonymyksi *Rus* oli lähtöisin *roksolaanien* heimon nimestä.¹² Sen sijaan idea skandinaavisesta lähtökohdasta Venäjän valtakunnalle oli Lomonosoville mahdoton.

Suomella oli päärooli 1700-luvun johtaviin historioitsijoihin lukeutuvan Vasili Tatištševin tutkimuksissa. Hän kirjoitti laajan teoksen *Istorija rossiiskaja s samyh drevneiših vremen* (1768, ”Venäjän historia muinaisista ajoista lähtien”). Tuota julkaisua edeltävässä työssä,¹³ jonka otsikkona oli *Sokraštšeniže istorii russkoi* (”Lyhyt Venäjän historia”), Tatištšev kirjoittaa: ”Suuriruhtinas Rurik, Ruotsin historian olosuhteiden mukaisesti Suomen suuriruhtinaan Kuzonin poika tai veli, valittu vuonna 862”.¹⁴ Kuten jo edellämainitussa laajassa historiategoksessaan Tatištšev esittää, Rurik oli Slovenian ruhtinas Gostomyslin keskimmäisen tyttären Umilan ja erään Suomen hallitsijan poika. Bayerin tavoin Tatištšev kiistää ajatuksen, että ”Rurik-suku on lähtöisin preussilaisista ja Rooman keisareista” ja kutsui keisari Augustuksesta alkunsa saavaa Venäjän historiaa mielikuvitukselliseksi ”saduksi”.¹⁵ Sen sijaan hän esittää, että ”he [Rurik-suku] ovat lähtöisin Liivinmaalta¹⁶ suomalaisista kuninkaista tai ruhtinaista – –”. Tatištšev tekee varsin selkeän eron suomalaisten ja muiden skandinaavikansojen välille,¹⁷ ja Rurikin suomalaisen alkuperän hän mainitsee myös toistamiseen varjageja käsittelevässä luvussa.¹⁸ Tiedon Rurikin alkuperästä Tatištšev on poiminut niin kutsutusta Joakimin kronikasta,

jonka väitettiin olevan Novgorodin piispa Joakimin käsialaa 1000-luvun taitteesta. Lähdettä on pidetty kaikin puolin epäluotettavana, ja sen autenttisuudesta on keskusteltu tähän päivään saakka.¹⁹ Gostomysin nimi on kuitenkin mainittu muissakin kronikoissa ja lähteissä, esimerkiksi eräässä Lomonosovin oodissa.

Tatištševin ideoita siteeraa myös keisarinna Katariina Suuri teokseensa *Zapiski kasatelno Rossijskoi istorii* ("Muistiinpanoja Venäjän historiasta") sekä sen jälkeen vuonna 1786 ilmestyneessä näytelmässä *Podražanije Šekspiru, istoričeskoje predstavlenije bez sohranenija featralnyh obyknovennyh pravil, iz žizni Rjurika* ("Shakespeare-jäljitelmä, historiallinen katsaus huomioimatta featherin tavallisia sääntöjä, Rurikin elämästä"). Gostomysl oli tuossa näytelmässä keskeinen hahmo, ja varjagien kutsu saada Rurikin suku hallitsemaan slaaveja oli tarinan pääjuoni. Tatištševin idea mainittiin heti näytelmän alussa. Näin tavallaan lailistettiin Venäjän valtion suomalaisen alkuperän idea. Mielenkiintoista on myös se, että Tatištšev väittää Suomen ja Karjalan välisen rajan kulkeneen muinoin pitkin Kymijokea, josta tehtiin virallinen raja Turun rauhassa vuonna 1743.²⁰ Saman idean esittivät muutkin tämän ajan kirjailijat. Pitää muistaa, että vaikka Tatištševin historiатеos julkaistiin vuonna 1768, hän kirjoitti sen jo 1740-luvulla. On siis hyvinkin mahdollista, että hänen tarkoituksenaan oli legitimoida uusi raja Venäjän ja Ruotsin välillä.

Tutkimusretkiä ja mielikuvitusmatkoja

Suomi ei ollut vielä 1700-luvulla suosittu turistikohde, ja matkoja tevivät lähinnä tutkijat. Vuonna 1792 ilmestyi Nikolai Ozeretskovskin kirja *Putešestvije po ozeram Ladožskomu i Onežskomu* ("Matkakirjeitä Laatokalta ja Ääniseltä") – järviltä, joiden länsi- ja pohjoisrannat olivat vanhan Suomen alueella. Ozeretskovski tutustui suomalaisväestön elämäntapoihin ja myös suhteisiin venäläisten kanssa kulttuurin, talouden ja kielen sektoreilla. Perusteellisemmän kuvauksen vanhasta Suomesta antaa akateemikko Vasili Severgin kolmannessa kirjassaan (1805), joka käsittelee Venäjän läntisiä osia. Häntä kiinnostivat nimenomaan tieteel-

liset havainnot ja alueiden geologiset kuvaukset, joille hän omistikin suurimman osan tutkimuksestaan. Imatrankosken näkymä (*”jematrovskije porogi”*) teki Severginiin niin suuren vaikutuksen, että hänen oli poikettava tieteellisestä ilmaisusta ja näin hän tuli luoneeksi venäläisen kirjallisuuden ensimmäisen lyyrisen Imatra-kuvauksen.²¹ Tärkeä oli myös Severginin varsinainen tutkimuskohde: hän tutki kivilajikkeita, jollaisia ei esiintynyt Keski-Venäjällä. Tämä osa suomalaista maisemaa tulisi vastaisuudessaakin kiinnittämään venäläisten matkalaisten erityishuomion.

Lyyriä tulkintoja Suomen kivilajeista löytyy jo 1700-luvun jälkipuolelta, eli kivi oli keskeinen suomalaismotiivi jo varhaisessa kirjallisuudessa. Erityisen huomion arvoinen on Aleksandra Hvostovan proosa-elegia nimeltä *Kamin* (1795, ”Takan äärellä”),²² jossa on kyse lähinnä kuvitteellisesta muistimatkasta. Kertomuksen sankaritar istuu keskyyöllä takan äärellä pohdiskellen kuolemaa ja yksinäisyyttään. Hän kuvittelee ”elävästi kaiken, mitä olen nähnyt tai ollut näkemättä, sen, mitä on ollut tai tulee olemaan ja mitä tuhannet vuosisadat eivät koskaan saa aikaan”.²³ Mielikuvitus kuljettaa hänet ensin kiovalaiseen luostariin, sitten ”kiviseen Suomeen” ja lopulta Ossianin ylistämään Skotlantiin. Viimeinen miellelyhtymä valottaa myös kontekstia venäläisen kirjallisuuden Suomi-kuvaukselle, joka tapahtuu ”melankolisten tunteiden hellyyden ja syvyyden kautta”, kuten muuan Hvostovan aikalainen kirjoitti. Hvostovan elegia on kuitenkin ensimmäinen kaunokirjallinen teksti, jossa kuvataan Suomeen liitettäviä päämotiiveja. Suomen ja Skotlannin välisenä erona korostuu Suomi tyhjänä ja historiattomana alueena, murheen ja kuoleman tyssijana.

Hvostova matkaa tekstissään siis Venäjän imperiumin rajalle, ”Kjumenjan” eli Kymijoen rannoille. Suomea hän kutsuu ”kiviseksi, karuksi maaksi”, joka on viljelyskelvotonta. Suomessa ”kaikki on hiljaa”, kuuluu vain ”villii huutoa”, joka lähtee yöllisistä linnuista. Tämän luontokuvauksen rinnalla hän käsittelee köyhyyden tematiikkaa, sitä ”surullista” suomalaista, joka on taipunut köyhyyden ja murheen voimasta ja jakaa leivänmurunsa kahdeksan lapsensa kesken.²⁴ Hvostova ei tuomitse tai pilkkaa, toisin kuin jotkin muut suomalaisia käsittelevät aikalaiskuvaukset, vaan hänelle köyhyys on yksi syy miettiä maanpäällisen elämän katoavaisuutta. Hvostovan kertomus on täynnä elegisiä

yksityiskohtia, ja vastaavat poeettiset intonaatiot tulevat toistumaan melkein jokaisessa Suomea koskevassa tekstissä tästä eteenpäin. Huomionarvoisia ovat Hvostovan tekstin allitteraatiot, sillä venäjänkielinen sana *kamin*, jolla teksti on otsikoitu, näyttää miltei samalta kuin sanat *kamen*, joka tarkoittaa kiveä, ja ”Kjumen” eli Kymijoki. Kiven motiivi ja Suomi-kuva sulautuvat yhteen Hvostovan kertomuksessa siis jopa foneettisella tasolla.

Epäeroottinen potentiaali

Vastaava johtomotiivi kohoaa esiin 1800-luvun alun venäläisen runouden Suomi-kuvauksissa. Esimerkiksi Aleksandr A. Volkovin vuonna 1806 julkaistussa runossa Suomi kuvataan ennenaikaisesti kuolleen nuorukaisen hautana. Runo luo lähtökohdat myöhemmille venäläisille elegisille Suomi-kuvauksille.

Hän makaa haudattuna kosteaan maahan,
missä kivet ovat viljejä ja sammaleisia,
ne kohoavat ylevinä
ja kuin kilvoittelevat muinaisten kanssa,
missä vain männyt ikivihreät
ja katajat tiheät
kasvavat ympäri valtaviin jyrkänteiden
ja tuovat vain melankoliaa.²⁵

Toisenlainen kokemus suomalaiselämän tuhoisasta vaikutuksesta yksilöön paljastuu erään vuonna 1809 julkaistun laulun lopussa. Laulu kertoo nuoresta miehestä, joka viettää aikaa rakkaansa kanssa Nevan rannalla eroottisiin haaveisiin uppoutuneena. Yhdessäolon rakastetun kanssa katkaisee kuitenkin kohtalokas tapahtuma, jossa taivas tummenee ja kuun valo sammuu. Runon päähenkilö joutuu lähtemään Pietarista pitkälle matkalle:

Voi ei, nyt hyvästeltävä on
sieluni ainoa enkeli!
Paeta Suomen jokien ääreen
ja vuodattaa iäti ikävän kyyneleitä.²⁶

Suomelle rakentuu siten selkeä epäeroottinen potentiaali suhteessa rakkauteen: se erottaa rakastavaiset toisistaan osoittautuen ikään kuin paljon väkevämmäksi voimaksi kuin inhimillinen kiintymys. Kaikki nämä motiivit kehittyvät edelleen P. Kanevetskin runossa ”Miete” (”Duma”), joka on vuodelta 1811. Ilmeisesti Suomessa oleskeleva runon päähenkilö ikävöi kotimaataan Ukrainaa ja joutuu melankolian valtaan, mikä muertaa hänet jokaisen uuden päivän alkaessa:

Vain uni riisuu tunteitteni kahleet
eivätkä painajaiset ehdi
yli synkän yön
lentää Suomen meren taa;
herään katkeraan piinaan.²⁷

Volkovin tavoin Kanevetski käsittelee kuolemaa ja vertaa itseään kuolemaantuomittuun, joka odottaa tuhoaan. Hänen runonsa toisintaa Volkovin elegian rytmillisiä tunnuspiirteitä: se on riimitön nelipolvinen daktyyliin päättyvä trokee, mikä on tyypillistä kansanlauluille, balladeille ja esimerkiksi Ossian-käännöksille. Runo hyödyntää perinteistä mutta temaattisesti alleviivaavaa metaforaa:

Makaan vuoteessa kyynelissä,
janoan unta ikuista,
leposijaa kostean maan sylissä.²⁸

Suomi sen sijaan kuvataan jälleen tyystin ilottomana ja epäeroottisena paikkana:

En sido seppeleitä neidoille [– –]
En mene seuraan suulaaseen,
en viettelysten puuhaan.²⁹

Samaan aikaan kuitenkin vain Suomen valjastamaton villi luonto, sen ”kuohuvien vesien ääni” saa päähenkilön hyräilemään surullista laulua, ja hän pystyy kokemaan hetkellistä mielihyvää. Kuollut ympäristö toimii tällä tavoin runollisen inspiraation lähteenä.

Elegiasta mytologiaan

Täysiarvoisen eleginen lokus Suomesta tulee Konstantin Batjuškovin tekstissä ”Kartina Finljandii (Otryvok iz pisem russkogo ofitsera)” (”Suomen kuva [Ote venäläisen upseerin kirjeistä]”, 1809), jonka Suomi-kuvausta voi luonnehtia proosarunoksi. Se laajentaa merkittävästi venäläisen Suomen-matkailun kattavuutta Kymijoen rannoilta ”meluisaan Ouluun”.³⁰ Batjuškovin tekstin ytimessä on arvoituksellisen ja salaperäisen pohjoisen maailman lyyrinen erityisyys. Hän käyttää venäläiselle lukijalle tuttuja suomalaismotiiveja, mutta työstää niitä äärimmäisen ekspressiiviseen tyyliin etsien mahdollisimman kirkkaita ja emotionaalisia kuvauksia. Luonto on hänen tulkinnassaan jatkuvasti ”synkkä ja murheellinen”, etenkin vanhassa Suomessa, ja matkustajan silmien eteen avautuu ”kokonaisia muinaisten graniittivuorien raunioita, jotka ovat murtuneet maanalaisen tulen tai valtamerien kuohujen voimasta”. Lisäksi ”lähiseudun metsät toistavat myrskyn äänet, ja koko luonto on kauheassa sekasorron tilassa”.³¹

Batjuškov nojaa kuvauksissaan Ossianin runouden perinteisiin kirjoittaessaan esi-isiensä legendaarisesta ja sankarillisesta historiasta. Batjuškov esimerkiksi oletti, että Odinin temppele saattoi sijaita suomalaisilla kallioilla, ja näin ollen runoilija tunnistaa kallioissa erittäin hedelmällisen maaperän mielikuvitukselle ja luovuudelle. Tämän tradition varassa hän saattoi kääntyä skandinaavisen mytologian puoleen ja esittää teoksessaan tietyn runofragmentin, joka imitoi Ossianin laulua. Tämä runo muuntui neljän vuoden päästä Batjuškovin ensimmäiseksi kuuluisaksi tekstiksi nimeltä ”Metšta” (”Haave”). *Venäläisen upseerin kirjeiden* uudessa, vuonna 1817 julkaistussa versiossa Ossianin perinne tuli vieläkin näkyvämmiin esiin, sillä nyt Batjuškov mainitsi runojen päähenkilön Oscarin sekä lauluissa mainittuja tapahtumapaikkoja.

Suomi alkaa tällä tavoin kytkeytyä skandinaaviseen maailmaan laajassa merkityksessä, ja tätä yhteyttä vahvistetaan myös toisella tavalla – vetoamalla suoraan pohjoisten kansojen mytologiaan: ”Nämä hirvitävät luonnonilmiöt tuovat mieleeni Skandinavian synkän mytologian, jossa jumaluus ilmestyi melkein aina sydämistyneenä ja heikkoa ihmiskuntaa rankaisevana”.³² Tässä Batjuškov sekoittaa kaksi mytologista järjestelmää – skandinaavisen ja suomalaisen, minkä vuoksi suomalaiset ja etenkin fennomaanit tuomitsivat hänet myöhemmin. Erityisesti Jakov Grot kirjoitti eräässä kirjeessään: ”Batjuškovin kuva Suomesta ei ole täällä totuudenmukainen, päinvastoin!”³³ Grot viittaa juuri kahden kulttuurin – suomalaisen ja skandinaavisen – sekoittamiseen toisiinsa. Olisi kuitenkin liioittelua väittää, että Venäjällä niitä ei olisi 1840-luvulle asti yleensä erotettu toisistaan. Skandinavia ”löydettiin” 1700-luvun lopulla, eikä Suomea tavallisesti pidetty siihen kuuluvana.³⁴ *Venäjän valtion historian* ensimmäisessä osassa Nikolai Karamzin määritteli sen varsin yksiselitteisesti: ”skandinaavit eli kolmen valtakunnan asukkaat: Tanskan, Norjan ja Ruotsin.”³⁵ Venäläinen lukija saattoi tutustua muinaisen Skandinavian historiaan ja mytologiaan käännettyjen teosten avulla jo ennen Batjuškovia, lukemalla esimerkiksi Paul-Henri Malletin *Johdatuksen Tanskan historiaan*.³⁶ Lisäksi 1810- ja 1820-lukujen taitteessa alkoi ilmestyä venäjäksi sekä käännöksiä että uusia julkaisuja aiheesta.

Toisaalta myös täysin suomalainen kirjallisuus alkoi kiinnostaa Venäjällä,³⁷ ja myös ajatus suomalaisen mytologian ja kulttuurin omaperäisyydestä kehittyi suhteellisen varhain, jo 1700-luvulla: sekä Lomonosov että Müller mainitsivat suomalaisen ylimmän jumaluuden, siis Jumalan, joka löytyi käsitteenä myös useista venäläisistä 1700-luvun sanakirjoista. Suomalaisen mytologian tärkein puolustaja oli ruhtinas Pavel Gagarin, joka osallistui Batjuškovin tavoin Suomen sotaan. Gagarin kirjoitti: ”Suomalaisilla oli hamassa muinaisuudessa oma erityinen mytologiansa, jumalan ideahan on syntynyt yhdessä ihmisten kanssa. Suomalainen palvoi Jumalassa hyvyyden alkua ja Perkeleessä pahuuden. Pelkoa herättävää ukkosen jyrinää hän jumaloi Attian³⁸ nimessä. Raskaana olevien vaimojen avuksi hän kutsui jumalatar Sarakaa, hän palvoi myös venäläisten kanssa yhteistä jumalaa, jota viimeksi mainitut nimittivät *kultaiseksi babaksi*. Suomalaisilla oli sen lisäksi omat tietäjänsä

ja tietäjättärensä, talismaaninsa ja fetissinsä, joita muiden kansojen tapaan suuresti kunnioitettiin. Muinaisen taikauskon jälkiä saattaa havaita hämmennoissa ja kansanlauluissa”.³⁹

Suomen kansan erityisyyksiä, joita eurooppalaiset historioitsijat olivat korostaneet ja joita Venäjällä toisteltiin, olivat noituus ja magia. Esimerkiksi Mihail Lomonosov kirjoitti tästä *Drevnjaja rossijskaja istorija* (”Muinaisen Venäjän historia”) -teoksessaan vuonna 1766,⁴⁰ ja hänen jälkeensä monet muut venäläiset tutkijat toistelivat aihetta. Vaikka melkein kaikki heistä myönsivät, että moiset näkemykset eivät kuulu sivistyneiden ihmisten mielenkiinnon kohteisiin, teema oli erittäin mukansatempaava, etenkin myöhemmin romantiikan aikana. Yleisesti ottaen voi sanoa, että vuoteen 1810 mennessä ajatus suomalaisen ja skandinaavisen mytologian välisestä erosta oli jo varsin yleinen.⁴¹

Näin Suomea kohtaan herännyt mielenkiinto kasvoi 1820-luvulla, jolloin kriitikot alkoivat peräänkuuluttaa kirjallisuudelta paikallisten ominaispiirteiden esittämistä.⁴² Suomi liitettiin yhä kiinteämmin ylluonnolliseen ja mielikuvitukselliseen kontekstiin: romantiikan ajan kirjailijat olivat erittäin herkkiä käsittelemään kaikkea selittämätöntä ja salaperäistä. Batjuškovin kuvaus oli tässä mielessä todella merkittävä. Hän esimerkiksi kirjoittaa Suomen metsien kasvavan ”kivien päällä”. Monet hänen kuvauksistaan luovat eräänlaisen fantasiamaailman, luonnon valtakunnan täynnä harmoniaa ja kauneutta, jossa todellisen maailman lait eivät päde.⁴³

Sotilaiden kuvauksia

Pavel Gagarinin kirja *Les treize journées, ou la Finlande* kertoo Gagarinin ja Aleksanteri I:n yhteisestä matkasta Suomeen. Teos ilmestyi ennen Haminan rauhansopimusta ja sai toimia mallina tuleville Suomea kuvaaville matkakertomuksille. Gagarinin teksti on kuitenkin varsin erilainen kuin monet myöhemmät dokumentaariset matkakuvaukset. Hän nojaa Laurence Sternin luomaan ”sentimentaalisen matkan” perinteesseen, jossa tapahtumien ja paikkojen kuvaukset vuorottelevat tunteiden ja kokemusten kuvausten kanssa. Havaintojen ja huomautusten virras-

sa Suomen-kuvaukset eivät ole Gagarinin kirjassa kovin yleisiä, mutta ne ovat sitä tärkeämpiä, koska ne luovat tietyn emotionaalisen taustan kertojan ”sielulliselle tarinalle”. Porvoossa tehdyssä muistiinpanossa hän nimittää Suomea ”äärimmäisen alkukantaiseksi maaksi”, joka on ”täynnä kuusien peittämiä mäkiä, eikä mikään niistä muistuta ihanasta menneisyydestä”.⁴⁴

Gagarin jatkaa huomioiden kivisen maiseman: ”Maisemaa täydentävät kitukasvuiset koivut, näkyy korkeita punagraniittisia kallioita, joita on kaikkialla pelottavan paljon [– –] ne ovat suomalaisen maan tyypillisiä tunnusmerkkejä”.⁴⁵ Kertoja vertaa niitä kreikkalaisiin pylväisiin, joilla on hänen mielestään suurempi kulttuurinen arvo. Ne voivat puhua ja kertoa menneisyydestä, niillä on historiallinen muisti, kun taas suomalaiset kivet eivät voi sanoa mitään: ”Ne eivät puhu mitään, ne ovat mykkiä. Ja mitä ne voisivatkaan sanoa? Ja kuka niitä kuuntelisi?” Ne ovat ”pelkkiä murheen ja kuoleman muistomerkkejä”, ja matkustaja pitää ympäröivää aluetta ”laajana hautausmaana, johon on kätkeyty kunnianhimon uhreja”.⁴⁶ Gagarinille suomalaiset kivet ovat ainoastaan kuoleman symboleja. Kuoleman motiivi näkyy myös järvien kuvauksessa, joka kiinnostaa kertojaa aivan erityisesti: ”Vedet, näin minulle on kerrottu, ovat Suomen kauneuden tärkein lähde.” Järvet olivat kuitenkin jäässä, joten hän ei niitä nähnyt. Ne jähmettänyt kylmyys ”levittää luontoon yhdenmukaisuutta ja äänettömyyttä”⁴⁷ synkentäen näin muutenkin ankaraa maisemaa.

Batjuškov ja Gagarin ovat esimerkkejä siitä, miten läheisesti kirjallisuussuhteet liittyvät Suomen sotaan osallistuneisiin sotilaisiin. Myös 1810–1820-lukujen taitteessa Suomessa oli joukko-osastoja, joissa oli myös kirjalliseen toimintaan osallistuneita sotilaita. Vuonna 1819 Kyminlinnassa toimineeseen Savonlinnan jalkaväkirykmenttiin (*Neišlotski pehotnyi polk*) päättyi Nikolai Konšin, seuraavana vuonna Jevgeni Baratynski ja vuonna 1823 hevosjäkärrirykmenttiin siirrettynä Nikolai Putjata sekä vielä samana vuonna vastanimitetyn Suomen kenraalikuvernööri Zakrevskin adjutantiksi päättyi Aleksandr Muhanov. Kaikki nämä kirjailijat käsittelivät suomalaisteemaa tarjoten venäläislukijoille omaehtoisen näkökulman tuntemattomiin ja tutkimattomiin paikkoihin.

Suomesta runoilleista kirjailijoista tunnetuin oli Jevgeni Baratynski. Hänen kynästään syntyi tusinan verran runoja, jotka kertovat suoraan

Suomesta tai joissa Suomi toimii kuvausten kehyyksenä. Kolme niistä kuuluu Konšinin kanssa käytyyn lyyriseen kirjeenvaihtoon. Baratynski käsittelee Suomea runoissaan kahdella tapaa. Yhtäältä Baratynski seuraa Batjuškovin linjaa hyödyntäen skandinaavissankarillista kontekstia, esimerkiksi:

Ja minä, autioilta suomalaisvuorilta, [– –]
sotaisen Odinin kotimaassa.⁴⁸

Siis täällä syntyneet on lapset Odinin,
nuo kauhut kansain, monen tarun [– –]
Ei kutsukilpi soi, myös Skald on vaiennut.⁴⁹

Epäilemättä Baratynski estetisoi pohjoista ympäristöä samalla tavalla kuin Batjuškov, korostaen sen laveutta ja sen tekemää vaikutelmaa:

Kuink' ympärillä katseen kaikki vangitsee!
Sineä tuolla ihanintaan
luo taivas yhtyin merenpintaan,
ja tuolla askelin niin raskain lähenee
taas metsä, painuu vuoren rintaan,
sileään siinä vedenpintaan katseen luo.⁵⁰

Toisaalta taas Baratynski kuvailee Suomea konkreettisena matkakohteena, joka tuli hänen elämäänsä, kun hänet jonkin Pietarissa tapahtuneen skandaalin jälkeen hänet lähetettiin Suomeen sotapalvelukseen:

Anteeksi, runoilija! Kohtalo uudelleen
ojensi minulle vaeltajan sauvan.⁵¹

Sen lisäksi Baratynski toisintaa jo varhaisista Suomi-runoista tuttuja poettisia keinoja, kuten korostaa Suomen epäeroottisuutta. ”Pismo Delvigu” (”Kirje Delvigille”) -runossa (1820) ikävöivä päähenkilö muistaa menneen elämänsä, joka oli täynnä ruumiillisia nautintoja Pietarissa, ja vertaa sitä nykyisen elämänsä askeettisuuteen:

Ja missähän on ilojen talo? [– –]
Ja minä, nautintojen laulaja, nyt niiden menetystä
laulan yksinäisessä ahdistuksessa.⁵²

Seuraavaksi Baratynski käyttää motiivia Suomesta hautana ja kuolleena tilana:

Köyhyys on minulle vaikeaa maassa, jossa köyhälle suomalaiselle
eloton isänmaa tuskin antaa ravintoa.⁵³

Toisin kuin edeltäjiensä runoissa, Baratynskin kuvauksissa Suomi toimii päähenkilön sisäisten ristiriitojen peilinä heijastaen hänen murheitaan, mikä on elegialle varsin lajityypillistä:

Onko mahdollista, että niin pian sielustasi vieraantui
ystävä hylätty, ystävä kaukainen,
joka suomalaisilla rannoilla, asumattomien kallioiden välissä
vaeltaa yksin surullisena?⁵⁴

Maiseman tunnuspiirteet heijastavat lyyrisen sankarin melankolista mielialaa. Se tekee luonnosta salaperäisen houkuttelevan ja täysiarvoisen, itseriittoisen esteettisen kohteen. Tämä varhainen Suomen lyyrillinen valtaus päättyy Baratynskin runoelmaan *Eda* (1826), alaotsikoltaan ”suomalainen kertomus”, jossa luonnon asemesta esiin nousee pietarilaisupseerin viettelemä maalaisneito. Tämä kuolee ikävään tultuaan upseerin hylkäämäksi.

On oletettavaa, että venäläiset aikalaislukijat löysivät Baratynskin tekstit jo pian niiden julkaisun jälkeen, ja hänen suosionsa kasvaessa niistä tuli yhä tunnetumpia. Viittauksena Suomeen Aleksandr Puškinin runoelmassa *Ruslan ja Ljudmila* (1820) esiintyy tärkeässä roolissa sankari nimeltä Fin. Tämä herätti erittäin laajaa kiinnostusta, ja vuonna 1825 dramaturgi Aleksandr Šahovskoi julkaisikin Puškinin runoelmaan pohjautuvan näytelmänsä nimeltä *Finn* (”Suomalainen”).⁵⁵

Matkakertomuksia

Vuodesta 1825 alkaen matkakertomuksia Suomesta alkoi ilmestyä yhä enemmän. Suomella oli erityisasema: Venäjän valtakunnan pääkaupungin välittömässä läheisyydessä se tarjosi kasvavalle joukolle venäläisiä mahdollisuuden tuntea itsensä turisteiksi. Varhaiset matkakertomukset turvautuvat selvästi Batjuškovin ja Baratynskin traditioon, mikä näkyy sekä kuvattavan aineiston että kielellisen ilmaisun valinnoissa.

Ensimmäinen tärkeitä kertomuksia matkastaan jättänyt Suomen-kävijä oli Nikolai Putjata, joka esittää teoksessaan *Otryvki iz pisem o Finljandii* ("Katkelmia kirjeistä Suomesta", 1825) pohjoisen maisemakuvan totutussa muodossa: "Kauhistuttavassa epäjärjestyksessä olevat kivenjätkäleet [– –] jäätyneet virrat, ankeat männyt ja kuuset, palaneet kivet ja puut".⁵⁶ Matkailijaa kyllä kiinnosti Suomen alue sellaisenaan, mutta paljon tärkeämmäksi hänelle osoittautuvat luontokuvaan kätkeytyvä emotionaalinen potentiaali ja poeettiset assosiaatiot. Tässä suhteessa kiven ja graniitin motiiveilla on edelleen keskeinen rooli. Ohittaessaan Pyterlahden kylän Putjata kiinnittää huomiota jättimäiseen louhokseen, jossa louhittiin pylväitä Pietarissa rakenteilla olevaa Iisakinkirkkoa varten. Näiden kivien kuljettamisella pääkaupunkiin on myös selkeä symbolinen merkitys: "Näin, kuinka inhimillisen nerouden ja jalon uutteruuden ansiosta Suomen kallioiden valtavuus palvelee Nevan rantojen loistoa ja Petropoliksen kauneutta!"⁵⁷ Toisessa artikkelissa Putjata kuvailee matkaa Tornioon, jossa hän näki keskiyön auringon. Silloin paikka oli Venäjällä vielä tuntematon, mutta se oli houkutellut jo pitkään ulkomaisia matkailijoita, minkä mainitsi myös siellä samana vuonna vieraillut historioitsija Pjotr Butkov.

Matkakertomukset tarjosivat jo varhaisessa vaiheessa kaksi vaihtoehtoa Suomi-kuvaukselle: yhtäältä se kuvattiin romantisoituna pyhänä tilana, samanaikaisesti houkuttelevana kuin tuhoisanakin, toisaalta taas Suomi esitettiin matkailukohteena. Imatrasta ja sen vesiputouksesta, joka on ollut venäläisten matkailijoiden pysyvän ihailun kohteena, tuli tämän kaksiulotteisuuden symboli. Samalla kuitenkin jo 1830-luvulla romanttinen innostus, jota odotettiin tapaamisesta salaperäisen Suomen kanssa, muuttui ironian kohteeksi, koska lähes jokainen matkustaja toisti vierailussaan samaa emotionaalista mallia.

Suomea ja sen ankaraa luontoa Baratynskin tapaan ylistäviä runotekstejä syntyi useita 1800-luvun edetessä. Erityisen huomionarvoisia ovat kaksi proosakertomusta, joissa Suomi asetetaan tapahtumien kehikseksi. Kyse on Nikolai Konšinin kirjoittamasta kokoelmasta, jonka nimi on ”Kaksi tarinaa”. Molemmissa juoni perustuu rakkaustarinaan, ja Suomi toimii täydellisenä näyttämönä sekä traagisille että onnellisille tapahtumille.

Uusia matkakertomuksia julkaistiin tiuhaan. Tietyn yhteenvedon matkakirjallisuuden kehityksestä teki Jakov Grot 1830-luvun lopussa kertomuksessaan Helsingistä: ”Kesä lähestyy, ja pian joukko Pietarin asukkaista ryntää eri suuntiin pitkin Suomenlahden aaltoja. Monet kiiruhtavat Helsingforsiin: yhdet terveyssyistä, toiset – ajanviettoon, kolmannet uteliaisuudesta.”⁵⁸ Vielä tuolloinkin ilmestyy laajempia matkakertomuksia,⁵⁹ mikä taas todistaa Suomen suosion kasvavan, ja Jakov Grotin rooli oli erittäin tärkeä.⁶⁰ Vuodesta 1839 lähtien hän julkaisi venäläislehdissä (*Sovremennik*, *Otšetstvennyje zapiski*) aineistoja pohjoismaiseen ja suomalaiseen kirjallisuuteen liittyen, myös esimerkiksi *Kalevala*-fragmentteja ja Runebergiä. Yksi tärkeimmistä Grotin varhaisista projekteista oli yhdessä Pjotr Pletnjojin kanssa toteutettu kaksikielinen *Calender till minne af Kejslerliga Alexanders-Universitetets andra Secularfest / Almanah v pamjat duvhsotletnego jubileja Imperatorskogo Aleksandrovsckogo Universtiteta* (1842), jossa oli sekä venäläisten että suomalaisten kirjailijoiden tekstejä. Osallistuneista venäläiskirjailijoista mielenkiintoisin on edelleen tunnettu ja aktiivisesti julkaistu Vladimir Odojevski. Vuonna 1841 hän julkaisi tarinansa ”Južny bereg Finljandii v natšale XVIII stoletija” (”Suomen etelärannikko 1700-luvun alussa”), jossa hän ylistää Grotin työtä ja toteaa, että venäläisen yleisön on tutustuttava Suomen historiaan ja sen asukkaiden tapoihin.

Varsinaisessa tarinassa Odojevski kehitteli eteenpäin tuttuja Suomeen liittyviä motiiveja: Suomen ja Venäjän vastakkainasettelu 1700-luvulla, köyhyys ja suomalaisten traaginen kohtalo, taikuus ja noituus. Tarinan päähenkilöt ovat suomalaisia – köyhät Jaakko ja Elsa, joista Elsalla on tarinan mukaan yliluonnollisia voimia. Tarinan toisessa osassa ”Salamanteri” (millä nimellä koko tarina julkaistiin myöhemmin) Odojevski jatkaa yliluonnollista juonta kertomalla alkemisti Jaakosta,

joka yrittää löytää viisasten kiveä. Yhtäältä tarina on synkkä ja traaginen, toisaalta siitä välittyä monella tasolla ivallinen asenne uskontoon ja yli-luonnolliseen laajemminkin.

Tarinan sankaritar Elsa jää loppuun saakka arvoitukselliseksi hahmoksi, ja lopulta lukijan on päätettävä, uskooko hän tarinaan vai ei. Tällainen fantasmagoria kietoutui hyvin orgaanisesti suomalaiseen mytologiaan: Elsa uskoo, että Sammon aarre on löydettävissä alkemististen kokeiden avulla, kun taas Pietarin tulvan hän tulkitsee ruotsalaisten maagiseksi aseeksi, jonka avulla he haluavat palauttaa Venäjän viemät maa-alueet. Odojevski koristelee tekstiään suomalaisen tosielämän yksityiskohdilla, esimerkiksi Grotin kääntämällä Väinämöisen lauluilla, Imatran-kuvauksilla ja myös yksittäisillä suomen kielen sanoilla, jotka aika ajoin esiintyvät Jaakon ja Elsan keskusteluissa. Odojevskin teksti on sekin esimerkki siitä, kuinka venäläinen suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin haltuunotto 1800-luvun alussa näyttäytyy kovin erilaisten kulttuuristen ja ideologisten järjestelmien yhteentörmäyksen kenttänä. Kaunokirjallisuus toi 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa venäläisen lukijan eteen erilaisia Suomi-aiheisia ilmiöitä, jotka liittyivät ennen muuta suomalaiseen luontoon ja luonnonilmiöihin, taikuuteen ja vierauteen. Niiden herättämää kiinnostusta tyydytettiin vähitellen, ensin mielikuvituksen ja tutkimusmatkailun, sitten arkisemmin ja henkilökohtaisemmin matkailun ja turismin keinoin.

VIITTEET

- 1 Tšistjakov 1997, 85.
- 2 Georgi 1794, 164.
- 3 Pismo 1771, 84.
- 4 Izvestije 1778, 38.
- 5 Tšuhonets prodajot maslo 1817.
- 6 Bahtiarov 1994, 169
- 7 Georgi 1794, 142, 164.
- 8 Bayer 1767, 1.
- 9 Mts. 8.
- 10 Sokolov 2013, 123.
- 11 Müller 2006, 54. Kursiivi lisätty.
- 12 Sokolov 2013, 124–125.
- 13 Ks. Tolotško 2005, 44.

- 14 Dobruškinin mukaan 1971.
- 15 Tatištšev 1768–1784, I/2, 390.
- 16 Tatištšev 1994–1996, I, 291.
- 17 Tatištšev 1768–1784, I/1, 45.
- 18 Mts. I/2, 392.
- 19 Tolotško 2005, 196–245.
- 20 Tatištšev 1768–1784, I/1, 45.
- 21 Severgin 1805, 35–36.
- 22 Ks. Kiparsky 1945, 30–32.
- 23 Hvosťova 1796, 14.
- 24 Mts. 17, 18.
- 25 Volkov 1806, 13–14.
- 26 Pesnja 1809, 171.
- 27 Kanevetski 1811, 409–410.
- 28 Mp.
- 29 Mp.
- 30 Batjuškov 1977, 95.
- 31 Mp.
- 32 Mts. 96.
- 33 Ks. esim. Jakov Grotin kirje Pjotr Pletnjoville (1841; Grot – Pletnjov 1896, 1, 230) sekä Pletnjovin artikkeli ”Finljandija v russkoi poezii” (”Suomi venäläisessä kirjallisuudessa”; Pletnjov 1842, 155, 146–147).
- 34 Žarov 2016, 198–201.
- 35 Karamzin 1998, 167.
- 36 Mallet 1777–1786; Mallet 1785; Tressan 1807.
- 37 Braikevič 1820.
- 38 Attia (Atia, Aija) on suomalaisessa ja saamelaisessa mytologiassa ukkosen jumalatar, yleisemmin tunnettu nimellä Akka. Ks. Porthan – Lencqvist – Rosenbom 2011, 36.
- 39 Gagarin 1809, 50–51; kursiivi alkuperäinen.
- 40 Lomonosov 1950–1983, 6, 197.
- 41 Popov 1811–1813, 3, 104.
- 42 Ks. Otšerki 1950, 213–215.
- 43 Batjuškov 1977, 96.
- 44 Gagarin 1809, 12.
- 45 Mp.
- 46 Mts. 13.
- 47 Mts. 14.
- 48 Baratynski 1982, 317.
- 49 Baratynski 2013, 45.
- 50 Mp.
- 51 Baratynski 1982, 317.
- 52 Mts. 390.
- 53 Mts. 73.
- 54 Mts. 29.

- 55 Näytelmän juonesta ja lähteistä on kerrottu suomenkielisessä artikkelissa Ivanov 2011.
56 Putjata 1825a, 285.
57 Mts. 294.
58 Grot 1840a, 1.
59 Esim. Bulgarin 1839, Džunkovski 1840, Lyzlov 1840.
60 Ks. laaja tutkimus varhaisista venäläisten tekemistä Suomen-matkoista, Minard-Törmänen 2016.

Ensimmäiset stipendiaatit ja Karamzin

Tomi Huttunen

 <https://orcid.org/0000-0001-5054-8080>

Dramaattisena Napoleonin sodan ja Moskovan palon vuonna 1812 lähetettiin ensimmäiset kaksi suomalaista ylioppilasta stipendiaatteina Moskovaan oppimaan venäjän kieltä ja hankkimaan oppimateriaalia venäjän kielen opetuksen tarpeisiin takaisin Suomeen. Näin saatettiin alulle venäjän kielen opiskelun historia Suomessa, mutta samalla alkoi myös venäläisen kaunokirjallisuuden kääntäminen.

Ensimmäiset Moskovaan lähteneet Turun akatemian ylioppilaat olivat pohjanmaalainen, Pietarsaaren Luodon (Larsmo) saarelta lähtöisin oleva Eric Gustaf Ehrström sekä elimäkeläinen ja Porvoossa kymnaasinsa käynyt Carl Gustaf Ottelin. Heidän lähtiessään Ehrström oli 19- ja Ottelin 18-vuotias. Matka oli kaikkea muuta kuin yksityinen, sillä ylioppilaat matkustivat keisarillisen senaatin lähettiläinä ja kenraalikuvernöörin myöntämällä matkapasseilla, tapasivat matkallaan Pietarissa Suomen asiain komitean johtavia virkamiehiä ja saivat vieläpä ylimmän tahon suosituskirjeet vietäviksi Moskovan yliopiston johdolle sekä 900 ruplan matkakassan.¹ Opiskelun maksoi Venäjän valtio ja matkat Turun akatemia. Ehrström ja Ottelin olivat näin saaneet ensimmäiset poliittisesti velvoittavat apurahat venäjän kielen ja venäläisen kirjallisuuden opiskeluun Moskovan yliopistossa. Poliittisesti velvoittavat siksi, että heihin kohdistui valtaapitävien taholta ilmeisiä odotuksia. Stipendiaattien omat

tulkinnat matkansa tarkoituksesta poikkesivat toisistaan, mutta vain hiukan. Jos Ehrström tulkitsi tehtäväkseen edesauttaa lähempää ystävyyttä kansakuntien välillä, oli Ottelinin mukaan matkan tarkoituksena luoda poliittinen ja kirjallinen liitto kansojen välille. Tämä hienosyinen ero kuitenkin kasvoi myöhemmin selkeän erilaisiksi näkemyksiksi Venäjään liittyen.

Kiistaton avainlähde ylioppilaiden stipendimatkan tutkimukseen on Ehrströmin kirjoittama 600-sivuinen päiväkirja *För mig och mina vänner* ("Minulle ja ystävilleni", Helsingin kaupunginarkistossa), joka on sittemmin julkaistu mutta ikävä kyllä huomattavan karsittuna ja valitettavan virheellisesti muokattuna versiona vuonna 1985 Ruotsissa otsikolla *Moskva brinner: en nyupptäckt svensk dagbok från 1812*.² Kaikkiaan Ehrströmin alkuperäinen päiväkirja on kallisarvoinen inhimillinen dokumentti Moskovasta ja ylioppilaiden pakomatkaista Napoleonin hyökkäyksen alta Nižni Novgorodiin sekä Venäjältä sotavuotena. Tärkeää lisävalotusta stipendiaattien kokemuksista antavat myös Ottelinin kirjeet. Molemmat nuoret ylioppilaat tekivät tarkkanäköisiä poliittisia päätelmiä Venäjällä näkemästään ja kokemastaan.

Ehrström ja Ottelin saapuivat Moskovaan keväällä 1812. Matkan alkuvaiheita kuvaava päiväkirjan ensimmäinen osa on kadonnut jäljettömiin. Säilyneiltä osin Ehrströmin päiväkirjamerkinnot liittyvät heti ensi riveiltään lähtien varsin dramaattisesti nimeen Karamzin, sillä huhtikuussa moskovalaisessa majatalossa hän törmäsi salaperäiseen herrasmieheen:

Ennen kuin lopetan, en voi olla kertomatta vielä yhtä tapausta. Kun olin Baatsissa maksamassa laskuamme, päädyin sattumalta keskusteluun miehen kanssa, joka oli hyvin kiinnostava. Me puhuimme Suomesta, Venäjältä ja Ruotsista, sekä tilastollisesti että kirjallisuuden näkökulmasta, ja olisin mielelläni jatkanut keskustelua, ellei se olisi odottamatta katkennut. Kysyin sitten, kenen kanssa olin puhunut, ja minulle kerrottiin hänen nimensä olleen Karamzin. Arvaatte, että hätkähdin heti kun kuulin tuon nimen – olisinko ollut puheissa itsensä kuuluisan Karamzinin kanssa? Itse kyllä epäilen, mutta Davidov sanoo, että Venäjän silmäätekevät

tapaavat välillä käydä incognito Baatsissa juomassa teetä ja lukemassa lehtiä, joten sikäli se ei olisi mahdotonta.³

On hyvinkin luultavaa, että Ehrströmin juttukaverina oli itse kuuluisa kirjailija Nikolai Karamzin, joka oli tuolloin hyvin tunnettu muun muassa teoksestaan *Pisma russkogo putešestvennika (Venäläisen matkailijan kirjeitä, 1797)* eli epistolaarisista matkakertomuksistaan. Karamzin oli nuorelle ylioppilaalle sukulaissielu ja esikuva, sillä venäläisen Euroopanmatkaajan kirjeet ovat ilmiselvästi vaikuttaneet hänen omaan tapaansa pitää päiväkirjaa.⁴ On hyvä muistaa, että Ehrström ei suinkaan ollut Moskovassa taltioimassa ensimmäistä matkapäiväkirjaansa, sillä hän oli 17-vuotiaana pitänyt kirjallisesti innoittunutta päiväkirjaa Suomen sodan tapahtumista – päiväkirjaa, joka on sittemmin julkaistukin nimellä *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808* (ja suomeksi *Ylioppilaan sotapäiväkirja 1808*) – sekä päiväkirjaa Suomen-matkoiltaan nimeltä *Minnen af en resa från Åbo till Tavastland Junii och Julii Månader 1811 (Hämeen sydänmailla. Matkapäiväkirja 1811)*.⁵

Ehrströmin sentimentaaliset matkakertomukset, hänen romanttisen melankoliset tuokiokuvansa sekä kansallisesti inspiroituneet luontokuvauksensa ovat 1700–1800-lukujen taitteen kirjallisuuden tuotetta. Kirjoittajaa ovat innoittaneet niin Laurence Sterne kuin Jacob Bonsdorff tai Carl von Linné,⁶ mutta venäläisestä Karamzinista, etenkin tämän varhaisromanttisesta lyriikasta ja proosasta tuli Ehrströmin kaunokirjallisesti merkittävän Moskovan-päiväkirjan ilmiselvä malli, eikä hän sitä piilotele myöhemmissä merkinnöissään lainkaan. Samalla Ehrström kuitenkin tunnistaa olennaisen eron itsensä ja Karamzinin välillä:

Hänen tyyliinsä muistuttaa Sterneä eli Yorickin Sentimentaalista matkaa (jota olen ehtinyt vain vilkaista [– –]), mutta sittenkään hän ei ole Sterne. – Kuinka onnellinen olisinkaan, jos osaisin välittää näillä sivuilla jotain Karamzinin tapaista – mutta ymmärrän kyllä, kuinka hyödytön toiveeni on. Sillä hän on Karamzin, toisin sanoen Sulotarten suosikki, joten meidän aikeemme ja olosuhteemme ovat täysin erilaiset. Hän matkusti lailla rikkaan, hienon ja itsenäisen aatelismiehen, joka matkustaa matkustamisen vuoksi, katse-

lee mitä tahtoo, tutustuu, keneen haluaa tarvitsematta kieltäytyä mistään. – Minä, merkityksetön olio, vain yksi monista Moskovan yliopiston opiskelijoista, saan tyytyä näkemään sen mitä kerjäläisenkin näkee, ja saan osakseni ne tuttavuudet, jotka kohtalo ja sattuma minulle ovat määränneet.⁷

Kovin perusteellisesti Ehrström ei kerro keskustelustaan Karamzinin kanssa, mutta on syytä mainita, että Karamzin oli tuolloin jo kertonut mielipiteensä myös suuriruhtinaskunta Suomen asiasta. Vuonna 1811 tsaarin sisar Jekaterina Pavlovna nimittäin pyysi häntä lausumaan näkemyksensä Venäjän valtapolitiikasta niin, että hänen ajatuksensa päätyisivät vain tsaarin ja tämän lähipiirin tietoon. Karamzinin kirjoitelma ”Zapiska o drevnei i novoi Rossii v jejo polititšeskom i graždanskom otnošeniĵah” (”Vanhasta ja uudesta Venäjästä”, 1811) oli kaikkea muuta kuin odotettua tukea Aleksanteri I:n uudistuspolitiikalle, mitä Jekaterina Pavlovna oli juuri toivonutkin. Karamzin kannatti voimakasta, taipumatonta itsevaltiutta Venäjän hallitsijan ohjenuorana, kun taas Aleksanteri oli taipuvaisempi modernisoimaan venäläistä hallintokulttuuria kohti keskustelempää valistushallitsijan profilia. Erimielisyydestä huolimatta he kävivät dialogia, ja Aleksanteri kuunteli mielenkiinnolla vuoden 1811 aikana Karamzinin luentoja Venäjän historiasta.⁸ Myös Suomen asia välähtää Karamzinin tekstissä. Suomen liittäminen Venäjään ja tällä tavoin Ruotsin suututtaminen oli kirjailijan mukaan ollut virhe:

Näin ollen meidän ponnistelumme, joiden seurauksia olivat Austerlitz ja Tilsitin rauha, vahvistivat Ranskan suvereniteettia Euroopassa ja tekivät meistä Varsovan kautta Napoleonin naapureita. Mutta tämäkään ei riittä: uuvuttava Ruotsin sota ja välirikko Englannin kanssa aiheuttivat kohtuuttoman moninkertaistuvan rahan arvon ja hintojen nousun sekä yleisen valitusmielialan valtakunnassamme. Me valloitimme Suomen; riemuitkoon *Le Moniteur* tästä saavutuksesta! Tiedämme, mitä se maksoi, paitsi ihmishenkiä ja rahaa. Valtakunnan turvallisuus ei tarkoita vain fyysistä, vaan myös moraalista voimaa; kun uhraamme kunniamme ja oikeudenmukaisuuden, vahingoitamme jälkimmäistä. Me otimme Suomen ja

saimme ansaitusti ruotsalaisten vihan ja kaikkien kansojen moitteet. En tiedä, mikä olisi surullisempaa Aleksanterin jalomielelle: hävitä ranskalaisille vai joutua heidän ahnaan järjestelmänsä ikeeseen.⁹

Vaikuttaa siltä, että edellä kuvatussa satunnaisessa tapaamisessa Moskovassa keväällä 1812 Karamzin oli jatkanut juuri tästä aiheesta keskustelua nuoren suomalaisen stipendiaatin eli Ehrströmin kanssa. Paitsi että Ehrström oli jo ennen Venäjälle lähtöään ollut Karamzinin pauloissa, hän osoittaa päiväkirjassaan osaavansa venäjän kieltä kerrassaan hyvin. Hän oli opiskellut venäjää jo Suomessa ja joutunut jopa käyttämään kieltä tositoimissa Suomen sotaan osallistuessaan.¹⁰ On ilmeistä, että molemmat stipendiaatit, niin Ehrström kuin Ottelin, kehittyivät venäjän kielen taidoissaan nopeasti, vaikka lähimpien tovereidensa kanssa he saattoivatkin puhua saksaa tai ranskaa. Omaan kielitaitoonsa tyytymätön Ottelin valitteli kuitenkin toistuvasti, ettei osaa venäjää lainkaan tarpeeksi.¹¹

Kaikkiaan Ehrströmin päiväkirjassa on yli kolmekymmentä venäläisen kirjallisuuden käännöstä ruotsiksi, mutta vain tusinan verran näitä käännöksiä (lähinnä kansanrunoja) on päätynyt Ruotsissa julkaistuu niteeseen. Vielä Moskovassa ollessaan kesäkuussa 1812 Ehrström kirjasi päiväkirjaansa ruotsinnoksen venäläisestä kansanlaulusta, jota hän kuuli venäläisten sotilaiden laulavan.¹² Pian tämän jälkeen heinäkuussa hän puolestaan kirjasi päiväkirjaan käännöksensä Aleksanteri I:lle tehdystä ylistysrunosta, jonka hän ilmoittaa poimineensa moskovalaisesta sanomalehdestä.¹³

Vaikka kuuluisa kirjailija Nikolai Karamzin oli molempien suomalaisylioppilaiden pääasiallinen inspiraation lähde koko Venäjän-matkalla, oli ensimmäinen päiväkirjan kaunokirjallinen käännös kuitenkin tämä keisari Aleksanterille omistettu oodi, jonka tekijä oli runoilija Vasili Kolosov. Kyseessä oli ilmiselvä tilaustyö, sillä Kolosov oli kirjoittanut runonsa nimenomaan suuriruhtinaskunta Suomen asukkaiden lojaliteetin symboliksi. Venäjä halusi integroida Suomen valtakuntaansa ideologisesti, joten ajatus onnellisista suuriruhtinaskunnan asukkaista oli keskeinen prioriteetti. Kysymys suomalaisten uskollisuudesta oli

1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla jatkuvasti ajankohtainen venäläisessä keskustelussa, ja niin venäläiset runoilijat kuin lehtimiehetkin korostivat suomalaisten verraten kivutonta siirtymää Ruotsin kuninkaalle uskollisista ja Venäjän vihollisista tsaari Aleksanterin alamaisiksi. Kuten tunnettua, Aleksanteri I:n oma persoona oli suoranaisten palvelun kohteena Suomessa vuoden 1809 Porvoon maapäivistä lähtien. Hän ymmärsi antaa suomalaisten olla, niinpä häntä ylistettiin ”Valistuksen, Lakien, Suomen suojelijaksi”, koska Suomen kaikki säädöt saivat haluamansa ja säästyivät pelkäämiltään muutoksilta.¹⁴

On päivänselvää, että myös kahden Turun akatemian opiskelijan opintomatka Moskovaan oli olennainen osa näitä pyrkimyksiä kasvattaa lojaliteettia. Niinpä kääntäessään Kolosovin oodin ruotsiksi Ehrström toimi hänelle asetettujen odotusten mukaisesti, vahvasti entisestään suomalaisten uskollisuuden ilmaisua ja omalta osaltaan allekirjoitti tämän valan suomalaisten nimissä:

Koko Eurooppa vapisi, pelko ravisteli kaikkia valtakuntia.
Venäjä tarttui miekkaan, ja Gallia antoi sille ystävyytensä.
Kunnia olkoon ihanalle hallitsijalle, kunnia olkoon Aleksanterille!
Meidät on saatettu tähän maailmaan kivisin, rautaisin rinnoin,
mutta sydämemme on lahjottu lempeällä ja hellällä rakkaudella.
Kunnia olkoon ihanalle hallitsijalle, kunnia olkoon Aleksanterille!¹⁵

Venäjällä runoilija Kolosov tunnettiin Nikolai Karamzinin tyyliä jäljittelevänä sentimentalistina, ei järin omaperäisenä runoilijana.¹⁶ Ehrströmin Kolosov-käännös on kaikin puolin linjassa vuoden 1809 aikana kirjoitettujen intomielisten Aleksanteri-oodien kanssa. Kesällä 1812 tehtynä käännöksenä se on konkreettinen osoitus siitä, että Venäjällä ollessaan Ehrström ja Ottelin samastuivat Napoleonin hyökkäyksen kohteena olevien venäläisten mielialoihin ja alkoivat myös jossain määrin sovittaa omaa ruotsalaisuuttaan/suomalaisuuttaan Venäjän vallan alamaisuuteen. Vielä saman vuoden marraskuussa Ehrström tulisi kirjaamaan päiväkirjaansa seuraavanlaisen johtopäätöksen: ”Olen Ruotsalainen Kansaltani, vaikkakin nyt Venäjän Alamainen kotoisin Uudesta Suomesta.”¹⁷ Kun kerran matkan tarkoituksena oli symboloida ja lujittaa suomalais-

ten myönteistä suhtautumista uuteen emämaahan, itse stipendiaattien kohdalla tämä näyttää onnistuneen varsin hyvin.

Nikolai Karamzin oli ensimmäinen venäläiskirjailija, jota suomalaiset ylioppilaat ryhtyivät toden teolla kääntämään. Ehrströmillä ja Ottelinilla oli jo Turusta lähtiessään matkalukemistona Karamzinin toimittama albumi *Aglaja* (1794–1795). Sitä turkulaisnuoret käyttivät apunaan opiskellessaan venäjän kieltä, lisäksi heillä oli August Wilhelm Tappen saksankielinen venäjän kielioppi (1810).¹⁸ *Aglaja*-albumin kokoonpano oli suureksi osaksi itsensä Karamzinin kirjoittamaa tuotantoa ja siitäkin merkittävä, että se on oikeastaan ensimmäinen venäläisen kirjallisuuden albumi (*almanah*) ylipäänsä – ehdottomasti ensimmäinen, jota oikeasti luettiin ja johon myös julkisesti reagoitiin. Albumi sisälsi myös vain alkuperäisiä venäläisiä tekstejä, ei lainkaan käännöksiä.

On tärkeää huomata, että molemmat stipendiaatit, niin Ehrström kuin Ottelin, kunnostautuivat venäläisen kirjallisuuden kääntämisessä. Elokuussa Ehrström kirjasi päiväkirjaansa – ilman toverinsa lupaa – Ottelinin tekemän käännöksen Karamzinin runosta ”Vesenneje tšuvstvo” (1793, ”Kevättunne”) ruotsinkielisellä nimellä ”Värkanslan 1812”. Tämä Ottelinin käännös on näin ollen varhaisin tuntemamme suomalaisen kääntäjän tekemä Karamzin-ruotsinno – ja tehty tietenkin suoraan venäjältä ilman välikieltä.¹⁹

Ensimmäinen Ehrströmin itsensä tekemä Karamzin-käännös löytyy päiväkirjasta elo-syyskuun taitteesta. Ehrström esittelee lukijalleen runokäännöksen venäjältä ruotsiin ”Till näktergalen” eli ”Satakielille”: ”Laula pimeän metsän varjossa, / hellä, nöyrä satakieli! / Laula yöllä kuun valossa, / kun se laskee katseensa tähän laaksoon. [– –]”²⁰

Ehrströmin ruotsinno Karamzinin satakieliaiheisesta runosta julkaistiin uutena päivitettyinä versiona huhtikuussa 1813 *Åbo Allmänna Tidning* -lehdessä.²¹ Huomionarvoista on, että täten se on paitsi ensimmäinen suomalaisen tekemä venäjänkielisen kaunokirjallisuuden käännös, myös ensimmäinen suoraan venäjän kielestä tehty Karamzin-ruotsinno, joka koskaan on julkaistu. Samalla se on ensimmäinen suoraan venäjältä tehty julkaistu kaunokirjallisuuden käännös Pohjoismaissa. Tästä huolimatta käännöstä ei ole aikaisemmin tutkimuksessa huomioitu. Muutamia varhaisempia Karamzin-ruotsinnoksia oli Ruotsissa

ilmestynyt, mutta ne on tehty todistettavasti ranskan ja saksan kielen kautta.²²

Ei ole lainkaan sattumaa, että juuri Karamzin oli ensimmäinen ruotsin kielelle käännetty venäläiskirjailija. Pitkällä Euroopan-matkallaan vuosina 1789–1790 kirjailija tutustui eurooppalaiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin, mikä välittyi hänen *Venäläisen matkalaisen kirjeistään*. Matkalle hän oli lähtenyt Moskovassa asuneen saksalaistuttavansa, runoilijan ja venäläisen kirjallisuuden kääntäjän Jakob Lentzin kehotuksesta. Matkalla hän tapasi muiden muassa itsensä Immanuel Kantin ja Johann Gottfried von Herderin. Palattuaan Venäjälle Karamzin ylläpiti kirjeitse kontaktejaan Euroopassa, ja esimerkiksi saksaksi ilmestyi Johann Richterin käännök *Briefen eines reisenden Russen* jo vuonna 1799. Karamzinista tuli Saksassa ensimmäinen tunnettu venäläinen kirjailija, jonka tuotantoa myös käännettiin saksan kielelle varsin nopeasti.²³

Karamzin oli venäläisen kirjallisuuden kielen suuri uudistaja, joka loi kieleen melkoisen määrän uusia sanoja. Hän kannatti ajatusta, että kieltä kirjoitetaan kuten puhutaan. Hän ei vastustanut vieraskielisiä vaikutteita venäjän kielessä, joten hän ja hänen hengenheimolaisensa saivat edustaa 1800-luvun alun kielikiistoissa liberaalia kantaa suhteessa kirjallisuuden kieleen. Karamzinin ympärille rakentui kirjallinen ryhmittäjä, jonka edustajia kutsuttiin myös ”karamzinisteiksi”. Kyseessä oli kirjallinen salaseura, joka vastusti kirjallisuuden kielen arkaaistumista. Tästä ryhmästä tuli kasvuvalusta länsimielisille liberaaleille venäläisille kirjailijoille, kuten Aleksandr Puškinille ja Mihail Lermontoville.

Heinäkuussa 1812 kirjatussa kirjeessään piispa Tengströmille Turkuun Ehrström raportoi Moskovasta käsin venäläisestä kirjallisuudesta ja kielitilanteesta:

Humanioraa harrastetaan paljon. Täällä on seura nimeltään ”Venäjän kirjallisuuden ystävät”, johon kuuluu enimmäkseen yliopiston miehiä, ja se on hyvin kuuluisa julkaisuistaan. Pääasiallisesti tunnetaan Ranskan kirjallisuus olevan mallina, vaikkakin silloin tällöin jokunen ääni varovasti kohotetaan saksalaisen kirjallisuuden puolestukseksi ja ylistykseksi. Kaikkialla intoillaan Venäjän nuorison vahingollista ranskalaista sivistystä vastaan, ja näille ranskalaistu-

neille venäläisille on keksitty nimikin ”venäläinen puoliranskalainen” (*ruskij polufrantsus*) [– –] Latinaa opiskellaan jossakin määrin, mutta vähemmän kuin Turussa ja muita vanhoja kieliä harrastetaan vähän. Useimmat vanhat auktorit on käännetty venäjäksi, kertomarunot aleksandriineilla ja lyyrilliset runot jollakin muulla nykyaikaisella runomitalla.²⁴

Jos venäläisestä näkökulmasta stipendiaattien oli määrä vahvistaa suomalaisten uskollista alamaisuutta tsaaria kohtaan, niin suomalaisesta näkökulmasta heillä oli selvästi konkreettisempia tehtäviä, kuten kerätä oppimateriaalia venäjän kielen tulevaan opetukseen sekä selvittää lisäksi, oliko Venäjän arkistoissa tai muinaisvenäläisissä kronikoissa jotain tietoa suomalaisten menneisyydestä.²⁵ Arkistojen tutkiminen jäi pahan kerran kesken, sillä elokuun lopulla 1812 Napoleonin joukkojen hyökkäyksen takia Ehrström ja Ottelin joutuivat evakuoitumaan muun yliopiston kanssa. He lähtivät matkalle kohti Nižni Novgorodia, johon pystytettiin Moskovan yliopiston filiaali sodan aikana. Tämä pakomatka tapahtui muun muassa Vladimirin ja Muroman kaupunkien kautta jalan ja hevoskyydeillä.

Kaunokirjallisuuden kääntäminen vaikuttaa säestäneen ylioppilaiden pakomatkaa, sen iloja ja suruja. Syyskuussa Ehrström kirjoitti päiväkirjaansa Kolokšan kylässä, ja tähän merkintään hän liitti myös Ottelinin tekemän käännöksen Karamzinin kirjoittamasta juomalaulusta ”Vakh ne terpit mratšnyh vzorov” (”Bacchus ei kestä murheellisia ilmeitä”) otsikolla ”Dryckesvisa”.²⁶ Syyskuun lopulla Ehrström kirjoitti päiväkirjaansa puolestaan Muroman kaupungissa, minkä johdosta hän myös käänsi Karamzinin muinaisslaavilaiseen kansanrunoainekseen eli bylinoihin nojaavasta sankaritarinasta fragmentin, joka käsittelee Ilja Muromalaisia, bylinasankareista kuuluisinta. Karamzinin teksti on harvinaislaatuinen bylina-stilisaatio.²⁷

Lopulta iltapäivällä 30. päivänä syyskuuta matkalaiset saapuivat Nižni Novgorodiin, minkä kunniaksi Ehrström kirjasi päiväkirjaansa myös Moskovasta paenneen Vasili Puškinin²⁸ uunituoreen runon ”Primate nas pod svoi pokrov” (”Ottakaa meidät siipienne suojaan”), joka oli mitä ajankohtaisin teemaltaan ja levisi siksi nopeasti pakolaisten ja paikallis-

ten asukkaiden keskuudessa: runossa moskovalaiset matkalaiset pyytävät Nižni Novgorodin asukkaita ottamaan heidät hoteisiinsa. Runo on kirjoitettu syksyllä 1812 ja liittyy siis suoraan tapahtumiin, joihin Ehrström ja Ottelin olivat osallisia. Tämä nimenomainen runo, toiselta nimeltään ”Nižni Novgorodin asukkaille”, on päätynyt sittemmin useisiin venäläisiin vuodelle 1812 omistettujen runoteosten antologioihin. Ehrströmin syyskuinen päiväkirjamerkintä Vasili Puškinin runosta on merkittävä myös venäläisen kirjallisuuden historian kannalta. Ensimmäinen täysimittainen versio runosta esiintyi nimittäin vasta kirjeessä Pjotr Vjazemskille joulukuulta 1812:

Sinä kysyt, mitä teen Nižni Novgorodissa? En yhtään mitään. Elän hökkelissä, kävelen pakkasessa ilman turkkia eikä ole penniäkään rahaa. Siinä kadehdittavat olosuhteeni. [– –] Lähetän tässä runoni Nižni Novgorodin asukkaille. Kolme ensimmäistä säkeistöä sinä jo tunnet. Tässä ovat loputkin.²⁹

Elämä Nižni Novgorodissa oli hyvin erilaista kuin hyökkäyssodan pelon täyttämässä Moskovassa. 22-vuotias Ehrström kävi ahkerasti teatterissa ja seurapiiritansseissa, joissa hän kertoo tanssineensa melkein kaikkien neitokaisten kanssa ja suudelleensa heitä ”niin että huuliin sattui”. Lokakuussa 1812 hän oli jo ehtinyt hankkiutua romanssiin. Hän ihastui paikalliseen neitoon nimeltä Matrjona Jagodinskaja ja tutustui tämän koko perheeseen. Karamzinin runous tarjosi jälleen väylän nuoren turkulaisen romantikon tunteiden ilmaisuun, sillä päiväkirjaan hän kirjasi kokemuksiinsa liittyen käännöksen Karamzinin runosta ”K prekrasnoi” (”Ihanalle neidolle”) otsikolla ”Var finns du”.³⁰ Runokäännös sai tällä kertaa heijastella hänen ikäväänsä Matrjonan lähdettyä Nižni Novgorodista toiselle paikkakunnalle.

Nižni Novgorodissa Ehrströmillä oli aikaa paneutua huolella myös Karamzinin proosatuotantoon, niinpä hän raportoi päiväkirjassaan 30. marraskuuta lukukokemuksestaan *Venäläisen matkailijan kirjeiden* parissa,³¹ ja paljasti samalla oman kirjoittamisensa saaneen suorita vaikutteita venäläiskirjailijalta. Helmikuussa 1813 hän puolestaan kertoi Karamzinin kuuluisasta pienoisromaanista *Bednaja Liza* (*Liisa-parka*,

1792), jonka näytelmäversiota hän sai Nižni Novgorodissa vielä todistaa.³²

Kun maaliskuussa 1813 saapui lupa palata Moskovaan, Ehrström ja Ottelin päättivät lähteä sen sijaan suoraan kotiin Turkuun, sillä heidän Moskovaan jäänyt omaisuutensa oli tuhoutunut kaupungin palossa. Turun akatemian konsistorilta he saivat matkadokumentin (ven. *podorožnaja*), jossa määrättin heille jokaisella postiasemalla annettavaksi kaksi hevosta ja kuljettaja.

Turkuun palattuaan Ehrströmistä tuli pian paitsi Suomen ensimmäinen Venäjän kielen ja kirjallisuuden dosentti, myös näkyvä toimija kirjallisissa piireissä, sillä hän oli yksi aikakauden tärkeimmän kirjallisen liikkeen eli Turun romantikkojen perustajajäseniä. Ehrströmin vaikutuksesta myös muut Turun romantikot noteerasivat pian Karamzinin. Toisin sanoen 1800-luvun alun Suomessa Karamzin tunnettiin – joko välikielten kautta tai suoraan, ja hänen nimensä merkitsi jotain. Hän sai kuitenkin varsin yksin edustaa venäläistä kirjallisuutta suomalaisessa kirjallisuuskeskustelussa.

Vuonna 1818 ilmestyi jälleen Karamzin-ruotsinnos, lyhytnovelli nimeltä ”Frol Silin”,³³ ja vuonna 1819 novelli nimeltä ”Sierra Morena”.³⁴ Jälkimmäinen on Karamzinin kuviteltuja matkakertomuksia, jotka kielivät hänen halustaan matkustaa paikkoihin, joissa hän ei koskaan todellisuudessa käynyt. Samana vuonna 1819 toimintansa aloitti kaunokirjallista sivistystä levittänyt Aura-seuran *Mnemosyne*-lehti. Siinäkin huomioitiin Karamzinin merkitys, sillä lehdessä julkaistiin käännös – hyvin luultavasti jälleen Ehrströmin tekemä – Karamzinin kirjailijan tehtävää pohtivasta tutkielmasta ”Тщо нуžno автору?” (”Vilka egenskap per böra finnas hos den, som vill uppträda som Författare?”)³⁵ Pamfletin johtoaajatukseksi on ideaali kuva kirjailijasta, joka on sisäisesti hyvä ja kaunis, sillä tämä on edellytys kauneuden välittämiseksi kirjallisuuden muodossa. Kirjailijalle eivät siis riitä tiedot ja lahjat, terävä äly tai elävä mielikuviutus. Näitä kaikkia hän tarvitsee, mutta hänellä pitää olla myös hyvä, hellä sydän, jos hän haluaa päästä lukijainsa suosioon.

Karamzinille itsensä jatkuva kasvattaminen oli elämäntehtävä. Hän oli oman onnensa seppä, joka teki itsestään kirjailijan, lehtimiehen ja historioitsijan. Tässä mielessä hän oli tämän uuden aikakauden ihmi-

nen, sillä Karamzin-kirjailija oli hänen oma luomuksensa, joka määrätietoisesti halusi olla niin hyvä kirjailija kuin hyvä ihminenkin.³⁶ Siksi Karamzinin vuoden 1793 teksti ”Mitä kirjailija tarvitsee?” on hänen tuotantonsa, toimintansa ja biografiansa ytimessä. Voi sanoa, että Ehrström oli hyvin tarkkanäköisesti oppinut Karamzininsa, ja hän vaikuttaa paljon myös seuranneen venäläistä kosmopoliittia omissa toimituksissaan. Elokuussa 1822 *Åbo Tidningar* -lehdessä ilmestyi käännös Karamzinin nelisäkeestä ”Poslednije slova umirajuštšego” (”Förnuft och hjerta. En döendes sista ord”).³⁷

On syytä täysin perustein olettaa, että vuonna 1824 *Åbo Underrättelser* -lehdessä ilmestynyt käännös ”Hamnen” Karamzinin runosta (”Gavan”) on sek in suoraan venäj ästä käännetty.³⁸ Käännöksen tekijä oli 22-vuotias ylioppilas Elias Lönnrot, ja, mikä merkillepantavaa, tämä Karamzin-käännös on ylipäänsä ensimmäinen Lönnrotin julkaisu. Lönnrotin käännös on erinomaisen laadukas, mutta hän pä olik in ollut Ehrströmin oppilas Turun akatemian venäjän opetuksessa. Lönnrot kuuluu olleen paitsi kaikin tavoin lahjakas muutenkin, myös erittäin ahkera ja innokas venäjän opiskelija:

Yliopisto-opintonsa Lönnrot aloitti lukemalla venäjän kieltä, jossa aineessa oli pidetty julkisia tutkintoja v:sta 1818 alkaen ja jota vaadittiin m.m. kaikilta stipendiaateilta. Tutkintovaatimuksia oli vuosi vuodelta kiristetty ja aineen opettajaa [– –] Ehrströmiä, syytettiin liian suuresta virkainnosta. Syyslukukaudella 1822 oli vaatimuksena osata kääntää ja selittää n. 250 pienikokoista sivua helponlaista tekstiä. Ehrströmin kokemuksen mukaan siihen kuului keskinkertaiselta oppilaalta noin kuusi kuukautta. Kun muuan vanhempi toveri kuuli Lönnrotin aikovan selviytyä venäj ästä lukukaudessa, virkkoi hän: ”Sinä olisit hyvä toveri ja sinusta voi tulla kelpo mies, mutta heitä pois itserakkaus”.³⁹

Lönnrot piti päänsä ja sanansa ja oppi venäjän kielen niin sujuvaksi, että hän saattoi vuonna 1824 jatkaa opettajansa jalanjäljillä ja tutustua venäläiseen runouteen, vaikka tutkintovaatimukseen kuuluikin vain proosaa. Tietävästi Lönnrot tavaili Karamzinin ohella myös Puškinia, sillä hä-

nen säilyneissä muistiinpanoissaan on pari Puškinin runoa.⁴⁰ Lönnrotin tekemiä Puškin-käännöksiä ei kuitenkaan ole etsinnöistä huolimatta löytynyt.

Karamzinin kohotti maailmanmaineeseen 12-osainen mammuttiteos *Istorija gosudarstva Rossijskogo (Venäjän valtion historia, 1818–1829)*. Totta kai se vaikutti myös hänen vastaanottoonsa Suomessa, toisin sanoen Karamzinista käytyyn suomalaiseen keskusteluun. Suomalaislehdissä keskusteltiin 1820-luvulla ahkerasti Venäjän kiistellystä historiallisesta alkuperästä, ja Karamzinin *Venäjän valtion historian* julkaistut osat olivat usein lähteinä näissä keskusteluissa, joissa suomalaisia kiinnosti nimenomaan varjagi-viikinki Rurikin rooli muinaisen Rusin valtion synnyssä.⁴¹

Karamzinin käännöshistoria jatkui vielä tästäkin eteenpäin, ja lopulta vuonna 1830 häntä käännettiin myös suomeksi, sillä *Turun Wiikko-Sanomissa* ilmestyi ensimmäinen venäläisen kirjailijan kaunokirjallinen kertomus suomeksi, nimittäin Karamzinin kertomus ”Frol Silin -niminen talonpoika”. Suomentajaa ei ole mainittu. Kertomus on kovin lyhyt ja genren suhteen vaikea määritellä – sitä on luonnehdittu milloin anekdootiksi, milloin proosamuotoiseksi pikkunäytelmäksi tai sitten vain hyväntekijälle eli Frol Silin -nimiselle talonpojalle omistetuksi ylistyslauluksi. Teos nimittäin kertoo katovuodesta, joka kohtaa kaikkia muita kyläläisiä paitsi päähenkilöä, ja tämä antaa omastaan vaikeuksissa oleville naapureilleen:

Sen siaan, että hän olis myynyt viljaansa kalliin hintaan, ja ottaen ajaasta vaari, äkisti rikastunut, kokoonkutsui hän köyhimmät kylänsä-miehet ja sanoi heille: ”Kuulkaat; hyvät veljeni! teillä on nyt viljan puutos, mutta minulla on kyllä; käykämme riiheesen, auttakaat minua tappamaan neljä rihtä, ja ottakaat sitte teillenne vuotisen tarpeen.” Talonpojaat hämmästyivät ihmettelemisestä: sillä hyväsydämmisyys on sekä kaupungeissa että maankylissä harvoinnähtävä! Huuto tästä Frol Silinin hyvydestä kuului kauas ympäri. Köyhiä muista kylistä tuli myös hänen tykönsä ja anoit viljaa. Tämä hyvä mies kutsui heitä veljiksensä, eikä kieltänyt yhdeltäkään ainoalta.⁴²

Kun hyvä satokausi koittaa kaikille, ei Frol Silin suostu ottamaan velallisiltään mitään vastaan, vaan kehottaa heitä jakamaan omastaan muille hädänalaisille, eniten tarvitseville. Käännös ainakin antaa vaikutelman, että se on tehty suoraan venäjän kielestä. Kääntäjä kommentoi tekemiään ratkaisuja alaviitteillä, kuten esimerkiksi: ”Eli niinkuin perustuskielessä seisoo: Tähän aikaan saakka, По cie время”, ja kommentoi muutenkin Karamzinin tekemiä ratkaisuja tässä lyhytkertomuksessa. On mahdollista, että Karamzinin sekä ruotsiksi (1818) että suomeksi (1830) ilmestynyt ”Frol Silin” on osaltaan vaikuttanut Runebergiin ja ”Saarijärven Paavoon” aivan erityisesti.⁴³

Kuten todettua, vaikuttaa vahvasti siltä, että poliittisesti velvoittava apuraha ja stipendiaika tekivät tarkoituksensa Ehrströmin kohdalla, sillä hän toi Venäjältä Turkuun tuliaisina venäjän kielen opetukseen liittyvän katsauksen sekä näkemyksen, että venäjän kielen opettaja ei opeta pelkästään kieltä, vaan hän voi vaikuttaa ”johonkin selvästi yhden-tävään, integroivaan osaan koko Suomen virkamieskunnan koulutuksessa”.⁴⁴ Toisin sanoen venäjän kielen opetukseen liittyy aina poliittista latausta, kun taas esimerkiksi ranskan, saksan ja englannin opettajat ovat selkeämmin pelkän kielen opettajia. Yhdessä Ottelinin kanssa he julkaisivat Turkuun palattuaan venäjän alkeisoppikirjan *Rysk språklära för begynnare*. Se painettiin ensi kerran Pietarissa vuonna 1814, mutta uusintapainoksia ilmestyi ajan myötä, ja toverukset tekivät kokonaisen oppikirjasarjan kielioppinsa jatkoksi – sarjan, joka hakee vertaistaan venäjän kielen kielioppi- ja oppikirjojen joukossa Suomessa.⁴⁵ Kirjallisuushistorian kannalta kiinnostavaa materiaalia on heidän koostamansa ruotsinkielisellä sanastolla varustettu kaunokirjallinen lukemisto *Rysk läsebok med ordtolkning* (1821) ja *Rysk läsebok med lexicon* (1831), joissa ymmärrettävästi Karamzinin tekstit, niin proosa, matkakirjeet kuin runouskin, ovat keskeisellä sijalla.⁴⁶ Niiden avulla on myös helppo päätellä, mitä venäläistä kirjallisuutta Turun akatemian opiskelijat ovat tunteneet.

Ehrström on jäänyt historiaan myös suomen kielen virallisen aseman puolustajana, sillä hän kirjoitti *Mnemosynessä* ajatuksiaan kansalliskielen omaksumisesta sekä koulujen ja virkakuntien suomalaistamisesta. Mutta pian painotukset venäjän kielen aseman suhteen vaihtuivat, ja venäjän kielen vastustus voimistui kohdistuen myös russofilinä pidettyyn fenno-

maani Ehrströmiin. Ylioppilaat järjestivät jopa mielenosoituksen venäjän opettajaansa vastaan, ja vaikka hänen suomen kielen puolustuspuhettaan ”Finska språket betraktad såsom Nationalspråk” arvostettiinkin, oli venäjämysteisyys hänelle rasite.⁴⁷ Luonnollista kysyntää venäjän kielen taidolle ei ollut tänä aikana syntynyt eikä kieltä opeteltu kovin laajalti, vaikka hetkellinen innostusbuumi selvästi syntyi. Oireellista on, että vaikka vuonna 1813 oli asetettu pakollinen virkamieskoe venäjän kielitaidossa, vuonna 1824 se jo poistettiin papistolta, mikä vei kokeelta painoarvoa. Samana vuonna 1824 Ehrström sai pappisvihkimyksen, luopui omasta venäjänopettajan virastaan ja siirtyi ensin Tenholaan kirkkoherraksi ja edelleen vuonna 1825 Pietarin ruotsalaisen seurakunnan (Pyhän Katarin kirkon) kirkkoherraksi. Ehrströmin lähtö Pietariin on siinä mielessä symbolinen, että venäläisen kirjallisuuden käännohistorian tutkimuksessa käänämme tuosta eteenpäin huomiomme Pietarin suomalaisiin toimijoihin, joiden keskuudessa havaitaan erityistä käännoaktiivisuutta 1840-luvulla.

Carl Gustaf Ottelin vaikuttaa ottaneen matkansa jälkeen selvää etäisyyttä Venäjään ja venäläisyyteen. Hän kommentoi kirjeessään Erik Crohnsille vuonna 1813, että Ehrströmin kanssa tehty kielioppityö oli kovin aikaa vievää ja epäkiitollista ”koiranhommaa” (”hundstudium”).⁴⁸ Näin hän ikään kuin tasapainotti omaa suhdettaan itään ja länteen lähtemällä Ruotsiin vuonna 1815. Romantikko Ottelin kaipasi hengenheimolaisia, joten hän täydensi opintojaan Uppsalassa, jossa hän tutustui filosofi Schellingistä innostuneisiin sikäläisiin romantikkokirjailijoihin. Näillä ”fosforisteiksi” itseään kutsuvilla kirjailijoilla oli huomattava vaikutus yleisemmin Turun romantikkoihin, mutta he olivat myös kiinnostuneet suomalaisesta kirjallisuudesta ja toivoivat Ottelinilta siitä tietoja. Ja koska Ottelin oli ollut Venäjällä, myös hänen tietonsa Venäjästä ja venäläisestä kirjallisuudesta kiinnostivat ruotsalaisia kollegoja kovin. Hänen oli määrä kirjoittaa jopa katsaus venäläisestä kirjallisuudesta heitä varten,⁴⁹ ja kuuluisa ruotsalainen uusromantikko Per Atterbom omisti Ottelinille runonkin tämän muistokirjaan.

Tuo samainen muistokirja sisältää myös lukuisia runomuotoisia jäähyväisiä venäläisiltä kohtalotovereilta, jotka olivat yhdessä Ehrströmin

ja Ottelinin kanssa tehneet matkaa Moskovasta Nižni Novgorodiin. Esimerkkinä mainittakoon opiskelijatoveri Izmail Štšedritski, joka valmistui venäläisen kirjallisuuden maisteriksi ja josta sittemmin tuli Moskovan yliopiston professori. Mieleenpainuvien tekstien Ottelinin muistokirjassa on kuitenkin Ehrströmin venäjänkielinen muistoruno vuodelta 1815. Hän vannoo siinä uskollisuudevalaa toverilleen Ottelinille ja kertoo heidän yhteisiä Venäjän-kokemuksiaan:

Ollos tervehditty, rakas ystävä,
Karl Ottelin Adamovič!
Niin kuin sinitaivaan alla
lentää kotka siivin harmain
ja yli meren, meren sinisen
pian liittää rakkaaseen maahan,
niin myös minun henkeni, rakas Karl,
lentää yli suurten arojen,
yli inkeriläismetsien,
yli Novgorodin raunioiden,
läpi kristallimetsien
yli Valdain vuorten
ja Tverin laaksojen,
lentää sieluni muinaiseen pääkaupunkiin,
pyhään Moskovaan, kaupunkien äitiin.
Muistan, rakas ystävä, ne ajat,
kun Kremlin valkoisella muurilla,
kultakupolisten tornien välissä
iloisina kuljimme kanssasi,
kuljimme vailla murheita;
ja senkin muistan, kuinka surullisina,
kuinka sydämet täynnä murhetta
jätimme kaupunkien äidin taaksemme
ja jätimme samalla toivon
nähdä rakkaan isänmaamme;
kuinka Oka-joen jyrkillä rannoilla,
rannoilla Volgan keisarillisten vesien

loistavassa Nižni Novgorodissa
puhuimme isänmaasta,
ja lintujen siivillä lähetimme
tervehdyksemme ystäville.
Oi! Muistan tuon menneen ajan,
muistan ystävyytesi uskollisen,
kuin oman veljen toveruuden,
en koskaan unohda sitä,
olen ikuisesti uskollisesti sinun.

Turku, 23. kesäkuuta 1815. Gustaf Ehrström.⁵⁰

Ruotsista Turkuun palattuaan Ottelin sai kärsiä liian muodikkaana pidetystä Schelling-mielityksestään, sillä opettajat olivat Immanuel Kantin oppien kannalla. Hänen väitöskirjansa tyrmättiin juuri tästä syystä. Ottelinin pietarilaisiin suojelijoihin lukeutunut L. G. von Haartman kirjoitti aiheesta Ottelinille kirjeessään: ”En halua, että se fosforistinen henki, schellingiläisyys, luonnonfilosofia tai miksi sitä tahdotaan kutsua, joka nyt raivoo Ruotsissa, siirrettäisiin meille”.⁵¹ Ottelin siirtyi Turusta matematiikan lehtoriksi Porvooseen ja sieltä Viipuriin kirkkoherraksi, kunnes hänet vuonna 1838 nimitettiin Porvoon hiippakunnan piispaksi. Nimitys oli varsin kiistanalainen poliittinen päätös, sillä piispanvaalissa hän oli tullut tosiasiallisesti neljänneksi eikä siis mitenkään ollut oikeutettu nimitykseen. Mutta jälleen Ottelinin pietarilaiset suojelijat puutuivat peliin, sillä ministerivaltiosihteeri Robert Henrik Rehbinder oli päättänyt, että Ottelin on piispanvirkaan sopivin ja pätevin. Rehbinder oli keskustellut asiasta kenraalikuvernöörin ja arkkipiispan kanssa, ja Ottelinin erinomainen venäjän kielen taito kuuluu olleen päätöksen-teossa painava argumentti. Rehbinderille kysymys oli myös poliittinen, sillä keisari ja kenraalikuvernööri olivat halunneet siirtää hiippakunnan piispantuolin Porvoosta Viipuriin, toisin sanoen lähemmäs Pietaria, mitä Rehbinder taas vastusti, kuten yleisemminkin venäläistämiseen johtavia toimenpiteitä.⁵² Niinpä Rehbinderille Ottelinin nimittäminen Porvoon piispaksi oli kiistattoman poliittinen teko, varsin omalaatuinen keino torjua venäläistämisaikeita. Tämän vuoksi Ottelinin urakehitys oli

oikeastaan jokseenkin päinvastainen kuin Pietariin päätyneellä Ehrströmillä. Kuitenkin molempien kohdalla Venäjällä vietetystä stipendiaatti-kaudesta tuli ilmeisen ohjaava tapahtuma loppuelämän kannalta. Turkulaiselle romantiikalle ja kotimaiselle kirjallisuudelle Moskovan-vuodella oli nuorukaisten tekemistä käännöksistä johtuen erityinen merkitys, sillä näin ensimmäistä kertaa venäläinen kirjailija saattoi vaikuttaa suomalaisen kirjallisuuskeskusteluun, ja tuo kirjailija oli Nikolai Karamzin.

VIITTEET

- 1 Wassholm 2008, 59. Kiitän Johanna Wassholmia Ehrströmin päiväkirja-aineistoista.
- 2 Ehrström 1985. Max Engman (1985) on aiheellisesti kritisoinut tätä Christman Ehrströmin tekemää päiväkirjajulkaisua monin tavoin puutteelliseksi. E. G. Ehrströmin päiväkirjan kieli on kaunokirjallisesti rikasta, mutta tekstin kiehtovat aikaissävyt ovat editoinnin seurauksena köyhtyneet. Päiväkirjan merkintöjä on myös siirretty väärien päiväysten alle, mikä tekee joistakin tekstijakoista lukijalle käsittämättömiä. Myös venäjänkielinen julkaistu versio (Ehrström 2013) on edellisen käännöksenä ongelmallinen, vaikka onkin varustettu kommentaarein ja informatiivisin esi- ja jälkipuhein.
- 3 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 11./23.4.1812. Kaikki suomennokset kirjoittajan.
- 4 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 2./14.10.1812: ”Myös Pariisissa (sanoo Karamzin Venäläisen Matkalaisen kirjeessään) myös Pariisissa on lämpimiä kylpyjä. Parhaita ja kalleimpia nimitetään venäläisiksi, *bains Russes, de vapeurs ou de fumigation, simples et composés*. Ne maksavat kaksi ruplaa meidän rahassamme, ja tuohon hintaan saa pesun ja sienihieronnan sekä aromihoidon, kuten meillä gruusialaisessa kylvyssä.”
- 5 Ehrström 2007 ja 2008.
- 6 Ks. Knapas 2007, 13–15.
- 7 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 18./30.11.1812; ks. myös Nyman 2013, 202.
- 8 Karamzin – Dmitrijevi 1866, 140–142.
- 9 Karamzin 1991, 54.
- 10 Ks. esim. Ehrström 2008, 43. Turun akatemiaan Ehrström oli kirjautunut 15-vuotiaana helmikuussa 1807 (Wassholm 2007, 163).
- 11 Näsman 1980, 26. Ottelin saattoi olla Ehrströmiä vastahakoisempi lähtiessäänkin, ks. Sarajas 1968, 24.
- 12 Kansanlaulun nimi oli ruotsiksi ”Den klagande flickan”, HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 17./29.6.1812. Ehrström on merkinnyt käyttämänsä lähteet huolella päiväkirjaansa, ja tämän kansanlaulun (”Ja ne znala ni o tšom v svete tužit...”) lähdeoteos on: *Noveiši i otvorneiši rossijski vseobštši pesennik, ili polnoje sobranije vseh nyne izvestnyh i vnov soštšinennyh upotrebišelnih vsjakogo roda pesen*. Sankt Peterburg, 1811.

- 13 "Chor vid Nyåret 1809 till Hans Kejsler. Maj. Alexander I, i anledning af hela Storförstendömet Finlands underkufvande". HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 16./28.7.1812. Lähteenä oli *Moskovskije vedomosti* 4/1809.
- 14 Engman 2018, 64.
- 15 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 16./28.7.1812.
- 16 Maaorjmuusikko Lev Guriljov teki tästä oodista kuoropoloneesin, joka olikin tuohon aikaan tyypillinen ylistyslaulujen genre. Sävellykset esitettiin ensi kerran Moskovassa uudenvuoden juhlassa 1. tammikuuta 1809.
- 17 "Jag är Svensk till Nation, ehuru nu Rysk Undersäte från Nya Finland" (HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 18./30.11.1812).
- 18 Wassholm 2008, 183. Tappan kielioppi vuodelta 1810 oli *Neue theoretischpraktische Russische Sprachlehre für Deutsche*, ja sen tekijän ylioppilaat myös tapasivat Pietarissa henkilökohtaisesti.
- 19 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 15./27.8.1812; Ottelinin käännös ei päätynyt julkaistuihin niteisiin, lisäksi kyseisen päiväkirjamerkinnän päiväys on julkaistuissa niteissä virheellinen.
- 20 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 25.8/7.9.1812; vrt. Ehrström 1985, 26–28; vrt. myös Ehrström 2013, 38–39. Christman Ehrströmin koostamassa *Moskva brinner* -niteessä tämä runo on virheellisesti sijoitettu selvästi varhaisemmaksi, nimittäin heinäkuun 7./19. päivälle, ja lisäksi se on jostain syystä varustettu saatteella, jollaista ei päiväkirjassa lainkaan ole. Runo oli ilmestynyt alun perin *Aglaja*-almanakassa, mutta Ehrström ilmoittaa käännöksen lähteeksi Karamzinin 8-osaisen koottujen runojen laitoksen *Sotšinenija* vuodelta 1803.
- 21 *Åbo Allmänna Tidning* 22.4.1813.
- 22 Nilsson 1985, 11. Tukholmassa ilmestynyt vihko "Julia eller Förnuflets seger över passionerna" vuodelta 1797 oli ensimmäinen Karamzin-ruotsinnos. Siitä ei käy ilmi kääntäjän nimi, mutta nimilehdellä luki maininta "Översättning från ryskan". Nikolai Karamzinin kertomus "Julija" oli ilmestynyt vain vuotta aiemmin venäjäksi, mutta Nils-Åke Nilssonin lähempi tarkastelu osoittaa, että käännös oli tehty ranskan kautta samoin kuin muutkin Ehrströmiä edeltäneet käännökset. Ehrströmin käännöksiä Nilsson ei mainitse, vaan olettaa ensimmäiseksi Suomessa tehdyksi käännökseksi Fredrik August von Plateenin Puškin-ruotsinnosta (1824), mutta huomioi kuitenkin Ehrströmin ja Ottelinin vuonna 1814 kirjoittaman venäjän kielioppikirjan.
- 23 Nilsson 1985, 11; Lehmann 2018, 46–47.
- 24 Ehrström Tengströmille 27.7.1812. Sit. Mikkola 1939, 215–216 mukaan.
- 25 Ehrström onnistui löytämään Moskovasta joitakin kaivattuja tietoja ja raportoi niistäkin kirjeessään Tengströmille. Ks. mts. 213–214.
- 26 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 6./18.9.1812; käännös ei päätynyt julkaistuihin niteisiin.
- 27 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 14./26.9.1812; käännös ei päätynyt julkaistuihin niteisiin.
- 28 Vasili Puškin oli Venäjän kansallisrunoilija Aleksandr Puškinin setä, 1810-luvulla tunnettu ja suosittu runoilija.
- 29 Puškin 1895, 149–150. Kirje on päivätty 14.12.1812.

- 30 Ehrström 1985, 127–128.
- 31 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 18./30.11.1812.
- 32 HKA. Ehrström-suku, E. G. Ehrström. Päiväkirja 26.2./10.3.1813.
- 33 *Åbo Allmänna Tidning* 29.8.1818.
- 34 *Åbo Allmänna Tidning* 11.2.1819.
- 35 *Mnemosyne* 6.10.1819.
- 36 Lotman 1987, 17–28.
- 37 *Åbo Tidningar* 17.8.1822.
- 38 *Åbo Underrättelser* 14.2.1824.
- 39 Anttila 1931, 74–75.
- 40 Haltsonen 1937, 74.
- 41 Venäjän valtion syntyhistorian Suomi-yhteyksistä ks. Nikita Drozdovin luku edellä.
- 42 *Turun Wiikko-Sanomats* 26.6.1830.
- 43 On hyvä muistaa, että kertomus ”Frol Silin” oli ollut luettavissa ruotsiksi jo vuodesta 1806 L. Brentiuksen tekemässä *Karamzins berättelser* -kertomuskokoelmassa, joka oli käännetty ruotsiksi saksan kielen välityksellä.
- 44 Ketola 2007, 23.
- 45 Ehrström – Ottelin 1814 (uudispainokset 1830 ja 1836). Ks. esim. Janhunen 2008, 90.
- 46 Ehrström – Ottelin 1821; 1831.
- 47 Engman 2004, 188.
- 48 Hultin 1914, 157.
- 49 Näsman 1980, 37.
- 50 KA. Carl Gustaf Ottelinin arkisto. Muistoalbumi.
- 51 Sit. Kalleinen 2001, 41 mukaan; ks. myös Näsman 1980, 40.
- 52 Näsman 1980, 105; Kalleinen 2017, 262.

Kolme pietarinsuomalaista kirjailijaa

Tommi Huttunen

 <https://orcid.org/0000-0001-5054-8080>

Mika Pylsy

 <https://orcid.org/0000-0002-8038-9532>

Ruotsissa ja Tanskassa uransa luonut suomalaiskirjailija Ina Lange antaa romaanissaan *Sämre folk* (*Huonompaa väkeä*, 1885) ironisen kuvauksen eräästä pietarinsuomalaisesta perheestä, jonka hoteisiin kirjan päähenkilö eli Nadja ajautuu valtakunnan pääkaupungissa:

Kaikki, missä oli elämää ja henkeä, tunnustettiin; sitä ihailtiin ja se sai jalansijaa heti, kun se vain tuli Mäiäsen perheen piiriin. Heillä oli Suomen parhaat lapset, maan jaloimmat pojat ja tyttäret, sen ylpeys, kunnia ja toivo. He tekisivät maastaan suuren, maineikkaan ja ihaillun. He toisivat Suomen ihanalle otsalle kuuluisuuden sädekehän. He kantaisivat maansa lippua yhdellä ja ainoalla autuaaksi tekevällä tavalla, musiikin, teatterin ja kaunotaiteiden avulla, yhdellä ja ainoalla kielellä, maan omalla suomen kielellä. Nadja kuunteli suu auki. Hän oli koko ikänsä puhunut suomea ja piti aivan luonnollisena, että hän ja hänen kaltaisensa puhuivat sitä, mutta hän oli luullut, että ”herrasväen” piti puhua ruotsia. Hän ei ollut koskaan aikaisemmin ajatellut tällaisia asioita, mutta nyt hän sai hämärän käsityksen, että suomi, jota hän osasi, itse asiassa oli

arvokkaampi hänelle, kuin ruotsi, jota hän ei osannut. Ja kauniilta kuulosti puhe isänmaasta, synnyinseudusta ja kotikonnusta, tältä etäisyydeltä varsinkin. Ylväästi hän lupasi kolmannen viinilasin äärellä tulla isänmaan ystäväksi, kielipatriootiksi.¹

Ina Langen teksti koskettaa pietarinsuomalaisen vähemmistön elämän tärkeitä ulottuvuuksia, kuten heidän keskuudessaan vallinnutta innokasta kansallismielisyyttä pääkaupungin monikielisessä ja monikulttuurisessa ympäristössä sekä Pietarissa alati ajankohtaista kieli-kysymystä. Pietarissa kirjoitettua varhaista suomenkielistä kirjallisuutta lukiessa nämä aiheet nousevat aivan erityisesti ja toistuvasti esiin. Pietari oli suomalaisten vimmattu houkutin. Monikielinen pääkaupunki houkutti piiriinsä paitsi onnenonkijoita ja kerjäläisiä, myös kansallisuudesta, kielestään ja kulttuuristaan ylpeitä suomalaisia.

Pietarin kaupunki liittyy vahvasti Suomeen ja tätä kautta väkisininkin myös suomalaisvenäläisiin kirjallisuussuhteisiin. Kuten tunnettua, kaupungin paikalla Nevajoen suistossa oli ollut linnoitus ja kaupunki jo ennen Pietarin perustamista – vuonna 1642 kaupunkiprivilegion saanut Nyen (Nevanlinna) oli Suomen suurimpia. Väestö oli pääosin suomalaisia, joskin kaupungissa eli niin venäläisiä ja ruotsalaisia kuin myös muun maalaisia ja -kielisiä kauppiaita. Se sai toimia rajanvartijan ja kauppakeskuksen roolissa, ja tuolle paikalle vuonna 1703 perustettiin linnoitus ja rakennettiin kaupunki.²

Pietari kasvoi 1700- ja 1800-luvuilla hurjaa vauhtia ja houkutti paremmasta toimeentulosta haaveilevia suomalaisia. Jos vuonna 1725 Pietarissa oli asukkaita 40 000, niin 1850-luvulla siellä oli jo puoli miljoonaa henkeä, ja miljoonan raja meni rikki ennen vuosisadan loppua. Nopeasti kasvava metropoli vaikutti lähialueisiin ja veti puoleensa suomalaisia voikauppiaita, maitokauppiaita, kalakauppiaita, riistakauppiaita, tehdastyöntekijöitä, käsityöläisiä, hevoskuskeja, koruseppiä, nuohoojia ja palvelijoita. Nämä olivat suomalaisten muuttajien ammatteja, joiden edustajista ainakin vossikkakuskit eli veikat sekä palvelijattaret ja prostituoidut ovat vakaasti päätyneet myös pietarilaisiksi reaalioksi ja kaunokirjallisuuden hahmoiksi, kuten esimerkiksi edellä lainattuun Ina Langen romaaniin.³

Sivistyneistöäkin alkoi Pietariin kertyä. Suomalaisilla oli Haminan kadettikoulu ja Helsingin junkkarikoulu lähtökohtanaan ja vapaapaikkoja Pietarin tärkeimmissä oppilaitoksissa eli paašikoulussa, merikadettikoulussa ja Smolna-instituutissa. Aatelisperheistä tuli Haminan kadetteja, jotka päätyivät Pietariin merikadettiopistoon ja myöhemmin merkittäviin valtiollisiin tehtäviin. Ja mikä tähdellisintä aiheemme kannalta, he opiskelivat ja puhuivat venäjää sekä käänsivät myös kaunokirjallisuutta.

Pietarin kaupunki liittyy erittäin väkevästi myös suomalaisen kirjallisuuden historiaan – paljon konkreettisemmin kuin aiemmassa tutkimuksessa on nähty tai haluttu nähdä. Pietarinsuomalainen kirjallisuus on edelleen tuntematon kaistale maamme kirjallisuushistoriassa. Suomalaisvenäläisten kirjallisuussuhteiden näkökulmasta pietarinsuomalaisen kirjallisuuden traditiolla on aivan erityinen ja keskeinen rooli, sillä Pietarissa vaikuttaneet kirjailijat ovat paitsi hyvin varhaisia suomen kielellä kaunokirjallisia ansioita hankkineita edelläkävijöitä, myös avainhenkilöitä venäläisen kirjallisuuden 1800-luvun suomennoshistorian kannalta. Tässä luvussa tarkastelemme pietarinsuomalaisen kirjallisuuden historiaa kolmen kirjailijan – Thomas Frimanin, Samuli Suomalaisen ja Martti Wuoren – kaunokirjallisen ja käännöstoiminnan näkökulmasta.

Suomalaisen Pietarin intellektuelli Thomas Friman

Dostojevskin ikätoveri Thomas (Tuomas) Friman on arvoituksellinen hahmo suomalaisen kirjallisuuden historiassa. Hänen nimeensä ei oppikirjoissa tai tutkimuksissa törmää, mutta pietarinsuomalaisen kulttuurin historiassa Friman on kiistaton merkkihenkilö, joka vaikutti paitsi kirjallisessa elämässä – niin kirjailijana, kääntäjänä kuin kirjavälittäjänä – myös kielipolitiikassa, ortodoksisen teologian historiassa, vaikka olikin itse luterilainen, sekä Pietarin suomalaisen kirkkokoulun ja kaupungissa virinneen suomenkielisen sanomalehtitoiminnan kulisseissa.

Friman osasi erinomaisesti venäjää, englantia ja saksaa, ja suomi ja viro olivat hänen kotikieliään. Hänen ruotsin taitonsa oli kuitenkin huono, mikä väistämättä vaikutti paitsi hänen uramahdollisuuksiinsa

Suomessa,⁴ myös hänen asenteisiinsa kielikysymyksessä. Ajan myötä Frimanista tulikin kiihkeä suomen kielen, erityisesti sen savokarjalaisen kielimuodon ja suomalaisuusasian puolustaja. Hän toimi Pietarin merikadettiopiston kirjastonhoitajana ja vuodesta 1844 Suurella tallikadulla sijaitsevan Pietarin suomalaisen kirkkokoulun opettajana, myöhemmin myös koulun johtajana. Hänet nimitettiin myös suomen ja viron kielen opettajaksi Pietarin hengelliseen akatemiaan, missä roolissa hän myös ryhtyi käännöstoimintaan.

Thomas Frimanin fennomanian tärkeä innoittaja oli Carl Axel Gottlund, kielitieteilijä ja Helsingin keisarillisen Aleksanterin yliopiston suomen kielen lehtori. Gottlund tunnetaan ristiriitaisena persoonallisuutena, jonka tapa käyttää suomea puhekielisesti ja savokarjalaisittain herätti aikalaisissa vastustusta. Mutta juuri tämä kielimuoto selvästi yhdisti Gottlundia ja Frimania.

Gottlundin tavoin varsin originelli Friman kääntyi kirjeitse esikuvansa puoleen vuonna 1842 etsien hengenheimolaista ja tukea työlleen Pietarissa. Kirjeenvaihto jatkui vuosia, ja Frimanista tuli tänä aikana eräänlainen Gottlundin suojatti ja tämän tuotannon propagandisti Pietarissa. Friman toimi myös Gottlundin kirjojen välittäjänä kiinnostuneille lukijoille. Kirjeet ovat perin kiintoisaa aineistoa suomenkielisen pietarilaiskirjallisuuden varhaishistoriasta.⁵ Kirjeenvaihto Gottlundin kanssa todistaa myös Frimanin käännösaktiivisuudesta – hän tarjosi käännöksiään julkaistaviksi ennen kaikkea Gottlundin ensimmäisten helsinkiläisten suomenkielisten sanomalehtien eli *Suomalaisen* ja *Suomen* sivuilla.

Pietarin 1840-luvun kirjallisuuselämä oli täynnä kiihkeää poliittista debattia. Friman seurasi ilmeisen aktiivisesti pietarilaista kirjallisuuslehdistöä, kuten *Literaturnaja gazetaa* ("Kirjallinen sanomalehti") ja tietenkin vuodesta 1845 ilmestynyttä Friedrich von Derschaun toimittamaa *Finski vestnikiä* ("Suomalainen sanansaattaja"). Mutta erityisen innostunut hän oli tuoreesta julkaisusta eli vuodesta 1840 lähtien ilmestyneestä venäjänkielisestä aikakauslehestä *Majak*, jonka koko nimi kuului "Nykyaikaisen sivistyksen ja koulutuksen Majakka. Venäläisten ja ulkomaisen tutkijoiden ja kirjailijoiden julkaisuja". Friman mainitsee kirjeessään tuntevansa *Majakin* konservatiivisen päätoimittajan Stepan Buratšokin ja ehdottaa Gottlundille tämän omien tekstien julkaisemista venäjäksi

venäläislehden sivuilla. Buratšokin lehti oli kaikkea muuta kuin edistykseellinen tai liberaali – *Majak* tunnettiin konservatiivisena ja kansallismielisenä julkaisuna, joka hyökkäsi aikalaiskirjailijoista niin Puškinia, Gogolia kuin Lermontoviakin vastaan syyttäen näitä muun muassa riittämättömästä hengellisyydestä. Buratšokin mielestä venäläiset ihmiset, jotka eivät vielä täysin olleet alistuneet vahingollisille länsimaisille vaikutteille, pystyisivät vielä luomaan aidon sivistyksen ja kulttuurin, joka perustuisi ennen kaikkea kristilliselle moraalille. Buratšok oli Nikolai I:n ankarana nationalistisen kulttuuripolitiikan kannattajia, jonka ohjenuoria oli kulttuuriministeri Sergei Uvarovin virallisen nationalismin julistus ”Itsevaltius, ortodoksisuus, kansallisuus” (*Samoderžavije, pravoslavije, narodnost*).

Nationalismi *Majak*-lehden sivuilla näyttää ruokkineen paitsi venäläistä, myös suomalaista ja ukrainalaista kansallismielisyyttä. Koska Gottlund kaipasi suomennoksia omaan lehteensä, Friman poimi *Majakin* sivuilta ukrainalaiskirjailijan nimeltä Mykola Tyhorski. Ajan hengen mukainen nationalistinen aate näyttää tehneen vaikutuksen fennomaani Frimaniin, joka otti tuoreeltaan kääntääkseen suomeksi Tyhorskin luontoallegorisen ja länsimielisistä kieli- ja kulttuurivaikutteista varoittavan heksametriin kirjoitetun sadun nimeltä ”Gruša na osine” (suom. ”Päärynä haavan oksalla”, mutta Frimanin käyttämä otsikko kuuluu ”Heelmät haavalla”). Friman lähetti käänöksensä kirjeessä Gottlundille joulukuussa 1842, kun alkuperäinen kertomus oli ilmestynyt venäjäksi *Majakissa* saman vuoden lokakuussa. Frimanin käänös on liki sananmukainen, vaikkakin vahvan itämurteenen. Puheen venäjämästä aitona kielenä ja Venäjämästä oikeana kulttuurina kääntäjä mukaili suomeksi ja Suomeksi:

Yrtein mestari aatteli kummia kasvuja tehdä,
Mutkava ompiki! Ei paha suinkana taia se olla:
Hän iki-vanhan haavan hakkais, jättipä kannon.
Taituri! Toisipa, et omenan vesa kantohon juurtu;
Hän tätä kasvia huoli ja kantoa katseli tarkast’;
Tästäpä heelmiä kummia uotteli, tahtoi ja toivoi.
Kanto jo täyty, ja nyt vesa suuri, ja heelmä jo kypsä; -
Ihmeen kuosine kasvu ja sen erikummane muoto:

Suuri se haapane, runko ja lehvät yrtikäs puusta;
On koko kasviki heelmiä kuin vesa lehtiä täynä;
Kah! Kuin kypsiä, suuria myös ihanat iso-kuosist’;
Justiins kuin kullast valetuita, jo kieliki tunsi.
Taa! Minä aina ja hartaast kultia yrteä katsoin,
Heistäpä silmiä laskea poies en minä voinnut
Mulle ne näyttiit silmisä kylläki hekkuma ruuaks,
Niin sulo-kypsiä kasvuja en ole koskana nähnyt;
Muotoki niillä se hepein, maukain, kaikkia kaunein.
Mun teki yrttiä mieleni, tahtoni haukata vaati.
Niin teki mieleni, et syönnyt sen kaikki ma oisin;
Syyäpä ei voi. – Miks ei? – Sen maku katkera haapa.

Niinpä se käypi jo täälläki lapsia kasvattaissa,
Kuin lapsuuen päivinä huolia heistä ei pietä,
Kuin ei tuntoa, tahtoa saateta oikisen kuntoon,
Myös syämii heiän ei juurelta syntymä kanton, –
Syntymä kanton – Suomeen – luonnon kanto se heille.
Vanhain uskoon, taattain taitoon kans koto kieleen,
Suomen tuntoon myös oma maan rakkauen otti; –
Vaan jo ainoa neuoki vieras tieto ja kieli,
Niistäpä täytyvä kasvava on’ hyvä muotone kasvu.
Nyt kotimaalle ja luonnol’ sen maku: Katkera haapa.⁶

Tekstin kirjoittaja Mykola Tyhorski oli ukrainalainen kirjailija, joka asui ja opiskeli Pietarissa, kuten itse asiassa varsin monet *Majak*-lehdessä julkaisseista. Pyrkimyksessään ajaa venäläisyyden ja slaavilaisuuden yhteistä pyhää asiaa toimittaja Buratšok kääntyi usein ukrainalaiskirjailijoiden puoleen, ja hän oli muun muassa Ukrainan kansalliskirjailijaksi luonnehditun Taras Ševtšenkon henkilökohtainen ystävä aikana, jolloin tämän kirjailijanura varsinaisesti käynnistyi. Mutta *Majak*-lehden ukrainalaiskirjailijoista juuri Tyhorski oli aktiivisin. Hän julkaisi lehdessä runoja, kertomuksia ja arvosteluja. Kirjallisuuskritiikeistä käy ilmi hänen ukrainalainen patriotisminsa, sillä kirjoittaessaan ukrainalaisesta kirjallisuudesta hän asettui polemiikkiin Venäjän kuuluisimman kriitikon

Vissarion Belinskin kanssa ja korosti ukrainalaisen kirjallisuuden ja ukrainan kielen itsenäisyyttä ja merkitystä. Erityisen selvästi tämä kävi ilmi hänen kirjoittaessaan arvostelua Ševtšenkon vuonna 1841 ilmestyneestä runoelmasta *Gaidamaki*. Arvostelu ilmestyi *Majak*-lehden yhdeksännessä kirjassa, kun taas seuraavassa Tyhorski julkaisi edellä lainatun allegoriansa ”Gruša na osine”. Näin pietarinsuomalainen kirjailija kohtasi pietarinukrainalaisen kirjailijan, ja yksi varhaisimmista tuntemistamme venäjänkielisen kirjallisuuden suomennoksista oli siis ukrainalaista alkuperää ja tehty ilman välittäjäkielen apua.

Frimanin ja Gottlundin kirjeenvaihto sisältää myös varhaisen Gottlundin runon venäjännöksen. Syyskuussa 1843 Friman nimittäin lähetti Gottlundille kirjeensä myötä käännöksen tämän eroottisesta runosta ”Tyttöä kaunista kahellessain”, joka oli ilmestynyt Gottlundin kaksiosaisessa kokoelmassa *Otava* (1828–1832), kautta aikain ensimmäisessä suomenkielisessä kaunokirjallisessa albumissa.⁷ Käännöksen oli tehnyt Dmitri (Demetrius) Uspenski, joka oli suomen kielen opettaja eli Frimanin kollega hengellisessä akatemiassa.

Jumalanpalveluskirjallisuuden suomentaja

Hengellinen akademia, jossa Friman työskenteli, oli 1800-luvun alussa aktiivinen suomen kielen opetuksen alalla, sillä suomalaisseurakunnissa työskenteleville tai sinne aikoville ortodoksipapeille alettiin opettaa suomea niin Petroskoin kuin Pietarin akatemioissa jo 1820-luvulla.⁸ Samaan aikaan Pyhä synodi alkoi kaivata jumalanpalveluskirjallisuuden käännöksiä suomeksi. Niinpä 28-vuotias Friman sai ensimmäiset käännöstyönsä, kun häneltä tilattiin ortodoksisen liturgisen kirjallisuuden suomennoksia. Käännösjälkeä tarkastamaan pyydettiin Pietarissa vaikuttanut kielitieteilijä ja akateemikko Anders Sjögren.⁹ Käännös ilmestyi Tiedeakatemian kirjapainosta vuonna 1849 yhdessä kahden muun niteen kanssa¹⁰.

Luterilaisen Frimanin panos suomenkielisen ortodoksisen kirjallisuuden historiaan on kiistattoman merkittävä. Suomenkielinen ortodoksinen kirjallisuus syntyi vuonna 1780 *Lyhykäisen katekismuksen* ilmes-

tyessä Sortavalan rovasti Samuel Alopaeuksen kääntämänä. Silti ennen Frimania ortodoksista liturgiaa käännettiin vain satunnaisesti, muun muassa hänen edeltäjiensä Grigori Okulovin ja Dmitri Uspenskin toimesta.¹¹

Kolme Frimanin suomennosta ilmestyi erillisvirkoina vuonna 1849. Niillä ei kaikesta päätellen ollut vielä suurta käyttöä, koska jumalanpalvelukset pidettiin 1850-luvun Suomessa pääsääntöisesti kirkkoslaaviksi, jos kohta sakramentit toimitettiinkin suomeksi.¹² Pyhä synodi antoi 1860-luvulla luvan järjestää Suomen ortodoksikirkossa jumalanpalveluksia suomeksi, ja Friman saikin keväällä 1865 ilmoituksen, että hänen käännöksilleen olisi nyt tarvetta.¹³ Vuosina 1849–1867 Pyhä synodi julkaisikin kaikkiaan kaksitoista Frimanin suomeksi kääntämää kirjaa.¹⁴ Innostunut suomentaja toimitti seuraavina vuosina 1867–1870 synodille arvioitavaksi vielä 27 käsikirjoitusta, jotka kuitenkin jäivät julkaisematta.¹⁵ Pastorit Sergei Okulov ja Johannes Albinski saivat jatkaa Frimanin aloittamaa työtä, ja järjestelmällinen käännöstoiminta käynnistyi 1880-luvulla.¹⁶

Tämä 1840-luvulla käynnistynyt liturgisen kirjallisuuden käännöshanke näyttää vaikuttaneen välillisesti myös Gottlundiin, kuten Eino Karhu toteaa:

Mutta Gottlundilla oli vielä yksi tuttu kirjailija Pietarissa – T. Friman, joka teki myös käännöksiä *Suomi*-lehteen. Frimanin isä [sic!] oli joskus ollut maaorja Eestinmaalla, mutta onnistui sittemmin rikastumaan, ryhtyi kauppiaksi ja asettui Pietariin asumaan. Täällä hänen poikansa sai koulutuksensa, minkä jälkeen opetti suomea ja viroa [– –] sekä käänsi näille kielille, synodin kehotuksesta, ortodoksisia kirkollisia kirjoja. Kun Gottlund satiirissaan *Uskon kauppias* teki pilkkaa vallanpitäjien yrityksistä levittää Suomessa ortodoksista uskoa, niin hän hyödynsi ilmeisesti niitä tietoja, joita Friman saattoi hänelle kertoa. Gottlund rohkaisi ystävänsä filologisia taipumuksia ja julkaisi muun muassa hänen tutkimuksiaan suomen kieliopista.¹⁷

Gottlundin ortodoksisesta uskosta pilkkaa tehnyt satiiri puolestaan johti sensuuritoimenpiteisiin ja tämän sanomalehden lakkauttamiseen vuonna 1846.¹⁸ Ennen lehensä lakkauttamista Gottlund ehti julkaista *Suomalainen*-lehdessä oman vapaasti mukaillun versionsa Vladimir Dahlin tekstistä *Pietarin tšuhnat (Tšuhontsy v Pitere)*,¹⁹ jossa tämä tyypitellen kuvaa pietarinsuomalaisten ammatteja, kuten hopeaseppiä, nuohoojia ja hevosajureita, mutta myös kansalaistaipumuksia, kuten suomalaista juopottelua. Luultavaa on, että tämän mukaelman tekemiseen Gottlund sai runsaastikin apua Frimanilta, sillä itsehän Gottlund ei venäjää osannut.²⁰

Thomas Friman julkaisi ortodoksisen liturgisen kirjallisuuden käännösten lisäksi useita muita käännöksiä, ennen muuta tuohon aikaan muodissa olleita venäläisiä Suomea, suomalaista kansanluonnetta ja suomalaisia ihmisiä käsitteleviä aikalaiskirjoituksia. Nämä tekstit syntyivät 1840-luvun suhteellisen harmonisessa poliittisessa tilanteessa fennofilian vallitessa Pietarin kirjailijoiden keskuudessa. Jakov Grotilla, joka nimitettiin vuonna 1841 Helsingin yliopiston Venäjän kielen ja kirjallisuuden sekä Venäjän historian ja statistiikan professoriksi, oli tässä kaikessa ratkaisevan tärkeä välittäjärooli. Niinpä vuonna 1847 *Suomi*-lehdessä ilmestyi Frimanin käännös otsikolla *Suomenmaan etelä-ranta* Vladimir Odojevskin tekstistä.²¹ Kirjeessään Gottlundille Friman epäili virheellisesti tekstin olevan alun perin Jakov Grotin käsialaa,²² mutta jatkoi vastaavien venäläistekstien kääntämistä Gottlundin lehtiä varten. Vuonna 1847 ilmestyivät hänen käännöksinään niin anonyymi kertomus ”Ensimmäisen taskukellon keksiminen” (”Izobretenije pervyh karmannyh tšasov”²³), osa Grotin kirjoittamista matkamuistelmista ”Matkoja Suomeen”²⁴ kuin myös Nestor Kukolnikin teksti ”Eerikki Silvanus, eli Suomen valloittaminen Pietari ensimmäisen aikana”.²⁵ Tämän viimeisen tekstijulkaisun yhteyteen Gottlund kirjasi alaviitteen seuraavaan malliin:

Suomennettu Venäjän kielestä Finskoi Vestnik'in kirjassa painetusta kuuluisamman Venäläisen Huvikirjuttelian, Kukolnikan, tekemästä tarinoimisesta [- -]. Olemme jo ennenki [- -] jutelleet mitenkä Venäläiset, Pietarissa, kahteloovat niitä sinnek joutuneita

Suomalaisia [– –] ja kertoineet muutaman toisen Venäläisen (Grotin) matka-kertoilemisia mejjän moasta; niin nyt tahomme, tässä, kolmanneeksi, vielä liitteä kolmannen [– –] suomennettu mainittavalta moamieheltämme Herra Frimanilta, Pietarissa, toivoessa näitä yrityksiä olevan sivistyneillen Suomalaisillen kehoitukseksi huvi- tai soma-kirjallisuuden lukemiseen, äitin kielellämme. Mitä meihin tuloo, niin täyvymme vilpittömästi tunnustoo, tämän Venäläisen kirjan sepittäjän (mejjän mielestämme), ei paremminkaan kuin nuo toiset olleen hyvä käsitteä, ja kuvailla, Suomalaistan mielen luontoa; joski vähä peältäpäin, tuolta teältä, on haravoinut sitä tavataksensa. [– –] aina siitä päivästä kuin ruvettiin omaa puhettamme harjoittamaan, ja Suomalaisuuttamme kunnioittamaan, niin ovat Venäläiset, niin kuin monet muutki kansat, ruvenneet meistä enämäksi pitämään.²⁶

Novellikokeilija Friman

Thomas Friman rohkaistui 1840-luvun lopulla itsekin ”huvi-kirjoitteluun”, toisin sanoen kirjoittamaan omia kertomuksiaan, novelleja ja pienoisromaaneja. Vuonna 1847 hän julkaisi Gottlundin *Suomi*-lehden sivuilla oman jatkokertomuksensa nimeltä *Suomalaisen talonpojan jalous*, tarinan jaakkimalaisesta talonpojasta Matti Kilkistä, joka matkaa Pietariin myymään sitä kuuluisaa ”tšuhnalaista voita” (*tšuhonskoje maslo*)²⁷, jota Pietarissa niin arvostettiin. Matti Kilkin matkaseurana on sokea kerjäläisukko sekä nuori äiti, joka on lapsineen myös matkalla kerjuulle. Aihepiirinä on siis kirjailijan välitön ympäristö ja yhteisö eli pietarinsuomalaisten ja inkeriläisten elämä valtakunnan pääkaupungissa. Merkille pantavaa on, että kuvaus kiinnittyy nimenomaan alempien yhteiskuntaluokkien suomalaisiin, köyhiin talonpoikiin ja ennen kaikkea kerjäläisiin ja näiden kurjiin elinolosuhteisiin pääkaupungissa. Lähteitä ei tarvitse kauaa etsiä, koska Friman on juuri samoihin aikoihin suomentanut Dahlia, Odojevskia ja Kukolnikia. Vaikuttimena on oma kirjallisuuden lajityyppinsä eli *fiziologitšeski otšerk* (fysiologinen kuvaus), joka on mitä ajankohtaisin 1840-luvun venäläisessä kirjallisuudessa.

Pietarin kaupungin syrjäseudut, pienet virkamiehet, prostituoidut ja käsityöläiset olivat kirjallisuuden kuvauksen kohteina, ja suomalaisen lisämaun tuodessaan Thomas Friman oli kertomuksineen pietarilaisittain ajan hermolla.

Tämä kertomus on oikeastaan ainoana Frimanin teoksista jäänyt kirjallisuuden historiaan, sillä se ilmestyi erillisenä vihkona Viipurissa A. F. Cederwallerin kustantamana vuonna 1849 nimellä *Suomen rahvaan olo Pietarissa. To'ellinen tapaus*. Teos aiheutti omanlaisensa skandaalin ja vaikutti ("laukaisi, mutta ei aiheuttanut")²⁸ myös vuoden 1850 sensuuriasetuksen säätämiseen.

Frimanin kertomuksen alaotsikko *To'ellinen tapaus* viittaa siihen, että Matti Kilkki oli ollut olemassa ja tarinan lähtökohtana oli tositapahtuma. Kertomuksessa Matti päätyy Pietarissa sairaalaan veneonnettomuuden seurauksena. Pietarin kaupunki näyttäytyy omana itsenään – Frimanille taatusti esimerkiksi Gogolin 1830-luvun kertomuksista tuttu kaupunkina, joka tartuttaa sinne eksyvät ihmiset sairautellaan. Frimanin kertomuksen sairaala on täynnä suomalaisia kerjäläisiä, jotka ovat tulleet Pietariin Laatokan Karjalasta ja Viipurin läänistä paremman elämän toivossa. Friman kuitenkin osoittaa alleviivaten lukijalleen, kuinka suomalaiset asuvat Pietarissa pienissä, ahtaissa ja törkyisissä huoneissa, joissa vallitsee tapain turmelus, juopottelu ja köyhyys:

Kesä meni ohitse; tulivat syksyset ilmat, jotka Pietarissa ovat hyvin vahingolliset tervey'elle, ja ne ovat tappaneetki monta kymmentä tuhatta henkeä; semminki niille ne surman suovat, joilla ovat huonot asumahuoneet, kostiat taikka lii'an monelta hengeltä asutut; ja senlaisia asukkaita on Pietarissa hyvin paljon, erinomattain Suomalaisia, joita tuhansittain virtaa Suomesta Pietariin. Se on harva, joka jaksaa hankkia itselleen erinäistä suojaa, kallenu'en tähän, vaan täytyy monen, toisinaan kymmeni'enki asua yhdessä pienesessa tuvassa. Tästä ahtau'esta syntyy suuri siivottomuus, paha haju ja löyhkä, jotka kuolettaavat asukkai'en tervey'en ja usiasti koko elämänsä, erinomattain syksy ja kevät aikana, konsa ei ulkonakaan tavata varsin terveellistä ilmaa; silloin tällaisissa tuvissa, joita Pietarissa kutsutaan Suomen kortteeriloiksi, on hyvin paljon kipeitä ja

niissä on kaikellaisia tauteja, jotka niin pinttyyvät ilmaan, että ovat tarttuvaiset, josta täytyy monen kuolla.²⁹

Suomalaisten olot Pietarissa ovat kaikkiaan hyvin kurjat, ”kymmenen kertaa pahempi Suomenmaan sikapahnaa, sillä se ei ole niin myrkyttäväinen ihmisen tervey’elle, kuin tämä, joka myrkyttää ja kuolettaa ei ainoastaan ruumiin, mutta myös sielunki”.³⁰ Matti joutuu kärsimään sairaalassa paitsi tartuntatauteja, myös koti-ikävä ja naapureitansa, jotka ovat ”pahanilkisiä ja hyvin jumalattomia”.³¹ Mutta Jumalaansa uskova Matti onnistuu säilyttämään jalosieluisuutensa tässä epäsuotuisassa ympäristössä ja alkaa valistaa sairaalanaapureitaan, ”raukkojen mustunutta älyä” ja saa heidät myös vähitellen puolelleen. Hänestä tulee sairaalan (”potohuoneen”) sankari, moraalinen johtohahmo siellä makaaville suomalaisille. Hän ohjaa heidät ymmärtämään alennustilansa, luopumaan pahoista tavoistaan ja haaveilemaan paluusta kotikonnuilleen.

Frimanin Matti Kilkissä on nähty runebergiläisen Saarijärven Paavon talonpoikaishurskautta ja talonpojan kuvauksen idealisointia,³² ja ruotsia huonosti taitanut Friman on voinut hyvinkin lukea runoelman joko Lönnrotin tai August Ahlqvistin suomennoksena.³³

Kirjallisuushistoriaan Frimanin kertomus on jäänyt ennen muuta sen vuoksi, että se toimi yhtenä, ilmeisen tärkeänä impulssina vuonna 1850 annettuun kieliasetukseen, joka aiheutti vuosiksi vahinkoa suomenkielisen kirjallisuuden kehitykselle ja liittyy siten läheisesti myös suomalaisvenäläisiin kirjallisuussuhteisiin. Keväällä 1850 Suomen senaatin täysistunnossa esitellyn ministerivaltiosihteerin kirjelmän mukaan ”hallitsija oli kieltänyt suomen kielellä julkaisemasta muuta kuin uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta”.³⁴ Frimanin kertomus päättyi näin kiihottamaan pelkoa siitä, että Euroopan hullun vuoden 1848 vaikutukset leviäisivät myös Suomeen ja vaikuttaisivat osaltaan kiivaaseen kielitaisteluun suomen ja ruotsin kielen välillä. Sanomalehtitoimintaan tällä oli jo ollut vaikutuksia, sillä suomenkieliset sanomalehdet Snellmanin *Saima*, Hannikaisen *Kanava* ja Gottlundin *Suomalainen* oli jo kielletty.

Vuoden 1850 asetuksen osalta ratkaiseva rooli oli Suomen suuriruhtinaskunnan kenraalikuvernöörillä, ruhtinas Aleksandr Menšikovilla, jos-

ta oli tullut vuonna 1848 paino- ja sensuurikomitean puheenjohtaja. Sensuurikomitean erityishuomion kiinnittivät kaksi vuonna 1849 ilmestynyttä brosyrijulkaisua: Antti Rädyn ruotsin kielestä suomentama Alexander Dumas'n tekstistä poimittu *Kertomus Wilhelm Tellistä* sekä Frimanin kertomus *Suomen rahvaan oloista. To'ellinen tapaus*. Frimanin tekstiin Menšikov paneutui vain muutamaa päivää ennen kieliasetuksen vahvistamista,³⁵ joten sen on tulkittu antaneen loppusysäyksen asetukselle.³⁶ Menšikov käännätti osia kirjasta venäjäksi ja tutustuttuaan myös kertomuksen julkaisuhistoriaan viipurilaisessa Cederwallerin kustantamossa tiukensi jo vahvistettua kieliasetusta koskemaan jatkossa myös suomenkielisiä lentokirjoja (brosyyrejä). Nyt niitäkään ei ollut lupa pinnattaa ennen kuin itse Menšikov siihen antaisi luvan.³⁷ Totta kai tämä tarkoitti myös hauraasti alkaneen venäläisen kirjallisuuden suomentamisen katkeamista toistaiseksi.

Vuonna 1857 ilmestyi *Suomen Julkisissa Sanomissa* Frimanin jatkokertomus *Uusikko*, jossa hän jatkaa pietarinsuomalaisten murheellisten olosuhteiden kuvausta. Kertomus on opettavaiseksi tarkoitettu tarina suomalaisneito Marista, joka päätyy yhtä kaikki suomalaisen moraaliltaan arveluttavan emännän, kultasepäntytär Maria Petrovnan piiaaksi, oikeastaan kotiorjaksi ja on vaarassa päätyä prostituoiduksi. Kaupungin monikielisyys on vahvasti läsnä, sillä kertomuksessa on puhetta niin pietarinsuomalaisista kuin suomenruotsalaisista, englannin-, saksan- ja ranskankielisistä Pietarin asukkaista. *Uusikon* Marilla on ilmeisesti jälleen ollut prototyyppi pääkaupungin todellisuudessa, sillä päähenkilö muistuttaa erehdyttävästi sitä Pietariin piikomaan tullutta Mari-nimistä neitoa, josta *Pietarin lehden* säännöllinen avustaja, nimimerkki Seppä, kirjoittaa lähes parikymmentä vuotta myöhemmin tositarinana:

Mari sai hyvän paikan ja palveli ahkerasti. Mutta kirkkotiellä otti hän esimerkkiä noista kirkon edustalla paraadilla seisovista, kevytmielisistä tyttörievuista, vieraat höyhenet sokasivat yksinkertaisen tytön silmät ja alkoi hänenkin mielensä tehdä koristella. Turhaan prameuteen ei kuitenkaan piikanpalkkansa riittänyt, hän jätti hyvän palveluspaikkansa ja läksi suurempaa palkkaa etsimään [– –] Koreushimonsa täyttääksensä oli tyttörukka jo kalliimman kau-

neutensa hävittänyt ja langennut häpeälliseen rahan pyyntöön. Sellaisena näin minä Marinkin seisovan käytävällä ja imartelevan kevytmielisten miesten edessä. [– –] Valitettavasti ei tämä Mari ole ainoa Suomen tyttäristä, jotka ovat sisällisen kauneutensa vaihtaneet turhaan prameuteen, josta on seuraus kelvotoin ja työhön kykenemätön elämä.³⁸

Max Engman on kartoittanut prostituoitujen motiivia, joka on pietarinsuomalaisen kirjallisuuden topoksia, vaikka esiintyykin myös kaikkein kuuluisimmassa Frimanillekin tutussa venäläisessä kirjallisuudessa, kuten Gontšarovin *Oblomovissa*, Gogolin ”Nevan valtakadussa” tai Dostojevskin *Rikoksessa ja rangaistuksessa*.³⁹ Jo vuonna 1829 Pietarin ruotsinkielisen seurakunnan kirkkoherra ja venäläisen kirjallisuuden kääntämisen pioneerina tuntemamme Eric Gustaf Ehrström kirjoitti seurakuntalaisistaan, joista suurin osa oli suomalaisia: ”Suomesta tulevista naispuolisista palvelijoista on myös vallalla se käsitys, että [– –] he usein käyttävät runsasta palkkaansa kahvin, teen ja muiden makeuksien ostoon sekä heidän säätyynsä ja olosuhteisiinsa nähden ylenpalttisen koreaan ja kalliiseen pukeutumiseen. Viimeksimainitun ylellisyystavaran himo on asettanut ansoja monen ymmärtämättömän naisen siveellisyydelle.”⁴⁰

Sanomalehtimies Friman

Suomenkielisten sanomalehtien historia Pietarissa alkaa vuodesta 1870, jolloin kirkkokoulujen tarkastaja August Hagman onnistui perustamaan ensimmäisen lehden, *Pietarin Sanomat*. Tätä ennen oli ollut useampia yrityksiä vastaavaan, esimerkiksi majuri Jaakko Lagervall oli saanut jo 1840-luvulla hallituksen luvan omaan lehteensä, joka ei kuitenkaan koskaan ilmestynyt. *Pietarin Sanomat* ilmestyi aina vuoteen 1873 ollen siis ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti Suomen rajojen ulkopuolella. Lehti ajoi Snellmanin peräänkuuluttamaa ”kansallisen sivistyksen” asiaa maltillisesti, mikä tarkoitti lähinnä sitä, että kansallisuusaatetta tai valtiollisia kysymyksiä ei käsitelty lehden sivuilla sensuurisyyistä. Pääosin

aiheet olivat paikallisia ja keskittyivät pietarinsuomalaisten ja inkeriläisten elämään ja oloihin.⁴¹

Hagmanin toimittama lehti oli kansallisen valistushengen lisäksi luonteeltaan vahvan kaunokirjallinen. Niinpä lehden ensimmäisissä numeroissa ilmestyi Frimanin jatkokertomus nimeltä *Tyhmenit*, jossa kuvataan alkuperästään vieraantunutta käsityöläisperhettä Helsingistä Pietariin matkanneen nuoren ja oikeamielisen maisterin näkökulmasta kuvattuna. Kertomuksen fiktiivisessä johdannossa mainitaan käsikirjoituksen löytyneen sattumalta kaupassa:

Myyjä oli juuri repäisemäisellensä myymäpöydällä olevasta paperivihkosta lehtiä kääreeksi. Paperin mustamaisuus astui silmiini [- -] ja, kah kummaa, jopa näinkin kirjoituksen suomalaiseksi! Heti tartuin repivään käteen [- -] Koska nyt täällä Pietarissa on suomenkielellä julkisuutta, niin sula velvollisuus on julkaista tämä vihko kaikkine sisällyksinensä.⁴²

Pietarinsuomalaisten monikielisyys ja poliittisesti kuuma peruna eli suomenmielisyys oli Frimanin kertomuksessa kaikin tavoin vahvasti esillä. Rouva Tyhmén, joka kieltää lapsiaan puhumasta suomea, toteaa perheen tuttavalle:

Te, herra Sorveliini, aina suomen kielestänne puhutte; mutta missä sivistyneessä talossa sitä puhutaan? Valtioneuvos Ahrenbergin perhe puhuu saksaa, översti Degefeldtin talossa puhutaan ruotsia, hovineuvos Hedströmin joukko puhuu franskaa. Kaikissa näissä perhekunnissa lapset tuskin sanaakaan osaavat suomea, ja hyvin kyllä ovat oikeassa, sillä suomen kieli pilaa kaikkienensa lapsien ”ulospuheen”.⁴³

Friman kirjoitti joitakin nurkkanovelleja 1870-luvun pietarilaislehtiin, muun muassa luonteeltaan omaelämäkerrallisen ”Taneli Äkäpään” *Pietarin Lehteen* vuonna 1874. Kirjallisuushistoriallisesti merkittävänä on pidettävä ennen muuta sitä, että vuonna 1872 lehden sivuilla ilmestyi ensimmäinen Nikolai Gogol -suomennos eli kertomus

”Nevskin prospekti” alaotsikolla ”Jutelma”. *Pietarin Sanomien* kilpailijaksi ilmestyi vuonna 1871 *Pietarin Sunnuntailehti*, johon Friman ryhtyi toimittajaksi, ja vuonna 1874 hän perusti tuon ajan lehdistä pitkäaikaisimman eli *Pietarin lehden*. Se ilmestyi aina vuoteen 1879 saakka, jolloin alkoi ilmestyä *Pietarin Viikko-Sanomats*. Sen sivuilla ilmestyi vuonna 1882 Gogolin kertomus ”Muotokuva” (”Portret”). *Pietarin* suomalaislehtien historia jatkui vielä *Inkeri-lehden* (1884–1917), *Uuden Inkerin* (1905–1906) sekä *Nevan* (1909–1913) puitteissa. Koska molemmat Gogol-julkaisuyhteydet, niin *Pietarin Sanomats* vuonna 1872 kuin *Pietarin Viikko-Sanomats* vuonna 1882, liittyvät erinomaisen läheisesti Thomas Frimaniin, on toistaiseksi syytä olettaa hänen olleen myös näiden kaunokirjallisuuden suomennosten takana.

Mestarisuomentaja Samuli S.

Kaarlo Kustaa Samuli Suomalainen, joka tunnetaan parhaiten nimimerkillä Samuli S., oli fennomaanisen liikehännän varhaisinta satoa. Hän edusti sukupolvea, jolla suomi oli ensimmäistä kertaa sekä äidin- että koulukieli, mikä merkitsi kauttaaltaan uutta tilannetta kotimaisessa kirjallisuudessa. Kirjallisuudentutkija O. A. Kallio on luonnehtinut Suomalaista seuraavasti:

Suomalainen Nervanderin tavoin on tämän kansallisesti moniharrastuksisen ajan moniharrastuksisimpia edustajia: runoniekka, novellien ja näytelmien sepittäjä, lastenkirjailija, musiikinharrastaja, hartauskirjailija, suomenkielen käytännön selvittelijä, matemaatikko, luonnon- ja maantieteilijä, koulunopettaja, oppikirjain tekijä, kansantajuinen kirjailija, sanomalehden toimittaja, henkivakuuttaja, komitea- ja kunnallismies sekä ennen kaikkea etevä ja ahkera kääntäjä, siinä suhteessa aikansa ensimmäinen.⁴⁴

Monipuolisuudestaan huolimatta Suomalainen muistetaan parhaiten varhaisena novellikirjailijana ja yhtenä historiamme huomattavimmista venäläisen kirjallisuuden suomentajista. Vähemmälle huomiolle on

jäänyt hänen myöhäinen novellikokoelmansa *Kevään ajoilta*, vaikka se on harvoja ja merkittävimpiä pietarinsuomalaisuutta käsitteleviä teoksia kotimaisessa kirjallisuudessa.

Suomalainen syntyi Pietarissa vuonna 1850. Hänen vanhempansa, kultaseppä Adam Suomalainen ja Eva Backman olivat siirtyneet pääkaupunkiin Itä-Suomesta tavanomaisin perustein leveämmän leivän perässä. Suomalaisen isä kuoli kaupungin surullisenkuuluisan ilmaston näivettämänä pojan ollessa muutaman vuoden ikäinen. Perheen keskiluokkainen arki notkahti dramaattisesti, mutta yksinhuoltajaksi jääneen äidin onnistui kasvattaa poika omin avuin ja opettaa tämä lukemaan.

Omaelämäkerrallisissa muistiinpanoissaan⁴⁵ Suomalainen kertoo, kuinka hän lapsena Pietarissa luki paitsi *Genovevaa*, Savon Lassin *Matti Mäkelästä* ynnä muuta aikakauden vähäisestä suomalaisesta kirjallisuudesta, myös runsaasti venäläistä kirjallisuutta: ”tuttavilta ja tuttavain tuttavilta saatiin lainaksi venäläisiä kirjoja ja silloin ei lektyristä puutetta ollut.”⁴⁶ Kotona ei tosin ollut muuta kuin hengellistä kirjallisuutta, ja mainittuun maalliseen kirjallisuuteen hän pääsi käsiksi vasta kun hänet vajaan kymmenen ikäisenä pantiin kirkkokoulun oppiin:

Pietarin Suomalainen kirkkokoulu, ainoa suomalainen koko kaupungissa oli siihen aikaan 3-luokkainen. Sitä kustannettiin kirkkovaroilla eli, paremmin sanoen, kirkkokartanon tuottamilla vuokratuloilla. Sen etupäässä oli ”direktorina” seurakunnan kirkkoherra, siihen aikaan oli [– –] Carl Siren ja ”inspehtorina” varsinainen koulumies, minun aikani Kaarlo Slöör. Opettajina olivat minun siellä käydessäni seuraavat K. J. Slöör laskennossa, historiassa, luonnon ja maantiedossa, Thomas Friman suomen- ja venäjänkielissä, J. Tiainen, ylioppilas Pietarin lääketieteellisessä akademiasa, luonnontieteissä, suomalainen Holmberg, Pietarin akademian ylioppilas, ensimmäisen luokan opettaja, A. Dankmann saksankielissä ja piirustuksessa, umpisaksalainen Otto Hugo Mankau kaunokirjoituksessa (tahtikirjoitus-metodi astui silloin ensimmäisiä askeleitaan Pietarissa).⁴⁷

Mikä tärkeintä, koulu oli hengeltään läpeensä suomalaiskansallinen ja idealistinen.⁴⁸ Koulun perustajiin lukeutunut kirkkoherra Kaarle Sirén oli Gottlundin, Lönnrotin ja Sjögrenin hyvä tuttava, kun taas koulun nuori inspehtori Kaarlo Slöör – eli runoilija Kaarlo Santala, tuleva Shakespearen ja Ibsenin suomentaja – edusti 1850-luvun snellmanilaisista ylioppilaspolvea.⁴⁹

Koulun useista uskonnonopettajista Suomalaiselle merkityksellisin oli nuori pastori Kaarlo August Skutnabb. Keväällä 1862 Skutnabb pyysi kolmea eturivin poikaa, Suomalaista yhtenä heistä, tulemaan hänen puheilleen koulun jälkeen. Skutnabb tiedusteli oppilailtaan, josko heitä kiinnostaisi jatkaa opintojaan Suomessa, taannoin Jyväskylään perustetussa suomalaisessa yläalkeiskoulussa. Pietarissa ei silloin eikä myöhemminkään ollut mahdollista lukea suomalaisiksi ylioppilaaksi eikä monien lasten vanhempien taloudellinen tilanne sallinutkaan moista ylellisyyttä. Myöskään Suomalaisella ei ollut tähän varsinaisesti mahdollisuutta, mutta Kaarlo Slöör, itse sepän poika Viipurista, oli saanut hankituksi varoja lupaavien lasten jatkokouluttamiseksi uudessa suomenkielisessä opinahjossa.⁵⁰ Hyväntekeväisyys ja kansallisuusaate kävivät näin käsi kädessä.

Yhden Jyväskylään ehdolla olleen oppilaan vanhemmat eivät nähneet tarpeelliseksi kouluttaa poikaansa kirkkokoulua pidemmälle ja niinpä kolmas Suomeen lähtijä vaihtui Thomas Frimanin vanhimpaan poikaan Johannekseen eli Junnuun. Suomalainen valmistautui yhdessä tämän kanssa tehostetulla opetuksella siirtymään Suomeen, viettäen esimerkiksi kesän Frimanin perheen luona heidän kesähuvilallaan Pietarin ulkopuolella.⁵¹ Thomas Friman oli aatteellisena herättäjänä muutenkin merkittävä hahmo Suomalaisen lapsuudessa:

Tämän perheen-isännän nimeä mainitsen ja olen aina mainitseva mitä syvimmällä kunnioituksella. Suomalaisen kirjallisuuden historiassa on hänellä oleva pysyvä sija. Siihen aikaan vielä, jolloin suomalainen kirjakieli oli kapaloissaan, jolloin paino-olot olivat ahtaat, – siihen aikaan rohkeni hän julaista suomenkielisiä novelleja itse Venäjän pääkaupungissa. Minua kohtaan hän oli aina hellä opettaja ja isällinen ystävä.⁵²

Tunsiko Suomalainen Frimanin kertomuksia jo lapsuudessaan vai tutustuiko niihin vasta myöhemmin?⁵³ Suomalaisen oma tuotanto on joka tapauksessa helppo asettaa samaan jatkumoon Frimanin kanssa.

Suomalainen valmistui ylioppilaaksi 1868 ja kirjoittautui saman vuonna Helsingin yliopistoon. Hämmäläis-Osakunnan käsinkirjoitetussa osakuntalehdessä *Hällä-Pyörässä* ja osakunnan albumeissa ilmestyivät Suomalaisen ensimmäiset kaunokirjalliset tuotokset. Ensisijaisena tavoitteena Suomalaisella oli valmistua lääkäriksi ja lainan turvin hänen onnistuikin opiskella lääketieteen kandidaatiksi asti, mutta sen jälkeen hän vaihtoi opiskelualaansa ilmeisesti useastakin eri syystä kielitieteelliseen. Paitsi kotiopettajana, Suomalainen toimi myös *Suomalaisen Virallisen Lehden* aputoimittajana koko yliopistouransa läpi vuosina 1868–1876. Suomalaisen yliopistovuosien lähimmäksi ystäväksi muodostui tuleva Shakespeare ja Runeberg -suomentaja Paavo Cajander. Läpi vuosikymmenten Suomalainen patisteli tätä julkaisemaan runonsa ja toimitti lopulta Cajanderin ainoaksi jääneen runokokoelman painokuntoon vuonna 1898.⁵⁴ Saatiinpa myös Cajanderin *Suomen Kuvalehden* artikkeli Turgenevistä todennäköisesti juuri Suomalaisen innoittamana.⁵⁵

Vielä opiskeluaikanaan Suomalainen matkusti käymään Pietarissa, mistä syntyi *Suomen Kuvalehden* juttusarja ”Kuvauksia Pietarista”⁵⁶ vuodelta 1873. Tämä ”vilausmatka” on siitä merkillinen, että Suomalainen käy läpi Pietarin nähtävyyksiä ainoastaan silloin, kun ne liittyvät jotenkin Suomeen: Iisakin kirkko, Vaskiratsastaja ja Aleksanterin pylväk kiinnostavat siksi, että niiden ainekset on louhittu Suomesta. Paljon mahdollista, että matka liittyi osin myös *Pietarin Sanomien* tulevaisuuden selvittelyihin. Loppuvuodesta 1872 takaisin Helsinkiin palannut August Hagman toivoi Suomalaisesta lehden päätoimittajaa, jahka tämä ensin valmistuisi, mutta lopulta *Pietarin Sanomat* lopetti toimintansa jo alkuvuodesta 1873.⁵⁷

Suomalainen valmistui lopulta vuonna 1874 kolmelta eri alalta: suomen kielestä, matematiikasta ja luonnontieteistä. Vuonna 1880 hän sai nimityksen Sortavalan vastaperustettuun seminaariin matematiikan lehtoriksi, joskin tulisi vuosien saatossa opettamaan muitakin aineita, myös venäjää. Kaukana Helsingin ”siveellisestä mädännyksestä”⁵⁸, niin kuin harras ja eetillinen Suomalainen kirjoittaa Cajanderille, hän viih-

tyisi lopun ikäänsä. Sortavalassa Suomalainen otti aktiivista osaa kaupungin elämään: hän oli mukana perustamassa *Laatokka*-lehteä vuonna 1882⁵⁹ ja toimi sen ensimmäisenä päätoimittajana, hän oli Sortavalan yleisen kirjaston johtokunnan jäsen ja Sortavalan Suomalaisen Seuran perustajia, kansakoulun johtokunnan jäsen ja Kansanvalistusseuran laulujuhlien pääjärjestäjä vuoden 1896 juhlilla Sortavalassa. Lisäksi hän toimi kirkolliskokousedustajana, virsikirjan käännöskomitean jäsenenä ja lukuisissa luottamustoimissa varsinaisen päivätyönsä ja kirjallisen toimintansa ohella.

Pakinoivan tyylin taitaja

Unto Kupiainen on ristinyt 1870-luvun ”pienoishuumorin vuosikymmeneksi”, välittäväksi aikakaudeksi Aleksis Kiven ja 1880-luvun realismin välillä. Samuli Suomalainen, tai Samuli S., niin kuin hänen nimimerkikseen vakiintui kauno- ja suomennoskirjallisuussa⁶⁰, on tämän kirjallisuuden varhaisimpia edustajia. Viljo Tarkiainen on Samuli Suomalaisen muistokirjoituksessa oivallisesti kuvannut hänen ensimmäisten novelliensa vastaanottoa, kun ne ilmestyivät erillisniteenä 1876:

Ne otettiin vastaan melkoisella ihastuksella. Kiitettiin niiden ”hienoa, runollista tunteellisuutta ja sukkela, ivaavaista vilkkautta” ja merkittiin, että ”Samuli S:n varsinainen merkitys on siinä, että hän, joka Aleksis Kiven jälkeen on ensimmäinen, joka on humorillista kertomuslajia ruvennut viljelemään, on tätä lajia ulottanut niin sanoaksemme säätyperäisen ’konvenansin’ ja sovinnaiten tapojen aloille” (J. V. Calamniuksen sanat *Kirjallisessa Kuukauslehdessä*).

Tämä ihastus oli Tarkiaisen mukaan hyvin ymmärrettävissä, sillä novelimuotoa aikaisemmin yrittäneiden P. J. Hannikaisen, K. J. Gummeruksen ja Theodolinda Hahnssonin yritelmät olivat vielä pääosin kömpelöitä ja sentimentaalisia. ”Niihin verraten Samuli S:n novellit hienoutta tavoittelevine vuoropuheineen ja lausekäänteineen vaikuttivat koulutuneesti. Suomalainen oli näet – ties minkä ranskalaisten novelliniekkö-

jen oppilaana – kouluttanut esitystapaansa ja kehittänyt itsessään tuon lajin teennäistä leikkillisyyttä, jonka ranskalaisperäisyyden äskenmainittu novellien arvostelija tietämättään ilmaisee ylistäessään niiden ’hienoa esprit’a’.”⁶¹

Tarkiainen tulee painottaneeksi novellien ”ranskalaisperäisyyttä” ja on totta, että Samuli S. tunnettiin ensimmäisen novellikokoelman ilmestyessä ennen kaikkea ranskalaisen sekä saksalaisen kirjallisuuden suomentajana. Kuitenkin, niin kuin Kupiainen huomauttaa, on vielä selvittämättä miltä kaikilta tahoilta Suomalainen on esikuviaan hakenut: ”joka tapauksessa on hänen eräille humoristisille ja leikkillisille tuotteillensä tunnusomaista eräänlainen venäläiseen vivahtava kevyt leveys ja taipumus rohkeaan liioitteluun.”⁶² Ei ole epäilystäkään, että Suomalainen tunsi erinomaisesti venäläisen kirjallisuuden jo ennen ensimmäisten kertomustensa ilmestymistä.⁶³ Muutenkin voidaan olettaa, että ”paki-noivan tyylin”⁶⁴ ehkä ensimmäisen suomenkielisen käyttäjän on täytynyt omaksua jotain venäläiselle kirjallisuudelle tyypillisestä jutusteleavasta kerronnasta. Myöskään Suomalaisen novellien pikkukaupunkimiljöölle ei oikein tahdo löytyä edeltäjiä kotimaisesta kirjallisuudesta.⁶⁵ Liekö ”pieni H:n kaupunki”⁶⁶ jopa luettavissa kyrillisenä vastineena venäläisestä kirjallisuudesta tutulle latinalaisittain kirjoitetulle provinsiaaliselle ”N:n kaupungille”? Muitakin yhtymäkohtia erityisesti Gogolin ja Turgenevin teoksiin saattaa novelleista löytää.⁶⁷

Julius Krohn tuskin kuitenkaan tekee Suomalaiselle täyttä oikeutta kirjoittaessaan, että hänen ensimmäiset novellinsa ovat ”enemmän kaikkua luetuista ulkomaisista kirjoista kuin alkuperäisiä sanan täydessä merkityksessä”⁶⁸, mutta huomio osoittaa, että jo aikalaislukijat laskivat Suomalaisen suurimmaksi ansioksi juuri ulkomaisen kertomataiteen juurruttamisen suomalaiseen kirjallisuuteen, vaikka esikuvien osoittaminen olisikin haasteellista. Suoraan Venäjään tai Pietariin ei näissä Samuli S.:n novelleissa juuri viitata.

Tarkiainen sivuuttaa muistokirjoituksessaan kokonaan myöhäisen kokoelman *Kevään ajoilta. Jutelmia* vuodelta 1900, vaikka se on kaunokirjallisessa mielessä Suomalaisen parhaimmista. Lajityypiltään teos on omaelämäkerrallinen yhtenäinen novellikokoelma ja siten pisimpiä pietarinsuomalaisuutta käsitteleviä teoksia kirjallisuudessamme. Osa

novelleista on suoraan muistelmallisia ja Suomalaisen kirjallinen *alter ego* kulkee nimellä Antero. Avausnovelli ”Opin teille” kuvaa sitä ikimuis-toista päivää, kun pastori Skutnabb ehdotti Suomalaiselle Jyväskylään lähtemistä. Samalla novelli valottaa elävästi pietarinsuomalaisten koulu-laisten arkea. ”Tavallinen tarina” kertoo takaumien kautta Suomalaisen vanhempien tarinan, kun vaimo saattaa miestänsä viimeiselle matkalle vieraalla maalla.

Loput novelleista eivät ole samalla tavalla omakohtaisia, vaan pikem-min häivähdyksiä tai muistikuvia pietarinsuomalaisten kohtaloista. Näistä pisimpiä ja edustavimpia on ”Ukko Grahni”, kertomus suoma-laisen koulun opettajasta Alfred Grahnista⁶⁹, jolta sivistyksennälästään huolimatta on evätty pääsy opintielle. Ukko saa elää unelmaansa ”Suo-men studentiksi” tulosta entisen oppilaansa kautta, kun Antero saapuu Suomesta tervehdyskäynnille ylioppilaslakki päässään. Novelli ”Pane soimaan!” tarjoaa harvinaisen silmäyksen Pietarin varakkaiden suoma-laisten kultaseppien elämään, kun nämä kokoontuvat ravintolaan juhli-maan kauppojaan. Kulttuurihistoriallisesti *Kevään ajoilta* onkin merkit-tävä tiedonlähde pietarinsuomalaisten elämäntavoista, aina kaskuja ja sananparsia myöten. Esimerkiksi edellä mainitussa novellissa juveliiri Soikkanen selittää, kuinka pitää olla ”täti niemen päässä” eli suhteita, jos haluaa menestyä Venäjällä. Novellissa ”Sennoilla” kommentoidaan laajemminkin pietarinsuomalaisten kielenkäyttöä.

Ilmeisesti Suomalaisella ei ollut selvää näkemystä jutelmien lopulli-sesta määrästä ja kokoelma päättyy äkisti novelliin ”Raketti”, muisteloon Thomas Frimanin luona vietetystä kesästä. Eräänlainen johtoajatus hä-nellä on kokoelman suhteen kuitenkin ollut:

Kevään ajoilta nimisessä jutelma-sarjassani [– –] olen kuvaillut Pietarin Suomalaisten oloja 1850–70 luvulla. Johtavana aatteenani siinä oli esittää heidät tuolla vieraassa kaupungissa tosisuomalai-sina, jotka suuren maailmankaupungin touhussa yhä säilyttivät oman kansallisuutensa ja Suomea yhä isänmaana pitivät, ikäväkse-ni huomasin kumminkin, että nykyiset Pietarin Suomalaiset eivät tuota punaista lankaani sanottavasti huomanneet. Lienevätkö kirja-pahaistani juuri lukeneetkaan.⁷⁰

Kevään ajoilta ei saanut kovin suurta huomiota osakseen ja tunnustetun novellistin hiljaiselon rikkuminen lähes viidentoista vuoden jälkeen otettiin vastaan vaihtelevasti. Esimerkiksi *Päivälehd*en Pontus Artti ei oikein tahtonut hahmottaa keitä pietarinsuomalaiset ovat eikä muutenkaan ollut hyvillään Suomalaisen vähänlaisesti taustoittavasta kerronnasta.⁷¹ Pääosin kritiikki oli kuitenkin myönteistä.⁷² Toisissa arvosteluissa kokoelmalle ja sen aihepiirille toivottiin myös jatkoa:

Pietarin suomalaiset, vaikka niin lähellä, ovat elannoiltaan kumminkin suurelle yleisölle perin vähän tunnetut. Suomalaiset suurkaupungissa vieraan väen keskellä varmasti antavat todellisesta elämästä mitä runsaimmin kertomuksen aiheita kirjailijoille, ja ihmetyttää että tähän saakka on tuo ala melkein käyttämättä jäänyt. Monta jännittävää romaania ovat kansalaisemme siellä epäilemättä eläneet, paljon kärsineet jos iloinneetkin. Arvatenkin Samuli S:n viittaama tie saa seuraajoita. Ja hauskinta olisi, että arvoisa kirjailija itse jatkaisi jutelmiaan juuri tuolta alalta.⁷³

Näin ei kuitenkaan käynyt. Samuli Suomalaisen viimeinen novellikokoelma *Andante. Akkordeja iltahämymyssä* vuodelta 1903 on kirjoitettu tämän ennenaikaisesti kuolleen vanhimman pojan Lauri Suomalaisen muistolle ja omistettu Sibeliukselle, jolle jutelman mukaan Lauri Suomalainen oli ehdottanut ”Sydämeni laulun” sovittamista.

Kääntäjien aatelia

Suomalaisen alkuperäistuotanto jäi kirjallisuushistorialliseen merkitykseensä nähden suppeaksi. Osansa lienee ollut siinä, ettei hän ainakaan alkuun katsonut hyvällä 1880-luvun realismin esiinmarssia kotimaisessa kirjallisuudessa. Kuten Ilpo Tiitinen on argumentoinut, Suomalaisen esteettiset käsitykset olivat tukevasti vanhasuomalaisessa ”ideaalirealismissa”, mikä myös ohjasi hänen käännösvälintojaan.⁷⁴ Suuren osan Suomalaisen tuotannosta muodostavatkin suomennokset, joita hän laati tasaiseen tahtiin 1870-luvulta alkaen ja mistä hänet myös parhaiten

muistetaan, erityisesti mitä tulee venäläisen kirjallisuuden suomennoksiin.⁷⁵ Suomalainen oli ainakin nuoruudessaan käytännössä kaksikielinen⁷⁶, mikä voi olla syy siihen, että hän tarttui venäläisen kirjallisuuden suomentamiseen vasta vähitellen – muunkielinen kiinnostoi alkuun enemmän. Toisaalta Jules Vernen tai H. G. Wellsin suomentaminen rimmasi hyvin Suomalaisen tieteellisten kiinnostusten kanssa, ja suomennostyö oli Suomalaiselle myös tärkeä lisätulon lähde, joten kustantajan näkökulma painoi myös vaakakupissa.

Poliittisesti Suomalainen pysyi läpi elämänsä suomenmielisenä, sittemmin vanhasuomalaisena, mikä väritti myös hänen suhtautumistaan Venäjään ja venäläiseen kirjallisuuteen.⁷⁷ Esimerkiksi Turgenevin *Isien ja lapsien* suomentamista sortokausien aikana Suomalainen yritti perustella Otavan toimitukseen lähettämässään kirjeessä sillä, että ”Turgenjevin romaaneilla on, niin minä luulen, juuri näinä aikoina tavallista suurempi merkitys meille niin silmittömästi ahdistetuille Suomalaisille. Hän, keski-eurooppalaisesti sivistynyt venäläinen lännen ihailija, osoittaa millaisten ihmisten kanssa meillä on oikeastaan tekeminen”.⁷⁸ Romaani ilmestyi lopulta Werner Söderströmin kustantamana 1906.⁷⁹

Venäjän kielestä Suomalainen suomensi seuraavat teokset: Puškinin *Kapteenin tytär* (1876), Gogolin *Taras Bulba* (1878), *Kuolleet sielut* (1882), Turgenevin *Metsämiehen muistelmia* (1881), *Kuningas Lear arolla* (1886), *Savua* (1899), *Isät ja lapset* (1906) Korolenkon *Sokea soittaja* (1900)⁸⁰, Gorkin *Kertomuksia 1* (1902) sekä valikoiman Tolstoin novelleja, joka ilmestyi nimellä *Jumalallista ja inhimillistä eli vielä kolme kuolemaa* (1907). Kesken jäi Georg Erastowin⁸¹ *Peräytyminen. Kuvia Mandshurian sotänäyttämöltä*, joka ilmestyi loppuvuodesta 1907 toisen kääntäjän loppuunsaattamana. Suomennoksista varmasti huomattavin on Gogolin *Kuolleet sielut*, jota luettiin aina Minna Canthin salongissa asti ja joka on Rafael Koskimiehen sanoin kirjallisuutemme harvoja ”klassillisia”⁸² käännöksiä. Aspelin-Haapkylä ylisti niin teosta kuin käännöstä tuoreeltaan *Valvojassa*:

Itse kielen puolestakin on *Kuolleet sielut* luettava. Varmaankaan ei koskaan ole samanlaatuisessa teoksessa kielemme varoja suuremmalla taidolla käytetty. Sujuva kerronta, lystilliset sanat ja käänteet

ovat niin luontevia, että kääntämisen vaivaa ei ollenkaan tunne [- -] Paikka paikoin olen huomannut lauseita ja puheenparsien käännöksiä jotka ehkä ovat kääntäjän omia, mutta tuntuvat Kiven teoksista otetuilta. Jos huomioni on oikea, niin on kääntäjää siitä kiittäminen, että hän siten on ottanut onkeensa, mitä oman runoilijamme kielestä on sopivata ollut otettavana.⁸³

Suomalaisen Kirjallisuuden Seurakin palkitsi käännöksen, vaikka se ei oikein vastannut heidän käsitystään ihanteellisesta käännöskirjallisuudesta.⁸⁴ Ilmeisesti Suomalainen suunnitteli myös *Reviisorin* suomentamista, mutta August Hjeltin suomennos ehti ilmestyä ensin.⁸⁵

Tolstoin ja Gorkin suomentaminen poikkesi tietyssä mielessä aikaisemmasta ”ideaalista” suuntauksesta ja suomennokset ovatkin ilmestyneet nimimerkillä K. Suomalainen, joka oli aikaisemmin varattu lähinnä Suomalaisen tietoteoksille, muun muassa lukuisille laskuoppikirjoille, mutta kyseisellä nimimerkillä ilmestyi myös esimerkiksi Turgenevin *Savu*. Jäätyään eläkkeelle 1906 Suomalainen huomasi samalla jääneensä hetkellisesti ilman käännöstehtäviä, joiden tuomien lisätulojen varaan hän oli laskenut. ”Omaperäistä en tällä haavaa pysty tekemään – pystyenkö milloinkaan.”⁸⁶ Uusi vuosisata merkitsi myös Suomalaisen kiinnostuksen kääntymistä uudemman kirjallisuuden suuntaan. Ilmeisesti mahdollisia suomennosvaihtoehtoja tunnustellakseen Suomalainen kääntyi lehtimiehen ja kuvittajan Sergei Životovskin⁸⁷ puoleen, joka puolestaan ohjasi kysymyksen tunnetulle venäläiselle kriitikolle Aleksandr Izmailoville: ”Tietysti Tolstoin ja Tšehovin jälkeen nuorista kirjailijoista ensimmäisenä tulee Gorki, Tširikov, Leonid Andrejev ja Kuprin. Ei epäilystäkään, etteikö heitä olisi syytä suomentaa ensi tilassa.” Izmailov oli kuitenkin suosituksineen myöhässä – kaikkia mainittuja kirjailijoita oli jo ehditty kääntää suomeksi, Gorkia Suomalaisen itsensä toimesta. Suomalaisen ennenaikainen kuolema vuonna 1907 katkaisi kuitenkin ajatukset uudemman venäläisen kirjallisuuden suomentamisesta.

Kirjailijasta kuvernööriksi – Martti Wuori

Mikäli Martin Alexius Bergh, kirjailijanimeltään Martti Wuori, tunnetaan, niin useimmiten muista kuin kirjallisista syistä. Eino I. Parmanen on luonnehtinut sortovuosien kuvauksessaan häntä seuraavasti: ”Kuopion läänin uusi kuvernööri M. A. Bergh oli esiintymisessään erittäin mahtava mies. [– –] Ylpeänä korkeasta virka-arvostaan hän komeili loistavassa virkapuvussa, puhutteli alentuvasti talonpoikia ja oli kopea myös alaisilleen virkamiehille.”⁸⁸ Wuori on kuvattu siinä määrin tyyppiliseksi Bobrikovin satraapiksi, että kuvauksen vastaavuutta todellisuuden kanssa sopii epäillä. Wuoren laajaa kirjallista tuotantoa on muistettu vähemmän, vaikka hänen lukuisat huvinäytelmänsä ja varhaiset Dostojevski-suomennoksensa joskus mainitaankin. Näiden lisäksi Wuoren laajaan tuotantoon mahtuu paljon muutakin, ehkä kiinnostavimpina hänen 1800-luvun lopulla kirjoittamansa pietarilaisnovellit.⁸⁹

Tuleva kuvernööri ja kirjailija syntyi Thomas Frimanin tapaan Jaakkimassa. Wuoren äiti kuoli synnytysvuoteella ja isä meni pian uusiin naimisiin. Poika jäi sukulaisten kasvatettavaksi. Lapsuutensa Wuori vietti isoisänsä Rantasalmen kirkkoherran hoivissa Etelä-Savossa. Muistumia idyllisestä lapsuudesta tapaa pitkin Wuoren tuotantoa.⁹⁰ Isovanhempien kuoltua Wuori jäi sisarustensa kanssa tätinsä Fredrikan hoiteisiin, joka muutti Jyväskylään lasten koulunkäyntiä silmällä pitäen. Jyväskylän yläalkeiskoulussa Wuori sai pohjan kirjallisille taidoilleen, reilut viisi vuotta Samuli Suomalaisen jälkeen ja samaan aikaan Frimanin nuoremman pojan kanssa. Toisin kuin Suomalaisella, Wuorella ei ollut taipumusta eksakteihin tieteisiin mutta kylläkin kieliin. Juuri Jyväskylässä alkoi Wuoren kannalta kohtalokkaaksi koitunut venäjän opiskelu:

Venäjän kielen opetus pantiin alulle minun ollessani alkeisopistossa, mutta jätettiin viidenneltä luokalta alkaen vaihtoehtoiseksi kreikan kanssa. Koska olin uusiin kieliin mieltynyt niin harrastin erikoisesti venäjänkin oppimista ja valitsin sen myöhemmin kreikan sijasta. Ja luulen tehneeni oikean vaalin, sillä suurin hyöty minulle on siitä kielestä ollut. Köyhä poika kun olin, pääsin sen avulla heti leipään kiinni, ja kirjallisellakin alalla on se ollut minulle hyvin hedelmöittävä.⁹¹

Wuori oli venäjän kielen opettajan Alexander Weilin suosiolla, siitäkin huolimatta, ettei tällä ainaisesta hammaskivusta kärsivällä ja hevosharrastuksestaan tunnetulla lehtorilla näy olleen suurempaa kiinnostusta opettamaansa ainetta kohtaan.⁹² Koulumenestyksensä rohkaisemana Wuori päätti jatkaa venäjän lukemista kirjoitettuaan ylioppilaaksi 1878. Yliopistossa käännteentekeväksi tapahtumaksi osoittautui hänen Moskovan-opintoihin saamansa stipendi, joka Wuoren tapauksessa turvasi myös taloudellisen toimeentulon.

Wuoren aika Moskovassa venähti neljään vuoteen 1880–1884. Pääosin Wuori opiskeli kuulun kielitieteilijän ja folkloristin Fjodor Buslajevin johdolla. Opetus tapahtui Buslajevin kotona keskustelemalla kirjallisuudesta ja vapaavalintaisilla käännöstehtävillä:

Taaskin saimme itse valita sen, mitä aioimme venäjäksi kääntää. Rohkeasti, sanoisinko, uhkarohkeasti kävin kääntämään Kiven *Leaa*. Lukiessaan ja korjatessaan käännöksiamme, antoi Buslajev meille aina samalla kieliopillista opetusta, mutta myöskin kysellen meiltä suomalaisesta kirjallisuudesta, mikä näkyi häntä huvittavan. Kiven *Leaan* oli vanhus ihastunut, mutta minne lienee joutunut hänen korjaamansa käännösvihkoni. [– –] Käänsin, muistaakseni, myös Samuli S:n (Suomalaisen) erään humoristisen novellin, joka nauratti Buslajevia kovin.⁹³

Moskovassa Wuori alkoi myös suomentaa venäläistä kirjallisuutta. Ensimmäisenä ilmestyi Lermontovin romaani *Aikamme uros* K. K. Holmin kustantamana. Lehdissä kirjan painattamista kiiteltiin, mutta suomennos oli nimeä myöten selvä aloittelijan harjoitustyö.⁹⁴ Suomennos antoi kuitenkin aiheen Wuoren vuonna 1884 valmistuneelle laudaturtyölle byronismista, johon hän oli omien sanojensa mukaan perehtynyt juuri ”venäläisen kirjallisuuden kautta”⁹⁵. Lermontovia seurasi stipendiaattiaikana myös Puškinin *Patarouva* ja Gogolin ”Viitta” vuonna 1883. Moskovassa Wuori asui ranskalaisessa perheessä ja hankki tulevaisuutta silmällä pitäen myös ranskan kielen taidon, suomentaen esimerkiksi Alphonse Daudetin romaanin *Fromont nuorempi ja Risler vanhempi*, joka ilmestyi Anton Lindebergin kustannuksella Pietarissa 1885. Kuten

Samuli Suomalaisella, tulisi myös Wuorella ranskalainen kirjallisuus kulkemaan näkyvästi venäläisen rinnalla.⁹⁶

Pietarinsuomalainen kirjailija

Palatessaan Pietarin kautta Suomeen Wuori meni tuttavan neuvosta kysymään ministerivaltiosihteeri Theodor Bruunilta virkaa Suomen kansliasta eli valtiosihteerinvirastosta, mikä hänelle yllättäen luvattiinkin, kunhan ensin suorittaisi tutkinnon loppuun.⁹⁷ Niinpä suoritettuaan Helsingissä ripeästi puuttuvat opintonsa 1884 Wuori suuntasi vielä saman vuoden aikana takaisin Venäjälle ja aloitti registraattorina ”H. M. Keisarin Suomen Kansliassa”. Muistelmissaan Wuori maalaa kansliasta jokseenkin kalsean kuvan. Suomen kieltä suomalaisessa virastossa ei juuri kuultu.⁹⁸ Wuoren ilmaantuminen merkitsikin uusia tuulia, sillä hän edusti viraston ensimmäistä ja viimeistä suomenkielistä sukupolvea.⁹⁹ Elämä Pietarissa oli enemmän tai vähemmän yksitoikkoista:

Virkatoverieni keskuudessa ei juomaseuroja ollut, virallisia päiväliskutsuja vanhempien luona tahi yhteisiä toveripäivällisiä jossakin ravintolassa, kaikki siivoa lajia. Tanssitilaisuuksia ei ollut julkisesti muualla kuin Pietarin Suomalaisen hyväntekeväisyysseuran iltamissa, mutta ne olivat pääasiallisesti Pietarin käsityöläisiä varten toimeenpantuja.¹⁰⁰

Vuonna 1881 perustettu hyväntekeväisyysseura järjesti muutamien muiden vastaavien pietarinsuomalaisten seurojen ja yhdistysten lailla yleisöluentoja, teatteriesityksiä, tanssimista ym. sisältäviä iltarientoja, jotka pysyivät pitkään pietarinsuomalaisen keskiluokan pääasiallisena vapaa-ajanviettotapana.¹⁰¹ Wuori siis tunsu pietarinsuomalaisten käsityöläisten ja palvelijoiden maailman, mutta toisin kuin Friman tai Suomalainen, oli selvästi ulkopuolinen tarkkailija.

Poliittisilta näkemyksiltään Wuori oli konservatiivinen ja keisarille uskollinen vanhasuomalainen.¹⁰² Eräitten muistitietojen mukaan Wuori oli virkamiehenä säntillinen, jopa pikkutarkka.¹⁰³ Moitteeton palvelus takasi

vakaan urakehityksen ja Wuori viipyi Pietarissa lähes kaksikymmentä vuotta. Ennen pitkää Wuori avioitui Smolnan instituutissa kasvatuksen saaneen kapteenintyttären Aina Appelbergin, taiteilija Magnus Enckellin serkun kanssa.¹⁰⁴ Avioliitosta tuli onneton, strindbergiläinen, mitä ruotsi kotikielenä vain alleviivasi.¹⁰⁵ Perhe-elämältä Wuori pakeni kirjallisiin töihin:

Syvennyin siis suomennoksiin ja muihin ylimääräisiin töihin, joista sain lisätuloja. Avustuksistani *U. Suomettarelle* ei vuoden kuluessa montaa sataa koitunut. *Inkeri*-lehdelle kirjoitin pienehkön kertomuksen ”Anna”, joka on nimellä ”Kurimus” painettuna samanimisessä kokoelmassa. Pilkanäytelmän *Naimiskauppa*, jonka aihe on pietarilaisten suomalaisten oloista samoin kuin edellä mainittu kertomuskin, kirjoitin suomalaista Hyväntekeväisyysseuraa varten, vaikka tri Bergbomkin hyväksyi sen Suomalaiseen teatteriin. Kirjakauppias Anton Lindebergin kustannuksella sain v. 1887 julkaistuksi ensimmäisen oman teokseni, novellikokoelman *Kellastuneita lehtiä: etydejä*, joka oli hyvin ”vaatimaton” kirja.¹⁰⁶

Ensin Hyväntekeväisyysseurassa esitetty ja vuonna 1893 Suomalaisessa teatterissa ensi-iltansa saanut *Naimiskauppa* on Gogolin *Naimapuuhien* tai Kiven *Kihlauksen* henkinen yksinäytöksinen huvinäytelmä, suoraan puhekielelle kirjoitettu. Koomisia tilanteita syntyy, kun pietarinsuomalaisen Vasarain perheen äiti suunnittelee naittavansa tyttärensä Olga'n varakkaaksi tekeytyvälle venäläiselle hullttille. Suomalaista sulhasta suosi-va isä Vasara ei ajatuksesta innostu:

Mutta sese ikävä on, että jos nyt naimisiin joudut, niin unhotat oman kielesi kokonaan. Muutenkin jo me suomalaiset täällä Pietarissa omaa kieltämme halveksimme ja räökkäämme sekoittamalla siihen vieraita sanoja. Useinpa sen omassa keskuudessamekin vaihdamme ruotsiin, saksaan tai venäjään – se kun muka on ”fiinimpää” olevinaan, – ja jos sitte sattuu naiminen muukalaisen kanssa, niin jääpi se unhotuksiin kokonaan, omasta maasta

ja kansallisuudesta puhumattakaan. Ja kuitenkin on oma äidin-kieli ja isänmaa pyhimpiä asioita, joita ihmisellä maan päällä on.¹⁰⁷

Asetelma on tuttu jo Frimanin *Tyhméneistä* ja näkyy heijastaneen todellista asiaintilaa. Suomalaisten sosiaalinen nousu tapahtui Pietarissa usein oman kansallisuuden kustannuksella.¹⁰⁸ Vähälukuisen pietarinsuomalaisen älymystön kiihkeä fennomania selittyikin osin tällä ilmeisellä assimilaatiovaaralla. *Naimiskauppa* ja muut Wuoren näytelmät nauttivat suosiota ja *Savon sydämessä* -näytelmän kaltaisten kansankomediodien saralla Wuori saavuttikin selkeimmän sijansa kirjallisuudenhistoriassa.¹⁰⁹ Merkillepantavaa on, että aikalaiskritiikki kiinnitti huomiota Wuoren näytelmien venäläisyyksiin silloinkin, kun ne sijoituivat Savon sydänmaille. Näin esimerkiksi Oskar Relander kirjoitti Wuoren näytelmästä *Ryöstö*: ”Venäläisten näytelmäin malliin on tekijä [- -] sovitannut näytelmään useita sivuhenkilöitä, jotka kyllä ovat tyyppillisiä, mutta eivät mitenkään vaikuta toiminnan kulkuun, korkeintaan ovat lisäämässä kulloinkin vallitsevaa tunnelmaa.”¹¹⁰ Kaarlo Bergbomin kehotuksesta Wuori kirjoitti myös alkuperäisen venäläisnäytelmän *Vallanperillinen* vuodelta 1901, joka käsittelee Pietari I:n pojan Aleksein traagista kohtaloa.¹¹¹

Pietarissa ilmestynyt novellikokoelma *Kellastuneita lehtiä* (1887) sisältää Wuoren varhaisimpia proosatekstejä. Näistä suuri osa on Samuli S:n hengessä kirjoitettuja pienoishuumorin kukkasia, poikkeuksena pitkä sentimentaalinen kertomus ”Aune” ja Venäjälle sijoittuva novelli ”Sonja”. Jälkimmäinen on kirjoitettu stipendiaattiaikana tai heti sen jälkeen vuonna 1884, ja siitä käy hyvin ilmi perehtyminen maan oloihin. Sonjan ajautuminen vallankumoukselliseksi lukemalla ”etenkin Nekrasovia ja Turgeneviä”¹¹² on kotimaisessa kirjallisuudessa lievästi sanottuna erikoinen tapaus, sillä sen kirjalliset esikuvat ovat täysin venäläisiä.

Wuoren myöhemmät Pietari-aikana kirjoitetut novellit on koottu vuonna 1908 ilmestyneeseen kokoelmaan *Kurimus*. Kuten edellä on sivuttu, kokoelman nimikkonovelli ilmestyi alun perin ”Anna”-nimisenä irtileikattavana nurkkakertomuksena *Inkeri*-lehdessä alkuvuodesta 1889. Aihe on tuttu jo Frimanin novellista ”Uusikko”: Suomesta Pietariin työn perässä saapunut palvelustyttö Anna sortuu vähitellen suurkaupungin sykkeessä.¹¹³ Kuten tunnettua, Suomesta Pietariin työn perässä saapuvan

työvoiman katoaminen suurkaupungin nieluun oli Itä-Suomen elämää suuresti värittävä piirre aina 1900-luvun alkuvuosiin saakka.¹¹⁴ Alaotsikko ”Kuvaus Pietarin Suomalaisten oloista” ja motto ”ei pahennukseksi, vaan parannukseksi” kertovat lukijalle, että kertomuksessa liikutaan Frimanin novellien opettavassa ja ojentavassa perinteessä. Kulttuurihistoriallisesti kiinnostavia ovat kurkistukset pietarinsuomalaisten elämään, kuten kuvaukset Wuorelle tutuista hyväntekeväisyysseuran iltariennoista.¹¹⁵

Loput *Kurimuksen* kertomuksista ovat joko pakinoivia anekdootteja tai nimikkonovellin kaltaisia traagisia tapauksia. Toisinaan Wuori pyrkii yhdistämään vakavan aiheen koomiseen kerrontaan, kuten novelleissa ”Huutokauppa” tai ”Miettisen mummon asia”. *Uusimaa*-lehden lyhyenpuoleinen arvostelu summaa hyvin kokoelman vastaanoton ja heijastanee Wuoren proosan reseptiä ylipäätään:

Martti Wuori kertoo omalla tavallaan. Hän ei lainkaan tavoittele tyyliä, mutta hänen kertomatavallaan on sittenkin alkuperäinen voima, joka sattuu lukijaan. Allekirjoittanut luki mielenkiinnolla nuo 10 kertomusta, joista suomalaisten elämää Pietarissa kuvaavat ovat kirjallisuudessamme jokseenkin harvinaisia. Jo tämänkin vuoksi on julkaisulla erikoinen arvonsa, niin vaatimattomassa asussa kuin se onkin lähtenyt kirjamarkkinoille.¹¹⁶

Martti Wuori suomentajana

Wuoren ensimmäiset Pietarin vuodet sisälsivät myös paljon käännostoimintaa: ”Mikäli virastani aikaa riitti, käytin sitä enimmäkseen suomenostyöhön ja näin sain vihdoon valmiiksi Dostojevskin *Rikos ja rangaistus* -romaanin käännökseen.”¹¹⁷ Paksun teoksen kustansi vuonna 1888 Wuoren opettaja Jyväskylän yläalkeisoppikoulun ajoilta K. J. Gummerus. Hänen kustantamanaan ilmestyi samana vuonna myös Wuoren suomentama *Muistelmia kuolleesta talosta*.¹¹⁸ Wuorelta oli jo aikaisemmin ehdintynyt ilmestyä Dostojevskin kertomus *Lempeäluontoinen* vuonna 1887.¹¹⁹ Wuori jatkoi myös Lermontovin kääntämistä:

Olin suomentanut M. J. Lermontovin runoelman *Demooni*, mutta sen sain kustannetuksi vain vaihtokaupalla. Käänsin näet venäjäksi Minna Canthin *Köyhää kansaa*, jonka julkaisi *Vsemirnaja illustratsija* -niminen venäläinen kuvalehti. Asia kävi niin, että Lappeenrannassa olin tutustunut mainitun kuvalehden julkaisijaan Edvard Hoppeen, jolla oli oma kirjapainonsa. Ja tämä herra Hoppe painatti *Demoonin* ilmaiseksi saatuaan Minna Canthin novellin. *Demoonia* levitti Anton Lindebergin¹²⁰ kirjakauppa.”¹²¹

Canth oli hyvillään novellinsa venäjämäisestä, ”jos se mahdollisesti voittaisi suosiota vieraalla maalla.”¹²² Rafael Hertzbergin ruotsinnois muutama vuosi aiemmin oli jäänyt nimittäin vaille toivottua huomiota. Venäjännöstä odotti kuitenkin lopulta sama kohtalo. Canthin lisäksi Wuori venäjäksi pari Ahon lastua.¹²³ Kotimaisen kirjallisuuden venäjämäistä Wuori perusteli *Uuden Suomettaren* artikkelissaan sillä, että olisi ehdoton kansallinen etu, jos suomalainen kirjallisuus tulisi tunnetuksi Venäjällä. Tuohon mennessä venäjäksi oli nimittäin Wuoren mukaan ilmestynyt vain *Kalevala*, neljä Pietari Päivärinnan kertomusta sekä Wuoren oma Minna Canth -suomennos. Ilmeisesti tätä silmällä pitäen Wuori otti osaa N. Novitšin (Nikolai Bahtinin) toimittamaan suomalaisen ja virolaisen lyriikan käännösantologiaan vuodelta 1898, johon hän laati runoilijoiden elämäkertatietoja ja venäjäksi liudan runoja.¹²⁴

Edellä mainittujen tekstien lisäksi Wuori suomensi aikanaan myös Turgenevin, Vsevolod Garšinin, Anton Tšehovin, Aleksandr Kuprinin ja Leonid Andrejevin novelleja. Suuri osa novelleista ilmestyi *Uuden Suomettaren* lisälehdessä *Juttu-Tupa*. Kuten Aulis Inkilä toteaa, ”suomennokset osoittavat hänen harrastuksensa kohdistuneen kireiden elämänsuhteiden, kohtalokkaiden ratkaisujen, siveellisten ristiriitojen ja intohimoisten ihmisluonteiden kuvailuun.”¹²⁵ Pietarissa Wuori toimi myös *Uuden Suomettaren* kirjeenvaihtajana vuosina 1885–1896, jolloin syntyivät sellaiset kirjoitukset kuten ”Kirjeitä Pietarista” ja juttusarja ”Pienoiskuvia venäläisistä kirjailijoista”. Lyriikan saralla on osana Fazerin musiikkikaupan vuonna 1922 kustantamaa laulukokoelmaa ilmestynyt romanssi ”Valkoakaasiat” osoittautunut yhdeksi Wuoren elinvoimaisimmista venäläisen kirjallisuuden suomennoksista.

Koska Wuori oli yksi harvoja kulttuurista kiinnostuneita suomalaisia ja vieläpä suomenmielisiä virkamiehiä Pietarissa, sai hän luvan toimia eräänlaisena yleisenä puuhamiehenä näissä asioissa. Kun Samuli Suomalaisen piti hoitaa poikansa Venäjän stipendiin liittyviä kysymyksiä, kääntyi hän Pietarissa ”Suomen asiain kanslian virkamiehen M. A. Berghin puoleen”.¹²⁶ Stipendiasioissa Wuoreen oli yhteydessä myös tuleva ”Moskovan maisteri” Ilmari Kianto, joka yritti saada Wuorelta puolta hakemukseensa. Kun nuori lupaava taiteilija Juho Rissanen saapui opiskelemaan Pietariin Albert Edelfeltin välityksellä, esitteli Wuori hänelle kaupunkia. Tärkein kontakti, jonka asioita Wuori sai kaupungissa toimittaa, oli kuitenkin Kaarlo Bergbom. Juuri Bergbom sai Wuoren kirjoittamaan useat näytelmistään, joita esitettiinkin Suomalaisessa teatterissa.¹²⁷ Wuori oli seurannut Bergbomin Suomalaisen teatterin vaihteita aina 1870-luvun puolivälistä saakka, jolloin seurue esiintyi Jyväskylän seurahuoneella.¹²⁸ Wuori tutustui Bergbomiin opiskeluaikanaan Helsingissä¹²⁹ ja oli siten ilmeinen yhteyshenkilö, kun Suomalainen teatteri alkoi järjestää vierailunäytöksiä Pietarissa. Wuori paitsi kirjoitti Bergbomille omia näytelmiään, myös suomensi venäjistä Leo Tolstoin *Pimeyden vallan*, Aleksandr Ostrovskin *Ukkosen ilman* ja *Vasilisa Melentjevan* – joita ei kuitenkaan Wuoren suomennoksina esitetty – sekä A. K. Tolstoin historiallisen trilogian, josta siitäkin esitettiin vain ensimmäinen osa *Tsaari Feodor Ivannovitsh*. Näytelmien lisäksi Wuori suomensi useita oopperalibrettoja.¹³⁰

Wuoren kirjallinen toiminta laantui vuoden 1890 jälkeen, kun hänet ylennettiin kanslian toimitussihteeriksi. Kun kanslian virkaa tekeväksi päälliköksi nimitetyn Victor Procopén tehtäväksi tuli Helmikuun manifestin jälkeen välittää suuren lähetystön edustajille ettei keisari ota heitä vastaan, oli Wuoren tehtävä kääntää Procopén ruotsinkieliset terveiset suomeksi.¹³¹ Virka Suomen ministerivaltiosihteerin virastossa alkoi käydä muutenkin raskaaksi: ”Oli odotusten aika. Pietari alkoi kyllästyttää. Silmät kääntyivät Suomeen. Tuliko virastomme lakkauttavaksi? Minne kukin joutuisimme?”¹³² Virastoa ryhdyttiinkin pian venäläistämään. Venäjän tulevan taantumuksellisen sisäministerin Vjatšeslav von Plehwen otettua ministerivaltiosihteerin tehtävän ohjaksiinsa muuttui koko virasto käytännössä venäläistämispoliitiikan välikappaleeksi. Tällöin viimeis-

tään Wuori alkoi suunnitella paluuta Suomeen ja haki Kuopion kuvernöörin paikkaa. Tämä edisti paitsi hänen omaa uraansa, niin oli linjassa vanhasuomalaisen politiikan kanssa, jonka tarkoitus oli estää venäläisten virkamiesten nimittäminen ruhtinaskunnan keskeisiin tehtäviin.¹³³ Käytyään ensin audienssilla Bobrikovin luona, mistä on muistelmissa eläväinen kuvaus, ylennettiin Wuori Kuopion läänin kuvernööriksi.

Kuvernööri ja vapaa kirjailija

Ennalta tiedettiin, että kuvernöörin virka tulisi olemaan tuulinen. Hetken keskeinen kysymys oli vuoden 1901 laittoman asevelvollisuuslain täytäntöönpano. Wuoren tehtävä kuvernöörinä oli varmistaa yleisesti boikotoitujen kutsuntojen onnistuminen, minkä tärkeyttä myös Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen korosti kirjeessään Wuorelle.¹³⁴ Kuopiossa Wuori käsitettiin aivan oikein Pietarista lähetettynä myöntöväisyyismiehenä ja vastaanotto oli, ainakin hänen muistelmiensa mukaan, kaikin puolin vihamielinen. Tilannetta ei myöskään helpottanut Wuoren oma eksentrisen käytös paineen alla.¹³⁵ Lopulta suurlakon kaaoksen keskellä paikallinen lakkokomitea pakotti Wuoren perheineen pakenemaan kaupungista. Loppuvuodesta 1905 Wuori lähetti eronanomuksensa ja jättäytyi vapaaksi kirjailijaksi valtioneuvoksen eläkkeen turvin.¹³⁶ Suuressa nimenmuutoksessa 1906 otti hän kirjailijatoiminnastaan muistuttavan sukunimen Bergh-Martti-Wuori, mikä ei tosin enää vaikuttanut hänen rapautuneeseen maineeseensa. Toisaalta myös Wuoren poliittinen kantapyyhi vankkumattoman vanhasuomalaisena: ”Tyynellä mielellä olen kantanut epäsuosion, kestänyt virantoimituksessani, kun luulin tekeväni isänmaallisen velvollisuuteni seisoessani taistelussa muurinaukossa.”¹³⁷

Kirjallisuushistoriallisesti tunnetuin episodi Wuoren Kuopion ajalta lienee Juhani Ahon veljien karkotus kaupungista.¹³⁸ Tämä antoi aiheen Ahon näytelmälle *Tuomio* (1907). Asetelmaltaan *Tuomio* muistuttaa Leonid Andrejevin tunnettua kertomusta ”Kuvernööri” (1905), jossa vihatu kuvernööri odottaa väijäämätöntä kuolemaansa terroristien käsissä. *Tuomion* suomettarelainen kuvernööri Edward Lindh muistuttaa selvästi kuvernööri Martin Berghä, mutta Ahon näytelmä on nimestään huo-

limatta perin sovitteleva routavuosien kuvaus, jossa ei jaella lopullisia tuomioita suuntaan eikä toiseen.¹³⁹

Wuori kuitenkin tulkitsi Juhani Ahon vainoavan häntä poliittisin perustein.¹⁴⁰ Kansallisteatteri oli nimittäin aikaisemmin torpannut Wuoren hupinäytelmän *Kun piiaat ovat lakossa* (1906) vedoten siihen, että suomettarelaisen kuvernöörin kirjoittaman näytelmän esittäminen voisi herättää levottomuuksia. Sama toistui myös Wuoren seuraavan, tällä kertaa historiallisen näytelmän *Lapveden metelin* kanssa, joka on luettavissa eräänlaisena myöntäväisyyspolitiikan puolustuspuheena. Kielteiset päätökset teki teatterin johtokunta Juhani Ahon johdolla. Samoihin varovaisuussyihin vedoten jäi toisaalta myös Ahon *Tuomio* esittämättä Kansallisteatterissa suomettarelaisenemmistöisen johtokunnan päätöksellä. Molempien kirjailijoiden näytelmät nähtiin kuitenkin maan muilla näyttämöillä. Asia ei jäänyt siihen, sillä Wuori kirjoitti Ahon näytelmälle vuonna 1907 vastineen *Eetu Kokko*¹⁴¹ ja palasi aiheeseen vielä vuonna 1931 näytelmässään *Maaherra eli älkää tuomitko, ettei teitä tuomittaisi*. Wuoren näytelmiä ei Kansallisteatterissa kuitenkaan enää juuri nähty ja vähitellen ne katosivat muidenkin teattereiden näyttämöiltä.¹⁴² Tämä osaltaan selittää, miksi Wuori siirtyi elämänsä ehtoapuolella kirjoittamaan romaaneja.¹⁴³

Kun tuiki tuntemattoman Irmari Rantamalan romaani *Harhama* ilmestyi vuonna 1909, oli Martti Wuori yksi ehdokas nimimerkin haltijaksi.¹⁴⁴ ”Suomettarelaislehtien hölyn johdosta ovat useat sanomalehdet koettaneet arvailla tuon suomettarelaisen kirjallisen ’tähdän’ todellista hahmoa, muutamats luullen sitä Martti Bergh-Wuoreksi”, kuten Rantamalan henkilöllisyydestä tiedottanut nuorsuomalainen *Suupohjan kaiku* ilkkanoi.¹⁴⁵ Arvaus vaikuttaisi perustuneen ennen kaikkea paitsi kirjailijoita yhdistävään vanhasuomalaisuuteen, myös *Harhaman* Dostojevski-vaikutteisiin, jotka tunnistaa helposti myös Wuoren tuotannosta.¹⁴⁶ Kuten Inkilä on todennut, Wuoren suomentamilla teoksilla on ilmeisiä kosketuskohtia hänen omaan tuotantaonsa.¹⁴⁷ Vaikka Wuoren alkuperäistuotanto on muuten lähellä 1880-luvun realismia, leimaa sitä Dostojevskiltä tuttu toteava psykologinen erittely, joka tuntui kotimaisessa kirjallisuudessa pitkään vieraalta. Näin esimerkiksi Kasimir Leino luonnehti Wuoren draaman *Ihmisten tähden* hahmoja täysin ”muukalai-

siksi”.¹⁴⁸ Vaikka tämä suuntaus ei saanut Wuoren omassa tuotannossa mitenkään kaunokirjallisesti merkittävää ilmenemismuotoa, eli hän kuitenkin viimeiset vuotensa siinä vakaassa uskossa, että oli laiminlyöty ja väärinymmärretty suuri kirjailija, kuin joku Dostojevskin tragikoominen henkilöahmo konsanaan: ”Mutta tämmöinen kai piti minun kohtaloni olla, elämä lopulta täynnä kärsimyksiä, joista minun on Jumalaa kiitettävä.”¹⁴⁹

***

Thomas Friman, Samuli S. ja Martti Wuori edustavat kukin tahollaan vähemmän tunnettua pietarinsuomalaisen kirjallisuuden jatkumoa tai oikeammin suomalaista pietarilaistekstien jatkumoa. Kukin kirjailijoista käsitteli tuotannossaan pääkaupungin suomalaiskohtaloita, jotka pysyivät läpi 1800-luvun huomattavan samanlaisina ja limittyivät kiinnostavalla tavalla samanaikaisten venäläisten pietarilaistekstien kanssa, joista suomalaiskirjailijat olivat hyvin perillä. Olisi liioittelua väittää Frimanin, Suomalaisen ja Wuoren tekstejä suomeksi kirjoitetuiksi venäläisiksi kertomuksiksi, mutta kirjailijat epäilemättä tekivät venäläisen kirjallisuuden keinoja, painotuksia ja aiheita tutuiksi suomalaisille lukijoille – aikana, jolloin kotimainen kirjallisuus vasta haki muotoaan. Samaan aikaan suomalainen lukijakunta tutustui heidän suomennostyönsä välityksellä moniin venäläisiin klassikoihin, joskus jopa ennen kuin ne tulivat tunnetuiksi muualla Länsi-Euroopassa. Merkillepantavaa on myös mainittujen kirjailijoiden Venäjän maaperällä sinnyt kiihkeä suomenmielisyys. Suomalaisen ja Wuoren kohdalla aate muuttui kuitenkin 1900-luvun taitteessa poliittisesti ristiriitaiseksi suomalaisen puolueen valittua myöntäväisyyslinjan suhteessa Venäjän harjoittamaan sortopoliittikkaan. Varsinkin Wuoren tapauksessa puolueuskollisuus osoittautui kohtalokkaaksi.

VIIITTEET

- 1 Lange 2010, 129.
- 2 Engman 2004, 43–46.
- 3 Mts. 50–52; 222–225.
- 4 ”Kyllähän minä mielelläni olisin omalla maallani, koska sitä ja äitini kieltä rakastan, mutta Ruotsin kieli sulki minulle kotini oven” (Helsingin yliopiston arkisto. K. A. Gottlundin henkilöarkisto. Frimanin kirje Gottlundille 31.3.1847).
- 5 Helsingin yliopiston arkisto. K. A. Gottlundin henkilöarkisto. Friman – Gottlund.
- 6 Helsingin yliopiston arkisto. K. A. Gottlundin henkilöarkisto. Frimanin kirje Gottlundille 13.12.1842. Alkuteos ks. Tyhorski 1842, 13.
- 7 Helsingin yliopiston arkisto. K. A. Gottlundin henkilöarkisto. Frimanin kirje Gottlundille 30.9.1843.
- 8 Musajev 2016, 149–150.
- 9 Vuonna 1845 Hengellinen Akatemia kääntyi Pyhän Synodin puoleen haluten tarkistuttaa Frimanin käännösjäljen, ja tekstit toimitettiin Tiedekatemiaan puheenjohtajalle, kreivi Sergei Uvaroville. Uvarov kääntyi A. J. Sjögrenin puoleen, joka tarkastikin tekstin elokuussa 1845 mainiten tämän myös päiväkirjassaan: ”D. 17. började genomse Frimans finska öfversättning” (Sjögren 2020, 4339). Sjögrenin pöydälle päätynyt teksti oli *Keisarin ja patriarhojen kirjoitukset Pyhimmän Synoodin asettamisesta* (Friman 1849a), mutta Sjögren joutui toteamaan ortodoksisen teologian tuntemuksensa riittämättömäksi. Tästä huolimatta hän eritteli lausunnossaan joukon Frimanin käännöksestä ilmeneviä väärinkäsityksiä, peräänkuulutti käännökseltä huolellista dogmaattista paneutumista ja totesi lopuksi, että ”kääntäjällä on varsin hyvät suomen kielen taidot, ja hän on kaikella mahdollisella paneutumisella yrittänyt selvittää hänelle annetusta haastavasta tehtävästä” (Logatšev 1989, 170–171).
- 10 Friman 1849b ja 1849c.
- 11 Suomenkielisen ortodoksisen kirjallisuuden historiasta ks. Piironen 1991, jossa myös bibliografia. Pietarin hengellisen akatemian ensimmäinen suomen kielen opettaja Grigori Okulov oli kääntänyt *Christillisen opin alun eli Lyhykkäisen Pyhän Raamatun historian ja Lyhykkäisen katechismuksen* vuonna 1833 ja julkaissut myös niin suomalais-venäläisen aapiskirjan (1833) kuin ensimmäisen venäläisen suomen kieliopininkin (*Grammatika finskogo jazyka*, 1836). Frimanin aikalaiskollega, opettaja Dmitri Uspenski taas suomensi metropoliitta Filaretin (Drozdovin) katekismuksen, päiväjumalanpalveluksen osat sekä rukouksia. Friedrich von Derschaun julkaisema lehti *Finski vestnik* noteerasi ensimmäisessä numerossaan Uspenkin tekemän käännöstyön ja ansiot: ”Hän osaa erinomaisesti kreikan kieltä ja ymmärtää täysin Ortodoksisen Kirkon dogmit. Lyhyesti tutustuttuaan suomen kielen henkeen hän kääntää mukaillen niitä termejä, joiden ilmaisuun suomen kielessä ei ole sanoja sekä yhdistää parafraseissaan uskollisuuden alkutekstille ja lukijasuopean ymmärrettävyyden. Tällä hetkellä hra Uspenski valmistee suomalais-venäläistä ja venäläis-suomalaista sanakirjaa [–]” (*Finski Vestnik* 1/1845, 35.)
- 12 Logatšev 1989, 171.

- 13 Logatšev 1989, 173.
- 14 Piironen 1991, 81.
- 15 Takala-Roszczenko 2019, 212–214.
- 16 Piironen 1991, 24–25.
- 17 Karhu 1962, 296.
- 18 Ks. Setälä 1905, 626.
- 19 *Suomalainen* 14, 1846.
- 20 Gottlund oli turvautunut Dahlin tekstin saksankieliseen käännökseen. Originaali ”Tšuhontsy v Pitere” oli ilmestynyt *Finski vestnik* -lehdessä 1846.
- 21 Alkuperäinen Odojevskin tarina oli nimeltään ”Južnyi bereg Finljandii v natšale XVIII stoletija”, ks. lisää Nikita Drozdovin luvusta tässä kirjassa.
- 22 Helsingin yliopiston arkisto. K. A. Gottlundin henkilöarkisto. Frimanin kirje Gottlundille 23.11.1846.
- 23 Alkuteksti: *Biblioteka dlja tštenija* 33:1/1839.
- 24 *Suomi* 2, 4/1848.
- 25 *Suomi* 14, 17, 18, 21, 22, 23, 26/1848; 2/1849.
- 26 *Suomi* 14/1848.
- 27 Engman 2004, 97–98.
- 28 Cederwaller 1849, 318.
- 29 Friman 1849, 19.
- 30 Mp.
- 31 Mts. 22.
- 32 Engman 2004, 319.
- 33 Lönrotin suomennos ilmestyi *Oulun Wiikko-Sanomissa* vuonna 1831 ”Saarijärven Hannuna” ja *Suomi*-niteessä vuonna 1845 ”Saarijärven Martina”. Ahlqvistin (Oksasen) käännös ilmestyi *Runoelmia*-antologiassa vuonna 1845 ”Saarijärven Paavona”.
- 34 Nurmio 1947, 12.
- 35 Mts. 208.
- 36 Menšikov kirjoitti 18.2.1850 ministerivaltios sihteeri Alexander Armfeltille seuraavaa: ”Litteraturbladın n:ossa 2 on painettuna tieto Viipurissa suomen kielellä ilmestyneestä uudesta kirjasta, joka kuvaa suomalaisen talonpojan Matti Kilkin onnettomia seikkailuja Pietarissa. Hänen ruhtinaallinen korkeutensa on käsenyt toimittaa tiedon, mikä kirja tämä on, mitä onnettomuustapausta siinä kuvataan, kuka on ollut sensorina ja mistä hinnasta tätä kirjaa myydään.” (Sit. Nurmio 1947, 214 mukaan.)
- 37 Nurmio 1947, 223.
- 38 *Pietarin lehti* 16.2.1874.
- 39 Engman 1982, 273.
- 40 Ehrström 1829, 223. Käännös ja lainaus Engman 1982, 274 mukaan.
- 41 Aspelin-Haapkylä 1912, 252–254; Haltsonen 1965, 59; Huttunen 1981, 11–37; Flink 2000, 195–196.
- 42 *Pietarin lehti* 1870, 1, 1–2.
- 43 Mts. 11, 2.
- 44 Kallio 1928, 163. Suomalaisen toiminnasta tieteellisen kirjallisuuden suomentajana ks. Paloposki 2015.

- 45 Julkaistu Seija Suomalaisen toimittamassa omakustanteisessa kokoomateoksessa *Samuli S:n suku* vuodelta 2006.
- 46 Suomalainen 2006, 30.
- 47 Mts. 27.
- 48 Ks. Tiitinen 1972, 9–11.
- 49 Ks. Kajava 1963.
- 50 Lahjakkaiden oppilaiden lähettämisestä Suomeen ”studenteiksi” tuli sittemmin tapa, jota tuettiin erilaisin lahjoituksin ja keräyksin. Muista varhaisista Jyväskylään opintielle päätyneistä pietarinsuomalaisista kirjailijoista ja kääntäjistä mainittakoon Nikolai Kari, Maria Ramstedt (os. Häggblom) ja Konstantin Hämäläinen.
- 51 ”Ystävällinen Frimanin perhe – jonka herttaisuus minua kohtaan on alati säilyvä kiihollisessa muistissani – kutsui minut kesäksi luokseen maalle noin 7–8 virstan päässä olevaan Shernovkan kylään.” (Suomalainen 2006, 33.)
- 52 Suomalainen 1900, 198.
- 53 Myöhemmin vuonna 1878 heidän välilleen sukeutuisi kirjeenvaihtosuhde. Säilyneissä kirjeissä Friman luettelee yksityiskohtaisesti tuotantoaan, johon Suomalaisen on täytyntä tutustua. Samaisessa kirjeenvaihdossa Friman muisteli Suomalaista luonteeltaan äkkijyrkäksi: ”Lapsuudestasi tunnen sinut heikkohermoiseksi” (Kansalliskirjasto. Samuli Suomalaisen arkisto.) Myös Samuli Suomalaisen poika Kaarlo muisteli myöhemmin isäänsä ”kiivaana, tai ainakin helposti syttyvänä miehenä.” (Suomalainen 2006, 177.)
- 54 ”Laula, Paavo, kerta olet saanut Jumalalta äänen laulaa!”, kirjoitti Suomalainen Cajanderille (SKS KIA. Paavo Cajanderin arkisto. Kirjekokoelma. Suomalaisen kirje Cajanderille 21.11.1881). Ks. myös Haahtela 1937, 10.
- 55 Cajander 1877, 81–84. Myös Suomalaisen vuonna 1886 suomentama Turgenevin kertomus *Kuningas Lear arolla*, venäläisklassikon tuotannossa varsin vähäpätöinen teksti, on todennäköisesti syntynyt vastauksena Cajanderin *Kuningas Lear* -suomennokselle vuodelta 1883.
- 56 *Suomen Kuvalehti* 1.7.1873–1.9.1873 eli nrot 13–17.
- 57 Flink 2000, 199.
- 58 SKS KIA. Paavo Cajanderin arkisto. Kirjekokoelma. Suomalaisen kirje Cajanderille 22.3.1881.
- 59 Tapaus antoi aiheen Suomalaisen (1885, 129–135) novellille ”Miltä näytti (kun Laatokka lehti ilmestyi)”.
- 60 Nimimerkin taustalla lienee Suomalaisen kastamiseen liittynyt kuvio. Vastasyntyneelle Suomalaiselle annettiin hätäkaste, johon vanhemmat eivät olleet oikein tyytyväisiä, mutta eivät lähteneet sitä perumaan vaan lisäsivät ainoastaan mieluisampia nimiä Kaarlon perään. Samuli oli kirjailijan isoisän nimi. (Suomalainen 2006, 21.) Ks. myös SKS KIA. Jahnsson-perheen arkisto. Samuli Suomalaisen kirje A. W. Jahnssonille 20.11.1881. Kirje 1015:13:1.
- 61 Tarkiainen 1907a, 390–391.
- 62 Kupiainen 1939, 11.
- 63 Turgenevin novellin ”Ravintola tien syrjässä” suomennosta arvostellessa Suomalainen (1876, 218) osoittaa tuntevansa laajalti venäläistä kirjallisuutta.

- 64 Leino 1910, 52.
- 65 Kupiainen 1939, 13.
- 66 S[uomalainen] 1876, 46.
- 67 Esimerkiksi Tarkiaisen mainitsema Johan Calamnius (1877, 81) kirjoitti: ”Joku on muistuttanut, että ”Näytelmässä” ilmestyvä paroni, niinkuin hänen palvelijansakin Sylvester, eivät ole suomalaisia luonteita ja ettei Samuli S:n novellit ylipäästä kuvaa suomalaisia oloja, vaan voisivat tapahtua missä tahansa maailmassa.”
- 68 Krohn 1897, 461.
- 69 Oikeasti Wilhelm Grahn, ks. *Pietarin Lehti* 27.3.1876.
- 70 Suomalainen 2006, 20.
- 71 *Päivälehti* 28.2.1901.
- 72 ”Tällä 9 eri ’jutelmaa’ sisältävällä teoksella on, sanokaamme se heti, erikoinen arvo, joka ei tule haihtumaan hetken mukana. [– –] Innostuttavaa on Samuli S:n kanssa kulkea hänen kuvaamisissaan suomalaisissa piireissä Pietarissa muutama vuosikymmen sitten, innostuttavaa etenkin sen vuoksi, kun saa tietää, että tähän suureen kaupunkiin asettuneissa kansalaisissamme silloin eli niin suuri rakkaus Suomeen.” (*Itä-Suomen Sanomat* 27.12.1900.)
- 73 *Uusimaa* 21.12.1900.
- 74 Tiitinen 1972.
- 75 Samuli Suomalaisen suomennostoiminnasta ks. Kivistö – Paloposki 2007.
- 76 ”Tuohon kieleen perehdyimme ja sen käyttämiseen totuimme niin, että kouluaikana se oli meidän suomalaistenkin poikain ja tyttöjen kesken, melkein yksinomaisena puhekielenä. Kotona kyllä puhuttiin suomea, mutta ulkona tuskin milloinkaan. [– –] Osaksi oli kyllä syynä se, että milloin ryssäin kuullen suomea puhuimme, silloin meitä aina haukuttiin tshuhoiksi.” (Suomalainen 2006, 24.)
- 77 Ks. Suomalainen 2006, 34.
- 78 Kansalliskirjasto. Samuli Suomalaisen arkisto. Kirjekonsepti.
- 79 Arvostelussaan Eino Kalima (1907) moitti suomennosta arkaaisuuksista ja epätavallisista sanamuodoista, mutta muuten arvostelun jyrkkyys tuntuu erikoiselta. Turgenev lukeutui nuoren Kaliman mielikirjailijoihin eikä Samuli S.:n suomennos tehnyt ilmeisesti kriitikon alkukieliselle lukukokemukselle oikeutta.
- 80 Maila Talvion (1956, 233) satiirisen taiteilijaromaanin *Opin saunan* päähenkilö Jaakko Tyrni pohtii kirjoittavansa romaanin ”Samuli Ässä, kuuromykkä kaupustelija, jonka Jaakko Tyrni jo vuosikausia oli työntänyt luotaan sentähden että aihe oli hänestä pieni ja tuntui ennen käytetyltä”. Lukija tunnistaa helposti koomisen viittauksen Samuli S.:n Korolenko-suomennokseen *Sokea soittaja*.
- 81 Oikeammin Georgi Erastov – tästä useita vuosia Suomessa toimineesta venäläiskirjailijasta ks. Hellman 2004.
- 82 Koskimies 1953, 65.
- 83 Aspelin-Haapkylä 1882, 489–490.
- 84 ”...vaan koska Gogolin puheenaoleva teos, vaikka nerollinen ja tyystin kuvaileva Venäjän omituisia oloja, ei kuitenkaan liene luettava niiden klassillisten teosten joukkoon, joita Seuran kilpapalkinnot etupäässä tarkoittavat, ei arvostelijakunta ole rohennut sille

- ehdottaa täyttä palkintoa, vaan on katsonut kohtuulliseksi, että Seura sille määräisi 600 markkaa.” (*Suomi* 16/1883, 419.)
- 85 Ks. Kansalliskirjasto. Samuli Suomalaisen arkisto, Kaarlo Bergbomin kirje Suomalaiselle 26.8.1882.
- 86 Suomalainen 2006, 35.
- 87 Ks. Huttunen 2019, 20. Kuprinin ystävä Sergei Životovski oli aikaisemmin kuvittanut erään Erastowin kertomuksen (Hellman 2004, 12) ja oleskeli kirjeenvaihdon aikana 1907 Suomessa. Vallankumouksen jälkeen Životovski siirtyi Repinin avustamana Suomeen, missä oleskeli aina vuoteen 1922. Summittaisten sanomalehtitietojen mukaan Životovski olisi tänä aikana kirjoittanut elokuva- ja teatterikäsitelmiä, mm. elokuvaan *Bolshevismmin ikeen alla*, ja maalannut niin Mannerheimin muotokuvan kuin *Kalevala*-aiheisen maalauksen, jonka jokin suomalainen museo olisi ostanut kokoelmiinsa.
- 88 Parmanen 1937, 447–448.
- 89 Wuoren elämää ja tuotantoa on aikaisemmin käsitelty ennen kaikkea talvisodassa kaatuneen Aulis Inkilän perusteellisessa pro gradu -tutkielmassa ”Martti Wuori kaukonkirjailijana” vuodelta 1939 sekä Max Engmanin laajasti taustoittavassa artikkelissa ”Suomalaistyttö Pietarissa – fiktio ja todellisuus” vuodelta 1982.
- 90 Ks. myös Martti Wuoren (1929, 105–122) kirjoitus Ernst Lampénin toimittamassa teoksessa *Pappilan lapset kertovat Rantasalmen muistojaan vuosilta 1963–1919*.
- 91 Wuori 1959, 75–76
- 92 ”Opetus kävi kirjaimellisesti Akianderin kieliopin mukaan, luku- ja käännösharjoitukset mm. E. W. Palanderin oppikirjan avulla.” (Mts. 76)
- 93 Wuori 1959, 127–128.
- 94 Ks. esim. Heikki Hyvärisen (1883, 498) kritiikki *Valvojassa*.
- 95 Wuori 1959, 142.
- 96 Wuoren suomentamin ranskalaiskirjailijoihin kuului Daudetin lisäksi mm. Alexandre Dumas nuorempi, Alfred de Musset, Guy de Maupassant ja Maurice Maeterlinck. Ks. mts. 462. Lisäksi Wuori suomensi jokusen Hamsunin ja Boccaccion novellin.
- 97 Mts. 137.
- 98 ”Minulle tämä elämä oli outoa. Tuntui, vaikka suomalaisessa virastossa palvelin, olevani vieraalla pohjalla. Venäläisyys ja ruotsalaisuus rehottivat vierekkäin. Ei ainoatakaan suomalaista kirjelmää silloin virastostamme lähetetty. Eikä suomea puhuttukaan kuin vain kuriiri Erland Stoltin kanssa, jonka [nimi] siis tässä saakoon paikkansa.” (Mts. 168.)
- 99 Mts. 564.
- 100 Mts. 160–161.
- 101 Ks. Engman 1982, 276–277, Engman 2004, 446–453.
- 102 ”Suotakoon anteeksi, jos lausun mielipiteenäni, että monarkia sittenkin aina tuo mukanaan ja jättää jälkeensä jotakin hienostuneempaa ihmisten sekä sisäiseen että ulkonäköiseen elämään, sekä mielenlaatuun että käytöstapoihin.” (Wuori 1959, 420.)
- 103 Inkilä 1939, 29.
- 104 Ks. Wuori 1959, 208. Magnus Enckell myös vieraili Wuorten luona Pietarissa ja laati perheenjäsenten muotokuvat.

- 105 Pariskunta erosi lopulta vuonna 1923 ja Wuori meni vanhoilla päivillään uusiin naimisiin palvelijattarensa Ingeborg Dahlströmin kanssa. Ks. mts. 535–536.
- 106 Mts. 168–169.
- 107 Wuori 1895, 13.
- 108 Ks. Engman 1982, 276.
- 109 Kallio 1929, 185; Inkilä 1939, 49.
- 110 Relander 1895, 233.
- 111 Wuori 1959, 433.
- 112 Wuori 1887, 18.
- 113 Max Engman (1982) on seikkaperäisesti tarkastellut kertomusta ja sen historiallista taustaa.
- 114 Aihe esiintyy koomisessa muodossa mm. Maria Jotunin (1909, 82–83) *Arkielemässä*, joka ilmestyi vuosi *Kurimuksen* jälkeen.
- 115 Ks. Wuori 1908, 37.
- 116 *Uusimaa* 22.11.1912.
- 117 Wuori 1959, 159.
- 118 Mts. 66.
- 119 Wuori julkaisi kertomuksen uudelleen 1915 nimellä *Kahden sydämen salaisuudet*.
- 120 Syntyjään tamperelainen Lindeberg oli hankkinut vuonna 1882 omistukseensa J. J. Walleniuksen 1877 Pietariin perustaman kirjakaupan entisen omistajan kuoltua. Ensin Piehellä ja sitten Suurella Tallikadulla toimineessa kirjakaupassa myytiin suomen- ja ruotsinkielistä kirjallisuutta ja sen kautta tilattiin suomalaisia lehtiä Venäjälle. Lindeberg jatkoi myös Walleniuksen aloittamaa kirjojen ja lehtien kustantamista – suurimmaksi osaksi hengellisten. Vuonna 1907 kauppa siirtyi Robert Edgrenin omistukseen, joka piti sitä aina vallankumoukseen asti. (Engman 2004, 203–205.)
- 121 ”Daimonin nimellä suomensin runoelman myöhemmin uudelleen ja tämä uusi, korjattu (vaikka oikaisulukuun nähden virheellinen) painos ilmestyi Arvi. A. Kariston kustantamana.” (Wuori 1959, 200.) Wuoren Lermontov-suomennokset jättivät jälkensä kotimaiseen kirjallisuuteen. Esimerkiksi F. E. Sillanpäältä löytyy varhainen lastu ”Aikamme uros”, eräänlainen tragikoominen ”Ruhtinatar Maryn” muunnelma, ja *Hiltussa ja Ragnarissa* viitataan suoraan *Demoniin*, josta voi halutessaan hakea pienoisoromaanin pohjatekstiä.
- 122 SKS KIA. Martti Bergh-Wuoren arkisto. Minna Canthin kirje M. A. Berghille 6.12.1889. Kirje 231:7:1.
- 123 Wuori 1959, 439.
- 124 *Poety Finljandii i Estljandii* (Novitš 1898). Ks. Natalia Jakovlevan luku tässä niteessä
- 125 Inkilä 1939, 71.
- 126 Ks. Kansalliskirjasto. Samuli Suomalaisen arkisto. Samuli Suomalaisen kirjejäjennösvihko 20.3.1900.
- 127 Inkilä 1939, 26–27, 73–74. Ks. myös Aspelin-Haapkylä 1910b, 39.
- 128 Wuori 1959, 91.
- 129 Mts. 113–114.
- 130 Oopperalibrettoihin lukeutuvat Tšaikovskin *Jevgeni Onegin* ja *Patarouva*, Mussorgskin *Boris Godunov* sekä Anton Rubinšteinin *Demooni*.

- 131 Mts. 211.
- 132 Mts. 198.
- 133 Mts. 233. ”Senaattori vapaaherra Sakari Yrjö-Koskiselta sain kehoituksen toimimaan niin kuin toimin. Eikä serkkunikaan, Richard Danielson-Kalmari kieltänyt minua Kuopion lähtemästä.” (Mts. 260.)
- 134 Inkilä 1939, 31. Kertomansa mukaan Wuori yritti nostaa asiaa esille eri yhteyksissä valtakunnan korkeimmissa piireissä, aina sotaministeri Kuropatkinia myöten, mutta ilman vaikutusta – asia oli päätetty: ”Kuropatkin, joka oli huvilanomistaja Terijoella, sanoi paljon pitävänsä Suomen kansasta ja viihtyvänsä Suomessa hyvin. Vaan kun puhe kääntyi politiikkaan, hän ilmoitti suoraan, että yleisvaltakunnalliset näkökohdat eivät sallineet mitään erilaisuutta sota-, raha- ja tulliasioissa Keisarikunnan ja Suomen välillä ja että mitä eritoten asevelvollisuusasiaan tuli, niin oli se Hallitsijan tahdon mukaan vietävä perille.” (Wuori 1959, 255.)
- 135 ”Loisteliaassa, viiden venäläisen ritaritähden koristamassa virkapuvussa hän [M. A. Bergh] kohteli alamaisiaan hyvin ylimielisesti. Saatuaan nimettäviä uhkauskirjeitä, joissa viitattiin Bobrikoffin kohtaloon, hän otti puheillensa pyrkijät vastaan ladattu revolveri pöydällä. Hän ikään kuin viehättyi uhkamielisenä näyttämään suuren mahtiherran osaa.” (Inkilä 1939, 33.)
- 136 ”Olin vapaa! Virkamiesaikani oli päättynyt. Kaikesta huolimatta olen onnellinen.” (Wuori 1959, 412.)
- 137 Mts. 10.
- 138 ”Suurimpia kärsimyksiä Kuopiossa ollessani tuotti minulle Brofeldt-veljesten karkoitaminen, joka putosi kuin pommi niskoilleni. Asia oli päätetty jo [Kuopion läänin entisen kuvernöörin Edvard] Krogiuksen aikana, sillä minä en tietänyt asiasta mitään ennen kuin sain kenraalikuvernöörin apulaisen Deutrichin kirjeen, jonka sisältö minun oli tulkittava Pekka ja Kaarlo Brofeldteille viipymättä.” (Wuori 1959, 279.) Wuori oli aikaisemmin kuulunut veljesten toimittaman *Uuden Kuvalehden* vakinaisiin avustajiin. (Inkilä 1939, 27.)
- 139 Juhani Aho itse tiivistä näyttelmän sanoman sanoin ”älä tuomitse, älä tapa!” (Aspelin-Haapkylä 1980, 146.) Gunnar Suolahti (1908, 16) kirjoitti *Tuomion* arvostelussa *Ajassa*: ”Kysymykset, joita Juhani Aho näyttelmässään käsittelee, ovat siis liiankin tuttuja. Ylenmäärinhän on kulutettu intohimoa niiden ratkaisemiseen: niitä on pohdittu väsymiseen ja kylläntymiseen asti, eikä ole sittenkään löydetty niitä näkökohtia, jotka olisivat saaneet rehellisen vastustajan vakuutetuksi hänen olleen väärässä. Eikä niitä Ahonkaan näyttelmä tarjoa. Se, joka siinä mielessä on etsinyt tästä lopullista tuomiota taikka edes odottanut kirjailijan asettuvan puolelle tahi toiselle, on epäilemättä pettynyt.” Ks. myös Tiitinen 1972, 125–127.
- 140 Wuori 1959, 430. ”Ahossa oli ehdottomasti jotakin savolaista luhhuutta, jota sain kokea suuressa määrin määrässä pohjoissavolaisten puolelta Kuopiossa ollessani”, Wuori (Mts. 439) tilitti katkerana muistelmissaan. Ahon suhtautuminen Wuoreen oli tietävästi viileää, mutta ei vihamielistä. (Inkilä 1939, 33.)
- 141 Wuoren näyttelmä joutui murskakritiikin kohteeksi jopa vanhasuomalaisten arvostelijoiden taholta: ”Ilmeinen, karkea tendenssimäisyys, aateköyhyys, moraalinen epämääräisyys ja heikko tekniikka supistavat *Eetu Kokon* kirjallisen merkityksen jok-

- seenkin olemattomiin” (*Uusi Suometar* 30.11.1907.) *Tuomion* ja *Eetu Kokon* välinen vastakkainasettelu ei sekään jäänyt yleisöltä huomaamatta, ks. esim. *Inkeri* 29.7.1908.
- 142 Ks. Wuori 1959, 565–566.
- 143 ”Vielä on Wuori vilkkaasti ja kätevästi kirjoittanut muutamia nykyaikaisia helsinkiläis-romaaneja (*Nuorta verta, Onnen unelma, Tulta ja tuhkaa*). Niiden aiheina on säätyeroa, rakkautta, pettymyksiä, unelmia ja haaveita, romanttiseen tapaan kuvattuina ja höystettyinä, Courths-Mahlerin romaanien malliin.” (Kallio 1929, 191.) Wuori (1959, 458) oli ilmeisen loukkaantunut vertauksesta suosittuun saksalaiseen ajanvietekirjailijaan.
- 144 Lindsten 1977, 141.
- 145 *Suupohjan Kaiku* 17.6.1909.
- 146 Ks. Riku Toivolan luku tässä kirjassa.
- 147 Inkilä 1939, 72.
- 148 Inkilä 1939, 75.
- 149 Wuori 1959, 100

Kolmen suuren klassikon saapuminen Suomeen

Ben Hellman

Venäläisen kaunokirjallisuuden kääntäminen Suomessa alkoi jo 1810-luvulla, mutta yksittäisin käännöksin, ja tämän jälkeen saatiin odottaa vielä vuosikymmeniä ennen kuin voi puhua varsinaisesta käänносaktiivisuudesta. Kirjallisuussuhteet olivat alusta lähtien yksittäisten välittäjien ja kääntäjien varassa, ja tämä näkyy myös kolmen venäjänkielisen kirjallisuuden kiistattoman klassikon – Puškinin, Lermontovin ja Gogolin – kohdalla. Heitä voi perustellusti pitää kirjailijoina, jotka enakoivat sitä venäläistä maailmankuulua realismia, joka myös Suomessa tavoitti lukijat 1800-luvun lopulla. Suomessa Venäjän kansallisrunoilijaksi usein tituleerattua Aleksandr Puškinia ei vielä tänäänkään tunneta, vaikka häntä käännettiin Suomessa ensi kerran jo vuonna 1825 ruotsiksi. Puškinin runous ei oikeastaan koskaan ole kotiutunut Suomeen, ja suomeksi häneltä tunnetaankin lähinnä pienoisromaani *Kapteenin tytär*. Mihail Lermontovilta taas suomalaiset lukijat tuntevat ennen muuta romaanin *Aikamme sankari*, joka ilmestyikin ruotsiksi varhain, jo vuonna 1844. Nikolai Gogol sen sijaan tunnetaan Suomessa paremmin niin ruotsin- kuin suomenkielisten käännösten ansiosta. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että Gogol on, erotuksena Puškinista ja Lermontovista, leimallisesti prosaisti ja näytelmäkirjailija. Juuri Gogolin proosamuotoisesta runoelmasta eli *Kuolleista sieluista* tuli venäjistä käännetyn suomenoskirjallisuuden ensimmäinen menestystarina.

Aleksandr Puškin

Ensimmäinen venäläinen kaunokirjallinen teos, joka julkaistiin erillisenä käännöskirjana Suomessa, oli Aleksandr Puškinin runoelma *Minne af Kaukasien* (*Kavkazski plennik*) vuonna 1825.¹ Puškin oli debytoinut Venäjällä Puškinin vain viisi vuotta aikaisemmin, vuonna 1820, saturunoelmalla *Ruslan ja Ljudmila*. Julkaisu ei ollut tähdellistä vain Puškinin kirjailijanuran kannalta, vaan saturunoelman julkaisulla oli myös kansallista kirjallista merkitystä. Näin nimittäin syntyi elävää venäjänkielistä kansallista kaunokirjallisuutta, vapaata 1700-luvun vanhentuneista kielinormeista ja mielikuvista. Viimeistään nyt venäläinen kirjallisuus astui romantiikan aikakauteen, ja Byronin ihailu, omavaltaiset sankarit, kohtalokkaat rakkaudet, eksoottiset maisemat ja kaukaiset vuosisadat tavoittivat venäläiset lukijat.

Turussa ruotsiksi ilmestynyt *Minne af Kaukasien* kattaakin jokseenkin kaikki romantiikan tunnuspiirteet. Runoepos kertoo traagisesta kohtauksesta venäläisen upseerin ja tšerkessityön välillä. Kääntäjä, jonka nimeä ei julkaisussa lainkaan mainittu, oli Fredrik August von Platen. Käytyään Haminan upseerikoulun von Platen oli osallistunut Suomen sotaan 1808–1809 ja joutunut sotavangiksi Venäjälle puoleksi vuodeksi. Vapautumisensa jälkeen hän eli pari vuotta Ruotsissa, josta päätyi opiskelemaan oikeustiedettä Turun akatemiaan. Vuonna 1814 von Platen muutti Pietariin, jossa hän työskenteli aluksi autonomian ajan synnyttämässä Suomen asiain komiteassa ja myöhemmin käännöstehtävissä ulkoministeriössä. Vuonna 1819 hän palasi Suomen asiain komiteaan, tällä kertaa protokollasihteeriksi, kunnes parin vuoden kuluttua irtisanoutui ja muutti Suomeen, kotiseudulleen Lammin Gammelgårdiin. Siellä valmistui myös hänen Puškin-käännöksensä.

Von Platenin kirjallisuusintressit olivat ilmeisiä. Hän kirjoitti omia runojaan sekä käänsi runoutta latinasta, ranskasta ja Puškinin tapauksessa myös venäjältä. Vaikka hän olikin itse Puškinin aikalainen ja asunut Pietarissa, vaadittiin kuitenkin saksankielinen käännös *Kaukasian vangista*, jotta von Platen kiinnitti huomiota Puškinin runoelmaan.²

Varhaisen saksannoksen *Der Berggefangene* (1823) takana oli saksankielinen viipurilainen Alexander Wulffert. Hän oli toiminut Pietarissa

jonkin aikaa kuvernementtisihteerinä ja sen jälkeen Suomen asiain komiteassa, kuten von Platenkin. Wulffertin Puškin-käännös oli noteerattu positiivisesti korkeimmalla taholla, sillä *Der Berggefangene* julkaistiin sisäministeriön kansliassa, ja itse tsaaritar oli palkinnut Wulffertin kultakellolla. Suomessa *Åbo Underrättelser* omisti Wulffertin työlle kokonaisen numeron. Anonyymi kriitikko riemuitsi siitä, että ”yksi Venäjän suurimmista elävistä runoilijoista” oli nyt saatettu niidenkin tietoon, jotka eivät osaa venäjää, ja vieläpä suomalaisen kääntäjän toimesta. Kriitikko tiesi myös kertoa, että Puškinin runoelma löytyi kaikkien sivistyneiden venäläisten naisten kirjastoista.³

Eräs saksankielisen käännöksen innostunut lukija oli juuri von Platen. Hän piti Puškinin tekstiä suurena runoutena, joka ehdottomasti piti saada myös ruotsiksi. *Minne af Kaukasien* -käännöksensä hän varusti paitsi selittävillä jälkisanoina, joissa hän vertasi Puškinia Esaias Tegnériin, myös omalla Puškinille omistetulla runollaan. Kuten tapaan kuului, hän väheksyi tätä omaa tuotostaan. Se, mitä hän itse oli saanut aikaan, oli vain maallinen versio neron taivaallisen kauniista säikeistä:

Ej dessa toner återgifvas,
de förstfödde af skaldens röst,
de rena slag som i dess bröst
af gudens varma vårsol lifvas.
Dock må det unnas sångens vän
att, fastän jordiskt, tolka den.⁴

Von Platenin tekemä ruotsinnos koki kuitenkin kovia. *Åbo Tidningar* ehti toki vuonna 1826 ylistää ”kertomuksen yksinkertaisuutta ja yleisesti huolellista kielellistä ulkomuotoa”,⁵ mikä osaltaan varmisti sen, että kirja tulisi herättämään sivistyneiden lukijoiden mielenkiinnon. Runoelman painos kuitenkin tuhoutui lähes kokonaan Turun palossa 1827. Uusi, perusteellisesti korjattu käännös valmistui vasta vuonna 1849. Suomessa kuuluisaksi tullut Johan Ludvig Runeberg oli von Platenin uuden käännöksen aikaan Tegnériä sopivampi vertailukohde Puškinille. Uudessa esipuheessa Puškin ja Runeberg saivat esiintyä parnassolla rinta rinnan. Puškin oli ehtinyt olla kuolleena jo kaksitoista vuotta, mutta ”Venäjän

taivaalla”, kirjoitti von Platen, hän ”välkkyi kuolemattomassa valossa ensiluokan tähtien joukossa”.⁶

Uutta käännöstä ei kuitenkaan taloudellisista syistä julkaistu vuonna 1849 eikä von Platenin onnistunut saada edes 1850-luvun lopulla Runebergin tukea uudispainokselle. Lopulta hänen työstämänsä toinen versio käännöksestä, nyt nimellä *Fängen i Kaukasien*, julkaistiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1882 eli neljätoista vuotta kääntäjän kuoleman jälkeen.

Muuten Suomessa oltiin vuosina 1835–1850 kiinnostuneita venäläisestä nykyrunoudesta,⁷ ja päivälehdet julkaisivat käännöksiä ahkerasti.⁸ Aloitteleva runoilija ja filosofian maisteri Fredrik Cygnaeus oli ensimmäisten joukossa kiinnostunut Puškinista. Hän oli oppinut venäjää poikavuosinaan Pietarissa, jossa hänen isänsä toimi kirkkoherrana. Cygnaeuksen käännös ”Talisman” ilmestyi vuonna 1833.⁹ Käännös ei kuitenkaan tehnyt täyttä oikeutta Puškinin alkuperäiselle runolle. Itämainen talismaani itse asiassa suojaa kavalilta viettelyksiltä ja valheelliselta rakkaudelta, kun taas Cygnaeuksen käännös antaa ymmärtää, että talismaani on lähes voimaton. Myöhemmin tekemässään uudessa versiossa hän osasi korjata tämän virheensä.

Cygnaeus toimi opettajana Haminan kadettikoulussa ja onnistui siellä innostamaan monia nuoria suomalaisupseereita lukemaan venäläistä kirjallisuutta, mikä johti jopa Puškinin proosateosten ruotsinnoksiin. Novelli ”Vystrel” (”Laukaus”), joka oli osa Puškinin kokoelmaa *Povesti Belkina* (”Belkinin kertomukset”), ilmestyi ruotsiksi 1845.¹⁰ Kirjailijan tai kääntäjän nimeä ei mainittu, mikä kielii Puškinin olleen vielä melko tuntematon nimi Suomessa. Torsten Forstén laajensi kuvaa kääntämällä katkelman historiallisesta *Boris Godunov* -näytelmästä vuonna 1847,¹¹ ja samaa linjaa jatkoi hänen veljensä Lennart kääntäessään Puškinin yksinäytöksisen näytelmän *Skupoi rytsar* (*Saita ritari*) kokonaisuudessaan ruotsiksi vuonna 1849.¹²

Puškinin kenties merkittävin runoelma, valtiiovallan ja pienen ihmisen yhteentörmäystä heijasteleva *Mednyi vsadnik* (*Vaskiratsastaja*) ilmestyi ensi kerran ruotsiksi 1887. Se julkaistiin nimellä *Kopparryttaren* kenraalimajuri ja senaattori Johan Aminoffin koostamassa antologiassa *Ryska skalder*.¹³ Juuri tästä runoelmasta löytyy Puškinin sittemmin kuu-

luisaksi tullut kuvaus suomalaisista ”luonnon surullisina lapsipuolina”.¹⁴ Samoihin aikoihin eversti, senaattori ja kuvernööri Carl von Kraemer ruotsinsi runoelman *Bahtšisaraiski fontan* (”Bahtšisarain suihkulähde”), joka oli kriitikko Wilhelm Bolinin mukaan onnistunut.¹⁵ ja hän käänsi kokonaisen Puškinin runokokoelman otsikolla *Några dikter af Puschkin* (1890). *Några*, joitakin, tarkoittaa tässä tapauksessa jopa 34 runoa. Von Kraemerin määrällisesti kunnioitettava ponnistus sai haastajan vasta kun Rafael Lindqvist, hänkin sotilastaustainen kääntäjä, aloitti oman laajan käännöstuotantonsa antologialla *Ur Rysslands sång* (1904).

Kuten aiemmin on todettu, professori Jakob Grotilla oli merkittävä panos venäläisen ja suomalaisen kirjallisuuden välittäjähahmona 1840-luvulla. Hänen keskeinen haasteensa oli saada Runeberg kiinnostumaan Puškinista. Koska suomalainen runoilija ei osannut venäjää, Grot antoi hänelle lahjaksi kaksiosaisen saksankielisen Puškinin runojen käännöskokoelman. Grot kirjasi lahjansa saatteeksi laatimaansa runoon omalatauisen ajatuksen: hän esitti mielikuvan, että kuolemansa jälkeen Puškin olisi saanut taivaaseen sanan merkittävästä suomalaisesta runoilijakollegastaan Runebergistä. Grot puolestaan saattoi vahvistaa ystävälleen Puškinille tämän iloisen huhun olevan totta, mutta valitti samalla, ettei Runeberg ollut jaksanut opiskella venäjää. Runeberg kiitti saamastaan kirjalahjasta tekemällä käännöksen Puškinin runosta ”Voron k voronu letit...” (”Korppi lentää korpin luo...”), joka itse asiassa oli alun perin skotlantilainen kansanruno. Itsekritiikki esti Runebergiä julkaisemasta ”Korparne”-nimistä käännöstään.¹⁶ Sen sijaan Cygnaeuksen suoraan venäjistä tehty mutta heikompi käännös ”De begge korparna” ilmestyi *Morgonbladetissa* 1841.¹⁷

Puškinin elämään ja tuotantoon tutustuttiin Suomessa aluksi saksasta ja venäjistä käännettyjen katsausartikkelien välityksellä,¹⁸ mutta vähitellen alkoi ilmestyä myös kotimaisia artikkeleita. Puškinin kuolema vuonna 1837 ei synnyttänyt suuria otsikoita; itse asiassa kului puoli vuotta ennen kuin uutinen julkaistiin suomalaislehdissä eikä kaksintaistelusta tuolloinkaan edes mainittu.¹⁹ Puškin kuoli yksinkertaisesti haavoihin, joiden syy jäi lukijoille tuntemattomaksi. Samoin suomalaislehdet välttivät puhumasta Puškinin karkotuksesta, joka kuitenkin oli keskeinen tapahtuma hänen elämässään. Ensimmäinen laajempi kotimainen

katsaus Puškinin kirjailijanuraan saatiin *Borgå Tidningarissa* vuonna 1839, luultavasti Porvoon lukion venäjänopettaja Mauritz Öhmanin kynästä.²⁰ Kyseessä on oivaltava, suurella asiantuntemuksella kirjoitettu artikkeli, joka myös tulvii kohteensa ihailua. Puškin on Öhmanin mukaan kirjailija, ”joka pitää kiistattomasti lukea aikamme suurimpien runouden nerojen joukkoon”. Erityisesti historiallinen näytelmä *Boris Godunov* ja runoromaani *Jevgeni Onegin* olivat herättäneet kirjoittajan ihastuksen, olkoonkin että lordi Byronin vaikutus jälkimmäiseen oli melkoisen vahvaa. Siitä huolimatta kyseessä oli mestariteos, venäläisen kirjallisuuden ylpeydenaihe.

Puškinin elämään palattiin suomalaisissa lehdissä vielä myöhemmin 1800-luvun mittaan. Eversti Georg Fraser innoittui Puškinin patsaan juhllallisesta paljastamisesta Moskovassa kesällä 1880, ja kirjoitti artikkelellin Puškinin persoonasta *Finsk Tidskriftille*.²¹ Venäläisiin lähteisiin tukeutuen hän katsoi Puškinin runoudessa ilmenevän sisäisen taistelun pimeyden ja valon, demonisen ja hyväntahtoisen, pessimismin ja optimismin välillä.

Puškinin kuoleman viisikymmenvuotismuisto vuonna 1887 huomioitiin helsinkiläislehdistössä artikkelein ja käännöksin sekä venäläisessä lyseossa tapahtumaillan merkeissä. Helsingin yliopiston professori Josef Mandelstam puolestaan osallistui runoilijan 100-vuotishuhllallisuuksiin Pietarissa vuonna 1899. Artikkeleissaan *Ateneumissa* ja *Valvojassa* Mandelstam käsitteli muun muassa Puškinin roolia Venäjän sananvapaustaistelussa.²² Anders (Andrei) Igelström, Helsingin yliopiston tuore venäläisen kirjallisuuden lehtori, juhlisti Puškinia pitkässä artikkelissaan, jossa hän selvitti runoilijan elämäkertaa, historiallista taustaa sekä kirjailijanuraa.²³

Suomenkieliselle lukijalle Puškin on ennen kaikkea pienoisromaanin *Kapteenin tytär* (*Kapitanskaja dotška*) tekijä. Pugatšovin kapinan aikaan (1773–1774) sijoittuvan rakkaustarinan suomennos ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana 1876, ja lukija sai tässä yhteydessä tutustua paitsi Puškiniin, myös teoksen kääntäjään eli Samuli Suomalaiseen. *Kapteenin tyttären* käännös sai pitkän elämän, sillä siitä otettiin viides painos vielä vuonna 1990. ”Omituinen ja arvokas lisäys suomalaiseen kirjallisuuteen”, kirjoitti Johan Calamnius *Kirjallisessa*

kuukauslehdessä. Vihdoin oli mahdollista tutustua ”mainioon” kirjailijaan myös suomeksi. *Kapteenin tytär* oli Calamniuksen mukaan täynnä eläviä, kiehtovia hahmoja yhteiskunnan eri kerroksista. Kapinakuvauksen todenperäisyys tuntui sekin luotettavalta.²⁴ Samaa mieltä oli *Uuden Suomettaren* arvostelija, joka sanoi *Kapteenin tyttären* olevan ”viehättävä” ja ”sievä” teos. Hahmojen kuvaus oli mestarillista; henkilöt olivat luonteeltaan puhtaan venäläisiä, mutta samanaikaisesti heissä kaikissa oli jotain syvän inhimillistä.²⁵

Myös muita Puškinin proosateoksia suomennettiin kiitettävällä menestyksellä. Novelli ”Patarouva” (”Pikovaja dama”) ylikuonnollisine tapahtumineen ilmestyi ensin jatkokertomuksena sanomalehdessä ja kirjamuodossa vuonna 1883. Sen suomentaja oli Helsingin yliopiston opiskelija Martti Wuori, josta yhdessä Samuli Suomalaisen kanssa oli tulossa Suomen tärkein venäläisen kirjallisuuden välittäjä muutamaksi vuosikymmeneksi eteenpäin.²⁶ Kirjailija Arvid Järnefelt hankki lisätuloja kääntämällä Puškinin keskeneräiseksi jääneen ryöväriromaanin *Dubrovski* vuonna 1895. Samana vuonna Porissa ilmestyi romaanin toinen käännös, nimellä *Aatelisrosvo Dubrovskij*. Kiinnostus venäläiseen herrasmiesvarkaaseen ei jäänyt tähän, sillä vuonna 1911 ilmestyi vielä kolmaskin käännös. Siitä vastasi Toivo T. Kaila, joka oli opiskeluaikanaan ollut kolmasti Moskovan stipendiaattina.

Myös *Belkinin kertomuksia* -kokoelman novellit kiinnostivat suomalaisia sanomalehtiä. Ilmari Kiannon tekemät kaksi käännöstä – ”Laukaus” ja ”Ruumiinarkun-tekijä” (”Grobovštšik”) – julkaistiin *Päivälehdessä*. ”Lumituisku” (”Metel”) taas ilmestyi erillisenä kirjana 1905. Kun kirja *Laukaus ja muita kertomuksia* ilmestyi 1908 sisältäen paitsi niminovellin myös ”Aatelisneidin talonpoikaistytönä” (”Baryšnja-krestjanka”) sekä ”Postimestarin ja hänen tyttärensä” (”Stantsionnyi smotritel”), kaikki viisi fiktiivisen tilanomistaja Ivan Belkinin kirjoittamaa novellia oli vihdoinkin saatu suomeksi.

Mitä tulee Puškinin lyriikkaan, ennen vuotta 1917 tehtiin enintään haparavia yrityksiä sen suomentamiseksi. Juhlavuonna 1899 useat suomalaislehdet julkaisivat kahden runon käännökset: ”Sotasankarin” (”Vojevoda”) ja ”Muistelmaan” (”Vospominanije”). Molemmat olivat Werner Andelinin (Anttila) käsialaa.²⁷ Samoin pietarilaissyntyisen V. K.

Trastin suomennos ”Talvi-ilta” (”Zimni vetšer”) julkaistiin *Nykyaikalehdessä*.²⁸ Puškinin pääteokseen eli runoromaani *Jevgeni Oneginiin* uskallettiin tarttua vasta runoilijan kuoleman muistovuoden merkeissä 1936. Suomentaja Lauri Kemiläinen, joka oli aikanaan toiminut Pietarin suomalaisen koulun opettajana, ilmaisi suomennoksen esipuheessa olevansa hyvin tietoinen alkutekstin tarjoamista haasteista: ”Puškinin esitystapa on yksinkertaista, sointuvaa, todellisuustajuista, milloin se kouraisee syvälle elämään, milloin avaa näköaloja luontoon, milloin heittää sivistyshistoriallisia heijastuksia kuvattavan asian ylle”.²⁹ Kemiläisen lopputulos sai hyväksynnän professori J. J. Mikkolalta tämän kirjoittamassa arvostelussa.³⁰ Myös kirjailija Tatu Vaaskivi oli arvostelussaan kiitollinen ”uudelleen-runoilusta”, joskaan hänen mukaansa Kemiläinen ei ”nuhteettomalla asiatyylillään” aina pystynyt välittämään Puškinin runouden kaikkia ”säveliä ja väriä”.³¹

Laajemmin ja perusteellisemmin Puškinin lyriikkaa esiteltiin suomeksi vasta V. K. Trastin toimittamassa *Slaavilaisten kirjallisuuksien kultaisessa kirjassa* (1936) sekä sodanjälkeisessä *Venäjän runottaressa* (1946).

Mihail Lermontov

Aleksandr Puškinin *Kapteenin tytär* ilmestyi ruotsiksi vuonna 1841, viisi vuotta kirjailijan kuoleman jälkeen. Tukholmalaiskustantamolle tehdystä käännöksestä vastasi suomalainen Otto Meurman. Tuohon aikaan oli tavallista, että kääntäjät tekivät vain joitakin satunnaisia tai summamutikassa valittujen tekstien käännöksiä, mutta Meurman vakuuttaa ammattitaidollaan. Hän käänsi kaikkiaan seitsemän huolella valittua teosta: viisi kirjaa tuon ajan suosituilta mutta suomalaisille tuntemattomalta periromantikolta Aleksandr Bestužev-Marlinskilta, Puškinin *Kapteenin tyttären* ja – kuin urakkansa kruunaten – Mihail Lermontovin *Aikamme sankarin*. Myös tässä suhteessa Meurman oli varhain valveilla, sillä hänen *Vår tids hjälte* -käännöksensä (1844) ilmestyi vain kolme vuotta tekijän kuolemasta ja neljä vuotta venäjänkielisen alkupe-
räisteoksen ilmestymisestä. Toisin kuin muut Meurmanin käännökset, Lermontovin romaani – tai novellikokoelma, jollaiseksi sitä myös voi

syystä luonnehtia – ilmestyi Helsingissä. Nähtävästi kiinnostunut lukijakunta oli siis alkanut jo muodostua Suomeenkin.

Kuka sitten oli tämä energinen kääntäjäpersoonaa? Otto Adolf Meurmanilla oli monien ajan kääntäjien tapaan sotilastausta. Valmistuttuaan Haminan kadettikoulusta hän yleni Venäjän armeijan kaartinluutnantiksi, mutta ura Semjonovin kaartinrykmentissä vaihtui protokollasihteerin tehtävään Suomen valtiosihteerinvirastossa Pietarissa. Meurmanin tehtäviin lukeutui muun muassa viimeistellä alulle pantu ruotsalais-venäläinen sanakirja *Svenskt och ryskt lexikon* (1846–1847). Kielellisesti lahjakas Meurman osoitti huomattavaa kiinnostusta venäläiseen nykyproosaan ja hänellä oli hyvät kontaktit Ruotsin kustannusmaailmaan, minkä vuoksi hän uskaltautui myös kääntämään ajankohtaisia, huomiota herättäneitä venäläisiä romaaneja. Intensiivinen käännoistoiminta katkesi vuonna 1850, kun Meurman vain 33 vuoden iässä kuoli Ruotsissa keuhkotautiin.

Lermontov-käännöksensä toukokuulle 1844 päivätyssä esipuheessa Meurman selvittää *Aikamme sankarin* Venäjällä herättämää keskustelua. Idyllisen romanttiseen kirjallisuuteen tottuneelle yleisölle romaani oli osoittautunut vaikeaksi purtavaksi. Kirjailijaa kritisoitiin synkän negatiivisesta kuvauksesta ja siitä, että päähenkilö Petšorinissa hän maalasi epäuskottavan muotokuvan, todellisen kummajaisen. Ehkä kirjailija oli vain halunnut herättää huomiota päästäkseen purkamaan omaa ihmisvihaansa. Tällaista tulkintaa ei Meurman itse tahtonut allekirjoittaa. Lermontov ei suinkaan hänen mukaansa poseerannut, vaan kaikki oli aitoa, alkaen Petšorinin pakkomielleestä seuloa omat tunteensa palasiksi, hänen egoismistaan ja ivallisesta naurustaan aina vääjäämättömään ikävystymiseen. Hyökkäys Lermontovia vastaan oli väärin suunnattu, koska *Aikamme sankari* itse asiassa välitti tärkeää tietoa nykyaajasta ja sen edustajista.³²

Helsingfors Morgonbladin anonymi kriitikko heittäytyi täysin ymmärtämättömäksi. Miksi Meurman oli valinnut niin rikkaasta venäläisestä kirjallisuudesta käännettäväksi näin merkityksettömän teoksen? Ja sen lisäksi haaskannut energiaansa esipuheeseen, jonka tarkoitus jäi kovin epäselväksi? Kriitikon mukaan ”yksinkertainen, elämänmyönteinen Suomi” ei todellakaan kaivannut *Aikamme sankarin* kaltaista romaania, koska ”sairaus”, jota Lermontov kuvasi, ei ollut tänne levinnyt. Romaa-

nilla ei ollut myöskään esteettisiä ansioita, sillä se koostui pienistä hahmotelmista edes pyrkimättä muodostamaan taiteellista kokonaisuutta. Käännöksestä ei sen puoleen käynyt valittaminen – ainakin Meurmanin ruotsi oli hyvää joitakin rohkeita uudissanoja lukuunottamatta.³³

Suomeksi *Aikamme sankari* ilmestyi huomattavasti myöhemmin (1882), varustettuna Lermontovin omalla esipuheella, jossa kirjailija torjui väitteen, että Petšorin olisi hänen omakuvansa eikä mitään muuta. Kääntäjä oli nuori opiskelija Martti Wuori. Vastaanotto osoitti, että ajat olivat muuttuneet sitten Meurmanin 1840-luvun. ”Kaikin puolin merkillinen nerontuote”, luonnehti Heikki Hyvärinen *Valvojassa* (1883). Romaanissa Lermontov teki tarkan kuvan itsestään mutta samalla aikalaisistaan. Myös luonnon, kansanelämän ja eri henkilöiden kuvaus saa kiitosta: ”Parhaiten onnistuneet ovat ne paikat romaanissa, joissa tekijä kuvaa Kaukasian vuoria ja vuorelaisten elämäntapoja [– –] ja vihdoin noiden yksinkertaisten, helläsydämmisten ja teeskentelemättömien Beelan ja Maksim Maksimitshin kuvat.” Käännös sen sijaan jätti toivomisen varaa. Hyvärinen katsoi, että Wuoren kieli oli ”paikoittain virheelistä ja kankeata” ja lauserakenne paikoin epäsuomalainen. Myös jotkin oudot sanavalinnat häiritsivät.³⁴

Seitsemän vuotta käännöksensä valmistumisen jälkeen Martti Wuori kommentoi Lermontovin romaania *Uudessa Suomettaressa*. Hänen mukaansa kirjailija asetti siinä vastakkain kaksi elämänasennettä, teeskentelemättömän luonnonelämän ja niin sanotun sivistyneen luokan elämäntyylin. Kuvaamalla itsensä kirjailija samalla protestoi vallitsevaa henkistä tyhjyyttä vastaan.³⁵ Näkikö Wuori tässä jotain ajatonta, se jää epäselväksi.

Otto Meurman ei ollut mikään lyriikan asiantuntija. Omassa esipuheessaan *Vår tids hjälte* -käännökseen hän tyytyi luonnehtimaan Lermontovia runoilijana ”byronilais-puškinilaisen runouden nerokkaaksi imitaattoriksi”.³⁶ Tarvittiin muita kääntäjiä saattamaan Lermontovin lyriikkaa ruotsin kielelle. Knut Ridderström, Turun lyseon venäjänopettaja, käänsi kaikkiaan 19 runoa *Morgonbladetille* vuonna 1882, niiden joukossa onnistuneen tulkinnan runosta ”Parus” (”Purje”)³⁷, kun taas kenraalimajuri Gustaf Aminoff otti Lermontovilta neljä runoa antologiaansa *Ryska skaldler* (1887). Rafael Lindqvist mahdutti lopulta yhteensä

23 Lermontovin runoa omaan antologiaansa *Ur Rysslands sång* (1904), näiden joukossa kuuluisan runon ”Vyhožu odin ja na dorogu...” (”Ensäm vandrär jag...”). Aminoff tiesi kertoa esipuheessaan, että Lermontovilla oli ”epäsuoituksa ulkomuoto”, mutta ”räjähdyshekkä sydän”.³⁸ Rinnastukset lordi Byroniin ja Puškiniin olivat pakollisia: ”Lermontovin runous ei ole yhtä jylhää ja voimallista kuin Puškinin, mutta usein lämpimämpää, värikkäämpää – eikä sen lukeminen suo aika ajoin vähäisempää nautintoa kuin suuren venäläisrunoilijan säkeet.”³⁹

Kun suomenruotsalainen kirjailija Jarl Hemmer, Helsingin yliopiston entinen venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelija, julkaisi vuonna 1926 uuden ruotsinnoksen *Aikamme sankarista*, hän liitti esipuheeseen myös omat käänöksensä Lermontov-runoista, ”Enkeli” ja ”Purje” niiden joukossa. Viiltävä rinnastus Hemmerin tulevaan itsemurhaan välkkyy hänen puolustaessaan Lermontovin yhtä turhaa kuin kohtalokasta kaksintaistelua: ”Kun runoilija saavuttaa pisteen, jossa hänen ympärillään ja sisällään on vain tyhjyyttä, silloin hänen oman luomistyönsä elinhermot ovat pilalla, ja pikainen loppu voi olla lempeämpi kuin elämänmittainen henkinen sammuminen.” Petšorinin pirstaleinen luonto ja levoton sielu osoitti samalla, ettei Venäjän yläluokan perikato lokakuun vallankumouksen yhteydessä ollut seurausta vain ulkoisista poliittisista katastrofeista.⁴⁰

Tärkeimpiä Lermontovin pitkiä teoksia *Aikamme sankarin* rinnalla on täysromanttinen runoeeos *Demoni* (*Demon*). Kertomus langenneen enkelin onnettomasta rakkaudesta kaukasialaistytöön ilmestyi ruotsiksi vuonna 1877, jolloin kääntäjistä ilmoitettiin vain nimikirjaimet N. E.⁴¹ Kymmenen vuotta myöhemmin runoelma oli luettavissa erillisniteenä Pietarissa, lennätintöimiston palveluksessa toimineen Fritiof Göösin kääntämänä. Julkaisun merkitystä korosti se, että Keisarillinen tiedeakatemia huolehti kirjan painattamisesta. Esipuheessaan Göös toteaa, että Lermontov oli epäilemättä Venäjän suurin lyriikko ja että *Demoni* luonnonkuvauksineen ja fantastisine tapahtumakulkuineen oli mestariteos. Epävarmana oman käänöksensä laadusta hän suojautuu kritiikiltä väittäen, että heikko käänös on tässä tapauksessa parempi kuin ei käänöstä lainkaan.⁴²

Myös Martti Wuoren käänöksen *Demooni. Itämainen tarina* (1889) ensimmäinen painos ilmestyi Pietarissa, jossa Wuori toimi keisarin

Suomen asiain kanslian virkamiehenä. Kun Wuori toisen painoksen esipuheessaan (1911) vertaa Puškinia ja Lermontovia, on hänkin valmis asettamaan Lermontovin edeltäjänsä korkeammalle ”ainakin mitä tuntemusten syvällisyyteen ja runolliseen voimaan tulee”. Ja lisäksi: ”Pushkin saavutti täydellisen itsenäisen, kansallisen runoilija-asteen; Lermontov liikkui itsenäisenä omalla kansallisella alalla, vaikka aina kantaen byronismin leiman.”⁴³ Wuori saattoi olla ensimmäinen, joka näki yhteyden Lermontovin ”Borodinon” ja Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* välillä.⁴⁴ Myös Lermontovin runossa on kyse sotaveteraanin ja nuoren tiedonhaluisen oppilaan kohtaamisesta sekä kadotetun isänmaallisuuden etsimisestä.

Aikamme sankari -romaanin statusta venäläisten klassikoiden rivissä vahvistivat edelleen kaksi myöhempää 1900-luvun käännöstä, nimittäin Oskari Kostiaisen ja Ulla-Liisa Heinon tulkinnat. Lermontovin runoja julkaistiin *Slaavilaisten kirjallisuuksien kultaisessa kirjassa* (1936) sekä *Venäjän runottaressa* (1946). Ruotsissa *Demonen* ilmestyi suomalaisen Lasse Zilliacuksen uutena käännöksenä vuonna 2013.

Nikolai Gogol

Kohtaaminen Roomassa vuoden 1845 lopulla oli historiallinen, vaikka tuskin kumpikaan kirjailijoista sitä silloin ymmärsi. Suomalainen runoilija ja historioitsija Fredrik Cygnaeus pääsi tutustumaan venäläiseen kirjailijaan – kenties Caffè Grecossa, Nikolai Gogolin suosikkipaikassa Italiassa. Gogol oli jo vajoamassa syvään masennukseen, ja Cygnaeuksen mukaan hän vaikutti melko hämmästyneeltä, että oli onnistunut selviytymään urauurtavista mestariteoksistaan *Reviisorista* ja *Kuolleista sieluista*. Cygnaeus oli ilmeisesti nähnyt *Reviisorin* esityksen Moskovassa, sillä hän muisti vielä myöhemminkin ne ”aavemaiset” naurunremakat, joilla uskalias näytelmä oli otettu vastaan. Hyvästiksi Gogol pyysi Cygnaeusta lähettämään tervehdysten suomalaisille, joita hän yllättäen kutsui ”maanmiehikseen”. Hän selitti sanavalintaa sanomalla, että ”missä tahansa on ihmisiä, jotka tavoittelevat totuutta, sivistystä, valoa, he ovat saman maailmantasavallan kansalaisia”.⁴⁵

Neljä vuotta myöhemmin Gogol tapasi myös Helsingin yliopiston professori Jakov Grotin, jolta hän kyseli Suomesta ja jota hän pyysi hankkimaan kirjan Suomen kasvistosta. Kysymys lääkekasveista kiinnosti Gogolia kovin, ja Grot hankkikin Gogolille ensimmäisen niteen sarjasta *Notiser ur Sällskapetets pro Fauna et Flora Fennica förhandlingar* (1848), jossa oli useampi artikkeli ajan johtavalta kasvitieteilijältä William Nylanderilta.⁴⁶ Mihin Gogol näitä tietoja tarvitsi, on jäänyt arvoitukseksi.

Gogolin nimi esiintyi 1840-luvulla satunnaisesti suomalaislehdistössä lähinnä saksan kielestä käännettyissä artikkeleissa. Jo vuonna 1841 *Helsingfors Morgonbladin* artikkelissa anonyymi kriitikko kirjoitti oivaltavasti: ”Nykyinen venäläinen kirjallisuus on paljon kehittyneempää ja omaperäisempää kuin yleensä kuvitellaan.”⁴⁷ Käännöksiä ei tulisi tehdä satunnaisesti, vaan ne tulisi valita venäläisen proosan parhaimmistosta, kuten Nikolai Gogolin novelleista. Ohje oli hyvä, mutta kesti kauan ennen kuin sitä alettiin Suomessa noudattaa.

Suomalaisille lukijoille kerrottiin vuonna 1843, että tämä Gogol oli ennen kaikkea humoristi, jonka koomikontaidot näkyivät muun muassa tuoreessa, erittäin suosituksessa romaanissa *Kuolleet sielut*.⁴⁸ Gogol oli suomalaislehdille ja lukijoille ennen muuta ”koominen runoilija” ja sellaisena ”todellinen taiteilijanerö”, ainoa lajissaan.⁴⁹ Originellisessa venäläisessä humoristissa oli raikkautta ja yksinkertaisuutta, joka muistutti itseään Homerosta – huomio, joka oli esiintynyt myös venäläisessä Gogol-kritiikissä. Tätä taustaa vasten oli vaikea uskoa huhuihin, että Gogol olisi nyt antanut periksi ja ”vajonnut mystiseen synkistelyyn”.⁵⁰

Ensimmäinen Suomessa julkaistu Gogol-ruotsinnos on vuodelta 1848 kertomus ”Maiskaja notš, ili Utoplennitsa” (”Toukokuun yö. Hukunut”).⁵¹ Gogolin kirjailijaprofiili sai nyt uusia piirteitä: alettiin korostaa hänen ”vähävenäläistä” eli ukrainalaista taustaansa. Monissa novelleissaan Gogol tarjoili lukijoilleen etnistä kuvastoa kansanelämästä paikallistapoineen ja taikauskoineen. Tätä edusti myös ensimmäinen Suomessa julkaistu Gogolin kirja eli *Mirgorod* vuodelta 1850, jolla oli paljonpuhuva alaotsikko *Genremålning från Lilla Ryssland*. Kirjan varsinaisen otsikko oli sikäli harhaanjohtava, että kääntäjä Birger Lundahl oli valinnut mukaan vain yhden kertomuksen Gogolin alkuperäisestä

Mirgorod-kokoelmasta vuodelta 1835, nimittäin novellin ”Kertomus siitä, kuinka Ivan Ivanovitš ja Ivan Nikiforovitš riitaantuivat”. Esipuheessaan Lundahl käsitteli kahta Gogolin erityispiirrettä. Venäläiskirjailija oli humoristi, joka samanaikaisesti loi lukijoilleen katsauksen ”vähävenäläisten ihmeellisiin tapoihin ja perinteisiin”.⁵² Gogolille ukrainalaiset olivat ”täysin omalaatuinen sotaisan runollinen kansa, vaikka ilmiömäisen ennakkoluuloista ja erittäin taikauskoista väkeä”.⁵³ Charles Dickensin tapaan Gogol osasi luoda eläviä, yksilöllisiä henkilöahmoja. Kääntäjälle haasteellista oli tavoittaa Gogolin novellien paikallisvärit, jotka perustuivat suomalaisille niin silmiinpistävän erilaiseen kulttuuriin ja elämäntyyliin. Päätelmissään Lundahl ei voinut olla viittaamatta valitellen Gogolia kohdanneeseen sielulliseen kriisiin. Ylijännittyneen uskonnollinen, äärikonservatiivinen teos *Vybrannyje mesta iz perepiski s družjami* (1847, ”Muistiinpanoja kirjeenvaihdosta ystävien kanssa”) oli kirjoittajan mukaan yhtä suurta virhettä.

Tragikoominen tarina mitättömästä riidasta ja Ivan Ivanovitšin ja Ivan Nikiforovitšin välisestä myrkyllisestä naapurisuhteesta ei vielä tarkoittanut Gogolin läpimurtoa Suomen kirjamarkkinoille. Kirjan saamassa ainoassa arvostelussa kyseenalaistettiin novellin satiiri ja groteskin aiheet. Hyvän kirjoittajan tulisi suomalaisen kriitikon mukaan rakastaa hahmojaan ja antaa heille heidän inhimilliset heikkoutensa anteeksi.⁵⁴

Vähitellen kävi selväksi, että Gogol oli myös lahjakas näytelmäkirjailija. Vuonna 1850 ilmestyi *Åbo Underrättelserissa* ruotsinnos näytelmästä *Utro delovogo tšeloveka* (1836, ”Virkamiehen aamu”), joka oli valheellisen ystävyyden pisteliäs satiiri.⁵⁵ Valinta ei ollut huono, mutta näytelmä jäi ilmeisesti vaille erityistä huomiota.

Gogolin vuonna 1836 valmistunut kuolematon komedia *Reviisori* mainittiin ensimmäisen kerran vuonna 1858 suomalaislehdissä kuuluisana näytelmänä, joka voisi toimia mallina suomalaisille näytelmäkirjailijoille.⁵⁶ Näytelmän ensimmäisten venäjänkielisten esitysten takana Suomessa oli haminalaisia kadetteja, jotka halusivat viihdyttää esimiehään, niiden joukossa muuatta venäläistä reviirosia⁵⁷ sekä venäläisten upseerien ryhmää Viipurissa.⁵⁸ Ensimmäinen ammattimainen esitys Gogolin komediasta sai kuitenkin ensi-iltansa vasta 14. syyskuuta 1869 Helsingin *Nya teaternissa*. Saksan kielestä tehtyä ruotsinnosta oli

käytetty Tukholman ensi-illassa kymmenen vuotta aiemmin. Helsingissä näytelmää markkinoitiin, kuten Ruotsissakin, nimellä *Regeringens ombud* (*Valtioneuvoston edustaja*). Mainokset tiesivät kertoa, että näytteillä oli ”huvinäytelmä”, joka oli samaan aikaan satiiri yhteiskunnallisista epäkohdista.

Helsinkiläisyleisön odotukset olivat korkealla – ehkä liiankin korkealla, kirjoitti Emil Nervander ensi-illan jälkeen.⁵⁹ Jos häntä olisi uskominen, *Reviisorin* esitys ei ollut valmiiksi hiottu taideteos, vaan päinvastoin – dialogi oli kyllä viihdyttävää ja tekijän ihmistuntemus hyvää, mutta teoksella tulisi tuskin olemaan kestävää merkitystä. Vailla katkeruutta Gogol paljasti niitä yhteiskunnallisia olosuhteita, jotka olivat häpeäksi Venäjän kansakunnalle. Kaikki esitettiin kuin itsestäänselvyyttenä ja jokapäiväisenä, melkein kuin lapsen näkökulmasta. Myös näytelmän henkilöt olivat kuin lapsia, enemmän lapsellisia kuin pahoja. Vaikka näytelmän venäläiset tyypit eivät olleetkaan suomalaisille tyystin vieraita, oli suomalaisille näyttelijöille selvä haaste saada tyypit näyttämöllä henkiin. Näin ainakin Nervander otaksui.

Reviisoria esitettiin myös 1870-luvun alussa Arkadiateatterissa joiakin uusintoina, mutta tarvittiin uusia käännöksiä 1900-luvulla (esimerkiksi suomenruotsalaisen Hjalmar Dahin käännös vuodelta 1953) ennen kuin *Reviisorista* tuli ruotsinkielinen menestys. Sen sijaan suomeksi Gogolin lopullinen läpimurto tapahtui jo 1880-luvun alussa kolmen keskeisen käännöksen kautta: *Reviisorin*, *Taras Bulban* ja *Kuolleiden sielujen*. Lisäksi *Valvojassa* ilmestyi monisivuinen kirjailijamuotokuva. Jos tuohon mennessä venäläinen kirjallisuus oli ollut suomalaislukijoille yhtä kuin Puškin ja Turgenev, tuli nyt myös Gogolista kirjoittajan mukaan tunnettu ja arvostettu nimi.

Nuori August Hjelt sai vastata *Reviisorin* suomennoksesta. Hänellä ei ollut aiempia meriittejä tukenaan, ja näytelmän esipuheessaan hän ilmaisi huolensa siitä, ettei ehkä ollut onnistunut kaikin puolin välittämään Gogolin ”avaraa kieliarretta”.⁶⁰ Käännös sai kuitenkin hyvän vastaanoton. Näytelmän lyhyt kuvaus sekä otteita tekstistä julkaistiin *Valvojassa* 1882.⁶¹ Katsojille mainostettiin loputtoman ivallista huumoria, säälimätöntä suorapuheisuutta ja suurta teknillistä osaamista. Kriitikko Heikki Hyvärinen huomautti, että venäläisille *Reviisorilla* oli sama

merkitys kuin Aleksis Kiven *Nummisuutareilla* suomalaisille. Kyse oli näytelmästä, jonka kuva menneistä ajoista ja vanhempien sukupolvien kokemuksista säilyisi aina suosittuna. Mutta miten suomalaiset teatterit onnistuvat esittämään arkkityypisiä venäläisiä hahmoja, Hyvärinen kysyi itseltään huolestuneena.⁶²

Viisi vuotta suomennoksen ilmestymisestä ja viisikymmentä vuotta venäläisen originaalin ilmestymisestä koitti *Reviisorin* suomenkielinen ensi-ilta 19. tammikuuta 1887 Suomalaisessa teatterissa. Se oli onnistunut tapahtuma. ”Tämä kappale on hauskimpia ja parhaimpia huvinäytelmiä, mitä suomalaisessa teatterissa on näytelty”, kirjoitettiin *Uudessa Suomettaressa*.⁶³ Esitys oli ”oivallinen komedia”, joka saa yleisön kerta kerran jälkeen purskahtamaan nauruun, kirjoitti nimimerkki Matti.⁶⁴ Täysin verrattavissa Molièreen ja Ludvig Holbergin komedioihin, ajatteli Werner Söderhjelm. Ennen muuta kyse oli luonteista – byrokraattisista jänishousuista – joiden kuvaus oli erityisen taitavaa. Venäläisen yhteiskunnan rappiollisuus paljastettiin räikeästi. Ehkä venäläisyyttä olisi kuitenkin voinut korostaa vielä vahvemmin eikä pelkästään vaatetuksella.⁶⁵ Eräs katsojien joukossa ollut Venäjällä syntynyt nainen väitti näyttämöllä käytettyjä pukuja liian siisteiksi todellisuuteen nähden.⁶⁶ Mutta silti: ”Voitto suomalaiselle teatterille”, niin kuin *Kaiku*-lehdessä sanottiin. Kaikki oli huolella mietitty ja analysoitu.⁶⁷

Reviisorin esityksiä oli useita eri puolilla maata, vaikka eivät kaikki samanlaisia menestyksiä kuin valtakunnan päänäyttämöllä vuonna 1887. *Tampereen Sanomissa* pohdittiin vuonna 1888, mahtoivatko näytelmän kuvaamat yhteiskunnalliset olosuhteet olla suomalaisille liian vieraita. Helposti esityksestä välittyi vain huvittava, viihdyttävä puoli.⁶⁸

Reviisorin menestyksen lomassa myös kaksinäytöksinen komedia *Naimapuuhat* (*Ženitba*) saavutti suuren suosion. Suomalaisen teatterin esitys vuonna 1882 nuoren Arvid Järnefeltin (nimimerkki Arvi Rauta) käännöksenä oli ilmeisen viihdyttävä, vaikka kaikki näyttelijät eivät näyttäneetkään perehtyneen rooliinsa tarpeeksi perusteellisesti.⁶⁹ ”Leikillisyyys ja pila ovat siinä rohkeata ja mutkatonta, vaan ei suinkaan törkeätä”, kommentoi esitystä *Ilmarinen*.⁷⁰ *Tapio* puolestaan huomioi tämänkin näytelmän tietyt yhteiset piirteet *Nummisuutarien* kanssa. Katsojiltaan Gogolin näytelmä edellytti yhä vain tietoja venäläisestä elämänmenosta.⁷¹

Gogolin romanttisen sankaritarinan *Taras Bulban* ennakkomainoksessa luvattiin, että kirjailija kuvasi ”viehättävällä tavalla” sotaisten kasakoiden urotekoja, mutta samaan aikaan Gogol oli jälleen ennen muuta Ukrainan kansan elämän ja tapojen taltioija. ”Heleillä väreillä, rohkeilla ja leveillä siveltimen-vedoilla” hän loi eheitä luonteita, ihmisiä täysin sopusoinnussa elämän kanssa. Taistelutarinat ja vertaukset toivat mieleen Homeroksen *Iliaan*. *Ilmarisen* kriitikko kehui kääntäjä Samuli Suomalaista sanoen: ”Käännös on erittäin sujuva ja kieli raikasta, jotta sen puolesta luulisi kirjaa alkuperäiseksi teoksi.”⁷² Sitä, että Suomalainen oli nimennyt Andrijin ja Ostapin uudelleen Anteroksi ja Tahvoksi, ei arvioissa kyseenalaistettu.

Vuonna 1882 julkaistiin *Kuolleet sielut* vihdoin suomeksi. Tämä on maailmankirjallisuutta, totesi arvioija Eliel Aspelin *Valvojassa*.⁷³ Gogol herätti hänen mukaansa mestarillisesti henkiin erilaisia persoonia täysin kaunistelematta. Romaani sisälsi enemmän purevaa ja kitkerää satiiria kuin huoletonta huumoria. Kirjailija rakasti kotimaataan, vaikka sen nykyhetki tarjosikin mitä lohduttomimpia näkymiä. Tuloksena oli valtava kuilu Gogolin visioiman Venäjän tulevaisuuden ja lukuhetken nykytodellisuuden välillä. Suomalaisilla lukijoilla oli tässä jälleen paljon opittavaa Venäjän oloista. Myös Samuli Suomalaisen loistava käännös osoittautui Aspelinin mukaan hyväksi syyksi lukea *Kuolleet sielut*. Samansuuntaisesti Suomalaisen käännöstä arvioi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, jossa kääntäjä päätettiin palkita 1000 markan palkinnolla. Ihastus hänen kielitajuunsa kohtaan on sittemmin leimannut *Kuolleiden sielujen* uusia painoksia. Samuli S:n käännöstä on aiheellisesti alettu kutsua ”käännöskirjallisuuden klassikoksi”.⁷⁴

Tällä kertaa, harvinaista kyllä, suomennos ilmestyi ennen ruotsinnotta. Valitettavasti Olga Aspelin, ruotsinkielinen venäläisten vanhempien tytär, ei ollut käännöstehtävänsä tasalla. Näin asian näki Gustaf Aminoff arvostellessaan Aspelinin *Döda själar* -käännöstä (1895) *Finsk Tidskriftiin*. Hänen mukaansa Aspelin onnistui välittämään vain ”kalpean varjon” alkuperäisestä kertomuksesta.⁷⁵ Hän oli mielivaltaisesti muokannut Gogolin romaania poistaen kokonaisia jaksoja, yhdistellen osia toisiinsa ja pidättäytyen Gogolin tekstissä tarkoituksellisesti käytetyistä toistoista. Lisäksi hänellä oli ilmeisiä vaikeuksia arkikielisen dialogin ja

elävän kansankielen välittämisessä. Jos Suomalaisen käännöksestä tuli kuolematon klassikko, oli Aspelinin ruotsinno tuomittu vaipumaan unohtukseen.

Laaja katsaus Gogolin elämään ja teoksiin ilmestyi *Valvojassa* vuonna 1882. Kirjoittajan mukaan kirjailija Gogol oli onnistunut osoittamaan venäläisen proosan vahvuuden. Hänen satiirista komediaansa *Reviisoria* esitettiin edelleen teattereissa, vaikka näytelmä oli yli viisikymmentä vuotta vanha. *Illat maatilalla lähellä Dikankaa* -kokoelma sisälsi ”viehättäviä kertomuksia”, kun taas monet pitivät ”merkillistä” romaania *Kuolleet siehut* venäläisen kirjallisuuden parhaana teoksena. Tyypillisesti Gogol leimattiin ”luonnollisen (reaalisen) suunnan” edustajaksi ja sellaisena uuden venäläisen kirjallisuuden tiennäyttäjäksi. Realistina hän poimi romaanihahmonsos tosielämästä ja kuvasi heidät kaunistelematta, koomisesti mutta myötätuntoisesti. He olivat ihmisiä, jotka – kummallista kyllä – nauttivat Venäjällä menestystä.⁷⁶

Mutta minne olivat *Pietarilaisnovellit* (*Peterburgskije povesti*) jääneet? Viiden novellin kokoelmana kirja ilmestyi suomeksi vasta vuonna 2016 otsikolla *Nenä ja muut pietarilaisnovellit*. Erillisinä kaikki novellit olivat kuitenkin ilmestyneet jo ennen vuotta 1917. ”Nevskin prospekti” (”Nevski prospekt”) alaotsikolla ”Jutelma” oli ylipäänsä ensimmäinen Gogol-kertomus, joka käännettiin suomeksi (1872). Se ilmestyi Pietarin suomalaisessa sanomalehdessä, samoin kuin kymmenen vuotta myöhemmin julkaistu ”Muotokuva” (”Portret”, 1882).⁷⁷ ”Nenä” (”Nos”) taas ilmestyi Matti Kurikan (1863–1915) käännöksenä ensi kerran vuonna 1883 *Uuden Suomettaren* sivuilla⁷⁸ ja tuon jälkeen omana pikkuniteenään. ”Viitta” (”Šinel”) ja sen päähenkilö, nöyryytetty ”pieni ihminen” Akaki Akakijevitš esiintyivät ensi kertaa jo vuonna 1883 Martti Wuoren käännöksessä.⁷⁹ Entä sitten ”Mielipuolen päiväkirja” (”Zapiski sumasšedšego”) ? Anders Igelström, nyt Yliopistokirjaston slaavilaisen osaston esimies, kutsui sitä vuonna 1902 *Valvojassa* esimerkiksi Gogolin humanista myötätunnosta pientä ihmistä kohtaan.⁸⁰ Turkulaiset ruotsinkieliset saattoivat lukea ”En dâres anteckningar” jatkokertomuksena huhtikuussa 1869⁸¹, mutta suomennosta saatiin odottaa aina toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin.

VIITTEET

- 1 Varhaisempi katsaus Puškinin teosten suomennoshistoriaan ks. Haltsonen 1937.
- 2 Ks. Nilsson 1988.
- 3 *Åbo Underrättelser* 17.1.1824. Arvostelun on oletettu kirjoittaneen Eric Gustaf Ehrström (Nilsson 1988, 9).
- 4 [Puškin] 1825.
- 5 *Åbo Tidningar* 8.3.1826.
- 6 Puschkin 1882, 424–438.
- 7 Puškinin 1800-luvulla Suomessa julkaistujen runojen ruotsinnoksia on käsitelty artikkeleissa Hellman 2001, 17–54.
- 8 Öller 1920, 102–108.
- 9 Puschkin 1833.
- 10 [Puškin] 1845.
- 11 Puschkin 1847.
- 12 Puschkin 1849.
- 13 Aminoff 1887.
- 14 Suni 1995, 202.
- 15 W. B. 1883, 56–57.
- 16 Runeberg 1982, 186.
- 17 Puschkin 1841.
- 18 Ks. esim. Karamowski 1848.
- 19 *Åbo Underrättelser* 9.8.1837.
- 20 *Borgå Tidning* 6.–10.7.1839.
- 21 Fraser 1880, 321.
- 22 Ks. Mandelstam 1899 ja 1900.
- 23 Igelström 1899, 346–357.
- 24 Calamnius 1877, 65.
- 25 *Uusi Suometar* 15.12.1876.
- 26 Ks. Tomi Huttusen ja Mika Pylsyn luku ”Kolme pietarinsuomalaista kirjailijaa” tässä kirjassa.
- 27 Pushkin 1899a ja 1899b.
- 28 Pushkin 1899c.
- 29 Pushkin 1936, 10.
- 30 Mikkola 1936, 434–435.
- 31 Vaaskivi 1936a, 256.
- 32 Meurman 1844, III.
- 33 *Helsingfors Morgonblad* 26.8.1844.
- 34 Hyvärinen 1883b, 498.
- 35 Wuori 1889.
- 36 Meurman 1844, VI.
- 37 [Rj[idd]erström] 1882.
- 38 Aminoff 1887, XXIII.
- 39 Mts. XVIII–XIX.

- 40 Hemmer 1926, XIII.
41 Lermontoff 1877. Samainen N. E. käänsi vuonna 1890 runoelman *Pajari Orša* (*Bojaren Orscha*) myös *Finsk Tidskriftille*.
42 Göös 1887, I–II.
43 Wuori 1911, 5–6.
44 Mts. 9. Wuoren artikkeli Lermontovista (Wuori 1889) on pitkälti identtinen esipuheen kanssa.
45 Cygnaeus 1888, 323–324.
46 Grot 1952, 414–415.
47 *Helsingfors Morgonblad* 1.3.1841.
48 *Borgå Tidning* 15.4.1843.
49 *Åbo Tidningar* 8.7.1848.
50 *Ilmarinen* 6.12.1848.
51 Gogol 1848.
52 Lundahl 1850, 7.
53 Mts. 4.
54 *Helsingfors Tidningar* 6.7.1850.
55 *Åbo Underrättelser* 7.5.1850.
56 *Finlands Allmänna Tidning* 17.2.1858.
57 *Helsingfors Tidningar* 9.2.1848.
58 *Wiborgs Tidning* 1.12.1866.
59 *Hufvudstadsbladet* 22.9.1870.
60 Hjelt 1882.
61 Gogol 1882, 360–363.
62 Hyvärinen 1883b, 499–500.
63 *Uusi Suometar* 21.1.1887.
64 *Uusi Suometar* 26.1.1887.
65 *Helsingfors Dagblad* 26.1.1887.
66 Aspelin-Haapkylä 1909, 130.
67 *Kaiku* 12.2.1887.
68 *Tampereen Sanomat* 10.9.1888.
69 *Suomalainen virallinen lehti* 19.5.1882.
70 *Ilmarinen* 7.10.1882.
71 *Tapio* 14.3.1888.
72 *Ilmarinen* 5.6.1878.
73 Aspelin 1882, 488–490.
74 Pesonen 2008.
75 A[minoff] 1896, 147–150.
76 P.J. 1882, 121–128.
77 Gogol 1872; Gogol 1882.
78 Gogol 1883a.
79 Gogol 1883b.
80 Igelström 1902, 86.
81 Gogol, 1869.

Lukijoiden suosikki Ivan Turgenev

Ben Hellman

Vaikka suomalaiset lukijat saivatkin hiukan tehdä tuttavuutta venäläisiin klassikoihin Puškiniin, Lermontoviin ja Gogoliin, oli Ivan Turgenev se kirjailija, joka saattoi 1800-luvun jälkipuolella lukijat ympäri Eurooppaa tietoisiksi venäläisen nykykirjallisuuden ainutlaatuisuudesta ja merkityksestä. Useita vuosia Saksassa ja Ranskassa asunut prosaisti seurusteli vaikutusvaltaisissa kulttuuripiireissä ja päätyi siten toimimaan eräänlaisena Venäjän kulttuurilähettiläänä. Hänen omista romaaneistaan ja novelleistaan tuli nopeasti käännösmenestyksiä. Turgenev oli myös kirjailija, joka inspiroi ja ”koulutti” oman aikansa kirjailijoita. Niin myös Suomessa,¹ sillä parinkymmenen vuoden ajan – 1860-luvun alusta aina kuolemaansa saakka 1883 – Turgenev oli eniten julkaistu venäläinen kirjailija myös Suomessa. Vastaanottoa helpotti se, että Turgenevin teokset seurasivat eurooppalaisen kirjallisuuden malleja asettaen esimerkiksi estetiikan filosofian edelle.²

Vuonna 1863 ilmestyi *Helsingfors Tidningarissa* kirjemuotoinen rakkaustarina nimeltä ”Faust”³. Sitä seurasi, niin ikään jatkokertomuksina päivälehdissä, jopa neljä romaania⁴, pienoisromaaneja⁵ ja lukuisia novelleja⁶. Turgenevin viimeisen teoksen *Senilian* tekstit alaotsikolla ”Pieniä proosamuotoisia runoja” (1878–1882) olivat ikään kuin tehtyjä sanomalehtiä ajatellen.

Turgenevin kertomuksia julkaistiin laajasti suomalaislehdissä, sillä yli viisitoista eri ruotsinkielistä sanomalehteä löysi palstatilaa venäläiskirjailijan kertomuksille. Julkaisupäätöksiä tehtiin toisinaan nopealla aikataululla. Esimerkiksi romaani *Rök (Dym)* ilmestyi ruotsiksi *Helsingfors Dagbladissa* vain vuosi alkuteoksen jälkeen,⁷ kun taas *Nyodling (Nov)* ja ”Klara Militsch” julkaistiin lähes välittömästi venäjänkielisten alkuteosten jälkeen.⁸ Suuren kysynnän vuoksi prosessia joudutettiin joskus kääntämällä saksasta tai ranskasta tai lainaamalla ruotsalaista lehdistöä, mikä oli aiemmin harvinaista Suomessa. Usein venäläisten henkilönimien translitterointi paljastaa käännöslähteen. Mutta tehtiin käännöksiä venäjästä myös suoraan, kääntäjinä muun muassa Hedvig Antell, jonka isä oli Suomen passiviraston päällikkönä Pietarissa, tai sotilastaustainen toimittaja Georg Procopé. Useimmiten kääntäjien nimet kuitenkin puuttuvat, mikä on merkki siitä, että työtä ei aina pidetty vastuullisena tai arvokkaana. Käännösten vaihteleva taso ei silti sinänsä ollut ongelma. Miksi sanomalehdet niin mielellään julkaisevat Turgenevin novelleja, ihmetteli anonyymi ruotsalainen arvostelija *Åbo Underrättelserissä* vuonna 1872. Hän itse vastasi, että ne olivat ”pikantteja” ja niissä oli purevaa satiiria ja kiehtovia juonia.⁹

Poikkeuksellisesti Turgenevia julkaistiin myös kirjamuodossa. Ominia niteinään ilmestyneet ruotsinnokset¹⁰ eivät kuitenkaan saaneet samaa huomiota osakseen kuin sanomalehdissä julkaistut kertomukset. Tilanne muuttui vasta 1920-luvulla, kun kirjailija ja toimittaja Hjalmar Dahl sekä pietarilaissyntyinen ja jonkin aikaa venäjän kielen opettajana toiminut Agnes Langenskiöld jatkoivat ansiokkaasti Turgenevin romaanien ruotsinnostyötä Suomessa.

Opiskelija ja tuleva teatterinjohtaja Kaarlo Bergbom oli varhaisessa vaiheessa raportoimassa Ivan Turgenevin kasvavasta maineesta Euroopassa.¹¹ Romaaneja *Isät ja lapset* (1862) ja *Savu* (1867), jotka hän oli ilmeisesti lukenut saksan- tai ranskankielisinä käännöksinä, hän kutsui yhteiskuntakuvauksiksi, joiden ”valtiollinen merkitys” oli melkein yhtä tärkeä kuin niiden ”runollinen merkitys”. *Isät ja lapset* -romaanissaan Turgenev ivasi ja tuomitsi nihilistejä osoittaen heidän elämänfilosofiansa paitsi ”vaaralliseksi ja onnettomaksi”, myös lapselliseksi ja naurettavaksi. *Savu* taas oli Bergbomin mukaan ongelmallisempi siinä mielessä,

että romaanista puuttuivat positiiviset ihanteet. Pilkatessaan kaikkia tahoja Turgenev syylistyi itse nihilismiin.

Turgenevin kääntäminen suomeksi alkoi hitaammin kuin ruotsintaminen. Ensimmäinen suomennos on 1872 *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* julkaistu ”Laulajat” (”Pevtsy”), joka oli poimittu novellikokoelmasta *Metsämiehen muistelmat*.¹² Neljä vuotta myöhemmin pienoisoromaani *Ravintola tien syrjässä* (*Postojalyi dvor*) sai edustaa ”viimeisiä kuoliniskuja kirotulle orjuudelle”, kuten Heikki Hyvärinen kertomuksen teemaa luonnehti.¹³ Se ilmestyi jatkokertomuksena *Keski-Suomessa* alkuvuodesta 1876.¹⁴ Tämäkin lehti oli nyt omaksunut uuden kertomusten julkaisumuodon eli ”nurkkanovellit”, mikä tarkoitti, että päivälehdessä sivut voitiin leikata irti ja koota kokonaiseksi ”kirjaksi”. Kun *Ravintola tien syrjässä* samana vuonna ilmestyi myös omana suomennosniteenä, Samuli Suomalainen arvosteli käännöksen *Kirjalliseen Kuukauslehteen*.¹⁵ Hän iloitsi, että työ venäläisen kaunokirjallisuuden levittämiseksi Suomessa oli nyt alkanut, sillä jo useita venäläisiä kirjoja luettiin ihaillen kaikissa ”sivistyneissä maissa”.¹⁶ Jos aiemmin oli tunnettu enintään Karamzin, Puškin ja ehkä Ivan Krylov, eläintarinoiden kirjoittaja, niin nyt saatiin tehdä tuttavuutta Turgeneviin, joka oli Suomalaisen mukaan ”nykyajan etevimpiä belletristejä”. Valitettavasti *Ravintola tien syrjässä* ei hänen mukaansa kuulunut tekijän parhaimpiin teoksiin, sillä se jätti lukijan neuvottomaksi, epävarmaksi kirjailijan tarkoituksesta. Mutta käännös oli kelvollinen, olkoonkin että Suomalainen katsoi tarpeelliseksi kritisoida joitakin sanavalintoja ja kääntäjän tekemiä ratkaisuja.

Tarvetta ja kysyntää siis oli. Käännöskohde tuli kriitikon mielestä valita harkiten ja kääntäjän tuli osata venäjää erinomaisesti. Samuli Suomalainen sai Turgenev-käännösten suosiosta rohkaisua omalle päätökselleen panostaa venäläisen kirjallisuuden kääntämiseen. Hän käänsikin jatkossa useita Turgenevin romaaneja: *Metsämiehen muistelmia* (1881), *Kuningas Lear arolla* (1886), *Kolme kertomusta* (1890), *Savua* (1899) ja *Isät ja lapset* (1906). Turgenevin muiden romaanien käännöksistä vastasivat Karl Severin Ahonius (*Aattona*, 1883), A. Grönberg ja runoilija Olli Wuorinen (*Aatelispesä*, 1888) sekä proosakirjailija Maila Talvio (*Rudin*, 1896). Kuriositeettina voidaan mainita, että Turgenevin kuudes ja viimeinen romaanin *Nov* (1877) julkaistiin suomeksi nimellä *Neitsytmantu*

ensi kerran vasta vuonna 2007 ja silloinkin kääntäjä Jarmo Helinin omakustanteena. On myös mainittava pienoisoromaani *Ensimmäinen rakkaus* (*Pervaja ljubov*), Turgenevin tänä päivänä ehkä suosituin teos, joka vuonna 1883 ilmestyi ensi kerran suomeksi *Satakunta*-lehden sivuilla.¹⁷

Turgenevin tärkeimpänä teoksena *Isät ja lapset* sai runsaasti huomiota Eino Kaliman kirjoittamassa arvostelussa, joka ilmestyi *Valvojassa* 1907.¹⁸ Kalima analysoi, ettei Turgenev antanut romaanissaan selvää tukeaan kummallekaan sukupolvelle, vaan käsitteli niiden välistä kielua objektiivisen viileällä realismilla ja pikemminkin etsi yhteyttä vastapuolten välille. Pjotr Kirsanov vaikutti Kaliman mielestä selkeimmin edustavan kirjoittajaa itseään, mutta Turgenev pystyi osoittamaan tiettyä sympatiaa myös Bazaroville, hänen tuotannossaan lähes ainoalle voimakkaalle mieshahmolle. Silti romaani huipentui Turgeneville tyypilliseen pessimismiin. Kalima ihaili myös romaanin taiteellista puolta: ”Se on sitä hienoviivaista, plastillista, täysin hallittua taidetta, jonka voi saavuttaa vain hienoin taiteellinen äly yhdistyneenä korkeimpaan hengetalutukseen.” Samalla Kalima pahoitteli sitä, että kääntäjä ei ole onnistunut säilyttämään romaanin kielellistä kauneutta. Ei riitä, että välitetään ymmärrettävästi, vaan myös ajaton kauneus on saatava säilytettyä, Kalima huomautti.

Turgenevin ainoa täyspitkä näytelmä *Kuukausi maalla* (1857, *Mesjats v derevne*) sai näkyvän sijan venäläisessä näytelmäkirjallisuudessa. Näytelmä on tšehovilainen siinä mielessä, että sen ulkoinen dramatiikka jää heikoksi painotuksen ollessa psykologisessa jännityksessä ja onnetoman rakkauden teemassa. Se sai Suomen ensi-iltansa Suomalaisessa Teatterissa 22. syyskuuta 1897. Naispäähenkilön mukaan valittiin näytelmän nimeksi *Natalia Petrovna*. Käännöksestä vastasi yksi teatterin omista näyttelijöistä Olga Salo. Vastaanotto oli jakautunutta. Yhdet kokivat näytelmän kiinnostavaksi, toiset taas pitkävetiseksi. Mitään vangitsevaa juonta ei ollut, ja jännitys rakentui lähinnä sen varaan, mitä jätettiin sanomatta. *Hufvudstadsbladetin* Werner Söderhjelm sai loppua kohden tarpeekseen loputtomista keskusteluista. Hänen mukaansa perusteet ihmisten rakastumisiin jäivät ”melkein huutavalla tavalla” ontoiksi, ja lisäksi venäläisyys puuttui lähes kokonaan kaikilta.¹⁹ Jalmari Hahl oli eri mieltä. Hänen mukaansa näytelmä oli todellinen taideteos, jossa näkyy

tekijän tarkka psykologinen huomiokyky. Hahlin mielestä Turgenevillä oli myös ”ibseniläinen taito pelkän vuoropuhelun kautta tuoda esiin tarkoituksensa ja kiinnittää kuulijakuntansa huomio”. Tuloksena oli pala todellista elämää. Teksti oli vaativaa, mutta suomalaiset näyttelijät tekivät työnsä hyvin.²⁰

Sääli on, ettei Turgenev tehnyt enempää näytelmiä, valitti Hahl.²¹ Mutta tokihan niitä oli, vaikkakin lyhyemmässä muodossa. *Nådebrödin* (*Nahlebnik*, 1848), kaksinäytöksisen komedian, ensi-ilta oli Helsingin Svenska Teaternissa 31. lokakuuta 1898. Kirjailija Adolf Paul oli kääntänyt Wilhelm Langen tekemän saksankielisen sovituksen. Tämäkin näytelmä nojasi ”psykologisen totuutensa” varaan. Adolf Berlin loisti pääroolissa nöyryytettynä entisenä maanomistajana, köyhänä aatelisena, joka nousee kapinaan. Loukatun ihmisarvon teema sai yleisössä vastakaikua. Vaikka *Hufvudstadsbladetin* kriitikko piti esitystä suurena voittona, joka teki ”voimakkaan ja merkillisen vaikutuksen”²², valitti *Nya Pressenin* kriitikko Hjalmar Linder dramaattisen jännityksen ja kehityksen puutteesta. Ennen kaikkea näytelmä tuntui hänestä dramatisoidulta novellilta.²³ *Nådebröd* vieraili myös Viipurissa ja Turussa ja katosi sitten suomalaisesta ohjelmistosta. Ehkä *Fyrenin* kriitikko oli oikeassa todetessaan, että teksti oli kuitenkin liian vähäpätöinen näyttämölle.²⁴

Venäläisen kirjallisuuden käännökset, kuten käännökset ylipäätään, tehtiin ajan tavan mukaisesti ilman tekijän lupaa tai korvausta. Tämä sopi erinomaisesti kustantajille ja lehdistölle, sillä käännösten julkaiseminen tuli siten halvemmaksi kuin kotimaisen kirjallisuuden kustantaminen. Kääntäjien palkkiot olivat huomattavasti matalampia kuin kirjailijoiden. Vuonna 1886 solmittiin toki ensimmäinen Bernin kansainvälinen tekijänoikeutta säätelevä sopimus, mutta se ei muuttanut välittömästi tilannetta Suomessa eikä Venäjällä. Suomi liittyi sopimukseen 1928 ja Venäjä vasta 1995.

Askel oikeaan suuntaan otettiin Suomessa vuonna 1882, kun Hämeenlinnan normaalilyseon venäjän kielen opettaja Edward Palander ylipuhui vastavalmistuneen ylioppilaansa Karl Severin Ahoniuksen kääntämään Turgenevin ”kauniin novellin” *Asjan* suomeksi.²⁵ Asiaan kuuluu, että Palander, joka oli Inkerissä syntynyt, oli itse hyvin kiinnostunut venäläisestä kirjallisuudesta. Saksankielisessä venäläisen kirjalli-

suuden historiassaan, *Übersicht der neueren russischen Literatur* (1880), hän nostaa Turgenevin esille yhtenä aikamme ”upeimmista ilmiöistä” ja ennen kaikkea tämän ”tarpeettomien ihmisten” muotokuvien vuoksi.²⁶

Palander ehdotti Ahoniukselle, että Turgenevilta pyydetäisiin lupa hänen teostensa käännösten julkaisemiseen.²⁷ Oletettavasti Palander piti tällaista menettelyä oikeudenmukaisena, ja lisäksi ilmaisu ”auktorisoi-tu käännös” voitiin ymmärtää myös laadun merkiksi. Palander kirjoitti (ilmeisesti saksaksi) kirjeen Turgeneville Pariisiin ja pyysi nuorelle ystävälleen Ahoniukselle lupaa kääntää ja julkaista venäläisen kirjailijan teoksia suomeksi. Turgenevin saksankielinen vastaus saapui nopeasti maaliskuussa 1882. Hän koki miltei imartelevana päästä osaksi suomalaista kirjallisuutta. Tekijänoikeuskorvauksia hän ei vaatinut. Nuori kääntäjä Ahonius ripusti Turgenevin kirjeen seinälleen kultakehyksiin ja ryhtyi toimeen.²⁸

Syksyllä 1882 julkaistiin Turgenevin *Asja*, ja kääntäjäksi merkittiin ”K. S. -s”. Turgenevin suostumus käännökselle oli siis saatu, mutta jostain syystä tätä ei erikseen mainittu käännösniteessä. Sitten seurasivat *Kolme kohtausta* (1882, *Tri vstretši*), *Aattona* (1883, *Nakanune*) ja *Ensi lem-pi* (1883, *Pervaja ljubov*). Kaikki kolme julkaistiin salanimellä ja mainin-nalla, että ”tekijän luvalla venäjänkielistä suomensi Auramo”.²⁹ Voi olla, että kaksikielinen Ahonius oli epävarma suomen kielestään ja valitsi siksi työskennellä pseudonyymillä turvin. Jos epävarmuutta oli, toteutti *Valvojan* (1882) kriitikko³⁰ kaikki pelot. Pienoisromaani *Asja* oli hänen mielestään sinänsä Turgenevin hyvän nimen arvoinen, koska ”lämmin, taitava käsi on järjestänyt esitystä niin, että tapaukset ja luonteet voimal-lisesti vaikuttavat lukijaan”. Käännös sen puoleen jätti paljon toivomisen varaa, koska siinä oli sekä ”huonosti valittuja ja laimeita sanoja, että huolimattomia ja vääriä lauserakennuksia”.³¹ Mitä tuli *Kolmeen kohtauk-seen*, saivat Palander ja Ahonius tietää *Valvojan* Heikki Hyväriselä, että tämä oli yksi Turgenevin heikoimmista teoksista, novelli, joka oli *de facto* täysin arvoton. Mutta käännös oli silti ”varsin tyydyttävästi” suoritettu.³²

On aiheellista kysyä, oliko Palander ehkä kuullut kirjailija Jac. Ahren-bergin vierailusta Turgenevin luo Bougivaliin Pariisin ulkopuolelle nel-jä vuotta aikaisemmin.³³ Turgenev kärsi silminnähdessä kihdistä, mutta otti silti suomalaisvieraansa vastaan ystävällisesti ja lämpimästi. Heidän

keskustelunsa ajautui välittömästi tekijänoikeusaiheeseen: Ahrenberg ymmärsi, että vallitseva käytäntö julkaista käännöksiä ilman korvauksia tekijälle tarkoitti huomattavia tappioita Turgeneville, jonka silmissä tämä oli puhdasta ryöstöä. Turgenev oli tyytymätön myös siihen, että niin paljon käännettiin välikielen kautta – joko saksasta tai ranskasta. Venäläisen valituksesta vaikuttuneena Ahrenberg pyysi lupaa kääntää tämän esseen ”Hamlet ja Don Quijote”. Turgenev myönsi luvan vaikkakin pettyneenä siihen, ettei suomalaisen kouluvenäjä riittänyt alkuperäistekstin suoraan kääntämiseen. Ahrenbergin käännös julkaistiin vuonna 1893 *Hufvudstadsbladetissa*, joskin taas vailla mainintaa kirjoittajan luvasta.³⁴

Suomessa seurattiin tiiviisti uutisointia Turgenevin terveydentilan heikkenemisestä ja kuolemasta vuonna 1883. Heikki Hyvärinen sai osakseen kirjoittaa *Valvojalle* edesmenneestä kirjailijasta.³⁵ Turgenevissa ihmiskunta oli menettänyt hänen mukaansa ”nerokkaimman ja jaloimman edustajansa”, ”aikakautemme suurimman runoilijan” ja yleisinhimillisten arvojen puolustajan. Turgenevin *Metsämiehen muistelmia*, joka oli käännetty 14 kielelle, muiden muassa arabiaksi ja japaniksi, oli myötävaikuttanut maaorjuuden lakkauttamiseen. Turgenevin muissa teoksissa toistui teema rakkaudesta tuhoavana, lähes demonisena voimana. Turgenevin naishahmoja ihailtiin kaikkialla: ”– tuskin yksikään runoilija on osannut niin tarkalleen ja niin syvästi tutustua naisen hienoon ja mutkikkaaseen sielun-elämään.”³⁶ Turgenevin teoksista Hyvärinen asetti *Isät ja lapset* korkeimmalle – sekä muodoltaan että sisällöltään. Romaanissa kirjailija osoitti, mitä nihilismi on teoreettisella tasolla kuvaamatta sitä kuitenkaan käytännössä. Turgenevin viimeisessä teoksessa *Senilia* runollisuus ja filosofia olivat tehneet kirjoittajan mukaan ”ihanan liiton”.³⁷

Suomessa ei ollut tuohon aikaan omia venäläisen kirjallisuuden asiantuntijoita, joten esitelmät ja artikkelit olivat usein ulkomaalaista alkuperää. Hyvärisen kanssa samaan positiiviseen henkeen luennoi etnografi ja Helsingin yliopiston ranskan kielen lehtori Vladimir Mainov Venäjän sotilasklubissa Helsingissä lokakuussa 1883.³⁸ Mainov luonnehti Turgenevia ”aina intohimoisen rakkauden runoilijaksi”. Luontoa kohtaan hän ilmaisi vahvoja tunteita, mutta ei abstraktina kauneuden

vertauskuvana vaan ihmisen toiminnan paikkana.³⁹ Samalla tavalla Turgenev ei rakastanut Moskovaa ideana vaan konkreettisena kaupunkina. Turgenev saattoi olla huolissaan Venäjän kehityksestä, mutta samalla hän osoitti, että oli ajattelevia ihmisiä, jotka työskentelivät ”uuden, aktiivisen ja hyödyllisen elämän puolesta”. ”Emansipaation runoilijana” hän näki venäläisen talonpojan karkean pinnan alla ”hyvyyden helmiä”. Turgenevin kansalaisuus oli ihmisyys, ja Venäjän epävapauden lääkkeeksi hän kannatti veljeyttä Euroopan kanssa.

Huhtikuussa 1885 sai Helsinki maineikkaan juhlavieraan. Tanskalainen kirjailija Herman Bang luennoi Turgenevistä Seurahuoneella. Bang oli odotettu, suorastaan idolistatuksen omaava vieras. Hänen intohimoinen, innostunut luentonsa keskeytyi toistuvasti puhjenneisiin suosionsoituksiin, vaikka hänen tanskan kielensä ei ollutkaan kaikille ymmärrettävää. Epäilykselle ei jäänyt sijaa: tässä annettiin tarkkanäköinen ja totuudenmukainen kuva kirjailijanero Turgenevistä. Tämän tuotannossa alaluokka oli ”hyväsydämistä kansaa”, kun taas venäläinen yläluokka koostui pelkistä Hamlet-luonteista. Bang puhui myös Turgenevin naishahmoista ja ystävyden ihailusta, ja suitsutti: ”Kukaan ei ole kuvannut kuolemaa niin kuin suuri venäläinen runoilija. Ei kukaan niin kuin hän ole vielä tulkinnut tuota nujertumisen hetkeä.”⁴⁰

Ruotsalainen Alfred Jensen kirjasi *Finsk Tidskriftiin* Turgenevin elämäntarinan nojaten tämän kirjeenvaihtoon.⁴¹ Kirjeistä paljastui ”vaatimaton ja totuutta rakastava kirjailija, jalo ja kaikin tavoin sympaattinen persoona”. Turgenevin vaikutus oli valtava, eikä yksinomaan taistelussa maaojuutta vastaan *Metsämiehen muistelmien* avulla. Kirjoittajana Turgenev oli ”psykologinen mestari”, jota vaivasi ”venäläisille ominainen raskasmielisyys”. Hänen viimeinen teoksensa *Senilia* oli ”vanhuksen ajatuksia, mutta nerokkaan ja rakastettavan vanhuksen”.

Keskellä sotaa vuonna 1915 Helsingin yliopistossa väiteltiin Turgenevin luontokuvauksista. Väitöskirjaansa puolusti Hugo Salonen, myöhemmin rehtori ja kääntäjä, joka käänsi muiden muassa Dmitri Merežkovskin trilogian *Kristus ja Antikristus* ensimmäisen osan. Vaikka väitöskirja oli valmistunut maailmansodan aikana, kansojen keskinäisestä vihamielisyydestä siinä ei ollut jälkeäkään. Salosen tutkielman *Die Landschaft bei I. S. Turgeniev* (1915) ohjaajana oli toiminut professori

Erich Berneker Münchenistä, mutta tekijä oli saanut kommentteja myös pietarilaiselta kirjallisuudentutkijalta Semjon Vengerovilta sekä helsinkiläisiltä professoreilta Konstantin Arabažinilta ja J. J. Mikkolalta. Aikansa kirjallisuudentutkimuksen taustaa vasten Salosen kirja antaa modernin vaikutelman. Hän tarkastelee valoa, sointia ja liikettä luonnossa, päiviä ja vuodenaikoja, vettä ja vuoria, metsiä ja aroja, kulttuurimaisemia, kirjailijan tyyliä, ihmisten suhdetta luontoon. Venäläinen alan julkaisu arvioi Salosen väitöskirjan ja ylisti häntä hyvästä aiheen tutkimuksen tuntemuksesta. Arvion vaatimus siitä, että suomalaisen väittelijän olisi pitänyt ottaa huomioon myös tekijän elämäkerta ja kirjallisuushistoriallinen puoli eikä vain taiteellinen ja esteettinen puoli, viittaa ymmärtämättömyyteen Salosen tekstikeskeisen tutkimusasetelman suhteen.⁴²

VIITTEET

- 1 Ks. esim. Vahros-Pertamo 1959, 75–91. Annamari Sarajas (1968) käsittelee laajemmin venäläisen realismin vaikutusta suomalaiseen aikalaiskirjallisuuteen.
- 2 Wetterhoff 1885, 356.
- 3 Turgenev 1863.
- 4 *Fäder och barn* (Turgenev 1866), *Rök* (Turgenev 1868), *Nyodling* (Turgenev 1877) ja *Ett adelsbo* (Turgenev 1883a).
- 5 Esim. *Annuschka* [Asja] (1864) ja *Den segerjublande kärlekens sång* (1882).
- 6 Esim. ”Ett möte” kokoelmasta *En jägares minnen* (1867), ”En rysk Hamlet” (1868), ”En öfverflödig människas dagbok” (1869), ”Mumu” (1870), ”Clara Militsch” (1883b) ja ”Steppens kung Lear” (1887).
- 7 *Helsingfors Dagblad* 29.10.–11.12.1868.
- 8 Turgenev 1877 ja 1883c. Alkuperäiset teokset olivat ilmestyneet samana vuonna käännösten kanssa.
- 9 *Åbo Underrättelser* 13.7.1872.
- 10 *Efter döden* (1883), *Ett adelsbo* (1883), *Löjtnant Jergunovs äfventyr* (1886), *Faust* (1892) ja *Mumu. Skizzer och studier* (1894).
- 11 K[aarlo] B[ergbom] 1867, 318.
- 12 Turgenev 1872.
- 13 Hyvärinen 1883c, 640.
- 14 Turgenev 1876.
- 15 K.G.S 1876, 218–219.
- 16 Mts. 218.
- 17 Turgenev 1883b.
- 18 Kalima 1907a, 124–127.

- 19 *Hufvudstadsbladet* 24.9.1897.
- 20 Hahl 1898, 60.
- 21 Mp.
- 22 *Hufvudstadsbladet* 1.11.1898.
- 23 *Nya Pressen* 1.11.1898.
- 24 *Fyren* 22/1898, 196.
- 25 Ahonius 1929–1932, 266.
- 26 Palander 1880, 68.
- 27 Mainittakoon, että ensimmäinen auktorisoitu käännös Ruotsissa oli myöskin Turgenevin kertomus, nimittäin romaani *Nov*, vuodelta 1878
- 28 Ahonius 1929–1932, 267.
- 29 Turgenevin kirje Palanderille liitettiin kopiona *Aattona*-niteeseen.
- 30 ”-i-t”, mahdollisesti Arvi Grotenfelt. Ahoniuksen mukaan Arvid Genetz olisi kirjoittanut arvostelun, mikä ei kuitenkaan vaikuta uskottavalta (Ahonius 1929–1932, 267).
- 31 *Valvoja* 22/1882, 464.
- 32 Hyvärinen 1883b, 498–500.
- 33 Ahrenberg 1919, 81.
- 34 ”Hamlet och Don Quichotte”, *Hufvudstadsbladet* 8.–22.10.1893.
- 35 Hyvärinen 1883c, 633–641; 1884, 73–87.
- 36 *Valvoja* 23/1883, 641.
- 37 *Valvoja* 2/1884, 87.
- 38 *Morgonbladet* 27., 30.10., 2. ja 10.11.1883.
- 39 *Morgonbladet* 27.10.1883. Övers. Grae.
- 40 *Uusi Suometar* 10.4.1885 ja *Wiborgsbladet* 30.4.1885.
- 41 Jensen 1886, 341–361.
- 42 Bagri 1916, 267–283.

”Miehuullinen Dostojevski” – suomalaisen lukijakunnan synnystä

Riku Toivola

 <https://orcid.org/0000-0002-0161-1634>

Suomenkielisessä¹ lehdistössä Dostojevskin nimi mainittiin tiettävästi ensimmäistä kertaa maaliskuussa 1879, kun kirjailija joutui hyökkäyksen kohteeksi kotinsa lähellä. *Pietarin Lehti* raportoi, kuinka ”tuntematon mies karkasi hänen kimppuunsa ja, ainoastaan kiittäen ajallaan saapunutta apua, hän pääsi pahantekijän käsistä”.² Pietarilaisissa aikalaismuistelmissa kerrotaan, ettei päällekkäisyys ollut erityisen suunniteltu, vaan ilmeisen juopuneen, ainakin hyvin nälkäisen talonpojan Fjodor Andrejevin äkillinen purkaus satunnaista vastaantulijaa kohtaan. Dostojevskin kerrotaan pyytäneen poliisia vapauttamaan hyökkääjä jo alkuunsa, ja lopulta oikeudessa hän lahjoitti tälle vähän rahaa.³ Suomessa tapauksesta uutisoitiin laajasti – huhtikuun aikana juttu levisi ainakin yhdeksään ruotsinkieliseen ja kolmeen suomenkieliseen lehteen. Pitkällä matkallaan uutinen ehti myös hieman värittyä⁴ – päädyttyään lopulta oululaiseen *Kaiku*-lehteen se oli muuttunut sankaritarinaksi: ”Miehuullinen Dostojevski mäikäytti miestä nyrkillään kunnes poliisi ehti avuksi ja heittiö saatiin kiini”.⁵

Tapaus oli omiaan luomaan käsitystä Dostojevskin kirjailijantyön fyysisestä luonteesta – suomalainen lukija sai kirjailijan ”voimista” heti kouriintuntuvan esimerkin. Kuten edellä ilmenee, kirjailijan ”henkisen

mahdin” kuvattiin usein kumpuavan rankasta fyysisestä ponnistelusta – pakkotyöstä, sairaudesta ja kärsimyksistä, joiden kautta hän nousi voittoon. Vuonna 1879 Dostojevski oli jo 58-vuotias ja uransa lopussa: hänen viimeinen teoksensa *Karamazovin veljekset* (*Bratja Karamazovy*) oli alkanut ilmestyä jatkokertomuksena aikakauslehdessä *Russki vestnik*. Seuraavan kerran ”kuuluisan”⁶ tai ”mainion” ja ”Venäjän yleisössä erinomaista suosiota ja rakkautta”⁷ saavuttaneen kirjailijan nimi mainitaan hänen kuolinilmoituksissaan.

Kolmiosainen muistokirjoitus *Åbo Underrättelser* -lehdessä 1882 näyttää olleen ensimmäinen Suomessa julkaistu Dostojevskin elämää ja tuotantoa laajemmin käsittelevä artikkeli. Sen kirjoittaja huomautti, että kuollessaan kirjailija oli saavuttanut suosiota hyvin laajasti eri kansaryhmien keskuudessa – rikkaista köyhiin ja konservatiiveista liberaaleihin. Toimittaja kiinnitti huomiota kirjailijan hahmon ristiriitaisuuksiin: kuinka vallankumouksellisesta Siperiassa kärsineestä pakkotyövangista sikisi syvästi uskonnollinen keisarin kuuliainen alamainen, joka vihasi kaikkea kumouksellista toimintaa; kuinka kiivaasta ja kömpelöstä käytöksestä karehti vilpitön lapsenomaisen rakkaus kaikkia maailman onnettomia kohtaan; kuinka venäläisestä todellisuudesta ammentava ja isänmaanrakkautta uhkuva kirjailija oli nousemassa maailmalla arvostetuksi humaniksi ajattelijaksi, vertaansa vailla olevaksi psykologisen analyysin mestariksi.⁸ Turkulaislehden artikkelista onkin seulottavissa aihio, jota toimittajat – mahdollisesti ympäri Eurooppaa – toistuvasti käyttivät kirjoittaessaan Dostojevskista seuraavina vuosikymmeninä. Kuusi piirrettä, jotka toistuvat keskusteluissa Dostojevskin teoksista yhä tänäkin päivänä ovat yhteiskunnallisuus, psykologisuus, uskonnollisuus, slaavilaisuus, tekstin mukaansatempaavuus sekä samalla pitkäpiimäisyys.

On huomionarvoista, kuinka lukijat tavan takaa luonnehtivat lukukokemustaan ruumiilliseksi: järkyttäväksi, päihdyttäväksi ja kuumeiseksi. Käsitys siitä, että kaunokirjallisessa tekstissä kirjailija siirtää omat kokemuksensa lukijan tunteisiin välittyä selvästi suomalaisessa Dostojevski-keskustelussa. Oiva esimerkki tästä kuultiin professori Josef Mandelstamin virkaanastujaisluennossa 1897, jonka referaatti julkaistiin *Valvoja*-lehdessä: ”Se joka lukee ’Kuolleesta talosta’ tai romaanin

'Rikos ja rangaistus', tuntee mielessään kauhun, joka karmii luita ja timiä".⁹ Samaa ilmiötä kuvasi *Naisten ääni* -lehden toimittaja vuonna 1921: "Dostojevskin teokset ihan polttautuvat sieluun, ei ainoastaan kertomuksen pääjuoni, vaan niin monet sivuseikatkin, sillä kaikki on niin elävää, kuin olisi itse seisonut siinä todistajana tapahtumien kehityksessä.¹⁰ Niin ikään *Sinisen kirjan* toimittaja kuvaili vuonna 1929, kuinka "ihanaa" on lukea Dostojevskia: "On ihanaa peljätä ja nauttia hänen vaarallisessa maailmassaan. Peljätessään ja nauttiessaan tuntee koko ajan, että on tekemisissä sielua herättävien voimien kanssa".¹¹

Esimerkkejä löytyisi loputtomiin. Eurooppalaisissa älymystöpiireissä syntyneen Dostojevski-muodin on syystäkin luonnehdittu realisoituneen "ekstaattisina tunteenpurkauksina", jotka muuttuivat 1900-luvun alusta eteenpäin "kuluneiksi kliseiksi, joita toinen toistaan keskinkertaisemmat kirjailijat näkivät aiheelliseksi vuodattaa Dostojevskiin tutustuessaan".¹² Dostojevskin kirjojen mukaansatempaavuus, lukijoiden eläytyminen ja haltioituminen ovat kuitenkin eittämättä osa hänen ympärilleen syntynyttä kansanperinnettä, fanikulttuuria.

Tässä luvussa kartoitetaan Dostojevskin suomalaisen lukijakunnan syntyä 1880–1930-luvuilla siltä osin kuin se nousee esille lehtikirjoituksissa Kansalliskirjaston digitaalisista aineistoista.¹³ Dostojevskin tuotannon vastaanotosta on aiemmin kirjoittanut esimerkiksi Annamari Sarajas, joka teoksessaan *Tunnuskuvia* tutkii suomalaisvenäläisiä kirjallisuuskontakteja ja osoittaa realistisen luonnetyyppin käsitteen periytyneen Suomeen nimenomaan Dostojevskin kautta.¹⁴ Eino Karhu teoksessaan *Dostojevski ja Suomen kirjallisuus* kiinnittää huomion erityisesti siihen, kuinka Dostojevskin vastaanotossa heijastuvat suomalaisten asenteet venäläisiin ja Venäjään (myöhemmin Neuvostoliittoon).¹⁵ Samaa aineistoa ovat käsitelleet myös Marja Jänis ja Pekka Pesonen *Suomen käännöskirjallisuuden historia* -kokoelman artikkelissaan.¹⁶ Aiemman tutkimuksen valossa Dostojevskin vastaanottoa on selkeintä ryhmitellä kronologisesti kolmeen eri vaiheeseen, hänen teoksiaan nimittäin käännettiin ja julkaistiin suomeksi miltei kolmessa rykelmässä. Kirjojen julkaisun ohella Dostojevskin teoksia ilmestyi enemmän tai vähemmän kokonaisina jatkokertomuksina sanoma- ja aikakauslehdissä.

Heikkohermoisen ei ole terveellistä sitä lukeakaan

Ensimmäinen vaihe alkaa 1880-luvun puolivälistä, jolloin Dostojevskia oli käännetty ranskaksi, englanniksi ja saksaksi, vaikkakaan ei systemaattisesti.¹⁷ Tätä vaihetta on Suomessakin nimitetty vilkkaan suomennostoiminnan ajaksi.¹⁸ Suomen ruotsinkieliset olivat onnellisesti Euroopan etulinjassa: heti kirjailijan kuolinvuonna 1881 helsinkiläinen Edlundin kustantamo julkaisi Olga Aspelinin Dostojevski-käännöksen *Kränkning och förödmjukelse (Unižennyje i oskorbljonnye)*. Aspelinin työn tiedetään jääneen aikanaan Ruotsissa vähemmälle huomiolle,¹⁹ mutta Suomen kirjallisessa elämässä tämä oli merkkitapaus, jonka ikuisti Heikki Hyvärinen *Valvoja*-lehden katsauksessaan vuonna 1883. Hänen arvostelunsa oli ensimmäinen suomenkielinen selostus kirjailijasta, jonka äänen hän kuvasi kajahdelleen ”päivän polttavimmisakin kysymyksissä, jotka nykyaikaan mahtavasti liikuttavat Venäjän sivistyneen nuorison elävätä ja tiedonhalukasta mieltä”. Kriitikko peräänkuulutti lisää suomennoksia: ”Samaan aikaan kun kirjallisuutemme on rikastunut Turgenevin, Gogolin ja Pushkinin teoksilla, venäläiset kirjailijat Dostojevski ja Potjechin²⁰ ovat sitä vastoin suomalaiselle yleisölle tykkäänään tuntemattomat.”²¹

Hyvärisen laihaksi lohduksi *Anteckningar från det döda huset (Zapiski iz mertvogo doma)* ilmestyi Aspelinin kääntämänä jo joulukuussa 1883. Dostojevskin teosten ilmestymistä suomeksi saatiin kuitenkin odotella vielä neljä vuotta. Suomalaiset sivistyspiirit olivat sentään jo saaneet vihiä Dostojevskista kuten venäläisestä realismista ylipäättään esimerkiksi pietarilaistaustaisen Elisabet Järnefeltin myötävaikutuksella: hänen perhepiirissään esimerkiksi *Rikosta ja rangaistusta* luettiin ja käännettiin ääneen jo kesällä 1883.²² Dostojevski-innostusta suomalaisiin tartutti myös tanskalainen Georg Brandes Helsingissä vuonna 1887 pitämillään luennoilla ”Venäjän suurten kertojien melankoliasta ja kansanluonteeseen perustuvasta syvästä mystiikasta”.²³ Naisyhdistyksen Kuopion haaraosaston toukokuussa 1889 toimeenpanemissa ”arpajaisissa” väkeä oli huoneen täydeltä – siellä ”kuunneltiin rouva Weurlander’in soololaulua ja ihmeteltiin Minna Canth’in esitelmää Dostojevskistä. . . ja ihan lopuksi pistettiin tanssiksi”.²⁴ Minna Canthin tiedetään olleen erityisen kiinnostunut Raskolnikovista ja rikoksen psykologiasta sekä juuri arpajaisten

aikoihin lukeneen A. F. Hasselin suomennoksen *Muistelmista kuolleesta talosta*.²⁵ Hän lieneekin kehitellyt esitelmässään *Vapaisiin aatteisiinsa* vuonna 1890 kääntämiään Brandesin ajatuksia: ”Erinomaisella taidolla Dostojevski kuvaa tuon henkisen pyörtymyksen, joka saa ihmisen syöksymään joko rikoksien tai alttiiksi antamusten syvyyteen.”²⁶

Ensimmäisinä Dostojevskiin pääsivät suomeksi tutustumaan Oulussa ilmestyvän nuorsuomalaisen *Kaiku*-päivälehden lukijat helmikuussa 1887, kun tämä levikiltään aikansa laajin maaseutulehti julkaisi kertomuksen ”Joulukuusi” (”Maltšik u Hrista na jolke”).²⁷ Tarina on Dostojevskin versio H. C. Andersenin ”Pienestä tulitikkutyöstä” – rikkaan talon yltäkylläisten ikkunoiden äärelle kylmään tuupertunut pienokainen muuttuu enkeliksi ja pääsee juhlimaan joulua Kristuksen kuusen äärellä jo aiemmin nälkään kuolleen äitinsä ja muiden köyhyydestä kärsineiden kanssa. Koskettava kertomus loi kuvaa hartaasta ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta huolestuneesta kirjailijasta. Vuosisadan vaihteessa se levisikin esimerkiksi toimittaja ja näytelmäkirjailija Eero Alpin sekä pappisvirastaan railakan käytöksen vuoksi erotetun ja sittemmin kääntäjäksi ja kirjailijaksi ryhtyneen Jebets Jesiel Judi Säilän (Judén)²⁸ käännoksinä. Tarinaa painattivat niin kansallismieliset kuin työväen asiaa ajavat ja raittiusaatettakin kannattavat julkaisut ja kulttuurilehdet.²⁹ Vuodenvaihteessa 1930–1931 ”Joulukuusi” ilmestyi kristillisen nuorisotyön uranuurtajan ja tietokirjailijan Yrjö Karilaan suomentamana 17 eri lehdessä.³⁰ Vuonna 1936 tarina julkaistiin WSOY:n *Slavilaisten kirjallisuuksien kultaisessa kirjassa* Pietarissa syntyneen ja Moskovassa opiskelleen venäjän opettajan ja suomentajan V. K. Trastin käännoksenä.

Vain hieman yli viikon kuluttua ”Joulukuusen” ensijulkaisusta pääsivät myös satakuntalaiset perehtymään Dostojevskiin, kun maakuntalehti *Lounas* alkoi painaa jatkokertomuksena Martti Wuoren suomentamaa ”fantastillista kertomusta” *Lempeäluontoinen (Krotkaja)*. Loppuvuodesta 1887 tamperelainen Hjalmar Hagelbergin kirjapaino julkaisi vaimonsa itsemurhaa surevasta panttilainajaasta kertovan pienoisormaanin myös yhtenäisenä niteenä. Tämä ensimmäinen suomeksi julkaistu Dostojevskin teos vaikuttaa jääneen vaille arvioijien huomiota, odottihan suomalaisia heti seuraavana vuonna kaksi suurteosta.³¹ Wuoren teksti jatkoi kuitenkin elämistään: myöhemmin sitä julkaistiin jatkokertomuksina

nimillä *Krotkaja*³² ja *Panttilainaja kertoo*³³ sekä vuonna 1915 uusintapainoksena nimellä *Kahden sydämen salaisuudet*.

Virkamiesuransa ohella Pietarissa Wuori suorastaan huhki Dostojevski-käännösten parissa. Hänellä oli kuitenkin kilpailijoita. Ajan tavan mukaan kääntäjät ja kustantajat viestivät toisilleen lehti-ilmoitusten avulla. Esimerkiksi marraskuussa 1885 *Uusi Suometar* -lehdessä julkaistu ilmoitus on todennäköisesti Wuoren lähettämä: ”Kollisionin välttämiseksi ilmoitetaan että Dostojevskin romaani ’Rikos ja Rangaistus’ (Преступление и Наказание) parasta aikaa suomeksi käännetään.”³⁴ Lokakuussa 1887 samassa lehdessä julkaistiin kuulutus: ”Esiintulleista syistä ilmoitetaan, että Dostojevskin *Muistelmia kuolleesta talosta* jo on suomennettu.”³⁵ Ilmoitus ei tavoittanut kustantajia, sillä edelleen elokuussa 1888 Wuori muistutti, että ”F. M. Dostojevskin oivalliset teokset ’Rikos ja Rangaistus’ ja ’Muistelmia kuolleesta talosta’ ovat valmiksi suomennetut. Halulliset kirjankustantajat voivat lähettää kirjeensä tämän lehden konttoriin ’M. A. B:lle’”.³⁶ Samaan aikaan lehtiin kuitenkin putkahteli jo mainoksia, että ”Hra K. J. Gummeruksen kustannuksella on Jyväskylän kirjapainosta ilmestynyt A. F. H:n suomentama mainion venäläisen kirjailijan F. M. Dostojevskin kuuluisa teos ’Muistelmia kuolleesta talosta’. Siinä kuvataan erinomaisella taidolla ja todellisuudella oloa Siperian vankiloissa”.³⁷ Kirjeessään Wuorelle 4.9.1888 hänen vanha opettajansa Gummerus pahoittelee, että näki ilmoituksen *Uudessa Suomettaressa* liian myöhään, kun Jyväskylän lyseossa tuolloin venäjän kielen opettajana toimineen A. F. Hasselin suomennos *Muistelmista* oli jo painettu. Samalla hän kuitenkin ilmoittaa kiinnostuneensa *Rikoksen ja rangaistuksen* julkaisemisesta.³⁸

Antti Fredrik Hasselin vuonna 1888 julkaistu suomennos *Muistelmista* sai innostuneen vastaanoton. Arvostelijat toteavat käännöksen kielen olevan ”verrattoman hyvää, oikein mallikieltä. Kirjan ulko-asukin tuottaa kustantajalle suurta kunniaa”, joskin *Auran* kriitikon mielestä teos on paikoittain ”hieman pitkäpiimäinen ja sen draamalliset kohdat olisivat ehkä voineet olla useampia”.³⁹ Myös Wuori julkaisi teoksesta oman arvionsa, jossa hän vaikuttuneena Dostojevskin taidosta kuvata ”sisällistä sielun elämää” painottaa, että *Muistelmat* on tekijänsä parhaimpia teoksia, sillä ”siinä esiintyvät ihmiset ovat niin verrattoman taiteellisesti kuvatut”.⁴⁰

Romaanin sanomaa kriitikot tulkitsivat kahdesta näkökulmasta – uskonnollisesta ja yhteiskunnallisesta. Dostojevskin miellettiin löytäneen paatuneistakin rikollisista ”jotakin tosi-inhimillistä, jonkin pirstaleen tuosta alkuperäisestä Jumalan kuvasta, joka lankeemuksen kautta on rikonnut”.⁴¹ Samalla *Muistelmilla* nähtiin olleen konkreettisesti merkitystä vankilaolojen parantamisessa, Wuoren mukaan ”rangaistuksen ylipäänsä ja erittäinkin pakkotyöhön tuomittujen pahantekijäin kohtalon lieventämiseksi”.⁴² *Auran* kriitikko piti ilmeisenä, että teoksen ansiosta vanhat ruumiilliset rangaistukset, kuten kujanjuoksu, polttomerkitseminen ja nuuttaruoska on Venäjän vankiloista poistettu.⁴³ Dostojevskin teos nousi myöhemmin usein esille, kun lehdissä kirjoitettiin vankeinhoidosta,⁴⁴ heihin kohdistuneista ylilyönneistä, kuten raipparangaistuksista,⁴⁵ tai hyödyttömän työn teettämisestä.⁴⁶ Vuonna 1925 eräs toimittaja jopa vertaa Dostojevskin kirjaa oloihin Tammisaaren pakkotyölaitoksessa: ”Vankila ei ole näissä asioissa aivan hautaan verrattava, mutta monessa suhteessa voidaan verrata kuolleeseen taloon, kuten vankilapsykologian etevin tutkija Dostojevskij sanoo.”⁴⁷

Uusi pietarilaistaustaisen Ida Pekarin suomennos *Muistelmista kuolleesta talosta* saatiin WSOY:n kustantamana pääsiäisenä 1931. Siihen mennessä suomalaiset olivat ehtineet tutustua Dostojevskin suurteoksiin ja ihastua kirjailijan ääneen ”niin äärimmäisenä herkkyydessään ja niin hajanaisena”, jopa niissä määrin, että lukijoiden kerrottiin pahoitelleen, ettei heidän ihailemansa kohde tässä ”eheämmässä ja dokumentaalisemmassa” teoksessaan ole ”tarpeeksi sairas sielultaan ja tarpeeksi hajanainen sekä epätaiteellinen sanonnaltaan”.⁴⁸ *Muistelmia* mainostettiin 1930-luvun arvioissa ”hyvänä pääsiäiskirjana”,⁴⁹ joka sopii ”ihmeen hyvin luettavaksi juuri nyt, jolloin kristikunta valmistautuu vastaanottamaan kärsimyksen juhlaa”.⁵⁰ Sen nähtiin muita Dostojevskin teoksia selkeämmin kertovan yleisinhimillisestä myötätunnosta ja anteeksiannosta.⁵¹

Rikosta ja rangaistusta Wuori oli ilmeisesti tarjonnut kustannettavaksi myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, joka alkusyksystä 1887 tyytyi jättämään asian tuonemmaksi,⁵² sillä aiemmin tehdyn päätöksen mukaisesti seuran varat suunnattiin tieteellisten, ”enemmän huomiota vaativien” teosten kustantamiseen, ja ”Raskolnikovin” monen ulkomaisen

romaanin tavoin (kuten Tolstoin *Sota ja rauha*) katsottiin sopivan paremmin yksityisen kustantajan käännettäväksi.⁵³ Kynnelle kykenevät olivat saaneet jo tutustua teokseen ruotsalaisen kemistin, David Stefanus Hectorin ruotsinnoksena (1883–1884). Kuten eräs toimittaja kokemusta kuvasi: ”vavistiin lukiessa Dostojevskin verratonta sieluelämän kuvausta ’Raskolnikovissa’, heitettiin pois, mutta uudelleen lukemaan ruvettiin.”⁵⁴ Hartaasti toivotun suomennoksen ilmestymisestä 1888–1889 suomalaiset lukijat saivatkin olla ”erittäin kiitollisena” herra Gummerukselle,⁵⁵ joka maksoi Wuorelle työstä 1 000 markkaa.⁵⁶

Wuori itse kuvaili *Uudessa Suomettaressa*, että vaikka teos ”tekeekin lukijaan hirveän rasittavan vaikutuksen, on se niin huvittava, ettei sitä raski kädestään laskea, ennenkuin sen on loppuun lukenut”.⁵⁷ Myös kriitikoiden arvioissa korostui vaikuttava lukukokemus: ”teos jännittää mieltä niin suuresti, että heikkohermoisen ei ole terveellistä sitä lukeakaan”, ja Wuoren suomennosta pidettiin suurelta osin onnistuneena, vaikka kielelliset pikkuseikat lukijoita vaivasivatkin.⁵⁸ *Valvoja*-lehden katsouksessa Hyvärinen piti Wuoren käännöstä ”erittäin tarkkana”, mikä oli sekä ansio että harmin aihe, sillä suomennos ”paikoittain kovin orjallisesti seuraa alkuteoksen lauserakennustakin, jonka kautta useat kohdat suomennoksessa käyvät kovin kankeiksi, eikä niitä ole helppo ymmärtääkään, ellei lukija osaa arvata mitenkä ne kuuluvat venäläisessä muodossaan”. ”Psykologillinen” analyysi Dostojevskin teoksessa oli Hyvärisen mukaan ”mitä hienointa”, mutta sitä vaivasivat ”samat puutteet ja varjopuolet, jotka yleensä ovat hänen kirjailijaluonteellensa omituiset [– –] liikanainen pitkänveteisyys ja väliin rasittava tarkkuus pienimpienkin mielenliikutusten kuvaamisessa, jota paitse teknillistä kokoonpanoa häiritsee sen melkoinen hajanaisuus.”⁵⁹

Näin oli Suomessa julkaistu ensimmäiset kolme Dostojevskin teosta, joita alettiin tutkia kiihkeästi. Anders Igelström kertoi venäläisessä lehdessä lukeneensa (Helsingin) Aleksanterin yliopiston opiskelijoiden hämmästyneen Raskolnikovin huoneen kuvauksesta: ”Vilpittömästi pahoitellen, sekoitettuna kauhuun, he kysyivät: ’Elävätkö opiskelijat kansasi [Venäjällä] todella tällaista elämää?’”⁶⁰ Ennen vuosisadan vaihdetta suomalaiset saivat satunnaisesti luettavakseen vielä katkelmia Dostojevskin pienemmistä teoksista *Kaksi itsemurhaa (Dva samoubijstva)*⁶¹,

*Keskenkasvuinen (Podrostok)*⁶², *Jefimoff (Netotška Nezvanova)*⁶³. Lisäksi sentimentaalinen romaani *Valoisia öitä (Belyje notši)* julkaistiin jatkokertomuksena ja lopulta myös kokonaisena niteenä, jonka oli suomentanut yllä mainittu J. Säilä nimimerkillä ”-teini”.⁶⁴

Köyhälistön runoilija

Toinen intensiivinen julkaisuvaihe ajoittuu 1900-luvun alkuun, jota leimasivat vanhojen maailmanvaltojen, myös Venäjän käymistila, työväenluokan herääminen tai ”luokkataistelun kiihtyminen, yksilön ja yhteiskunnan vastakkainasettelu, uusromanttinen individualismi”, kuten Karhu kuvaa.⁶⁵ Dostojevskia verrattiin nietscheläisyyteen, vallankumousetiikkaan, ja vastaanotossa korostui hänen asemansa yhteiskunnallisen kritiikin symbolina. Venäjän vuoden 1905 vallankumousta, Suomessa tapahtunutta suurlakkoa ja ensimmäisen venäläistämiskauden päättymistä seurasi suomalaisen työväenliikkeen itsetunnon kohoaminen, kansallismielisyyden herääminen entisen rahvaan parissa sekä naisasia-liikkeen läpimurto, joita säästi työväen sivistämiseen ja lukuharrastuksen kasvattamiseen tähtäävä painotyö. Dostojevskin teokset päätyivätkin nyt erityisesti työväenluokan lehdistön julkaisuihin. Tsaarivaltaa tavalla tai toisella vastustavat tai siitä kärsineet tahot löysivät Dostojevskin elämästä ja tuotannosta kosketuspintoja omaan taisteluunsa – kuvaavaa on, että vuosina 1905–1906 esimerkiksi *Muistelmia kuolleesta talosta* ilmestyi lehdissä lyhennettynä kertomuksena nimellä *Toverini vankilassa*.⁶⁶

Dostojevskin suomennoksia ilmestyi kiihkeästi varsinkin vuonna 1907. Muiden muassa turkulaisen *Satamatyömiehen* konttori päätti julkaista sopuhintaan ”vanhoista kaavoista riippumatonta, sekä sangen mukaansa tempaavasti kirjoitettua” yhteiskuntaoloja käsittelevää kirjallisuutta. Olga Niskasen suomentama *Rikos ja rangaistus* ilmestyi ensin 20 vihkona, ja lopulta kokonaisena niteenä 1908. Sen leviämistä nopeutettiin lupaamalla asiamiespalkkioita. Työväenlehdistössä käydyssä laajassa mainoskampanjassa painotettiin, että Dostojevski oli aito ”köyhälistön runoilija”, itsekin ”sairas ja onneton, tunsi kaikki inhimillisen kurjuuden eri ilmiöitä omassa persoonassaan”. Nyt kun teos ilmestyy

”työväen kustantamana, on siihen sitäkin suuremmalla syyllä riennettävä tutustumaan”.⁶⁷

Samana vuonna Kööri Kaatran Tampereella perustamassa sarjassa *Markan kirjasto*⁶⁸ ilmestyi Hanna Pisan suomentama *Pelaaja. Erään nuoren miehen päiväkirjasta (Igrok)*, josta liikemies Isak Julin julkaisi uusintapainoksen ”helppohintaisessa” *Neljänkymmenen pennin kirjastossaan* jo 1912 (nro 7). Mainoksissa ”mielettömyyteen asti kehittyneen pelikiihkon ja sokean rahanhimon säälettäviä uhreja” kuvaavaa kirjaa kehuttiin jopa sellaiseksi, ettei ”välinpitämättöminkään lukija saata välttää kiusausta lukea se yhteen menoon alusta loppuun”.⁶⁹ *Valvoja*-lehden arviossa 1908 Yrjö Koskelainen kiitteli Pisan onnistunutta suomenosta. Hänen mielestään *Pelaaja* oli ylipäätään teoksena ”keskitetympi” ja ”nautittavampi” kuin Dostojevskin ”laajat, konsipeeraamattomat” romaanit, ”jotka helposti järkyttävät hermoston tasapainostaan”. Kriitikko yhdisti pelihimon stereotypiaan venäläisen kansanluonteesta: ”Vastaamme virtaa venäläinen ilma ja ohitsemme liikkuu muutamia venäläisiä ihmistyyppejä, jotka piirtyvät syvälle mieleen.”⁷⁰ On huomattava, että myöhemmin, itsenäistymisen jälkeen teosta luettiin esimerkkinä suomalaisten ja venäläisten eroista, todisteena venäläisiin liitetystä kaaoksen leimasta, kuten *Turunmaa*-lehden toimittaja kirjoittaa 1929: ”Eritäinkin juuri venäläiset ovat aina tunteneet erikoista vetoa kaikkiiin pelisaleihin. Luonteensa mukaisesti he voivat olla aina toivorikkaita, kuvitella aina suuria, vieläpä tappionsakin hetkellä nauttia pelin jännityksestä, ja panna kaikki yhden kortin varaan.”⁷¹ Tässä yhteydessä lehdet olivat hyvin kiinnostuneita myös kirjailijan omasta peliriippuvuudesta.

Yhä samana vuonna 1907 myös Otava julkaisi helppohintaisessa kirjastossaan inkeriläisen Pekka Niukkanen⁷² suomennoksen *Sorrettuja ja solvaistuja*. Ruotsinnosten ohella jotkut olivat saaneet tutustua teokseen jo *Wiipurin Sanomain* 153-osaisena jatkokertomuksena vuonna 1893 nimellä *Sorron alla* sekä *Inkeri*-lehden julkaisemana vuosina 1902–1903 nimellä *Masennettuja ja solvaistuja*. Lehdessä suomentajan nimeä ei mainita, mutta kyseessä voi hyvinkin olla sama Niukkanen, jonka tiedetään olleen myös yksi *Inkerin* toimittajista. Joulukuussa 1902 julkaistu leikkimielinen haastattelu kuvasi teoksen nihkeää vastaanottoa:

Onhan siin 'Inkerissä' monta hyvää asiaa, vaikka – paljon turhaakin on, niinkuin se luku siell' viivan all'; mikäs taas olikaan? Hukajaat vaan turhaan paperii koko vuuven, kuka sitä muka lukoo, mie ainakaan en jaksä sitä seurata, sanoi Simolan Matti, joka jo kolmatta vuotta 'Inkeriä' tilaa. Tarkoitatte kai Dostojevskin romaa-nia 'Masennettuja ja solvaistuja', kysyin.⁷³

Mutta lienee teoksella lukijoitakin ollut: kun kerran viikossa ilmestyneen tarinan julkaisut yllättäen harvenivat, joutui lehti ilmoittamaan ”eräille kyselijöille”, että *Masennettuja ja solvaistuja* on ”viivähtänyt osiksi siitä syystä, että suomentajalla on tällä välin ollut auttamattomia esteitä suomennoksen jatkamiseen, osiksi siitäkin syystä, että on aikomus julaista sitä lisälehtenä suurempi määrä kerrassaan”.⁷⁴ Innottomaan sävyyn jatkoi *Valvoja*-lehden arviossa 1907 Viljo Tarkiainen, jonka mukaan romaanin tyyli oli ”melkein kuin sanomalehtireportterin” eli ”pitkäveisteistä ja huolimattontaa”. Teoksen ansiona hän kuitenkin pitää sen yhteiskunnallista fasettia: ”syvä myötätunto 'sorrettuja ja solvaistuja', kärsiviä ja masentuneita kohtaan koskettaa lämpimästi lukijan sydäntä”, häneen tekee vaikutuksen, kuinka kirjailija ”analyseeraa sekavatkin tunnelmat ihmeteltävän selvästi” ja näkökulma on ”keskitetty ihmiseen, sielunelämään”.⁷⁵

Toinen niukasti suosiota niittänyt teos oli Juho Ahavan hämeenlinnalaisen Kariston *Kirjallisia pikkuhelmiä* -sarjaan vuonna 1908 suomentama kertomus ”Vieras rouva ja mies vuoteen alla” (”Тшужаја жена и муш под кроватју”). Esimerkiksi *Valvojan* kriitikko Tarkiaisesta tämä ”teennäinen”⁷⁶ ja ”vähäpätöinen jutelma vieraaseen – nähtävästi ranskalaiseen – malliin”, jonka Dostojevski on ”joskus suurempien töidensä lomassa tekaissut – kenties hengenpitimikseen”, olisi huoletti voinut jopa jäädä suomentamatta.⁷⁷ Myös muita Dostojevskin pienempiä teoksia ilmestyi työväenlehdissä tasaiseen tahtiin – ”Rehellinen varas” (”Тшестныи вор”) ja *Synkimmästä sopesta* (*Zapiski iz podpolja*),⁷⁸ ”Satavuotias” (”Stoletnjaja”)⁷⁹ sekä ”Hassunkurisen miehen uni” (”Son smešnogo tšeloveka”), jonka mainostettiin olevan erinomainen näyte kirjailijan kristillisestä sosialismista ja idealistisesta katsantokannasta, joka heijastelee myös ”henkistä anarkismia ja yksilöllistä eristäytymistä”.⁸⁰

Dostojevskin yhteiskunnallista vastaanottoa 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kuvaa myös vuodesta 1908 lähtien työläislehdistössä⁸¹ satunnaisesti ilmestynyt julkaisu nimeltä ”Pappi ja piru” tai ”Pappi ja paholainen (Vanha tarina)”. Alkusanojen mukaan Dostojevski kirjoitti tekstin lyijykynällä seinään ”hervittävässä” Pietari-Paavalin linnoituksessa, ja se on jopa päivätty 18. joulukuuta 1849, eli muutama vuorokausi ennen petraševskiläisten kuuluisaa ”valeteloitusta”. Tarinassa lihava kultaan verhottu pappi saarnaa räiskyvästi köyhälle ja räyiselle seurakunnalle, pelottelee ihmisparvoja perkeleellä ja helvetin liekeillä. Sattumalta kirkon liepeillä pälyillyt piru kuulee nimeään kutsuttavan, säälii kansaa ja tempaa ”paksun isäsen” lentomatikalle, näyttää tälle tehtaan polttavan kuumuuden, maatilán raskaat työt, likaisia ja pimeitä loukkoja, joissa työväki asustaa, ja lopulta vankilan, jossa syöpäläiset suurissa joukoissa kalvoivat syyttömien vankien alastomia ruumiita.

”Vanhan tarinan” lähde on tuntematon – papin ja perkeleen mittelen voi johtaa folkloristisiin motiiveihin asti, lentomatka on tyypillisen mefistolainen. Samaa tarinaa kerrottiin myös amerikkalaisten sosialistien keskuudessa – esimerkiksi yhdysvaltalainen vasemmistokirjailija Upton Sinclair on julkaissut sen englanniksi, ja sen tiedetään levinneen vuosisadan alussa lentolehtisenä venäläisten tehdastyöläisten keskuudessa.⁸² Runomuodossa tämä satiiri – ilman viittausta Dostojevskiin – julkaistiin venäjäksi ainakin pietarilaisessa lehdessä *Rabotšaja mysl* jo vuonna 1899, ja se näyttää päätyneen myös Genevessä julkaistuun venäläisten sosiaalidemokraattien laulukirjaan vuonna 1902. Runo sopii laulettavaksi Suomessakin esimerkiksi Annikki Tähden esittämänä tunnetun ”Stenka Rasinin” sävelin, ja sitä voi luonnehtia yhdeksi ”etabloituneista” vallankumousajan lauluista – se löytyy jopa arvostetusta neuvostoliittolaisesta akateemisesta bolševististen runojen julkaisusta.⁸³

Toinen tyypillinen esimerkki sydäntä riipaisevasta pseudodostojevskilaisesta tarinasta on nimeltään ”Kuolleessa talossa”⁸⁴ tai ”Valkoinen vuohi”⁸⁵. Siinä köyhän pojan ainut ilo – vuohi nimeltä Vasja – teurastetaan. Julkaisijoidensa mukaan se on katkelma teoksesta *Muistelmia kuolleesta talosta*. Dostojevskin omassa teoksessa on kyllä jouluaikaan sijoittuva episodi, jossa kerrotaan Vasja-pukista, Timofeista ja Aniskasta, niinpä kyseinen tarina on sepitetty romaanin jatkokertomukseksi. Yhteiskun-

nalliseksi ja eettiseksi ajattelijaksi mielletyn Dostojevskin nimi on tarinassa vain tuomassa sille auktoriteettia.

Vielä yksi merkillepantava tilanne, jossa Dostojevskin syvää rintaääntä kuultiin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden nimissä, oli Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlan juhlakonsertissa Kuopiossa 1914:

”Kärsimys on pyhä asia” on se loppukerta, joka toistuu läpi Dostojevskin erään merkillisimmän teoksen. Me voimme omaksua tämän lauseen sitä hiukan täydentäen: ”Oikeutensa puolesta yksimielisenä kärsivän kansan kärsimys on todellakin pyhä asia, eikä vain pyhä, mutta samalla puhdistava ja kohottava”.⁸⁶

Toisen venäläistämiseen tähdänneen sortokauden alla ja hetkeä ennen 1. maailmansodan syttymistä *Valvoja*-lehden päätoimittaja sekä eteläpohjalaisen osakunnan inspektori Kaarle Laurila, tuleva taidefilosofian professori, piti rohkean juhlapuheen. Sanomansa Suomen kansan ahdingosta hän verhosi nokkelasti slavofiliksi ja venäläiseksi patriootiksi tiedetyn Dostojevskin hartaaseen kärsimysfilosofiaan.

Dostojevski-renessanssi

Dostojevskin vastaanoton kolmannen vaiheen voi katsoa alkaneen vuonna 1921 Dostojevskin 100-vuotispäivästä, josta uutisoitiin laajasti lehdistä ympäri Suomen. Helsingin yliopistossa järjestettiin juhluvuoden kunniaksi kirjailijalle omistettu kaksipäiväinen seminaari, jossa slaavilaisen filologian suomenkielinen professori J. J. Mikkola sekä ruotsinkielinen yliopistonlehtori Oskar von Schoultz esitelmöivät hänen tuotantonsaan. Luentojen muistiinpanot julkaistiin pitkäkköinä artikkeleina *Hufvudstadsbladetissa*.⁸⁷ Vaikkei seminaari varsinaisen yleisömenestys ollutkaan, mitä luennoitsijoiden kuvattiin ääneen harmitelleen, se herätti vahvoja reaktioita. Esimerkiksi pohjalaislehti *Ilkassa* julkaistu reportaasi ”Yliopistomme ryssä juhlimassa” ilmensi, miten tulenarka aihe venäläinen kirjallisuuden harrastaminen 1920-luvun alun Suomessa oli. Kirjoittaja kysyy, miksi satavuotiasta Dostojevskia juhliittiin, mutta

ei juhlistu vaikkapa Dantea, jonka kuolemasta 1321 tuli saman vuoden syyskuussa kuluneeksi 500 vuotta.⁸⁸ *Ilkan* äänenpainot eivät kuitenkaan edustaneet kaikkien suomalaisten lukijoiden kantoja. Esimerkiksi vaasalaislehti *Työn Äänen* pakinoitsija Esa Paavo-Kallio kirjoitti, tosin vasta muutaman vuoden kuluttua, vastineen *Ilkassa* julkaistulle uutiselle, ja lisäsi epäilevänsä, että tarvitaan vielä monta sukupolvea, ennen kuin Suomessa nähdään Dostojevskin kaltaisia suuruuksia.⁸⁹

Työ suomalaisen kulttuurin edistämiseksi kävi kuumana, niinpä myös Dostojevskin suomentaminen jatkui yhteiskunnallisten murrosaikojen lomassa vilkkaana. Aiempina vuosikymmeninä tavan takaa ilmestyneet pienemmät lehtijulkaisut, joita jatkoi *Toveritar*-lehdessä vuonna 1925 julkaistu jatkokertomus *Katarina (Hozjajika)*, jäivät vähitellen kuriositeeteiksi. Vuonna 1917, vielä ennen itsenäistymistä ja sisällissotaa ilmestyi uusintapainos Wuoren kääntämästä *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Se oli kuitenkin kieliasultaan jo auttamattomasti vanhentunut. [S]anamuodot ovat raskaat ja pitkät, ja yleensä on koko käännös mahdollisimman epätaiteellinen. Myöskin kansikuva on epäonnistunut ja kömpelö”, ruoti *Helsingin Sanomien* kriitikko, ja enteili, että romaanin ”hatara rakenne, raskastyyllisyys ja monet pitkävetisyydet” saattavat häiritä kärsimätöntä nykylukijaa.⁹⁰ Niinpä vuonna 1922 WSOY:n sarjassa *Mainehikkaita romaaneja* julkaistu ”ilmiömäisen suomentajan”⁹¹ Juho August Hollon käännös sai erittäin kiitollisen vastaanoton. *Uusimaa*-lehden kriitikon mielestä se oli ”uudestisyntyttävää, syventävää lukemista”, jossa Dostojevskin psykologinen analyysi esiintyi ”voittamattomana, peloittavana mahtina”. Samaan hengenvetoon hän kuitenkin totesi teoksen esittelevän ”myös sen aito-venäläisen sairassieluisuuden joka suuren vallankumouksen puhjettua teki Venäjän vastustuskyvyttömäksi bolshevismmin myrkytykselle”.⁹²

Otava järjesti 1920-luvun lopulla massiivisen Dostojevski-projektin, jonka airuina toimivat suomentajat V. K. Trast ja Ida Pekari. Kun ensimmäinen voimainnäyte *Karamazovin veljekset (Bratja Karamazovy)* ilmestyi kokonaisuudessaan⁹³ Trastin kääntämänä vuonna 1927, *Helsingin Sanomien* kriitikko Lauri Viljanen kuvasi tapausta suoranaiseksi ”Dostojevskirenessanssiksi”.⁹⁴ *Karamazovin veljesten* lukemista edistääkseen Otava järjesti syksyllä 1927 ”kirjallisen kilpailun”, jonka osan-

ottajien oli tiedettävä, miltä romaanin sivuilta oli otettu 12 valikoitua sitaattia.⁹⁵

Trastin suomennoksen mainostettiin esittävän ”koko Venäjän henkisen haahmon, sen ihmisten suuret tuskat, suuret toiveet ja suuren rakkauden”.⁹⁶ *Tampereen Sanomien* kriitikko arveli, että ”suomalaiselle on vaikeata ymmärtää näin aitovenäläistä teosta”, sillä teoksen henkilöhahmot ovat ”venäläisiä, vieraita länsieuroopalaisen ajatuselämälle”.⁹⁷ Myös V. A. Koskenniemi kirjoitti Dostojevskista, että ”monet ovat luulleet voinansa juuri hänen avullaan saada valaistusta Venäjän sfinksin arvoitukseen”, ja että hänen ”mystillinen, epäratsionalistinen laatunsa tuntuu löytäneen runsasta vastakaikua maailmansodan sielullisia jälkitauteja potevassa maanosassamme”.⁹⁸ Venäläisyys kaikkineen vaikuttaa olleen ristiriitaisen torjuva houkutin Dostojevskin teosten äärelle. Jo aiemmin on todettu, että vallankumouksien ja itsenäistymisen jälkeen Dostojevskia luettiin paljolti hänen kansallisuutensa näkökulmasta, venäläisen elämän kuvaajana, Venäjän kaaoksesta varoittaneena profeettana tai päinvastoin yhtenä bolševikkien ensimmäisistä kannustajista. Erityisesti 1920-luvulle tultaessa mystinen ”venäläisyys” käsitettiin länsieurooppalaisten arvojen vastavoimaksi.⁹⁹

Tästäkin syystä Otavan käännössarjan toisen romaanin, *Riivajaisten* (*Besy*) ilmestymistä odotettiin entistä kiinnostuneempana.¹⁰⁰ Aiemmin siitä oli ilmestynyt vain sitaatteja *Iltalehdessä* vuonna 1924.¹⁰¹ Pekarin käännöksen ilmestyttyä useat kriitikot kuvasivat, että ”Riivaajat on bolshevismien myrkyttämässä Euroopassa ja erittäinkin näiden ’riivaajien’ välittömässä naapuruuudessa eläen erikoisen mielenkiintoista luetavaa”.¹⁰² Uskottiin, että ”kaiken sen, minkä Dostojevski ’Riivaajissaan’ ennustaa, ovat bolševikit Venäjällä täsmälleen toteuttaneet”¹⁰³, tutkittiin, ”mitä Dostojevski sanoo kansansa luonteesta ja tulevaisuudesta” ja ihmeteltiin hänen selvänäköisyyttään.¹⁰⁴ *Kotimaa*-lehden mukaan teos tarjosi näkökulman ihmismielen heikkouksiin ja ristiriitaisuuksiin, mutta konkretisoi ajatuksen nimenomaan venäläisiin – että kuvaus riivaajista ”auttaa ymmärtämään niitä alkeellisia voimia, mitkä venäläisessä sielussa asustavat, voiden johtaa hänet aavistamattomiin tekoihin”.¹⁰⁵ Omassa romaanin taustoja valottavassa artikkelissaan Pekari myöntää, ettei *Riivaajia* lukiessa voi olla vertailematta siinä esitettyjä vallankumouksellisia

voimia bolševikkeihin, mutta korostaa, että juuri Dostojevskilta on ammennettu voimaa uskoa, että ”ristin tietänsä kulkeva Venäjän kansa on kärsimyksillään lunastava sekä omat että Euroopan synnit”.¹⁰⁶

Kolmas Otavan julkaisemien suurteosten sarjassa oli jälleen Trastin suomentama *Idiootti*. Myös sitä tavattiin laajalti ”venäläisen arvoituksellisen kansansielun” läpileikkauksena, ja sen filosofiaa ja henkilöahmoja arveltiin suomalaiselle lukijalle ”vaikeasti käsitettäväksi”.¹⁰⁷ Mutta kuului myös toisensuuntaisia ääniä. Esimerkiksi Etelä-Karjalan nuorisoseuran äänenkannattaja kirjoitti:

Me suomalaiset olemme oppineet vuosisatojen kuluessa suhtautumaan varovaisesti kaikkeen venäläiseen [– –] Meillä on joukko sivistyneitäkin ihmisiä, jotka eivät tahdo tutustua edes venäläiseen taiteeseen vain sen vuoksi, että se on venäläistä. [– –] *Idiootti*. Se on sellainen psykologinen luonnekuvaus ja kertojataidon mestarinäyte, ettei kenelläkään ole varaa jättää siihen tutustumatta.¹⁰⁸

Merkillepantava on myös Rafael Koskimiehen arvio:

[– –] ei voine kieltää, että ’*Idioottia*’ lukiessa joskus tuntee olevansa joko hullujenhuoneessa tai Neuvosto-Venäjällä. Ja kuitenkin, syvemmin katsoen, jos lopulta tilittää itselleen tämän romaanin antamia vaikutelmia, niin on pakko tunnustaa, että siihen sisältyy kaikkea sitä, mikä kuuluu ihmiseen ja yhteiskuntaan, rotuun ja kulttuuriin katsomatta.¹⁰⁹

Iso osa kriitikoista näkikin teoksessa ennen kaikkea universaalien konfliktien: ”Ympäristön egoismi on yhden henkilön altruismia voimakkaampi.”¹¹⁰

Suurteosten kavalkadilla karaistut suomalaiset lukijat ottivat teoksen kaikesta päätellen hyvillä mielin vastaan. Esimerkiksi *Opintotoveri*-lehden toimitus suositteli uutta Dostojevski-suomennosta kuvaillen sen sisältävän ”voimakkaita, barbaarisen omituisia ja värihekkuisia kuvauksia, joten se valtaa sellaisenkin, joka ei ole jaksanut lukea muita Dostojevskin kirjoja niiden raskauden vuoksi.”¹¹¹ Kenties eniten suurta yleisöä kiinnos-

tivat *Idiootissa* kuvatut kuolemaantuomitun viimeiset hetket. Teoksesta olikin jo vuonna 1917 julkaistu katkelmia *Helsingin kuvalehdessä* nimellä ”Elämän ja kuoleman vaiheilla”. Teosta käytettiin esimerkkinä keskiajan kauhuista, kidutus- ja teloituskeinoista kertovissa artikkeleissa: ”Hän [Dostojevski] sanoo, että kaikki ruumiilliset kidutukset eivät ole verrattavissa siihen, mitä mestattava tuntee niinä lyhyinä toivottoman odotuksen hetkinä, jolloin hän seisoo hirsipuun tai giljotiinin vieressä odotellen pyövelin loppuvalmistuksia.”¹¹² Jopa Martta-yhdistyksen *Emäntälehti* huomioi *Idiootin* muistuttaakseen lukijoilleen, että ”aika on kalliimpaa kuin tämän maailman aarteet”.¹¹³

Teoksen vastaanottoon liittyi myös hassuttelua: lehdissä raportoitiin esimerkiksi saksalaisesta räätälistä, jonka oli määrä solmia avioliitto kauniin tytön kanssa. Hän kuitenkin karkasi juuri ennen vihkimistä jättäen tyttörukan alttarille. Selitykseksi julmuri oli kirjoittanut kirjeen: ”Minulla oli sellainen tunne, että seisoin vankilan mustan portin edustalla. Vasta nyt ymmärrän mitä Dostojevski mahtoi tuntea ennen odotettavissa olevaa mestausta.”¹¹⁴

Dostojevski on tullut muotiin

1920-luvun kuluessa Dostojevski nousi Suomessakin esiin uudella voimalla, ja hänen tuotantonsa levisi kulttuuri-ilmionä paljon laaja-alaisemmin kuin pelkästään kirjallisuudessa. Vielä vuonna 1921 joku saattoi harmitella, etteivät suomalaiset lue: ”90-luvulla luettiin meillä Dostojevskia paljonkin, nykyiselle polvelle hän tuntuu olevan jotenkin tuntematon. Ja se on vahinko, sillä juuri hänen teoksissaan elää tuo aito venäläinen henki ja ne auttavat sitäpaitsi ymmärtämään nykyisen sekasorronkin.”¹¹⁵ Sen sijaan jo vuonna 1927 eräs paikallislehti raportoi ”Dostojevski-harrastuksesta”,¹¹⁶ ja Koskenniemi saattoi vuonna 1929 *Idiootin* suomennoksesta kirjoittamansa arvostelun lopussa jo todeta, että ”Dostojevski on tullut ’muotiin’ eikä luultavasti enää kaippaa mitään suositteluja”.¹¹⁷

Kirjailijan kasvavaa suosiota pedattiin käännösten ohella varsin laajasti kulttuurin kentillä. Vähemmän lukeva suomalainen yleisö saattoi

tutustua Dostojevskin teoksiin esimerkiksi elokuvien kautta. Jo vuonna 1911 viipurilaisen teatteri Rekordin ohjelmistossa komeili markkinpäivinä ”Rikos ja rangaistus – suuri opettavainen draama Dostojevskin kuuluisan romaanin mukaan”, ”parhain pilakuva mitä täällä on näytetty”.¹¹⁸ Koska elokuvaa ei vielä tuolloin pidetty vakavasti otettavana taiteenlajina, käytiin suomalaisissakin lehdissä keskusteluja siitä, sopiiko mestarillisia romaaneja muovailta filmeiksi – esimerkiksi saksalaisen laulajan Ludvig Wüllnerin uutisoitiin vuonna 1920 ehdottomasti kieltäytyvän tarjotusta roolista.¹¹⁹ Carl Froelichin ja Dimitri Buchowetzkin ohjaama elokuva *Karamassoffin veljekset* saatiin ilman häntäkin katsottavaksi Helsingin Bio Civikseen.¹²⁰ *Iltalehden* kriitikko kiinnitti huomiota siihen, kuinka saksalaiset olivat yllättävän vakuuttavasti taltuttaneet venäläisen hengenelämän sairaalloisiin piirteisiin perustuvan romaanin, jossa Dostojevski saarnaa kärsimysten tarpeellisuutta.¹²¹

Kirjailijan 100-vuotisjuhlan kunniaksi helsinkiläinen Eldorado-teatteri esitti vuonna 1921 Saksassa tuotettua elokuvaa *Intohimojen orjat* (*Idiootin* pohjalta), jonka pääosaa näytteli tanskalaistaustainen ”Die Asta” Nielsen.¹²² *Iltalehti* raportoi suomalaisyleisön tungeksineen seuraamaan venäläistä eksotiikkaa: luonteen keveyttä ja taipuvaisuutta mystillisyyteen sekä voimakasta intohimoisuutta, joka arvioijan mukaan esiintyi elokuvassa kaikessa alastomuudessaan.¹²³ Elokuvaa esitettiin myöhemmin ympäri Suomen, esimerkiksi kuopiolaisessa Teatteri Puijossa.¹²⁴

Helsingin Capitolissa, Turun Olympiassa, Vaasan Kinossa ja Jyväskylässäkin nähtiin vuoden 1931 Leonard Frankin ja Fjodor Otsepin ”nerokas, kiehtova ja jännittävä” *Karamazovin veljeksiin* pohjautuva suur-elokuva, jota elävöittivät villit mustalaistanssit ja oivallinen musiikki.¹²⁵ *Suomenmaa*-lehden kriitikko huomauttaa, että yksinomaan Dmitrin isänmurhajatun ympärille keskittyvä elokuva tuskin antaa täyttä oikeutta Dostojevskille, mutta myöntää ohjaajan saaneen paljon irti vaikeasti käsiteltävästä teoksesta.¹²⁶ Elokuvan pääosassa Fritz Kortner, joka vuoden 1921 filmatisoinnissa näytteli vanhaa Karamazovia, luo Dmitristään mieleenpainuvan ”harkituin, sisäistä voimaa uhkuvin keinoin”, Grušenkana Anna Sten ei kuitenkaan *Ajan Sana* -lehden arvostelijan mukaan näytä odotettua ”tuulahdustakaan slaavilaiseen luonteeseen kuuluvasta intohimosta”.¹²⁷

Yksi ensimmäisistä mahdollisista kosketuspinoista Dostojevskin tuotantoon Suomessa oli Aleksanterin teatteri, jossa säännöllisesti vierailevat venäläiset teatteriseurueet esittivät versioitaan myös kirjallisuuden merkkiteoksista. Kuten Liisa Byckling on tutkimuksessaan selvittänyt, Dostojevskin romaanien näyttämösovitukset pääsivät venäläisten teatterien ohjelmistoon 1900-luvun alkuvuosina ja dramaattisine, vahvoine henkilökuvineen nousivat yhdeksi modernin draaman symboleista.¹²⁸ Teatterin yleisö koostui lähinnä kaupungin venäläisistä – erityisesti viaporilaiset olivat ahkeria teatterinystäviä¹²⁹ – eikä esityksistä juuri kirjoitettu muissa lehdissä kuin venäjänkielisessä *Finljudskaja gazetassa*.

Erityisen mieleenpainuva näyttää kuitenkin olleen Pavel Orlenevin kiertue loppuvuodesta 1906, jolloin ”hermoja raastavien” esitysten saamista kiihkeistä suosionosoituksista uutisoi myös *Hufvudstadsbladet*.¹³⁰ Seurue oli paluumatkalla Norjan-vierailulta, ja sen mainostettiin nauttineen sensaatiomaista suosiota ympäri maailmaa huolimatta siitä, ettei yleisö ymmärtänyt venäjää niinkään paljoa kuin Suomessa.¹³¹ Myöhemmin, itsenäisyyden jälkeen Helsingissä toiminut venäläinen amatööriteatteri juhlisti kirjailijan 100-vuotispäivää esittämällä *Rikosta ja rangaitusta*, ja rohkea yritys sai lehdistössä varsin myönteisen vastaanoton.¹³² Heidän jalanjäljillään venäläisen kauppakerhon tiloissa toiminut nuorisoliitto, joka rajallisista resursseistaan huolimatta pyrki vaalimaan taiteellisia harrastuksia, järjesti 1923 teatteri-illan, jonka huippukohta oli ”erään Hra Kondyrevin esittämä Marmeladovin monologi”.¹³³

Dostojevskia nähtiin lopulta dramatisoituna myös suomen kielellä, kun Jyväskylän Työväen Teatterissa alennetuilla hinnoilla esitetyn arkinäytännön *Hirviherrojen* lisäksi sai 10. helmikuuta 1929 ensi-iltansa ”jättiläisromaanista muodostettu 5-osainen suurnäytelmä” *Karamazovin veljekset*.¹³⁴ Vaikka pitkä ja raskas näytelmä kesti viittisen tuntia, oli sen seuraaminen arvioiden mukaan nautintoa alusta loppuun asti. Työväentalon avara katsomo oli melkein ääriään myöten täynnä, ja vaikka lehteriyleisön rauhattomuus vähän ennen näytelmän päättymistä tekikin arvioijan mielestä kiusallisen vaikutuksen, palkittiin hyvä esitys vilkkaan suosionosoituksin. Paikalliset näyttelijät panivat parastaan: ”rutineerattu teatterimies ja kirjaltaja” Hillo esitti ”paikoin vallan verrattomasti” nautinnonhimoista, irstasta Ukko Karamazovia, Karamazovin veljeksinä

nähtiin johtaja Hattara sekä herrat Sinisalo ja Ikonen, ja aviottomana poikana hra Salminen (jota oli kyllä syytä varoittaa liiasta teatraalisuudesta), kun taas naisosia esittivät rouvat Pursiainen ja Hattara, joista varsinkin edellisellä oli ”oikea ote” Grušenkana.¹³⁵

Dostojevskin mehukkaat tekstit näyttävät sopineen myös illanvietoissa luettavaksi ohjelmaksi. Jyväskylän piirin kansakoulunopettajain kokouksesta 1929 uutisoitiin, kuinka johtaja Korpilahti luki palan Dostojevskin ”Karamatsovin veljeksistä”.¹³⁶ Niin ikään Viipurissa, kansakoulun juhlasalissa vuonna 1930 kuultiin ”kaksi vuotta Valle Sorsakosken ja jonkun aikaa rouva Poppiuksen johdolla” lausuntataidetta opiskelleen neiti Hilja Mäkelän esityksiä. Lehdistön arvion mukaan monipuolinen ohjelma esitettiin valitettavasti ”kauttaaltaan yksitoikkoisella, pitkävetisellä nuotilla, joka ei oikein sopinut yhtenkään esitettävään kappaleeseen”; lausujatar, jonka ääntä kuvailtiin harvinaisen miehekkääksi, oli kriitikoiden mielestä uskaltanut julkisuuteen kenties liian aikaisin. Onnellisena poikkeuksena kriitikot ylistivät yksimielisesti hänen tulkinsa Dostojevskin *Idiootista*.¹³⁷

Elokuvien, teatterien ja illanviettojen lisäksi Dostojevskin asiaa esitettiin opiskelijoiden lukupiireissä: esimerkiksi Satakuntalaisessa osakunnassa käsiteltiin hänen teoksiaan useasti.¹³⁸ Sysäyksen slaavilaisen kirjallisuuden tutkimiseen lienee antanut itse osakunnan inspehtori, tuleva professori Mikkola.¹³⁹ Venäjän kielen ja kirjallisuuden yliopistopettajien myötävaikutuksella toimi myös Venäläisen kirjallisuuden ystävien seura. Heidän kokouksissaan tiedetään esimerkiksi opiskelija K. Tynnin pitäneen sisältörikkaan esitelmän Dostojevskin messianismista ja Venäjän kansan historiallisesta tehtävästä.¹⁴⁰ Kolppanan seminaarin johtajana toimineen Tynnin tiedetään esitelmöineen Dostojevskista myöhemminkin esimerkiksi Inkerin Ystävien illanvietossa helmikuussa 1922. Esitelmän ja konserttiohjelman loputtua luvassa oli ”karkeloa”.¹⁴¹

Lehdissä julkaistuista ilmoituksista ja reportaaseista käy ilmi, etteivät esitelmät ja luennot venäläisestä kirjallisuudesta ylipäättään olleet harvinaisuuksia, vaan lukuisat eritoten Dostojevskin elämästä ja tuotannosta tavalla tai toisella inspiroituneet luennoitsijat kiersivät säännöllisesti ympäri Suomea nostattamassa lukuinnostusta. Esimerkiksi tammikuussa

1910 Suur-Savon nuorisoseurojen keskusseuran lomakursseilla Mikkelissä maisteri Juho Ahtinen-Karsikko selvitti Dostojevskin ja Tolstoin elämänvaiheita ja tuotantoa, joiden piirteet jäivät ”sopivaa valtiollisen ja yhteiskunnallisen elämän taustaa vasten sitä selvempinä kuvina kuulijakunnan mieleen”.¹⁴² Keväällä 1914 Viipurin työväenopiston johtaja Valter Juvelius käsitteli Dostojevskia ja muita Venäjän kirjallisuuden merkkimiehiä luentosarjassaan Tiiliruukin kansakoululla.¹⁴³ Saman vuoden marraskuussa Nurmeksen yhteiskoululla venäjänkielenopettaja¹⁴⁴ nti Hilda Törmä piti ansiokkaan esitelmän ”viime vuosisadan suurimmasta venäläisestä kirjailijasta” ja hänen kirjallisesta tuotannostaan iltamissa koulussa toimivan Punaisen ristin ompeluseuran hyväksi.¹⁴⁵

Myös työväenopistoissa järjestettiin venäläisen kirjallisuuden kursseja, joissa Dostojevski oli tärkeä puheenaihe: esimerkiksi Turussa kirjailijasta luennoi Maisteri T. Savolainen vuonna 1921¹⁴⁶ sekä Vaasassa kuultiin valittuja paloja *Karamazovin veljeksistä* 1922.¹⁴⁷ Venäjän kielen ja kirjallisuuden yliopistonlehtori Oskar von Shoultz järjesti vuonna 1925 luentosarjan Dostojevskin merkityksestä Länsi-Euroopan yhteiskunnallisille liikkeille Helsingin ruotsinkielisessä työväeninstituutissa.¹⁴⁸ Niin ikään vuonna 1927 Kymen Työväenopiston johtaja Vehkamäki luennoi Tiutisen työväentalolla teoksesta *Sorrettuja ja solvaistuja*,¹⁴⁹ ja runoilijana ja suomentajana tunnettu Yrjö Törnqvist (sittemmin Kaijärvi) esitelmöi Dostojevskista Terijoen kesäkursseilla.¹⁵⁰

Dostojevskin tuotannon uskonnollisista ajatuksista ja sanomasta ajallemme luennoitiin 1920-luvun Suomessa ahkerasti. Esimerkiksi Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran palveluksessa toiminut pastori Aapeli Erhard Jokipii kiersi ympäri Suomea vuosina 1924–1925.¹⁵¹ Ennen siirtymistään kustannusosalalle venäjänopettajanakin työskennellyt maisteri Yrjö Karilas esitelmöi 1920-luvulta lähtien useasti ainakin kristillisten yhdistysten tapahtumissa.¹⁵² Tunnettu tietoteoksien ja suurmieselämäkertojen kirjailija kirjoitti paljon myös Dostojevskista. Kuvauksissaan Karilas keskittyi luonnehtimaan niin fyysisiä kärsimyksiä kuin sisäistä henkistä kamppailua kirjailijan teosten taustalla sekä tämän ajatusten merkitystä nykyajan kristityille lähimmäisenrakkauden ja jumalallisen kauneuden lähettiläänä.¹⁵³ *Kotimaa*-lehdessä julkaistussa kirjoituksessaan hän suosittelee suomalaisille ”kodin hiljaisia, rakenta-

via lukuhetkiä” ja viittaa lehdistössä laajalle levinneeseen Dostojevskin ajatukseen:

Enhkäpä niistä jää sellaisia muistoja perheen nuorimpien jäsenten sieluun, joista Dostojevski kirjoittaa, ettei ole mitään korkeampaa eikä voimakkaampaa, ei terveellisempää eikä hyödyllisempää vastaiselle elämälle kuin jokin hyvä muisto, varsinkin lapsuudessa, vanhempien kodissa saatu.¹⁵⁴

Vuonna 1927 kirjailija Selma Anttila matkasi Suomalaisen luentolautakunnan lähettämänä luennoitsijana kertomassa realismin edustajista eurooppalaisessa kirjallisuudessa – erityisesti Dostojevskista ja hänen merkityksestään venäläisessä kirjallisuudessa.¹⁵⁵ Maakuntalehdet kuvasivat yleisön kuunnelleen mielenkiinnolla Anttilan syvällisiä, lämminhenkisiä,¹⁵⁶ kaunopuheisia¹⁵⁷ ja mukaansatempaavia esityksiä, joten luentotilaisuudet muodostuivat ”merkkitaupauksiksi kirjallisuuden ja henkisen viljelyn ystäville”.¹⁵⁸ Savo-lehti raportoi Anttilan kuvailleen, etteivät realismi ja naturalismi saattaneet tynnyttää henkistä hätää, vaan ajoivat tuhansia itsemurhan partaalle. Hänen mukaansa pelastus tuli kuitenkin pohjoiseurooppalaisilta kirjailijoilta, joiden teoksissa oli muutakin kuin aineellisuutta – näistä vahvimpana hän mainitsi Dostojevskin ”suurtraagillisen” tuotannon. Merkillepantavaa on, että Anttila piti Dostojevskia yleisen väärinkäsityksen mukaan syntyjään liettualaisena (kirjailijan tyttären Ljubov Dostojevskajan muistelmissaan esittämä legenda levisi suomalaisissa lehdissä) ja uskoi, että vaikka kirjailijaa oli syytetty sosialistiksi, hän ei sellainen kuitenkaan ollut.¹⁵⁹

Dostojevskista luennoi myös yksi ensimmäisistä 19 suomalaisesta naiskansanedustajasta, Suomalaisen Naisliiton aktiivi Hilma Räsänen. Hänen ”suurella mielenkiinnolla kuullut” esitelmänsä käsittelivät tuotannon sijaan kuitenkin Dostojevskin ja tämän Anna-vaimon yhteiselämää.¹⁶⁰ Esitelmänsä pohjalta Räsänen julkaisi *Naisten Ääni* -lehdessä vuonna 1929 laajan artikkelisarjan, jossa kävi kronologisesti läpi Dostojevskien suhteen kehityksen kiinnittäen huomiota siihen, kuinka uhratuen nuori vaimo järjesti ryhdittömälle kirjailijalle taloudellisesti ja henkisesti suotuisat oltavat. Lehtikirjoituksissaankin Räsänen korosti,

kuinka häntä ”kaivelee hiukan”, miten Anna oli jäänyt vanhan, pelirippuvaisen ja alituisissa rahahuolissa rypeneen miehensä varjoon ja että ”ankaran arjen ainaisen työtoverin” puhuttiin olleen vain ”pieni tyhmä” pikakirjoittaja miehensä rinnalla.¹⁶¹

Dostojevskien perhe-elämä oli jo ennen tätäkin kiinnostanut suomalaista lehdistöä melkoisesti. Useissa lehdissä oli julkaistu esimerkiksi tarina raskasmielisen ja synkän kirjailijan mustasukkaisuuskohtauksesta.¹⁶² Oululainen *Kaiku*-lehti julkaisi pohdintoja siitä, kuinka ilman puolisoaan Dostojevski olisi ”sortunut kesken”, mutta ”Anna-rouva ei hellittänyt”.¹⁶³ Mielenkiintoinen on myös Antti Tiittasen laaja artikkeli *Helsingin Sanomissa*, jossa hän vertailee Leo Tolstoin vaimon Sofia Tolstajan ja Anna Dostojevskajan muistelmateoksia (jälkimmäinen on ”tavallaan liikuttavampi ja sympaattisempi”) ja tulee johtopäätökseen, että suurten etsijäin elämiä säesti ”palava uhrautuva rakkaus”.¹⁶⁴

Laajemminkin Euroopassa levinnyt psykoanalyttinen Dostojevski-vastaanoton haara vahvistui Suomessa, kun vuodesta 1922 alkaen alan uranuurtaja Yrjö Kulovesi lähestyi aihetta esitelmissään ja artikkeleissaan. Teksteissään hän esittää, että Dostojevskin teoksissa on ”runsaasti ihmisen alatajuisiin vaistoihin pohjaavia ilmiöitä koskevia oikeita, merkillisellä selvänäköisyydellä tehtyjä havaintoja”¹⁶⁵ ja korostaa Dostojevskin ansioita ”niin hyvin terveen kuin sairaankin sielunelämän tarkkaajana”.¹⁶⁶ Artikkelissaan vuodelta 1937 hän selittää nojaten Sigmund Freudin tutkimukseen ”Dostojevski ja isänmurha”, että psykologiset havainnot perustuvat kirjailijan omakohtaiseen kokemukseen. Kulovesi muistuttaa, että Dostojevski oli vankileirillä kärsinyt kaatumatautinen, ja johtaa hänen neuroottisen ambivalenttisuutensa useiden länsieurooppalaisten psykoanalyttikkojen tavoin¹⁶⁷ Oidipus-kompleksiin. Mahdollisesti juuri Kuloveden töihin tutustuneena Volter Kilpi kirjoitti Lauri Viljaselle 7.1.1938, että Dostojevski tunsi ”elämän kuiluisuudet” ja ”venäläisenä hekumoi näiden kuilujen syöksyssä”: ”Koko hänen kirjailijatyönsä on psykoanalyttistä kairaamista osaksi patoloogisessa ihmisaineksessa tai ainakin patoloogisissa alitajunta-kerroksissa.”¹⁶⁸

Lopuksi – suomalainen lukija?

Kirjassaan *Dostojevski ja Suomen kirjallisuus* Eino Karhu tarkastelee Dostojevskin vastaanottoa 1880–1940 peilaten sitä suomalaisten kriitikoiden ja kirjailijoiden muuttuviin käsityksiin Venäjästä, venäläisen yhteiskunnan elämästä sekä sivistyksellisistä pyrkimyksistä. Karhu esittää suomalaisten ennakkoluulojen näkyneen jo ennen venäläisten realistien massiivista käännösprojektia (1880-luku), vahvistuneen sortokausina ja kohonneen huippuunsa itsenäistymisen jälkeisenä aikana, jolloin venäläistä kirjallisuutta koskevissa mielipiteissä ilmeni hänen mukaansa neuvostovihaa. Esimerkiksi neuvostoliittolainen tutkija nostaa Koskimiehen nuorsuomalaiselle *Valvoja-Ajalle* kirjoittamat arviot 1920-luvun loppupuolella ilmestyneistä Dostojevskin romaanien käännöksistä.

Yhtäältä Karhun päätelmät vaikuttavat nykylukijan näkökulmasta olleen keino peitellä länsieurooppalaisen liberalismiin kritiikkiä ja erityisesti panslavisimia, slaavilaista ideologiaa Dostojevskin loppuvaiheen teoksissa. Toisaalta Karhu osoittaa venäläisen kirjallisuuden vastaanoton ylipäätään värittyneen erilaisista ennakkoluuloista – orientalistisesta mystifioinnista, jonka lähtökohtana oli slaavilaisen maailman piirteeksi leimatun ”kaoottisuuden” ja ”passiivisuuden” vastakkainasettelu läntisen Euroopan ”järjestyksen” ja ”aktiivisuuden” kanssa.¹⁶⁹ Eräänlaisena poikkeuksena, esimerkkinä ”terveestä ja ennakkoluulottomasta kiinnostuksesta” Karhu nostaa Eino Kaliman vuonna 1937 ohjaaman menestyksekkään sovituksen *Rikoksesta ja rangaistuksesta* Suomen Kansallisteatterissa. On kuitenkin syytä uskoa, ettei venäläisyyden mystifioinnista sekään ollut vapaa – näytelmäkäsikirjoituksen ensimmäinen kuvaelma alkaa tutkintotuomari Porfiri Petrovitšin ja Razumihinin dialogilla. Tutkintotuomari kertoo vanhuksesta, joka heitti poliisipäällikköä kivellä pelkästään päästäkseen kärsimään raipparangaistuksesta, ja nimittää tätä ”tosivenäläiseksi”. Tähän Razumihin vastaa runoilija Fjodor Tjuttševin laajalti levinneellä aforismilla: ”Venäjää... ei järjellä voi käsittää, Venäjään uskoa vain täytyy”.¹⁷⁰

Suomessa maailmankirjallisuuden merkkiteosten kääntämisen nähtiin nostavan suomalaiset sivistyskansojen joukkoon – venäläisiä kirjoja luettiin myös oman kirjallisuuden ja kulttuurin kehittämistä silmällä

pitäen. Mutta oli muitakin mahdollisuuksia nousta kansaksi kansakuntien pariin, mistä oivan esimerkin tarjoaa *Karjalan Maa* -lehden pakina syksyltä 1929. Toimittaja kuvaa yrityksiään lukea *Idioottia* tuvan pöydän ääressä muun väen kuunnellessa Ruotsi-Suomi-maaoittelua radiosta, mutta juontajan hauska kuulutustapa vetää huomion ”tästäkin jännittävyydestä vieläkin jännittävämpään hetkellisyyteen”. Harmistuneena hän lähtee saunaan ollakseen siellä lukevinaan ”savuke hampaissa”, mutta kuulee suomalaisten olevan jäljessä pisteissä, ja löytää itsensä jälleen kuuntelemassa kilpailujen kulkua, vaikka olikin lukevinaan romaania.¹⁷¹ Tässä yhteydessä todettakoon vuosina 1928–1929 ilmestyneen Suomen urheilulukemistoksi tituleeratun lehden tavoin, ettei urheilu itsessään ole henkisen sivistyksen vihollinen. *Miesten lehden* toimittaja huomauttaa, ettei kuuluisan kirjailijan kaltaisille raskaille mietiskelijöille sovellu kilpaurheilu, mutta ”kevyt kisailu, vapaa, rintaakohottava urheilu olisi nostanut Dostojevskin vieläkin korkeammalle”, urheileminen olisi avannut hänen silmänsä näkemään ”elämää, eikä vain kuollutta, kuviteltua haaveilua”.¹⁷² 1930-luvulle tultaessa suomalaisen lukijakunnan voinee näillä perusteilla katsoa pääosin kiintyneen Dostojevskiinsa ja myös soveltaneen hänen henkistä perintöään omaleimaisesti.

VIITTEET

- 1 Suomen ruotsinkielisessä lehdistössä Dostojevski mainittiin jo vuonna 1863, kun *Helsingfors Dagblad* uutisoi hänen toimittamansa poliittis-kirjallisen aikakauslehden *Vremja (Aika)* lakkauttamisesta, mikä seurasi hallintoa arvostelleen, Puolan kapinaa käsitelleen artikkelin julkaisusta (16.11.1863, 3). Edelleen vuonna 1877 hänen kerrottiin yhdessä Gontšarovin ja Pisemskin kanssa osoittaneen nihilismin johtavan raakalaismaisiin tekoihin Turgenevin tuotantoa käsittelevässä artikkelissa (*Åbo Posten* 24.2.1877, 2–3).
- 2 *Pietarin Lehti* 16.3.1879, 2.
- 3 *Fjodor Dostojevski 2012–2022*.
- 4 Valistuneet arvaukset johtivat suomalaisen lehdistön epäilemään poliittis-aatteellisia vastustajia, joita Dostojevskin tiedettiin teoksissaan arvostelleen. Esimerkiksi *Helsingfors Dagblad* -lehti otsikoi uutisensa ”Nihilisterna i Ryssland fortsätta sin blodiga verksamhet” ja kertoi murhamiehen huutaneen ”Dö, hund!” (9.4.1879, 2).
- 5 *Kaiku* 19.04.1879, 3.
- 6 *Uusi Suometar* 12.2.1881, 3.
- 7 *Sanomia Turusta* 22.2.1881, 3.
- 8 *Åbo Underrättelser* 4.3.1882, 3–4; 5.3.1882, 3; 7.3.1882, 3.

- 9 Mandelstam 1898, 280, 288.
- 10 *Naisten ääni* 26.11.1921, 4.
- 11 *Sininen kirja* 1.5.1929, 56.
- 12 Pylsy 2017, 127.
- 13 Aineistoa on etsitty Kansalliskirjaston suomalaisista sanoma- ja aikakauslehdistä haku-sanalla ”dosto*”.
- 14 Sarajas 1968, 102.
- 15 Karhu 1977.
- 16 Jänis – Pesonen 2007.
- 17 Berežkov 1928, 279.
- 18 Jänis – Pesonen 2007, 190.
- 19 Häkanson 2012, 73–74.
- 20 ”Potjechin” on tuntemattomaksi jäänytkin. Potehin Aleksei Antipovitš oli Hyvärisen mukaan ”varsin tuottelias, toisen luokan kirjailija, jonka näytelmäkappaleita usein esitellään menestyksellä Venäjän teattereissa”. Hänen 4-näytöksinen komediansa *Glitter* (*Mišura*, 1858) oli 1882 julkaistu ruotsiksi Nikolai Kiseleffin käännöksenä Helsingissä. ”Vaikka se, osana ”Teatteri-kirjastoa”, on aiottu näyteltäväksi, ei se minun luullakseni siihen sovellu. Yleisö ei nimittäin sen sisällystä ymmärrä, koska se liian vähän tuntee sen ajan henkeä venäläisessä yhteiskunnassa, jota tämä näytelmä kuvailee”.
- 21 Hyvärinen 1883a, 131.
- 22 Sarajas 1968, 60, 70–73, 79, 92, 150; Jänis – Pesonen 2007, 191–192.
- 23 Sarajas 1968, 93. Brandes julkaisi vuonna 1888 teoksen *Indtryck fra Rusland*, joka myös levisi suomalaisissa kirjakaupoissa ja lehdistössä.
- 24 *Päivän Uutiset* 11.5.1889, 3.
- 25 Karhu 1977, 35.
- 26 Sarajas 1968, 94, 115.
- 27 *Kaiku* 5.2.1887, 3–4. Käännös pohjautui todennäköisesti edeltävänä jouluna sanomalehdissä ilmestyneeseen ruotsinnokseen ”Julgranen” (*Norra Posten* 10.12.1886, 2–3; *Wasa Tidning* 24.12.1886, 1–2).
- 28 Judén, Jebets Jesiel Judi. *Suomen papisto 1800–1920* -verkkojulkaisu. <https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/908>.
- 29 *Kristuksen joulukuusi* (*Aamulehti* 24.12.1894, 2–3), *Jouluyö* (Työmiehen illanvietto 1.1.1904, 9–10), *Joulu*, suom. Eero Alpi (*Kanerva* 15.12.1904, 24–30), *Kristuslapsen joulukuusi*, suom. J[ebets]. S[äilä] (*Joulu-aatto* 1.12.1906, 10–12), *Jouluilta* (*Pohjantähti* 1.11.1907, 10–12); *Onnettomien joulu* (*Nuori Voima*, 1.1.1910, 76–79), *Taivaallinen joulukuusi* (*Länsi-Savo* 30.1.1930, 7).
- 30 *Köyhän pojan joulu* (*Keski-Uusimaa* 23.12.1930, 3; *Kristiinan Sanomat* 23.12.1930, 2–3; *Kymenlaakson Sanomat* 23.12.1930, 4; *Lalli* 23.12.1930, 4; *Aamulehti* 24.12.1930, 6; *Ilkka* 24.12.1930, 6; *Kaiku* 24.12.1930, 7; *Kauhava* 24.12.1930, 3; *Keskisuomalainen* 24.12.1930, 6–7; *Kunnalliset Uutiset* 24.12.1930, 2; *Laitilan Sanomat* 24.12.1930, 3; *Maakansa* 24.12.1930, 5–6; *Riihimäen Sanomat* 24.12.1930, 3; *Satakunnan Kansa* 24.12.1930, 6–8; *Kyrönmaa* 30.12.1930, 4; *Somero* 30.12.1930, 4; *Kunnallinen Viikkolehti* 9.1.1931, 3–4).
- 31 Vaikuttaa siltä, ettei esimerkiksi *Auran* kriitikko N. U. arvioissaan teoksesta *Muistelmia kuolleesta talosta* vielä ollut tutustunut *Lempeäluontoiseen* kirjoittaessaan, että ”Toivot-

tawasti saamme odottaa useampia D:n teoksia suomeksi käännettyinä: esim. Rikosta ja rangaistusta (= Raskolnikowia), Krotkajaa, Köyhää kansaa, Typerikkää (sic)” (28.12.1888, 2).

- 32 *Päivälehti* 1891.
- 33 *Kansan Tahto* 1908.
- 34 *Uusi Suometar* 13.11.1885, 4.
- 35 *Uusi Suometar* 5.10.1887, 4.
- 36 *Uusi Suometar* 17.8.1888, 1.
- 37 *Uusi Suometar* 28.8.1888, 3.
- 38 SKS KIA. Martti Bergh-Wuoren arkisto. K. J. Gummerus M. Wuorelle 4.9.1888. 231:11:2.
- 39 *Aura* 29.12.1888, 2.
- 40 *Wuori* 1889.
- 41 *Aura* 29.12.1888, 2.
- 42 *Wuori* 1889.
- 43 *Aura* 29.12.1888, 2.
- 44 *Aamulehti* 9.8.1894, 3.
- 45 *Kaleva* 9.7.1903, 3; *Kajaanin Lehti* 15.7.1903, 3; *Oulun Ilmoituslehti* 24.7.1903, 4.
- 46 *Suomela* 1920, 5.
- 47 *Kansan Lehti* 11.4.1925, 6.
- 48 *Karjalan Ääni* 3.10.1931, 3.
- 49 *Uusi Aika* 2.4.1931, 9.
- 50 *Järventaus* 1931, 5.
- 51 *Uusi Aika* 2.4.1931.
- 52 Mm. *Uusi Suometar* 8.9.1887, 3; *Suomi* 1.1.1887, 300.
- 53 *Suomi* 1.1.1887, 404–408.
- 54 *Wiipurin Sanomat* 23.11.1888, 2.
- 55 *Kaiku* 19.12.1889, 1.
- 56 "[M]itä summaa en kalliina pidä": puolet toukokuun alussa, toisen puolen syyskuussa 1889. (SKS KIA. Martti Bergh-Wuoren arkisto. Kirjekokoelma. K. J. Gummerus M. Wuorelle 16.9.1888. Kirje 231:11:1.)
- 57 *Wuori* 1889.
- 58 *Wiipurin Sanomat* 3.1.1890, 2–3.
- 59 *Hyvärinen* 1891, 235–237.
- 60 *Hufvudstadsbladet* 18.05.1901, 4.
- 61 *Wiipurin Sanomat* 1889.
- 62 *Hämeen Sanomat* 1889. Katkelma julkaistiin nimellä "Äiti ja poika".
- 63 *Rauman Lehti* 1892. Suomentajaksi on merkitty nimimerkki H-o.
- 64 *Wuoksi* 1895; *Rauman Lehti* 1896. Kokonaisen niteen kustansi Rauman kirjapaino vuonna 1896, käännöksestä otettiin uusintapainos 1904.
- 65 *Karhu* 1977, 36.
- 66 *Tampereen uutiset* 1.12.1905, 4 ja 15.12.1905, 3–4; *Pohjois-Savo* 8.1.1906, 2–3.
- 67 *Sosialidemokraatti* 29.12.1906, 1; *Elämä* 29.12.1906, 4; *Itä-Hämeen Raivaaja* 27.12.1906, 1; *Yhdenvertaisuus* 22.04.1907, 3.

- 68 "Markan kirjasto" ehti vuosina 1907–1908 julkaista kaikkiaan 14 laadukasta käännös-kirjaa. Ks. Roininen 1997.
- 69 *Wiipuri* 5.11.1907, 3.
- 70 K[oskelainen] 1908b, 48.
- 71 *Turunmaa* 14.6.1929, 6.
- 72 Pekka Niukkanen näyttää toimineen opettajana Pietarin seudun, mm. Skuuritsan ja Hietamäen seurakunnan Rospeekan kirkkokouluissa (*Inkeri* 8.2.1885, 3). Hänen toimittamansa on Pietarissa 1898 ilmestynyt *Lasten ystävä. Ensimmäinen lukukirja kotona ja koulussa*.
- 73 *Inkeri* 13.12.1902, 3.
- 74 *Inkeri* 14.3.1903, 3.
- 75 T[arkkiainen] 1907b, 63–64.
- 76 T[arkkiainen] 1909b, 138.
- 77 T[arkkiainen] 1909a, 691.
- 78 *Kansan tahto* 1908.
- 79 *Työ* 1915.
- 80 *Työmies* 6.12.1916, 6. Mikko-Olavi Seppälä on *Työmiehen* avustajaluettelosta todentanut suomentajan olleen Kaapre Tynni.
- 81 *Työläisnainen* 11.6.1908, 3; *Hämeen voima* 23.7.1908, 4; *Sosialisti* 25.2.1913, 8; *Sorretun voima* 28.2.1913, 3–4; *Kansan Ääni* 4.3.1913, 3; *Työläinen* 22.11.1915, 3–4; *Tie vapauteen* 1.3.1920, 45–46.
- 82 Dostoyevsky 1915.
- 83 Eventov 1967, 65–67, 422.
- 84 *Liekki* 4.2.1927, 4–8.
- 85 *Maailma* 1.12.1927, 499–501.
- 86 *Kajaanin Lehti* 29.6.1914, 2.
- 87 *Hufvudstadsbladet* 14.11.1921, 3.
- 88 *Ilkka* 18.11.1921, 3.
- 89 *Työn Ääni* 17.9.1926, 5.
- 90 *Helsingin Sanomat* 14.10.1917, 9.
- 91 *Inkeri* 1.2.1925, 14.
- 92 *Uusimaa* 26.4.1922, 3.
- 93 Romaaniin kuuluva vertauskuvallinen tarina "Kristus inkvisitorin edessä" oli ilmestynyt aiemmin hyvinkääläisen Uus-uskonnollisen kustannusliikkeen 39-sivuisena vihkosena sekä 7-osaisena jatkokertomuksena niin ikään Hyvinkäällä ilmestyneessä *Etelä-Häme* -lehdessä vuonna 1921.
- 94 *Helsingin Sanomat* 3.4.1927, 16.
- 95 Ks. esim.: *Suomen Sosialidemokraatti* 28.9.1927, 5. Pääpalkinnon (1 000 mk:n arvoisen kirjalahjan) voitti Inkeri Ruotsalo Vaasasta (*Suomen Kuvalehti* 1.1.1928, 25).
- 96 *Helsingin Sanomat* 22.2.1927, 9.
- 97 *Tampereen Sanomat* 6.3.1927.
- 98 *Uusi Aura* 27.3.1927.
- 99 Ks. esim.: Jänis – Pesonen 2007, 196.

- 100 *Kirkko ja kansa* 1.3.1927, 35.
- 101 *Ilta-lehti* 8.1.1924, 1.
- 102 *Karjala* 6.5.1928, 6.
- 103 *Pohjois-Hämeen vartio* 1.6.1928, 7.
- 104 *Uusi Suomi* 29.4.1928, 16.
- 105 *Kotimaa* 26.6.1928, 4.
- 106 *Pekari* 1928, 36–37.
- 107 *Kymenlaakson Sanomat* 27.4.1929, 2.
- 108 *Nuorisoseura: Etelä-Karjalan nuorisoseuran äänenkannattaja* 1.6.1929, 14.
- 109 *Uusi Suomi* 19.05.1929, 17.
- 110 *Eteenpäin* 7.6.1929, 4.
- 111 *Opintotoveri: itsekseenopiskelijoiden ja opintokerhojen lehti* 1.1.1929, 16.
- 112 *Seura* 1.6.1929, 22–23; *Uusi Suomi* 12.10.1930, 2.
- 113 *Emäntälehti: Martta-yhdistyksen äänenkannattaja* 1.1.1931, 5–6.
- 114 *Kouvolan Sanomat* 26.9.1929, 3.
- 115 *Naisten ääni* 26.11.1921, 4–5.
- 116 *Keuru-Pihlajavesi-Multia* 27.04.1927, 3–4.
- 117 *Uusi Aura* 25.5.1929.
- 118 *Karjala* 3.10.1911, 2; *Työ* 3.10.1911, 1.
- 119 *Uusi Suomi* 8.2.1920, 2.
- 120 *Helsingin Sanomat* 9.1.1921, 3; *Ilta-lehti* 19.1.1921, 2.
- 121 *Ilta-lehti* 11.1.1921, 3.
- 122 *Uusi Suomi* 27.11.1921, 2.
- 123 *Ilta-lehti* 29.11.1921, 2.
- 124 *Savo* 22.3.1925, 2.
- 125 *Suomen Sosialidemokraatti* 15.3.1931, 2; *Helsingin Sanomat* 18.3.1931, 6; *Turun Sanomat* 8.4.1931, 5; *Vaasa* 19.9.1931, 3; *Keskisuomalainen* 1.10.1931, 4.
- 126 *Suomenmaa* 18.3.1931, 5.
- 127 *Ajan Sana* 19.3.1931, 4.
- 128 *Byckling* 2009, 122, 182, 189.
- 129 *Mts.* 210.
- 130 *Hufvudstadsbladet* 23.12.1906, 10.
- 131 *Uusi Suometar* 22.12.1906, 2; *Hufvudstadsbladet* 20.12.1906, 8.
- 132 *Hufvudstadsbladet* 19.11.1921, 8.
- 133 *Hufvudstadsbladet* 24.10.1923, 9.
- 134 *Sisä-Suomi* 23.1.1929, 2; *Työn Voima* 7.2.1929, 2. Dramatisointi oli mitä ilmeisemmin ranskasta suomennettu, ks.: *Työväen näyttämötaide: Suomen työväen näyttämöiden liiton äänenkannattaja* 1.8.1929, 17.
- 135 *Keskisuomalainen* 12.2.1929, 2; *Sisä-Suomi* 13.2.1929, 2; *Työn Voima* 11.2.1929, 3.
- 136 *Keskisuomalainen* 22.9.1929, 3.
- 137 *Karjala* 25.11.1930, 6; *Karjala* 27.11.1930, 6; *Maakansa* 27.11.1930, 3.
- 138 *Helsingin Sanomat* 14.4.1909, 2; *Valvoja-Aika* 1.1.1927, 58–59; *Ylioppilaslehti* 22.3.1924, 9.
- 139 *Suomen Kuvalehti* 23.4.1927, 16–17.
- 140 *Hufvudstadsbladet* 21.4.1915, 7.

- 141 *Uusi Suomi* 25.2.1922, 3.
142 *Suur-Savo* 7.1.1910, 2.
143 *Karjalan Lehti* 12.3.1914, 4; *Karjala* 23.5.1914, 3.
144 *Karjalatar* 28.3.1912, 3.
145 *Karjalatar* 17.11.1914, 3.
146 *Uusi Aura* 5.11.1921, 4.
147 *Wasa-Posten* 14.12.1922, 2.
148 *Arbetarbladet* 21.1.1925, 5; *Arbetarbladet* 27.2.1925, 2.
149 *Eteenpäin* 1.4.1927, 3.
150 *Keskisuomalainen* 24.8.1927, 3.
151 *Suomen Sosialidemokraatti* 1.11.1924, 4; *Satakunnan Kansa* 25.11.1924, 5; *Karjala* 7.12.1924, 4; *Aamulehti* 3.1.1925, 6; *Länsi-Suomi* 10.1.1925, 2.
152 Esim. *Helsingin Sanomat* 29.11.1924, 10; *Kotimaa* 3.10.1930, 4.
153 *Nuori Voima* 1.4.1923, 8; *Kotimaa* 18.3.1930, 3.
154 *Kotimaa* 3.10.1930, 4.
155 *Satakunnan Kansa* 24.3.1927, 4; *Savon Sanomat* 15.9.1927, 2; *Karjala* 30.9.1927, 4; *Kansan Voima* 1.10.1927, 2; *Karjalainen* 13.10.1927, 2; *Länsi-Savo* 18.10.1927, 3.
156 *Haminan Lehti* 15.11.1927, 2.
157 *Kouvolan Sanomat* 15.11.1927, 1.
158 *Uudenkaupungin Sanomat* 11.10.1928, 2.
159 *Savo* 13.10.1927, 2.
160 *Naisten ääni* 31.3.1928, 19; *Uusi Suomi* 23.3.1928, 3.
161 *Sininen kirja* 1.9.1930, 72–80.
162 Esim. *Viikko-Sanomat* 1.12.1923, 13; *Viikko-Sanomat* 1.12.1923, 13; *Keskisuomalainen* 29.11.1923, 4; *Maaseudun Sanomat* 1.1.1924, 8; *Helsingin Sanomat* 26.2.1926, 9.
163 *Kaiku* 18.3.1925, 1–2.
164 *Helsingin Sanomat* 30.11.1924, 18–19.
165 *Kulovesi* 1923, 487.
166 *Kulovesi* 1925, 13–15.
167 *Berežkov* 1928, 308–312.
168 SKS KIA. Volter Kilven arkisto. Kirjekokoelma. Kilven kirje Viljaselle 7.1.1938. Kirje 289:33.
169 *Karhu* 1977, 30, 42.
170 SKS KIA. Suomen Näyttämöiden Liitto. Käsikirjoituskokoelma. Kalima, Eino ja Jalo: Dostojevski, Fjodor (1821-1881) Prestuplenije i nakazanije (Rikos ja rangaistus) romaanin näytelmäsovitus. Kl.A.8224. [B224]. Kotelo 2.
171 *Karjalan Maa* 10.9.1929, 2.
172 *Miesten lehti* 25.7.1929, 5.

Venäjä, sen väestö ja kulttuuri suomalaisten tutkimusmatkailijoiden kuvauksissa

H. K. Riikonen

 <https://orcid.org/0000-0001-8869-7005>

Liioittelematta voi sanoa, että yhden arvokkaimmista ja mielenkiintoisimmista Suomen kirjallisuuden samoin kuin oppihistorian osa-alueista muodostavat tutkijoiden kuvaukset ja muistelmat matkoiltaan ja oleskelustaan vallankumousta edeltävällä Venäjällä, ennen kaikkea kaukana keskuksista, Siperiassa ja Etelä-Venäjällä, mutta myös Venäjän Karjalassa sekä Kuolan niemimaalla, Vienanmeren rannoilla ja Arkangelissa. Keskeisesti asialla olivat suomalais-ugrialaisten ja altailaisten kielten tutkijat A. J. Sjögren, M. A. Castrén, August Ahlqvist, G. J. Ramstedt, K. F. Karjalainen, Artturi Kannisto, Heikki Paasonen, Yrjö Wichmann, Kai Donner ja Toivo Lehtisalo, mutta joukkoon kuuluvat myös Siperiassa pappina toiminut Johannes Granö ja hänen poikansa, maantieteilijä J. G. Granö, arkeologit J. R. Aspelin ja Julius Ailio, kansatieteilijät A. O. Heikel, U. T. Sirelius, Sakari Pälsi ja Albert Hämäläinen, sammalten tutkija V. F. Brotherus, musiikintutkija A. O. Väisänen sekä raamattuasia-mies Henrik Wrede, lehtimies A. V. Ervasti ja kirjailija Ilmari Kianto, joka oli kiinnostunut myös kansatieteellisistä asioista. Myös kielentutkijat osoittivat usein kiinnostusta kansatieteelliseen aineistoon.

Oman lukunsa näiden tutkimusmatkailijoiden joukossa muodostavat A. E. Nordenskiöld, jonka Koillisväylän purjehduksella oli merkitystä

Pohjois-Aasian rannikon tutkimukselle, ja vakoilijan tehtävissä Keski-Aasiassa, Venäjän ja Kiinan rajoilla liikkunut sekä Venäjän–Japanin sotaan osallistunut C. G. E. Mannerheim. Sekä Nordenskiöldin että Mannerheimin matkoistaan tekemillä selonteoilla on huomattava arvo. Ne jäivät kuitenkin tämän esityksen ulkopuolelle.

Tutkimusmatkailijoiden ja muiden myös tutkimuksellisia intressejä omaavien matkustajien kiinnostus ei tietenkään rajoittunut Venäjään, sillä suomalaisten ja suomensukuisten kansojen jäljissä mentiin myös Ruotsin Värmlannin suomalaisalueelle (C. A. Gottlund) sekä Baltiaan ja Unkariin.¹

Venäjä-kuvan kannalta kiinnostavaa ainesta sisältyy myös esimerkiksi kreikan kielen tutkijan J. J. W. Laguksen *Finlands Allmänna Tidningissä* julkaisemiin matkakirjeisiin Odessasta ja Etelä-Venäjällä.² Lagus julkaisi myös kreikaksi (!) esityksen Etelä-Venäjän kreikkalaisista; se julkaistiin *Pandora*-nimisessä lehdessä ja Ateenassa 59-sivuisena eripainoksena vuonna 1853.³ Monenlaisissa yleishyödyllisissä tehtävissä toimineen Wilho Summan teoksessa *Tuokio-kuvia Nishnij-Novgorodista kesällä 1896* on kuvaus kaupungin teollisuus- ja taidenäyttelystä. Summan teosta tarkastellut Yrjö Varpio on tuonut esille, miten siinä on ensimmäinen kuvaus suomalaisen ilmapurjehduksesta kuumailmapallolla.⁴ Listaan voidaan lisätä kansakoulunopettaja Reitto (Fredrik) Aallon teos *Kolmen fennomanin matka*, joka on romaanimuotoinen esitys matkasta suomensukuisten kansojen pariin.⁵ Teos on sangen kömpelö, mutta liittyy elimellisesti oman aikansa ideologisiin pyrkimyksiin.

Aineiston runsauden takia ei edellä mainittuja matkakuvauksia voida tässä tarkastella systemaattisesti eikä koko laajuudeltaan eikä myöskään kaikkia ottaa huomioon. Sen sijaan käsiteltävään aineistoon on valittu sekä tunnetuimpien tutkijoiden matkakuvauksia että esimerkkinä joi-tain vähemmän tunnettuja esityksiä. Niistä on seuraavassa käytetty lähinnä moderneja, esipuheella varustettuja laitoksia. Käsiteltävät teokset ovat nimenomaan myös laajemmalle yleisölle suunnattuja eivätkä vain tieteelliselle seuralle tai yliopistolle tarkoitettuja matka- ja tutkimusraportteja. Merkille pantavaa on se, että tutkimusmatkailijat eivät saattaneet matkojaan ja vaikutelmiaan suuren yleisön tietoon ainoastaan matkakirjojensa välityksellä vaan he myös kirjoittivat lehtiin artikkeleita

ja lähettivät niille uutisia. Lisäksi lehdet lähestyivät heitä: esimerkiksi *Helsingin Sanomat* haastatteli Kai Donneria 7.7.1913 tämän palattua Siperiasta. Vuoden 1887 suuresta Kuolan retkestä oli tuloksena tutkimusten ja tutkimusraporttien ohella juuri sanomalehdissä julkaistua aineistoa.⁶ Jäämeren ja Vienanmeren rannoille vuonna 1897 suuntautuneen tieteellisen matkan yhtenä tuloksena oli Julius Ailion matkakirja.⁷

Venäjän-kuvauksia oli Suomen kirjallisuudessa esiintynyt tietysti aikaisemminkin, kuten Paulus Juustenin selonteko lähetystömatkasta Venäjälle ja Erik Laxmanin matkakirjeet Siperiasta. Pohjois-Amerikassa liikkunut ja siitä kirjoittanut Pehr Kalm oli puolestaan nuoruudessaan tehnyt yhdessä Turun hovioikeudessa toimineen ruotsalaisen vapaaherra Sten Carl Bielken kanssa matkan Venäjälle. Tässä tarkasteltavat matkakuvaukset liittyvät kuitenkin elimellisesti 1800-luvun ja 1900-luvun alun ideologisiin ja nationalistisiin, fennomaanisiin pyrkimyksiin samalla kun ne olivat tieteellisessä mielessä merkittäviä ja tuloksellisia. Niiden taustana on pidettävä mielessä myös poliittinen kehitys: Suomen asema suuriruhtinaskuntana Venäjän keisarikunnassa.⁸

Toisaalta myös Venäjällä oli huomattavaa kielellis-kansatieteellistä mielenkiintoa vähemmistökansallisuuksia kohtaan. Venäläiset tutkijat tekivät tutkimusmatkoja yhtä lailla Karjalaan⁹ kuin niille Koillis-Siperian alueille, joilla etenkin Sakari Pälsi liikkui.¹⁰

Kun vielä ottaa huomioon, että monet suomalaiset Venäjän-kuvaukset ovat kielellisesti ja tyyllisesti nautittavia – olivathan kirjoittajat etupäässä kielentutkijoina aikansa parhaita prosaisteja – voi niiden hyvinkin katsoa kuuluvan Suomen kansalliskirjallisuuteen. Etenkin Ahlqvistin, Ramstedtin, Pälsin ja Donnerin matkakirjat ovat lajissaan klassisia. Kirjoittajien kielitaito oli myös monipuolinen, joten heillä oli hyvät edellytykset päästä kosketuksiin paikallisen väestön kanssa sekä nähdä ja kokea sellaista, mikä tavalliselta turistilta ja kulttuurimatkailijalta jää huomaamatta. Monilta matkailijoilta on lisäksi säilynyt arvokasta valokuvamateriaalia, jota tässä ei myöskään voida lähemmin käsitellä.¹¹

Käsiteltävä aineisto jakautuu kahtia siten, että osa on julkaistu pian matkan jälkeen (Ahlqvist, Karjalainen, Pälsi ja Donner), osa taas on pitkänkin ajan jälkeen kirjoitettuja muistelmateoksia (Ramstedt ja Lehtisalo).¹² Kiinnostavaa vertailumateriaalia tarjoaa vuonna 1905 ilmesty-

nyt tanskalaisen matkailijan Holger Rosenbergin ja eräiden muiden esitykseen perustuva teos *Uusi Siperia sekä lyhyt esitys Manshuriasta ja Koreasta*, jonka suomeksi toimitti Santeri Ingman (Ivalo).¹³ Varhaisempi mielenkiintoinen vertailukohta, markiisi Astolphe de Custinen *La Russie en 1839* (1843) jää tämän esityksen ulkopuolelle.¹⁴

Seuraavassa esityksessä jätetään tietoisesti käsittelemättä se, mitä matkakirjoissa sanotaan suomalais-ugrilaisista kielistä eikä matkakirjoja tarkastella myöskään etnografisina tutkimuksina. Sen sijaan on tarkoituksena selvittää, mitä kirjoittajat ovat sanoneet a) matkustamisesta ja kulkuneuvoista Venäjällä, b) yleensä venäläisestä yhteiskunnasta, sen virkamiehistä, papistosta ja byrokratiasta sekä pikkukaupunkikulttuurista, c) taloudesta ja elinkeinoista, d) korkeakulttuurista Venäjällä, erityisesti Siperiassa, e) suomalais-ugrilaisten vähemmistökansallisuuksien asemasta ja tulevaisuudennäkömistä sekä f) Siperian luonnosta, maisemista ja selviytymisestä ankarissa luonnonolosuhteissa.

Käsiteltävistä kirjoittajista on olemassa varsin laaja kirjallisuus esimerkiksi teoksissa *Suomalaiset Aasian-kävijät* (1980) ja *Matka-arkku* (1989) sekä lukuisissa kielentutkijoiden artikkeleissa. Lähimmäksi tämän esityksen aihepiiriä tulee Marja Leinosen tutkielma ”Suomen sukua etsimässä – pitkospuut poikki Venäjän” (2004). Tässä esityksessä näkökulmat ja aineisto (kielitieteilijöiden ohella myös muiden alojen edustajien kuvaukset) sekä esimerkit kuitenkin poikkeavat Leinosen tutkielmasta.

Suomalais-ugrilaisista ja muista siperialaisista vähemmistökansallisuuksista käytetään seuraavassa niitä nimityksiä, joita tutkijat tuolloin matkakuvauksissaan ja -kertomuksissaan käyttivät; jatkossa puhutaan niin ollen tšeremisseistä ja ostjakeista eikä mareista ja hanteista. Venäläiset nimet ja venäjänkieliset sanat esiintyvät niin ikään matkailijoiden käyttämässä muodossa.

Matkustaminen ja kulkuneuvot Venäjällä

Tässä käsiteltävät tutkimusmatkailijat tai muuten Venäjällä virallisissa tehtävissä liikkuneet henkilöt eivät olleet keitä tahansa satunnaisia mat-

kailijoita. He liikkuiivat Venäjällä Keisarillisen Aleksanterin yliopiston tutkijoina, joten heillä oli matkojaan varten stipendi yliopistolta tai Suomalais-Ugrilaiselta Seuralta, erilaisia lupakirjoja ja suosituskirjeitä esimerkiksi Pietarin Keisarilliselta tiedeakatemialta ja jopa Pyhäältä Synodilta, mikä tietenkin helpotti heidän matkantekoaan ja pääsyään eri paikkoihin. Esimerkiksi A. O. Väisänen on kertonut, miten hän eräässä kylässä joutui asukkaiden epäluuloisuuden takia hengenvaaraan. Myöhemmin paikalle saapunut pappi haukkui kyläläiset, sillä vierailijalla oli Keisarillisen tiedeakatemian suosituspaperi.¹⁵

Johannes Granö puolestaan liikkui Siperiassa virallisessa asemassa pappina. Ennen Siperiaan saapumista hän oli Pietarissa tavannut ministerivaltiosihteerin, joka oli lähettänyt tiedon sisäministerille ja kirjoittanut yksityisen suosituskirjeen Omskin kenraalikuvernöörille; näkipä ministerivaltiosihteerin senkin vaivan, että kävi kirkollisessa virastossa, Pietarin kenraalikonistoriossa, josta hankki Granölle suosituskirjan korkealle kirkonmiehelle, Moskovan kenraalisuperintendentille.¹⁶ J. G. Granöllä oli myös Pietarin poliisidepartementin lupa kantaa revolveria valtakunnan kaikissa osissa. Myös tällä asiakirjalla oli käyttöä (joskaan ilmeisesti ei itse revolverilla).¹⁷ Suosituskirjeistä ja muista dokumenteista oli se hyöty, että tutkimusmatkailijat saattoivat saada apua ja yösijankin paikallisilta viranomaisilta ja papeilta.¹⁸

Tutkijoiden matkakuvaukset ovat merkittäviä etenkin siinä suhteessa, että ne eivät rajoitu Karjalan kannakseen tai Pietarin ja Moskovan kaltasiin suurkaupunkeihin, vaan ne kattavat koko keisarikunnan Karjalasta Kamtšatkalle, Arkangelista Astrakaniin sekä Pietarista Vladivostokiin ja Petropavlovskiin. Suurkaupunkien ja sivistyneistöpiirien asemesta niissä oleskellaan pääasiallisesti maaseudulla, pikkukaupungeissa ja syrjäkylillä ja kohdataan pikkuvirkamiehiä ja valtakunnan vähäväkisiä, tavallisesti vähemmistökansallisuuksien edustajia, mutta myös sinne erisyistä saapuneita ulkomaalaisia. Tuolloisille tutkimusmatkoille oli tyyppilistä monenlaisten kulkuvälineiden käyttö: matkaa tehtiin kävelemällä, ratsastamalla, hevosajoneuvoissa, reellä, koiravaljakolla, porovaljakolla, veneellä, höyrylaivalla ja junalla. Merkityksellisiä ovat Siperian suuret joet, joita pitkin matkaa tehtiin. Myöhemmille matkailijoille, kuten Ramstedtille ja Pälsille, oli paljon hyötyä vuosina 1891–1916 rakennetus-

ta Siperian radasta. Matkoillaan tutkijoilla oli käytössään ajan uusinta teknologiaa: fonogrammeja, kameroita ja Pälsillä jopa elokuvakamera.

Matkakirjoina näitä kuvauksia luonnehtii myös tradition muodostuminen: kirjoittajat ovat tunteneet edeltäjiensä kuvauksia ja he kulkevat heidän jalanjäljissään. Varsinaisia tradition lähtökohtia ja alullepanijoita ovat A. J. Sjögren ja M. A. Castrén, joista varsinkin Castrénin nimi esiintyy oikeastaan kaikissa hänen jälkeensä matkustaneiden tutkijoiden kuvauksissa. Muutamat matkailijat tapasivat henkilöitä, jotka olivat vuosikymmeniä aikaisemmin tavanneet Castrénin: esimerkiksi Kai Donner on taltioinut valokuvaan vanhan naisen, ”eukon joka oli nähnyt Castrénin”, kuten kuvateksti kertoo. Castrén tarjosi myös pelottavan esimerkin: Donner ei halunnut matkustaa *balok*-nimisellä kulkuneuvolla, koska Castrén oli kulkenut sillä vakavasti sairaana.¹⁹ Johannes Granön Siperiassa tapaama kelloseppä Blomqvist puolestaan oli tavannut August Ahlqvistin ja kertoi, miten väkivaltaisella keinolla tämä sai erään ostjakin ilmaisemaan, mitä ”piru” on ostjakiksi.²⁰

Tradition jatkuvuutta osoittaa se, että näiden klassisten tutkimusmatkailijoidenkin jalanjäljissä on myöhemmin liikkunut tutkijoita ja kirjailijoita (Marianna Flinckenberg-Gluschkoff, Nikolai Garin, Jörn Donner). Suomalaiset tutkimusmatkailijat tapasivat myös muista maista tulleita, eri tehtävissä toimineita henkilöitä. Näistä ehkä mielenkiintoisin on Johannes Granön tapaama brittiläinen sairaanhoitaja ja lähetystyöntekijä Kate Marsden. Granö kertoo, miten hän oli vienyt Marsdenin tämän pyynnöstä tutustumaan kirgiiseihin ja miten kenraalikuvernööri oli järjestänyt heille tulkin. Erityisenä herkkuna vieraille tarjottiin ”sydämeistä lähtevää suurta hevosen verisuonta”, mutta vieraat tyytyivät kuitenkin lampaanlihaan.²¹

Matkailijoiden havainnot venäläisestä yhteiskunnasta

Tutkimusmatkailijat, joiden mielenkiinto oli kielellis-kansatieteellistä, eivät esittäneet mitään syvällisempiä analyyseja venäläisestä yhteiskunnasta. Sikäli kuin he käsittelivät ongelmia, he saattoivat vedota venäläiseen luonteenlaatuun. Niinpä Ahlqvist näki ”Wenäjän kansan perisyn-

tinä” laiskuuden ja juoppouden.²² Värikästä kieltä käyttävän Ahlqvistin mielestä venäläinen ”velttoilee, laiskehtii ja lepäilee alinomaa” sekä nauraa saksalaisen ahkeruudelle.²³ Juoppouden etenkin siperialaisten kansallisuuksien keskuudessa mainitsevat monet muutkin, mutta kukaan heistä ei ole kuvannut sitä niin värikkäästi kuin Ahlqvist.²⁴

Yhteiskunnallisista ongelmista esiin nousee erityisesti byrokratia, joka tuotti tutkimusmatkailijoille hankaluuksia. Lupakirjoista ja suosituskirjeistä huolimatta matkailijoita toisinaan viivästytti venäläinen byrokratia ja jopa epäilyt siitä, että asiakirjat saattoivat olla väärennettyjä: Donneriakin epäiltiin väärennetyillä papereilla liikkuvaksi karanneeksi karkotetuksi.²⁵ Tutkijoita voitiin luulla myös vakoilijoiksi. Lisäksi tutkimusmatkailijat joutuivat muiden matkustajien tavoin hankkimaan erilaisia asiakirjoja. Castrén esimerkiksi kertoo ivalliseen sävyyn saaneensa kokea ”näytteitä Venäjän kansan käytännöllisistä kyvyistä”, kun hän ei ollut lunastanut ns. *podorožnajaa*, joka vaadittiin haluttaessa kulkea postihevoskyydillä.²⁶ Johannes Granön puolestaan epäiltiin väärentäneen *podorožnajan*.²⁷ Myös J. G. Granö on kertonut kyyditsemiseen liittyvistä vaikeuksista ja tarvittavista asiakirjoista sekä siitä, mitä epäluuloja herätti se, että hänellä ei ollut virkapukua.²⁸

Silmiinpistävä piirre onkin juuri erilaisten byrokratian aiheuttamien hankaluuksien noteeraaminen. Samalla matkailijat saivat tuntumaa eri paikkakuntien virkamiehiin ja heidän virkaintoisuuteensa. Monesti tutkimusmatkailijat joutuivat myös vaaratilanteisiin ja kaikenlaisiin hankaluuksiin eikä tieteellisiltä menetyksiltäkään välttytty. Tunnetuin esimerkki on G. J. Ramstedtin junalla rahtitavarana lähettämän aineiston katoaminen; pitkien tutkimusten ja neuvottelujen jälkeen Siperian rautatiehallitus maksoi Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle 6600 ruplan korvauksen.²⁹ Ramstedtin kuvauksessa kokemuksistaan vuoden 1905 kaoottisissa oloissa Venäjällä on suorastaan veijariromaaniin häivähdys hänen kertoessaan, miten hänet papereissa merkittiin milloin rautatieteknikoksi, milloin taas filosofian tohtorin asemesta lääketieteen tohtoriksi ja kuudennen sairaalajunan apulaisjohtajaksi.³⁰

Matkakuvauksissa tulee esille ennen kaikkea kaksi virkakuntaa: *pristavi* (kihlakunnan poliisipäällikkö) ja *ispravnikka* (eräänlainen paikallinen nimismies). Siperiassa *pristavin* alue saattoi olla laaja, jopa

200 000 neliökilometriä, kuten Donner kertoo.³¹ Kuvattuaan Inbatskissa asuvia karkotettuja ja niitä rikoksia ja julmuuksia, joita seudulla tapahtui, Donner esitteli paikallisen *pristavin*:

Inbatskissa tapasin ensi kertaa läänin herran, Turuhanskin pristavin, maan jumalan ja kuvernöörin, joksi asukkaat häntä sanovat. Hän oli kaukaasialaista alkuperää, kookas, kyömynenäinen ja karskin näköinen mies. Henkilönä hän oli hyvin vaatimaton ja tunnusti avoimesti olevansa verrattain oppimaton sekä ainoastaan hiukan ehtineensä tutustua piiriinsä. Koko hänen aikansa meni karkotettujen valvontaan, eikä hän mitenkään ehtinyt työskennellä väestön hyväksi. Hän oli tullut pimeään Pohjolaan suoraan etelän aurinkoisilta seuduilta ja oli aivan selvää, ettei hän yhden vuoden aikana ollut ehtinyt oloihin perehtyä. Avoimesti hän kuvaili viranomaisten vaikeata taistelua tietämättömyyttä ja raakuutta, kauppiaitten laitonta viinanmyyntiä ja kaikkea muuta pahuutta vastaan, joka oli voittanut laajalti alaa sen johdosta, että maa vuosisatojen ajan oli ollut venäläisen yhteiskunnan pahimpien voimien häätöpaikkana. Tavallisuudesta poikkeava ilmiö hän epäilemättä oli[,] ankaruutta ja oikeutta hän koetti juurruttaa oman, kenties rajoitetun mittakaavansa mukaan, ja raittiudesta hän piti kiinni mm. sillä tavoin, ettei itse maistanut alkoholia. Vaikeuksia hänellä siinä suhteessa oli paljon, sen havaitsin Monastyrskojessa, jossa vähän ennen tuloani kasakat olivat varastaneet takavarikoitua viinaa hänen omasta kansliastaan.³²

Donnerin kuvaama Turuhanskin *pristavi* oli positiivisine ominaisuuksineen pikemminkin poikkeus, kuten Donner itsekin myöntää. Useimmiten suomalaisten esityksissä on paikallisvirkamiehistä annettu kielteinen kuva.

Erityisen negatiivinen käsitys venäläisistä virkamiehistä oli Siperiassa raamattuasiاميةhenä toimineella Henrik Wredellä.³³ Hänen mukaansa virkamiehet olivat ”mitä luonteettomimpia, halpamielisimpiä, omanvoitonpyyntöisimpiä, niin, kaikin tavoin läpeensä turmeltuneita egoisteja”.³⁴

Paikallisista papiston edustajista mainitaan usein. Kuva nimenomaan ortodoksipapeista kaukaisilla seuduilla on varsin lohduton. Esille tulee etenkin näiden oppimattomuus ja köyhyys. Jotkut oli siirretty rötöksien vuoksi syrjäseuduille.³⁵ A. V. Ervasti on laajasti kuvannut Vienanmeren saarella olevan kuuluisan Solovetskin luostarin oloja ja historiaa.³⁶ Luostarin arkkimandriitasta ja munkeista ei muodostu opillisessa suhteessa mitenkään mairittelevaa kuvaa. Muuten matkakuvauksista hahmottuu kuva uskontojen monipuolisuudesta Venäjällä. Virallisen ortodoksisen kirkon ja luterilaisten Siperian suomalaisten (joiden pappina Johannes Granö toimi) ohella esille tulevat Ahlqvistin kuvaamat Kazanin islaminuskoiset (Ahlqvistilla mahomettiläiset).³⁷ Ahlqvistin referaatti keskustelusta erään mullahin kanssa asettaa islamin taivaskuvitelman naurettavaan valoon:

Syödä on siellä mitä vaan mieli ennättää ja muistaa haluta, ja tämän yltä-kylläisyyden kanssa on kaksi etua yhdistettynä, joita syömärillä tässä maailmassa ei ole, nim. että ruoka-halu aina on hyvä ja että tarpeellansa ei tarvitse koskaan käydä. Toinen pää-nautinto on hurskaalla taivaassa sen suloisista neitosista, joiden ihanuutta ei voi kielin kertoa ja joita miestä päälle annetaan 70 kappaletta, ollen näillä vielä se erinomainen avu, että neitsyyden lahja ei heiltä koskaan katoa.³⁸

Tšuvassien uskontoa puolestaan ei Ahlqvistin mielestä voi sanoa kristillisyydeksi, ei mahomettiläisyydeksi eikä myöskään puhtaaksi pakanuudeksi.³⁹ Useat tutkijat, ennen kaikkea Castrén ja Donner, ovat kuvanneet samojedien šamanismia ja luonnonkansojen uskontoa.⁴⁰

Syrjäkyläiden vastapainoksi matkakuvauksissa on esillä useita kaupunkeja, sekä suuria että pieniä. Lajissaan sattuvimpia on August Ahlqvistin kuvaus venäläisestä pikkukaupungista. Kuvaus edustaa kirjoittajalleen tyypillistä voimakassanaista tyyliä ja on aiheellista siteerata kokonaisuudessaan:

Laiskuuden veli ja uskollinen seuralainen on velttous ja levä-peräisyys kaikissa katsannoissa. Harva asia maa-ilmassa antanee näistä

selvemmän kuvan kuin tavallinen pieni kaupunki Wenäjällä. Kartanot kallellansa, ikkunat päreellä eli rievuilla tukitut, katot tuulen repimät, aitaukset sikojen ja lehmien hajottamat, siellä täällä tuli-palon sia; kadut, kaupungin edustat ja joki-varret sonnalla peitettyt, joka märkänä aikana tekee lian yli-pääsemättömäksi, kuivana taas pölyn läpi-näkemättömäksi, ja molempina täyttää ilman terveydelle vaarallisella katkulla; huoneissa huone-kalut vanhat, hajalansa ja täynnä kaiken-laisia syöpäläisiä, seinät ja lattiat hiirien ja rottien lävistämät, sillä kissan sanotaan pilaavan ihmisen asunnon ja ilman sitä, syntihän tuo olisi hiiri-rukankin henkeä ennen aikojansa lopettaa. Tämmöinen on lyhykäisesti se näky, jonka pieni kaupunki ja porvarin elämä siinä antaa, ja kädestä pitäen sanon, että tähän ei ole syynä köyhyys, sillä varoja on kyllä ja tilaisuutta niitä hankkimaan vielä enemmän, vaan ainoastaan velttous, joka ei pyri entistä etemmäksi, joka rakastaa vaan lämmintä uunin-kylkeä ja rypee isiltä perityssä sekä hengellisessä että ruumiillisessa liassa.⁴¹

Vastapainon tarjoaa Kai Donnerin kuvaus suuremmasta kaupungista, Tomskista, jota, kuten kirjoittaja muistuttaa, Castrén oli kutsunut Siperian Pariisiksi ja siperialaiset itse Siperian Ateenaksi. Donnerin kuvauksesta ei puutu ivallisuutta hänen todetessaan, että ”kaupunginisät ovat olleet ylen kauas katsovia yhteiskuntansa kehitysmahdollisuuksien suhteen” rakentamalla rautatieaseman ”vähintään neljän kilometrin päähän niiltä seuduilta, minne talot ja kadut loppuvat”. Päästyään lumisohjossa hotelli Rossijaan hän saattoi havaita aamulla klo 5 vallitsevan elämänmenon:

[– –] menin saliin ruokaa etsimään ja huomasin soittokunnan juuri vastikään aloittaneen ohjelmansa ja varieteenaisten ryhtyneen näyttämään taiteellista alastomuuttaan. Vaikka en oikeastaan ollut tyytymätön katsellessani unkarilaisen tanssijattaren tulista taituruutta, pyrki ympäristö kuitenkin tympäisemään minua. Hotelli-huoneessa ei ollut tyynyjä, lakanoita eikä peitettä, mutta lutikoita viljalti.⁴²

Itse Tomskin kaupungin ongelmina ovat Donnerin kuvauksen mukaan kiveämättömät, syksyisin liejuiset kadut ja yöllä vallitseva ”egyptiläinen pimeys”. Mutta Tomskissa on myös suurkaupungin luonnetta, sillä siellä on runsaasti kivitaloja, mahtava tuomiokirkko, yliopisto ja teknillinen korkeakoulu. Yliopistolla on kirjasto, jossa on kreivi Stroganovin lahjoituksena arvokas kokoelma.⁴³

Castrén puolestaan kertoi Irkutskista kirjeessään asessori F. J. Rabbel-le, miten rakennukset olivat siistejä, vaatetus ja kulkuneuvot suorastaan ylellisiä, minkä lisäksi ”samppanja kuohuu yli pöytien ja penkkien” ja ”[p]referenssiä pelataan joka ilta useimmissa taloissa”. Kaiken tämän hän luki pietarilaisen vaikutuksen piiriin.⁴⁴

Johannes Granö on antanut varsin positiivisen kuvan Tobolskista, joka tosin oli menettänyt asemaansa sen jälkeen kun Länsi-Siperian kenraalikuvernöörin hallinto oli siirretty Omskiin.⁴⁵ Todella merkittävänä keskuksena matkakuvauksissa esiintyy kuitenkin Kazan, jonka mainitsevat esimerkiksi Sjögren, Ahlqvist ja Wichmann. Esimerkkinä voidaan mainita myös Sakari Pälsin kuvaus Petropavlovskista. Vaikka kyseessä oli tuolloin vielä pikkukaupunki, siellä voitiin havaita jonkinlaista amerikkalaisuutta: talot ovat amerikkalaiseen tapaan rakennettuja ja saatavilla on amerikkalaisia tarvikkeita, kuten työpukuja, ampumatarpeita ja tupakkaa. Kaupungissa on tarjolla myös elokuvia, ”eläviä kuvia”, sanomalehti ja ”kipinälenätinasema”.⁴⁶

Havainnollisen mutta samalla humoristisen kuvan siitä, miten asioita Venäjällä voitiin hoitaa, tarjoaa Ramstedt, joka ystävältään, venäläis-burjattilaiselta kauppiaalta Semjon Borodinilta oli kuullut Venäjän–Japanin sodan aikaisista opiskelijalevottomuuksista, kun Itämainen yliopisto oli siirretty Vladivostokista Verhneudinskiin. Rehtorina ollut mongolin kielen ja kirjallisuuden professori Aleksei Pozdnejev oli joutunut eroamaan, minkä jälkeen hän tarjosi rehtorin virkapukuaan ostettavaksi kiinan kielen professorille. Kun tämä piti virkapuvun ostamista ennenaikaisena, koska varsinaista rehtoriksi nimitystä ei ollut vielä tullut, asia pitkittyi, kunnes lopputulos oli Borodinin esityksen mukaan seuraava:

[– –] rehtorin veli, D. Pozdnejev, Venäläis-aasialaisen Pankin Pekingin toimiston virkailija, oli saanut määräyksen ruveta rehtoriksi.

Kun tämä uusi rehtori ensi kerran ilmestyi yliopistoon, hänellä oli veljensä virkapuku yllään ja häntä varten oli perustettu uusi oppituoli, itämainen kauppatiede. Borodin sanoi: ”Meillä on sellaiset olot Venäjällä, että se, joka ostaa rehtorin housut, on sitten myös rehtori, olipa hän sitten pankkivirkailija tai mikä tahansa.”⁴⁷

Venäjän yhteiskunnallisista oloista 1800-luvulla varsin suuren huomion kohteena olivat karkotusjärjestelmä ja Siperiaan karkotetut. Asiaa on tunnetusti käsitelty klassisessa venäläisessä kirjallisuudessa, mutta myös Suomessa asiasta uutisoitiin lehdissä, siitä kirjoitettiin arkiveisuja ja siitä keskusteltiin poliittisissa piireissä, sillä asia koski myös Suomea, koska rikoksiin syyllistyneitä suomalaisia karkotettiin Siperiaan.⁴⁸

Karkotettujen parissa pappina toiminut Johannes Granö kirjoitti kokemuksistaan muistelmateoksen *Kuusi vuotta Siperiassa*. Sen kuvaukset karkotetuista ovat varsinaisten tutkimusmatkailijoiden esityksiä seikka-
peräisempiä. Esillä on myös ”knut-ruoska” eli pahamaineinen solmu-
ruoska, joka tosin tässä vaiheessa oli jo joutunut museoesineeksi.⁴⁹ Kuitenkin myös monet tutkimusmatkailijat Castrénista alkaen olivat panneet karkotetut merkille. Eräät heistä tapasivatkin karkotettuna olevia maanmiehiään. Kai Donner mainitsee erityisesti Santeri Jacobssonin (tunnetun diplomaatin Max Jakobsonin setä⁵⁰), joka oli vangittu Viipurissa, viety Pietariin ja pitemmän aikaa linnassa istuttuaan oli karkotettu viideksi vuodeksi Narymiin. Donner mainitsee, miten hän Jacobssonin puheista sai käsityksen, millaista elämää karkotetut joutuivat viettämään: he saivat ”kokea sokean ja typerän virkavallan mielivaltaa ja monenlaisia rahallisia vaikeuksia”.⁵¹

Suorastaan karkotetun arkkityyppisenä hahmona esiintyy ruhtinas Menšikov, Pietari Suuren suosikki, joka oli joutunut epäsuosioon ja karkotettu Berezoviin. Hänet mainitaan useissa matkakuvauksissa. Esimerkiksi Castrén oli tavannut kasakan, joka tiesi Menšikovin uskonnollisista ajatuksista karkotuksensa aikana.⁵² Myös August Ahlqvist oli tavannut ihmisiä, jotka olivat tietoisia Menšikovin elämästä ja kohtalosta.⁵³ Hänen karkotuspaikkansa mainitaan vielä esimerkiksi Toivo Lehtisaloon kuvauksessa.⁵⁴ Kai Donner on puolestaan kaunokirjallisen teoksensa *Siperialaiskertomuksia* novellissa ”Uusi Venäjä” esittänyt kuvan karko-

tetusta Andrei Antonovitš Makulinista, joka karkotuspaikassaan tapaa bolševikkeja, mutta tulee suljetuksi pois näiden piiristä, koska ei kannata vallankumousta vaan pitää tärkeimpänä Venäjän sivistämistä.⁵⁵

Taloudellisista oloista ja elinkeinoista

Vaikka kieli- ja kansatieteen tutkijoiden tehtävänä ei ollut selvittää taloudellisia oloja, he huomioivat silti talouden ja elinkeinot ainakin jossain määrin. Erityisesti Sakari Pälsi teki monenlaisia havaintoja Venäjän Kaukoidässä. Siperian vähemmistökansallisuuksien parissa liikkueensa tutkimusmatkailijat panivat keskeisinä elinkeinon harjoittamisen muotoina merkille metsästyksen ja kalastuksen. Näiden antimia myös matkailijat erityisesti nauttivat ja kuvasivat. Kalastuksen merkitystä osoittaa myös se, että kansatieteilijä U. T. Sirelius kirjoitti siitä suuren saksankielisen monografian keskittyen erityisesti sälekatsikkakalastukseen (*Sperrfischerei*).⁵⁶ Venäjän Kaukoidässä voitiin puolestaan havaita, miten japanilaiset harjoittivat jo suurimuotoisempaa liiketoimintaa kalastuksen alalla ja miten Kamtšatkalle oli perustettu erityisiä kalastamoja.⁵⁷ Pälsi on kertonut myös valaanpyynnistä.⁵⁸

Metsästystä harjoitettiin sekä ruoan että turkisten takia. Sakari Pälsi pani merkille etenkin soopelinnahat ylellisyystavarana:

Katselimme nahkoja. Niiden kauneus ei jättänyt kauppamiestäkään kylmäksi. Soopelinnahka on niitä esineitä, joiden arvo riippuu pelkästään kauneudesta. Se on hyödytöntä ylellisyystavaraa, samoin kuin jalokivet, helmet ja pitsit. Käytännöllisesti katsoen nahka on vähäarvoinen, se ei ole erittäin lämmin, ei myöskään luja, lisäksi se on arka valolle haljastuen pian. Oravannahalla on sama käyttöarvo, ja murmeli on parempi.⁵⁹

Pälsi on käsitellyt soopelinnahkojen kauppaa varsin yksityiskohtaisesti; lopulta nahat päätyivät Seattlen nahkapörssiin.⁶⁰ Kaupunkien yhteydessä esille tulee lisäksi palveluelinkeinon harjoittajia, kuten hotellin ja majatalon pitäjiä, sekä kauppiaita.

Edellä mainittu Erik Laxman oli toiminut Siperiassa mineralogisessa tarkoituksessa. Hänen jälkeensä Siperiassa liikkuneet kielentutkijat eivät juuri kiinnittäneet huomiota Siperian luonnonrikkauksiin. Pälsi on kuitenkin huomioinut kullanhuuhdonnan Anadyrillä ja Petropavlovskin alueella.⁶¹

Suomalaisten kuvauksiin verrattuna tanskalaisessa teoksessa *Uusi Siperia* annetaan monipuolisempi kuva. Holger Rosenberg on pannut merkille etenkin meijerit sekä hiilikaivokset, joissa karkotetut joutuivat työskentelemään.⁶² Huomionarvoisinta on kuitenkin se, että hän suhtautuu yleensä positiivisesti Siperian tulevaisuuteen. Siperia tarjoaa hänen mielestään mahdollisuuksia uudisasukkaille ja se on uusi maa niin metsästäjille kuin matkailijoille.⁶³

Kosketuksia korkeakulttuuriin

Kun tutkimusmatkailijat liikkuiivat pääasiallisesti syrjäseuduilla ja oppimattoman kansan parissa, heidän kuvauksissaan on hyvin vähän tietoa venäläisen ja länsieurooppalaisen korkeakulttuurin harrastuksesta. Eräät, ennen kaikkea Kai Donner, iloitsivat päästessään pois länsimaisen kulttuurin piiristä. Jätettyään taakseen ”sivistyksen päätepisteen, vanhan rappeutuneen Turuhanskin” hän saattoi todeta:

Nautin sanomattomasti siitä, että vihdoinkin pääsin syventymään seutuihin, joita sivistys ei vielä milloinkaan ollut kosketanut, joiden maaperää ei yksikään kulttuuri-ihminen ollut polkenut. Nautin ajaessani poroillani erämaan sydämeen, jossa elämä kulkee tavallisuudesta poikkeavia latuja. Kitulias metsä ja vaivaiset puut katosivat pian ja eteeni avautui ääretön lumen peittämä tasanko. Taivas, joka äsken oli ollut yhtä autio ja kylmä, kirkastui, revontulet säihkyivät mahtavina kaarina yli äärettömän avaruuden, joka oli kuin liekkien vallassa. Ihmeelliseltä tuntui poroilla ajaminen laajalla tundralla, hiljaisuuden valtakunnassa, leimuavan taivaan alla. Minusta tuntui, kuin olisin lentänyt pois todellisuudesta ja tunkeutunut syvälle satujen ihmeelliseen maailmaan.⁶⁴

Harva tutkimusmatkailija on kuitenkaan kuvannut näin voimakasta luonnonelämystä ja kääntymistä pois länsimaisesta kulttuurista. Sen sijaan he saattoivat matkoillaan viitata lukemaansa eurooppalaiseen kirjallisuuteen; esimerkiksi Ahlqvist on maininnut Walter Scottin ja Runebergin.⁶⁵ Venäläisestä kaunokirjallisuudesta puhutaan matkakirjoissa kovin vähän. Ahlqvist mainitsee kylläkin Puškinin, mutta lähinnä venäläisiä halventavassa yhteydessä. Venäläisten ”latiskaista” mielenlaatua todistaa Ahlqvistin mielestä se, että vaikka Venäjän kansa on luvultaan suuri, se ei ”runollisuudessa [– –] ole voinut synnyttää kuin yhden ainoan oikealla runo-innolla varustetun kirjoittajan, nim. Puschkin’in, ja hänkään ei ollut puhdas Wenäläinen”.⁶⁶

Mutta aina silloin tällöin tavataan henkilö, jolla on opillista ja sivistyksellistä taustaa. Esimerkiksi Castrén tapasi Tobolskissa puolalaissyntyisen herra Šeršenevitšin, virkauralla vasta 12. luokassa (hän oli toisin sanoen kuvernementinsihteerin), mutta huomattavan sivistynyt ja harjoittanut opintoja Odessan Itämaisessa instituutissa. Castrénilla oli myös kokemusta Turuhanskin koko sivistyneistöstä:

[– –] tuolla astuu meitä vastaan ”Betlehemin Herodes”, bonšuuriiin, vihreihin silmälaseihin ja punaisiin kenkiin sonnustautunut mies. Jo hienosta vaatetuksesta voi päätellä, että hän on kaupungin korkein hallintomies, mutta kukapa uskoisi, että sama mies on ennen ollut ylioppilaana Harkovissa, että hän on myös koetellut onneaan näyttämöllä ja kokenut muita erikoisia kohtaloita, kunnes viimein on päätenyt Turuhanskin virkaatekeväksi nimismieheksi! Erittäin kohteliaasti tuo ent. ylioppilas kutsuu meidät asuntoonsa, missä tapaamme koko Turuhanskin seurapiirin. Tähän hienostoon kuuluu isäntämme lisäksi sammaltava kasakkavänrikki, Jakutskissa kasvatuksensa saanut sielunhoitaja ynnä sairaidenhoitaja, joka vakuuttaa nähneensä kahden auringon samanaikaisesti loistavan Turuhanskin taivaalla – tämän havainnon perusteella hän toivoo tulevansa kutsutuksi jonkin oppineen seuran jäseneksi, muutoin hän uhkaa jättää kaikki tieteelliset tutkimukset sikseen.⁶⁷

Luonnollisesti seurue istuu pullon äärellä. He vaikuttavat ystävyksiltä, mutta Castrén on kuullut pahojen kielten kertovan, että tuossa neljän miehen ryhmässä on kaksi toisilleen aivan vihamielistä puoluetta.⁶⁸

Toisinaan tavataan myös henkilöitä, jotka ovat lukeneet kaunokirjallisuutta. Esimerkiksi A. O. Väisänen tapasi mordvalaisalueella eräässä pappilassa nuoren naisen, jonka kanssa hän saattoi keskustella Turgenevista ja muustakin kirjallisuudesta.⁶⁹ Poikkeuksen muodostaa myös K. F. Karjalaisen tapaama ostjakki, joka oli lukenut länsimaisia kertomuksia, muiden muassa Pietari Hannikaisen ”Halla-aamun” venäläisenä käännöksenä.⁷⁰

Kulkiessaan Belvedere-nimisellä valaanpyyntialuksella Anadyrillä Sakari Pälsi saattoi kajuutassa nauttia suorastaan länsimaisesta tunnelmasta:

Sytytimme sikarit, istuimme sohvalle ja juttelimme sodasta, maailmanpolitiikasta, kaupasta ja suurteollisuudesta. Caruso lauloi Victrolan ratista Sole mioa. Kaikki oli mukavaa, sikarit hyviä, miesten leuat ajetus ja kynnet puhdistettu. Kulttuurihenki hiveli olemusta.⁷¹

Tämä korkeakulttuurin ja sivistyksen tuulahdus on luonnollisesti täydellinen poikkeus ja vastakohta kaikille muille tutkimusmatkailijoiden kokemuksille.⁷²

Vähemmistökansallisuuksien asema

Matkoillaan tutkimusmatkailijat tapasivat lukuisia eri kansallisuuksien ja etnisten ryhmien edustajia, suomalais-ugrialaisten kansojen ohella monia muitakin kuten tšuktseja, kamtšadaaleja, lamuutteja, tataareja ja kirgiisejä. Castrén esimerkiksi kertoo muutaman päivän sisällä tavanneensa Siperian, Pietarin ja Moskovan venäläisiä, vähävenäläisiä, saksalaisia, tataareja, juutalaisia, kirgiisejä, puolalaisia ja jeniseinostjakkeja.⁷³ Matkustaessaan Sarapolets-nimisellä höyrylaivalla Johannes Granö pani merkille useita kansallisuuksia ja etnisiä ryhmiä: venäläiset, tataarit, kal-

mukit, kirgiisit, juutalaiset, saksalaiset, sveitsiläiset, norjalaiset ja suomalaiset.⁷⁴ Sakari Pälsi, joka liikkui Venäjän kaukaisimmalla alueella idässä, kohtasi siellä toimivia muiden Itä-Aasian maiden kansalaisia, kuten kiinalaisia, japanilaisia ja korealaisia.⁷⁵ Hän kävi myös Alaskan puolella, joka vuoteen 1867 oli kuulunut Venäjään ja jonka korkeimpina hallintoviranomaisina oli toiminut kaksi suomalaista.⁷⁶ Pälsi on esittänyt myös kuvauksen kaksi viikkoa kestäneestä junamatkasta vuonna 1916 Siperian halki Vladivostokiin vastikään valmistunutta rataa pitkin. Junan matkustajat muodostivat varsinaisen kielten ja kansallisuuksien sekoituksen.⁷⁷

J. G. Granö puolestaan näki Vladivostokissa kiinalaisten, korealaisen ja japanilaisten ohella lättiläisiä ja virolaisia, italialaisia käsityöläisiä ja kreikkalaisia hedelmäkauppiaita; kaduilla saattoi kuulla englantia ja saksaa sekä skandinaavistakin puhetta.⁷⁸

Vaikka suomalaiset tutkimusmatkailijat panivat merkille alkuperäiskansojen omaleimaisen kulttuurin, he joutuivat samalla jatkuvasti havaitsemaan elinolosuhteiden kurjuuden. Suoranaisen yhteisen teeman tutkimusmatkailijoiden kirjoituksissa muodostavat kuvaukset asumusten huonosta kunnosta ja ahtaudesta, likaisuudesta, syöpäläisistä ja ruoan niukkuudesta. Usein he moittivat tapaamiaan alkuperäiskansojen edustajia laiskuudesta. Jatkuvasti tutkimusmatkailijat saivat havaita juoppoutta ja sen seurauksia. Matkailijat itse suhtautuivat pidättyvästi alkoholinkäyttöön, mutta saattoivat silti tarjota alkoholia informanteilleen saadakseen nämä suopeammiksi ja puheliaammiksi.⁷⁹

Olojen kaikinpuolinen kurjuus vaikutti puolestaan siihen, että matkailijoiden saama kuva alkuperäiskansojen kehitysmahdollisuuksista ja tulevaisuudesta muodostui sangen pessimistiseksi. Tämä on selvästi esillä jo Castrénilla, joka kirjoitti samojedeista: ”Sellainen on näet Heramme tahto ollut, että poloiseen samojediheimoon kuuluvien kansojen ainoastaan tulee palvella maailman mahtavien päiväläisinä, ja hän on pannut heidät asumaan ja rakentamaan ihmiskunnan kurjimmille takamaille.”⁸⁰ Vastaavasti tutkijoiden käsitys näiden kansojen tulevaisuudesta vähemmistöinä Venäjällä olivat sangen pessimistisiä. Tämä käsitys tulee esille jo Ahlqvistin matkakirjassa. Tšuvasseista Ahlqvist kirjoitti: ”Tschuwascheille emme [– –] voi ennustaa parempaa tulevaisuutta kuin

niille muillenkään pienille kansakunnille Wenäjän-maassa, jotka jo ovat hukkuneet eli paraillaan ovat hukumassa kuin pisara mereen.”⁸¹ Pessimistinen käsitys tšuvassien tulevaisuudesta oli myös Heikki Paasosella, joka katsoi koulujen levittäytymisen pieniinkin kyliin nopeuttavan venäläistymistä.⁸²

Suorastaan melankolisen runollinen on K. F. Karjalaisen kuvaus ostjakkien tulevaisuudesta:

Irtyš-rahvaan päivä on iltaan kallistumassa, kohtalotar jo valmistele saksiansa leikataksensa sen elämänlangan. Ostjakit sulavat kuin lumi kevätauringon paisteessa: rinteillä, jopa aukeallakin näkyy päiviä, ja päivä päivältä paahtaa aurinko kuumemmasti lisäten sulamisen vauhtia. Pian ei ole talvivaipasta nähtävänä muuta kuin ravitseva muta uuden heinän juurella. Synkistä rotkoista tai metsän sisästä jonkun komon juurelta tarkkaava kulkija voi löytää kulton tai varisseiden lehtien peittämän jäätikön, mutta vihoittavassa luonnossa ei mikään muistuta sitä, että joku aika sitten samoilla seuduilla hallitsi talven valta.⁸³

Jonkinlainen fatalismi puhuu näissä kuvauksissa Castrénin puhuessa ”Herran tahdosta” ja Karjalaisen puhuessa ”kohtalottaresta”. Myös Kai Donner, joka on siteerannut edellä ollutta Castrénin lausuntoa, on pessimistisillä linjoilla, mutta hän esittää myös konkreettisemmän käsityksen vähemmistökansallisuuksien huonon aseman syistä. Puhuessaan samojedeista hän on pannut kaiken kurjuuden sen tiliin, että venäläiset uudisasukkaat ovat muuttaneet heidän perinteelliset elämäntapansa:

Joka taholta on tuo nopeasti varoittamatta leviävä uusi sivistys heitä ahdistanut, ja heidän on ollut mahdoton sitä sulattaa tai omaksua. He ovat pakosta joutuneet tilaan, jonka loppuna ei saata olla muu kuin häviö. Sen vuoksi he kuolevatkin ja häviävät jättämättä jälkiä esi-isiansä erämaihin tai muukalaisten vereen ja kulttuuriin. Tämän murhenäytelmän yksityiskohdat eivät aina ole erikoisen mieltäylentäviä, mutta kokonaisuudessaan heidän kohtalonsa vaikuttaa järkyttävästi.⁸⁴

Vaikuttava on Donnerin kuvaus tapaamastaan tietäjistä, joka kertoi isoisästään. Tämä oli kutsuttu venäläisten luo, jonne oli saapunut vieraaksi kookas mies:

Kylässä olivat he sitten istuneet yhdessä noin kuukauden päivät ja vieras oli, niinkuin minä, kysellyt sanoja, tiedustellut satuja. Joka ilta hän oli, työn loputtua, mustasta laukustaan ottanut esille viinapullon ja siitä kaatanut ukolle pari kolme ryyppyä. Tämän oli hänen isoisänsä kertonut, ja vanhus kysyi minulta, tunsinko mahdollisesti tuon miehen. Sanoin kuulleen hänen, sillä ymmärsin hänen tarkoittaneen M. A. Castrénia, suurta tutkijaamme. Lisäsin kuuluvani samaan heimoon. Ukko mietti silloin ja kysyi vihdoin, eikö se aika joskus tulle, jolloin omat miehet saavat vapaasti ja rauhassa hallita erämaan metsiä ja Obin laajoja maita. Ja minä vastasin, että kerran se aika kyllä tulee.⁸⁵

Kuten Marja Leinonen on sattuvasti arvellut, Donner oli säälistä vanhaa miestä kohtaan sanonut tuon rauhan ajan koittavan.⁸⁶ Varsinkin K. F. Karjalaisen ja Kai Donnerin pessimistisiin käsityksiin vähemmistö-kansallisuuksien tulevaisuudesta on epäilemättä vaikuttanut se, että he olivat kasvaneet ns. sortovuosien aikana ja kokeneet venäläistämistimenpiteiden vaikutuksen.⁸⁷

Tässä yhteydessä voi vielä mainita siitä, että Venäjällä liikkuneet tutkimusmatkailijat panivat aina merkille tapaamansa suomalaiset.⁸⁸ Heidän joukossaan oli Siperiaan karkotettuja mutta myös monia eri syistä Siperiaan ja yleensä Venäjän Kaukoitään asettuneita, eri tavoin elantonsa ansaitsevia henkilöitä. Toisinaan kyseessä olivat hyvinkin erikoiset elämänkohtalot, kuten Sakari Pälsin tapaamalla Otto Kuorikoskella, jolla oli akateeminen loppututkinto, mutta joka monenlaisten vaiheiden jälkeen elätti itseään Kamtšatkalla kalastuksella ja metsästyksellä.⁸⁹

Erikoisimpia suomalaisen kulttuurin ilmentymiä Venäjän Kauko-idässä oli Turku-niminen Amurin-lahden rannalla sijainnut siirtokunta, josta on J. G. Granön kuvaus. Vaikka siirtokunta sijaitti lähellä Vladivostokia, joka oli lahden toisella puolella, sinne oli hyvin vaikea päästä, koska merenkäynti lahdella oli vaarallista. Granön vaikutelmat

olivat masentavia: siirtokunnan asukkaat elivät eristyksissä ja sekä henkisesti että aineellisessa rappiutilassa. Vieraanvaraisuutta he kuitenkin osoittavat.⁹⁰

Monessa suhteessa tutkimusmatkailijoiden näkökulmat ja arvostukset olivat eurosentrisiä. Toisaalta varsinkin kielisukulaisia he tarkastelivat säälien pannen heidän kurjuutensa venäläisten tiliin. Kaukaisempien Siperian etnisten ryhmien parissa liikkunut Pälsi on luonnehtinut heitä – Juha Janhusen luettelon mukaan – heikoiksi käsityskyvyltään, vanhoillisiksi, kostonhenkisiksi, välinpitämättömiksi ja veltoiksi, mutta myös esimerkiksi hyväntahtoisiksi, turmeltumattomiksi ja puheliainiksi. Aivan ilmeisesti Pälsi on tuntenut myös sympatiaa ja hengenheimolaisuuttakin näitä kohtaan.⁹¹

Selviytyminen ankarissa luonnonolosuhteissa

Tutkimusmatkailijat joutuivat etenkin Siperiassa ja Venäjän Kaukoidärsä liikkumaan seuduilla, joilla välimatkat olivat pitkiä ja kulkuyhteydet hankalia. Usein maisema teki yksitoikkoisen vaikutelman.⁹² Talvisaikaan keskeisenä hankaluutena oli ankara kylmyys. Paitsi että Castrén Jeniseillä liikkeessään näki ”pieniä, likaisia, ränsistyneitä hökkeleitä, joihin matkamies ei astu tuntematta inhoa ja vastenmielisyyttä”, hän vielä kesäkuussakin tunsu tarvetta kietoa turkkia tiukemmin ympärilleen ja halua ryömiä alkuasukaskotaan loimuavan valkean ääreen.⁹³ Kai Donner puolestaan on kuvannut kylmyyttä seuraavaan tapaan:

Matkakumppanini, pristavin apulainen, joka oli ajanut umpireessä, oli kylmästä kangistunut, ja minä, joka olin ajanut avoimella nartalla [kevyttekoinen reki], tulin perille paleltunein käsin ja jaloin. Minulla ei ollut muuta neuvoa kuin mennä kylmään aittaan, riisua kintaat ja saappaat sekä asettua lumella täytettyyn saaviin, jossa ihmiset ryhtyivät minua hieromaan, kunnes käteni ja jalkani jälleen tulivat punaisiksi ja kunnes minun täytyi ruveta kivusta huutamaan. Kun kaikki olimme sulaneet ja syöneet lämmikkeeksi muutamia palasia pakkasessa jäätynyttä konjakkiamme toivuumme yön kuluessa oikein hyvin.⁹⁴

Kirjallisuudessa ei liene kovin monta kuvausta siitä, että konjakkia syödään. Castrénillakin viina oli jäänyt, mutta se sentään onnistuttiin sulattamaan.⁹⁵ Erityisen vaikuttavasti kylmyyttä on äitipuolivertauksen avulla kuvannut Sakari Pälsi, joka liikkui Kamtšatkalla ja Beringin salmen rannoilla. Jäämeren kesässä aurinkokin on poikkeuksellinen – se näyttäytyy pahana äitipuolena:

Mutta aurinko, joka muualla on maan äiti, on täällä pahanilkinen emintimä. Kaikki pohjoinen elämä kääntyy lyhyenä suvena sen puoleen; on kuin orvon kädet kurkottaisivat lämmintä syliä kohden. Mutta se pakenee pois, jättäen jälkeensä hämärän aavistuksen siitä suuresta alkuemosta, jonka rakkauteen jokaisella elävällä olennolla pitäisi olla oikeus. Se lupaa paljon ja houkuttelee pohjoiseen eksyneitä yhä kauemmaksi valoon ja kylmään, viskatakseen lapsipuolensa takaisin vihmalla ja lumella.⁹⁶

Pälsin kuvaus tuo mieleen Aleksis Kiven sanat: ”koko luonto, ennen niin armas, näytti [Timolle] nyt emintimän armottoman muodon.”

Siperian luonnon tuottamilta hankaluuksilta ei välttytty kesälläkään. Donner mainitsee erityisesti sääsket, ”tuon Siperian pahimman vitsauksen”.⁹⁷ Myös Granö on kiinnittänyt huomiota asiaan, mutta yhtä lailla ne kiusasivat Holger Rosenbergiä, kuten hän *Uusi Siperia* -teoksessaan kertoo.⁹⁸

Lopuksi

Itsenäisyyden aikaa edeltävien suomalaisten kielentutkijoiden, kansatieteilijöiden ja muiden tutkimusmatkailijoiden kuvaukset oloista Venäjällä 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alkupuolella ennen vallankumousta ovat varsin yhteneväisiä, vaikka kyseessä on 70–80 vuoden ajanjakso. Matkakertomuksissaan ja -kirjeissään tutkimusmatkailijat ovat kiinnittäneet huomiota varsin samantapaisiin ilmiöihin. Niitä ovat ennen kaikkea venäläinen byrokratia ja venäläiset virkamiehet, ankarat luonnonolosuhteet, sivilisaation ja paikallisen alkuperäiskulttuurin

törmäys sekä suomalais-ugrilaisten vähemmistökansojen kurjat olot ja pessimistinen käsitys näiden kansojen tulevaisuudesta. Juoppous ja li-kaisuus sekä kaikinpuolinen kurjuus ovat ilmiöitä, jonka useimmat mat-kailijat panivat merkille. Kuitenkin tutkimusmatkailijat ovat kohdanneet myös kaikenlaisia positiivisia poikkeuksia.

Kuvauksista paljastuu havainnollisesti Venäjän valtakunnan laajuus, pitkät välimatkat ja väestön monipuolisuus. Tutkimusmatkailijat eivät käytä sellaisia termejä kuten multietninen, monikulttuurinen tai moni-kielinen. Kuitenkin se kuva, minkä suomalaiset tutkimusmatkailijat laajasta Venäjän valtakunnasta ovat antaneet, kattaa hyvin nuo termit. He joutuivat tekemisiin mitä moninaisimpien etnisten ryhmien ja kieli-ryhmien kanssa. Kaukaisimmassa idässä puolestaan näkyi selvästi naa-purimaiden, Kiinan, Japanin ja Korean vaikutus. Tutkimusmatkailijoi-den kuvaukset myös laajensivat suomalaisten tietoutta Venäjältä, ni-menomaan sen kaukaisemmista osista.

VIITTEET

- 1 Yrjö Varpio on nimittänyt ajanjaksoa 1850–1880 kääpiökolonialismin ajaksi; matkailijoijs-ta suomensukuisten kansojen parissa ks. Varpio 1997, 78–91.
- 2 Ks. mts. 147. Vuonna 1880 Lagus julkaisi suomalaisen Venäjän-matkaajan Erik Laxmanin elämäkerran. Se ilmestyi myös Hämeenlinnan lyseon venäjän kielen lehtorin E. W. Palanderin venäjänkielisenä käännöksenä Keisarillisen tiedeakatemian julkaisema-na, ks. Aalto 1971, 45.
- 3 Karttunen 2011, 197. Laguksesta ks. myös Aalto 1971, 41–47; Karttunen 2011, 197–200.
- 4 Ks. Varpio 1997, 159–161.
- 5 Ks. mts. 78–79.
- 6 Ks. Rikkinen 1980, 162–166. Kuolassa sekä Arkangelissa oli liikkunut jo Castrén 1967, 78–130.
- 7 Ks. Varpio 1997, 100–101.
- 8 Ideologisesta ja poliittisesta taustasta ks. esim. Janhunen 1989, 138–140; Salminen 2008, 37–38, 50–52.
- 9 Ks. Sihvo 1973, 211–218.
- 10 Janhunen 1982, 14.
- 11 Erityisesti Pälsiltä ja Donnerilta on säilynyt arvokas valokuva-aineisto, jota on julkaistu ja esitelty julkisuudessa.
- 12 Pitkän ajan kuluttua julkaistuja muistelmia edustavat Pekka Pantsun muistelukset, jois-ta Martti Issakainen toimitti teoksen *Kamtsatka, nuoren erämiehen muistelmia*. Pantsu liikkui Venäjällä ja Venäjän Kaukoidässä vallankumouksen aikana ja 1920-luvulla.

- 13 *Uuteen Siperiaan* on aikaisemmin kiinnittänyt ohimennen huomiota Matti Klinge (1999, 98). Huomionarvoinen on myös skotlantilaisen Donald Mackenzie Wallacen teos *Venäjä*. Se ilmestyi alun perin jo 1877, mutta vuonna 1905 tekijä julkaisi siitä uusitun laitoksen, joka heti käännettiin suomeksi. Wallace oli alkujaan ollut kiinnostunut osseeiteista (vrt. A. J. Sjögrenin tutkimukset osseetin kielestä), mutta kiinnostunut sittemmin laajemmin Venäjästä. A. V. Ervasti on puolestaan viitannut laajalti matkustelleen William Hepworth Dixonin teokseen *Free Russia* (1869) mainiten siinä olevista epätarkkuuksista.
- 14 Marja Leinonen (2004, 147) on muistuttanut siitä, että August Ahlqvistin matkakirjassa ovat mukana kaikki ne närkästyksen aiheet, joita markiisi de Custine kuvasi omassa teoksessaan. Ks. myös Klinge 2004, 400–401, ”venäläisvihan perusteos koko Euroopassa”, kuten Klinge (mts. 488) on sitä nimittänyt.
- 15 Väisänen 1970, 36. Heikki Paasosta epäluuloiset asukkaat pitivät ”Antikristinä”, Salo 2010, 81.
- 16 Granö 1893, 4. Tutkimusmatkailijoiden kohtaamista epäluuloista ks. Grünthal 2010, 40.
- 17 Granö 1993, 93–94.
- 18 Matkojen valmistelusta ja toteutuksesta ks. myös Grünthal 2010, 34–36.
- 19 Donner 1979, 174–175.
- 20 Granö 2006, 234.
- 21 Granö 1893, 283.
- 22 Ahlqvist 1986, 283. Venäläisten negatiivisiin ominaisuuksiin Ahlqvist (1986, 194) luki myös ”rahan-ahneuden”. Juoppouden kuvauksista ks. myös Leinonen 2004, 147, 154 ja 162.
- 23 Ahlqvist 1986, 196–197.
- 24 Ks. erityisesti Ahlqvistin (mts. 188–191) kuvausta *maslenitsa*-viikosta (voiviikko, pitkän paaston alusviikko).
- 25 Donner 1979, 220.
- 26 Castrén 1967, 115.
- 27 Granö 1893, 109. *Podorožnajasta* ks. myös Ervasti 2005, 175.
- 28 Granö 1993, 107–109.
- 29 Ramstedtin keräämän aineiston kohtalosta ks. Ramstedt 1967, 87–89; Aalto 1980, 130; Halén 1998, 68–77.
- 30 Ramstedt 1967, 154–158.
- 31 Donner 1979, 47.
- 32 Mts. 167–168.
- 33 Vapaaherra Henrik Wrede kierteli erityisesti vankisiirtoloissa. Hän oli ”vankien ystävänä” tunnetun Mathilda Wreden vanhempi veli; ks. Halén 2011b, 91.
- 34 Wrede 1985, 70.
- 35 Ks. myös Leinosen 2004, 160–163 esitys tutkimusmatkailijoiden ortodoksista uskontoa, kirkkoa ja papistoa koskevista kuvauksista. Leinonen (mp.) on aiheellisesti muistuttanut myös siitä, miten kenttäyöntekijöiden lähtökohtana suhtautumisessa siperialaiseen ympäristöönsä oli ”selkeä suomalais-luterilainen arvoskaala”.
- 36 Ervasti 2005, 109–155, 243–269. Ervastian kirja herätti ilmestyessään lehdistössä varsin paljon keskustelua, osin norjalaisvastaisten mielipiteittensä johdosta, ks. Varpio 1997, 96–98.
- 37 Ahlqvist 1986, 119–122.

- 38 Mts. 121.
39 Mts. 139.
40 Esim. Castrén 1967, 139–149, 213–220; Donner 1979, 145–155.
41 Ahlqvist 1986, 197. Marja Leinonen 2004, 163 on kiinnittänyt huomiota Artturi Kanniston kuvaukseen venäläisestä pikkukaupungista.
42 Donner 1979, 37–38.
43 Mts. 39–40. – Merkittävimpanä yliopistokaupunkina matkakuvauksissa esiintyy Kazan; ks. esim. Ahlqvist 1986, 117–126.
44 Castrén 1967, 341.
45 Granö 1893, 226–235.
46 Pälsi 1982, 37.
47 Ramstedt 1967, 169. Pozdnejevistä ks. Halén 1998, 47–48, 56–58, 192–194 ja passim.
48 Ks. lähemmin Juntunen 1983, 151–152, 186–187 ja passim. Juntunen tekee selkoa myös esimerkiksi Castrénin, Johannes Granön ja Henrik Wreden karkotettuja koskevista tiedoista.
49 Granö 1893, 230–231. Donner (1979, 97) on kertonut samojedien käyttämästä raipparangaistuksesta.
50 Max Jakobson on muistellut setänsä vaiheita karkotettuna teoksessaan *Väki vallan vuodet. 20. vuosisadan tilipäätös* (Jakobson 1999, 176–177).
51 Donner 1979, 47; 165. Donner oli tavannut myös Anders Hämäläinen -nimisen karkotetun, jota hän tuli tiedustelleeksi nähtyään kievarin seinällä Työmies-lehden numeroita.
52 Castrén 1967, 209–210.
53 Ahlqvist 1986, 282.
54 Siperiaan karkotetuista ks. myös Rosenberg 1905, 56–63; Engman 2005, 331–348.
55 Donner 1979, 123–143, erit. s.140–141.
56 Sireliuksen monografia *Über die Sperfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern* ilmestyi 1906, ks. esim. Klinge 1999, 32; Sireliuksesta yleensä Lehtonen 1972.
57 Kalastamoista on kirjoittanut erityisesti Pälsi 1982, 147–155, jolla on myös niistä valokuvia.
58 Pälsi 1982, 67–73.
59 Mts. 159.
60 Mts. 159–165. Pälsi (1929, 94–99) on myös esittänyt kuvan Beringin salmella toimineesta australialaisesta turkiskauppiasta, joka ei juuri puhunut venäjää, ainoastaan englantia ja tšuktšia (hän oli naimisissa tšuktšittaren kanssa).
61 Pälsi 1929, 63–69.
62 Rosenberg 1905, 44–50, 62–63.
63 Mts. 64–74.
64 Donner 1979, 180.
65 Ahlqvist 1986, 157, 188, 224 (Scott), 136, 195, 225, 296 (Runeberg).
66 Mts. 197–198.
67 Castrén 1967, 289–290.
68 Mts. 290.
69 Väisänen 1970, 35.
70 Karjalainen 1983, 113.
71 Pälsi 1982, 73.

- 72 Suhteesta länsimaiseen kulttuuriin ks. myös Riikonen 2002, 212–214.
- 73 Castrén 1967, 280.
- 74 Granö 1893, 217–225; Joh. Granö (mts. 296–297) on liittänyt matkakirjaansa myös kuvan Mississippi-nimisestä (!) suuresta jokialuksesta, joka liikkui Volgalla.
- 75 Pälsi 1982, 37 ja passim.
- 76 Kyseiset suomalaiset olivat amiraalit A. A. Etholén ja Hampus Furuhjelm, ks. esim. Klinge 1999, 27–28 ja laajemmin Varjola 1989, 312–325.
- 77 Pälsi 1929, 9–23. Kansojen paljouden junassa on myös Holger Rosenberg (1905, 29–30) pannut merkille.
- 78 Granö 1913, 17.
- 79 Omalaatuisen luvun suomalaisten tutkimusmatkailijoiden joukossa suhteessa alkoholiin muodostaa G. J. Ramstedt. Hän oli tunnettu raittiusaatteen kannattaja, joka kirjoitti artikkeleita raittiutta propagoiviin julkaisuihin ja raittiusaiheisia runoja. Hänen erikoislaatuksimpia kirjoituksiaan on *Kylväjässä* 1914 julkaistu artikkeli ”Raittiuden voitto Venäjällä”, josta Ramstedtin elämäkerran kirjoittaja Harry Halén (1998, 196) on joutunut käyttämään luonnehdintaa ”a very naive causerie”.
- 80 Castrén 1967, 267 (kirje asessori Rabelle); Donner 1979, 60–61 on siteerannut Castrénin lausuntoa.
- 81 Ahlqvist 1986, 183.
- 82 Salo 2010, 70.
- 83 Karjalainen 1983, 85.
- 84 Mainittakoon myös, että retkeillessään Vienan Karjalassa ja rajaseudulla ruotsalainen Louis Sparre (1930, 16) katsoi, että sikäläisen ”Kalevalan kansan” tavat ja menot elivät riutuvaa elämää ja olivat tuomittuja pian kokonaan katoamaan.
- 85 Donner 1979, 136.
- 86 Leinonen 2004, 164.
- 87 Louheranta 2006, 322–324.
- 88 Riikonen 2008, 216–218. – Suomalaisista Venäjän Kaukoidässä liikkuneista sotilas- ja siviilihenkilöistä on Harry Halén (2011a ja 2011b) laatinut yksityiskohtaiset luettelot. Mukana on myös runsaasti tietoja heidän lehtiartikkeleina ilmestyneistä muistelmistaan sekä sanomalehtiartikkeleista ja -uutisista, joissa heistä kerrotaan. Tämän kiinnostavan aineiston lähempi tutkiminen odottaa vielä tutkijaansa.
- 89 Pälsi (1982, 127–135) puhuu Kuorikoskesta filosofian tohtorina, mutta ilmeisesti hän oli maisteri, ks. Halén 2011, 79.
- 90 Ks. Granö 1913, 19–24; ks. myös Halén 2011, 46–50.
- 91 Janhunen 1982, 9–10.
- 92 Granö 1993, 21.
- 93 Castrén 1967, 280.
- 94 Donner 1979, 177.
- 95 Castrén 1967, 295.
- 96 Pälsi 1982, 86.
- 97 Donner 1979, 101.
- 98 Granö 1893, 218–220; Rosenberg 1905, 65–66.

Aikalaisten näkemyksiä Leo Tolstoista

Ben Hellman

Toisena päivänä elokuuta vuonna 1860 sanomalehti *Suomen Julkisia Sanomia* tiesi kertoa, että ”Kreivi Léon Tolstoi, jolla on moisio likellä Tulan kaupunkia, ja joka on kunnan kirjeilija, on oikeen toden perästä ruvennut talonpoikiansa kasvattamaan. Hän on järjestänyt koulun talonpojan-lapsille, jossa hän on itse ainoana opettajana.”¹ Mainitsemisen arvoisia eivät siis olleet Leo Tolstoin ensimmäiset suurta huomiota herättäneet teokset, kuten lapsuus- ja nuoruustrilogia (1852–1857) ja *Sevastopolin kertomukset* (1855–1856), vaan suomalaisille tarjottiin ihmeteltäväksi sitä miten eräs venäläinen kreivi, Suomessa tuiki tuntematon kirjailija, oli perustanut koulun ja ryhtynyt maaorjien lasten opettajaksi.

Vuodet kuluivat, ja Venäjällä vapaaehtoisen koulunopettajan maine kirjailijana kasvoi. Hänen uusista teoksistaan – *Kasakoista* (1863), *Sodasta ja rauhasta* (1865–1869) tai *Anna Kareninasta* (1875–1878) – ei Suomessa eikä paljon muuallakaan Venäjän ulkopuolella tiedetty. Mutta vuonna 1879, lähes 30 vuotta edellä mainitun sensaatiouutisen jälkeen, *Hufvudstadsbladetissa* julkaistiin nurkkanovellina kertomus ”Avio-onni” (”Semeinoje stšastje”) otsikolla ”Äktenskaplig lycka”.² Mikäli joku oli odottanut kolme vuosikymmentä, että saisi vihdoinkin tietää minkä tasoinen taiteilija tämä ”kunnan kirjeilija” oikeastaan oli, hän luultavasti pettyi. Teos oli lähinnä viihdekirjallisuutta, nuoren naisen kertomus siitä, kuinka hän joutuu hylkäämään romanttiset rakkausunelmansa ja totuttelemaan avioliiton arkeen. Totuuden nimessä on kuitenkin sanottava, että nimimerkki ”-k-t-r”, joka kirjoitti *Finsk Tidskriftin* sivuilla, oli

sitä mieltä, että Tolstoin kertomus oli hyvää vastapainoa kaikelle sille ”rumuudelle ja roskalle”, jota nykykirjallisuus tavallisesti tarjoili. Toisin kuin aikalaiskirjailijat, jotka harjoittivat ”totuuden palvontaa”, Tolstoi otti aiheensa ”syvästi inhimillisen ja ikuisen kauneuden ehtymättömästä aarteesta”. Siitä, että ”Avio-onnen” käänös oli tehty ranskan välityksellä, ei voinut erehtyä.³

Nimi Tolstoi esiintyy 1880-luvulla yhä useammin suomalaislehtien sivuilla, aluksi vain yhtenä uutena venäläisenä kirjailijanimenä muiden joukossa. ”Kuuluisaksi romaanikirjailijaksi” häntä tituleerataan Åbo *Tidningin* sivuilla vuonna 1884.⁴ Seuraavana vuonna ruotsintaitoiset suomalaiset saivat pietarilaislähteen kautta tietoonsa, että Tolstoita, aivan kuten Gogolia, Turgenevia ja Dostojevskia, arvostettiin ja luettiin Saksassa, Ranskassa, Englannissa ja jopa Italiassa. Nämä olivat kirjailijoita, jotka kuuluivat koko maailmankirjallisuuteen eivätkä vain kapeasti kansalliseen.⁵ Nopeasti Suomen sanomalehdet omaksuivat käsityksen, että Tolstoi oli yksi nykyajan suurimmista kirjailijoista, mikä tapahtui ennen kuin kirjailijan teosten käänösbuumi oli alkanutkaan.

Samalla alkoi levitä uusia huhuja Tolstoin omalaatuisista edesottamuksista. Moskovassa asunut antiikin kielten tanskalainen opettaja Thor Lange kirjoitti artikkelissaan vuonna 1884, että Tolstoi oli alkanut harjoittaa uskontokritiikkiä. Venäläiseksi maanviljelijäksi pukeutuneena hän teki pyhiinvaellusmatkoja venäläisten lahkolaisten keskuuteen, kun taas kristinuskon hän näki vain jokapäiväisen elämän käytännöllisenä matkaoppaana.⁶ Seuraavana kesänä saattoi lehti toisensa jälkeen huomata, että kreivi Leo Tolstoista, joka oli ”suurin elävistä venäläisistä kirjailijoista” (sekä Turgenev että Dostojevski olivat tuolloin jo kuolleet), oli tullut suutari! Hän väitti fyysisen työn olevan avain ihmiselämän uudistamiseen ja parantamiseen. Vanhimman poikansa kysymykseen, kuinka tämän pitäisi korjata elämänsä, Tolstoi oli vastannut pyytämällä tätä menemään ulos lunta luomaan.

Tämä oli vasta alkua. Samana syksynä *Nya Pressen* tiesi kertoa surullisen uutisen, jonka mukaan Tolstoi oli tullut auttamattoman hulluksi, minkä hänen lääkäriinsäkin oli vahvistanut. Tolstoin tuttavilla tämä ei kuulemma yllättänyt, sillä hänen läheisensä olivat jo jonkin aikaa havainneet kirjailijan mielen järkkyneen, mikä oli ensin näkynyt ”uskon-

nollisen mystiikan” muodossa. Nyt Tolstoi uhkasi lisäksi riistää perheeltään kaiken lahjoittamalla omaisuutensa pois. Kun hän sitten alkoi itse valmistaa omat vaatteensa ja jalkineensa, ei surulliselta totuudelta voinut enää sulkea silmiään. ”Nyt ovat hullujenhuoneen portit kiinni hänen takanaan”, kuului *Nya Pressenin* johtopäätös.⁷ Suomalaislehtien siteeraama itävaltalainen *Neue Freie Presse* pystyi vain vahvistamaan: kaikki toivo ”elävistä venäläiskirjailijoista suurimpaan” kohdistuen oli menetetty. *Sodan ja rauhan* kirjoittaja oli todellakin täysin harhateillä ”outoine uskonnollis-yhteiskunnallisine vaelluksineen”.⁸

Suomessa tilanne kehittyi paradoksaalisesti. Juuri kun Tolstoin teosten kääntäminen alkoi vähitellen käynnistyä, kerrottiin samanaikaisesti, että hänen kirjailijanuransa oli jo tullut tiensä päähän mielenhäiriön vuoksi. Kattavassa artikkelisarjassaan ”Sederomanen i Ryssland” (”Tapa-romaani Venäjällä”) kirjailija ja lehtimies Karl Wetterhoff (1832–1887) pyrki selittämään kirjailijaan liittyviä käsitteitä.⁹ Tolstoin elämäntutkimus, joka oli ”mystinen sekoitus panteismia, kristinuskkoa ja buddhalaisuutta”¹⁰, vaikutti olevan vain heijastus siitä ”moraalisesta kaaoksesta”, joka Venäjää koetteli. Kiinnostavaa oli, että kirjailijana Tolstoi sai edustaa uutta kapinallista kulttuuri-Venäjää. Hän oli ”skyytti”, joka itsepintaisesti hylkäsi kaikki hyväksytyt romaanitaiteen normit.

Sota ja rauha, joka Wetterhoffin oli pakko lukea ranskaksi, sillä venäläistä alkuperäistä ei ollut saatavilla, teki kirjoittajaan vaikutuksen. Siinä oli ”suurenmoista eepistä henkeä”, mutta myös runsaasti tärkeitä yksityiskohtia. Tolstoin katse oli ”terävä, nopea ja analyttinen” kohdistuen sekä ihmisen sisäiseen että ulkoiseen olemukseen.¹¹ Sotaa Tolstoi ymmärsi kuvata yksilön rajatusta näkökulmasta. Parivaljakossa Andrei Bolkonski ja Pierre Bezuhov saattoi nähdä Tolstoin oman luonteen kaksinaisuuden. ”Luonnonmiehen” eli Platon Karatajevin vaikutus Pierreen jäi kuitenkin länsimaalaiselle lukijalle käsittämättömäksi. Käännösteoksissa tehdyt historiallisen spekulaaation poistot saivat Wetterhoffin hyväksynnän: kaikki välittyi selvemmin jo romaanihahmojen kohtalon kautta. Tolstoin toisen suuren romaanin eli *Anna Kareninan* kohdalla oli kyse perinteisemmästä rakenteesta. Pierren roolin ottaa romaanissa Levin, jonka etsintä lähentelee nihilismia, mutta joka löytää kuitenkin pelastuksensa *musikan* eli ”nöyrän apostolin” luota.

Spekulaatiot Tolstoin mielenterveysongelmista hiljenivät, kun hänen teostensa kääntäminen lopulta pääsi vauhtiin. Talvella 1885 Åbo *Tidning* julkaisi isomman käännöksen otsikolla ”Ett kapitel ur ’Dekabristerna’”¹². Kyse oli Tolstoin hylkäämästä romaaniprojektista, jonka hän oli osittain julkaissut hyväntekeväisyystarkoituksessa edellisvuonna. Huhuttiin, että kirjailija olisi epätoivon hetkellä polttanut käsikirjoituksensa, mutta nyt muutama jakso siitä kuitenkin ilmestyi. Oli selvää, että vuoden 1825 dekabristikapina oli aiheena arkaluontoinen.

Suomeksi Tolstoi esiteltiin vuonna 1886 sotakertomuksella *Kuwaelmia Sevastopolin piirityksestä*, joka ilmestyi ensi alkuun *Uudessa Suomettaressa*¹³, sitten WSOY:n kustantamana kirjana. Käännöksestä vastasi 20-vuotias Walter Groundstroem, josta tulisi pian venäjän ja ruotsin opettaja. Kriitikko nosti kertomuksen esiin vakuuttavana näytteenä uuden kirjallisuuden realismista. Tolstoi oli ”suuri, verraton ihmistuntija”, jolla oli kyky paljastaa ihmissielun kaikkein sisimmät salaisuudet. Hän osasi kuvata sodan niin kuin se on ja tarjosi näin lukijoilleen haavekuvan tulevaisuudesta, jossa ihmiset eivät enää sotisi tuhoten toisiaan ”tulella ja miekalla”.¹⁴

Viipurista kotoisin oleva nuori näyttelijä Olga Salo suomensi vuonna 1887 kymmenen Tolstoin pienkertomusta, jotka G. W. Edlundin kustantamo julkaisi yhdessä *Sevastopolin piirityksen* kanssa. Seuraavana vuonna ne kerättiin niteeksi nimeltä *Kreivi Leo Tolstoin kertoelmia*. Vastaavanlainen projekti oli kaksiosainen *Leo Tolstoin kertomuksia* (1888), joka piti sisällään tavalliselle kansalle kirjoitettuja opettavaisia tarinoita. Kääntäjä oli Konstantin Hämäläinen, pietarilaissyntyinen opettaja. Jälkipuheessa Hämäläinen päätti kiistää kaikki huhut Tolstoin mielettömyydestä: kirjailijassa asui päinvastoin ”terävä-älyinen henki, joka koettaa ratkaista elämän tärkeimpiä, sielun alalle kuuluvia asioita yksinkertaisella ihmisystävällisellä ja sovittavalla tavalla”.¹⁵ Lukemisto vakuutti myös kirkkoherra Elis Bergrothin siitä, että kirjoittaja oli todellakin päättänyt seurata Kristusta ja toteuttaa Herran käskyjä. Tolstoi katsoi Venäjän kansaa rakaudentäyteisellä katseella.¹⁶ Nimetön ilmoitus *Uudessa Suomettaressa* oli samoilla linjoilla. Kirja oli ”aarreaitta”, johon kaikkien pitäisi tutustua: ”Kauniimpaa ja hienompaa kuin nämä kertomukset emme useinkaan saa lukea.” Kirjan ”kristillisellä mielellä ja elämän ylistyksellä” oli jalostuttava vaikutus lukijaan.¹⁷

Vuonna 1886 *Sota ja rauha* ilmestyi ruotsinkielisenä käännöksenä, yhtäältä Valborg Hedbergin ranskasta tekemänä versiona, toisaalta anonyyminä käännöksenä, josta ei ollut tietoa mistä kielestä se oli tehty. Teos ilmestyi *Nya Pressenin* sivuilla puolen vuoden aikana, kunnes lopuksi julkaistiin omana niteenään.¹⁸ Minään suurena kirjallisena tapauksena romaania ei vielä tuolloin pidetty.

Vuonna 1887 kaunokirjallisuuden käännöstyötä ryhtyi jouduttamaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran uusi valiokunta, jonka tehtävänä oli laatia luettelo kirjoista, jotka tulisi kääntää suomeksi. Listalla oli kaksi venäläistä romaania – *Raskolnikov* sekä *Sota ja rauha*. Dostojevskin romaani ilmestyiikin jo seuraavana vuonna (1888–1889) sen oikealla nimellä *Rikos ja rangaistus*, mutta Tolstoin *Sota ja rauha* oli ongelmallisempi. Kun mitään ei tapahtunut tietynmääräisestä kysynnästä ja kansainvälisestä menestyksestä kertovista uutisista huolimatta, tamperelainen kirjapaino G. E. Jansson & Kumpp. päätti toteuttaa SKS:lta tulleen suosituksen. Kääntäjänä toimi Juho Aatto Mäkinen, jolla oli erityistä kiinnostusta rauhanasiaa kohtaan mutta joka oli kääntäjänä kokematon. Lukijain houkuttelemiseksi tarjosi Puusepänilike Ivar Lahtinen romaanin ostajille moderneja, kestäviä huonekaluja edulliseen hintaan. Vuonna 1895 Tolstoin 2000-sivuista romaania alettiin julkaista pieninä vihkoina, vähintään kerran viikossa. Yhteensä ilmestyi satakunta vihkoa, jotka koottiin lopulta neljäksi niteeksi, kun *Sodan ja rauhan* neljännen ja viimeisen osan käännös valmistui 1897. Työ tehtiin kiireessä eikä taso ollut riittävä, jotta uusintajulkaisut olisivat voineet tulla kysymykseen. Lisäksi pitkittynyt julkaisuprosessi vaikeutti arvostelujen mahdollisuutta.

Kului kymmenen vuotta, ennen kuin ymmärrettiin yleisesti, että uusi käännös tarvitaan. Mäkisen käännöstä ei ollut tehty ”sillä huolella ja tarkkuudella”, jonka *Sodan ja rauhan* kaltainen romaani ansaitsi.¹⁹ Turkulainen Moskovan-käynyt stipendiaatti ja venäjänlehtori Iivari Wallenius sekä Robert Arnold Seppänen, ”Moskovan maisteri” ja venäjänopettaja hänkin, jakoivat *Sodan ja rauhan* uuden käännöstyön. Romaani julkaistiin vuonna 1908 sopivasti Tolstoin 80-vuotisjuhlaksi, mutta tämäkään suomenkielinen nide ei ansainnut uusintapainosta. Vuonna 1945 ilmestyi J. A. Hollon käännös ja vuonna 1975 neljännen käännöksen teki Esa Adrian.

Parasta Walleniuksen ja Seppäsen projektissa oli itse asiassa esipuhe, jossa tuleva taidefilosofian professori ja omistautunut Tolstoi-tutkija K. S. Laurila käsitteli syvällisesti romaanihahmoja, teoksen luomista ja lähteitä sekä kirjoittajan elämänskatsomusta.²⁰ Laurilan lähtökohtana oli, että *Sota ja rauha* oli suurenmoisin Tolstoin teoksista, mutta hän kosketti myös romaanin heikkouksiksi ja puutteiksi kokemiaan seikkoja eli kirjailijan keskittymiskyvyn puutetta ja taipumusta liialliseen subjektiivisuuteen.

Sodan ja rauhan esipuheessa Laurila ihmetteli täysin perustellusti, miksei *Anna Kareninaa* ollut vielä käännetty suomeksi. Ruotsissa romaani oli ilmestynyt kaksi vuosikymmentä aiemmin Hedbergin saksan kielen välityksellä tekemänä käännökseenä. Sitä pidettiin yleisesti ”mestartiteoksena”.²¹ Nimimerkki W. B. totesi (1886) *Finsk tidskriftissa*, että kaikista viime vuosien ruotsinnetuista kaunokirjallisista teoksista *Anna Karenina* oli taiteellisen ilmaisun, kiinnostavan aiheen ja komposition täydellisyys kannalta yksi tärkeimmistä. Tolstoin kyky psykologiseen analyysiin ja mestarilliseen karakterisointiin johti siihen, että romaanihahmoista tuli kuin lukijan omia tuttavuuksia. Itse käännos ei kuitenkaan saanut kriitikolta armoa. Mielenkiintoinen yksityiskohta, sinänsä täysin ymmärrettävä, oli että hänen mielestään *Anna Karenina* pitäisi nimetä käännöksissä *Anna Karenin*.²²

Anna Karenina ilmestyi lopulta suomeksi 1910–1911, viiteentoista viikkoon jaettuna. Käännöksestä vastasi Eino Kalima, joka oli vierailut kirjailijan luona Jasnaja Poljanassa vuonna 1905 ja opiskellut Moskovassa ja Pietarissa 1904–1908. Tolstoista vuonna 1908 kirjoittamassaan elämäkerrassa Kalima halusi tuoda esiin lähinnä kirjailijan taiteellisen puolen, helposti unohdetun näkökulman Suomessa. Tässä suhteessa *Anna Kareninalla* oli erityinen sija: ”[– –] romaanissa on tapahtunut taiteen ihme: taiteen valtava itsetiedoton voima on kokonaan voittanut kirjailijassa moralistin.”²³ Hieman ristiriitaisesti Kalima ilmaisee samalla tuotumustaan uuden suomalaisen kirjallisuuden ”rohkeita sukupuolikuvauskohtia” kohtaan osoittaen niiden sijaan kunnioitusta *Anna Kareninan* hienotunteisuudelle. Siinä ei ole mitään ”likaista ja raakaa”, vaan poiketen ajan ”lukuisain aistisairaista taideluomista” Tolstoi säilytti ”terveen ja puhtaan häveliäisyysvaistonsa”.²⁴

Anna Karenina oli suurta taidetta, ”kerrassaan mestariteos”, luonnehdittiin *Nuoressa voimassa* (1910). Heti ensimmäisistä sivuista lähtien tulee lukija vedetyksi mukaan draamaan, joka on ikään kuin temmattu suoraan elämästä. Jos romaanissa onkin jokin tendenssi, se on lähinnä perhe-elämän ja avioukollisuuden ylistys.²⁵ Kriittisempi oli V. A. Koskenniemi *Anna Karenina* -arvostelussaan *Aika*-lehdessä 1912.²⁶ Toki hän löysi Tolstoilta teknillistä taituruutta, ihmistuntemusta sekä kyvyn herättää henkilöhahmot eloon pienten yksityiskohtien kautta, mutta Koskenniemi jäi kaipaamaan henkilöitä, joilla olisi ”korkeampi intellektuaalinen elämä”. Kaikki ovat hänen mukaansa kuin lapsia, vailla reflektiota. Olemassaoloa ei säätele järki, vaan intuitio. Ihannehminen Koskenniemelle, joka oli länsieurooppalaisen kulttuurin kasvatti, tasapainotteli tahdon ja tunteen, apollonisen ja dionyysisen välillä. *Anna Kareninaan* ei sen sijaan ollut jäänyt jälkeäkään ”länsieurooppalaista seestyneempää kulttuuria”, joka voisi toimia dionyysisten vaistojen vastavoimana. Koskenniemen varoitus koski selvästi paitsi *Anna Kareninaa*, myös venäläistä kulttuuria laajemmin. Koskenniemen kunniaksi on lisättävä, että hän myöhemmin katui ja pahoitteli Tolstoille antamaansa tuomiota.²⁷

Tolstoin kolmas suuri romaani, *Ylösousemus*, ilmestyi Suomessa 1899–1900 samaan aikaan kahtena suomennoksena. Otava julkaisi Jalmari Aalbergin, näyttelijä Ida Aalbergin veljen, käännöksen, kun taas WSOY julkaisi Arvid Järnefeltin käännöksen. Molemmat olivat paikan päällä Moskovassa kertoneet aikeistaan Tolstoille, ja koska tämä oli jo vuosikymmenen alussa ilmoittanut luopuvansa tekijänoikeuksistaan, päätösvalta oli jäänyt suomalaisille. Itse asiassa sama tilanne syntyi ruotsinnoksen yhteydessä. Suomessa *Uppståndelse* julkaistiin Rafael Lindqvistin käännöksenä ja Ruotsissa samaan aikaan Valborg Hedbergin versiona. Hedbergin kielitaidot olivat tässä joukossa niin ylivertaiset, että hän saattoi väittää käännöksensä tehdyn suoraan venäjältä.

Ylösousemuksen suomennokset julkaistiin ensin vihkomuotoisina sitä mukaa kun alkuteksti ilmestyi pietarilaisessa *Niva*-aikakauslehdessä. Pian syntyi kuitenkin ongelma. Venäjällä romaani näet ilmestyi tuntuvasti sensuroidussa muodossa, kun taas alkuperäinen täydellinen venäläinen teksti ilmestyi Lontoossa. Kun kävi ilmi, että Englannissa julkaistu versio olikin myös suomalaisten kääntäjien – mukaan lukien

Lindqvistin – käytössä, kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikov päätti puuttua asiaan. Varoitusten seurauksena kaikki joutuivat nöyrytyään. Jos romaanin ensi osa olikin käännetty alkuperäisen tekstin mukaan, niin kakkos- ja kolmososissa kirkon ja yhteiskunnan kritiikkiä on vaimennettu.

Suurten romaanien rinnalla käännettiin myös Tolstoin joitakin muita tärkeitä teoksia. Hänen esikoisteoksensa, trilogian *Lapsuus, poikaikä, nuoruus* (*Detstvo, otrotšestvo, junošestvo*) suomensi Arvid Järnefelt vuonna 1904. Esipuheessaan Järnefelt korosti, ettei ollut kysymys perinteisistä muistelmista, vaan pikemmin yleisinhimillisistä lapsuuden kokemuk-sista, tunnelmista ja tunteista.²⁸ *Kansan Lehden* kriitikko puolestaan luki teoksen Tolstoin luonteenkuvauksena: ”Lapsuudessa jo kuvastuvat kir-jailijan ominaisuudet: herkkä tunne, taipumus mietiskelyyn ja – turha-maisuus”²⁹. Suurempaa kiinnostusta näyttää herättäneen pienoisromaa-ni *Kasakat* (*Kazaki*), joka ilmestyi 1907 tulevan slaavilaisen filologian professori Jalo Kaliman käännöksenä. Viljo Tarkkiainen oli sitä mieltä, että verrattuna myöhempään Tolstoihin oli *Kasakoissa* ”aamuraiikkautta ja välittömyyttä”. Tätä ja muita varhaisempia kertomuksia lukemalla imi ”niiden elämäntuoksua kuin raikasta viiniä virkistyksekseen”.³⁰

Tolstoin järjestyttävä kuvaus virkamiehen viimeisistä päivistä, *Ivan Iljitšin kuolema* (*Smert Ivana Ilitša*) ilmestyi nimellä *Kuolema* vuonna 1905 Ilmari Kiannon (vielä tuolloin Calamnius) käännöksenä. Kiannon yritys saada Tolstoi kirjoittamaan esipuhe suomalaista julkaisua varten valitettavasti epäonnistui.³¹ Kohukertomus *Kreutzer-sonaatti* ilmestyi puo-lestaan suomeksi yllättävän myöhään, vasta vuonna 1900. *Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta* suositteli kirjaa, koska se ”armot-tomalla voimalla iski siveettömyyttä ja tapojenturmelusta vastaan”,³² kun taas Reinhold von Willebrand, *Finsk Tidskriftin* julkaisija, hyödynsi tilai-suuden ilmoittaa suhtautuvansa torjuvasti Tolstoin kiistakirjoituksen ”verrattomiin hullutuksiin”.³³ Mitään suurempaa keskustelua ei Jalmari Aalbergin käännös näytä herättäneen.

Tolstoi oli myös kovan luokan näytelmäkirjailija. Sekä *Pimeyden valta* (*Vlast tmy*) että *Elävä ruumis* (*Živoi trup*) ovat edelleen kiinteä osa venä-läistä teatteriohjelmistoa. Suomessa talonpoikaisdraama *Pimeyden valta* sai ensi-iltansa Suomalaisessa teatterissa 22. huhtikuuta 1896. Kännök-

sen takana oli Martti Wuori ja ohjaajana oli Kasimir Lönnbohm, Eino Leinon veli. *Uusi Suometar* luonnehti teosta tendenssinäytelmäksi, joka taiteellisuudesta tinkimättä antoi hirvittävän kuvan totaalaisesta moraalitomuudesta. Näytelmä koettiin pelottavan totuudenmukaiseksi, henkilöt psykologisen tarkasti hahmotelluiksi, juoni mukaansatempaavaksi ja dialogi kuin myös draamallinen ilmaisu vakuuttaviksi. Yhdennäköisyys edeltävänä vuonna esitettyyn Minna Canthin näytelmään *Anna-Liisa* oli niin silmiinpistävä, että se oli mainittava.³⁴ Werner Söderhjelm oli samoilla linjoilla: tämä oli näytelmä, jolla oli pysyvää merkitystä. Dialogi oli täysimittaista ja suomalainen näyttämöllepano erinomaista.³⁵ Mutta missä oli yleisö? Esityksiä oli vain viisi, joista kaksi viimeistä tarjottiin alennettuun hintaan. Yksi ehdotettu selitys oli näytelmän ”repäisevä realismi”, joka vihjasi pikkulapsen murhaan. Tolstoin teksti oli yksinkertaisesti ”liian hermoja kysyvää” saadakseen menestystä.³⁶

Ylösousemus-romaanin dramatisointi, jonka teki ranskalainen Henri Bataille, oli menestys monissa maissa, niin myös Suomessa. Ensi-ilta oli marraskuussa 1904 Tampereen teatterissa. Näytelmäteksti oli hajanainen, ja siinä romaanin aiheita käsiteltiin vain pinnallisesti, mutta yleisöä kuitenkin kosketti rakkaustarina, jossa Nehljudov nuoruudessaan vietti Katarina-nimisen neidon ajaen tämän traagiseen kohtaloon.³⁷

Tolstoin *Elävä ruumis* -näytelmän postuumia julkaisua odotettiin vuonna 1911. Näytelmän päähenkilö yrittää lavastaa itsemurhansa tarjotakseen vaimolleen pääsyn onnellisempaan elämään, mutta epäonnistuu suunnitelmassaan. Eino Kalima luki venäjänkielisen alkuperäisteoksen ja pettyi pahan kerran. Hänen mukaansa tämä oli puolivalmis ja suorastaan epäonnistunut teksti. Mitään menestystä Tolstoin näytelmän esityksille Kalima ei osannut kuvitella.³⁸ Tamperelaisteatterien Suomen ensi-ilta saman vuoden marraskuussa osoitti kuitenkin, että *Elävään ruumiiseen* kätkeytyi ”järkyttävää voimaa”. Siitä tuli vahva esitys, taiteellinen voitto Simo Kaarion tähdittämänä. Yleisö oli ilmeisen tyytyväinen.³⁹

Suomalaisten Tolstoi-suhteen kannalta merkittävä vuosi oli 1891, jolloin 29-vuotias hovioikeuden auskultantti Arvid Järnefelt selaili erästä vanhempiensa kotoa löytämänsä kirjaa. Ruotsinkielinen käännös Tolstoin *Kristuksen opin hengestä* muutti täysin hänen suunnitelmansa ja samalla koko elämänsä. Tolstoin tulkinta Kristuksen opetuksista herätti Järnefeltissä

”henkisen valon”, ja teki hänestä yhden venäläisen kirjailijan uskollisimmista liittolaisista. Hänen ihanteikseen muodostuivat maanviljelijän elämä, kasvisyönti, siveys, väkivallattomuus ja spartalaiset elämäntavat.

Järnefelt laati Tolstoista esittelyn vuonna 1892 *Valvojan* ”Kirjailijain muotokuvia” -sarjassaan. Siinä Järnefelt nostaa vielä esiin venäläisen kirjailijan molemmat puolet, ajan ennen ja jälkeen ”heräämisen”.⁴⁰ *Sotaa ja rauhaa* hän pitää kirjailijan kaunokirjallisista teoksista merkittävimpänä, kun taas ”jännittävämpää ja pysyvämmiin vaikuttavaa kertomusta” kuin *Ivan Iljitšin kuolemaa* hän ei osannut edes kuvitella.⁴¹ Teoksessa oli oivaluksia liittyen kuolemanpelkoa ja sen voittamiseen. Kaikessa, mitä Tolstoi kirjoitti, vallitsi Järnefeltin mielestä horjumaton psykologinen totuus. Ihminen ei ole tulevaisuutensa herra, sillä sattuma ohjaa hänen elämäänsä.

Järnefelt tiesi myös kertoa, että Tolstoi oli epäluuloinen kaikkea tulevaisuususkkoa ja edistystä kohtaan. Sen sijaan kysymys elämän tarkoituksesta oli hänelle mitä keskeisin. Siihen liittyi hyvän tekeminen, Jumalan tahdon toteuttaminen. Ihmisen tulee luopua kaikista etuoikeuksista ja lähestyä kansaa. Aitokristillisessä kutsumuksessa Kristuksen Vuorisaaran sanojen toteuttamiseksi oli siveys keskeisellä sijalla. Tässä Järnefelt saattoi viitata *Kreutzer-sonaattiin*.

Omaa hengellistä kehitystään vasten Tolstoin tulkintaa kristinuskosta Järnefelt hahmottelee tunnustuskirjoituksessaan *Heräämiseni* vuodelta 1894. Oman kirjailijantoimensa ohella hän alkoi kääntää Tolstoita suomeksi. Hänelle vaikuttavat olleen tärkeitä nimenomaan poleemiset uskonnolliset ja yhteiskunnalliset traktaatit, eivät niinkään kaunokirjalliset teokset. *Kristuksen opin hengen* (1894) jälkeen seurasi *Evankeliumi. Lyhyt esitys evankeliumin sisällyksestä* (1902), sitten *Mikä on uskoni* (1907), *Mitä meidän siis on tekeminen* (1908), *En voi vaieta! Kuolemanrangaistuksen johdosta* (1908), *Kristillinen oppi* (1909), *Kristuksen oppi. Lapsille esittänyt Leo Tolstoi* (1911) sekä *Tolstoin jälkeenjättämät teokset* kolmena niteenä 1911. Järnefelt oli osallinen myös julkaisussa *Joka päiväksi. Elämän oppi, eri maiden ja aikain kirjailijoilta lainattujen ajatusten mukaan* (1910–1912), joka kuitenkin jäi keskeneräiseksi. Järnefelt sai laajaan projektiinsa apua Kasper-veljeltään, joka käänsi kolme keskeistä Tolstoin teosta suomeksi, nimittäin *Tunnustuksen* (1906), *Mikä on uskoni?* (1907) ja *Mitä meidän siis on tekeminen* (1908). Kaikki kirjat olivat Venäjällä kiellettyjä ja siksi

ilmestyivät Berliinissä, Genevessä tai Lontoossa. Mainitsemisen arvoinen on myös Järnefeltin käännös Pavel Birjukovin laajasta Tolstoi-biografiasta *Leo Tolstoin elämä ja teokset* (1906).

Oli vääjäämätöntä, että Järnefelt ja Tolstoi kohtaisivat toisensa. Tuttavuuden aloittaneen kirjeenvaihdon jälkeen he tapasivat vuonna 1899 Moskovassa ja yksitoista vuotta myöhemmin Jasnaja Poljanan kartanossa. Uskonnollisten kysymysten ohella he keskustelivat aseistakieltäytymisestä, Suomen tilanteesta venäläistämisyhan edessä sekä maaomistuskysymyksestä.

Järnefelt ei suinkaan ollut ainoa suomalainen kävijä Tolstoin luona. Parikymmentä vierasta on pystytty tunnistamaan. Kukaan ei tullut kuitenkaan keskustelemaan Tolstoin kaunokirjallisista teoksista, yleensä vieraat etsivät vain yhden aikakautensa suurmiehen läheisyyttä. Suomesta tuli myös runsaasti kirjeitä. Usein lähettäjät anoivat raha-avustuksia, mutta turhaan. Kielimuurikaan ei pidätellyt yhteyttä ottavia, sillä moni kirjoittaja otaksui kaikkietävän Tolstoin osaavan myös suomea.

Samaan aikaan myös lehdistössä seurattiin Tolstoin tekemisiä ja sanomisia yksityiskohtaisesti. Suurin osa hänen monista artikkeleistaan ja pienistä kirjoituksistaan käännettiin ja julkaistiin, usein yksityisestä aloitteesta, jolloin taiteilija Tolstoi sai helposti jäädä uskonpuhdistajan ja yhteiskuntakriitikon varjoon. Kaikki eivät toki kannattaneet Tolstoin näkemyksiä. Latvialainen sosialistitoimittaja Jānis Jansons-Brauns julkaisi vuonna 1909 nimimerkillä O. Braun *Valvojassa* artikkelin Tolstoista, jossa hän huomautti, että tämän yhteiskuntakritiikki ja ongelmien ratkaisuehdotukset olivat kovin usein pielessä. Braun kuitenkin lisäsi, että myös niiden, jotka olivat valmiita turvautumaan eri keinoihin yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi, oli kuitenkin tunnettava kiitollisuutta ja ihailua Tolstoi-ilmiötä kohtaan. Kaunokirjallisuuden osalta latvialainen valankumouksellinen piti *Sotaa ja rauhaa* Tolstoin tärkeimpänä teoksena ja samalla venäläisen kulttuurin korkeimpiin saavutuksiin lukeutuvana. *Anna Karenina* ei hänen mukaansa yltänyt samaan taiteelliseen tasoon.⁴²

Suomessa niin kuin muuallakin maailmassa seurattiin syksyllä 1910 hetki hetkeltä Tolstoin pakoa kotoaan ja elämästä, joka oli täynnä etuoikeuksia ja hyvinvointia. Kolme tuntia sen jälkeen kun hän oli kuollut keuhkokuumeeseen pienellä rautatieasemalla, tavoitti uutinen jo helsin-

kiläiset lennättimen välityksellä, ja jo samana iltapäivänä levittivät suuret päivälehdet tietoa Tolstoin poismenosta. Neljä päivää hautajaisten jälkeen oli jo mahdollista nähdä eräässä Helsingin elokuvateatterissa viiden minuutin elokuva kirjailijan hautajaissaattueesta ja hautaamisesta. Lehdet julkaisivat runoja temalla ”Tolstoi – aikamme omatunto”, ja muistokirjoituksia laativat muun muassa Arvid Järnefelt, Ilmari Kianto ja Eino Leino. Professorit Yrjö Hirn ja Edvard Westermarck arvioivat, että Tolstoin vaikutusvalta tulisi vain kasvamaan hänen radikaalien liikkeidensä seurauksena.⁴³

Leo Tolstoin jälkeenjättämien teosten joukossa *Hadshi-Murat* erottuu viimeisteltynä ja mieleenpainuvana. Järnefeltin suomennoksen alkusivuilta käy ilmi, että käänнос on tehty käsikirjoituksesta. Käytännössä se tarkoitti, että mukana on myös viidestoista luku, jossa on ilkeä muotokuva tsaari Nikolai I:sta sekä Tolstoin raivoisa ja suorasanainen kritiikki Venäjän sotajoukkojen julmuuksista Kaukasuksen siviiliväestöä kohtaan. Nämä olivat tekstejä, jotka puuttuivat Venäjällä julkaistusta sensuroidusta versiosta, mutta löytyivät Berliinissä samana vuonna (1912) painetusta kirjasta. Ilmari Kianto näki pienoisoromaanissa sympatiaa ja tukea kaikille pienille kansakunnille, jotka joutuivat taistelemaan Venäjää vastaan – vastustajaa, joka halusi viedä niiltä itsenäisyyden. Tolstoi ei koskaan hyväksynyt ”ylivoiman tekoja”, Kianto kirjoittaa, ja siksi kaikkien suomalaisten pitäisi lukea *Hadshi-Murat*. Uudet käännökset vuosilta 1946 ja 2001 ovat sittemmin vahvistaneet *Hadži-Muratin* aseman Tolstoin suosituimpien teosten joukossa. On kuitenkin päivän selvää, että Tolstoin tuotannosta suomalaiset lukijat ovat omaksuneet lähinnä vain *Sodan ja rauhan* ja *Anna Kareninan*, joiden asema muutenkin maailmankirjallisuudessa on kiistaton.

VIITTEET

- 1 *Suomen Julkisia Sanomia* 2.8.1860.
- 2 *Hufvudstadsbladet* 1.10.–23.11.1879.
- 3 *Finsk tidskrift* 7/1886, 70.
- 4 *Åbo Tidning* 12.7.1884.
- 5 *Hufvudstadsbladet* 9.9.1885. *Nya Pressenissä* (3.6.1886) kirjoitettiin, että kaikki olivat ihastuneet venäläiseen kirjallisuuteen ja Tolstoi oli kaikkein luetuin.
- 6 *Morgonbladet* 19.7.1884.

- 7 *Nya Pressen* 7.9.1885.
- 8 *Hufvudstadsbladet* 18.3.1886.
- 9 Wetterhoff 1885, 357–370.
- 10 Mp. 369.
- 11 Mts. 357
- 12 *Åbo Tidning* 27.2.–2.3.1885.
- 13 *Uusi Suometar* 5.11.1886–18.12.1886. Myös *Waasan Lehti* (2.4.1887–) julkaisi otteen Sevastopol-trilogiasta otsikolla *Sodan kauhut. Kuwaelmia Sewastopolin piirityksestä 1854–1855*. Kääntäjän nimeä ei ole mainittu.
- 14 *Savo* 3.12.1887.
- 15 [”Jälkipuhe”], teoksessa: *Leo Tolstoin kertomuksia*. 2. Porvoo-Helsinki, 1888, IV.
- 16 Bergroth 1888, 243.
- 17 *Uusi Suometar* 2.10.1888.
- 18 Painoksessa, joka oli myytävänä *Nya Pressenin* toimituksessa, painovuodeksi on merkitty 1885, mutta se ei voi pitää paikkaansa, koska sen väitetään olevan ”siiretty” lehden jatkokertomuksesta, toisin sanoen vuodelta 1886. Kustantajana mainitaan ”Helsingfors, Tidnings- & Tryckeri-Aktiebolags tryckeri”. Epäselvää on, onko nimetön kääntäjä tehnyt työnsä suoraan venäjältä.
- 19 Laurila 1905.
- 20 Mts. 1–17.
- 21 Ks. esim. *Finland* 3.12.1885 ja *Helsingfors Dagblad* 5.12.1885.
- 22 *Finsk tidskrift* 1/1886, 66–68. Samassa numerossa ilmestyi myös Tolstoin essee ”Lifvet i städerna” (”Žizn v gorode”, 1885).
- 23 Kalima 1908, 111.
- 24 Mts. 119.
- 25 *Nuori voima* 7–8/1910, 13.
- 26 Koskenniemi 1912, 15–25.
- 27 Koskenniemi 1947, 133.
- 28 Järnefelt 1904c.
- 29 *Kansan Lehti* 29.11.1904.
- 30 T[arkkiainen] 1907, 500.
- 31 Hellman 2017, 334–335.
- 32 Ks. Jänis – Pesonen 2007, 192.
- 33 *Finsk Tidskrift* 4/1900, 253.
- 34 *Uusi Suometar* 23.4.1896.
- 35 *Hufvudstadsbladet* 23.4.1896.
- 36 Aspelin-Haapkylä 1910a, 70.
- 37 *Kansan Lehti* 10.11.1904.
- 38 Kalima 1911, 601–603.
- 39 Ks. esim. *Aamulehti* 18.11.1911; *Tampereen Sanomat* 18.11.1911.
- 40 Järnefelt 1892, 209–227.
- 41 Mts. 216.
- 42 Braun 1908, 497–508.
- 43 Hellman 2012, 209–215.

Kalevalan kahtalainen vastaanotto Venäjällä

Erja Laurila-Hellman

Ben Hellman

Venäjällä vain harva pystyi tutustumaan *Kalevalaan* sen alkukielellä. Näin ollen kääntäjillä, kirjallisuuskriitikoilla, kirjallisuuden- ja kansanrunouden tutkijoilla sekä journalisteilla oli tärkeä osa eepoksen venäläisessä reseptiossa.¹ Ennen vuosisadan vaihdetta kääntämisen periaatteet olivat Venäjällä varsin epämääräiset, joten lukijaa loitonsivat alkutekstistä myös moninaiset muodot ja sisällön epätarkkuudet. Koko *Kalevalan* venäjännös oli käytettävissä vasta vuodesta 1888, joten siihen saakka venäläinen *Kalevala*-kuva hahmottui ennen kaikkea sirpaleista: erilaisten artikkelien, referaattien, mukaelmien ja osakäännösten perusteella, joita ohjasivat eri kirjoittajien painotukset ja tulkinnat. Yksi reseption päälinja oli folkloristinen ja pohjasi kansanrunoudentutkimukseen, kun taas toinen päälinja painotti tekstinulkoisia tekijöitä hyläten täysin tai lähes kokonaan esteettiset normit. Jälkimmäisen ryhmän kirjoituksia väritti usein tekijän oma asenne Suomeen.

Aloitteentekijöinä *Kalevalan* tunnetuksi tekemisessä Venäjällä olivat suomalaiset. Vanhan *Kalevalan* (1835) ensimmäinen venäjänkielinen sisällönkuvaus ilmestyi jo 1836 suomalaisen J. E. Öhmanin laatimassa suomalaisten sanomalehtien katsauksessa. Sen mukaan *Kalevalassa* kuvattiin ”maailman luomista, lyyran ensimmäistä keksijää Väinämöistä,

Ilmarisen taitoa mekaanisessa työssä ja lisäksi mytologisten jumalolentojen kaltaisten Lemminkäisen, Joukahaisen jne. tekoja sekä sankareita, taisteluja, häitä ym.”²

Myös parina seuraavana vuonna tietoa eepoksesta sai poimia suomalaisista lähteistä. Niiden kautta venäläiset saattoivat tutustua Suomessa käytyyn ajankohtaiseen keskusteluun siitä, oliko *Kalevala* historiallinen vai myyttillinen eepos: ajan syvällisimpiin kuulunut tulkintakysymystä käsitellyt tutkielma *Några ord om Kalevala* julkaistiin venäjännöksenä 1837.³ Nämä esittelyt eivät kuitenkaan näytä herättäneen venäläisten kiinnostusta eepokseen. Tyhjiöön ne eivät kuitenkaan ilmestyneet: oman kansanperinteen harrastuksella oli Venäjällä tuolloin jo vankat perinteet. Sitä olivat vauhdittaneet romanttiset virtaukset, ja 1800-luvun alusta lähtien kansanrunoutta ja sitä koskevia teoreettisia kirjoituksia julkaistiin runsaasti. Myös suomalaista kansanrunoutta oli esitelty muutamassa lähinnä 1820-luvun alussa julkaistussa artikkelissa. Mainitsemisen arvoista on myös, että kielitieteilijä A. J. Sjögren auttoi dekabristirunoilija Fjodor Glinkaa kääntämään runon Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulannasta. Runo julkaistiin vuonna 1828 *Slavjanin*-lehdessä.⁴ Keisarikunnan vähemmistökansallisuuksien runous kuitenkin asetettiin vasta 1840-luvun alkupuolella ensimmäisen kerran tasavertaisena venäläisen perinteen rinnalle.

Vuonna 1840 ilmestyi ensimmäinen venäläisen kirjoittama vanhan *Kalevalan* esittely. Sen oli laatinut kukapa muukaan kuin Jakov Grot, joka toimi Suomen Keisarillisen Aleksanterin yliopiston professorina 1841–1852. Hänen lähes 100-sivuinen artikkelinsa ”O finnah i ih narodnoi poezii” (”Suomalaisista ja heidän kansanrunoudestaan”, 1840) kuvastaa kirjoittajan myönteistä suhtautumista suomalaisiin.⁵ Se sisältää muun muassa kansan, kielen ja kansanrunouden yleispiirteiden kuvausta, Elias Lönnrotin ja J. L. Runebergin mietteitä suomalaisesta kansanrunoudesta sekä *Kalevalan* sisältöreferaatin.

Grotin artikkelissa on myös runsaasti romanttiselle estetiikalle tyypillisiä ajatuskulkuja. Runojen ominaispiirteitä Grot selittää teorialla ilmaston ja elinympäristön vaikutuksesta kansan luonteeseen ja runouteen. Hän oli niin ikään omaksunut aikakaudelle ominaisen eeposkäsitksen, jonka mukaan jokaisella huomionarvoisen historian omaavalla kansalla

oli ollut eepoksen alkuasteeksi katsottavaa runoutta tai aikojen kuluesa osiksi pirstoutunut runoelma. Tosin Grot muistutti, että Lönnrot oli koonnut eepoksen omien näkemystensä mukaisesti ja että myöhemmät löydöt saattoivat muuttaa kokonaiskuvaa.

Grotia viehätti *Kalevalassa* runojen tuoreus ja yksinkertaisuus. Sen sijaan eepoksen loitsurunot ja rajun mielikuvitukselliset tarinat eivät häneen vedonneet; samantapaisia mielipiteitä havaitaan myös muutamissa muissa venäläisissä kirjoituksissa. Syynä saattoi olla runojen liiallinen poikkeaminen lajiin kohdistuneista odotuksista: runsaasti myyttejä sisältävä ja šamanistinen suomalainen eepinen runous eroaa tältä osin venäläisestä epiikasta, joka on ennen muuta sankariepiikkaa.

Grot sivusi *Kalevalaa* ja suomalaista kansanrunoutta useissa artikkeleissaan 1840-luvun alkupuoliskolla. Hänen välittämänsä tiedot näyttävät levinneen melko laajalle ja nimenomaan lainausten kautta Grotin romanttisia selitysmalleja kulkeutui vuosisadan loppupuolelle asti muun muassa tietosanakirjoihin ja ulkomaisiin teoksiin. Lähde tosin jäi usein mainitsematta.

Mytologian tutkimuksen periaatteita noudattelee 1842 ilmestynyt anonymi kirjoitus, jonka kirjoittaja näkee *Kalevalan* ennen muuta apuvälineenä pohjoisslaavien mytologian tutkimukseen.⁶ Sen selvittämiseksi on hänen mukaansa perehdyttävä skandinaavien ja suomensukuisten kansojen mytologiaan. Polyteismin pohjana oli kirjoittajan mukaan ollut yksi, monoteistinen kosmogoninen järjestelmä, ja erot koskivat vain jumalten nimitystä tai hierarkiaa. Suuntaukselle tyypillinen on kirjoittajan tulkinta siitä, että Väinämöisellä oli alkujaan tarkoitettu aurinkoa. Mytologiseen koulukuntaan kuului myös baltiansaksalainen kielentutkija, 1850-luvun alkupuolelta Pietarin tiedeakatemiassa toiminut ja *Kalevala*-tutkimukseen suuresti vaikuttanut Anton Schiefner.⁷

Venäjällä käytiin 1840-luvulla vilkasta yhteiskunnallista ja kulttuurikeskustelua, jossa vastakkain olivat konservatiivit ja radikaalit, slavofilit ja zapadnikit. Kaunokirjallisuus oli siirtymässä realismiin, ja Venäjän realistisen kirjallisuuskritiikin kehittäjä, Vissarion Belinski, hyökkäsi kiivaasti sekä kirjallisuudessa että kansanrunoudentutkimuksessa havaitsemiaan konservatiivisia romanttisia piirteitä vastaan. Hän katsoi, että slavofilit pyrkivät kansanrunousharrastuksissaan ihannoimaan

menneisyyttä ja kääntämään tällä tavoin katseet pois ajankohtaisista yhteiskunnallisista ongelmista.

Belinskin asenne näkyi myös tämän *Kalevalaa* koskeneissa lausunnoissa. Belinski tosin oli tutustunut vain *Kalevalan* mukaelmaan, jonka oli vuonna 1847 julkaissut suomalainen Mauritz Öhman, venäjän kielen lehtori Porvoossa. Teos on epätäsmällinen ja kielivirheitä sisältävä, pääasiassa proosamuotoinen mukaelma, johon liittyy esipuhe, tekstikommentteja ja otteita suomalaisten ja venäläisten *Kalevalaa* koskeneista mielipiteistä. Belinski omisti vielä samana vuonna teokselle monisivuisen, lähes kauttaaltaan kielteisen arvostelun, jossa hän ivaa teoksen kommenttiosaa, kieliasua ja myös itse sisältöä. Lainattuaan Öhmanin teoksesta runsaan sivun hän kysyy:

Sanokaa, muistuttavatko nämä villit, karkeat, mielettömät olennot vähääkään kreikkalaisia myyttejä, jotka ovat niin syvällisiä merkitykseltään, niin siroja muodoltaan? Miten voidaan verrata muinaisen Kreikan esteettisesti ihania jumalia, sen sankareita, jotka ovat meistä niin kiinnostavia inhimillisyydessään, näihin suomalaisiin muotopuoliin, hirviömäisiin jumalahahmoihin ja jättiläisnoitiin syntysanoineen? Näyttää siltä, ettei siitä voi olla puhettakaan.⁸

Siteeratassa katkelmassa esiintyivät Väinämöinen, Ilmarinen ja Vipunen. Lainauksesta ilmenee, että kriitikkoa närkästyttivät erityisesti teoksessa lainattujen Runebergin ja J. J. Tengströmin vertaukset *Iliaseen* ja *Odyssieiaan*. Tässä Belinski näki suomalaisten kansanrunousharrastuksessa taantumuksellisia piirteitä. Kuten muutamat slaavilaiset kansat, suomalaiset olivat löytäneet elämälleen sisällön ja tarkoituksen muinaisuuden muistomerkkien etsimisestä, hän arveli. Suomalaiset rinnastuivat kriitikon mielessä menneisyyttä ihannoiviin konservatiiveihin, ja hänen jyrkkyytensä selitty näin ollen suurelta osin Venäjällä käydyllä polemiikilla.⁹

Muutamit arvostelun lausumat viittaavat siihen, että taustalla oli myös periaatteellisia esteettisiä ja ei-esteettisiä näkökohtia. Belinski piti *Kalevalan* henkilöahmoja karkeina, ja eepoksen mielikuvituksellisuus tuntui hänestä primitiiviseltä ja runoelma kaiken kaikkiaan ikävyyttä-

vältä. On vaikea arvioida, olisiko alkutekstiä tarkemmin vastannut versio johtanut toisenlaiseen lopputulokseen. Belinski kirjoitti:

Mitä me löisimme 'suomalaisesta eepoksesta'? Siinä kysymys, joka asettaa meidät vaikeaan tilanteeseen lukijoiden edessä! Koko herra Öhmanin kirjaseen jäljentäminen tähän merkitsisi tekijänoikeuden loukkaamista. Kertoako sen sisältö lyhennelmänä? Mutta me emme ensiksikään ymmärtäneet sen sisällöstä mitään, ja toiseksi, kuinka kertoa sellaisesta, joka jo luettaessa vaikutti niin ikävältä ja mielenkiinnottomalta! Ei voi sanoa, ettekö tässä runoelmassa välähtelisi runouden kipinöitä; mutta ne välähtelevät harvakseen ja heikosti villin mielikuvituksen aikaansaamien harhakuvien hämäryyden lävitse.¹⁰

Arvostelussaan Belinski tuo myös ilmi käsityksensä kansanrunouden merkityksestä laajemmassa perspektiivissä. Hänen mukaansa sillä on yleistä mielenkiintoa lähinnä silloin, kun siitä löytyy tosiasioita historiantutkimuksen tarpeisiin – muussa tapauksessa sen merkitys jää paikalliseksi. Näin oli ilmeisesti myös Öhmanin *Kalevala*-mukaelman laita.

Kalevala herätti kuitenkin myös myönteistä huomiota. Kahdessa kirjoituksessa tuotiin esiin Belinskin sivuuttama seikka, teoksen merkitys suomalaisen kansanrunouden tuntemuksen lisääjänä.¹¹ Toisessa arvostelussa teosta luonnehdittiin jopa ”ihastuttavaksi lahjaksi Venäjän lukevalle yleisölle” ja *Kalevalan* runoja seuraavasti:

Ne ovat yksinkertaisia, selkeitä ja osuvia; tunnette olevanne pohjossa. Ihmeellisellä voimalla *Kalevalassa* ilmenee kansan henki, yksinkertainen ja vaatimaton, jalomielinen ja mielikuvituksellinen.¹²

Realismin kaudella *Kalevalaan* avautui uusia, yhteiskunnallisten tekijöiden värittämiä näkökulmia. Kysymys naisen yhteiskunnallisesta asemasta oli 1850–1860-lukujen vaihteessa noussut lehtien palstoille. Tähän ajankohtaiseen aiheeseen tarttui 22-vuotias Pjotr Polevoi, joka julkaisi vuonna 1861 naisille suunnatussa lehdessä *Razsvet* ("Aamunkoi") artikkelin *Kalevalan* naistyypeistä tarkastellen Lemminkäisen ja Ilmarisen

kosioretkilauluissa esiintyviä naishahmoja, äitiä ja nuorta tyttöä. Runojen perusteella Polevoi tekee muinaissuomalaista yhteiskuntaa koskevia johtopäätöksiä ja liittää havaintonsa osaksi aikansa yhteiskunnallista keskustelua. *Kalevalassa* kuvattu kunnioittava suhtautuminen naiseen vaikuttaa hänestä esikuvalliselta sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta, ja hän huomauttaakin:

Ei voi olla hämmästyttävää tätä kunnioitusta köyhäläisessä ja metsäläisessä, kun vielä meidän aikanamme mitä sivistyneimmät yhteiskunnat usein kärsivät sen täydellistä puutetta ja pitivät naista joko välttämättömänä huonekaluna tai leluna. Tällainen näkemys tuhoaa kaikki mahdollisuudet onneen perhe-elämässä ja horjuttaa siten terveen yhteiskuntajärjestyksen parhainta perustaa.¹³

Ajan keskustelunaiheisiin kuuluivat Venäjällä myös pedagogiset ja didaktiset kysymykset. Venäläinen lastenkirjallisuus kukoisti vuosisadan jälkipuoliskolla. Sekä ulkomaista lastenkirjallisuutta että kansanperinnettä venäjännettiin – kansanperinteen kasvattavaa merkitystä tähdensi muun muassa ajan johtava pedagogi Konstantin Ušinski. Venäjällä havaittiin, että myös *Kalevala* sisälsi pedagogisesti tarkoituksenmukaisia aineksia.

Eräässä lastenlehdessä ilmestyi muutamia kalevalaisiin motiiveihin perustuneita lyhyitä kertomuksia 1850-luvun puolivälissä,¹⁴ ja 1860 pedagogi Mihail Tšistjakov julkaisi siinä mukaelman *Kalevalasta*.¹⁵ Vuoden kuluttua *Kalevalan* naistyyppelijä tutkinut Polevoi julkaisi oman lapsille tarkoitetun mukaelmansa *Kalevalasta*.¹⁶ Seuraavilla vuosikymmenillä tällaisia versioita ilmestyi muitakin – Nikolai Borisovilta (1889), Eduard Granströmiltä (1910) ja Leonid Belskiltä (1905). Pedagogit alkoivat 1880–1890-luvuilla korostaa lastenkirjallisuuden kasvattavan tehtävän rinnalla sen sivistävää merkitystä. Tämä heijastui *Kalevala*-mukaelmien arvosteluissa, joissa esteettinen arviointi jäi useimmissa tapauksissa utilitarististen näkökohtien varjoon. Tyypillisiä olivat tämäntapaiset arviot:

[– –] lapset lukevat mytologisia kertomuksia niiden ihmeellisyyden takia; mutta mytologisten kertomusten lukemisella on vielä se etu,

että se antaa puhtaasti hyödyllistä tietoa: lapset tutustuvat kansaan ja sen näkemyksiin alkukantaisessa tilassa ja saavat tällä tavoin perustan myöhemmälle historian opiskelulle.¹⁷

Vuosisadan jälkipuoliskon positivistisen ja evolutionistisen ajattelun myötä Venäjällä syntyi uusia kansanrunoudentutkimuksen suuntauksia, kuten filologinen ja historiallinen koulukunta. Muutamat niiden edustajista käyttivät *Kalevalaa* satunnaisesti tutkimustensa vertailumateriaalina. Suomessa kehitys johti *Kalevalan* tieteellisen merkityksen uudelleenarviointiin, ja entistä enemmän korostettiin runotoisintojen ja muiden kansanrunouden tuotteiden merkitystä tutkimukselle. Syntyi kehityso pilliseen ajatteluun perustunut maantieteellis-historiallinen eli suomalainen metodi. Myös Venäjällä kiinnitettiin huomiota suomalaisen folkloristiikan saavutuksiin ja *Kalevalan* muuttuneeseen asemaan siinä.¹⁸

Vuosisadan viimeiset vuosikymmenet olivat tärkeä vaihe myös *Kalevalan* venäläisessä käännöshistoriassa. Lapsille suunnattujen mukaelmien lisäksi ilmestyi muutamia runosikermiä suomalaisen S. W. Hellgrenin kääntäminä. Runojen kansalliset ominaispiirteet olivat tosin hämärtyneet käännöksissä käytettyjen venäläisen epiikan tyylikeinojen vuoksi,¹⁹ mikä ei kuitenkaan estänyt Jakov Grotia kirjoittamasta niistä myönteistä arviota.²⁰

Koko *Kalevalan* venäjänkielinen käännös ilmestyi viimeinkin 1888 osina²¹ ja kirjana 1889²². Sen tekijä oli Moskovan yliopiston venäjän kielen dosentti Leonid Belski. Käännöksen saamasta myönteisestä vastaanotosta kertoo esimerkiksi sille myönnetty Pietarin tiedeakatemian Puškin-palkinto.

Yhdessä käännöstä sivunneessa kirjoituksessa kuului negatiivisia äänenpainoja. Kun käännöksen seitsemän ensimmäistä runoa olivat ilmestyneet, konservatiivisessa, Suomi-vastaisuudestaan tunnetussa sanomalehdessä *Novoje vremjassa* kirjoittanut kriitikko ja publisisti Viktor Burenin huomautti *Kalevalan* olevan merkittävä teos ja arvostavansa sen kääntäjän työtä, mutta katsoi kuitenkin seitsemän runon lukemisen olevan liki mahdottomuus niin sanotulle tavalliselle lukijalle. Hän kirjoitti:

Ja tässä on vasta seitsemän runoa eli lukua suomalaisesta eepoksesta; kaikkiaan siinä on runoja 50 ja säkeitä 22 793! Myöntäkää, että hiukset voivat nousta pystyyn pelkästä ajatuksesta, että lukisi läpi tuollaisen määrän säkeitä. Luojan tähden, sellaisen urotyön voisi suorittaa vain siinä tapauksessa, että lukija aikoisi voittaa 200 000 [ruplaa] *Kalevalan* 22 793:nneen säkeen numerolla.²³

Novoje vremja oli konservatiivisen ryhmän merkittävin sanomalehti. Lehden toimituskuntaan kuulunut runoilija Vladimir Šuf julkaisi siinä 1909 kalevalamittaa jäljitellen eräänlaisen pastissin, taiteelliselta arvoltaan vähäisen Suomen separatismia käsitelleen poliittisen runon, jossa suomalaiskansallisten pyrkimysten symboleina esiintyivät Väinämöinen ja Suomi-neito.²⁴ *Kalevalaa* ja Väinämöistä käytettiin suomalaisuuden symboleina myös muissa kuin poliittisissa yhteyksissä. Poliittisiin tarkoituksiin soveltuvaa ainesta *Kalevalasta* olikin vaikea löytää, toisin kun esimerkiksi Runebergin tuotannosta. Sen sijaan *Kalevala* ja Lönnrot asetettiin konservatiivisten lehtien poleemisissa kirjoituksissa joskus myönteiseksi vastapainoksi separatismiin ja venäläisvastaisuuden symbolina nähdyille Runebergille, jonka palvonnasta syytettiin ruotsinkielisiä. Suomalaisten ja ruotsalaisten välisiä poliittisia vastakohtaisuuksia havaitsi eräs kirjoittaja myös Suomessa käydyssä asiantuntijakeskustelussa *Kalevalan* synnystä.²⁵

Kalevalan vuoden 1889 painos tuli tutuksi useimmille venäläisille jo koulun penkillä: katkelmia siitä sisältyi nimittäin koululukemistoihin. Yhä useammin eepoksen viitattiin ilman selitystä sen taustasta. Niinpä myös Maksim Gorki näyttää pitäneen *Kalevalaa Iliaan* kaltaisena yleisesti tunnettuna teoksena esittäessään eepokset esimerkkeinä kansan kollektiivisesta luomisvoimasta vuonna 1909.²⁶ Symbolisti Aleksandr Blokin kirjastosta löytyy Belskin käännösvolyymi, jossa on Blokin tekemiä alleviivauksia.²⁷ Belski varmisti, että myös Leo Tolstoi sai oman *Kalevalansa* vuonna 1907, Belskin nuorisolle lyhentämänä versiona. On epäselvää, lukiko Tolstoi kirjan, mutta joka tapauksessa hän saattoi myöhemmin sijoittaa *Kalevalan* tärkeimpien kansalliseeposten joukkoon.²⁸

Monille venäläisille modernisteille *Kalevala* oli inspiraation ja vaikutteiden lähde.²⁹ Symbolisti Ivan Konevskoi oli kovin kiinnostunut kansan-

eepoksista ja kansanrunoudesta ylipäänsä. *Kalevalansa* hän luki vuonna 1899 Eduard Granströmin käännöksenä.³⁰ Siitä sai alkunsa kaksi hänen runotekstiään, nimittäin ”Slovo zakljatija” (”Loitsusana”) ja ”Pesn izgnannika” (”Karkotetun laulu”).³¹ Ensimmäisen runon teemana on kielen voima taistelussa pahaa vastaan. *Kalevalaa* tai sen sankareita ei ole nimetty, mutta on selvää, että runoilijan esikuvia ovat Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen – laulajat, jotka etsivät maagista sanaa, joka antaisi heille voiman.³² Myös toinen venäläisen symbolismin runoilija eli Konstantin Balmont osoitti mielenkiintoa sanamagiaa ja samanismia kohtaan. Esseessään ”Poezija kak volšebstvo” (1915, ”Runous taikuutena”) hän käsittelee myös Kalevalan loitsurunoja.³³

Konevskoin ”Karkotetun laululla” on alaotsikko ”Perustuu Kalevalan motiiveihin”. Lemminkäinen, joka on runon nimeämätön puhuja, muistelee siinä onnettomuuksiaan matkaltaan Louhen luo Pohjolaan. Konevskoin runossa hän löytää tien takaisin kotitaloonsa kaikkien koetelemusten jälkeen. Runon keskeisessä jaksossa, jossa Lemminkäisen äiti herättää poikansa kuolleista, on visuaalisia elementtejä, jotka osoittavat Konevskoin tunteneen Gallen-Kallelan kuuluisan maalauksen.³⁴

Symbolisti Valeri Brjusov sai kesän 1905 lopulla Saimaalla inspiraation runoonsa ”Na Saime. My v lodke vdvojom...” (1905, ”Saimaalla. Kahdestaan veneessä”). Runoilija näkee itäsuomalaisen maiseman kalevalaisena; juuri täällä taistelu Sammosta aikanaan käytiin. Brjusov oli kiinnostuneempi *Kalevalan* muotokielestä kuin sen henkilöistä ja motiiveista, mikä käy ilmi hänen arvostelustaan Belskin käännöksen toisesta painoksesta vuodelta 1915. Brjusov tarkastelee eeposta lähes yksinomaan allitteraation, rytmin ja riimien kannalta.³⁵

Mitä tulee venäläiseen futurismiin, voidaan useissa runoilijoissa havaita arkaaista suuntausta, joka on väkevämpää kuin nykyhetken tuntu. Velimir Hlebnikov sai inspiraationsa muinaisaikojen kaiuista, joita hän *Kalevalasta* tunnisti. Hänen omasta mytologiastaan on löydettävissä kalevalaisia motiiveja: siellä on niin hirvenjahtia, paimen pilleineen kuin kalaksi muuttunut tyttökin.³⁶ Runossa ”Vetšer, on tšornyi, on prizrak...” (1915, ”Ilta, se on musta, se on aave...”) esiintyvä Mainevainen on luettu tietoisena Väinämöisen nimen vääristelynä. Oletusta tukee Mainevaisen kiinteä yhteys lauluun ja mereen.

Vähemmän tunnetun futuristi Grigori Petnikovin runossa kohtaamme toisenlaisen Väinämöisen:

Voittaen painostavan pimeyden
lauluveneellään lähtee
sinun hyvä, valoisa Väinämöisesi.³⁷

Jelena Guro jäljitti *Kalevalaa* karjalaisesta luonnosta, kuten puista, joita hän näki Karjalankannaksella. Hänelle ne ovat kalevalaisia mäntyjä.³⁸ Nikolai Asejev muotoili valikoituja *Kalevalan* osia uudelleen pienessä kirjassaan, joka oli suunnattu nuorille lukijoille (1915). Sentrifuugar ryhmän futuristina³⁹ hänelle oli luonnollista etsiä impulsseja myös kansanrunoudesta ja rikastuttaa kieltä arkaismien ja nohduuttujen ilmaisujen avulla. Asejev ihailee kansan luomisvoimaa ja kielellistä taitoa: ”Ei kukaan tunne sellaisia ihastuttavia satuja, ei kukaan osaa keksiä sellaisia ihmeellisiä tapahtumia ja seikkailuja kuin kansa.”⁴⁰ Esipuheessaan Asejev valottaa *Kalevalan* taustaa ja Lönnrotin roolia eepoksen synnysssä. Runot ovat ilmestyneet sellaisena aikana ja sellaisessa ympäristössä (Suomessa vallitsee Asejevin mukaan ikuinen puolipimeys), joka pakotti ihmiset jatkuvaan selviytymistaisteluun. Mielikuvituksen avulla ymmärrettiin nousta köyhyyden yläpuolelle. *Kalevalan* huikeat tapahtumat todistivat Suomen kansan rakkaudesta köyhään maahansa, kyvystä nähdä ”elämää, liikettä ja iloa” siellä missä muut näkivät vain ”kolkkoa yksitoikkoisuutta”.⁴¹

Asejev päätti esittää *Kalevalansa* proosamuodossa. Lukujen otsikot tiivistävät sisällön ytimekkäästi. Kaikki kolme keskeistä sankaria ovat mukana, samoin muutama loitsu. Nidettä koristavat Gallen-Kallelan mustavalkoiset *Kalevala*-kuvitukset.

Neuvostokauden ensimmäinen *Kalevalan* laitos julkaistiin vuonna 1933 10 300 kappaleen painoksena. Aloitteen uuteen laitokseen teki Neuvostoliiton Helsingin-suurlähettiläs Ivan Maiski. Hänen mukaansa *Kalevala* oli yleismaailmallisesti tärkeä, mutta myös välttämätön tiedonlähde Suomesta, sen luonteesta ja kansasta. Apua toimitustyössä antoivat professorit J. J. Mikkola ja V. J. Mansikka.⁴² Kuvituksesta vastasivat Pavel Filonovin ”koulun” opiskelijat. Teksti oli Belskin vuoden 1889

käännös, jota muokkasi Dmitri Bubrih, Leningradin yliopiston suomalais-ugrilaisen osaston professori. Hän vastasi myös kommentaareista ja asiantuntevasta esipuheesta. Bubrihin näkyvä osuus hankkeessa johti siihen, että turvallisuuspalvelu otti hänet tarkkailuun vuosina 1932–1933 ”suomalaisena nationalistina” ja pidätti hänet lopulta vuonna 1938 syytettynä ”neuvostovastaisesta nationalistisesta toiminnasta”. Bubrih vapautettiin vuotta myöhemmin, mutta vainot saivat uutta vauhtia vuonna 1948, ”kosmopolitismien” ja ”porvarillisen salakuljetuksen” vastaisen kampanjan yhteydessä.

Uusi täyspainoinen venäjänkielinen Kalevala ilmestyi 1998 Armas Mišinin ja Eino Kiurun kääntämänä. Käytössä säilyi kuitenkin edelleen Belskin käännös, josta otettiin uusi painos vielä niinkin myöhään kuin vuonna 2003. *Kalevalan* 100-vuotisjuhlan myötä eepoksesta oli kiinnostunut lastenkirjailija ja kääntäjä Samuil Maršak. Hänen kolme pidempää fragmenttiaan – ”Roždenije Kantele” (1949, ”Kanteleen synty”), ”Zolotaja deva” (1949, ”Kultainen neito”) ja ”Aino” (1950) – ovat mestarillisia tulkintoja, joissa Maršak kylläkin on luopunut allitteraatioista, mutta pitää kiinni kalevalamitasta.⁴³ Hänellä oli hyvät edellytykset tehdä uusi *Kalevalan* venäjänkielinen käännös, mutta Maršak ei valitettavasti koskaan jatkanut vuonna 1949 aloittamaansa hanketta.

VIITTEET

- 1 Tämä luku on laajennettu versio aiemmin julkaistusta artikkelista Laurila-Hellman 1985.
- 2 [Öhman] 1836, 700.
- 3 [Hongelin] 1837, 420–426.
- 4 Ks. Falck 2024.
- 5 Grot 1840b, 263–266.
- 6 [Tuntematon] 1842, 35–36.
- 7 Schiefnerin panoksesta *Kalevala*-tutkimukseen ks. lähemmin Ahlqvist 1881, 233–243.
- 8 [Belinski] 1847, 240.
- 9 Ks. Karhu 1962, 223–224; Hurmevaara 1972, 31–32; Bazanov 1955, 137–139.
- 10 [Belinski] 1847: VI, 238.
- 11 *Literaturnaja gazeta* 27.11.1847, 763.
- 12 *Otetšestvennyje zapiski* LV: VI, 1847, 4.
- 13 Polevoi 1851, 181.
- 14 Ks. esim. *Žurnal dlja detei* 1, 1854, 12–14.
- 15 *Žurnal dlja detei* 47–48, 1860, 50.

- 16 Polevoi 1861, 11–12.
- 17 *Pedagogičeski sbornik* IV, 1882, 610.
- 18 Ks. esim. Mainov 1884, 134–148.
- 19 Hurmevaara 1972, 42–44.
- 20 Grot 1880.
- 21 *Panteon literatury* 1888: 1–12.
- 22 Kalevala 1889.
- 23 Burenin 1888.
- 24 Borei 1909.
- 25 *Finljandskaja gazeta* 12.4.1902.
- 26 Gorki 1979, 221.
- 27 Blok 1985, 4.
- 28 Hellman 2017, 435.
- 29 Ks. Soini 2009, 55–73.
- 30 Grossman 2010b, 151–152.
- 31 Konevskoi 1904, 91–93.
- 32 Grossman 2010b, 149–158.
- 33 Balmont 1915, 48–52.
- 34 Grossman 2010b, 152–156.
- 35 Brjusov 1915.
- 36 Soini 2009, 56–57.
- 37 Petnikov 1961. Sit. Soini 2009, 60 mukaan.
- 38 Guro 2001, 84.
- 39 Ks. Huttunen 2014, 61–66.
- 40 Asejev 1915, 3.
- 41 Mts. 4.
- 42 Maiski 1933.
- 43 Maršak 1969, 179–185, 192–201.

Suomalaisen kirjallisuuden käännökset Venäjällä 1880–1917

Natalia Jakovleva

 <https://orcid.org/0009-0006-1699-8102>

Venäläinen lukijakunta sai ensikosketuksensa suomalaiseen kirjallisuuteen 1800-luvulla kansanrunouden ja ruotsinkielisen runouden kään-
nösten kautta. Runeberg ja Topelius olivat tuolloin ja myöhemminkin kirjailijoita, joiden teoksia käännettiin venäjäksi ja julkaistiin Venäjällä säännöllisesti. Kuitenkin samalla kun kiinnostus pohjoismaiseen kulttuuriin ja kirjallisuuteen kasvoi vuosisadan loppua kohti, alkoi myös yleiskuva muuttua.

Tämä vähittäinen muutos jatkui aina vuoteen 1917, jolloin kääntämi-
sen käytännöt ja periaatteet päätyivät suurelta osin neuvostojärjestelmän ohjaukseen. Kuluneessa lähes 40 vuodessa suomalaisen kirjallisuuden venäjännösten valikoima laajeni merkittävästi ja samalla suomen kielen ammattikäytäntäjien määrä lisääntyi. Ylipäätään käännösten määrä, erityisesti uudemman suomenkielisen kirjallisuuden osalta, lisääntyi huomattavasti. Vuosisadan vaihteessa Suomi-teeman ajankohtaisuus ja lehdistön halu julkaista Suomea koskevaa materiaalia mahdollistivat sen, että aikalaislukija saattoi paitsi tutustua tiettyihin kirjailijoihin ja teoksiin, myös tulla tietoisemmaksi suomalaisessa kirjallisuudessa valitsevista virtauksista.

Käännösten lisäksi tässä keskeinen rooli oli kritiikillä. Usein kään-
nöskokeilut tietyn tekijän tuotannosta olivat satunnaisia, kuin tutustu-

mismielessä tehtyjä. Näin saatettiin esitellä uusia nimiä, mutta ei esimerkiksi osattu esitellä tekijän tunnetuimpia tekstejä, saati hänen lajimieltymyksiään. Tällaista epäsuhtaa saatettiin kuitenkin häivyttää erityisesti suomalaista kirjallisuutta käsittelevien arvostelujen avulla. Kirjallisuuskriitikot täyttivät käännösten jättämiä aukkoja tehden tutkimusretkiä nykykirjailijoiden elämäkertoihin ja tuotantoon sekä paneutuen usein myös huolella yksittäisten teosten aihepiiriin.

Suomalaisten teosten käännösten kritiikkejä alkoi ilmestyä yhä useammin venäläisessä lehdistössä. Venäläinen kritiikki oli vaihtelevassa määrin kiinnostunut siitä, mitä Euroopassa tiedettiin suomalaisesta nykykirjallisuudesta ja -kulttuurista. Samaan aikaan muodostui kuitenkin vähitellen oma tietty kirjoittajapiirinsä, joka sai vastata suomalaisen kirjallisuuden esittelystä venäläislehdistössä. Monet heistä olivat Suomesta lähtöisin, ja heidän välittäjän rooliaan motivoi kuuluminen suomalaiseen kulttuuriin tai politiikkaan sekä tietenkin kielitaito eli ruotsin tai suomen osaaminen. Lisäksi käännöstyöhön tarttui venäläisiä skandinavisteja, joilla oli jo laaja kokemus työskentelystä norjalaisen, ruotsalaisen ja tanskalaisen kirjallisuuden parissa. Suomalaiset kirjailijat saattoivat näin ollen luottaa siihen, että heidän tekstejään käänisivät ammattilaiset.

Tämän ajanjakson omanlaisensa päätös oli Maksim Gorkin ja Valeri Brjusovin toimittama *Sbornik finljandskoi literatury* ("Suomalaisen kirjallisuuden antologia"), joka julkaistiin vuosien valmistelun tuloksena vuonna 1917 ja jossa arvioitiin uudelleen ja täydennettiin suomalaisen proosan ja runouden venäjänkielistä käännöskaanonia huomioiden myös aiempi kirjallisuushistoria.¹

Kansanrunous ja kansankirjailijat

Suomenkielisen kirjallisuuden aktiivinen venäjytäminen alkoi 1880-luvulla. Samalla aiemmat käännöshistorian tendenssit alkoivat väistyä, ennen muuta kansanrunouden osalta. Nyt ilmestyi useita *Kalevala*-versioita, joiden tekijöinä olivat Eduard Granström ja Samuel Hellgren, ja pian myös Leonid Belskin tekemä täydellinen runomittainen *Kalevala*-

venäjännös kääntäjän esipuheella ja kommentaareilla varustettuna.² Se ilmestyi *Panteon literatury* ("Kirjallisuuden pantheon") -lehden vuoden 1888 numeroissa tammikuusta joulukuuhun. Vuonna 1889 Belskin käännös julkaistiin erillisniteenä, josta otettiin sittemmin toistuvia uusintapainoksia.

Kalevalasta alkoi *Panteon literaturyn* kohdalla eeposten sarja, sillä pian suomalaiseepoksen jälkeen lehti julkaisi venäjäksi *Niebelungein laulun* sekä kuuluisat *Ossianin runoelmat*, jotka ilmestyivät samaan tapaan vuosien 1889 ja 1890 numeroissa. Tämä jo itsessään tarjosi rikasta aineistoa eurooppalaisen eepisen tradition vertailuun ja analysointiin sekä loi lisäksi otollisen viitekehyksen venäläisen lukijan tutustua suomalaisten kansalliseepokseen.³ Toisaalta myös ruotsinkielisen runouden kääntämistä jatkettiin, mikä salli venäläislukijan tutustua suomalaisen kirjallisuuden varhaisempaan historiaan. Suomalaisen klassikkokirjallisuuden reseption eräänlaisena välitilinpäätöksenä voi pitää suomenruotsalaisen Josef Julius Wecksellin saksalaiseen runouteen nojaavan historiallisen tragedian *Daniel Hjort* (1861) venäjännöstä.⁴ Jatkossa yritykset kääntää näytelmiä jäivät vähälukuisiksi, joten Wecksellin tragedia on tässä mielessä harvinaislaatuinen. Joitakin runoilija Wecksellin tekstejä ilmestyi myöhemmin kokoomateoksissa *Poety Finljandii i Estljandii* ("Suomen ja Viron runoilijat", 1898) sekä *Suomalaisen kirjallisuuden antologiassa*.

Naturalismin ideologia ja estetiikka alkoi vaikuttaa 1880-luvun jälkipuolelta lähtien käännettävän kirjallisuuden valintaan. Koulutetun eliitin – Runebergin, Topeliuksen ja Suonion – teosten käännöksiä haastamaan ilmestyi vuosikymmenen lopulla joitakin itseoppineen talonpoikaiskirjailija Pietari Päivärinnan tekstien käännöksiä. Venäläislehdistössä tätä Ylivieskasta kotoisin olevaa pohjoispohjanmaalaista kirjailijaa tituleerattiin hilpeästi "yksinkertaiseksi savolaismusikaksi".⁵ Ensimmäiset hänen teostensa käännökset tehtiin ruotsista. Varhaisin Päivärinta-venäjännös oli lehtijulkaisu *Kartinki iz žizni* (*Elämän havainnoita*, 1884)⁶ ja sitä seurannut erillisnide *Derevenskije rasskazy* (*Maalaiskertomuksia*, 1886)⁷. Kummankin julkaisun esipuheessa mainittiin ruotsinkielinen lähde-teos *Bilder ur livet*, joka oli puolestaan Porvoossa vuonna 1883 ilmestynyt Rafael Hertzbergin käännös alkuperäisestä suomenkielisestä teoksesta.⁸

Päivärinnasta tuli ajan myötä Venäjällä tunnetuimpia suomalaisia kirjailijoita, ja tässä mielessä hän kilpaili suosiossa itsensä Juhani Ahon kanssa. Ahokin esiintyi venäläisessä lehdistössä jo 1880-luvulla, mutta vain yhdellä teoksella eli novellilla ”Rasskaz o tom, kak otets kupil lampu” (”Siihen aikaan kun isä lampun osti”, 1883), joka ilmestyi yhteisessä julkaisussa Pietari Päivärinnan kertomusten kanssa.⁹ Kääntäjä oli etnografi Vladimir Mainov.¹⁰ Myöhemmin Aho kuitenkin käännettiin ja julkaistiin aktiivisemmin, kun taas Päivärinta näkyi lehtien sivuilla vain julkaistaessa uudelleen jo tunnettuja käännöksiä. Tässä mielessä ehdottoman johtoaseman valtasi hänen novellinsa ”Poputtšik” (”Puutteen Matti”), joka ilmestyi vuoteen 1917 mennessä vähintään 13 kertaa. Myöhemmin 1920-luvulla samainen novelli tuli tunnetuksi nimellä ”Matvei s golodnoi gorki” (sananmukaisesti ”Nälkämäen Matti”). Kirjailija ja hänen tekstinsä kokivat toisen suosion aallon venäläisen kirjallisuuden proletarisoitumisen aikana, jolloin ”itseoppineet” kirjailijat valtasivat muutenkin alaa. On huomattava, että merkittävä osa Päivärinnan käännöksistä julkaistiin venäjänkielisessä Helsingissä ilmestyneessä *Finljandskaja gazetassa*, jossa julkaistiin vuodesta 1900 lähtien enemmän tai vähemmän säännöllisesti hänen tekstiensä käännöksiä sekä muita luovaa toimintaa käsitteleviä tekstejä. Päivärinnan lukuisten seuraajien joukossa venäjänkielisten käännösten osalta esiintyy myös muita talonpoikaiskirjailijoita, kuten Santeri Alkio, Kauppi-Heikki, Teuvo Pakkala¹¹ ja Otto Tuomi.

Kiinnostus suomalaisiin nykykirjailijoihin

Jos 1880-luvulla kiinnostus uutta suomalaista kirjallisuutta kohtaan alkoi vasta hahmottua, nähtiin seuraavalla vuosikymmenellä jo merkittäviä edistysaskelia. Tässä vaiheessa suomesta tehdyt käännökset alkoivat kilpailla ruotsista tehtyjen kanssa, mikä tarkoitti suomalaisten nykykirjailijoiden nimivalikoiman laajentumista. Vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä venäjäksi ilmestyi Karl Tavastsjernan, Jac. Ahrenbergin, Arvid Järnefeltin sekä Minna Canthin kertomuksia. Vuosisadan vaihteessa eniten käännetty Juhani Aho sai suosiota venäläislehdistön

sivuilla, ja kirjailijan teoksia ilmestyi enemmän tai vähemmän säännöllisesti venäläisissä aikakauslehdissä (*Mir Boži*, *Zvezda*, *Russkoje obozrenije*, *Vestnik inostrannoi literatury*, *Živopisnoje obozrenije*).

Vuosikymmenen lopulla Vladimir Smirnoff, josta myöhemmin tuli aktiivisimpia suomalaisvenäläisten kulttuuri- ja poliittisten suhteiden välittäjiä, teki esipuheen kääntämäänsä kertomuskokoelmaan *Možževnik* ("Kataja"). Esipuheessa hän kutsui Juhani Ahoa suomalaiseksi klassikoksi, joka voitiin rinnastaa ruotsinkielisiin Runebergiin ja Topeliukseen: "[– –] hän on tärkein suomeksi koskaan kirjoittanut kirjailija."¹² Jotkin Juhani Ahon ilmaisut ja kuvaukset levisivätkin vuosisadan vaihteen venäläiskritiikkiin. Näitä olivat hänen tekemänsä suomalaisten vertailu antiikin kreikkalaiseen ja *Kalevalan* rinnastaminen muinaiseen kreikkalaiseen eepokseen esseessä "Nuoruuden unelma": "Nuo valloittivat kaupungin ja hävittivät sen, nämä vapauttivat valon Pohjolan kivimäestä."¹³ Vastaavia rinnastuksia, joilla tuskin on yhtä yhteistä lähdettä, käytettiin sekä Suomi-kuvauksissa että *Kalevalan* luonnehdinnoissa.

Lyhytproosan lisäksi Aholta ilmestyi tuolloin venäjäksi erillisenä painoksena romaani, joka sisälsi kaksi itsenäistä osaa, *Papin tyttären ja Papin rouvan*, mutta teoksella oli kääntäjän antama yhteisnimikke *V gluši Finljandii. Roman v dvuh tšastjah* ("Suomen perukoilla. Romaani kahdessa osassa").¹⁴ Kuten Karl Tiander kirjoitti, siinä käsiteltiin "pappilaa, jonka elämäkäsitely oli kapea ja jäykkä" sekä "pulumallista eroottista motiivia".¹⁵ Romaania käsiteltiin paljon ajan venäläisissä kirjallisuuskatsauksissa.

Juhani Ahon *Papin tyttären ja Papin rouvan* yhdistäneen romaanin kääntäjäksi oli merkitty V. Firsov, joka oli suomenruotsalaista sukua olleen Viktor Forsellesin salanimi. Forselles oli tuolloin jo vakiinnuttanut asemansa ruotsin, tanskan ja norjan kielen kääntäjänä.¹⁶ Kaikesta päätellen tämä käänös oli Firsovin debyytti suomalaisen kirjallisuuden osalta. Kuten monet muutkin aikansa kriitikot, myös hän oli kiinnostunut suomenkielisen proosan varhaisvaiheista, mikä selitti hänen erityistä kiinnostustaan kansankirjailijoihin. Firsov esitteli Juhani Ahoa uusimmalle kirjallisuudelle omistetussa artikkelissaan, jonka varsinainen aihe oli kuvata suomalaisen realismin kahta koulukuntaa, eli "maalaisia" ja "esteettejä", joiden joukkoon hän luki myös Ahon.¹⁷ Firsov esitteli myös

ensimmäisenä Santeri Alkion tarinoita venäjäksi ja julkaisi ne yhteisessä kokoelmassa Ahon kertomusten kanssa vuonna 1896.¹⁸ Siten hän saattoikin edellä mainitussa artikkelissaan ohimennen mainostaa omia käännöksiään: ”Hänen kaksi viimeistä kertomustaan [– –] ovat taiteellisilta ansioiltaan vielä vahvempia ja takaavat sen, että itseoppineen kirjailijan kehitys ei suinkaan ole vielä pysähtynyt.”¹⁹

Juhani Ahon kuuluisuus Venäjällä oli osittain heijastetta hänen Euroopassa hankkimastaan suosiosta. Kriitikot olivat toistuvasti panneet merkille kirjailijan suosion sekä käännökset paitsi ruotsiksi myös saksaksi, ranskaksi ja venäjäksi. Kuitenkin esimerkiksi skandalöösi ja mitä eurooppalaisin romaani *Yksin* (*Odinoki*, 1890), jonka Aho on kirjoittanut oleskeltuaan Pariisissa, julkaistiin venäjäksi vasta 18 vuotta alkuteoksen ilmestymisen jälkeen. Yhdessä arvostelussa teosta luonnehdittiin Ahon ranskalaiseen naturalismiin kohdistuneen intohimon hedelmäksi. Arvostelija oli tunnettu Puškin-tutkija ja teatterihistorioitsija Pjotr Morozov, jonka mukaan Ahon romaanin omaelämäkerrallista sankaria ”vetää puoleensa irstailu [– –] synkkä, melankolinen, keskittynyt [– –] jossa sielu jää täysin tyhjäksi”.²⁰ Venäjäksi *Yksin* julkaistiin erillisniteenä Georg Brandesin esipuheella varustettuna. Kääntäjänä oli symbolistirunoilija, taiteilija Aleksandr Koiranski, jota aikalaiset luonnehtivat ”snobiksi”, ”esteetiksi” ja ”leikkidekadentiksi”. Tiettävästi tämä on ainoa Koiranskin tekemä suomalaisen kirjallisuuden käännös – venäläiset modernistit käänsivätkin suomalaisesta kirjallisuudesta ensisijaisesti runoutta. On mahdollista, että Koiranskin huomion kiinnitti paitsi romaanin päähenkilön ja Ahon turvautuminen ranskalaiseen materiaaliin (Koiranski käänsi teoksen ranskasta), myös kertomuksen nimi, sillä se vertautuu hänen omaan debyyttikokoelmaansa *Pesni odinotšestva* (”Yksinäisyyden laulut”, 1902).

Juhani Aho sai runsaasti huomiota kriitikoilta, jotka arvioivat hänen töitään ylimalkaisesti katsausartikkeleissa ja omistivat hänelle erillisiä esseitä.²¹ Hänen suosionsa säilyi ennallaan vuoteen 1917 asti. Ahon teosten venäjänkielisten julkaisujen painoarvoa tuki muun muassa *Finlandskaja gazeta*, jossa pelkästään vuosina 1900–1904 julkaistiin yli 40 Ahon tekstiä.

Kääntäjät yrittivät 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä tuoda

suomalaiset uutuudet lukijoille mahdollisimman nopeasti. Monissa tapauksissa merkittävät teokset ilmestyivätkin varsin kohtuullisella viiveellä originaalijulkaisuun verrattuna. Esimerkiksi edellä mainittu kaksi Juhani Ahon romaania yhdistänyt käännös *V gluši Finljandii* (1895) julkaistiin vain kaksi vuotta jälkimmäisen osan – *Papin rouvan* – alkuperäisen ilmestymisen jälkeen. Vielä nopeammin käänsi Pjotr Morozov Järnefeltin tolstoilaisen romaanin *Isänmaa* (1893), sillä käännös ilmestyi vain vuoden alkuperäisen tekstin jälkeen.²² Merkille pantavaa on, että Morozovia ei juuri mainita Järnefeltin elämäkerroissa.

Firsovin ansiosta puolestaan venäläinen lukija pääsi vielä Karl Tavastjernan elinaikana tutustumaan tämän teokseen *Kvinnoregemente. Roman från finska landbygden* (1894), joka julkaistiin venäjäksi vuonna 1897 nimellä *Mat i syn. Roman iz žizni finskih krestjan* ("Äiti ja poika. Romaani suomalaisten talonpoikien elämästä").²³ Romaani noteerattiin, vaikka arvostelija painottikin lähinnä sen etnografista kiinnostavuutta hyväksyen kuitenkin sen, että kääntäjä Firsov halusi "täyttää tällä käännöksellä aukon venäläisten lukijoiden tiedoissa mitä suomalaisten kansanluonteeseen ja tämän pienen, mutta energisen ja nyt erittäin sivistyneen kansan elämään".²⁴ Tavastjernan työtä esiteltiin sittemmin varsin monipuolisesti. Hänestä kirjoitettiin suomalaisena eurooppalaiskirjailijana, jonka teokset ovat yleisesti tunnettuja lännessä. Proosakäännösten lisäksi hänen runouteensa kiinnitettiin huomiota antologian *Poety Finljandii i Estljandii* ilmestymisen jälkeen. Vuonna 1914 ilmestyi venäjäksi myös Tavastjernan laulutaiteen opetusmenetelmiä käsittelevä tutkielma *Laulu ja puhe*.

Morozovin romaanikäännöksen jälkeen kiinnostus Arvid Järnefeltiin lisääntyi uudella vuosikymmenellä, jolloin hänen teoksiaan alkoi enemmän tai vähemmän systemaattisesti ilmestyä venäjäksi. Proosateos *Deti zemli (Maaemon lapsia)* sai erityistä huomiota.²⁵ Kuten Juhani Aho aiemmin, myös Järnefelt sai kritiikoiden huomion. Morozov kirjoitti vuonna 1902 katsauksen suomalaisen kirjallisuuden historiaan ja nykytilaan, ja siinä hän jatkoi venäläisen yleisön tutustuttamista Järnefeltin tuotantoon keskittyen katsauksessaan kirjailijan toiseen tolstoilaiseen tekstiin *Ihmiskohtaloja* (1895; *Tšelovetšeskaja sudba*²⁶), joka kehitti edelleen *Isänmaassa* esiintyneitä ideoita. Kriitikon mukaan Tolstoin ajatukset resonoi-

vat suomalaisten nuorten keskuudessa, ”varsinkin kun useimmat näistä ajatuksista ovat lähellä protestanttisia lahkoja [– –] (pietistejä, baptisteja, hihhuleita, Pelastusarmeijaa jne.)”.²⁷

Järnefeltin erillisenä painoksena mutta ilman mainintaa kääntäjistä ilmestynyt romaani²⁸ sai osakseen ankaraa arvostelua symbolistikirjailijoilta Aleksandr Blokilta ja Boris Sadovskoilta. Symbolistien tunnetussa *Vesy*-lehdessä julkaistu Sadovskoin kirjoittama arvostelu päättyi sarkastiseen huomautukseen: ”Positiivisten ja negatiivisten tyyppien huolellinen valikointi muistuttaa *Russkoje Bogatstvo* -lehden kertomuksia.”²⁹ Linjaltaan narodnikkilainen *Russkoje Bogatstvo* erottui paitsi ideologiselta sisällöltään, joka usein määritti myös lehdessä julkaistujen kertomusten taiteellista laatua, myös kriittisellä, poleemisella asenteellaan juuri modernisteja (symbolisteja) kohtaan. Sadovskoin viittaus tarinan jäykkyyteen osui yhteen Blokin kanssa, joka puolestaan kirjoitti, että kertomus ”näyttää räikeältä” ja ”rakentuu paljaiden käsitteiden varaan”.³⁰

Ehkäpä juuri keskittyminen nykyhetkeen selittää sen, ettei Aleksis Kiveä käännetty venäjäksi 1800-luvun lopulla. Venäläisen lehdistön kiinnostuttua Suomesta Kivi ei ollut enää elossa, vaikka venäläiselle lukijalle oli toki muodostunut käsitys hänen työstään ja henkilökohtaisen elämänsä traagisista olosuhteista: ”Samana vuonna”, kirjoitti Firsov yhdessä arvosteluistaan, ”kun hänen ainoa romaaninsa julkaistiin, Kivi tuli hulluksi ja kaksi vuotta myöhemmin kuoli parantumattomasti mielisairaiden turvakodissa”.³¹ Tämä Kiven mentävä aukko paikattiin osittain vasta vuonna 1916 ilmestyneessä kokoelmassa *Sbornik natsionalnyh literatur Rossii* (*Venäjän kansallisten kirjallisuuksien kokoelma*), jossa sivuutettu kirjailija päätyi valittujen klassikoiden hyvin kapeaan joukkoon.³² Vuotta myöhemmin *Suomalaisen kirjallisuuden antologiassa* hän esiintyi sitten useissa rooleissa yhtä aikaa: runoilijana, näytelmäkirjailijana ja prosaistina (*Seitsemän veljeksien* kuudes luku). *Seitsemän veljestä* ilmestyi kuitenkin erillisniteenä vasta vuonna 1935 *Finljandskaja gazetan* entisen päätoimittajan Nikolai Roždestvenskin kääntämänä.

Naiskirjailijat ja kriitikoiden katsaukset

Minna Canthin tuotannon ensimmäisen venäjännös ilmestyi vuonna 1890. *Trud*-lehdessä julkaistiin teos, jonka venäjänkielinen nimi *Bednyje ljudi* (*Köyhää kansaa*) osui yhteen Dostojevskin kuuluisan kirjeromaanin *Köyhää väkeä* kanssa. Tämä oli mitä ilmeisimmin kääntäjä Martti Wuoren tarkoituksellista leikkiä.³³ Wuori oli paitsi intohimoinen venäläisen klassikkokirjailijan lukija, myös Dostojevskin *Rikoksen ja rangaistuksen* suomentaja.³⁴ Canthin käännösniteessä todettiin, että ”käännösoikeudet *Köyhää kansaa* -teokseen kuuluvat yksinomaan hra M. Wuorelle ja *Trud*-lehden toimitukselle”. Huolimatta tekstinsä ilmestymisestä Venäjällä varsin varhain, Canth ei jatkossa juurikaan päätenyt venäläisjulkaisuihin: Firsovin artikkelin yhteydessä vuonna 1898 julkaistun ”Sunnuntaina” (”V voskresnyi den”) -novellin jälkeen seuraava ja tältä ajalta viimeinen Canth-käännös oli Marija Blagoveštšenskajan venäjämä ”Njanka” (”Lapsenpiika”), joka ilmestyi vasta 12 vuoden kuluttua populaarikirjallisuuden sarjassa ”Bibliotetška kopeika” (”Pennikirjasto”). Seitsemän vuotta myöhemmin sama käännös julkaistiin uudelleen *Suomalaisen kirjallisuuden antologiassa*.

Yleisesti ottaen naiskirjailijoiden tekstien käännökset olivat vuoteen 1917 asti harvinaisia. Käännöskirjallisuuden piiriin kuului toistakymmentä naiskirjailijaa ja vain yksi runoilija, L. Onerva. *Suomalaisen kirjallisuuden antologiassa* häneltä julkaistiin venäjäksi kaksi runoa, joiden kääntäjät olivat ehkä kaikkein kuuluisimmat venäläiset symbolistirunoilijat, Valeri Brjusov ja Aleksandr Blok.³⁵

Venäläisen lukijan näkökentässä ennen vuotta 1917 oli tavalla tai toisella muitakin naiskirjailijoita. Käännösten määrä ei kuitenkaan ollut suuren suuri, ja tuotteliaitakin kirjoittajia edustaa vain suppea määrä tekstejä. Lisäksi heidän näkyvyytensä riippui toimeen ryhtyneiden kääntäjien tunnettuudesta samoin kuin julkaisukanavien levikistä. Esimerkiksi salanimellä ”Aina” julkaisseen tuotteliaan ruotsinkielisen kirjailija Edith Forssmanin tai myös salanimillä julkaisseen Maria Stenrothin tarinoiden käännökset ilmestyivät yksinomaan *Finljandskaja gazetassa* eivätkä päätyneet Helsingin ulkopuolisiin julkaisuihin.³⁶ Samassa lehdessä julkaistiin kaikesta päätellen ensi kertaa venäjäksi myös sellaisia

tunnettuja suomalaisen kirjallisuuden tekijöitä kuin Maila Talviota ja Helena Westermarckia. Hänen *Finlandskaja gazetassa* julkaistu ruotsin kielestä käännetty esseensä ”Joitakin piirteitä taiteilijan elämästä” oli omistettu kirjailijan henkilökohtaisille vaikutelmille tapaamisesta Karl Emanuel Janssonin kanssa.³⁷

Käännös julkaistiin pian edellä mainitun Morozovin suomalaisen kirjallisuuden katsauksen ilmestymisen jälkeen. Siinä Morozov luonnehti joitakin suomalaisia naiskirjailijoita, ja kutsui Westermarckia ”lahjakkaimmaksi” heidän keskuudessaan.³⁸ Voi olla, että tämä yksityiskohtainen katsaus, joka julkaistiin arvovaltaisen liberaalin kirjallisuuslehden *Vestnik Jevropyyn* (”Euroopan sanansaattaja”) kahdessa numerossa,³⁹ vaikutti suoraan käännettävän kirjallisuuden valintaan. Joka tapauksessa Morozovin esseellä oli painoarvoa, sillä vielä samana vuonna 1902 se toimi pohjana kuuluisaan Brockhausin ja Efronin tietosanakirjaan laaditulle suomalaista kirjallisuutta käsittelevälle artikkelille, joka arvioi kokonaisen aikakauden suomalaisen kirjallisuuden venäjännösten historiasta.⁴⁰

Kirjallisuuskriitikko ja kääntäjä L. Gorbunova julkaisi tärkeitä katksauksia ja niiden yhteydessä myös käännöksiä aivan vuosisadan alussa toisessa edustavassa liberaalissa lehdessä nimeltä *Russkaja mysl* (”Venäläinen ajattelu”).⁴¹ Hänen lähteenään oli hieman aiemmin julkaistu saksalainen monografia *Finnland im Bilde seiner Dichtung und seine Dichter*.⁴² Teoksessa on laaja historiallinen kuvaus Suomesta, valokuvia lukuisista kirjailijoista sekä katkelmien ja kokotekstien käännöksiä, joille lehdessä oli varattu kokonaan oma osastonsa. Monografian kirjoittaja oli Ernst Brausewetter, kriitikko, pohjoismaisten kielten kääntäjä, kustantaja ja toimittaja. Hän toimi muun muassa vuosina 1901–1902 Leipzigissa ilmestyneessä aikakauslehdessä nimeltä *Finnländische Rundschau*.

Eurooppalaisen reseption ehdoilla tapahtuneet suomalaisen kirjallisuuden poiminnat ja esittelyt laajensivat epäilemättä lukijoiden tietämystä, myös uusien käännösten osalta. Näiden julkaisujen ansiosta lukijat tutustuivat esimerkiksi ruotsalais-suomalais-saksalaiseen modernisti Paul Adolfin: hänen novellinsa ”Charlatan” käännös jäi harvinaisuudeksi.⁴³ Ilmeisesti Gorbunova käänsi osan lehdessä esittelemistään teoksista

venäjäksi Brausewetterin välityksellä saksan kielestä. Näin oli ainakin kuuluisan kirjailijan ja arkkitehdin Jac. Ahrenbergin tarinan kohdalla. Hänen novellinsa ”I skärgården” (”V šerah”) alaotsikolla ”Skildringar från Östra Finland”⁴⁴ ilmestyi sekä edellä mainitussa saksalaisessa antologiassa että *Russkaja mysl* -lehdessä samoista kohdin lyhennettyinä versioina.⁴⁵ Tarinan tapahtuma-aika viittasi Krimin sotaan, niin sanottuun Viipurin episodiin eli heinäkuuhun 1855, jolloin tarinassa esiintyneet ”englantilaiset” päätyivät Viipurinlahdelle ja tekemisiin paikallisten kanssa. Tämä arkinen tarina oli täynnä aikansa reaaliota. Jac. Ahrenberg kuului jo 1890-luvulla ”uusimman” kirjallisuuden edustajiin, jonka tekstit ilmestyivät venäläisessä lehdistössä nopeammin kuin muiden: näihin kuuluivat esimerkiksi ”Metsäkärri (Tarina suomalaisesta elämästä)”⁴⁶, ”Nuoriso”⁴⁷ ja ”Sadonkorjuun aikaan”⁴⁸. Gorbunova kiinnitti Ahrenbergiin erityistä huomiota:

Uusista suomalaiskirjailijoista erityisen kiinnostava on Ahrenberg [- -] Valitettavasti hänen romaanejaan ei ole käännetty venäjäksi, ja vain aivan muutamat niistä ovat saatavilla saksaksi. Brausewetter kutsuu häntä ”selkeän tendenssikirjallisuuden edustajaksi”. Mutta tämän ominaisuuden lisäksi hänellä on myös kyky hienovaraiseen havainnointiin, ihmistuntemusta ja taito luoda todellisia, elämäntäyteisiä kuvia [- -]⁴⁹

Debytoituaan myöhemmin venäläisten aikakauslehtien sivuilla Ahrenberg kaikesta päätellen unohdettiin, ja häntä julkaistiin enää *Finljandskaja gazetan* sivuilla. Ahrenbergin tekstejä ilmestyi lehdessä enemmän tai vähemmän säännöllisesti vuodesta 1900 lähtien, mikä ei kuitenkaan estänyt tätä virallista valtaa edustavaa sanomalehteä syyttämästä häntä venäläisvihamielisyydestä. Niinpä hänen Valkeasaaren sekaväestön moraalialuonnehtivan tarinansa ”Antingen – eller” käännöksen (”Zatrudnitelnoje položenije”) yhteydessä todettiin: ”Tällaista tai vastavia Venäjään ja venäläisväestöön kohdistuvia pahansuopaisuuksia tarjoavat kertomuksissaan lähes kaikki suomalaiskirjailijat.”⁵⁰

Vuonna 1906 *Russkaja mysl* -lehdessä debytoi kääntäjänä Marija Blagoveštšenskaja. Hän esitteli lehden sivuilla Helmi Setälän tarinan

”Surun lapsi” (”Ditja gorja”)⁵¹ sekä Arvid Järnefeltin kertomuksen ”Maaemon lapsia” (”Deti zemli”)⁵². Viimeksi mainittu ilmestyi sittemmin myös erillisniteenä. Huolimatta siitä, että hänen suomalaisen kirjallisuuden käännoistyönsä ei jatkunut kovin pitkään, vaan mahtui vuosikymmeneen 1906–1917, hän oli kuitenkin merkittävimpiä kääntäjiä ja välittäjiä. Aikalaiskirjallisuuden lisäksi Blagoveštšenskaja käänsi myös Topeliusta, ennen muuta tämän satuja. Ilmeisesti hänen viimeiset käännoistyönsä ilmestyivät *Suomalaisen kirjallisuuden antologian* sivuilla, sillä niteessä oli 11 Topeliuksen tekstiä, joista suurin osa on luultavasti Blagoveštšenskajalta erikseen tilattuja käännöksiä. On merkillepantavaa, että Santeri Ingmanin kertomus ”Hännätön vasikka” ilmestyi käännöksenä ”Bezhvostnyi teljonok” myöhemmin osana almanakkaa nimeltä *Golaja žizn* (”Alaston elämä”, 1928) sekä kokoelmaa *Finljandskije rasskazy* (”Suomalaistarinoita”, 1940). Blagoveštšenskaja oli nimenomaan eurooppalaisesta kulttuurista kiinnostunut sivistynyt intellektueli.⁵³ Blagoveštšenskaja esitteli lukijoille suomalaisen kirjallisuuden edustajia, joita ei niin laajalti käännetty ja tunnettu verrattuna muihin pohjoismaisiin kirjailijoihin. Heitäkin hän teki tunnetuiksi kääntäen niin norjan, tanskan kuin ruotsinkin kielestä kirjallisuutta venäjäksi.

Runouden käännökset

Modernia suomenkielistä proosaa käännettiin venäjäksi enemmän kuin runoutta. Kuitenkin jo vuonna 1898 ilmestyi kaksi julkaisua, jotka muuttivat tilannetta. Ensimmäinen oli Jakov Grotin nide *Iz skandinavskogo i finskogo mira* (”Skandinaavisesta ja suomalaisesta maailmasta”)⁵⁴, joka loi pohjaa venäläisen Suomi-kuvan kehitykselle ja tavallaan herätti henkiin runokäännösten klassikot. Teoksesta otettiin myös uudistettu painos, jossa käännösten korjattuihin varhaisversioihin liitettiin tekijän yksityiskohtaiset kommentit ja muistiinpanot. Toinen runouden kääntämiseen vaikuttanut teos oli samana vuonna ilmestynyt ”pieneksi antologiaksi” kutsuttu julkaisu *Poety Finljandii i Estljandii*, jossa julkaistiin joitakin ”päivitettyjä” Runeberg-käännöksiä. Teos antoi sysäyksen sekä vanhojen että nykyisten kirjailijoiden runojen kääntämiselle. Antologian

koosti kirjallisuuden historioitsija, bibliografi ja kääntäjä Nikolai Nikolaevitš Bahtin salanimellä N. Novitš.⁵⁵

Bahtin teki myös toisen tärkeän aloitteen: ainutlaatuisen käännöskirjallisuuden kortiston, joka sisältää muun muassa pohjoismaista aineistoa suomalaiset mukaan lukien ja jota säilytetään edelleen Venäjän tiedeakatemian Puškinski Domissa Pietarissa.⁵⁶ Bahtinin suunnitteleman ”pienten antologioiden” sarjan oli määrä esitellä maailmanrunouden parhaiden tekstien käännoiksi ja yhdistellä yhdeksi sarjaksi niin suurten maiden kuin myös kansallisten vähemmistökirjallisuuksien edustajia. Bahtin toteutti suunnitelmansa vain osittain: 25 suunnitellusta ilmestyi lopulta vain yhdeksän pientä antologiaa.

Bahtinin edellä mainitussa suomalaista ja virolaista runoutta esittelevässä antologiassa oli mukana 18 suomalaista runoilijaa, joista kahdeksan oli ruotsinkielisiä ja kymmenen suomenkielisiä. Kokoomateokseen sisältyvistä 67 käännoksestä yli puolet oli Bahtinin itsensä tekemiä, mutta ruotsinkieliset tekstit hän käänsi pääasiassa saksasta. Omilla käännoksillään hän esitteli niin klassikot (Runeberg, Topelius, Wecksell) kuin uusista runoilijoista Tavastjernan ja Mikael Lybeckin tekstit useamman salanimen suojissa. Ehkä salanimissä oli kyse tarkoituksellisesta hämäyksestä, jonka tavoitteena oli luoda mielikuva suuremmasta määrästä kääntäjiä. Valeri Brjusov turvautui sittemmin vastaavaan keinoon *Suomalaisen kirjallisuuden antologiassa*, jossa hän esiintyi paitsi toimittajana myös kääntäjänä piiloutuen salanimiin, joista yksi oli naisen nimi.⁵⁷ Bahtin julkaisi antologiaa kootessaan käännoiksi jo ennakoon aikakauslehdissä: tiedot niistä kerrottiin alaviitteissä, kuten myös tekijöiden elämäkerrat.⁵⁸

”Pienen antologian” ruotsinkielisten tekstien osuuteen lukeutui lisäksi useita Jakov Grotin käännoiksi Runebergiltä (7 tekstiä) sekä Golovinin käännoiksi Franzénilta, Runebergiltä, Emil von Qvantenilta ja Topeliukselta (11 tekstiä). Grot ja Golovin kuuluivat vanhempaan pohjoismaisen kirjallisuuden kääntäjien sukupolveen, joiden tekstejä kopioitiin useisiin julkaisuihin ja kirjallisuuskatsauksiin.⁵⁹ Kolme tekstiä oli kääntänyt kirjailija Vasili Avenarius, luterilaisen pastorin jälkeläinen, ja yhden Anna Hansen, tunnettu ruotsin, tanskan ja norjan kielistä kääntänyt venäjääntäjä.

Antologian suomenkielisen kirjallisuuden osuus koostui lähes kokonaan Bahtinin tekemistä käännöksistä, jotka, sikäli kuin voidaan arvioida, oli tehty raakakäännösten avulla. Kolmestakymmenestä käännöksestä hänen omiaan oli kaikkiaan 28. ”Mitä tulee suomen kielestä tehtyihin käännöksiin”, hän kirjoitti esipuheessa huomioiden venäläisten lukijoidensa oletetun heikon perehtymisen suomalaiseen runouteen, ”aiemmin tunsimme vain kaksi (Suonion ja Hemmon) venäjänkielistä runoa”.⁶⁰ Juuri ne Bahtin sisällytti antologiaansa omiensa lisäksi: Lev Umanetsin kääntämän Suonion eli Julius Krohnin runon ”Devuška i junoša” (”Tyttö ja poika”) ja lyhyen kuusirivisen Kaarlo Hemmon runon ”Stranno” (”Outoa”), jonka oli aiemmin julkaissut Albert Bäckström.⁶¹ Antologian arvioija kuitenkin huomautti, että ”valitettavasti kaikki käännökset eivät ole taiteellisesti ansiokkaita. Häiritsevää on myös tapa alkaa runorivit pienellä kirjaimella ison sijaan [– –]”.⁶²

Vuonna 1917 ilmestyneessä *Suomalaisen kirjallisuuden antologiasa* esiteltiin kattavasti suomalaista runoutta ja laajennettiin edeltävän ”pienen antologian” kirjoittajaluetteloa sekä päivitettiin tekstivalikoimaa. Tästäkin huolimatta venäläiset lukijat saavat kiittää nimenomaan Bahtinia siitä, että tämä loi ensimmäisen kontaktin varsin huomattavaan joukkoon suomalaisrunoilijoita. Huomattakoon kuitenkin, että osa heistä jäi yksinomaan hänen antologiansa sivuille, eikä heitä sittemmin käännetty venäjäksi käsiteltävänä aikana lainkaan: tällaisia runoilijoita olivat esimerkiksi Olli Vuorinen (Olof Berg), Arvi Jännes (Arvid Genetz) ja Jooseppi Mustakallio.

Heti *Poety Finljandii i Estljandii* -antologian ilmestymisen jälkeen lehdistö julkaisi uusia suomalaisrunoilijoiden käännöksiä. Kääntäjiin liittyi Vladimir Lebedev, joka oli ollut yhteydessä Suomen kulttuurielämään jo vuosia. Lebedev teki tiivistä yhteistyötä *Finlandskaja gazetan* kanssa sen perustamisesta lähtien, ja toimi myös lehden päätoimittajana. Vuosisadan alussa hänen käännöksiään julkaistiin venäläisissä aikakauslehdissä usein: hän käänsi Lars Stenbäckin ja Juhani Erkköä lehtiin *Vestnik inostrannoi literatury* (”Ulkomaisen kirjallisuuden sanansaattaja”)⁶³ ja *Detskoje tštenije* (”Lastenlukemisto”)⁶⁴; vuonna 1903 ilmestyi K. A. Tavastsjernaa⁶⁵, vuonna 1905 Runebergiä⁶⁶ ja niin edelleen. Ne sisällytettiin pian Lebedevin runokokoelmaan *Tihije pesni. Stihotvorenija. 1889–1900* (1901).

Myös suomenruotsalaisten runoilijoiden käännökset jatkoivat ilmes-
tymistään, esimerkiksi käy Mikael Lybeck, jota luonnehdittiin Bahtinin
antologiassa ”elegantiksi mutta teennäiseksi lyyrikoksi”.⁶⁷ Tämä luon-
nehdinta ja kaksi uutta runokäännöstä painettiin osana aiemmin mai-
nittua Morozovin kirjallisuuskatsausta. ”Monissa teoksissaan”, Morozov
kirjoitti, ”Mikael Lybeck edustaa mystisiä ja symbolisia ideoita, ja lisäksi
yleensä epämääräisessä, impressionistisessa muodossa, kuten nykyajan
dekadenteilla on tapana [– –]”.⁶⁸

Joissakin tapauksissa lukijalla oli mahdollisuus verrata samojen te-
osten käännöksiä, sillä Morozov ja Gorbunova valitsivat välillä samo-
ja käännettäviä. Molemmat käännsivät esimerkiksi Tavastsjerman runon
”Flugsurran” venäjäksi, ja Morozov säesti omaa käännöstään komment-
tilla: ”Tavastsjerna on aina tuntenut olonsa kotimaassaan Suomessa le-
vottomaksi, että siellä on liian ahdasta, että on liian vähän tilaa hänen
ajatuksilleen, jotka ovat kuin kärpäsiä lukittuina huoneeseen, iskevät
ikkunalasiin yrittäen päästä vapauteen.”⁶⁹ *Russkaja myslin* kriitikko
puolestaan kuuli samassa runossa ”tuoreutta ja innostusta, joka kehiti-
tyi päätökseksi”.⁷⁰ Melkoisella varmuudella voidaan olettaa, että juuri
Gorbunova kokosi pian tämän jälkeen antologian *Pesni borby* (”Taistelulau-
lulut”, 1906), jossa ilmestyi vallankumouksellisia vapausaiheisia teks-
tejä sekä käännöksiä. Se sisälsi neljä suomalaista tekstiä, joista kaksi oli
Gorbunovan kääntämiä (Topeliuksen satu ”Jupiters kycklingar”, jonka
käännöksen esipuheessa kerrottiin ilmestyvän ensi kerran painetussa
muodossa, ja Juhani Ahon proosakatkelma ”Sammuta sinä, minä syty-
tän”).⁷¹ Kokoelman kuvittaja oli Eero Järnefelt.

Suomalaisen runouden kääntäminen jatkui edelleen. Huomion-
arvoinen on esimerkiksi naistenlehti *Ženskoje delo* (”Naisten asia”), jos-
sa vuonna 1912 ilmestyi Juri Veselovskin runomuotoisia käännöksiä
Bertel Gripenbergin teksteistä, esimerkiksi hänen tunnetusta kirjastaan
Svarta sonetter (1908). Gripenbergiä mainostettiin lehdessä ”aikamme
lahjakkaaksi suomalaisrunoilijaksi”.⁷² Vuotta aiemmin lukija oli saat-
tanut tutustua myös hänen proosaansa, käännökseen ”U vrat mraka”
(”Vid mörkrets portar”, 1909), joka kertoo sokean nuoren pastorin
itsemurhasta.⁷³ Joitakin Gripenbergin runoja päätyi sittemmin *Suoma-
laisen kirjallisuuden antologiaan*. Myöhemmin, siis neuvostokaudella,

Gripenbergiä luonnehdittiin kirjallisuuden tietosanakirjassa näennäisen hienostuneeksi, dekadentiksi ja ”kuolevan ruotsalaisen aristokratian” runoilijaksi.

Suomalainen kirjallisuus aikakauslehdissä ja antologioissa

Vallankumousta edeltävällä vuosikymmenellä käännösten määrä jatkoi kasvuun, ja aikakauslehtiin niitä oli levinnyt jo melko laajalle: arvostetuista journaaleista populaareihin viihdejulkaisuihin. Tähän aikaan ilmestyi myös käännöksiä Eino Leinon tuotannosta, esimerkiksi *Jaana Rönty*⁷⁴; venäjäksi julkaistiin myös Johannes Linnankoskea, kuten *Laulu tulipunaisesta kukasta*⁷⁵.

Populaareissa viihdelehdissä, kuten *Živopisnoje obozrenie* (”Maalauksellinen katsaus”), *Za 7 dni* (”Seitsemän päivää”), *Vokrug sveta* (”Ympäri maailman”) tai *Ves mir* (”Koko maailma”) Suomi esitettiin rinnan muiden kulttuurihistoriallisten, maantieteellisten ja turistikohteiden kanssa, jotka kiinnostivat venäläisiä lukijoita. Suomi-teeman kiinnostuksen kasvuun vaikutti myös yleinen kulttuurinen ja arkinen vaihtotalous, joka voimistui merkittävästi vuosisadan alkuun mennessä. Rautatieyhteys Riihimäen ja Pietarin välille valmistui vuonna 1870, ja Valkeasaaresta eteenpäin alkaneen rantavyöhykkeen kukoistusaika koitti 1890-luvun lopulla, mikä tavalla tai toisella entisestään ruokki turistien uteliaisuutta vierasmaalaista suomalaisuutta kohtaan. Niinpä esimerkiksi jopa *datša*-aiheeseen erikoistunut julkaisu *Terijokski dnevnik* (”Terijoen päiväkirja”, 1913) julkaisi sivuillaan oman ohjelmansa, jossa todettiin, että sen tarkoituksena oli ”ainakin vähäisessä määrin auttaa venäläisiä tutustumaan Suomeen [– –] haluten pysyä täysin puolueettomana”.⁷⁶ Sanomalehti julkaisikin säännöllisesti aineistoa suomalaisesta kulttuurista ja kirjallisuudesta, ja myös kumosi Venäjän lehdistössä, erityisesti taantumuksellisessa *Novoje Vremjassa* esiintyneitä tietoja kannaksella vallitsevista venäläisvastaisista mielialoista. *Terijokski dnevnikin* merkittävien aineistojen joukossa oli käännös Arvid Järnefeltin sodanvastaisesta eepisestä puheenvuorosta ”Novyi put” (”Uusi tie”), jonka kirjailijan tytär luki laulujuhlilla ja jota käsiteltiin laajasti sanomalehdessä.⁷⁷

Vuonna 1912 ilmestyi *Za 7 dnei* ("Seitsemän päivää") -lehden erikoisnumero, joka oli omistettu Suomelle ja joka sisälsi runsaasti materiaalia suomalaisesta kulttuurista, kirjallisuudesta ja yhteiskunnasta.⁷⁸ Lehdessä oli Eero Järnefeltin, Akseli Gallen-Kallelan, Magnus Enckellin ja muiden taiteilijoiden kuvitus, jonka Andrei Levinson, modernistien *Apollon*-lehden kriitikko, oli valinnut. Samassa lehden numerossa julkaistiin myös Levinsonin artikkeli suomalaisesta taiteesta, jossa hän kirjoitti: "Suomen luonnolla on merkittävä vaikutus myös venäläiseen maalaustaiteeseen. Moni pietarilainen taiteilija menee Suomeen tekemään luonnoksia ja etsimään motiiveja. [– –] Suomalaismaisemasta Roerich löysi monia elementtejä primitiiviseen luontokuvaukseensa."⁷⁹ Temaattisesti kirjavat kuvaukset toistivat "tuhansien järvien maan" liberaalia imagoa, sen eurooppalaisen sivilisaation ihmettä, joka kumpuaa kivikkoisesta ja hedelmättömästä maaperästä, hiljaisen ja ankaran kansakunnan sinnikkyuden ja ahkeruuden ansiosta: "[suomalaiset] nauttivat sellaisesta täydellisen yleisestä äänioikeudesta, jollaista ei löydy mistään Euroopan maasta [– –]."⁸⁰

Samana vuonna 1912 ilmestyi *Apollon* Korinfskin runokokoelma, joka sisälsi paitsi otoksen hänen Suomi-aiheisia omia runojaan, myös kattavan sikermän suomalaista runoutta hänen käännöksinään: Runebergia, Topeliusta, Erkköä, Larin Kyöstiä, Eino Leinoa muiden muassa.⁸¹

1900-luvun alun aikana ilmestyi kaksi pienempää suomalaisen proosan antologiaa, jotka oli osoitettu laajalle lukijakunnalle, ja joiden kertomuksista löytyi kokonainen suomalaishahmojen galleria. Ensimmäisenä kustantaja *Finlandskaja gazeta* julkaisi kokoelman nimeltä *Sbornik rasskazov finskih pisatelei* ("Suomalaisten kirjailijoiden kertomuskokoelma", 1907), joka sisälsi valikoituja käännöksiä muiden muassa Juhani Aholta, Larin Kyöstiltä, Pietari Päivärinnalta. Toinen kokoelma *Finskije rasskazy* ("Suomalaistarinoita") ilmestyi *Za 7 dnei* -lehden liitteenä. Tarinat olivat Roman Markovitšin käännöksiä. Hän oli lehden kanssa jatkuvassa yhteistyössä ja käänsi lukuisista eurooppalaisista kielistä. Näistä valikoiduista teoksista ilmeni toisinaan ristiriitainen kuva suomalaisesta sankarista, joka ilmestyi lukijan eteen joko vanhurskaana tai puhdas sydämisenä talonpoikana (Kauppi-Heikin⁸² ja Juho Reijosen tarinoissa) tai sitten rikollisena murhaajana pohjoisen mytologisessa maailmassa

(Kyösti Wilkunan ”Lapissa”). Kylmän välinpitämättömään Helsinkiin sijoittuu puolestaan Maila Talvion novelli, jossa nostalgiaa kärsii italialainen harmonikansoittaja Lorenzo.⁸³

E erityisen paljon tekstejä julkaistiin jo useasti mainitussa *Finljandskaja gazetassa*, joka luotiin alun perin propagandatarkoituksiin tiukkaa venäläistämispolitiikkaa harjoittavan kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin alaisuuteen. Siitä huolimatta lehden sivuilla julkaistiin säännöllisesti suomalaisen kirjallisuuden käännöksiä, ja käännettyjen kirjailijoiden kirjavasta ohjelmistosta päätellen lehti oli tässä suhteessa käytännössä kaikkiruokainen. *Finljandskaja gazetan* sivuilta saattoi löytää ensimmäiset ja joskus ainoat nykyprosaistien venäjänkieliset julkaisut, myös naiskirjailijoilta. Valintaa vaikuttivat toisinaan ohjaavan suomen- ja ruotsinkieliset aikakauslehdet, joista poimittiin niin käännettävät teokset kuin myös tiedot tekijöistä sekä arvioita sisältävät katsausmateriaalit.

Niinpä lehti painoi esimerkiksi ensimmäistä kertaa venäjäksi kirjailija ja merimies Johan Nylanderin teoksia, siis kirjailijaa, josta pian tulisi sortovuosien aktivisti ja aktiivisen vastarinnan edustaja, joka valmisteli myös Bobrikovin salamurhayritystä.⁸⁴ Lehdessä ilmestyi vuosina 1902–1905 joitakin hänen novellejaan, jotka oli poimittu hieman aikaisemmin ilmestyneestä kertomuskokoelmasta *Sjöfolk. Minnen och berättelser*.⁸⁵ Ensimmäisen painoksen mukana tuli *Hufvudstadsbladetissa* julkaistu kirjoittajasta kertova arvostelu.⁸⁶

Näistä käännöksistä alkoi Nylanderin ”ura” Venäjällä. Vuonna 1912 tarina ”Idyll” julkaistiin uudelleen *Za 7 dnei* -lehden liitteessä, joka kulki otsikolla ”Pohjoisen kirjailijoiden tarinat”⁸⁷, ja Nylanderia suositeltiin lehden sivuilla ”suomalaisena eurooppalaisena” ja ”viime aikojen suuren lahjakkuutena”.⁸⁸ Vuotta myöhemmin hänen nimensä ilmestyi *Vokrug sveta* -lehden sivuille, jossa julkaistiin merellinen seikkailu nimeltä ”Letutši gollandets” (”Flygande holländarn”), sen oli norjasta venäjään kääntänyt E. Torneus.⁸⁹ Vuotta myöhemmin ilmestyi omana niteenä venäjäksi Nylanderin kirja *Metsolan pojat*.⁹⁰ Lopulta *Suomalaisen kirjallisuuden antologiaan* päätyi käännös kertomuksesta ”En hälsning till en moder”, jonka oli kääntänyt Marija Blagoveštšenskaja. Tässä lyhyessä kaukaiseen Amerikkaan sijoittuvassa tarinassa sankari tunnistaa yhdes- sä haaksirikon uhrissa maanmiehensä.

17-vuotisen olemassaolonsa aikana *Finljandskaja gazetalalla* oli useita päätoimittajia, joilla oli kullakin omat linjauksensa lehden kirjallisuusosastolle. Huomionarvoista on kuitenkin, että tässä asemassa vuosina 1914–1916 toiminut Nikolai Roždestvenski oli toimittanut lehdelle sen perustamisesta lähtien suomalaisen proosan käännöksiä, jotka julkaistiin salanimen (useimmiten N. R.) turvin. Tämä oli kuitenkin poikkeuksellista, sillä sanomalehtikäännösten tekijää ei tuohon aikaan pääsääntöisesti ilmoitettu lainkaan. Roždestvenski käänsi proosaa usein uskonnollisista syistä: esimerkiksi Kyösti Wilkunan tarinan *Aamun miehiä, historiallinen kuvaelma* ("Tainstvennyi gostinets iz goroda. Biblija na finskom jazyke", 1912), joka kertoo ensimmäisestä suomenkielisestä raamatunkäännöksestä, tai Juhani Ahon kertomuksen hiljaisesta viikosta. Neuvostoaikaisena päätoimittajana Roždestvenski muutti maailmankatsomuksensa proletarisen ateistisen neuvostoideologian propagandistiksi. Tässä elämänsä vaiheessa hän kunnostautui neuvostomielisen suomalaisen proosan kokoelman *Severnaja jav. Sbornik finskih revoljusionnyh pisatelei* ("Pohjoinen todellisuus. Suomalaisten vallankumouskirjailijoiden antologia", 1932) koostajana ja myös useiden kalastusaiheisten esseiden kirjoittajana. Yhdessä suosituimmista esseistään hän käytti lähteenään myös suomalaista kirjallisuutta.

Suomalaisen käännöskirjallisuuden kehityksen lopputuloksena syntyi kaksi vahvaa antologiaa, jotka keräsivät piiriinsä vuosisadan alun kuuluisia tutkijoita ja kirjailijoita. Edellä näihin antologioihin jo viitattu toistuvasti: kansallisten kirjallisuuksien kokoelma *Otetšestvo* (1916) ja *Suomalaisen kirjallisuuden antologia* (1917). Molemmat julkaisut saivat lähtökohtaisen inspiraationsa ideasta, joka liittyy Nikolai Bahtinin "pienten antologioiden" projektiin. Imperiumin romahtamisen aattona kokoelman *Otetšestvo* laatijat keksivät liberaalikonservatiivisen, utopistisen ohjelman monikansallisen demokraattisen valtion rakentamiseksi. Ajatuksena oli "pienten" ja "suurten" kansojen yhtäläinen rinnakkaiselo.⁹¹ Aihetta käsittelevien yhteiskuntapoliittisten artikkeleiden lisäksi kokoelmassa oli taiteellinen osuus, joka sisälsi muutamia edustavimpia esimerkkejä suomalaisesta, virolaisesta, latvialaisesta, liettualaisesta, ukrainalaisesta, juutalaisesta, puolalaisesta ja georgialaisesta kirjallisuudesta. Suomea edusti kansanrunous tuntemattomamman modernistirunoi-

lijän Leonid Andrusonin käännöksinä, katkelma Belskin kääntämästä *Kalevalasta*, Andrusonin ja Grotin kääntämiä Runebergin teoksia sekä Vladimir Smirnoffin käännöksinä Juhani Ahon tarinoita ja ote Aleksis Kiven *Seitsemästä veljeksestä*.

Maksim Gorki oli vaalinut vuodesta 1901 lähtien ajatusta julkaista Venäjän kansojen kirjallisuuksille omistettu teossarja. Juuri tämä idea antoi sysäyksen *Suomalaisen kirjallisuuden antologian* synnylle. Antologia sisälsi aikakauden täydellisimmän suomalaisen kirjallisuuden proosa- ja runokokoelman sekä käännöksiä, jotka tulivat tunnetuiksi nimekkäiden venäläisten modernistirunoilijoiden ansiosta. Symbolisti Valeri Brjusov oli houkutellut nämä osallistumaan käännöstyöhön.

Kokoelman tekoon osallistui myös Helsingin yliopiston kirjastonhoitaja ja lehtori Smirnoff, jonka kulttuuriset ja yhteiskuntapoliittiset näkemykset rakentuivat kahden maailman (Venäjän ja Suomen) rajapinnalla. Smirnoff puhui venäjää vahvalla suomalaisella aksentilla.⁹² Hänen elämäkertansa tärkeimmät virstanpylväät tunnetaan hyvin, mutta hänen vallankumouksellinen toimintansa on huomioitu perusteellisemmin kuin käännös- ja bibliografiatyö.⁹³ On myös todisteita Smirnoffin yhteyksistä Venäjän boheemipiireihin. Smirnoffin käännökset Juhani Ahon ja Topeliuksen kertomuksista julkaistiin ensin lehdissä *Sever* ja *Živopisnoje obozrenije*. Hänen osallistumisensa vuoden 1917 antologiaan ei suinkaan rajoittunut vain käännösrooliin. Smirnoff oli mukana kokoelman toimittamisessa ja laati kirjaan myös bibliografisen hakemiston.

Tässä luvussa kuvatun ajanjakson aikana suomalaisen kirjallisuuden venäjännöshistoriassa tapahtui siis varsin merkittäviä muutoksia. Liki neljäkymmenen vuoden aikana ilmestyi venäjäksi alustavien arvioiden mukaan vähintään yhdeksänkymmenen aikalaisen, aiemmin kääntämättömän suomalaisen kirjailijan teoksia. Proosaa on määrällisesti runoja enemmän. Venäläisessä lehdistössä enemmän tai vähemmän säännöllisesti julkaistujen ”kertakäyttöisten” käännösten sekä useiden kirjailijoiden teosten yksittäisten julkaisujen lisäksi tänä aikana julkaistiin vähintään viisi antologiaa, jotka on joko kokonaan omistettu suomalaiselle kirjallisuudelle tai joissa on erityinen suomalaisen kirjallisuuden osuus.

VIITTEET

- 1 Antologian historiasta, koostumuksesta ja käännöksistä ks. Mika Pylys ja Aleksandr Sobolevin luku tässä kirjassa. Jatkossa muodossa *Suomalaisen kirjallisuuden antologia*.
- 2 *Kalevalan* käännöshistoriasta ks. edellinen, Erja Laurila-Hellmanin ja Ben Hellmanin luku tässä kirjassa.
- 3 Mainittakoon, että tänä aikana keskusteltiin paljon *Kalevalan* skandinaavis-germaanisesta alkuperästä, mikä vaikutti myös käännösratkaisuihin. Niinpä Eduard Granström nojasi käännöksessään skandinaaviseen runoperinteeseen, mikä johti ”yllättävän kirjakieliseen ilmaisuun”. Helligrenin käännös sen sijaan huomioi venäläiskontaktit ja kansankielisemmän aineksen. (Ks. Hurmevaara 1972, 39–40; 45.)
- 4 [Wecksell] 1883, 256–342. Ilmestyi samana vuonna 1883 erillisniteenä.
- 5 Firsov 1897, 88.
- 6 [Päivärinta] 1884, 731–776. Sisältää käännökset kertomuksista ”Halla-aamuna”, ”Puutteen Matti” ja ”Uudisasukas”.
- 7 [Päivärinta] 1886. Kokoelmaan päätyivät käännökset kertomuksista ”Puutteen Matti”, ”Uudisasukas”, ”Ensimmäinen pakkanen” sekä ”Hänen vaimonsa”.
- 8 *Vestnik Jevropy* -lehdessä käytetty kokoelmanimi vastasi paitsi suomalaista originaalia, myös ruotsinkielistä käännöstä, vrt. *Pikku kuvia elämästä*. Käännösten tyylliratkaisujen vertailusta ks. Mišin 1994, 112–129.
- 9 Ks. *Delo* 3/1887, 185–206.
- 10 Muita etnografi ja Helsingin yliopiston opettaja Vladimir Mainovin tekemiä käännöksiä ei ole ainakaan toistaiseksi löytynyt. Hän laati myös laajan historiallisen katsauksen sisältäneen matkaoppaan Suomeen, ks. Mainov 1887. Vuonna 1891 julkaistussa katsauksessa on maininta ja arvio Mainovin matkaoppaasta: ”Ainoa opas, jota olen käyttänyt antamaan neuvoja ja selvennyksiä, on mainio mutta toisinaan liian suppea Mainov-vainaan *Suomen matkaopas* (1887), sen tekijä on yksi harvoista meikäläisistä Suomen kielen ja kirjallisuuden tuntijoista”. (Mies 1891, 124.)
- 11 Teuvo Pakkalan *Tukkijoella*-näytelmää esitti menestyksekkäästi Pietarissa Suomalainen Teatteri (Engman 2008, 345).
- 12 Smirnov 1899, 559.
- 13 Morozov 1902a, 201. Varhaisempi tämän katkelman käännös löytyy edellä mainitusta katsauksesta: Mies 1891, 164–167. Tuossa yhteydessä oli mainittu myös nide, josta teksti oli käännetty: Aho 1891, 267–269. Vrt. myös: G[orbunova] 1900, 73.
- 14 Aho 1895.
- 15 Tiander 1911, 269. Karl Tianderin artikkeleita suomalaisesta kirjallisuudesta ilmestyi tuohon aikaan venäjäksi tämän tästä.
- 16 Ks. esim. Strindberg 1894; Li loanes 1895. Firsovin käännösten puutteista ja ansioista ks. Mišin 1994, 119–120.
- 17 Ks. Firsov 1897, 87–101. Vrt. myös hänen arvostelunsa toisessa lehdessä (Firsov 1898b, 203–231).
- 18 Ks. *Mir Boži* 2/1896, 77–86.
- 19 Firsov 1897, 96–96.

- 20 Morozov 1902a, 598.
- 21 Edellä mainittujen lisäksi ks. myös: Firsov 1898a, 156–168; Press [1908], 391–395.
- 22 Gernefeld [Järnefelt] 1894, 114–142.
- 23 Tavastsjerna 1897. Kirjailijan ensimmäiset käännökset ilmestyivät jo vuonna 1893, nimitäin kertomukset ”Na majake” (Tavastsjerna 1893a, 975; 978–979) ja ”Impressionist” (Tavastsjerna 1893b, 627–653).
- 24 [Tuntematon] 1897, 64–65.
- 25 Ks. erityisesti: Järnefelt 1906a, 103–190; Järnefelt 1904a; Järnefelt 1906b; Järnefelt 1908.
- 26 Tätä käännösnameä artikkelissa käytettiin. Kirjailijasta itsestään ja hänen teoksistaan ks. Morozov 1902a, 197.
- 27 Mts. 593.
- 28 Järnefelt 1904b.
- 29 Sadovskoi 1904, 62. Ks. myös romaanin arvostelu (Levinson 1908, 133–134; [Tuntematon] 1908, 811–813). Ks. myös erillinen kirjailijan tuotannolle omistettu katsausartikkeli (Tiander 1912, 260–270).
- 30 Blok 2003, 172–173. Tarkemmin Blokin arvostelusta sekä tolstoilaisen kirjailijan ystävän I. Naživinin myönteisestä arviosta ks. Hellman 2021, 440–441.
- 31 Firsov 1897, 88. Aleksis Kiveä koskevista varhaisimmista maininnoista venäläislehdistössä ajalta 1876–1882, ennen eurooppalaisia kritikoita, ks. Karhu 1964, 126.
- 32 Kivi 1916, 49–67.
- 33 [Canth] 1890, 202–224. Vrt. kertomuksen toinen nimitys *Bednyi narod*, joka vastaa täsmällisemmin teoksen alkuperäistä nimeä *Köyhää kansaa*.
- 34 Martti Wuoresta ks. Tomi Huttusen ja Mika Pylsyn luku pietarinsuomalaisista kirjailijoista tässä kirjassa.
- 35 L. Onervasta ks. Viola Parente-Čapková'n luku tässä kirjassa.
- 36 *Finljandskaja gazetassa* ilmestyi muun muassa Ainan kertomuksia, kuten Aina 1901 ja Aina 1904 jne. Ks. myös Salmela 1911, 2–3.
- 37 Westermarck 1902.
- 38 Morozov 1902a, 227. Westermarckin romaani *Pobeda žizni* (”Elämän voitto”) saa artikkelissa myönteisen luonnehdinnan. Mainittakoon, että venäläiselle lukijalle nimi Westermarck saattoi olla tuttu kirjailijan veljen Edvard Westermarckin kirjoituksista, tämä kun oli tunnettu sosiologi, antropologi ja Helsingin yliopiston professori. Myös hänen kertomuksiaan julkaistiin venäjäksi.
- 39 Morozov 1902a, 1902b.
- 40 Morozov 1902b.
- 41 G[orbunova] 1900.
- 42 Brausewetter 1899.
- 43 Ks. Paul 1900, 82–94. Kirjailijan toinen kertomus ilmestyi Firsovin käännöksenä: Paul 1897, 807–816.
- 44 Ks. Ahrenberg 1900a, 155–164.
- 45 Ahrenberg 1899, 247–261.
- 46 Ilmestyi jatkokertomuksena viidessä lehden numerossa: *Trud* 10–12/1894; 1–2/1895.
- 47 Ks. *Sever* 41–45/1895.

- 48 Tämä pienoiskertomus ilmestyi *Živopisnoje obozrenije* -lehdessä (23/1899, 458–459).
- 49 G[orbunova] 1900, 80.
- 50 Ahrenberg 1900b, 2.
- 51 [Setälä] 1906.
- 52 Järnefelt 1906a, 103–190.
- 53 Nuoruudessaan hän asui Helsingissä, jossa isänsä oli Aleksanterin kymnaasin rehtori. Myöhemmin, vuonna 1906, hän muutti miehensä kanssa Pietariin, päätyi siellä kirjallisiin piireihin ja ylläpiti läheisiä kontakteja pietarinsuomalaisiin. Lähemmin hänen elämäkerrastaan ja ammatillisesta toiminnastaan ks.: Fainštein 2001, 137–144.
- 54 Grot 1898.
- 55 Semenjuk 1989, 184–185.
- 56 Nikolai Bahtinin kortistosta ja hänen käännöstoiminnastaan ks. myös: Bron 1963, 434–449.
- 57 Tällä nimellä hän allekirjoitti Julius Wecksellin runojen käännökset. Ks. tarkemmin Mika Pylsyn ja Aleksandr Sobolevin luku tässä teoksessa.
- 58 Brjusov ennakoiki myös antologian ilmestymistä useilla erillisjulkaisuilla.
- 59 Vladimir Golovin oli Suomen suuriruhtinaskunnan valtiosihteeristössä virassa aina eläkkeeseen saakka.
- 60 [Bahtin] 1898, 4.
- 61 Albert Bäckström oli klassisten kielten opettaja, kirjoittaja *Hermes*-lehdessä, johon osallistuivat myös tunnetut runoilijat Valeri Brjusov ja Innokenti Annenski. Bäckström oli luterilaisesta perheestä, ja hänen vanhempansa olivat muuttaneet Suomesta Pietariin. Lisätietoja hänestä ks. Akinšin – Nemirovski 2007, 7–12.
- 62 [Tuntematon] 1899, 124.
- 63 [Stenbäck] 1900, 32; Erkkö 1900a, 243.
- 64 Erkkö 1900b, 395–396.
- 65 Tavastsjerna 1903, 1133–1134.
- 66 Ks. Runeberg 1905, 558–566.
- 67 Novitš 1898, 141.
- 68 Morozov 1902a, 218–220.
- 69 Mts. 213. Vrt. ”Vi storma som flugor mot fönsterrutan / och alla ha vingar, och ingen är utan...” Venäjäksi runon nimi oli ”Žužžanije muh”.
- 70 Ks. G[orbunova] 1900, 97–98.
- 71 Ks. Pesni borby 1906, 52; 140–143. Lisäksi kokoelmassa oli O. Reiterin runo ”K Rossii” sekä Kaarlo Kramsun runo ”Ilkka”.
- 72 Gripenberg 1911, 7; Gripenberg 1912, 10.
- 73 Gripenberg 1911, 127–159.
- 74 Leino 1908, 146–191. Käännöksen teki Vjatšeslav Bolotov.
- 75 Otteita romaania julkaistiin Vjatšeslav Bolotovin käännöksenä *Finljudskaja gazetassa* vuonna 1909 (nrot 5, 6, 11), kunnes se ilmestyi myös erillisnaitena: Linnankoski 1912. Kiinnostus tätä tekstiä kohtaan säilyy jatkossakin: Linnankoski 1925. Kääntäjänä A. Sipelgas, josta ks. Hellman 2009, 199–231.
- 76 *Terijokski dnevnik* 9.6.1913. Lehden toimittaja oli Boris Djušen, joka oli aiemminkin osallistunut Suomeen liittyviin hankkeisiin, muun muassa vuonna 1909 kuvattuun Suo-

- mi-aiheiseen dokumenttielokuvaan, ks. hänen muistelmansa Djušen 2003 sekä hänestä Kovalova 2012, 38–39 ja Anttikoski 2020, 80–81; Isakov 1996, 147–149.
- 77 *Terijokski dnevnik* 16.6.1913.
- 78 Lehdessä julkaistiin muun muassa Lev Movtšinin artikkelit suomalaisesta kirjallisuudesta ja Suomesta, nimetön artikkeli suomalaisista sekä katsaus suomalaiseen teatteriin ja musiikkiin. Myös ”Ajankohtaista”-palstalla käsiteltiin Suomeen liittyviä tapahtumia.
- 79 Levinson 1912, 748. Suomi-teemasta vuosisadan alun kuvataiteessa ks. Soini 2004, 192–238.
- 80 M[ovtšin] 1912, 743.
- 81 Korinfski 1912, 596–613.
- 82 Kauppis-Heikki 1912, 3–8. Muutamia käännöksiä Kauppis-Heikin teksteistä ilmestyi *Finljanskaja gazetassa* vuonna 1911. Yksi kertomus ilmestyi myös *Suomalaisen kirjallisuuden antologiassa*.
- 83 Reijonen 1912, 17–25; Wilkuna 1912, 9–17; Talvio 1912, 26–32.
- 84 Kirjassaan, joka käsittelee vallankumousliikettä Suomessa, Smirnoff (Smirnov 1933, 17) mainitsi Nylanderin elämäkerrasta tunnetun tosiasian, että tämä oli ollut aselaiva John Graftonin kapteeni tuoden lastia vuonna 1905 Lontoosta Suomeen ja Venäjälle.
- 85 Venäjäksi käännettynä *Morjaki. Vospominanija i rasskazy*.
- 86 Nylander 1902, 2
- 87 Nylander 1912, 3–8.
- 88 Movitš 1912, 742.
- 89 *Vokrug sveta* 20–21/1913.
- 90 Kirjan on kääntänyt ruotsin kielestä M. Rosenfeld, alkuteos on *Pojkarna på Metsola. Skildring ur lantlivet*.
- 91 Lisää aiheesta ks. Kiseleva 2012, 146–159.
- 92 Jegorov 1980, 163.
- 93 Arkistolöytöjen varassa on julkaistu hänestä kirja Daškov 1984.

Venäläinen kirjallisuus sortovuosien Suomessa

Mika Pylsy

 <https://orcid.org/0000-0002-8038-9532>

Suhtautuminen venäläiseen kirjallisuuteen politisoitui Suomessa merkittäväällä tavalla 1900-luvun vaihteessa. Sortovuosien (1899–1905 ja 1908–1917) kiihtyvä venäläistämispolitiikka ja siihen liittynyt mielivalta teki suhteesta Venäjään erityistapauksen lähes kaikilla elämän osa-alueilla. Tämä antoi venäläisen kulttuurin keskeisiin välittäjähahmoihin lukeutuneelle suomentajalle ja sittemmin teatteriohjaajalle Eino Kalimalle aihetta muistella seuraavasti:

Olen muutoin varma siitä että tuona ajankohtana, 1910-luvun alussa, Euroopassa ei ollut toista sivistysmaata, jossa yhdeksännen-toista vuosisadan loistava venäläinen kirjallisuus olisi pysynyt yhtä vieraana ja yhtä vähän arvostettuna kuin meillä Suomessa. Mielienkiinto Tolstoiin kohdistui hänen yhteiskunnallisiin teoksiinsa paljon suuremmassa määrin kuin hänen valtavaan taiteelliseen tuotantoonsa. Sorronalainen valtiollinen asemamme oli synnyttänyt yleisen venäläisvihän, joka ulottui kirjallisuuteen saakka.¹

Kaliman väitettä voisi historiallisten tapahtumien valossa pitää helposti itsestäänselvyytenä, mutta lähemmin tarkasteltuna se osoittautuu paljon-

ti myöhempien vuosikymmenten värittämäksi. Todellisuudessa kasvava Venäjän uhka herätti paitsi tympeyttä, niin myös kiinnostusta naapuriin kulttuurista kohtaan, mistä venäläisen kirjallisuuden ympärillä käyty kiihkeä kirjallisuuskeskustelu on selvä osoitus. Tämän luvun tarkoituksena ei ole syventyä sen lähemmin venäläisen kirjallisuuden niin perin vaikeasti määriteltävään vaikutukseen vuosisadan vaihteen kotimaiseen kirjallisuuteen – kysymykseen, jonka Annamari Sarajaksen urauurtava tutkielma *Tunnuskuvia* (1968) aikanaan esitti.² Sen sijaan luon yleissilmäyksen siihen monisyiseen aikalaiskeskusteluun, jota sortovuosien Suomessa venäläisestä kirjallisuudesta käytiin, ja sen aatteellisiin taustoihin.

Manifestien jälkeen – kieliopintojen kohtalo

On usein todettu, että Suomen ja Venäjän väliset suhteet muuttuivat kyräileviksi vasta vuoden 1890 postimanifestin jälkeen ja kärjistyivät lopullisesti helmikuun manifestin myötä.³ Manifestien tavoitteena oli Suomen hallinnon asteittainen venäläistäminen osaksi valtakunnan hallintoa –autonominen ruhtinaskunta pyrittiin rinnastamaan Suomen perustuslaillisista oikeuksista piittaamatta Venäjän muihin kuvernementteihin.⁴ Kuten tunnettua, helmikuun manifestin julkaisemista seurasi maan poliittinen kahtiajakautuminen.

Myöntyväisyyslinjan kannattajat vanhasuomalaisten kunnioitetun johtajan Yrjö-Koskisen johdolla pyrkivät olemaan kärjistämättä konfliktia liikaa ja pelastamaan sen, mitä pelastettavissa oli. Tärkeintä oli säilyttää kansallisessa kamppailussa saavutetut edut, vaikka se tarkoittaisi valtiollisten oikeuksien kaventamista. Suomalaisesta puolueesta irtaantunut nuorsuomalainen puolue asettui yhdessä ruotsalaisen puolueen kanssa perustuslailliselle kannalle, osoittaen milloin passiivista, milloin aktiivista vastarintaa venäläistämistoimenpiteitä vastaan.⁵ Heidän näkökulmastaan kansakunta määrittyi poliittisen liberalismiin hengessä pikemmin lain ja oikeuden kuin kielen ja etnisyyden perusteella. Niinpä suuriruhtinaskunnan itsemääräämisoikeus sai toisenlaisen painoarvon kuin vanhasuomalaisten reaali politiikassa. Vastaperustettu työväenpuo-

lue hapuili suhtautumisessaan Venäjää kohtaan myöntyväisyyden ja passiivisen vastarinnan välillä.

Poliittiset jakolinjat ulottuivat myös kirjallisuuteen. Vuosisadan vaihteen johtavat kirjailijat – Juhani Aho, Arvid Järnefelt, Eino Leino ja muut – lukeutuivat avoimesti nuorsuomalaisiin. Tämän lähes täydellisen kulttuurihegemonian haastoi uuden poliittisesti konservatiivisemman kirjailijasukupolven esiinmarssi suurlakkoa seuranneina vuosina.⁶ Sen ytimen muodosti Veikko Antero Koskenniemi, Kyösti Wilkuna ja Eino Kalima. Niin kutsuttu Maila Talvion salonki Linnunlaulun huvilassa muodostui ”pienen kirjallisen ystäväpiiriin” keskeiseksi kohtaamispaikaksi ja ryhmällä oli runsaasti päällekkäisyyksiä sitä paljon laajemman Linnunlaulussa kokoontuneen kirjallisen salongin kanssa.⁷ Lisäksi Kalima oli Maila Talvion miehen, slaavilaisen filologian professorin J. J. Mikkolan oppilas yliopistossa. Mainitut henkilöt muodostivat myös nuorsuomalaisen *Valvojan* vastapainoksi vuonna 1906 perustetun kulttuurisen aikakauslehti *Ajan* keskeisen toimittajakunnan.⁸ Onkin huomattavaa, missä määrin kirjailijoiden henkilökohtaiset sidokset ja poliittiset linjaukset vaikuttivat suhtautumiseen venäläiseen kirjallisuuteen. Niinpä myöntyväisyyspolitiikkaa harjoittanut osapuoli osoitti paljon johdonmukaisempaa kiinnostusta Venäjää ja venäläistä kirjallisuutta kohtaan kuin passiivisuuteen taipuvainen nuorsuomalainen tai ruotsalainen.

Yksi ensimmäisistä helmikuun manifestia seuranneista toimenpiteistä oli vuoden 1900 kielimanifesti, jolla pyrittiin tehostamaan venäjän kielen opetusta ja saattamaan viiden vuoden siirtymäajaksi Suomen virkakieli venäjäksi. Ruotsin korvaamista venäjällä oli kaavailtu suuriruhtinaskunnan syntyajoista lähtien, mutta käytännön haasteet ja Venäjän ailahteleva, viime kädessä vähäinen mielenkiinto asiaa kohtaan olivat lykänneet hanketta. Valtakunnan byrokratian tehostuessa venäläinen virkamiehistö alkoi kuitenkin kiinnittää tähän epäkohtaan enemmän huomiota. Vuodesta 1863 alkaen alkeisoppilaitoksissa vapaaehtoisena kielenä opetettu venäjä vaihdettiin vuoden 1871 koulujärjestyksessä taas pakolliseksi ja sen opetus muuttui seuraavien vuosikymmenten aikana järjestelmällisemmäksi. Pakkovenäjä ja eräisiin virkoihin liittyvä venäjätaidon vaatimus herättivät perusteltuja epäilyjä siitä, että venäläisten

lopullisena pyrkimyksenä oli sulattaa suuriruhtinaskunta keisarikuntaan.⁹

Epäilyt alkoivat käydä toteen, kun postimanifesti teki venäjän kielen taidosta pakollisen kaikille postitoimistossa palveleville, mikä vieraannutti Sarajaksen mukaan monet 1890-luvun ylioppilaat – Eino Leinon, Otto Mannisen, Volter Kilven – venäläisen kirjallisuuden piiristä.¹⁰ Heidänkään kohdallaan tilanne ei mitä ilmeisimmin ole ollut aivan näin yksiselitteinen. Esimerkiksi Leino on myöhemmin Suomen itsenäistyttyä muistellut lämmöllä Edward Wilhelm Palanderilta saamaansa venäjän kielen opetusta Hämeenlinnan lyseossa:

Opettaessaan siihen aikaan jotakuinkin vastenmielistä ainettaan läpi koulun hän osasi kaikkien muoto ja lauseopillisten ongelmien kautta ohjata teräsnäppisellä kourallaan meidät korkean venäläisen runouden lähteille, Pushkinin *Kapteenintyttäreeseen* ja *Boris Godunoviin* saakka, painaen täten kovakorvaisimmankin 8-luokkalaisten lukiolaisen päähän miellyttävän muiston kestetyistä vaikeuksista ja niitten aukaisemista viehättävistä näköaloista.¹¹

Jos Leinoa on uskominen, niin edes vielä 1890-luvulla venäjän kielen opetus ei ollut sen kummempi riesa kuin minkä tahansa vieraalta ja tarpeettomalta tuntuvan pakkokielen pönttääminen. Kosketus varhaisimpiin venäläisklassikkoihin saatiin kuitenkin sen myötä jo koulunpenkillä.¹² Vaikka venäjän kielen taito usein unohtui heti ylioppilaskirjoitusten jälkeen, niin ainakin periaatteessa suurella osalla vuosisadan vaihteen suomalaiskirjailijoista oli mahdollisuus tavata naapurimaansa kirjallisuutta alkuperäiskielellä.¹³

Eino Leinon luokkatoveri Hämeenlinnan lyseosta Larin-Kyösti innostui Venäjän kielestä ja kirjallisuudesta siinä määrin, että jatkoi niiden opintojaan yliopistoon saakka, mutta luopui tulevaisuudensuunnitelmistaan pian Bobrikovin valtakauden alettua.¹⁴ Myöhemmin hän luonnehti päätöstään seuraavasti: ”Sortotoimet yhä tiukkenivat, mielivalta ja venäläistyttämistö kasvoivat kuohuttaen maassa mieliä. Tämän sokean sorrion ja väkivallan takia olin minä lopettanut lukuni yliopistossa ja menettänyt venäjän kielen ja kirjallisuuden harrastuksen. Ullakolle olin

heittänyt kaikki lukukirjat ja sanakirjat sekä päättänyt katkaista siteet ja sillat.”¹⁵ Vaikka välirikko oli harvalla aivan näin dramaattinen, kuvaa Larin-Kyöstin kohtalo hyvin sitä jyrkkää asennemuutosta, joka Suomessa tapahtui sortovuosien myötä. Merkilliepentavaa kuitenkin on, että ilman sortotoimia venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelu ei olisi ollut juuri huomiota kiinnittävä valinta.

Myös nuori levoton tolstoilainen Ilmari Kianto päätyi muutaman mutkan kautta opiskelemaan venäjän kieltä Helsingin yliopistossa täydentäen opintojaan stipendiaattina Moskovassa 1901–1903.¹⁶ Kianto on kuvannut vaikeata Venäjä-suhdettaan useissa omaelämäkerrallisissa teksteissään. Erityisesti peitenimellä Antero Aromieli vuonna 1907 julkaistu *Auskultantin päiväkirja* havainnollistaa elävästi Kiannon näkökantoja venäjän opiskeluun:

Ja tässä vihatussa kielessä minä muka pyrin opettajaksi? Herra-jumala sentään! Mutta minusta tuntuu, kun kuuntelen toisten opetusta, että voisihan sen tehdä ainakin yhtä hauskaksi kuin muutkin aineet, ehkä hauskimmaksikin kaikista opetusaineista. Miten? Ottaisi koko opetuksen ikäänkuin leikin kannalta! Pitäisi oppilasten kanssa yhtäpuolta: haukkuisi venäjänkieltä senkin sikakieleksi, asettuisi oppilasten kannalle... ja kuitenkin esittäisi samalla tämän kielen rikkaudet, tätä kieltä puhuvan kansan sielukkuuden, vapautustistelun, tämän kielen kirjallisuuden ihanuudet, runollisen voiman... kieli kuin kieli, vapautukaamme ennakkoluuloista. ”Ruotsalaisia emme ole, Venäläisiksi emme tahdo tulla, olkaamme vain Suomalaisia!” Soikoon vaan tämä Arvidssonin huuto sieluissamme, mutta kuolemaa ei meille tuota venäjänkielen oppiminen.¹⁷

Larin-Kyöstistä poiketen Kianto todella valmistui ja ehti toimia Kajaanin yhteiskoulun venäjän kielen opettajana vuosina 1904–1906 ennen jättäytymistään vapaaksi kirjailijaksi. Kianto myös suomensi jonkin verran venäläistä kirjallisuutta, mistä hänen huomattavin taidonnäytteensä lie nee Gontšarovin jo opiskeluaikoina käännetty, mutta vasta vuonna 1908 julkaistu *Herra Oblomov*.¹⁸

Käännöskirjallisuus oli Snellmanin ajoista käsitetty keskeiseksi

osaksi suomenkielisen kansalliskirjallisuuden muotoutumista ja siten kansakunnan rakentamisprosessia.¹⁹ Vuosisadan vaihteessa käännöskirjallisuuden kysymys oli taas erityisen paljon esillä.²⁰ Varsinkin vanha-suomalaisen keskuudessa suomalaiseen kirjallisuuteen ”liitetyksi tulemista” värittivät ”organistiset mietteet kansasta ja sen tulevaisuudesta”.²¹ Näin käännöskirjallisuus, tai ylipäätään suhtautuminen toiseen kansalliskirjallisuuteen, kieli paljon suuremmista asioista. Helsingissä pakolaisena asuva nuori virolainen kielitieteilijä Johannes Aavik kirjoitti *Ajassa* seuraavasti:

Kuvaavaa jonkun kansan luonteelle on muun muassa se, mitä vierasta kirjallisuutta se paitsi omaa etupäässä ja mieluummin lukee. Mieltymys vieraan kirjallisuuden makuun, kyky yhtä hyvin ja samalla tavalla nauttia jonkun toisen henkisestä tuotteesta, osoittaa joka tapauksessa, että niitten molempain välillä on luonteitten ja taipumusten yhtäläisyyttä, keskinäistä sympaattista ymmärtämystä ja jonkunlaista hengenheimolaisuutta, joka on omiaan niitä henkisesti toisiinsa lähentämään.²²

Tällaisista lähtökohdista käsin ei käännöskirjallisuuteen sopinut suhtautua kevytmielisesti. Venäläisen kirjallisuuden suomennoksia oli ilmestynyt tasaisen kiihtyvällä tahdilla 1870-luvulta lähtien – yksittäiset suomennokset jo vuosikymmeniä aikaisemmin – eikä näkynyt mitään laantumisen merkkejä. Erillisniteiden ohella aikakauslehtien ja sanomalehtien artikkelit ja novellit olivat kotoistaneet venäläisiä kirjailijoita Suomeen tehokkaasti.²³ Pelkästään vuonna 1908 julkaistiin toista kymmentä venäläisen kirjallisuuden suomennosta erillisniteenä, samalla kun lehdissä ilmestyi lukemattomia novelleja ja jatkokertomuksia. Esimerkiksi kertaluontoiseksi jäänyt heinolalainen *Jouluksi*-lehti vuodelta 1909 sisälsi neljä käännösjuttua, muiden muassa Tolstoilta ja Gorkilta. Venäläiset näytelmät kuuluivat suomalaisteattereiden vakio-ohjelmistoon ja Eino Leino totesi yksikantaan Kansallisteatterin ohjelmistosta vuonna 1910 Tolstoin *Pimeyden vallan* arvostelun yhteydessä, että ”onhan yleisesti tunnettua, että juuri venäläinen ohjelmisto on aina ollut tämän teatterin vahva puoli”.²⁴

Sortokausien aikaan – kiistoja kirjallisessa piirissä

1900-luvun alun venäläisen kirjallisuuden vastaanotosta voidaan karkeasti erottaa kaksi eri vaihetta, jotka ajoittuvat suunnilleen ensimmäisen ja toisen sortokauden aikoihin. Ensimmäisen sortokauden (1899–1907) aikaista vaihetta leimaa venäläisen kirjallisuuden suomennosten nousujohteinen ilmestymistähti. Suomalaislukijoita kiinnosti erityisesti venäläisen kirjallisuuden ”kautta tutustua venäläiseen kansanhenkeen ja oppia ymmärtämään niitä aatteita ja päämääriä, jotka siinä myllertävät”,²⁵ kuten Eino Leino eräässä pakinassaan veisteli. Erityisenä huomionkohteena oli Venäjän vallankumouksellinen liikehdintä, johon asetettiin häilyviä toiveita Suomen valtiollisten olojen parantamiseksi.²⁶ Niin kuin Matti Klinge on todennut, ”Suomessa ilmeni spontaania yhteenkuuluvuuden tunnetta Venäjän vapausrintaman kanssa.”²⁷ Tämä kuvastui erityisesti Maksim Gorkin²⁸, Leonid Andrejevin²⁹ ja osin Aleksandr Kuprinin³⁰ kaltaisten vallankumouksellisten tai muuten vain vapaamielisten nykykirjailijoiden intoutuneessa vastaanotossa, mutta myös vanhempien venäläisten yhteiskuntakriitikoiden suosiossa.³¹

Tämä rajat ylittävä yhteenkuuluvuuden tunne alkoi kuitenkin pian karista suurlakon, Viaporin kapinan ja ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen. Siihen asti oli ollut paitsi rajanylittävä, myös vanhasuomalaisten ja sosiaalidemokraattien välinen rajankäynti vilkasta.³² Molemmat myös osoittivat yhtäläistä kiinnostusta edellä mainittuja kirjailijoita kohtaan, ja esimerkiksi Andrejevin *Punainen nauru* ilmestyi tuoreeltaan 1905 sekä Eino Kaliman suomennoksena Otavalla että Anton Helven suomennoksena Työväen sanomalehti -kustantamon julkaisemana.

Koskenniemi tapaili Kaliman Andrejev-suomennoksen kritiikissään aikakauden yleistä tapaa lukea venäläistä kirjallisuutta: ”Kaunokirjallisuus on siellä olojen pakosta tullut yhteiskunnallisen herätysliikkeen puhetorveksi. Tämä seikka antaa venäläiselle kirjallisuudelle omituisuutensa, josta sen muukalainen heti tuntee.”³³ Kuten sanottua, suomalaista lukijakuntaa kiinnostivat erityisesti Venäjän yhteiskuntaolot, mikä ohjasi paitsi luentaa myös käännösvalintoja.³⁴ Edelleen tietyt venäläisyyden stereotyyptit alkoivat vakiintua samaistaen yhteiskuntaolot ja niiden kuvaukset. Näin esimerkiksi Viki Kärkkäinen luonnehtii Mihail

Artsybaševilta suomennettua novellikokoelmaa *Kauhistus*:

Kauhistusta herättävä kirja. Kokoelma novelleja, joissa vilisee murhia, poliiseja, ilotyttöjä, itsemurhia, pistooleja, kapakoita, kirosanonja, kymnasisteja, upseereja, raikauksia, vankiloita y. m. sentapaisia, venäläiselle yhteiskunnalle ominaisia ilmiöitä. Tämäntapaisilla kertomuksilla on kyllä kulttuurihistoriallinen merkityksensä, mutta taiteellista arvoa niillä ei sanottavasti ole. Suomalaiseen lukijaan ne vaikuttavat samalla tavalla kuin uutiset jokapäiväisten sanomalehtiemme Venäjän osastossa.³⁵

Tämän vaiheen yhtenä rajapyykkinä voidaan pitää Helsingin yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden professori Josef Mandelstamin surullisenkuuluisaa ”jupakkaa”³⁶ vuonna 1908, kun tämä erehtyi *Hufvudstadsbladetissa* arvostelemaan *Uutta Suometarta* jyrkin sanankääntein. Suomettarelaiset käynnistivät Mandelstamia vastaan mittavan herjauksen.³⁷ Kyösti Wilkunan toimittama *Raataja* julisti viikkoa myöhemmin yksikantaan: ”Mandelstam on saatava maasta pois.”³⁸ Mandelstam ei suostunut eroamaan, mutta kuoli sydänvikaan muutama vuoden päästä.³⁹ Mandelstamin tapaus edisti osaltaan venäläisten liberaalien ja suomalaisälymystön etäännyntymistä toisistaan. J. J. Mikkola ei enää kirjoittanut sosialismista ja etäänntyi yliopiston venäläisistä liberaaleista.⁴⁰ Molemmat tahot perustivat omat erilliset seuransa, jotka pitivät yllä venäläisen kirjallisuuden aihepiiriä yliopistossa, mutta eivät juuri olleet tekemisissä toistensa kanssa: Mikkola *Slaavilaisen yhdistyksen* (1908–1918)⁴¹, lehtori Vladimir Smirnoff taas *Venäläisen kirjallisuuden ystävä* nimisen seuran (1908–1915).⁴² Nämä korvasivat osaltaan Mandelstamin suurlakkovuonna perustaman seuran *Nuori Suomi ja Nuori Venäjä* (1905–1907).⁴³

Toisen sortokauden (1908–1917) ja samalla venäläisen kirjallisuuden vastaanoton uutta vaihetta leimaa yltyvä reaktio aikaisempaa kiinnostusta kohtaan. Suurlakon jälkeisinä vuosina suomalaiset puolueet alkoivat uudelleenarvioida idänpolitiikkaansa ja katkoivat yhteyksiään Venäjälle. Syitä tähän suunnanmuunnokseen oli ennen kaikkea vallankumouksellisen toiminnan hiipuminen Venäjällä ja uuden, entistä

synkemmän sortokauden aiheuttama pettymyksen ilmapiiri Suomessa.⁴⁴ Lisäksi moni Venäjän vastaperustetun duuman eduskuntapuolue suhtautui varauksella Suomen oikeuksien vaalimiseen, mikä vähensi aikaisempaa yhteenkuuluvuuden tunnetta yhteisessä taistossa tsarismia vastaan. Näin asennoituminen Venäjää kohtaan kärjistyi Suomessa uudella tavalla ja sen myötä myös runsain mitoin suomennettua venäläistä kirjallisuutta kohtaan.

Tämän toisen vaiheen ehkä huomattavin yksittäistapaus on *Anna Kareninan* suomentamista seurannut polemiikki. Jo Juhani Ahon *Papin rouvan* (1893) Olavi kantoi *Anna Kareninaa* matka-arkussaan, mahdollisesti vuoden 1885 ruotsinnosta.⁴⁵ Samana vuonna Ahon romaanin kanssa ilmestyi sekä ruotsiksi että suomeksi Jac. Ahrenbergin romaani *Haapakoskelaiset*, joka oli selvästi saanut vaikutteita Tolstoin romaanista Venäjän yläluokkaa käsitteleviin jaksoihinsa.⁴⁶ Sarajas on arvellut myös Minna Canthin *Salakarın* (1887) lainanneen asetelmansa *Anna Kareninasta*, jota Canthin kuopiolainen ystävä Elisabeth Stenius esitteli samana vuonna *Valvojassa*.⁴⁷ Vaikka *Anna Karenina* tunnettiin näin verrattain hyvin kirjallisissa piireissä ja se ehti jopa osaltaan vaikuttaa suomalaiseen kirjallisuuteen, saatiin sitä odottaa laajemman lukijakunnan saataville aina 1900-luvun toiselle vuosikymmenelle saakka. Asialla oli hiljattain Venäjältä opiskelemasta palannut Eino Kalima, jonka *Anna Karenina*-suomennos ilmestyi Werner Söderströmin kustantamana kahtena niiteenä vuosina 1910 ja 1911.⁴⁸

Eino Kalima oli siitä harvinainen suomalainen venäläisen kirjallisuuden tuntija ja kääntäjä ettei hänellä ollut lähtökohtaisesti mitään kytköksiä Venäjälle.⁴⁹ Pontimen venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskeluun hän oli saanut persoonallisilta venäjän kielen opettajiltaan Savonlinnan lyseossa ja Helsingin Suomalaisessa Reaalilyseossa. Jälkimmäisessä venäjää opettanut ”humaani ja hieno persoonallisuus”⁵⁰, Turgenev-suomentajana kunnostautunut Karl Severin Ahonius teroitti oppositiomielisille oppilailleen, että Venäjän politiikka ja maan kieli ja kirjallisuus tuli erottaa toisistaan. Tämän opin Kalima omaksui perusteellisesti. Ahonius myös esitteli Kalimalle suosikkikirjailijansa Turgenevin ja tämän romaanin *Aatelispesä*, jonka lukemista alkuperäiskielellä Kalima on

pitänyt ratkaisevana päätökselleen ryhtyä opiskelemaan Venäjän kieltä ja kirjallisuutta Helsingin yliopistossa.⁵¹

J. J. Mikkola pani merkille nuoren ja lahjakkaan opiskelijan eikä aikaakaan, kun Kalimasta tuli vakiovieras Mikkolan Linnunlaulun huvilassa kokoontuneen Maila Talvion kirjallisen salongin vakiovieraita. Juuri Kalima esitteli isäntäpariskunnalle nuoren lupaavan runoilijan V. A. Koskenniemen, johon oli tutustunut Oulussa, jonne Kaliman vanhemmat olivat tämän opiskeluaikana muuttaneet.⁵² Koskenniemi puolestaan tutustutti Kaliman koulutoveriinsa Kyösti Wilkunaan, josta tuli myös lyhyeksi aikaa tuttu näky Linnunlaulun salongissa.⁵³

Myöhemmin Koskenniemi kuvaili Maila Talvio -elämäkerrassaan Mikkoloiden kotia ”slaavilaisten kansojen kenraalikonsulaatiksi”⁵⁴, sillä siellä kohtasivat lähes kaikki Helsingissä vierailleet slaavikirjailijat. ”Erikoisen runsaasti oli vapaamielinen ja vallankumouksellinen Venäjä – joskus myös anonyymisti – edustettuna vieraiden joukossa.”⁵⁵ Näihin lukeutuivat tietysti Gorki sekä Kaliman suomentamat Andrejev ja Kuprin. Venäläinen kirjallisuus pysyi myös keskustelujen kestoaiheena, jota osaltaan ylläpiti Venäjällä stipendiaattina 1904–1908 opiskellut Kalima.⁵⁶ Venäläisen kirjallisuuden suomentajana profiloitunut, Tolstoin tavannut ja tämän elämäkerran kirjoittanut Kalima olikin luonteva valinta, kun *Anna Kareninalle* mietittiin suomentajaa.

Koskenniemi päätyi haukkumaan Kaliman vuosia suomentaman romaanin tuoreeltaan *Ajassa* alkuvuodesta 1912 tunnetussa artikkelissaan ”Anna Karénina. Oriens an Occidens?” eli ”Itään vai länteen?”:

Gogolin, Gontsharovin, Dostojevskin ja Tolstoin romaanit kuvastavat herkästi niitä yhteiskunnallisia ja rotu-edellytyksiä, joiden keskellä ne ovat kasvaneet. [– –] Venäläisen kirjallisuuden tyypeille ei yleensä ole ominaista se aktiivisuuden ja passiivisuuden, järjen ja sydämen tasapaino, joka on länsieurooppalaiselle tunnusmerkkinen. [– –] Tämä persoonallisuuden ihanne ei ole meidän ymmärtääksemme tullut tietoiseksi *Anna Karéninassa* enemmän kun muussakaan venäläisessä kirjallisuudessa. Sen tähden kaipaa mielestämme Venäjän dionyysinen vaistojen runous, jota meillä on niin paljon harrastettu, terveelliseksi vastapainokseen voimak-

kaita vaikutteita länsieurooppalaisesta apolloonisemmasta, seestyneemmästä kulttuurista.⁵⁷

Kalimalle ystävän murskakritiikki tuskin tuli täytenä yllätyksenä, sillä tämän suhtautuminen venäläiseen kirjallisuuteen oli jo osoittanut kärjistymisen merkkejä vuosien varrella.⁵⁸ Jos vielä 1906 Tolstoi oli Koskenniemelle ”suuri kirjailija, suuri runoilija”⁵⁹ ja 1907 Venäjältä saatiin ”käännöskirjallisuutemme ehkä parhaat psykologiset romaanit”⁶⁰, kuten Koskenniemi veisteli Kaliman suomentamaa Kuprinin *Kaksintaistelu* arvioidessaan, niin jo 1908 venäläistä kirjallisuutta suomennettiin ”useinkin enemmän kuin kirjallisia näkökantoja silmällä pitäen olisi ollut tarpeellista”⁶¹.

Kritiikkiä seuranneessa epistolaaarisessa sanaharkassa⁶² Koskenniemi kirjoitti avoimesti Kalimalle: ”Sanot kirjeessäsi Mailalle, että olen tahtonut purkaa antipatiaani koko venäläistä kulttuuria kohtaan. Ihmettyttääkö Sinua, jos sellainen vastenmielisyys todella olisi olemassa? Ei suinkaan ole yhdentekevää alammeko me saada määräävät kulttuurivaikutteemme idästä ja liummeko siitä germaanisesta sivistysyhteydestä, jossa tähän saakka olemme eläneet.”⁶³ Kuten Sarajas on huomauttanut, ”Anna Karénina. Oriens an Occidens?” onkin käytännössä venäläistä vaikutusta torjuva kulttuuripoliittinen ohjelmakirjoitus.⁶⁴

Näkemyksensä tueksi Koskenniemi haki argumentteja kulttuurifilosofiasta ja eritoten rotuopista, joka oli muuttunut vuosisadan alun älylliseksi valtavirraksi siitäkin huolimatta, että kreivi Gobineau ja kumppaneiden ajatukset oli monesti teiltu perusteettomina – myös meillä Suomessa. Nuorsuomalainen historioitsija Jalmari Jaakkola kirjoitti ivalliseen sävyyn vuonna 1911, että ”nämä teoriat ovat verrattain vähällä kritiikillä muuttuneet sivistyneen yleisön uskonkappaleiksi”, vaikka ne ovat vain ”mielikuvituksen luomia ennakkopäätelmiä”.⁶⁵ Rotuajattelu tai kansanluonneteoria liittyy samaan antipositivistiseen maailmanymmärtämistapaan, jota intuitiofilosofia ja valtioiden käsittäminen organismeiksi edustavat.⁶⁶

Kansallinen organismiajattelu oli erityisesti vanhasuomalaisen puolueen keppihevonen, osin toki vastareaktiona freudenthalilaiselle svekomanialle. Puolueen linja heijastui myös *Ajassa*, joka esitteli ja hyö-

dynsi retoriikassaan auliisti muodikkaita rotuteorioita.⁶⁷ Rotupsykologia korostuikin Koskenniemen – lehden kirjallisuusosion vastaavan ja myöhemmin päätoimittajan – arvosteluissa järjestelmällisesti.⁶⁸ *Anna Kareninan* tapauksessa kritiikki oli kuitenkin poikkeuksellisen huonosti kohdennettu. Paitsi että romaani oli Koskenniemen läheisen ystävän suomentama, hänen *a priori* venäläisen hengenlaadun turmiollisesta vaikutuksesta ponnistava ja kaiken konkretian yläpuolella liihotteleva kritiikkinsä on usein ilmeisessä ristiriidassa Tolstoin teoksen kanssa, sikäli kun romaanin toinen päähenkilö Konstantin Levin lopulta saavuttaa häneltä rotuedellytyksin evätyän ”järjen ja sydämen” tasapainon.⁶⁹

Koskenniemen äänensävy ei kuitenkaan ole kaikin puolin niin jyrkkä ja määrätietoinen, kuin mitä arvostelun ohjelmallisuus tai sen yksittäiset kohdat antavat ymmärtää. Esimerkiksi venäläisen kirjallisuuden kasvavasta vaikutuksesta Koskenniemi kirjoittaa lähinnä toteavaan sävyyn:

Suomessa on venäläisen kirjallisuuden vaikutus ollut hyvin tuntuva. Useat niistä ideoista, jotka elähyttävät kaunokirjallisuuttamme, ovat kotoisin Jasnaja Poljanasta. Meillä on huomattavia kirjailijoita – eikä yksinomaan kaunokirjallisuuden alalla – joiden tuotannossa tolstoilaisuus on niin oleellisenä aineosana, että heidän nimeensäkin julkisuudessa melkein aina liitetään Tolstoin nimi. Mutta myöskin muu venäläinen kirjallisuus on meillä voittanut viime aikoina maa-alaa. *Andrejevia*, *Artzyibazevia*, *Gorjkia*, *Kuprinia*, *Tshehovia* on meillä käännetty ja luettu suuremmassa määrässä kuin esim. saksalaista ja englantilaista tai ranskalaista kirjallisuutta. Että tämä runsas venäläinen kylvä on kantava tai on kantanut jonkinlaisen sadon, siitä on jo olemassa merkkejä.⁷⁰

Myöhemmin Koskenniemi pyrki selittämään *Anna Kareninan* arvosteluaan Tolstoin persoonan ja oppien välisen ristiriidan herättämällä narkästyksellä.⁷¹ Ilmeisesti Koskenniemen kirjoitus heijastaa kuitenkin laajempaa asenteiden muutosta, joka tapahtui suomalaisälymystön keskuudessa toisen sortokauden aikana. Varsinaisena uutuuutena tuli nyt Ahoniuksen varoittama venäläisen kulttuurin ja politiikan sekoittuminen keskenään. Tämä koski erityisesti Maila Talvion piiriä, joka

oli aikaisemmin osoittanut liki varauksetonta venäläisen kirjallisuuden ihailua. Esimerkiksi Koskenniemen ja Kyösti Wilkunan opiskeluaikojen mielikirja oli ollut *Rikos ja rangaistus* ja yhteisen ihastuksen ”ulkoisena merkinä ilmestyi kummankin ylioppilasasunnon seinälle Dostojevskin samalla kertaa karkeita ja henkisiä piirteitä esittävä suurikokoinen teräspiirros.”⁷² Niinpä ei ole ihme, että Wilkunan esikoisnovellikokoelman arvostelussa Kalima vertasi ystäväänsä ”*Sorrettujen ja solvaistujen* sekä *Rikoksen ja rangaistuksen* maailmankuuluun tekijään”⁷³ – rinnastus, josta Wilkuna tuskin oli enää myöhemmin mielissään.

Maila Talvio asettui puolustamaan Koskenniemen *Anna Karenina* -kriittikkä kirjeessään Kalimalle: ”Kun nyt ajattelen, on minullakin kauan ollut aivan vaistomainen tunne siitä, että venäläisen kulttuurin ihaileminen meillä on vaarallista.”⁷⁴ Talvion lausunto on sitä merkillisempi, kun otetaan huomioon hänen ja hänen miehensä keskeinen asema suomalaisvenäläisten kulttuurisuhteiden vaalijoina. Juuri Mikkolat edustivat kotimaista kirjallisuutta osana suomalaista kulttuuridelegaatiota Moskovassa 1907, seuraavana vuonna Talvio ”hommasi Koiton talolle”⁷⁵ Tolstoin 100-vuotisjuhlallisuuksia ja edelleen edusti Suomea Gogolin 100-vuotisjuhlallisuuksissa 1909.⁷⁶

Päiväämättömässä kirjeessään Eino Kalimalle, joka on ajoitettavissa 1900-luvun ensikymmenen loppuun, Talvio kirjoittaa:

Eilen oli teatterissa venäläinen kappale (Juuse siitä jo puhui). Ei se ole hyvä, eikä sitä jaksaisi monta kertaa nähdä – mutta ajattelen: kirjoittaisipa joku meikäläinen niinkin! Olen vihainen *Suomettaren* arvostelijalle, joka ei kappaleessa mitään hyvää näe. Siinä on joka tapauksessa se eletty todellisuus, joka vie katsojan sitä likelle.⁷⁷

Suomalaisen kirjallisuuden siis suorastaan toivottiin synnyttävän jotain venäläiselle luonteenomaista. Vuonna 1910 Talvio matkusti yhdessä Koskenniemen kanssa Pietariin katsomaan Moskovan Taiteellisen teatterin vierailuesityksiä, joista molemmat olivat haltioissaan.⁷⁸ Talvio oli myös suomentanut vuonna 1896 Turgenevin esikoisromaanin *Rudinin* ja suunnitellut vuonna 1899 itse suomentavansa *Anna Kareninan*, mutta hanke sai jäädä muiden kirjallisten töiden takia.⁷⁹ Onkin oletettavaa,

että *Anna Karenina* -kriitikki oli osaltaan suunnattu myös Maila Talviota vastaan, josta Koskenniemi juuri 1910-vuoden jälkeen pyrki määrätietoisesti itsenäistymään.⁸⁰ Talvio taipui mielipiteissään kuitenkin suojattinsa mukana.

Toisaalta mistään sen perustavammasta välikirjasta venäläisen kirjallisuuden kanssa ei vielä voitu puhua, vaikka lähestymistapa olikin muuttunut. Esimerkiksi Talvion ”torstai-iltoina” tunnettu Satakuntalaisen osakunnan lukupiiri jatkoi venäläisen kirjallisuuden käsittelyä entiseen tapansa läpi 1910-luvun. Huhtikuussa 1915 Talvio taustoitti Ivan Krylovin elämää, minkä jälkeen lukupiirissä vierailut Koskenniemi luki ääneen tämän faabeleita Sakari Putron vuonna 1913 julkaistusta suomennosvalikoimasta, johon Kalima oli kirjoittanut esipuheen.⁸¹ Koskenniemi oli aikaisemmin ylistävässä kritiikissään arvioinut Krylovin satiiristen runojen kuuluvan ”varmaan älyllisessä suhteessa kaikkein painavimpaan, mitä meidän kirjallisuutemme piiriin idästä päin on tullut.”⁸² Niinpä Krylovia sopi Tolstoista poiketen suositella myös läntisen järki-ihmisen, so. suomalaisen luettavaksi.⁸³

Vanhasuomalaiset hylkäävät myöntöväisyyden

Toinen kirjalliseen ystäväpiiriin läheisesti lukeutunut J. J. Mikkolan oppilas, tuleva tilastotieteilijä ja monipuolinen tietokirjailija Toivo T. Kaila, joka vietti ensin opintojensa ja sitten töidensä takia pitkiä ajanjaksoja Venäjällä, on myös mainitsemisen arvoinen tässä yhteydessä. Tilastotieteellisten tutkimustensa ohella Kaila hyödynsi venäjän kielen taitoaan suomentamalla uudelleen Puškinin kertomuksen *Dubrovski* (1911)⁸⁴ sekä Kuprinin novelleja (1912).⁸⁵ Hänen ehkä merkillepantavin suomennoksensa on kuitenkin Vladimir Solovjovin filosofinen traktaatti *Kolme keskustelua sodasta, edistyksestä ja maailmanhistorian lopusta, sisältäen lyhyen kertomuksen Antikristuksesta* (1912), jota Kaila oli jo lyhyesti esitellyt edellisvuonna *Ajassa*.

Vladimir Solovjov oli runoilija ja Dostojevskia seurannut uskonnollisfilosofinen ajattelija, jonka merkitystä venäläiselle symbolismille on vaikea yliarvioida. Solovjov ei ollut tyystin tuntematon nimi Suomessa-

kaan. Georg Brandes kirjoitti hänestä käydessään tapaamassa venäläis-kirjailijaa Imatralla, ja Solovjovin kuolema noteerattiin laajalti myös suomalaisessa lehdistössä. Verner Humble kirjoitti Solovjovista katsauksen *Finsk Tidskriftiin Kolmen keskustelun* ruotsinnoksen johdosta noteeraten myös Solovjovin muutamat Suomi-aiheiset runot.⁸⁶ Paljon mahdollista, että myös suomennos saatiin osin ruotsinnoksen innoittamana, mutta eniten vaakakupissa lienee painanut Kailan henkilökohtainen mieltymys ”itämaiseen mystillisyyteen” ja varsinkin teoksen sanoma.

Suomennoksen julkaisseen Otavan kiinnostus venäläisen symbolismin isähahmoon ei kimmonnutkaan Solovjovin *ikuisen naiseuden* filosofiasta tai vastaavasta, vaan Tolstoin väkivallattoman vastarinnan kritiikistä, jolla kirjaa myös mainostettiin suomalaisessa lehdistössä:

[– –] tälle kysymykselle [pahan olemukselle] on hänen yllä mainittu teoksensa omistettu, ja hän esittää siinä aatteitaan helpotajuksen vuoropuhelun muodossa. Teoksen kärki on tähdätty tolstoilaisuutta ja sen sukuisia liikkeitä vastaan; tekijällä ei ole mitään myötätuntoisuutta ’pahan vastustamattomuuden’ oppia kohtaan. Nykyisinä sotaisten selkkausten aikoina on kirjalla erikoinen viehätyksensä.⁸⁷

Nimimerkki X kirjoitti *Uuden Suomettaren* arvostelussaan koskenniemäläisin äänenpainoin: ”Tolstoin ollessa vaistojen ja melkein sokean elämänpyrkimyksen vallassa, on Solovjev sensijaan etupäässä kiinteän järjen mies”⁸⁸ Paradoksaalinen väite on otettu Kailan esipuheesta⁸⁹ mutta irrotettu asiayhteydestään, sillä Kaila noteeraa heti perään Solovjovin ”mystiläisyyden”. Lausunto kuitenkin heijastelee Koskenniemen *Anna Kareninan* arvostelun lailla vanhasuomalaisen myöntäväisyyspolitiikan ehtymistä ja siirtymistä kahta kiihkeämmän aktiivisen vastarinnan suuntaan.⁹⁰

Ystävapiiristä tämä näkyi erityisesti Kyösti Wilkunassa, jonka kehitys kulki vahvasti rinnan Koskenniemen kanssa. Vielä 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa venäläinen kirjallisuus herätti Wilkunassa lähinnä ihailua – esimerkiksi kirjeessään Maila Talviolle vuodelta 1909 Wilkuna kertoo lukevansa Dostojevskia venäjäksi⁹¹ – mutta seuraavan vuosikymmenen kuluessa teki hän näkemyksissään täyskään-

noksen.⁹² Wilkunan elämäkerturi Eino Railo lainaa tämän otsakkeella ”Slaavilaisista harrastuksistaamme” kulkevaa muistikirjamerkintää, jossa Wilkuna pohtii venäläisen kirjallisuuden uhkaa: ”Paljon varmempaa kuin valtiollinen valloitus, on psyykillinen valloitus: siten että valloitettava ottaa vastaan valloittajansa psyyken. Ja tällaisessa valloituksessa ovat suomalaiset itse olleet venäläisten apuna kääntämällä uskollisesti heidän – huonointakin – kirjallisuuttaan.”⁹³

Wilkuna toimi ensimmäisen maailmansodan aikana jääkärivärinä, jäi kiinni ja lähetettiin Pietarin Špalernajan tutkintovankilaan. Hän kirjoitti muistelmansa kokemuksesta heti vapauduttuaan vuonna 1917. Vankilaolojen seikkaperäisen kuvauksen ohella suuri osa Wilkunan tekstistä on omistettu Suomen ja Venäjän ”niin tuiki vastakkaisilla ominaisuuksilla varustettujen rotujen”⁹⁴ erittelyyn. Lukijan huomion kiinnittää, kuinka Wilkunan pohdinnat ”venäläisen luonteen sairaalloisuudesta”⁹⁵ ovat merkillepantavassa ristiriidassa sen kunnioittavan sävyn kanssa, jolla Wilkuna asioi venäläisten poliittisten vankien ja jopa vartijoiden kanssa.

Jossain vaiheessa Wilkuna ajautuu sellitoverinsa, venäläisen sosialistivallankumouksellisen, kanssa sanaharkkaan Suomen itsenäisyyskysymyksestä, mikä saa Wilkunan vetäytymään itseensä ja pyörtämään aikaisemman kantansa suomalaisvenäläisten suhteiden mahdollisuudesta: ”se yksipuolinen, naivi ja kritikitön innostus, jolla niin monen meikäläisen tavoin olin suhtautunut venäläiseen kirjallisuuteen sekä yleensä ’vapaa mieliseen Venäjään’, jäähtyi kokonaan.”⁹⁶ Venäläisiin liberaaleihin ”kadetteihin”, sen pahemmin kuin sosialisteihinkaan, ei Suomen itsenäisyyskampailussa ollut turvautuminen. Myös venäläinen kirjallisuus saa kuulla kunniansa. Kriitikissään Wilkuna turvautuu pitkälti samoihin argumentteihin, joita jo Koskenniemi oli esittänyt ja jotka olivat ehtineet vakiintua vuosikymmenen kuluessa:

Se vaistoelämän rehevä kuvaus sekä se osaksi hyvinkin syvälle menevä sielunelämän (varsinkin sairaloisen) erittely, mikä venäläiselle kaunokirjallisuudelle on tunnusmerkillistä, on laajalti synnyttänyt sen käsityksen, että venäläisillä on maailman paras kaunokirjallisuus. Onhan meidänkin yliopistossamme sitä varten

erikoinen professorinvirka, samalla kuin kaikkien muiden kansain kirjallisuudet on yhdistetty samaan professuuriin! Ja jos muistelee venäläisten teosten suomennoksia, niin huomaa, millä kriiikkittömyydellä meillä otetaan vastaan kaikki, mitä siltä taholta tulee.⁹⁷

Teilattuaan ohimennen Gorkin kahdesti eri nimillä suomennetun *Ripin* tai *Tunnustuksen* sekä Tšehovin nuoruuden novellit, ”joille tekijä varmaankaan ei ole uneksintukaan tulevan sitä kunniaa, että ne vieraalle kielelle käännettäisiin”, käy Wilkuna Tolstoin kimppuun koskenniemäläisin sanankääntein. Ilmeisesti kirjan julkaisuajankohta on sanellut Wilkunan tekstiin koomisen painovirheen tai ajatuslipsahduksen, joka teki Levinistä Leninin: ”Muistakaamme esim. Leniniä (= Tolstoi itse) *Anna Kareninassa*. Mikä älyllisesti selkiintymätön olento! Ja mitä lapsellista lepertelyä onkaan hänen uskonnollinen aatteilunsa!”⁹⁸

Wilkuna myöntää venäläisen kirjallisuuden voittamattomuuden ”rehvässä naturalismissa, tarkassa vaistoelämän kuvauksessa ja psykologisessa analyysissä”, mutta pitää näitä alempiarvoisina länsimaisen kirjallisuuden hengenviljelykseen verrattuna. ”Synteettisiä, rakentavia elämänarvoja siltä puuttuu mitä suurimmissa määrin ja älyllisesti se on varsin kehkeentymätöntä”, tiivistää Wilkuna käsityksensä venäläisen kirjallisuuden perustavanlaatuisesta huonommuudesta. Tämä ei kuitenkaan estänyt kritiikkiä vertaamasta Wilkunan *Kahdeksaa kuukautta Shpalernajassa* osuvasti Dostojevskin *Muistelmiin kuolleesta talosta*.⁹⁹

Juhani Siljo osoitti *Valvojassa* ylimalkaan varautuneisuutta Wilkunan paatosta kohtaan: ”Epäilemättä Wilkuna julistaa kovin summittaisen tuomion, väittäessään että Venäjän kansan lahjakkuuden näytteet ovat ’tuiki vähäiset’ tai että siltä puuttuu suuria persoonallisuuksia. Samoin vaikuttaa sieltä täältä hajahtava kansallisen itserakkauden käry ja suomalaisen sivistyneisyyden vakuuttelu epämieluisalta.”¹⁰⁰ Vaikka Wilkunan asennemuutos on esitetty hänen vankila-aikansa puitteissa, vaikuttaisi se olevan pikemmin poikkileikkaus siitä asennemuutoksesta, jonka Wilkuna ja moni hänen vanhasuomalainen aatetoverinsa kävi läpi 1910-luvun aikana.

Nuorsuomalainen näkökulma

*Ajan henkeä vastustava ”nuorsuomalaisuuden ruumiillistuma”¹⁰¹ Eino Leino pani hänkin merkille ”slaavilaisuuden” 1900-luvun alun suomalaisessa kirjallisuudessa. Niinkin varhain kuin vuonna 1907 hän eräässä lehtikirjoituksessaan puhui perusominaisuudesta, joka ”kohtaa meitä kaikkialla venäläisessä kirjallisuudessa samoin kuin venäläisessä musiikissa, josta Gorki puhuu, jota jokainen länsimaistunut venäläinen valittaa: Venäjältä puuttuu ääriviivoja. Slaavilaisessa kansanluonteessa on jotakin määrätöntä ja rajatonta, jossa kaikki yksilöllinen katoaa, jotakin ikuisesti aaltoilevaa, ei mitään määrättyä, lujaa ja täsmällistä; kaikki sulaa mielialaan, kaikki haihtuu tunnelmaksi.”¹⁰² Leino jatkaa venäläisen kirjallisuuden luonnehdintaansa muutaman vuoden kuluttua *Suomalaisen kirjallisuuden historiassaan*:*

Mitä lähemmäksi suomenkielisen kirjallisuuden nykyisyyttä tullaan, sen enempi sen kehitys haarautuu, sen monipuolisemmiksi käyvät sen ilmiöt, sen kirjavammaksi sen yleisleima. Lisäksi tullut nuoren venäläisen kirjallisuuden vaikutus, Gorjkin, Andrejevin y.m. on ollut omiaan sitä yhä enemmän kirjavoittamaan. Yhtyneenä entisiin skandinaavisen, saksalaisen, ranskalaisen, englantilaisen, italialaisen ja vihdoin klassillisen kirjallisuuden vaikutuksiin, se on omalta osaltaan ollut mukana muodostamassa sitä sekasortoista, kirkaisevaa, slaavilaista, *byzantinista* vaikutusta, minkä kirjallisuutemme yleisleima tällä hetkellä tekee ja joka jo näkyy sen mauttomista, mahdottomista kansikuvistakin. Barokki olisi ehkä sen oikea mainesana, jos se enää yleensä lienee millään taidetermillä merkittävässä.¹⁰³

Leinon tapailu jää monella tapaa tulkinnanvaraiseksi, mutta noteeratesaan venäläisen kirjallisuuden vaikutuksen vaikkapa Arvid Järnefeltiin¹⁰⁴ tai Ilmari Kiantoon,¹⁰⁵ Leino lähinnä iloitsee kotimaisen kirjallisuuden monipuolistumisesta. Vaikka venäläinen kirjallisuus ei olisi lähtökohtaisesti herättänyt nuorsuomalaisissa sen suurempaa kiinnostusta, mikään ei myöskään estänyt seuraamasta ja nauttimasta siitä, kuten vaikkapa

Leinon ylistämästä Tšehovista¹⁰⁶ tai Tolstoista.¹⁰⁷ Jälkimmäisen tuotantoa Leino oli vanhempien kirjailijakollegoidensa tapaan lukenut tarkkaan jo 1800-luvun lopulta lähtien ja suitsuttanut lukuisissa kirjoituksissaan. *Helsingin Sanomien* ylistävässä muistokirjoituksessa Leino asetti Tolstoin peräti passiivisen vastarinnan esikuvaksi ja korosti, että myös ”me suomalaiset voimme ottaa omamme hänestä ja seisoa sortoa vastaan, missä muodossa se meitä kohdanneekin.”¹⁰⁸ Tämä osaltaan selittää niin *Anna Kareninan* arvosteluun kuin Solovjovin suomentamiseen liittynyttä vanhasuomalaista paatosta, jonka nuoli oli suunnattu paitsi Venäjän uhkaa, niin myös vanhemman polven nuorsuomalaisia kirjailijoita vastaan.

Leinon omasta suhtautumisesta venäläiseen kirjallisuuteen tuskin voidaan tehdä mitään pätevää yleistystä. Tutkija Vilho Suomi on Leinon venäläisvaikutusta kritisoiivia kohtia vasten kuitenkin esittänyt, että tämän pähkähullu, rönsyilevä, barokkikantinen venäläisfantasiansa *Seikkailijatar* (1913) olisi itse asiassa venäläisen kirjallisuuden parodia.¹⁰⁹ Suomen mukaan Leino olisi kerännyt siihen ”luonteenomaiseen venäläiseen romaaniin kuuluvia äärimmäisyyksiä: siinä on naisenryöstö, kaksintaistelua kaikin asein, uhkapeliä, huumausaineita, seksuaalista abnormiteettia, mustasukkaisuusmurhia jne.” Parodia, tai ehkä tarkemmin ottaen burleski – ominaispiirteiden karkea liioittelu, jäi niin aikalaisilta kuin myöhemmiltä lukijoilta pitkälti huomaamatta ja romaania onkin ollut tapana lukea Leinon muutenkin usein heikkona pidetyn proosatuoannon tyylinäytteenä.¹¹⁰

Vaikka *Seikkailijataresta* voi halutessaan löytää runsaasti muistumia tuolloin suomennetusta venäläisestä kirjallisuudesta – Tolstoin *Anna Kareninasta* Tšehovin *Ariadneen* – muistuttaa se tyyllillisesti pikemmin Jules Vernen *Tsaarin sanansaattajaa*, joka sekin ilmestyi suomeksi vuosi ennen *Seikkailijatar*ta. Onkin mahdollista, etteivät aikalaislukijat liiemmin tunnistanee Leinon romaanin ”venäläisyyksiä”, joita hän käsityksensä mukaan liioitteli. Kuten E. A. Saarimaa luonnehtii *Valvojassa*: ”Eivät kirjassa kuvattujen elostelijain venäläiset nimet, eivät ’troikat’ ja ’soromnoot’ eikä pintapuolinen venäläisen yhteiskunnan arvostelu vielä tee kertomusta erikoisesti venäläiseksi.”¹¹¹ Kuitenkin Leinon ivamukaelma on paljon puhuva esimerkki venäläiseen kirjallisuuteen kohdistuvan odotushorisontin muutoksesta, kun aikaisempi poliittinen luenta teki

tilaa ”abnormiteettien” ihmettelylle. Ilmeisesti myös Onni Muusarin kansikuvituksen oli tarkoitus mukailla ”mahdottomia” venäläisiä kansikuvia ja tyyliltään se muistuttaakin Konstantin Somovin ja muiden venäläisten aikalaistaiteilijoiden somistuksia.¹¹²

Vetoaminen venäläisen ja suomalaisen elämänmuodon periaatteellisiin eroihin tapahtui näin yli puoluerajojen, vaikka vanhasuomalaisen kritiikin käsitys venäläisyydestä, siinä missä muista kansallisuuksista, oli lähtökohdiltaan essentialistisempi. Nuorsuomalainen ajattelu ja argumentaatio ei nojannut niinkään ”mullan ja veren” kuin lain ja järjestyksen varaan, vaikka sanankäänteet vaihtelivatkin kirjoittajasta ja asiayhteydestä riippuen. Esimerkiksi poliittisesti sitoutumaton, mutta nuorsuomalaisia lähellä oleva Joel Lehtonen¹¹³ kirjoitti *Suomalaisessa Kansassa* Artsybaševin novellikokoelman arvostelun yhteydessä vuonna 1909:

Valitettavasti meillä suomalaisilla on sangen vähän yhteistä venäläisen maailman ja olojen kanssa, – tai paremminkin ilahduttavasti. Sen tähden jää Venäläinen kirjallisuus ylimalkaan meille käsittämättömäksi, enimmäkseen psykologiset ”mestarityöt” arvoituksiksi, Venäläinen henki oudoksi, varsinpa vastenmieliseksikin. [– –] Ihmeellistä, että meillä on innostuttu suomentelemaan kaikenlaisia ”venäläisiä” *Rippejä* ja *Tunnustuksia* ja *Anatemoja* y. m. inhuuksia! Eiköhän meillä olisi jo aika, saatuumme suomennoksina vankat annokset saksalaista poroporvarillisuutta ja sille äärimmäisenä vastakohtana venäläistä nihilismia, eiköhän olisi jo aika osua oivalle keskitielle, seesteiseen, ylevään ilmapiiriin, romaanillisten kansojen kirjalliseen taiteeseen?¹¹⁴

Merkillepantavaa, että Lehtosen suomima kirjallisuus lukeutuu tuossa kohden ennen kaikkea juuri vanhasuomalaisen kirjallisen piirin lukemistoon. Lehtonen ei ollut ainoa, joka peräänkuulutti ”romaanista” suuntausta vuosisadan alussa. Esimerkiksi Yrjö Hirn oli vakuuttunut, että vallitsevien germaanisten ihanteiden oli syytä väistyä romaanisten tieltä, millä hän viittasi ennen kaikkea tietysti ranskalaiseen, italialaiseen ja espanjalaiseen hengenperimään.¹¹⁵ Sen sijaan ”germaanista ryhtiä suo-

malaiseen älyllisyyteen”¹¹⁶ rupesivat 1910-luvulla valamaan Linnunlaulussa kokoontuneet vanhasuomalaiset kirjailijat, jotka olivat vielä äskettäinen olleet venäläisen kirjallisuuden lumoissa.¹¹⁷

Algot Untola alias Irmari Rantamala alias Maiju Lassila edusti niin henkilöhistorialtaan kuin poliittisilta vakaumuksiltaan poikkeusta edellä mainittuihin kirjailijoihin. Untola oli ollut venäläisen kirjallisuuden suomentajien kärkikastiin lukeutuvan Samuli Suomalaisen oppilas Sortavalan seminaarissa ja hankkinut venäjän kielen ja kulttuurin tunteuksensa tätä kautta.¹¹⁸ Untola muutti Pietariin puutavarakauppojen vetämänä vuonna 1900. Näistä Pietarin vuosista tiedetään niukasti ja useimmat tulkinnat perustuvat hänen mammuttimaiseen esikoisromaaninsa *Harhamaan* (1909), joka ilmestyi suomettarelaisen kustannusyhtiö Kansan kustantamana.

Romaanin päähenkilö Harhama liikkuu Pietarin eri piireissä, ajaa Suomen asiaa ja osallistuu vallankumousliikkeeseen, avioituu varakkaan pietarilaistytön kanssa, mutta jättää tämän heti vihkimisen jälkeen, on mukana tärkeässä terrori-iskussa ja pakenee lopulta Suomeen. Romaanin kuva intomielisestä kumouksellisesta Harhamasta on niin kiihkeä ja se tuo esiin venäläisten sosiaalivallankumouksellisten terroristisiiven toimintaa ja motiiveja niin havainnollisesti, että Untolan on oletettu seuranneen toimintaa hyvinkin läheltä. Niin kuin Harhama, Untola myös todella avioitui 1903 ja palasi Suomeen 1904, pian sisäministeri von Plehwen attentaatin jälkeen.

Olipa *Harhaman* omaelämäkerrallisuuden laita mikä hyvänsä, löytyy romaanista kosolti venäläisen aikalaiskirjallisuuden piirteitä, siinä missä Leinon mainitsema ”mahdoton” kansikuvakin.¹¹⁹ Teoksen nimihenkilön kiihkeä itsensä etsintä ja mystisissä harhoissa kieriskelevä vallankumouksellisuus muistuttaa ylimalkaan venäläisen kirjallisuuden myyttisiä kapinallisia, mikä ei suinkaan jäänyt aikalaislukijoilta huomaamatta.¹²⁰ ”Varsinkin tulee Dostojevski eri kohdissa mieleen, nimittäin tämän teokset *Rikos ja rangaistus*, *Veljekset Karamasov* ym.”, totesi Aspelin-Haapkylä arvostelussaan.¹²¹

Asetuttuaan lehtimieheksi Suomeen Untola toi kirjoituksissaan esille tietämystään venäläisistä oloista ja viittasi jo varhaisissa kirjoituksissaan Suomen kulttuurivelkaan Venäjälle.¹²² Ehkä parhaiten Untolan Venäjän

tuntemus kuvastuu kuitenkin Maiju Lassilan nimellä julkaistussa romaanissa *Iivana eli suomalainen venäläisen puhemiehenä* vuodelta 1915.¹²³ Venäläiseen talonpoikaismiljööseen sijoittuva eloisa farssi on kuin Leinon paria vuotta aikaisemmin ilmestyneen *Seikkailijattaren* peilikuva. Iivana Ivanovitš Ivanoffin kosioretkestä kertova erehdysten komedia osoittaa liki samanlaista venäläisolojen tuntemista kuin mitä Lassilan muut teokset suomalaisten.

Aisaparikseen kosioretkelle Iivana saa hitaanpuoleisen suomalaisen Ropotin, joka ”ei ole mikään tshuhna vaan suomalainen”¹²⁴, niin kuin romaanissa painotetaan.¹²⁵ Tokaisun on ilmeisesti tarkoitus rinnastua vuosisadan alussa vakiintuneeseen ryssän ja venäläisen jaotteluun, jota Ropotti yrittää selittää Iivanalle eräässä koomisessa kohtauksessa.¹²⁶ Teoksen usein mielettömyyttä hipova, venäläisten täytesanojen kyllästävä, paikallaan polkeva dialogi mukailee kekseliäästi venäjää sanajärjestyksestä kirosanoihin.¹²⁷ Oikeastaan voisi sanoa, että *Iivanan* kieli on suomeksi puhuttua venäjää. Kirjan loppupuolella Iivana ja Ropotti istuvat kohmeloisina putkassa toteuttaen molemmat ”rotunsa kansallista tehtävää”¹²⁸, kuten Lassila kirjoittaa irvailen vanhasuomalaiselle ja vähän nuorsuomalaisellekin kritiikille. Samaisen kohtauksen päätteeksi Lassila sivaltaa myös jaottelua itäiseen tunne- ja läntiseen järki-ihmiseen: ”Iivana hymyili, puheli ja tupakoitsevan Ropotin päässä liikuksi suuri kansallisuus: äly- ja ajatuskyky, kuten sienessä mato.”¹²⁹ Siinä on tiettyä ironiaa, että *Aika* oli liki ainoa lehti joka noteerasi Lassilan romaanin.¹³⁰

Uusimmasta venäläisestä kirjallisuudesta

Venäläisen nykykulttuurin, erityisesti nousukauttaan elävän venäläisen modernismin tuntemus, oli parhaassakin tapauksessa hajanaista 1900-luvun alun Suomessa.¹³¹ Voitaneen olettaa, että suuri osa suomalaiskirjailijoista tiesi aiheesta, pidettiinhan sitä esillä lehdistössäkin, mutta kiinnostus oli passiivista eikä käännöksiä juuri ilmestynyt. Samoihin aikoihin kun symbolismi löi Venäjällä läpi suuren yleisön keskuudessa, Helsingin yliopiston lehtori, bolševikki Vladimir Smirnofff¹³²

julkaisi *Valvojassa* 1908 laajan juttusarjan ”Uusimmasta venäläisestä kirjallisuudesta”, jossa hän totesi yksikantaan: ”Tutkiessaan dekadentista ja erootista kirjallisuutta venäläiset kriitikot lausuvat ennustuksen, ettei dekadenttikirjallisuuden eli modernismin kukoistusaika tule olemaan pitkä.”¹³³ Vanhasuomalainen *Satakunnan sanomat* tiivisti vuonna 1912 tämän laajalle levinneen käsityksen venäläisestä nykykirjallisuudesta, käytännössä modernismista, käsittäen sen perinteiseen tapaan yhteiskunnan kuvastimena:

Venäläisen sivistyneistön keskuudessa myönnetään itsekkin, että rappiollinen henki on vallalla nykyisessä kirjallisuudessa. Eikä vieraskaan voi olla langettamatta lievempää tuomiota. Venäjän viho viimeisin kirjallisuus ei maksa lukemisen vaivaa. Siitä on toinen puoli suorastaan roskakirjallisuutta ja toinenkaan ei ole selväjärkisen ihmisen ravintoa. Siinä vilisee sairaalloisia mielikuvia, jotka toisinaan menevät sille rajalle, missä alkaa mielettömyys. Se on sekavaa ja ajatuksetonta. [– –] Venäläisen kirjallisuuden anarkia-tilaan eivät ole yksinomaisia syyäitä kirjailijat ja kustantajat. He syöttävät yleisölle, mitä sen maku vaatii. Kirjallisuus siten kuvastaa yhteiskunnan sekasortoa, sen päämäärätöntä hapuulua.¹³⁴

Osansa tässä on varmasti ollut taiteellisten suuntausten tunnetuilla poliittisilla kytkennöillä: realismia suosittiin, ainakin retorisella tasolla, vanhasuomalaisten ja sosialistien keskuudessa, kun taas modernismia kultivoitiin pääosin nuorsuomalaisissa ja ruotsinkielisissä piireissä.¹³⁵ Näin myös ne tahot, jotka yleisesti ottaen osoittivat Suomessa sortokausien aikana aktiivisinta kiinnostusta venäläistä kirjallisuutta kohtaan eivät olleet pahemmin kiinnostuneita sen uusimmista virtauksista.

Venäläisen nykyrunouden käännöksiä ilmestyi harvakseltaan, poikkeuksina esimerkiksi Lilly Saxénin juttusarja ”Ur Rysslands yngsta diktning” käännösnäytteineen *Nutid*-lehdessä vuodelta 1902¹³⁶ ja Rafael Lindqvistin Konstantin Balmont -ruotsinnokset käännösantologiassa *Ur Rysslands sång* vuodelta 1904, sekä aiheensa takia suomennettu Valeri Brjusovin ”Suomen kansalle”, joka ilmestyi *Ajassa* A. V. Koskimiehen suomennoksena vuonna 1910.¹³⁷ Siinä venäläisen symbolismin keskei-

siin nimiin kuulunut Brjusov esitti tulisen vastalauseensa keisarillisen duuman päätökseen, joka käytännöllisesti katsoen tuhosi suomalaisen itsemääräämisoikeuden.¹³⁸ Uusimman venäläisen kirjallisuuden käännetä käsittelevät artikkelit olivat useimmiten toisen käden tietoa. Tällaiset aika ajoin ilmestyvät reportaasit pitivät kuitenkin kiinnostuneita lukijoita tietoisina siitä, että myös venäläisessä nykykirjallisuudessa tapahtui. Venäläiseen modernismiin oli myös aina mahdollista tutustua muiden kielten tai jopa medioiden välityksellä. Esimerkiksi Suomessakin laajassa levityksessä vuosina 1915–1917 nähdyt Jevgeni Bauerin ohjaamat eteeriset taidefilmit levittivät osaltaan käsitystä venäläisestä dekadenssista. Elokuvaa *Elämän kevät* jopa mainostettiin ”kuuluisan venäläisen kirjailijan Leonid Andrejevin” pienellä cameoroolilla.¹³⁹

Andrejev onkin ainoita modernistiksi luettavia venäläiskirjailijoita, jota suomennettiin laajemmin 1900-luvun alussa. Tosin juuri symbolistisempi puoli hänen tuotannostaan ei herättänyt suurempaa vastakaikua Suomessa, missä häntä luettiin mieluusti realismin linssien läpi.¹⁴⁰ Modernismin piiriin saatetaan laskea myös edellä mainittu Artsybašev, jolta tosin ehti ilmestyä erillisniteenä suomeksi vain yksittäinen novellikokoelma.¹⁴¹ Niin ikään edellä mainittu Lilly Saxén julkaisi vuonna 1917 auktorisoidun ruotsinnoksen Valeri Brjusovin verrattain tuntemattomasta novellista ”Poslednjaja ljubov” *Björneborgs Tidningissä*.¹⁴² Yksittäisiä novelleja ilmestyi ruotsiksi ja suomeksi myös Fjodor Sologubilta, jonka symbolistinen ja inhorealistinen romaani *Riivattu* on ehkä merkittävin yksittäinen venäläisen modernismin suomennos vuosisadan alusta. Sologubin pääteos ilmestyi venäjäksi erillisniteenä vuonna 1907 ja suomennos saatiin kymmenkunta vuotta myöhemmin 1918. Suomalaislehdissä Sologubia tituleerattiin ”Venäjän kirjallisuuden Irmari Rantamalaksi”¹⁴³, eli lukijat löysivät heti yhtymäkohtia Sologubin ja vastikään surmansa saaneen *Harhaman* kirjoittajan välillä.¹⁴⁴ Suomennos ei jo pelkän ilmestymisajankohtansa takia saanut osakseen suurta huomiota, mutta vastaanotto oli pääosin asiallista, jopa kiittävää. Hannes Heikkinen luonnehti *Valvojassa*, että *Riivattu* ”vetää lukijan mielenkiintoa puoleensa sielullisten kummallisuuksien ja sairauksien nerokkaalla kuvailulla. Siis tyypillinen venäläinen romaani.”¹⁴⁵ Kirjastojen kirjahan-kintoihin vaikuttaneessa *Arvostelevassa luettelossa suomenkielisestä kirjal-*

lisuudesta Sologubin romaanin todettiin kuitenkin välittävän kuvan ”venäläisen elämän surkuteltavan alhaisesta tasosta”,¹⁴⁶ eikä sitä suositeltu hankittavaksi kirjastoihin.

Vähemmän huomattava poikkeus venäläisen modernismin suomennoksissa on Dmitri Merežkovskin kaksiosainen vuosina 1910 ja 1911 ilmestynyt romaani *Ylös nousseet jumalat. Leonardo da Vinci*. Vaikka Merežkovski oli Solovjovin tapaan yksi venäläisen modernismin uranuurtajista, hänen Leonardo da Vincin elämää käsittelevä teoksensa on helposti luettavissa verrattain perinteisenä historiallisena romaanina, mikä ehkä osaltaan selittää sen kaikin puolin kiittävää vastaanottoa. Eliel Aspelin-Haapkylä totesi *Ajassa*: ”Käännöskirjallisuutemme kasvaminen on kieltämättä ilahduttava todistus yleisömmen enentyvästä lukuhalusta; mutta sitäkin ilahduttavampi on se, että kustantajat katsovat mahdolliseksi ja kannattavaksi suomennuttaa niin laajoja ja arvokkaita teoksia kuin yllämainittu.”¹⁴⁷ Myös Joel Lehtonen kiitteli kustantajaa teoksesta ja esitti kritiikissään toivomuksen jonkinlaisen venäläisen kirjallisuuden historiikin julkaisemisesta, jotta lukijat voisivat jotenkin jäsentää käsillä olevaa suomennostulvaa.¹⁴⁸ Lehtonen itse ammensi ilmeisesti ruotsiksi lukemastaan Pjotr Kropotkinin teoksesta *Den ryska litteraturens historia* vuodelta 1906.¹⁴⁹

Suomalainen kansa, johon Lehtonen tuolloin kirjoitti, oli paria vuotta aikaisemmin julkaissut puolalaisen Berliinin yliopiston professorin Alexander Brücknerin laajan juttusarjan ”Venäjän henkinen kehitys venäläisen kirjallisuuden kuvastamana”¹⁵⁰, joka ei tosin ylettynyt kuin juuri ja juuri 1900-luvun puolelle. J. J. Mikkolan asiantunteva esitys venäläisen kirjallisuuden vaiheista osana neliosaista *Yleisen kirjallisuuden historiaa* vuodelta 1905 huipentuu sekä pikaisesti mainintoihin Gorkista ja Merežkovskista.¹⁵¹

Ehkä laajin ja asiantuntevin katsaus uudempaan venäläiseen kirjallisuuteen, joka ehti ilmestyä suomeksi vuosisadan alussa, sisältyy kuulun Venäjän kirjeenvaihtajan Harold Whitmore Williamsin tietoteokseen *Venäläisten Venäjä*.¹⁵² Väinö Hämeen-Anttila suomensi opuksen tuoreeltaan Otavalle vuonna 1915, mutta teos jäi sotasensuurin hampaisiin aina vuoden 1917 kevääseen saakka. Teos otettiin innostuneesti vastaan. Sanomalehti *Karjala* kirjoitti kuinka ”aivan uusin venäläinen

kirjallinen modernistiliike saa nyt tietääksemme ensimmäisen suomenkielisen selostuksensa. Balmontia, Brjuzovia, Blockia ja Remizovia koskevat luvut ovat kirjallisuuden ystävälle suorastaan jännittäviä.”¹⁵³ Eino Leino, joka tunsikin henkilökohtaisesti Helsingissä aikoinaan vierailleen ja *Jaana Rönty* -romaanista *Tribune*-lehteen kirjoittaneen Williamsin, julkaisi hänkin *Venäläisten Venäjästä* ylistävän kirjoituksen *Sunnuntai*-lehdessään, ja esitti samalla toivomuksen, että pian saataisiin vielä ajantasaisempaa tietoa Venäjän oloista ja kulttuurista.¹⁵⁴ Bolševikkien vallankaappaus saman vuoden lokakuussa ja sitä seurannut tunnettu tapahtumaketju tekivät näistä toiveista etäisempiä kuin mitä kukaan saattoi arvata.

Lopuksi

Juhani Aho ironisoi helmikuun manifestin kynnyksellä, että ”kun ranskalainen tahtoo mielitellä meitä oikein hienosti, puhuu hän ensin hyvin kauniisti Tolstoista ja Turgenjevistä ja Dostojevskista ja lisää sitten suojelevasti: vous êtes russes, n'est-ce pas! (tehän olette venäläisiä tekin!).”¹⁵⁵ Suomalaisten rajallinen venäläisen kirjallisuuden tuntemus onkin merkittävää vain sitä taustaa vasten, että Suomi oli muodollisesti osa Venäjän valtakuntaa ja venäjän kieli lukeutui ainakin nimellisesti pakollisiin oppiaineisiin. Toisaalta se on myös pääasiallinen syy siihen, että suomalaiset suhtautuivat varauksella venäläisiin hengentuotteisiin. Kaikesta huolimatta suomalaiset alkoivat 1900-luvun vaihteessa perehtyä alati paremmin venäläiseen kirjallisuuteen, joka oli aluksi hieman vaarallisen kiinnostuksen kohde, sittemmin alati kasvavan turhautumisen. Niin tai näin venäläiselle kirjallisuudella oli Suomen sironnalaisen aseman takia varattu oma, muista kirjallisuuksista poikkeava erityisasema.

Venäläisen kirjallisuuden suomennostulvasta 1900-luvun alussa on karkeasti erotettavissa kaksi vaihetta. Ensimmäisen sortokauden vuosiin ajoittuu yhteiskunnallisuutta korostava suunta. Toiseen sortokauteen ajoittuvaa vaihetta leimaa kriittisten äänenkäyvien yleistyminen ja tiettyjen venäläisiä suomalaisista erottelevien mielikuvien vakiintuminen. Venäläisen kirjallisuuden vaikutusta vastustaneet kirjailijat piirsivät naa-

purimaastaan korostetun vastakkaista kuvaa sille Suomelle, jonka he halusivat nähdä, toisin sanoen loivat stereotyyppistä erottelua, jolla olisi pitkä tulevaisuus kotimaisessa keskustelussa. Esimerkiksi Annamari Sarajas viittaa vielä vuoden 1953 esseessään ”länsieurooppalaisen hillinnän, älyllisyyden ja sentimentaalisuuden kammon”¹⁵⁶ olevan erityisen epäluonteenomaisia piirteitä venäläiselle kirjallisuudelle.¹⁵⁷

Vuosisadan alussa erityisesti sairaalloiset, epäröivät tai itsetutkiskeluun taipuvaliset henkilöhahmot luettiin usein itäisiksi luonteiksi, olivathan ne niin klassisen kuin uudemman venäläisen kirjallisuuden vaikiokaluksia. Eino Leinon merkille panema ”muodottomuus”, kiinteän komposition puute, on taas ylipäättään psykologiselle ja kokeilevalle romaanille tyypillinen keino,¹⁵⁸ mutta sen saattoi näppärästi yleistää koko Venäjän valtakunnan ja kansanluonteen käsittäväksi ominaispiirteeksi.¹⁵⁹ Näitä ”venäläisvaikutteita” löydettiin helposti myös uudemmasta kotimaisesta kirjallisuudesta. Näin esimerkiksi Rafael Koskimies luonnehti arvostellessaan L. Onervan romaanin *Yksinäisiä*: ”Paitsi avujaan paikoittain ranskalaisuutta tavoittelevana keskustelevana ja pakinoivana kirjana omistaa *Yksinäisiä* myöskin eräitä hyveitä niin sanoaksemme slaavilais-melodraamalliselta kannalta katsoen; siinä on paljon sitä muodotonta erittelyä ja psykologiseerausta, joka meillä on tullut miltei sananparreksi itäisen naapurimaamme kaunokirjallisuudesta puhuttaessa.”¹⁶⁰

Vaikka suomalaiset eivät aina olleet ajan tasalla venäläisen kirjallisuuden viimeisistä virtauksista, kuten harva lännessä oli, tuntuu pahasti liioitellulta tämän luvun alussa esitetty Kaliman väite siitä, että suomalaiset kaikista vähiten arvostaisivat venäläistä kirjallisuutta.¹⁶¹ Kaliman lausunto heijastelee pikemminkin sitä jyrkkää asennemuutosta venäläistä kirjallisuutta kohtaan, joka tapahtui hänen omassa lähipiirissään 1910-luvulla. Yhtä lailla tietty tympeys kaikkea Venäjään liittyvää kohtaan antoi väistämättä leimansa sironalaiselle Suomelle ja sivistyksellisen yhteyden hakeminen tapahtui ensisijaisesti länsimaiden kanssa.¹⁶² Esimerkiksi sekä *Valvoja* että *Aika* esittelivät venäläistä kirjallisuutta paljon vähemmän kuin vaikkapa skandinaavista, saksalalaista, ranskalaista tai englantilaista.¹⁶³

Kaliman kaltaisen innokkaan slavistin näkökulmasta tässä piili eittämättä karkea ja korjausliikettä vaativa epäsuhta. Kaliman omat esteet-

tiset käsitykset olivat kuitenkin Tolstoin viitoittamana ja *Ajan* hengen mukaisesti syvällä realismissa eikä hän ollut pahemmin kiinnostunut esimerkiksi modernistisesta venäläisestä kirjallisuudesta.¹⁶⁴ Tämä selittää osaltaan miksi Lenskin aariaan mieltynyt Kalima jäi paradoksaalisesti kaipaamaan juuri ”yhdeksänentoista vuosisadan loistavaa venäläistä kirjallisuutta”, vaikka juuri sitä saatiin vuosisadan alussa ennennäkemättömän paljon suomeksi. Toisaalta on hyvä muistaa, että ”venäläiset klassikot” tarkoittivat 1900-luvun alussa usein vain muutamien vuosikymmenen takaista kirjallisuutta, ja esimerkiksi Tolstoin tapauksessa kyse oli elävästä nykykirjallisuudesta aina tämän kuolemaan asti 1910.

Laajempaa kirjallisuuteen asti ulottuvaa venäläisvihamielisyyttä, josta Kalima kirjoittaa, ilmeni oikeastaan vasta Suomen itsenäistymisen myötä.¹⁶⁵ *Hajamietteissään kapinaviikolta* Juhani Aho haki syytä sisällissodalle rajan takaa kieltäen turhautuneena aikaisemman venäläisen kirjallisuuden harrastuneisuutensa.¹⁶⁶ Ahon ohella myös moni muu kirjailija ymmärsi punakapinan alkaneen venäläisten kehotuksesta.¹⁶⁷ Koskenniemi palasi aikaisempiin aivoituksiinsa artikkelissaan ”Leo Tolstoi ja Venäjän vallankumous”¹⁶⁸, jossa johti Venäjän ja siten välillisesti myös Suomen veriset tapahtumat Tolstoin oppeihin: ”Tolstoi on Venäjän vallankumouksen sielu, sen voima ja heikkous, sen levoton kysyntä ja etsintä, sen hapuileva pyrkimys, sen kaos.”¹⁶⁹

Kuitenkin verrattain pian Suomen valtiollisen tilanteen vakiinnuttua ja entisten poliittisten jakolinjojen menetettyä pitkälti merkityksensä ei venäläisen kirjallisuuden aktiivinen vastustus enää maksanut vaivaa. Vuonna 1926 Koskenniemi julkaisi *Uuden Suomettaren* perillisessä *Uudessa Suomessa* revisionistisen arvostelun *Anna Kareninasta*, jossa hän palautti teoksen jalustalleen: ”epäilemättä on Tolstoi tässä romaanissaan psykologinen taiteilija korkeinta luokkaa.”¹⁷⁰ Samassa arvostelussa Koskenniemi tulee paljastaneeksi Tolstoi-kritiikkinsä keskeisen lähteen, nimittäin Merežkovskin kuulun tutkielman *Tolstoi ja Dostojevski*.¹⁷¹ Toisin sanoen Koskenniemi oli lähtenyt torjumaan venäläisvaikutusta toisella venäläisvaikutuksella. Vuotta myöhemmin 1927 Koskenniemi kirjoitti vielä Tolstoin pääteosten uusintapainosten ilmestymisen yhteydessä: ”Vain harva kirjailija on nähnyt ihmisen ja ihmiskunnan sydämeen niin

syvästi kuin *Sodan ja rauhan, Anna Kareninan ja Ylösnousemuksen* runoilija.”¹⁷² Tolstoi oli näin, ainakin Koskenniemen silmissä, palautettu suureksi rotu- ja kansallisuusrajat ylittäväksi runoilijaksi.

Loppukaneettina mainittakoon, että poliittisten suhdanteiden vaihteluille herkkä Koskenniemi julkaisi heti pian välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen syyskuussa 1944 artikkelin, jossa esitteli vuolaasti suomalaisvenäläisten kulttuurisuhteiden runsasta kylvöä vuosisadan alussa. Oman erityisjansansa siinä saa suomalaislukijoiden suuri mielenkiinto itäisen naapurimaan kirjallista kulttuuria kohtaan 1800-luvun lopulta alkaen:

Ei ole syytä unohtaa, että suomalainen kirjallis-taiteellinen ja tieteellinen mielenkiinto jo viime vuosisadalla etsiytyi huomattavassa määrässä myös itäänpäin ja että varsinkin Venäjän 1800-luvun suuri kertomakirjallisuus tapasi täällä kiitollisen kaikupohjan. Jokainen kirjallisuutemme tuntija tietää, ettei tämä kosketus meillä suinkaan jäänyt hedelmättömäksi, vaan että vuosisadan vaihteen suomalaisesta kirjallisuudesta voi huomattavan pitkälle seurata venäläistä vaikutusta. Juhani Aho, Arvid Järnefelt, Ilmari Kianto ja Irmari Rantamala, varsinkin kolme viimeksi mainittua, eivät olleet vain suuria venäläisen kirjallisuuden tuntijoita ja ihailijoita, vaan ovat myöskin omassa tuotannossaan välillisesti todistaneet kiitollisuudenvelkaansa venäläiselle kertomataiteelle.¹⁷³

Siitä, että oli ollut osin Koskenniemen omaa ansiota ettei ”nuorin suomalainen sivistyspolvi tästä enää näyttänyt olevan tietoisista”¹⁷⁴, ei hänsentään nähnyt tarpeelliseksi muistuttaa.

VIITTEET

- 1 Kalima 1962a, 271.
- 2 Sarajas (1980, 246–264) palasi aiheeseen vielä tutkielmassaan ”Lumituisku – venäläinen aihe” ja sivusi venäläisen kirjallisuuden merkitystä kotimaisella lukuisissa artikkeleissaan.
- 3 Karemaa 1998, 18–19, ks. myös Klinge 2012, Vihavainen 2013.
- 4 Tämän seurauksena suomalaisessa keskustelussa Venäjän hahmoon alkoi viimeistään

- helmikuun manifestista lähtien liittyä mielivalta, joka polki jalkoihinsa totuuden ja oikeuden. (Vihavainen 2013, 245.) ”Eivät ne välittäneet sopimuksista eikä laeista”, niin kuin Maila Talvio (1941, 50) romaanissaan tiivistä.
- 5 Vihavainen 2013, 194.
  - 6 Aspelin-Haapkylä 1980, 187.
  - 7 Krogerus 1992, 168.
  - 8 Mts. 168.
  - 9 Ketola 2007, 77.
  - 10 Sarajas 1968, 112.
  - 11 Leino 1925, 124.
  - 12 Myös Otto Manninen valitsi koulussa kreikan kielen sijaan venäjän, mitä katui myöhemmin. (Lyly 2022, 22). Elävän kuvauksen suhtautumisesta venäjän kielen opetukseen viimeisiltä sortovuosilta on jättänyt Martti Haavio (1973, 174–175), joka myös mainitsee saaneensa ensikosketuksen Puškiniin ja Gogoliin koulun penkillä.
  - 13 Yrjö Kivimiehen (1937, 14) toimittamassa keskustelukirjassa *Pidot Tornissa* on leimallinen sananvaihto, kun Dosentti eli Martti Haavio tokaisee keskustelun tuoksinassa itseään kahdeksan vuotta nuoremmalle Radikaalille eli Matti Kurjensaarelle, että ”Ahaa, täällä on niinkin nuoria henkilöitä, jotka eivät kykene venäjän kieltä ymmärtämään” ja joutuu selittämään, mitä *davai dengi* tarkoittaa.
  - 14 Tältä ajalta ovat kuitenkin peräisin Larin-Kyöstin muutamat venäläisen runouden suomennokset, mm. osana professori Josef Mandelstamin (1900, 38–52) artikkelia ”Venäläisten runoilijain käsitys vapaan sanan voimasta”.
  - 15 Larin-Kyösti 1948, 193.
  - 16 Yliopistossa Kianto päätyi myös opettajansa J. J. Mikkolan rouvan huomion ja ystävyiden kohteeksi. (Rajala 2018, 46–47.)
  - 17 Kianto 1907, 15–16.
  - 18 Maria Jotuni (1909, 687) kirjoitti romaanista *Valvojassa*: ”Vaikka tyypit ovat aitovenäläisiä rotuominaisuksinensa, kohoaa Gontsarovin taide samalla yläpuolelle kaiken rotu- ja ’kansallisen taiteen’ suureksi yleisinhimilliseksi taiteeksi. Siksi se on lähellä meitä. Näemmehän siellä omaa oblomovilaisuuttamme rehoittamassa venäläisessä maaperässä, jossa sillä onkin parhain tyyssija.” Jotunin huomio on ehkä tarkoitettu vastineeksi Kiannon laatimaan suomentajan esipuheeseen, jossa hän korostaa Oblomovinin hahmon venäläisyyttä. *Ajassa* Oblomovia pidettiin kaikesta päätellen niin suuren taideteoksena, että Maila Talvion (1909a, 845–848) ylistävä kritiikki ei ilmestynyt osana kertomakirjallisuuden vaan runouden arvostelujä.
  - 19 Hellemann 1970, 418–419.
  - 20 Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 9.5.1907, 2.
  - 21 Klinge 2012, 126.
  - 22 Aavik 1909, 169.
  - 23 Sarajas 1968, 113; Karhu 1964, 164–165.
  - 24 Eino Leino 1978, 292. Tolstoin ohella teatteri esitti mm. Gogolin, Ostrovskin, Andrejevin, Tširikovin, Potapenkon ja Gorkin näytelmiä. Joukon jatkeeksi saatiin pian myös Kaliman maineikkaat Tšehov-tulkinnat.
  - 25 Leino 1913, 6.

- 26 Ks. Sarajas 1980, 246.
- 27 Klinge 2012, 117. Ilmestyipä joitain varta vasten aiheelle omistettujakin tekstejä, esimerkiksi aktiivisen vastarinnan pääideologin Konni Zilliacuksen *Det revolutionära Ryssland* vuodelta 1902.
- 28 Gorkin Suomi-suhteesta ks. Ben Hellmanin luku ”Kolme uutta venäläistä kirjailijani-meä” tässä kirjassa; ks. myös Karhu 1974, 149–207; Smirnoff 1968.
- 29 Andrejevin vastaanotosta Suomessa ks. Hellman 2012 sekä hänen aihetta käsittelevä lukunsa tässä kirjassa.
- 30 Kuprinin Suomi-suhteesta ks. Hellman 2009 sekä lukunsa tässä kirjassa.
- 31 Suomennetuista nykykirjailijoista mainittakoon mm. Sergei Gusev-Orenburgski, Ignati Potapenko, Vladimir Korolenko, Dmitri Mamin-Sibirjak, Vasili Nemirovitš-Dantšenko, Ivan Rodionov, Jevgeni Tširikov sekä Stepan Petrov eli Skitalets, jotka löysivät tiensä suomalaislukijoiden ulottuville ensisijaisesti venäläisten yhteiskuntaolojen kuvaajina. ”Sille, joka tahtoo tutustua Venäjän elämään on tämä kirja sekä hyödyllinen että hauska lukea”, kiteytti Eino Kalima (1910, 36) Potapenkon *Vanhan ylioppilaan muistelmien* arvostelussaan.
- 32 Koskenniemi (1947, 161) kirjoittaa tästä muistelmissaan avoimesti: ”Kun sosialismi Suomessa ei ennen suurlakkoa vielä ollut kiteytynyt marxilaisiin kaavoihinsa, ei rajankäynti sen ja muihin puolueisiin kuuluvien välillä myöskään ollut niin ehdoton kuin nykyisin.” Niinpä Koskenniemi kyseli marraskuussa 1905 Kalimalta *Raatajaan* artikkelia ”Tolstoin sosialistisista mielipiteistä” (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Koskenniemen kirje Kalimalle 598:15:1). Hella Wuolijoki (1945, 176) on taas muistellut kuinka vappumarssilla 1906 olivat punalippua kantamassa ”muun muassa Jooseppi Julius Mikkola, vaikkei sentään Maila-rouva, ja ainakin rehtori ja runoilija Koskenniemi suloisessa sovinnossa O. W. Kuusisen ja Edvard Gyllingin kanssa”.
- 33 Koskenniemi 1905, 5.
- 34 Nimimerkki J. A. (Johannes Aavik?) tiivistä tämän asennoitumisen Tšehovia käsittelevässä artikkelissaan *Ajassa* vuonna 1907: ”Venäläinen kaunokirjallisuus on yleensä mitä läheisimmässä yhteydessä Venäjän valtiollisten ja yhteiskunnallisten olojen kanssa. Tutkittaissa mitä venäläistä kirjailijaa tahansa on aina ennen kaikkea otettava huomioon silloinen valtiollinen elämä, se ilmakehä, jossa hän eli.” (J. A. 1907, 698.)
- 35 Kärkkäinen 1909, 350.
- 36 Aspelin-Haapkylä 1980, 148.
- 37 Ks. Tomi Huttusen johdantoluku tässä kirjassa.
- 38 Tuomas 1908, 45.
- 39 Ilmari Kianto (1954, 24) kirjoitti vuosia myöhemmin ivallisen muistelmapätkän venäjän suullisen tentin suorittamisesta Mandelstamille, jossa kuvasi professoria ”harmaapartaiseksi kaljupääksi Venäjän juutalaiseksi, Bobrikoffin loistokauden lähettilääksi Pietarista”, mikä on tuskin osuvin luonnehdinta tästä Suomen laillisia oikeuksia puolustaneesta venäläistämistoimenpiteiden vastustajasta. (Ks. Karhu 1964, 276–277; Soini 2017, 99–114.) Hella Wuolijoki (1945, 29) luki Mandelstamin niihin professoreihin ”joita kannatti kuunnella”. Hänen mukaansa Mandelstam ”edusti pietarilaista inellektuaalis-vapaamielistä kirjallisuuden tutkijain ja luennoitsijain piiriä ja oli loistava puhuja ja Tolstoin tuntija.” Eino Kalima oli Wuolijoen kanssa samoilla linjoilla (Aalto 1987, 144).

- 40 Hakkarainen 2011, 42–43.
- 41 Slaavilaisen yhdistyksen pöytäkirjat kertovat: ”Seuran puheenjohtajaksi valittiin prof. Mikkola, varapuheenjohtajaksi maist. Eino Kalima ja sihteeriksi yliopp. Lempi Tukiainen.” Seuran tehtävät puolestaan määriteltiin seuraavasti: ”Slaavilaisen Yhdistyksen tarkoituksena on käsitellä slaavilaisen filologian ja sen opintojen alaan kuuluvia kysymyksiä ja ilmiöitä. Tätä tarkoitusta pyrkii Yhdistys toteuttamaan esitelmien, selostusten ja keskustelujen kautta.” Merkittävä osa esitelmistä käsitelti folkloristikkaa ja kielitiedettä, ja ainakin puolalaista kirjallisuutta käsiteltiin vähintään yhtä paljon kuin venäläistä. (Kansalliskirjasto. Slaavilaisen yhdistyksen arkisto.)
- 42 Hakkarainen 2011, 26. Venäläisen kirjallisuuden ystäväin perustamisesta tiedotettiin seuraavasti: ”T. k. 4 p:nä perustettiin täällä tämän niminen yhdistys, jonka tarkoituksena on käsitellä venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurihistorian alaan kuuluvia kysymyksiä ja ilmiöitä sekä levittää venäläisen kirjallisuuden tuntemista, etupäässä yliopiston nuorisossa. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin lehtori V. Smirnof, varapuheenjohtajaksi yliopp. Ester Äijälä ja sihteeriksi yliopp. Margareta Langenskjöld.” (*Helsingin Sanomat* 8.12.1908, 5.)
- 43 Ilmeisesti Mandelstamin seuran jäsenet hajaantuivat eri seuraajayhdistyksiin. Näin Lempi Tukiainen jatkoi Mikkolan Slaavilaiseen yhdistykseen, kun taas Margareta Langenskjöld Smirnofin Venäläisen kirjallisuuden seuraan. Ks. Lempi Tukiaisen yksityisarkisto, Nuori Suomi – Nuori Venäjä -seuran tilikirja.
- 44 Karemaa 1998, 21.
- 45 Vuonna 1887 Aho (1986, 118) kirjoitti Werner Söderströmille, josko hän ryhtyisi Kasper Järnefeltin kustantajaksi, mikäli tämä ryhtyisi suomentamaan ”maailman mainiota” *Anna Kareninaa*: ”Jos kirja saataisiin suomenkielillä, olisi yksi aarre lisää sen aitassa.”
- 46 ”Hänen kuvauksensa venäläisestä elämästä, jotka lienevät saavuttaneet jonkinmoista suosiota Ruotsissa, tuntuvat perustuvan venäläisiin romaaneihin eikä tekijän omiin havaintoihin”, totesi E. N. Setälä (1899, 78) Jac. Ahrenbergin tuotannosta. Ahrenbergin romaaneissa korostuu myös ruotsinkielisen sivistyneistön piirissä tyypillinen ajatus, että ”suomalaisen ja venäläisen välinen rotusekoitus oli erityisen epäedullinen.” (Karemaa 1998, 24.) Samaa epäedullisen rotusekoituksen aihetta oli käyttänyt mm. Ina Lange romaanissaan *Huonompaa väkeä* (1885).
- 47 Kuten tunnettua, myös Minna Canthin *Anna Liisa* (1895) on mitä ilmeisimmin Tolstoin *Pimeyden vallan* (1887) innoittama. Esimerkiksi venäläinen V. Bazilevitš (1910, 2) piti kirjoituksessaan ”L. N. Tolstoi ja Suomi” itsestään selvänä, että Canth oli Tolstoin seuraaja ja että *Anna Liisa* on *Pimeyden vallan* muunnelma. *Pimeyden vallan* tuleva suomentaja Martti Wuori (1887, 2) esitteli Tolstoin näytelmää tuoreeltaan *Uudessa Suomettaressa* ja rinnasti sen jo tuolloin Canthin tuotantoon, mikä tuskin jäi kuopiolaiskirjailijalta huomaamatta.
- 48 Kalima sai *Anna Kareninan* suomentamisen myötä WSOY:n kustantamaan pari näytelmäänsä *Maalla*-nimisenä yhteisniteenä vuonna 1910, mutta kun hän myöhemmin 1914 ehdotti pienoisnäytelmiensä ”Kuutamovieras” ja ”Alviinan poika” julkaisemista samanlaisena yhteisniteenä, ei kustannusjohtaja Jalmari Jäntti enää innostunut ajatuksesta. ”Alviinan poika” oli ilmestynyt joululehti *Sydäntalvessa* 1913, ja ”Kuutamovieras” ilmestyi samaisessa lehdessä 1915. Tämän jälkeen ei Kalima enää julkaissut kaunokir-

- jallisuutta. (KA. WSOY:n arkisto. Kirjailijakirjeenvaihto K. Kalima, Eino.)
- 49 Eino Kaliman ja hänen veljensä Jalo Kaliman elämästä ja toiminnasta suomentajina ks. Klapuri 2020.
- 50 Kalima 1962, 62.
- 51 Mts. 67–68. Romaani ilmestyi ensimmäistä kertaa suomeksi A. Grönbergin ja Olli Vuorisen kääntämänä vuonna 1888.
- 52 Mts. 108, 169.
- 53 Mts. 181–182.
- 54 Koskenniemi 1946, 67; Tuulio 1963, 295–297.
- 55 Mts. 67.
- 56 Nuoren Kaliman kontaktit Venäjälle järjesti Ilmari Kianto (Kalima 1962, 79).
- 57 Koskenniemi 1912a, 23–25.
- 58 Jo arvostellessaan Leonid Andrejevin näytelmää *Ihmisen elämä*, jonka Kansallisteatteri esitti 1909, Koskenniemi pohjusti arviotaan: ”Minusta tässäkin ilmenee se syvä kiulu, joka on olemassa länsieurooppalaisen ja venäläisen sielun välillä. Jälkimmäinen liikkuu vielä suureksi osaksi mielialojen varassa, se ei voi käydä kiinni elämään terveellä ja voimakkaalla kädentartunnalla eikä sillä ole sitä kaunista passivisuuden ja aktiivisuuden, sydämen ja järjen suhdallisuutta, mitä on kehittynen ihmisen tunnusmerkkejä.” (Koskenniemi 1912a, 23–25.) Luettuaan ensimmäisen niteen *Anna Kareninan* suomenoksesta Koskenniemi kirjoitti Kalimalle: ”Tuntuu melkein siltä kuin olisi Tolstoilla aivan atavistinen vaistojen varmuus – perintönä eläinkunnalta. *Anna Kareninassa* on elämän illusio aivan täydellinen. Mutta runoilijana ei minusta Tolstoissa paljon ole. Hän on elämän uskollinen ja tarkka kirjanpitäjä, mutta häneltä puuttuu minusta sellaisia transkendenttaalisia syntteesejä, häikäiseviä kokonaisnäkemymiä, joita on niin paljon esim. Goethellä, Schillerillä ja vaikkapa Tegnerilläkin.” (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Koskenniemen kirje Kalimalle 597:31:41.) Kalima oli myös poikkeuksellisesti poissa Slaavilaisen yhdistyksen kokouksesta helmikuussa 1912, kun ”Prof. rouva Maila Mikkola esitti runoilija V. A. Koskenniemen kirjoittaman esitelmän *Anna Kareninasta*”. (Kansalliskirjasto. Slaavilaisen yhdistyksen arkisto.)
- 59 Koskenniemi 1906, 324.
- 60 Koskenniemi 1907, 3.
- 61 Koskenniemi 1908a, 31.
- 62 Vaikka sävyisän Kaliman ja Koskenniemen välit säilyivät, oli Kalima alkuun pahasti loukkaantunut runoilijaystäväilleen. Kyösti Wilkunalle luonnostelemassa päiväämättömässä kirjeessään 1910-luvun alusta Kalima toteaa Koskenniemiestä: ”En voi enää kunnioittaa enkä rakastaa häntä ihmisenä, joskin ihailen hänen runojaan. Minä näen hänet läpi liian tarkkaan. On paras todistus minun heikkoudestani, että olen näinkin kauvan [–] antanut hänen vaikuttaa itseeni.” (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Kaliman kirje Wilkunalle 598:19:1.) Ilmeisesti kirjallisella ystäväpiirillä oli ollut jonkinlaista kahnausta jo ennen *Anna Kareninan* kritiikin ilmestymistä, mutta juuri se katkaisi kamelin selän. Talvio yritti turhaan pitää asioita entisellään ja vakuutella Kalimalle: ”Meidän ystäväpiirimme on niin pieni että meidän täytyy pitää siitä kiinni.” (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Talvion kirje Kalimalle 598:1:13.) Kiihkeimmän kanssakäymisen aika alkoi kuitenkin olla ohitse.

- 63 SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Koskenniemen kirje Kalimalle 10.11.1912. Kirje 597:31:43.
- 64 Sarajas 1968, 143.
- 65 Jaakkola 1911, 164, 168. Ks. myös nuorsuomalaisten johtohahmon E. N. Setälän (1911; 1915) kirjoitussarja ”Rotu, kieli ja kansalliset ryhmitykset” *Valvojassa*.
- 66 Klinge 2012, 133.
- 67 Krogerus 1992, 176. Ks. myös lehden päätoimittajan Gunnar Suolahden (1907) artikkeli ”Kansallisuus ja ihmisyyt”.
- 68 Krogerus 1992, 88. Ks. myös Sarajas 1968, 205–206. Koskenniemi oli hyväksynyt myös edellä sivutun Johannes Aavikin artikkelin, jossa tämä kirjoittaa: ”Minusta tuntuu, että suomalainen ei koskaan kykenisi käsittämään ja välittömästi nauttimaan venäläisestä hengestä ja venäläisestä mielialasta, joka on niin individualista ja muista eroavaa. Mitä heillä ehkä olisi yhtäläistä, on taipumus alakuloiseen ja hämäämään mietiskelyyn, lyyrilliseen usvaan, mutta siinäkin voisi havaita eroavia piirteitä. Venäläinen kirjallisuus ei siis voi koskaan hyvin kotiutua suomalaisen psykologian maaperään. Jos kuitenkin on käännetty paljon venäläistä kirjallisuutta ja vieläpä isojakin teoksia, kuten Tolstoin, Turgenjevin ja Dostojevskin romaaneja, niin saattaa se johtua ehkä aivan satunnaisista syistä, esimerkiksi siitä, että sillä on Suomessa jo muutamia yksityisiä ihailijoita ja harrastajia.” (Aavik 1909, 169.)
- 69 Edellä mainitussa kirjessään Kyösti Wilkunalle Kalima ironisoi, että Koskenniemen ”arvosteluissa teoksen arvon usein määrää se, muistuttaako se *Hamletia*, *Kesäyön unelmaa*, Francen intellektualismia jne.” (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Kaliman kirje Wilkunalle 598:19:1.)
- 70 Koskenniemi 1912, 23–24. Jos *Anna Kareninan* ”kaikille olennoille yhteisten vegetatiivisten tilojen” kuvaukset herättivät Koskenniemessä (Mts. 16) ylenkatsetta, niin ne eivät enää häirinneet, kun hän muutaman vuoden päästä arvioi F. E. Sillanpään esikoisromaanin *Elämä ja aurinko*, jossa biologiset, vaistonvaraiset tapahtumat todella määräävät henkilöahmojen mielenliikkeet, siitakin huolimatta, että venäläisten romaaniin, ”jopa niinkin dekadenttisten kuin Artsybashewin”, vaikutus Sillanpään teokseen on ollut Koskenniemen (1916, 529) mukaan tuntuva. Ks. myös Vaaskivi 1936b, 21. ”Uudenaikaisten venäläisten dekadenttien vaikutusta” Koskenniemi (1914, 211) oli huomaavinaan myös Aino Kallaksen novelleissa, joille ei tosin pannut sen suurempaa arvoa.
- 71 Koskenniemi 1947, 133.
- 72 Mts. 130. Wilkunan suhteesta Dostojevskiin ks. Railo 1930, 170–172.
- 73 Kalima 1907b, 676. Kalima kertoo arvionsa yhteydessä seuraavan anekdootin: ”Kyösti Wilkunan *Novellit* toivat elävästi mieleeni sen mitä tunnettu venäläinen kirjailija Leonid Andrejev minulle kerran sanoi puhuessamme suomalaisesta taiteesta. Valitettuani hänelle kirjallisuutemme köyhyyttä Europan sivistysmaitten rinnalla, hän ensin lohdutti minua kehumaila maalaustaidettamme ja sanoi sitten tähän tapaan, suunnaten katseensa johonkin epämääräiseen etäisyyteen: ’olen vakuutettu että sillä kansalla, joka päivät päästään ahertaa syvässä äännettömyydessä, on omat omituiset, ankarat ja itse-päiset yksinäiset mietteensä, joista vielä on kehittyvä suuri omintakeinen suomalainen kirjallisuus...’” (Kalima 1907b, 675–676.)
- 74 Kalima 1962, 270. Venäläisen kirjallisuuden turmiollisen vaikutuksen alaiseksi on

- Talvion mukaan joutunut muiden muassa Maria Jotuni, jonka mies Viljo Tarkkiainen oli suomentanut *Vanja-enon* saksasta vuonna 1909. Jotunin tuotanto rinnastettiin toisinaan venäläiseen kirjallisuuteen. Esimerkiksi Mikko Saarenheimo (1915, 32) kirjoitti: "Ei liene aikaisemmin julkisuudessa viitattu slaavilaiseen kosketukseen, jota voi panna merkille Jotunin varhaisemmassakin tuotannossa. Hänen 'Vanha kotinsa' on ahdistavilta tunnelmiltaan ja toivottomalta elämänfilosofialtaan sukua venäläiselle näytelmälle. Lähinnä tulee tällöin mieleen Tshehov, jonka *Vanja enon* nojalla jo voi tehdä vertailuja viitatus sukulaisuuden havaitsemiseksi." Lisäksi Saarenheimon mukaan Jotunin *Martinin rikoksen* nimikkohenkilö "on improduktiivisuudessaan ilmetty slaavi" ja asetelma ylimalkaan lainattu eräästä Tšehovin novellista. Jotunin työhuoneen seinällä roikkui kuitenkin Tolstoin eikä Tšehovin muotokuva (Sarajas 1980, 262). Tuskin tulee myöskään yllätyksenä, että Kalima piti Jotunin tuotannosta "tavattomasti" (SKS KIA. Venny Soldan-Brofeldtin arkisto. Kirjekokoelma. Kaliman kirje Soldan-Brofeldtille 895:15:13), ja myös Jotuni kehui vastavuoroisesti entisen osakuntatoverinsa näytelmiä (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Jotunin kirje Kalimalle 597:20:2).
- 75 SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Talvion kirje Kalimalle 598:1:4. Venäläisen sanomalehti *Retš* (3.9.1908, 2) uutisoi tilaisuudesta seuraavasti: "31. päivä elokuuta raittiusyhdistys Koiton talossa järjestettiin Tolstoille omistettu iltama, jossa muiden muassa pitivät puheen tolstoilainen kirjailija Arvid Järnefelt sekä kirjailija Maila Talvio. Tolstoin suomentaja hra Kalima kertoi kokemuksistaan vierailusta Jasnaja Poljanassa. Paikallaolijoiden puolesta lähetettiin sähkö Tolstoille."
- 76 Kalima 1962, 227. Ks. myös Maila Talvion (1909b) intoutunut selonteko "Muistelmia Gogol-juhliilta Moskovassa".
- 77 SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Talvion päiväamätön kirje Kalimalle 598:1:21.
- 78 Eikä ainoastaan Taiteellisen teatterin esityksistä. Kuten Talvio kirjoittaa kortissaan Kalimalle: "Veikko on ihastunut Pietariin, liikkeeseen Nevskillä ja Nevaan. Eilen illalla koetimme samota Dostojevskimäisissä taloissa." (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Talvion kirje Kalimalle 598:1:11.)
- 79 "Tolstoin *Anna Karenina* on niin kauvan tehnyt mieleni", Maila Talvio kirjoitti tuolloin kustantajalleen (Tuulio 1963, 255).
- 80 Ks. Häikiö 2010, 101–107.
- 81 Torstai-illoja 1926, 110. Samoihin aikoihin kirjeessään Koskenniemi muisteli "kaiho-mielellä esim. keskustelujamme Münchenin Hospizissa taiteesta, naisista, alkoholista, rakkaudesta ja Tolstoista" (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Koskenniemen kirje Kalimalle 14.7.1915. Kirje 597:31:71).
- 82 Koskenniemi 1913, 262. Ks. myös Larin-Kyöstin (1918, 114) runo "Venäläiselle sadunkertojalle I. A. Krylov'ille".
- 83 Koskenniemen käsitys jäi elämään sen verran voimakkaana, että *Nuori Voima* julisti joitakin vuosia myöhemmin Krylovin olevan peräti "puolibarbaarisen Venäjän ainoa suuri klassikko" (And 1922, 524).
- 84 On vaikea välttyä ajatukselta, etteikö Maila Talvion romaani *Yölintu* (1912) kinastelevine maalaisaatelisineen, tulipaloineen, lumimyrskyineen ja muine venäläisine aiheilmineen olisi ollut innoittunut Puškinista ja erityisesti juuri *Dubrovskista*.

- 85 Mainittakoon myös T. T. Kailan Kansalliskirjastossa säilytettävä laajahko venäjänkielinen käsikirjoitus runoilija Semjon Nadsonin elämästä ja tuotannosta (KK. Kailan suvun arkisto. Coll 93.2.).
- 86 Humble 1912, 240–244. Sarajaksen (1968, 151) mukaan Solovjov on voinut toimia myös L. Onervan novellin ”Kuvittelija” (1909) päähenkilön prototyypinä.
- 87 *Lahden Sanomat* 10.12.1912, 4.
- 88 *Uusi Suometar* 14.12.1912, 16.
- 89 Kaila 1912, 4.
- 90 Salokorpi 1988, 127–131. Ks. myös Eliel Aspelin-Haapkylässen päiväkirjamerkintä: ”Merkilinen on Hbl:ssa erään kirjeenvaihtajan kertomus käynnistään Leo Tolstoin luona. Tolstoi oli sanonut että tuskin kukaan suomalainen [on saanut] kärsiä niinkuin hän vääryydestä, jota Suomelle tehdään, on kuin hän olisi myötäririksellinen Stolypinin töissä. Mutta samalla hän ei tiedä muuta neuvoa suomalaisille kuin että heidän tulee luopua olemasta patriootteja ja sen sijaan toimia uskonnollisten perusjohteitten ja omantunnon mukaan! Merkitseekö tämä ettei saa koettaa pelastaa isänmaata onnettomuudesta vai mitä?” Päiväkirja 25.4.1910. Eliel Aspelin-Haapkylässen päiväkirjat -verkkokokoelma. https://editiot.finlit.fi/exist/apps/paivakirjat/niteet/Aspelin_Haapkylla_Eliel_Paivakirja_07.xml.
- 91 Railo 1930, 179.
- 92 Wilkuna kirjoitti Kalimalle vielä vuonna 1910: ”Tolstoi! Luulenpa nykyään saaneeni omantunnonvaivoja siitä, että olen joskus sinulle, hänen hartaalle ihailijalleen, puhunut hänestä vähemmän miellyttäviä sanoja. Siellä käydessäni kun luin sieltä täältä joitakin *Anna Kareninan* vihkoja sekä *Sotaa ja rauhaa* heräsi minussakin taas vanha [– –] Tolstoi-ihailuni, ja kotiin tultua täytyi minun hakea lainaksi lukematta olevat *Sota ja rauha* osat. Ja Tolstoi on paljastunut minulle aivan uudessa valossa ja avannut laajoja perspektiivejä venäläiseen sieluelämään ja luonteen ymmärtämiseen. Ja se tavaton, terve nautinto minkä hän lukijalleen valmistaa! En, liioittelematta sanoen, voi maailman kirjallisuuden eepikoista hänen rinnalleen asettaa muita kuin Homeroksen.” (Sarajas 1968, 146.)
- 93 Railo 1930, 171.
- 94 Wilkuna 1918, 34.
- 95 Mts. 371.
- 96 Mts. 241.
- 97 Mts. 248–249.
- 98 Mts. 250.
- 99 Jalkanen 1918, 9.
- 100 Siljo 1917, 665.
- 101 Krogerus 1992, 168; Vares 2000, 90–92; Sarajas 1968, 142.
- 102 Leino 1907, 3.
- 103 Leino 1909, 313–314.
- 104 ”Norjalainen ja ranskalainen vaikutus oli jo Minna Canthin ja Juhani Ahon kautta saanut pysyvän jalansijan ’nuoren Suomen’ henkisessä elämässä. Arvid Järnefeltin mukaan tulee siihen kolmas suuri kirjallinen vaikutus, nimittäin venäläinen.” (Leino 1909, 243.)

- 105 Leino 1909, 315.
- 106 Eino Leino (1911, 4) kirjoittaa arvostelussaan Tšehovin suomennosvalikoimasta *Venääläistä rakkautta* seuraavasti: ”Tšehov on Venäjän kaikkein hienoimpia psykologeja. Hänen kuvaamistapansa on hiljaista, herkkää, vaatimatonta, mutta ytimiin tunkevaa. Mikään ei välty hänen lahjomattomalta, säälimättömältä silmältä. [– –] Aiheet, ihmiset, koko tuo omituinen venäläinen ympäristö on meille valitettavasti liian tuntematonta, mutta kenties juuri senvuoksi sitä mieltäkiinnittävämpää. Tšehovin erinomaisella opastuksella meillä on tilaisuus täyttää ainakin eräitä aukkoja tuossa sielullisessa kehityksessämme. [– –] Ne ovat nykyaikaisen novellikirjallisuuden helmiä, jotka eivät liian aikaiseen ole tulleet suomalaisen kirjallisuuteen liitetyiksi.”
- 107 Osoituksena siitä, että Leino (1913, 6) todella seurasi tarkkaan venäläistä kirjallisuutta mainittakoon seuraava kohta Teemun pakinasta: ”Venäläinen kirjallisuus onkin meidän käänöskirjallisuudessamme varsin runsaasti edustettu. Pushkinin, Lermontovin, Gogolin, Turgenjevin, Dostojevskin, Tolstoin, Gorjkin, Tšehovin, Andrejevin y. m. teokset ovat levittäneet venäläisen pään ja sydämen tuntemusta meillä mitä laajimpiin piireihin, liittäen meitä suuren ja loistavan venäläisen kirjallisuuden kautta slaavilaisen maailman parhaisiin pyrkimyksiin paljon lähemmin kuin sitä olisivat voineet tehdä mitkään viralliset aloitteet tai pakkotoimenpiteet.”
- 108 Leino 1978, 299. Eino Leino luonnehtii Tolstoita nekrologissaan seuraavasti: ”Kuten kaikki suuret ja suurimmat henget, oli Tolstoi maailmankansalainen. Ihmisyyksensä oli hänen isänmaansa, kansallisuutensa vain kahle, joka esti ihmisiä veljiksi ja sisariksi tule-
masta. Kuitenkin hän on meille slaavilaisen hengen korkein ilmestysmuoto, venäläinen kansansielu väkevimmässä, ylevimmässä muodossaan. Hänen laitansa on siinä suhteessa sama kuin Goethen, kuin Ibsenin. Kumpikin olivat maailmankansalaisia. Kumpikin edustaa meille kuitenkin juuri oman kansallisuutensa sisintä olemusta, Goethe saksalaisen, Ibsen norjalaisen. Mitä korkeampi latva, sen syvemmät juuret. Kaikki virrat vierivät mereen ja kaikki kansallinen pyrkii inhimilliseen.” (Leino 1978, 296.)
- 109 Suomi 1969, 154–155.
- 110 Mainittakoon, että Eino Leino oli aikaisemmin suomentanut kotimaisen kirjallisuuden ehkä ensimmäisen venäläisfantasian, Runebergin *Nadeschdan* (Runeberg 1903). Runoelman venäläisvaikutteista ks. Enkvist 1930.
- 111 Saarimaa 1913, 733.
- 112 Nuorena kuolleen Onni Muusarin venäläisen taiteen tuntemuksesta kielii myös J. V. Calamniuksen *Taivalkosken* vuoden 1918 uusintapainoksen kansikuva, joka mukaillee Ilja Repinin maalausta *Kakoi prostor* vuodelta 1903.
- 113 Lehtonen ei tietävästi osannut venäjää, vaikka oli sitä muiden lailla koulussa opiskellut (Tarkka 2009, 295) ja vieläpä samojen opettajien ohjauksessa Savonlinnassa ja Helsingissä kuin Eino Kalima (1962, 262). Kymmenlukua käsittelevässä aateromaanissaan *Punainen mies* Lehtonen (1925, 6) kuvaa aikakaudelle tyypillistä tilannetta, kun kirjan päähenkilö Isidor Tistelberg ”ei enää yhtään ymmärtänyt” samassa junanvaunussa matkaavien venäläisssotilaiden kieltä, ”niin taitavasti oli tarmokas panslavistinen venäjänkielenopettaja Bobrikoffin aikoina päättänyt hänenkin päähänsä venäjää.” Tästä huolimatta Viljo Kojo (1925, 13) kirjoitti *Punaisen miehen* arvostelussaan, että ”Isidor Tistelberg on henkistä sukua enemmän itään kuin länteen päin. Hänen mietiskelynsä

- ja hänen mystilliset tuntemuksensa ja elämyksensä ovat toisenlaisia kuin skandinaviaisten, toisenlaisia kuin saksalaisten, eikä niitä voi ollenkaan verrata ranskalaisen sieluelämän selkeyteen. Hän on epäilijä, mutta samalla uskovainen, hän kehittyy raskaasti, tietämättä itsekään minkä tähden tai millaiseksi. Eikä hän välitä seurauksista, vaan pitää syitä paljon tärkeämpinä: seuraukset, mitä niistä; syyt, alkusyyt, ne jäävät sieluun lähtemättöminä, niitä emme edes voi sovittaa, sillä ne ovat ulkopuolellamme, ne eivät riipu tahdostamme, eivät välitä elämämme nuhteettomuudesta, vaan ovat sokeana kohtalonamme.”
- 114 Lehtonen 1909, 5. Toisaalla Lehtonen (1910, 4) luonnehtii mainittujen teosten tekijöitä seuraavasti: ”epikuroslais-romantikko Gorjki [– –] ja hänen mystiikkaan ja symboliikkaan takertunut oppilaansa Andrejev.”
- 115 Tuulio 1963, 362
- 116 Lehtonen 1917, 57.
- 117 *Ajassa* esiteltiinkin *Valvojaa* monin verroin enemmän juuri saksalaista kirjallisuutta (Krogerus 1992, 51).
- 118 Lindsten 1977, 53.
- 119 Mainittakoon, että myös toinen vallankumouksellisia piirejä lähellä oleva kirjailija Konrad Lehtimäki oli mitä suurimmassa määrin venäläisen kirjallisuuden vaikutuspiirissä. Ilmari Kianto (1911, 69) kirjoitti Lehtimäen *Rotkoista*-esikoisnovellikokeelman arvostelussaan seuraavasti: ”Nuorella kirjailijalla on kaksi hyvää ominaisuutta: vallankumouksellinen järki ja hellä sydän, sentähden hänen kirjansa yhtäkaa hirvittää ja herpaisee. Hänen kertomatapansa lähentelee nykypäiväisiä venäläisiä kirjailijoita, joilta hän on saanut ehkä liiankin tuntuja sysäyksiä. Se mikä kirjassa on slaavilaista, on mielestäni mainiota, mikä taas on suomalaista hentomielistä, vaikuttaa imelästi.”
- 120 Pesonen 1991, 140–142.
- 121 Ks. Hautala 2021, 387–388.
- 122 Ks. esim. Untolan (1908, 2) kirjoitus vanhasuomalaisessa *Satakunnassa*, jonka ajatus toistuu Rantamalalla (1909, 216) *Harhamassa*.
- 123 Ks. myös Maiju Lassilan (1912) venäläisnovelli ”Kaksi lääkäriä”.
- 124 Lassila 1915, 23.
- 125 Ropotti ei myöskään ole pietarin- tai inkerinsuomalainen vaan vastikään rajan takaa saapunut kantasuomalainen. Itäsuomalainen sukunimi Ropotti tulee kuitenkin venäjän sanasta *rabota*, joka tarkoittaa työtä. (Nissilä 1975, 197.)
- 126 Lassila 1915, 88. Kenraalikuvernöörin propagandalehti *Suomen Sanomat* valitti ryssitellystä jo 1901 (Suomalainen maamies 1901, 4), mutta vielä esimerkiksi Arvid Järnefeltin (1909, 444) romaanissa *Veneh’jalaiset* ryssä ja venäläinen ovat lähinnä eestiläiseen ja virolaiseen rinnastettavia neutraaleja synonyymejä.
- 127 Elsa Erho (1957, 73) on arvellut Lassilan paljon käyttämän koomisen toiston periytyvän Gogolilta ja Dostojevskilta.
- 128 Lassila 1915, 89.
- 129 Mp.
- 130 *Ajan* yleisesti ottaen myönteisestä suhtautumisesta Maiju Lassilaan ks. Krogerus 1992, 70–77.
- 131 Ks. Pesonen 1991, 134; Huttunen 2021, 139–142.

- 132 Vladimir Smirnoffista ks. Pylsyn ja Sobolevin luku tässä kirjassa. Ks. myös Hakkarainen 2011, 15.
- 133 *Valvoja* 9/1908, 558. Ks. myös ruotsalaisen slavistin Alfred Jensenin (1912) kattava, mutta samanhenkinen katsaus ”Nyaste strömningar i den ryska vitterheten”.
- 134 *Satakunnan Sanomat* 4.8.1912, 2.
- 135 Ks. Krogerus 1992, 59–97.
- 136 Saxén 1902.
- 137 Brjusov 1910, 819–820.
- 138 Pesonen 1991, 137.
- 139 *Aamulehti* 4.3.1917, 1.
- 140 Ks. Hellman 2012; Pesonen 1991, 132. Esimerkiksi Koskenniemi (1908b, 238) kirjoitti: ”Näytelmässään *Ihmisen elämä* on Leonid Andrejev, niinkuin niin moni ajan hengistä ennen häntä, heittäytynyt symbolismin syyliin. Hän on hylännyt realistisen elämän- ja ihmiskuvauksen ja tullut kaikelle elämälle ja kaikille ihmisille yhteisiin tyypillisiin abstraksioihin.”
- 141 Mihail Artsybaševin tunnetuin teos, romaani *Sanin* (1907), ilmestyi suomeksi jatkokertomuksena *Karjalan Aamulehdessä* vuonna 1921. Romaanin kääntäjänä toimi ilmeisesti lehdessä 1920–1924 työskennellyt inkerinsuomalainen sanomalehtimies Aapo Vesikko, joka suomensi myös Artsybaševin näytelmän *Viholliset* vuonna 1924.
- 142 Brjusov 1917.
- 143 Nurmi 1918, 4.
- 144 Huttunen 2021, 141–142. Kuten tunnettua, Kyösti Wilkuna ja T. T. Kaila olivat muiden muassa todistamassa Untolan viimeistä matkaa. Ks. Lindsten 1977, 246–263.
- 145 H[eiikkinen] 1918, 438. Sologubin teokseen viitataan suoraan Joel Lehtosen (1933, 259) viimeiseksi jääneessä romaanissa *Henkien taistelu*, jossa henkilöahmo Jalo Julku käyttäytyy kovin sologubmaisesti: ”Ja niin kuin henkilöt Sologubin romaanissa *Riivattu*, jonka hän ehkä tunsu, ryhtyi hän heti toimeen: repäisi tapetin auki vanhan raon reunasta, jossa näkyi luteen jälkiä, ja veteli siitä irti liuskan aina Leninin kuvasta yökaappiin asti, ja sylkäisi seinälle.” Myöhemmissä kirjeessään Anna-Maria Tallgrenille Lehtonen (1983, 336) totesikin liikkuneensa venäläisten kertojien ”laajoissa mainingeissa” ainakin *Putkinotkosta* lähtien.
- 146 Jänis – Pesonen 2007, 194.
- 147 Aspelin-Haapkylä 1910a, 887.
- 148 Lehtonen (1910, 5.) kirjoittaa: ”Eiköhän muuten joku kustantajistamme voisi nyt, kun venäläistä kirjallisuutta aletaan yhä enemmän kielellemme kääntää ja käännetään tavalisesti hyvin sattumoisin valiten, tehdä yleisöllemme sitä laupeutta, että hankkisi sille jonkun rungon venäläisen kirjallisuuden ymmärtämiseksi? Miksei esim. Krapotkinin kirjallisuushistoriaa — se on lyhyt, kansantajuinen, mestarillinen keveän tyylinsä puolesta.”
- 149 Englanninkielinen alkuperäisteos *Russian Literature* on vuodelta 1905. Samaa lähdettä käytti ilmeisesti myös Maria Jotuni (1909, 688).
- 150 Brückner 1908.
- 151 Mikkola 1905, 531–617.
- 152 Teosta voidaan pitää Otavan vastineena WSOY:n vuosina 1906–1907 julkaisemalle Do-

- nald Mackenzie Wallacen tietoteokselle *Venäjä* (1877, 1905), jonka suomensivat Samuli Suomalainen ja hänen kollegansa Sortavalan seminaarista Oskar Hainari. Wallacen teos sivuaa venäläistä kirjallisuutta kuitenkin vain ohimennen.
- 153 *Karjala* 20.5.1917, 3.
- 154 Leino 1917, 1–2.
- 155 Aho 1898, 1–2.
- 156 Sarajas 1980, 61.
- 157 Oma lukunsa on miehisen lännen ja naisellisen idän vastakkainasettelu. Ks. esim. nimimerkki Viksarin eli Martti Haavion (1928, 228) pakina: ”Tolstoi nousi naisellisen, velton itämaan pohjalta; mutta hän oli mies, Lagerlöf kasvoi terveessä, miehisessä läntisen kulttuurin piirissä; mutta hän oli nainen. Kontrasti ympäristön kanssa muodostui kummassakin tapauksessa omalla tavallaan onnellisesti.”
- 158 Valkama 1970, 8. Ks. myös Sarajas 1980, 90–97.
- 159 Ks. myös Viljo Tarkiaisen hahmottelu venäläisestä draamasta (Mts. 189–190).
- 160 [Koskimies] 1918, 122. Ks. myös Sarajas 1968, 134–142. Samoin Koskenniemi luonnehtii kirjeessään Kalimalle L. Onervan runoutta ”kiimaiseksi, kaikkea muotoa [vaille olevaksi] ja loogillista selvyyttä kaipaavaksi geisha-runoudeksi” (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kirjekokoelma. Koskenniemen kirje Kalimalle 14.5.1911. Kirje 597:31:34). Ks. myös Viola Parente-Čapková:n luku tässä kirjassa.
- 161 Mainittakoon, että Rafael Koskimies (1975, 14) teki hyvin samansuuntaisen huomion katsauksessaan venäläiseen kirjallisuuteen.
- 162 Hella Wuolijoki (1945, 14) on muistellut hyvin toisenlaisesta asiayhteydestä käsin puoleraajat ylittävää ”mitä se meille kuuluu” -asennetta vuosisadan alun Suomessa: ”Englannissa kutsutaan tuota tunnettua omahyväisyyttä insularismiksi ja hieman hävetään sitä sivistyneissä piireissä; täällä se muodostui olosuhteitten pakosta ja Venäjän sortopolitiikan vuoksi isänmaalliseksi ja sangen lyhytnäköiseksi asenteeksi, joka kostautuu vielä tänäkin päivänä.”
- 163 Krogerus 1992, 51.
- 164 Mts. 66.
- 165 Kalima (1968, 84) itsekin toteaa muistelmiensa toisessa osassa 1920-luvusta kirjoittaessaan, että ”suhtautuminen kaikkeen venäläiseen oli suuressa osassa lehdistöä muutaman vuoden aikana paljon muuttunut.”
- 166 Sarajas 1968, 147–149. Aho (1918, 41) kirjoittaa: ”Venäjä on oleva vastedes niinkuin tähänkin saakka meille sitä, mitä Persia oli Kreikalle. En ole tähän saakka maksanut sitä käsitystä, että me olisimme, niinkuin me kehumme ja niinkuin meitä kehuaan, länsimaisen kulttuurin etuvartio itää kohti. Olen antanut m. m. heidän kirjallisuutensa vaikuttaa vaatimattomuuteeni.”
- 167 Karemaa 1998, 92–97.
- 168 Huugo Jalkanen julkaisi vuonna 1918 samannimisen artikkelin *Nyky aika*-lehden numerossa 16–17, jossa esitteli suurelta osin samat ajatukset, mutta ilman Koskenniemen ohjelmallisuutta.
- 169 Koskenniemi 1918, 138. Tällaista Tolstoin vastaista kirjoittelua edustaa myös esim. Juhani Siljon runo ”Nemesis”, alaotsikoltaan ”Jasnaja Poljanassa syksyllä 1917 (Tolstoin maatilaa hävitettäessä)” (Siljo 1918, 102).

170 Koskenniemi 1926, 10.

171 Dmitri Merežkovskin Dostojevskia Tolstoin kustannuksella ylistävä kirjoitus (1900–1901) herätti laajaa huomiota ja julkaistiin monilla Euroopan kielillä, mutta ei suomeksi. Eino Kalima syytti Koskenniemeä Merežkovskin vaikutuksesta jo alkuperäisen *Anna Kareninan* arvostelun ilmestyttyä 1912. Koskenniemi kiisti vaikutuksen, mutta myönsi tutustuneensa Merežkovskin kirjaan saksaksi. (SKS 597:31:43.) Mainittakoon, että juuri Merežkovski innoitti natsismin keskeisenä ideologina muistettua Arthur Moeller van den Bruckia toimittamaan Dostojevskin kootut teokset saksaksi vuosina 1905–1914, mikä tuskin jäi kielialuetta seuraavalta Koskenniemeltä huomaamatta. (Benoist 2012, 11.)

172 Koskenniemi 1927, 23.

173 Koskenniemi 1944, 3.

174 Mts. 4.

L. Onerva ja Venäjä

Viola Parente-Čapková

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

Kun puhutaan L. Onervan (Hilja Onerva Lehtinen) mielenkiinnon kohteista, Venäjä ja venäläinen kulttuuri eivät välttämättä tule ensimmäisinä mieleen. Kuitenkin hänen tuotannostaan löytyy tärkeitä Venäjää ja venäläisyyttä käsitteleviä mainintoja, juonia ja motiiveja, mikä onkin odotettavaa, sillä hänen varttuessaan Suomi oli vielä osa Venäjää. Suomen itsenäistyessä L. Onerva oli 35-vuotias. Hän myös seurasi venäläistä aikalaiskulttuuria, mistä osoituksena on esimerkiksi hänen kirjoittamansa arvio Nikolai Jevreinovin näytelmästä.¹ Tässä luvussa tarkastelen L. Onervan suhteita venäläiseen kulttuuriin ja sen välittäjiin Suomessa sekä venäläisyyden representaatioita hänen teoksissaan. Lopuksi luon katsauksen L. Onervan tuotannon vastaanottoon Venäjällä.²

Suhteet venäläisen kulttuurin välittäjiin

L. Onerva tunsu monia kulttuurialan toimijoita, joilla oli tiiviit suhteet Venäjään. Hänen läheisiin ystäviinsä kuului Lempi Tukiainen, joka valmistui venäjän kielen maisteriksi vuonna 1908. Tukiainen sai Venäjällä oleskeluun erityisen kanslerin apurahan kesäksi 1910, jolloin hän kävi Jasnaja Poljanassa tapaamassa Leo Tolstoita.³ Suomalaisen Kirjallisuus-

den Seuran arkistosta löytyy Lempi Tukiaisen kirjeitä ja kortteja L. Onervalle 1900-luvun ensimmäisiltä vuosilta. Niistä käy ilmi, miten Tukiainen ihaili suuresti nuorta Onervaa ja piti tätä omana esikuvanaan. Jotkut kortit ovat Pietarin Pulkovosta eli Pulkkalasta. ”Täällä suuressa pääkaupungissamme vihdoinkin ihailemassa komeata ja uljasta elämää”, kirjoittaa Tukiainen L. Onervalle Pietarista Pariisiin marraskuussa 1904.⁴ Samassa kokoelmassa on myös L. Onervan oma – ilmeisesti lähettämättä jäänyt – kortti Lempi Tukiaiselle Pariisista Helsinkiin, missä kirjailija pyytää Tukiaista lähettämään *Helsingin Sanomien* Werner Söderhjelmin arvostelun hänen *Sekasointuja*-runokokoelmastaan.⁵ Naiset pysyivät ystävänä läpi elämän, kuten Anna Kortelainen on todennut L. Onervan arkistosta tekemiensä löytöjen perusteella.⁶

L. Onervan kirjeenvaihdosta käy ilmi myös hänen venäjän taitonsa, mikä näkyy myös hänen koulutodistuksestaan.⁷ Hän muisteli haastatteluisaan venäjän opintojaan, varsinkin opettajaansa, ”herttaista ja kilttiä” professori J. J. Mikkolaa.⁸ L. Onerva on jopa kertonut toimineensa venäjän kielen opettajana ja saaneensa näin ”mahdollisuuden matkustaa Pietariin”.⁹

Pariisin-oleskelunsa aikana syksyllä 1904 Onerva ”sai seurustella venäläisten ylioppilaisneitiensä kanssa” ja puhua ennen kaikkea ranskaa.¹⁰ Hän kuitenkin ystävystyi myös venäläisen opiskelijan Georges Gatcheffin kanssa, joka kirjoitti hänelle myöhemmin ranskaksi, mutta joskus hän liitti loppuun venäjänkielisen lauseen tai tervehdyksen, kuten ”Pour souvenir et за взаимната симпатия”.¹¹ Anna Kortelaisen mukaan ”Onerva on tainnut tehdä Gatcheffiin vaikutuksen itsenäisenä suomalaisena naisena, ja Gatcheff lienee kuulunut kotimaansa vallankumouksellisiin, sillä tammikuussa 1905 hän lähetti Onervalle Louise Michel -aiheisen postikortin”.¹² Gatcheff viipyi Ranskassa L. Onervaa pitempään, sillä hän on vielä kesällä 1905 lähettänyt Onervalle kortin Pariisista Kotkaan.¹³

Kokoelmassa on myös yksi venäjänkielinen kortti, ja se tiettyjen muiden korttien ohella muistuttaa siitä, että Suomi oli 1900-luvun alussa osa Venäjää: Münchenistä ja Wienistä lähetetyissä korteissa lukee ”Via St Petersburg”. L. Onervan saamista kirjeistä löytyy myös vuoden 1918 kirje Ida Pekarilta, jolta ilmestyi myöhemmin suomennos Dosto-

jevskin *Riivaajista*. Kirjeessä Pekari vakuuttaa kirjailijalle, että ”venäläisellä kirjallisuudella olisi suomalaisille paljon annettavaa”. Kaikki lännestä tuleva otetaan hänen mukaansa Suomessa ”avosylin vastaan”, kun taas idästä tulevaa hengen rikkautta ei osata arvostaa. Pekari toteaa, että kirjoittamansa perusteella L. Onerva ”tuntee ’slaavilaista henkeä’ ja venäläistä elämänmenoa hyvin syvällisesti”. Hän ehdottaa, että Dostojevskin suomentaminen voitaisiin tehdä yhteistyönä – Pekari venäjää osaavana, L. Onerva ”tulkitsemiskykyisenä”.¹⁴

L. Onerva oli tuolloin kääntänyt jo venäläistä runoutta, nimittäin Puškinin runon ”Vangittu kotka” (”Uzник”), joka ilmestyi toukokuussa 1917 Eino Leinon päätoimittamassa *Sunnuntai*-lehdessä, missä Onerva itse toimi toimitussihteerinä ja monipuolisena avustajana.

Vangittu kotka.
(Pushkin.)

Oon kahlittu häkkiin ma katvehiseen,
nuor kotka, mi luotu oon vapauteen.
Tuoll’ ankea veljyt viittovi luo;
hän murheisna kutsunsa kaikua suo,
ja eessänsä eine on koskematon:
suur kaiho ja kaipaus rinnassa on.

Tuot’ ääntä, mi kutsuu, jos seurata vois!
Se pyytää, se vaatii: Pois, kauaksi pois!
Sa valtias ilman, jo lentohon käy!
Missä usvihin tunturit himmentäy,
missä’ aavojen tuuli vie viestiä veen,
pois sinne, pois sinne, ah vapauteen!¹⁵

Pekarin havainnot L. Onervan ”slaavilaisen hengen” ja venäläisen elämänmenon tuntemisesta ovat kiinnostavia. L. Onerva tosiaan kirjoitti proosateoksissaan Venäjästä sekä venäläisyydestä, ja hän käsittelee hyvin monipuolisesti niihin liittyvää tunteiden, arvojen ja ennakkoluulojen vyyhteä. Nämä aiheet ovat etusijalla novellissa ”Manja Pavlovna” novel-

likokoelmasta *Murtoviivoja* (1909) sekä romaanissa *Yksinäisiä* (1917). Venäläisyys ja Venäjä ovat läsnä myös novellikatkelmassa ”Väärinpe-laaja” kokoelmasta *Salainen syy*, ja Venäjän vallankumous mainitaan L. Onervan ainoassa kokoillan näytelmässä *Syyttäjät* (molemmat 1923).

Uusi nainen, vallankumous, Nietzsche ja konfluenssi

L. Onerva on voinut saada inspiraatiota vuonna 1909 julkaistuun novelliinsa ”Manja Pavlovna” monesta eri lähteestä. Yksi niistä on hyvin voinut olla ystävyys Gatcheffin kanssa ja siitä kumpuava venäläisranskalainen kytkös. Novellin keskiössä ovat mies ja nainen, kaksi venäläistä vallankumouksellista, ruhtinatar Manja Pavlovna ja Dimitri Miljukoff. Nimien valinta herättää heti lukijan huomion. ”Manja” on nimen ”Marija” kansanomainen muoto, joka assosioituu talonpoikaistytön nimitykseen eikä suinkaan ruhtinattaren nimeen. Epävirallisen puhuttelu-muodon ”Manja” epätavallinen käyttö yhdessä virallisemmän isännimen kanssa lisää ylevyyden vaikutelmaa, mutta kuulostaa perin oudolta. Lukijalle jää tulkittavaksi, onko tämä nimi tahallinen oksymoron, onko sillä esimerkiksi tarkoitus viitata päähenkilön sisäiseen ristiriitaisuuteen.

Manja-muoto voi intertekstuaalisesti olla Marija-nimen muunnelmana alluusio Anastasia Verbitskajan romaaniin *Onnen avaimet* (*Kljutši ššastja*, 1908–1913), jonka ”uusi nainen” -tyyppistä Marija-päähenkilöä kutsutaan Manjaksi. Mitä taas tulee isännimeen, niin Nikolai *Tšernyševskin* kuuluisan emansipaatoromaanin *Mitä tehdä?* (1863, *Tšto delat?*) päähenkilö on nimeltään Vera Pavlovna. Yhtä kiinnostava on Miljukoff-nimen tausta. Sukunimessä resonoi venäläisen poliitikon Pavel Miljukovin nimi, joka oli L. Onervalle varmasti tuttu. Miljukov matkusteli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa paljon ulkomailla, muun muassa Pariisissa, kirjoitti maanalaisiin lehtiin ja edisti kansan vapauden asiaa. Ranskaan hän palasi 1920-luvun alussa ja eli siellä elämänsä viimeiset 20 vuotta.¹⁶

”Manja Pavlovna” -novellin ytimessä on Pariisissa tapahtuva kohtaaminen Manjan ja Dimitrin välillä. Molemmat ovat vallankumousta suunnittelevia kansanjohtajia, jotka ovat eläneet vapaassa suhteessa kaksi vuotta,

Manja toki valeidentiteetin suojissa. Manja haluaa takaisin Venäjälle, vaikka tietää tulevansa siellä pidätetyksi. Hän ei voi antaa Dimitrille anteeksi sitä, että tämä on pettänyt häntä toisen naisen kanssa. Dimitri väittää, että hän sortui syntiin, koska hänen ”pimeä puolensa” vaati jotain, mitä hän ei voinut pyytää Manjalta, joka on ylhäinen ja ylevä.

Dimitrin oli ”pakko” mennä ”kansan naisiin”: ”En olisi sietänyt sinun silmäsi itsetiedottoman hulluuden hetkenä. Olisin hävennyt. Sinä et olenkaan aavista, miten raakoja ja villiä mielihaluja kansanlapsen povessa voi elää, sinä, joka olet niin hieno ja ylhäis-sukuinen ja viljelty.”¹⁷ Rahvas eli kansa, johon Dimitri samastuu, näyttäytyy ”ala-arvoisena rotuna”, ”luonnon lapsina”, se on alkeellinen ja raaka, mutta siinä on ”sitkeää ainetta”, joka puuttuu aatelistolta. Manja sen sijaan on Dimitrin mielestä ”niin puhdas ja kylmä, niin korkea ja viisas”; Dimitri puhuu myös hänen kauneudestaan ja pyhydestään.¹⁸

Melodramaattisesta tekstistä löytyy koko lailla stereotypioita, jotka liittyvät 1800- ja 1900-luvun vaihteen keskusteluihin kansan, etnisyyden sekä sukupuolten ”luonteesta”. Kansassa on mukana toisaalta alkukantaisuutta, ”barbarismia”, degeneraatiota ja toisaalta elinvoimaa ja tulevaisuuden lupausta.¹⁹ Dimitri identifioituu kansaan, joka nähdään kehittymättömänä lapsena, kun taas Manja on paitsi ylevä, myös järkävä ja viisas: ”Me olemme lapsia kaikki! [– –] Sinä olet ainoa kylmä ja viisas ja hyväpäinen meidän joukossamme, ja sinäkin olet nainen.”²⁰ Kuvitelma Manjasta muiden äitinä taas viittaa Madonnaan, ja Manjan viisauden ylistys taas muistuttaa venäläisestä Sofia-myytistä, joka kehittyi ajatuksesta Pyhästä Sofiasta Kristuksen jumalallisen viisauden kantajana. Venäläiset symbolistit (esimerkiksi Vladimir Solovjov ja Aleksandr Blok) samastivat Neitsyt Marian ja Sofian: ikuisesta naisellisuudesta ja jumalallisen viisauden ilmentymästä rakentuu täydellinen ja ihanteellinen naiseuden ikoni.²¹

Manja itse korostaa sitä, että hän on ruhtinatar, joka ei voi koskaan ”tulla vaihdetuksi” rahvaaseen.²² Näin ajalle tyypilliset stereotypiat, joiden mukaan myös nainen samastettiin lapsen ja nähtiin kehittymättömänä, aikuisen miehen johtamista kaipaavana olentona, eivät päde häneen. Novellin maailmassa Manjan aristokraattinen asema näyttäytyy ratkaisevana. ”Rahvaan naisille” sallitaan kuitenkin Dimitrin

mainitsema ”eläimellinen puoli”, joka näyttää olevan Manjalta kielletty. Kuten useat muut L. Onervan naishenkilöhahmot, Manja nauttii hetkittäin siitä, että hänet liitetään erilaisiin idoleihin Madonnasta ja Sofiasta vallankumoukselliseen pyhän neitsyen hahmoon ja *femme fataleen*. Samalla hän kuitenkin kärsii siitä ja vastustaa Dmitrin lausumia stereotyyppioihin perustuvia luonnehdintoja, kun hän sanoo: ”Älä kut-su sitä yöpuoleksi tai eläimellisyydeksi, se on ainoastaan pahoin pidelty elämän-rakkaus” [– –] Älä puhu päivästä ja yöstä, valosta ja pimeästä... [– –] Minähän en ole mikään aivokummitus minäkään, en mikään pelkkä pyörivä pää, minä olen elävä ihminen, jossa on kaikki, kaikki!”²³

Manjan repliikeissä kuuluu nietzscheläinen yli-ihmisen ääni, tässä toki naisen hahmossa, kuten useassakin L. Onervan varhaisteoksissa. Manja haluaa olla ”kaikki” ja saada ”kaiken”. Toisin kuin joissakin muissa L. Onervan novelleissa, ”Manja Pavlovnassa” ei mainita suoraan ajatuksia apollonisesta ja dionyysisestä, mutta ne ovat selvästi Manjan repliikkien takana. Dimitrin uskottomuus ja haluttomuus antaa Manjalle tämän kaipaamaa ”kaikkea” näyttäytyy anteeksiantamattomana loukkauksena kristillisen ja porvarillisen moraalin halveksunnan valossa. Manja paljastaa, että hänen roolinsa ”vallankumouksellisena madonna” riippuu niin paljon hänen rakkaudestaan Dimitriin, että hän on nyt päättänyt hylätä koko vallankumouksen idean ja palata Venäjälle. Vaikka hänet vangittaisiin, hän palaisi muista riippumattomana ruhtinattarena ja saisi ylpeytensä takaisin.

Novellin venäläinen tausta näyttää palvelevan pitkälti novellissa käsitellyjä aatteita. Korostetut erot – Manjan aatelisuus ja rahvaan ”alkeellisuus” ja alkukantainen ”raakuus” sekä Manjan tapa samanaikaisesti sekä vierastaa että romantisoida Venäjän kansaa – antavat lisäksi mahdollisuuden kärjistää asioita tavalla, joka ei olisi mahdollinen, jos henkilö-hahmot olisivat suomalaisia. Myös melodramaattinen vahvojen tunteiden korostuminen sekä venäläisen temperamentin yhdistyminen vallankumoukseen kuuluvat venäläisyyden representaatioiden stereotyyppioihin.²⁴ Siitä huolimatta Manja Pavlovna on kiinnostava henkilö-hahmo. Vaikka hän kierrättää repliikeissään monta stereotyyppiä, hän itse protestoi stereotyyppisointia vastaan halutessaan tulla ymmärretyksi kaikessa ristiriitaisuudessaan ja kompleksisuudessaan. Hän toimii iro-

nisena peilinä monen 1900-luvun alun suomalaiskirjailijan kuvaamille yksiulotteisille naisahmoille.²⁵

Se, että Manja Pavlovnan henkilöhahmo muistuttaa venäläisen kirjailijan Anastasia Verbitskajan teosten naispäähenkilöitä, voidaan nähdä tietynä konfluenssina. Konfluenssilla tarkoitetaan tapauksia, jolloin (nais)kirjailijat kirjoittivat suurin piirtein samaan aikaan eri maissa, olivat kiinnostuneita samoista naisen elämään liittyvistä aiheista ja käyttivät samantyyppisiä juonikuvioita, ilmaisumuotoja tai muita taiteellisia ratkaisuja.²⁶ L. Onerva ja Anastasia Verbitskaja eivät mitä todennäköisimmin olleet tietoisia toistensa tuotannosta, mutta he olivat molemmat kiinnostuneita ”uuteen naiseen” liittyvästä keskustelusta ja muista nykynaisen kuvaan ja emansipaatioon liittyvistä aiheista. Molemmat olivat kiinnostuneita myös Nietzscheen ajattelusta ja siitä, mitä mahdollisuuksia se antoi naisille. He kirjoittivat aateromaaneja, joissa he kommentoivat – pääasiallisesti naisen näkökulmasta – ajalle tyypillisiä kysymyksiä ja aatevirtauksia, kuten nationalismia, taiteilijaroolia, sosiaalidarwinismia.²⁷ On kiinnostavaa, että vaikka näiden kirjailijoiden teokset täyttävät aateromaanin määritelmän, niitä ei luettu sellaisina. Esimerkiksi L. Onervan *Yksinäisiä*-romaanin on leimattu *roman conversantiksi* eli lähinnä pitkistä keskusteluista koostuvaksi romaaniksi ja Verbitskajan teoksia taas lähinnä viihteeksi. L. Onervan emotionaalisesti ladattu tyyli, tapa käsitellä ajankohtaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä ja aatteita on usein lähellä Verbitskajan tyyliä.²⁸

Venäläisyyden representaatioita *Yksinäisiä*-romaanissa

L. Onervan kirjoittama venäläisyys asettuu hänen *Yksinäisiä*-romaanissaan (1917) mielenkiintoiseen ja hyvin ristiriitaiseen suhteeseen suomalaisuuteen ja suomenruotsalaisuuteen nähden, mutta myös virolaisuuteen ja osittain saamelaisuuteen. Romaanin keskiössä on joukko henkilöhahmoja. Hahmoja seurataan läpi teoksen, joka koostuu lähinnä henkilöhahmojen keskusteluista ja muutamasta päiväkirjaosiesta. Diegeettistä kerrontaa on hyvin vähän, ja mimeettinen ”näyttäminen” korostaa romaanin moniäänisyyttä, kun jokaisen henkilöhahmon ääni välittyy

suoraan, dialogin tai päiväkirjamerkinnän muodossa. Näin L. Onerva työstää *roman conversant* -genreä, josta puhuttiin teoksen vastaanotossa.²⁹ Henkilöhahmot pohtivat monia 1900-luvun alkupuolella pinnalla olevia aatteita ja keskustelun aiheita, joista toiset ovat kansainvälisiä (esimerkiksi sota, pasifismi, tolstoilaisuus, sosialismi, vallankumous, uskonto ja teosofia), toiset taas liittyvät Suomen kansallisprojektiin, isänmaallisuuteen ja Suomen mahdolliseen itsenäisyyteen.

L. Onervalle tyypilliseen tapaan romaanissa esiintyy muutama vahva naisahmo. Jokainen heistä on omalla tavallaan uusi nainen,³⁰ joka etsii identiteettiään uudenlaisessa maailmassa, joka tarjoaa naisille aiempaa enemmän mahdollisuuksia. Venäläisyyden representaatioita ajatellen kiinnostavin henkilöhahmo on Vera Soroinen, jonka isä on ”Suomen kansallisorunoilija” Oula Kuutti ja äiti on venäläinen Varvara-niminen nainen. Oulaa paitsi pilkataan saamelaistaustansa takia myös häpäistään julkisesti, koska hän on nainut ”venakon” ja meneillään on pahimmat sortovuodet.³¹ Oulan äänekkäimpiin arvostelijoihin kuuluu konservatiivisen puolueen johtaja, tohtori Pentti Linna, joka ilmaisee vihaansa Venäjää ja venäläisyyttä kohtaan useissa keskusteluissa sisarensa, edistyksellisen ja emansipoituneen Kaarina Linnan kanssa. Kaarina yrittää puolustaa venäläisten ihmisyyttä, mihin Pentti vastaa halveksivasti pilkkaamalla ”naisten veljestyksiä”, jotka saavat Suomen naiset seurustelemaan venäläisten miesten kanssa, vaikka nämä ovat ”pahempia kuin elukat”.³² Kaikkein eniten hän vastustaa venäläisten tuloa Suomeen:

Jos minusta riippuisi, en antaisi asuntoa yhdellekään venäläiselle, en oikeuksia minkäänlaisia, en sallisi näyttelijäin enkä soitto- ja laulutaiteilijain esiintyä, en kauppiaiden tehdä kauppaa, kieltäisin heiltä yleisön. Sillä mitä parempana heitä täällä pidetään, sitä enemmän heitä tänne tulvii. Meitä suomalaisia saa pian enää hakemalla hakea joukosta. Me hukumme ryssiin. Minkä kurjan näyn tarjoakaan jo Suomen pääkaupunki siinä suhteessa. Miten riipoo korvia ja sydäntä tuo slaavilaisen kielen yhä paisuva sorina.³³

Pentti käyttää muukalaisvihalle tyypillisiä kuvakielisiä ja retorisia keinoja kuten tulvan ja hukkumisen metaforaa sekä vieraan kielen ääntämis-

tavan halventamista. Eniten hän on kuitenkin huolissaan suomalaisen ”rodun” puhtaudesta: ”Meidän velvollisuutemme on, muodostuivat meidän valtiolliset olosuhteemme millaisiksi tahansa, pitää rotumme mahdollisimman puhtaana. Muuten me sulaudumme, joudumme tuon suuren jättiläishirviön poljettavaksi [– –].”³⁴ Jättiläisen tai elefantin tallaamaksi tulemisen metafora esiintyy Pentin puheessa toistuvasti eikä venäläinen voi hänen mielestään koskaan olla suomalaisen ystävä: ”[– –] hän on vihollinen meille sittenkin! [– –] Hän on liian lähellä, liian suuri, elefanti, joka tallaa meidät, ainainen vaara.”³⁵

Isänmaan asialle omistautunutta Penttiä kuvataan perinteisenä patriarkkana, mutta myös tekopyhänä irstailijana, jolla on useita avioliiton ulkopuolisia suhteita. Kaarina muistuttaakin veljeään siitä, miten ”Suomen miehet aina ovat hyvinkin läheltä ihastelleet venäläisiä naisia, irrallisesti ja edesvastuuttomasti”; hän puhuu venäläisistä näyttelijättäristä, laulajattarista ja upseerirouvista. ”Mutta mies kulkee seurauksista vapaana.”³⁶ Tässä yhteydessä Pentin huoli rodun puhtaudesta näyttäytyy ironisessa valossa, samoin kuin kiihko, jolla hän saarnaa ”seka-avioliittoja” vastaan:

Ja jos me lisäksi sekoitumme heihin, niin mitä ryhtiä on meissä enää! Tuo ristisiitos ei ole sitäpaitsi rotuhygienian kannalta ollenkaan edullinen. Se vie degeneratsiooniin, suvun rappeutumiseen. [– –] Sikiöistä tulee velttoja, nautinnonhimoisia, petollisia, passiivisia, ryhdittömiä olentoja, juurettomia raukkoja; effemineerattu rotu siitä tulee. Venäjällä vallitsee naisellinen prinssiippi, miehissäkin. [– –] Jos minusta riippuisi, surmauttaisin kaikki tuon slaavilais-suomalaisen sekarodun sikiöt!³⁷

Pentin ”rotuhygienian” puolustukseen sisältyvä ajatus venäläisen rodun ”naisellisesta luonteesta” kuului 1900-luvun alussa vakiintuneeseen tapaan toiseuttaa venäläisiä ja Venäjää³⁸ samoin kuin juutalaisuutta ja ”itämaisyyttä”.³⁹ Näin henkilöhahmojen venäläisyyteen kantaa ottavat repliikit asettuvat laajempaan kontekstiin.⁴⁰ Venäjä nähdään samaan aikaan sekä imperialistisena moolokkina ja sortajana että ala-arvoisena ja arvaamattomana toisena.

Venäläisyyttä ja varsinkin sekarotuisuutta koskevien puheenvuorojen yhteydessä teoksen merkittävin henkilöahmo on aiemmin mainittu Vera Soroinen. Hänessä yhdistyy erilaisia ristiriitaisia diskursseja paitsi venäläisyydestä myös käänteisesti suomalaisuudesta. Hän kärsii äitinsä kuolemasta, josta hän syyttää Pentti Linnaa, vanhempinsa ”häpäisijää”. Vera on kasvanut Suomessa ja ymmärtää ”Suomi-patriotismin”, muttei kuitenkaan omien sanojensa mukaan pystyisi olemaan ”Suomi-sankari”. Hän muistaa oleskelunsa Venäjällä ja suhtautuu Venäjään ylenpalttisella kiihkolla, jossa on tilaa myös romantisoidulle venäläiselle vallankumouksellisuudelle. Tällä kertaa ihastuksen kohde on Veran Moskovassa tapaama nuori venäläinen ylioppilas Ilja Ivanoff: ”vallankumouksellinen ja muutakin, sellainen ihana, hehkuva unelmoija. Kansojen veljeydestä, ihmisyydestä hän puhui usein. Ja hän aikoi ampua keisareita ja tyraneja!”⁴¹

Vera kärsii suomalaisten halveksunnasta Venäjää kohtaan. Omissa puolustuspuheissaan hän kuitenkin mystifioi Venäjää yhtä paljon kuin Pentti Linna, vaikka suhtautuukin venäläisyyteen positiivisesti:

Miksi, oh, miksi täällä Venäjää halvennetaan, sen vuoksi että se on onneton! Miksi nauretaan sen rappeutumiselle, kun se vasta hieroo unta silmistään! [– –] Lienenkö sitten hirviö vai ainoastaan perikatoon tuomittu olento, kirouksen alainen kuten suuri ihana äidinmaani, mutta minä rakastan Venäjää, tällaisenakin, onnettomana, kurjana, rakastan sitä koko sielustani, sen haisevia, mätäneviä pyhäinkuvia, sen likaisia kyliä, sen hukkaan menevää, pursuaavaa hedelmällisyyttä, sen ikuista unta ja sen valtavaa heräämistä, vallankumousta – ja noita harmaita pikku sotilaita, vanhaa ja uutta Venäjää!⁴²

Venäjän feminiinisyys on tässä hyvin erilaista kuin Pentti Linnan halventavissa ja toiseuttavissa repliikeissä. Veralle Suomi on kirjaimellisesti isänmaa ja Venäjä taas äidinmaa, mistä hänen rakastettu äitinsä oli koitoisin; hän puhuukin toistuvasti ”äitini maasta, pyhästä Venäjästä”.⁴³ Hänen sanoissaan kuuluu myös venäläisen messianismin ja slaavilaisen sielun retoriikka sekä äiti-Venäjään liittyvä kuvasto, jolla on venäläisessä

kulttuurissa hyvin pitkä perinne: ”[Venäjältä] tulee maailman pelastus. Metsä liikkuu jo. Ei kenelläkään ole niin rajatonta, niin kärsimyksestä ja nautinnosta rikasta sielua kuin slaaveilla.”⁴⁴

Kuitenkin Veran puheesta löytyy paljon ahdistusta omasta ”puoliverisyydestä” ja ennakkoluuloista Venäjää kohtaan. Niitä hän oli saanut juuri venäläiseltä äidiltään, josta hän sanoo: ”Hän ei uskonut suureen, pyhään Venäjään. Hän imetti minuunkin epäluulon slaavilaista henkeä kohtaan. Muuten olisin nyt siellä – minne ijät ikävöin ja missä en kuitenkaan ole kotonani, Moskovassa – keskellä tuota suurta asiaa...”⁴⁵ Hän ei kuitenkaan aio tyytyä ”sekarotuisen” rooliin ja kyseenalaistaa Pentti Linnan toiseuttamisen ja vihan logiikkaa:

Mutta mikä oikeus on hänellä, tohtorilla, kohdistaa kansalliskiihkonsa sekarotua vastaan, jota hän itsekin on! Onko hän suomalaisempi kuin minä? Nimenmuuttaja on hän kuin minäkin! Luisuja, kansallinen taskuvaras, sivistyksen siirtolainen, niin kuin minäkin! Hän lännestä, minä idästä, siinä ero. [– –] *minä*, minähän en vihaa sekarotua. Tahdon vain vastustaa tohtorin kantaa ja väittää, että venäläis-suomalainen on ainakin yhtä lähellä sitä perisuomalaisuutta, jonka puolesta hän kiivailee, kuin ruotsalais-suomalainenkin. Mikä oikeus on juuri hänellä ottaa ohjaket omiin käsiinsä tässä maassa ja kieltää se muilta siirtolaisilta? Ja minä, olenhan minä suomalaisen kirjailijan tytär.⁴⁶

Veran, virolaisen Salmen ja varsinkin Kaarina Linnan repliikeissä on selvästi mukana L. Onervan omia mielipiteitä, vaikei ketään henkilö-hahmoa voida sanoa tekijän äänitorveksi. Lisäksi L. Onervan teosten tulkitsijan täytyy ottaa huomioon kirjailijan kerrontatyylille tyypillinen ironia, joka liikkuu usein monella eri tasolla.⁴⁷ Venäjän, venäläisyyden ja venäläisten demonisointi, romantisointi ja ihannoiti selvästi ironisoidaan ja jopa parodioidaan. Henkilöhahmojen puhe ei kuitenkaan ole niistä täysin vapaa. Tämä koskee myös emansipoitunutta, järkevää ja suvaitsevaisuuteen pyrkivää Kaarina Linnaa.

Venäjä L. Onervan 1920-luvun alkupuolen kirjoituksissa

Aikalaisvastaanotossa, joka oli melko kielteistä, ei teoksesta luettu esiin ironiaa. Kuitenkin Rafael Koskimies nostaa arvostelussaan L. Onervan kirjallisen toiminnan ainakin osittain metatasolle suhteuttaessaan romaanin sisältöä tapaan, jolla Suomessa puhutaan venäläisestä kirjallisuudesta:

Paitsi avujaan paikoittain ranskalaisuutta tavoittelevaa keskusteluvana ja pakinoivana kirjana omistaa ”Yksinäisiä” myöskin eräitä hyveitä niin sanoaksemme slaavilais-melodramaattiselta kannalta katsoen; siinä on paljon sitä muodotonta erittelyä ja psykologiserausta, joka meillä on tullut miltei sananparreksi itäisen naapurimaamme kaunokirjallisuudesta puhuttaessa. Tämä viittaus itään tulee lukijan mieleen sitä etsimättömämmin, kun eräs romaanin naispuolisia päähenkilöitä on vereltään puoleksi venäläinen ja kun juuri hän esitetään täydellisesti melodramaattisella tavalla.⁴⁸

Melodramaattisuutta löytyy myös L. Onervan 1920-luvun alun teoksissa, joissa Venäjä ja venäläisyys esiintyvät edellisten teosten tapaan. Nämä ovat näytelmäkatkelma ”Väärinpelaaja” ja kokoillan näytelmä *Syyttäjät* (molemmat 1923). ”Väärinpelaajassa” venäläisyyttä edustaa jälleen nainen, tällä kertaa nimeltään Natalia. Hänessä on piirteitä Manja Pavlovnasta sekä *Yksinäisiä*-romaanin naishenkilöistä. Natalian mies, suomalainen runoilija Mauri Valli, jossa on puolestaan piirteitä *Yksinäisten* Oula Kuutista, rakastaa syvästi Natalia-vaimoaan, joka on ”koko hänen maailmansa”.⁴⁹ Natalia kuuntelee salaa Maurin ja ”Vieraaksi herraksi” kutsutun henkilöihahmon keskustelua. Vieras herra varoittaa Mauria liiallisesta rakastumisesta naiseen, koska sellaisesta on ”haittaa” Maurin uralle.⁵⁰ Vieras herra esittää, että Natalia on vaarallisempi kuin ”turhamaiset ja pintapuoliset olennot”. Hän nimittäin ”musertaa miehen viisaudellaan ja hienotunteisuudellaan, vangitsee uskollisuudellaan ja hyvydellään” ja on sen takia ”sittenkin vampyyri”.⁵¹ “[s]laavilaisen naisen passiivisuuden suohon mahtuu enemmän kuin yhden miehen hauta.”⁵² Vieras herra myös vihjaa, että avioliitto ulkomaalaisen,

vierasuskaisen naisen kanssa ei ole hyväksi, mikä muistuttaa *Yksinäisiä*-romaanin Oula Kuutin tarinaa.

Kuultuaan keskustelun Natalia päättää olla häiritsemättä Maurin työuraa. Heidän suhteensa on perustunut tasa-arvoiseen ystävyteen ja kunnioitukseen, ja Natalia yrittää ensin toimia rehellisesti ja järjellisesti. Hän yrittää kirjoittaa Maurille kirjeen, jossa hän selittäisi syyn, miksi hänen täytyy ”vapauttaa” Mauri työhön ja vapaaseen elämään. Natalia ei kuitenkaan onnistu muotoilemaan sanottavaansa haluamallaan tavalla ja valitsee lopultakin Vieraan herran epäsuorasti ehdottaman tien: hän käyttäytyy kuin pintapuolinen, laskelmoiva ja mustasukkainen nainen, harjoittaa emotionaalista kiristystä ja onnistuu työntämään Maurin pois luotaan. Kuten ”Manja Pavlovnassa” ja *Yksinäisissä*, venäläisen naisen henkilöhahmo edustaa ”uutta naista”, älykästä ja monisyistä ihmissubjektia, joka on tietoinen siitä, että maailma ei ole valmis hänen kaltaisilleen naisille. Myös ”Väärinpelaajassa” melodramaattisuus kietoutuu tuttuun tapaan ironiaan ja itseironiaan.

L. Onervan ainoasta kokoillan näytelmästä *Syyttäjät* (1923) löytyy poikkeuksellisen selkeä yhteys päivänpolitiikkaan. Näytelmän keskiössä on runoilija Johannes Petra, jonka esikuvan voi helposti löytää Eino Leinosta. Petra haluaa olla koko kansan runoilija, korostaa sitä, ettei kuulu mihinkään puolueeseen ja hermostuu, kun vallankumoukselliset työläisnuoret ”omivat” hänen kirjoittamansa laulun. Konservatiivisia mielipiteitä edustaa näytelmässä toimittaja Ville Kontiala, joka varoittaa runoilijaa edesvastuuttomista joukoista, joiden ”käyttövoimana on raakuus ja viha.” Kontiala syyttää Petraa naiivuudesta ja viittaa Venäjän vallankumoukseen: ”Rauhan ja veljeyden siviilivaipan alla ammutaan yhtä rivakasti kuin ennenkin, paremminkin. Eikö Venäjän esimerkki riitä sinulle todistukseksi? [– –] Olethan nähnyt, minne Leninin evankeliumi vie. Miljoonat ihmiset on syösty kurjuuteen vain sen tähden, että eräiden päähän on pälkähtänyt ruveta kokeilemaan haaveillaan.”⁵³

Petra ilmaisee olevansa samaa mieltä Venäjän vallankumouksesta Kontialan kanssa, mutta huomauttaa, että ”[s]uuri aate ei tule siitä pienemmäksi, jos ihmiset aina eivät jaksa sitä toteuttaa”, ja kysyy: ”mitä herran nimessä minulla on tekemistä tämän opettavan esimerkin kanssa? Olenko minä muka joku Lenin, siksi että olen kirjoittanut pienen

viattoman laulun, jossa ei ole mitään vallankumouksellista, jollaisia olen kirjoittanut sadoittan!”⁵⁴ L. Onerva käsittelee runoilijan roolin puolueettomuutta muun muassa suhteessa vallankumouksellisiin aatteisiin, mikä korostuu myös hänen Eino Leino -elämäkerrassaan. Hän osoittaa kuinka Leino vaihteli kantaansa jatkuvasti.⁵⁵ Kun *Yksinäisissä* lähimpänä L. Onervan omia mielipiteitä oli Kaarina Linna, *Syyttäjistä* löytyy samantyyppinen hahmo, Juudit Marttinen, Sveitsissä toimittajana vaikuttava itsenäinen nainen, joka ilmaisee vahvasti pasifistisia kantoja. Kuten L. Onervan aikaisemmissa teoksissa, myös *Syyttäjissä* aatteiden taistelu kietoutuu melodraamaan: Juuditia rakastava runoilija ajautuu lopulta umpikujan ja ampuu itsensä näytelmän lopussa.

L. Onervan omien näkemysten yhteys Kaarina Linnan ja Juudit Marttisen mielipiteisiin on selvää, kun katsotaan, miten hän on kommentoinut Venäjää kaunokirjallisten teostensa ulkopuolella. Kautta linjan L. Onervan teksteistä näkyy tahto Suomen vapautumiseen Venäjän vallan alta, tahto yhtenäiseen taisteluun, mutta samalla – tekijän mukaan itse Venäjälle tyypillisten – drastisten keinojen vastustaminen. L. Onerva oli häämatkalla ensimmäisen aviomiehensä Väinö Strengin kanssa vallankumousvuonna 1905. Kirjeessään isälleen hän ilmaisi huolta Suomen asioista ja pahoitteli, että hän joutuu olemaan ulkomailla juuri tällä hetkellä. Hän kysyy:

Miten on asiat, ovatko kaikki mullistetut, kaikki muuttuneet ja toisiksi tulleet? Ovatko kaikki yhtenä miehenä ryssiä päältään pudistaneet vaiko sisällisiä riitojako on ollut? Onko kaikki käynyt rauhallisesti? Onko sisäisiä vaurioita tullut? [– –] Voi kun emme ole nyt kotona siellä kaukana pohjoisessa. Siellähän on kaikki käynyt niin kauniisti, suurenmoisesti ja rauhallisesti verrattuna Venäjän raakoihin villeihin veriteurastuksiin.⁵⁶

Myös vuoden 1917 syyskuussa kirjoitetussa ”Nykyhetken mietteitä” -artikkelissaan Onerva peräänkuuluttaa vapautta; samalla hän arvostelee ankarasti maailmansotaa, joka ”vielä roihuaa” ja korostaa suomalaisten rauhanomaisuutta:

Meistä ei ole kenellekään vaaraa, vaan kaikille hyötyä, silloin kuin pääsemme omaa itseyyttämme toteuttamaan itsenäisenä maana. [– –] Meidän itsenäisyysvaatimuksemme perustuu syvempiin oikeuksiin kuin vallankumouksellisen ajan hetkellisiin tuokioihin tai maailmansodan aikaansaamiin jännityssuhteisiin.⁵⁷

Kansalaissodan aikana Onerva asettui niiden kirjailijoiden – kuten Eino Leinin ja Volter Kilven – rinnalle, jotka pitivät ”punaista vallankumousta” maan itsenäisyyttä vastaan suunnattuna toimintana, ”pyrkimyksenä liittää maa bolševikkien hallitsemaan Neuvosto-Venäjään”.⁵⁸ Toukokuussa 1918 julkaistussa artikkelissaan Onerva nostaa ”suomalaisuuden ja kansallisuuden asian” ja pahoittelee suomalaisten sosialistien saamaa ”venäläistä tartuntaa”. Hän kuitenkin uskoo, että ”vararikon tehnyt” suomalainen sosialismi on mahdollistaa puhdistaa. ”[V]aikka se niin varomattomasti leikkitteli ihmisyyden suuremmilla unelmilla eksyen kypsy-mättömyydessään juurettomaan kansainvälisyyteen, sehän oikeastaan koskettaa ihanteellisimmassa merkityksessään jo uskonnollista maailmankatsomusta.” Onerva ei pidä mahdottomana, että ”siltä pohjalta vielä joskus nousee uusi, lempeämpi inhimillisuus”, mutta ”tämän unelman täyttymys on vielä kaukana, ja jos se kerran täytyy, on se oleva, ei yhden, vaan kaikkien kansojen yhteinen saavutus”.⁵⁹

L. Onervan vastaanotto Venäjällä

L. Onervan runojen venäjännöksiä löytyy Maksim Gorkin ja Valeri Brjusovin toimittamasta vuoden 1917 *Suomalaisen kirjallisuuden antologiasta*: kyseessä ovat runot ”Mun askeleitani vartioi” ja ”En mä pelkää, vaikka näen” kokoelmasta *Iltakellot* (1912). Runojen käännöksistä vastasivat symbolistit Aleksandr Blok ja Valeri Brjusov. Tämän jälkeen on ilmestynyt yksittäisten runojen, aforismien ja novellien venäjännöksiä, ennen kaikkea antologioissa ja lehdissä. Esimerkiksi julkaisuun *Poetija Finljandii* (”Suomen runous”, 1962) Dmitri Golubkov ja Eduard Šuster ovat kääntäneet seitsemän L. Onervan runoa tämän eri kokoelmista. Viimeisimpänä Gennadi Mihlin on kääntänyt Onervan varhaisesta ja

myöhemmästä tuotannosta niin ikään seitsemän runon valikoiman. Runot julkaistiin vuonna 2020 Suomessa ilmestyvässä *LiteraruS*-lehdessä.

Myöhemmin, 1980-luvulta eteenpäin, on alettu venäjääntää myös L. Onervan proosaa, nimittäin varhaiskertomuksia kokoelmasta *Murtoviivoja* (1909). Kyseisestä kokoelmasta on myös ”Manja Pavlovna” -novelli, jota ei kuitenkaan toistaiseksi ole käännetty venäjäksi. Varhaisnovellit kuuluvat L. Onervan proosatuotannon huippuihin. Vuonna 1982 ilmestyneeseen julkaisuun *Biblioteka finskoi literatury. Povesti i rasskazy* ovat päätyneet L. Onervan novellit ”Itsenäinen nainen” ja ”Onni” Irma Birjukovan kääntäminä. Onervan varhaiset novellit ”Viha” ja nietscheläisiä aiheita käsittelevä ”Lankeemus” ilmestyivät puolestaan Enska Jakobsonin kääntäminä Petroskoin *Sever*-lehdessä vuonna 2001.

L. Onervaa on myös tutkittu Venäjällä, varsinkin Karjalassa. Erikoisen kiinnostavia ovat petroskoilaisen kirjallisuudentutkijan, inkeriläistä syntyperää olevan tutkijan ja kääntäjän, Eino Karhun kirjoitukset L. Onervasta. Teoksessaan *Suomen 1900-luvun alun kirjallisuus* (1973) Karhu käsittelee hyvin laajasti ja monipuolisesti L. Onervan tuotantoa, paljon laajemmin kuin on siihen asti ollut tapana Suomen kirjallisuushistorioissa.⁶⁰ Toisin kuin suomalaiset kirjallisuushistorioitsijat, joiden teoksissa L. Onervaa koskevat osiot löytyvät kirjallisen kaanonin marginaalista,⁶¹ Karhu nostaa hänet käsittelynsä keskiöön: ”Onerva laulaa omalla äänellään, josta ei puutu omaperäistä voimaa”.⁶²

Vaikka Karhu korostaa L. Onervan ja Eino Leinin läheistä suhdetta, hän ei redusoi L. Onervaa Leinin muusaksi, jäljittelijäksi tai pelkäksi tämän elämäkerturiksi, kuten jotkut muut kirjallisuudentutkijat. Samalla hän kuitenkin arvostaa L. Onervan Leino-elämäkertaa, joka on Karhun mukaan täydellisin kuvaus Leinin elämästä ja tuotannosta.⁶³ Karhu haastaa suomalaisia kirjallisuushistorioitsijoita (muiden muassa Viljo Tarkiaisen) korostaessaan, että L. Onervan ja muiden ”uusromantikojen” tuotanto ei ole ”puhtaasti esteettistä”, ”asosiaalis-esteettistä” tai ”epäyhteiskunnallista”.⁶⁴ 1970-luvun Neuvostoliitossa tutkimuksensa kirjoittanut Karhu katsoo kirjallisuutta tietenkin marxilaisesta näkökulmasta eivätkä hänen mielestään uusromantikot – L. Onerva mukaan luettuna – pystyneet loppuun saakka voittamaan pikkuporvarillista älymystöindividualismia, joka ”esti heitä tiedostamasta työväenluokan his-

toriallista roolia maailman uudistamisessa”. Karhu kuitenkin jatkuvasti painottaa yleishumanistisia ihanteita, joista uusromantikot ”pitivät sitkeästi kiinni”, vaikka ne ”ruokkivat heidän utopistista kapinointiaan”.⁶⁵

Karhu käsittelee laajasti L. Onervan *Mirdja*-romaanin, etenkin päähenkilön ”vieraantumista kansasta”, mutta analysoi tarkkanäköisesti päähenkilön näkemysvivahteita sekä tekijän tietoista ironiaa⁶⁶. Tässä yhteydessä Karhu nostaa esiin rinnastuksen Aleksandr Blokiin ja tämän artikkeliin ”Kansa ja sivistyneistö”, joka ilmestyi samana vuonna 1908 kuin Onervan romaani. Karhu lainaa Blokin ajatusta siitä, että ”kun kaikkeen uskonsa menettänyt intelligentti lähestyy kansaa epätoivoineen, ei yhteisymmärrystä voi syntyä”.⁶⁷ Karhun mukaan ”Pinnallisen optimismin halveksunta samoin kuin individualistisen kapinoinnin hedelmättömyyden ymmärtäminen yhdisti Onervaa ja Blokia”⁶⁸, vaikka heidän reaktionsa Venäjän vallankumoukseen olivat hyvin erilaisia. Blokin ja L. Onervan ajatuksia⁶⁹ voidaan tarkastella konfluenssi-ilmiönä eikä välttämättä suorassa vaikutussuhteessa, samaan tapaan kuin L. Onervan ja A. Verbitskajan vertailu edellä.

Eino Karhun analyysi on monipuolista ja problematisoivaa ideologisesta painolastista huolimatta. Hän pohtii myös L. Onervan sekä muiden uusromantikkojen nietscheläisyyttä ja hengellistä etsintää, teosofisia inspiraatioita unohtamatta. *Syyttäjät*-näytelmää tulkitessaan Karhu kritisoi runoilija Petran ”riippumattoman intelligentin harhakuvamaailmaa” ja arvostaa puolestaan työväkeen kuuluvia henkilöihahmoja.⁷⁰ Karhu toteaa, että ”Onerva jo 1920-luvun alussa tiedosti selvästi, että ’antibolševismista’ on tullut taantumuksen ase sen tukahduttaessa vapaata ajattelua”.⁷¹ Välillä hän kuitenkin kuvaa melko neutraalisti näytelmässä esitettyjen poliittisten ja aatteellisten kantojen monimutkaista vyyhtiä. Karhu käsittelee myös L. Onervan runoutta ja lopettaa sen kirjailijan ylistykseen: ”Aikana, jolloin luopuminen humanismista yleistyy porvarillisessa maailmassa yhä enemmän, jää Onervan tuotannon parhaaksi anniksi arvo, johon inflaatio ei pysty.”⁷²

Karhu on myös julkaissut karjalaisessa *Sever*-lehdessä vuonna 1972 melko pitkän artikkelin L. Onervasta. Siinä hän kommentoi kirjailijan kantaa vuoden 1918 sisällissotaan ja huomauttaa, että ”runoilijalle on osoittautunut mahdottomaksi ymmärtää ja hyväksyä suomalaista val-

lankumousta abstraktin humanismin positiostaan”.⁷³ L. Onervan tuotannon käsittely on kuitenkin tässäkin artikkelissa erittäin myönteistä ja humanismi nostetaan esiin artikkelin lopussa hyvin positiivisessa mielessä, vastaavasti kuin Karhun kirjallisuushistorian L. Onerva-luvussa. *Sever*-lehden artikkelissa Karhu myös mainitsee Blokin ja lainaa Blokin tekemää L. Onervan runon venäjännöstä; lisäksi artikkelissa on Karhun omia käännöksiä L. Onervan runoista.

Merkittävää on, että viimeisten vuosikymmenten aikana on julkaistu lisää artikkeleita, joissa käsitellään L. Onervan varhaistuotantoa; innoittajana ovat tässä olleet Eino Karhun aikaisemmat L. Onervaa koskevat kirjallisuushistorialliset kirjoitukset ja artikkelit. Jevgeni Bogdanov (alias Enska Jakobson) on tutkinut L. Onervan tuotantoa jo pitkään ja julkaisut hänestä useita artikkeleita.

Lopuksi

Vaikka L. Onerva on jäänyt niin kirjallisuus- kuin käännöshistoriaan ennen kaikkea Ranskan kulttuurin ja kirjallisuuden välittäjänä, tarkempi katse paljastaa myös hänen kiinnostuksensa venäläiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin. Tämä kuvio todistaa muun muassa siitä, miten Ranska ja Venäjä olivat kytkeytyneet toisiinsa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa: ”ranskalaisia kiinnostuksen kohteita” omaksuttiin Suomessa usein Pietarin sekä laajemmin Venäjän kautta.⁷⁴

L. Onerva oli etenkin nuoruudessaan yhteydessä venäläisiin opiskelijoihin (varsinkin Pariisissa) sekä venäläisen kirjallisuuden suomalaisiin välittäjiin. Hän julkaisi itse yhden Puškinin runon suomennoksen ja oli selvästi kiinnostunut venäläisestä kulttuurista, politiikasta sekä venäläisyyteen ja Venäjään liittyvistä kuvista. Näitä kuvia hän loi myös itse, usein melodramaattiseen tyyliin, jota samalla ironisoidaan ja kommentoidaan hänen tuotannossaan varsinkin 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä sekä vielä 1920-luvun alkupuolella. Venäjään ja venäläisyyteen liittyvät kuvat kietoutuvat näissä teksteissä muihin aiheisiin, aatteisiin ja historiallisiin tapahtumiin, ja niitä tuodaan esiin yleensä L. Onervan proosa- ja näytelmäteosten henkilöiden esittämi-

nä. Teoksissa toistuu venäläisen naisen henkilöhahmo, jossa L. Onerva testasi erilaisia ”uuden naisen” ja uudenlaisen naissubjektin muunnelmia. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kirjoitetuissa teoksissa, kuten ”Manja Pavlovna” -novellissa, venäläinen uusi nainen on nietzscheläinen, romantisoitu aatelisnainen, kun taas 1910- ja 1920-luvun alun venäläistaustaiset henkilöhahmot ovat paljon kompleksisempia. Näiden myöhempien Venäjän mainintojen ja representaatioiden taustalta löytyy ajankohtaisia aatteita, kulttuurisia, yhteiskunnallisia, avoimesti poliittisia keskusteluja ja tapahtumia sekä dramaattisesti kehittyviä Suomen ja Venäjän suhteita. Teoksia on kiinnostavaa lukea L. Onervan ei-fiktiivisten tekstien kuten kirjeiden ja lehtikirjoitusten rinnalla.

Kuten edellisen alaluvun katsauksesta näkyy, L. Onervan vastaanotto Venäjällä ei ollut koskaan kovin intensiivistä, mutta se oli kuitenkin jatkuva. Onervan kääntäminen venäjäksi alkoi 1900-luvun toisella vuosikymmenellä ja jatkuu edelleenkin. Venäjäksi on ilmestynyt sekä L. Onervan runoutta että proosaa, joskaan ei yhtään romaania. Tutkijoiden kiinnostusta on herättänyt varsinkin L. Onervan varhaistuotanto, jota leimaa nietzscheläisyys ja dekadenssi. Eino Karhun monipuoliset analyysit L. Onervan tuotannosta ovat tänäkin päivänä arvokkaita lähteitä L. Onervan tutkijoille ja lukijoille. Sopii toivoa, että L. Onervan teoksia tutkitaan tarkemmin ja eri näkökulmista myös suhteessa venäläisiin kirjailijoihin: mahdollisiin influenssi- eli vaikutuksista johtuviin ja konfluenssi- eli rinnakkaisiin yhtymäkohtiin sekä venäläisiin aiheisiin ja venäläisyyden representaatioihin.

VIITTEET

- 1 L. Onerva 1924; ks. myös Byckling 2016b, 232.
- 2 Luku on kirjoitettu Emil Aaltosen säätiön rahoittaman hankkeen ”Tekstit liikkeessä: Naiskirjailijoiden vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840–2020 (2018–2023)” puitteissa. Aineiston hakuihin digitaalisissa arkistoissa ovat osallistuneet Natalia Mihailova ja Jasmine Westerlund. L. Onervan vastaanotto Venäjällä on koottu Tekstit liikkeessä -hankkeen tietokantaan, jonka on teknisesti toteuttanut Juho Härme. Tietokanta on vapaasti käytettävissä hankkeen sivuilla, osoitteessa <https://puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa/>. Luku pohjautuu osittain aiemmin kirjoittamaani englanninkieliseen artikkeliin Parente-Čapková 2020. Kiitän Katri Kivilaaksoa arvokkaasta avusta.

- 3 Hellman 2017.
- 4 SKS KIA. L. Onervan postikorttialbumi. Lempi Tukiaisien kortti L. Onervalle Pietarista Pariisiin 7.11.1904.
- 5 SKS KIA. L. Onervan postikorttialbumi. L. Onervan kortti Lempi Tukiaiselle 4.11.1904. Söderhjelmin arvostelu oli ilmestynyt *Helsingin Sanomissa* 3.11.1904.
- 6 Ks. Kortelainen 2006, 329, 357, 362, 482.
- 7 Ks. Nieminen 1982, 21.
- 8 Ranki 2007, 37.
- 9 Viljanen 1961, 15. Vuonna 1916 Onerva matkusti Moskovaan ja kehuu kaupunkia kirjeessä miehelleen Leevi Madetojalle (Onerva – Madetoja 2006, 243–244).
- 10 Ks. Ranki 2007, 171; Kortelainen 2006, 150, 153–154, 160.
- 11 SKS KIA. L. Onervan postikorttialbumi. Georges Gatcheffin päivämätön postikortti L. Onervalle.
- 12 Kortelainen 2006, 160. Kortelainen luonnehtii Micheliä työväen liikkeen suureksi sankariksi, Pariisin kommuunin kapinajohtajaksi, jota kutsuttiin ”punaiseksi neitsyeksi” (mp.). Kortelainen suomentaa Gatcheffin kortin tekstin seuraavasti: ”Rakas Neiti, lähetän Teille armaan muiston tästä uljaasta ja urheasta kasvattajattaresta ja kansankirjailijasta. [– –]. Toivon Teille Louise Michelin elämää ja ikää! Ja toimintaa!” (mp.)
- 13 SKS KIA. L. Onervan postikorttialbumi. Georges Gatcheffin postikortti L. Onervalle Pariisista Kotkaan 24.6.1905. Kokonaan ranskankielisessä kortissa Gatcheff kiittää Onerva kortista, kertoo opiskelustaan ja matkasuunnitelmistaan sekä tiedustelee uutisia yhteisistä tuttavista.
- 14 Huttunen 2020.
- 15 Pushkin 1917 (*Sunnuntai* 20.5.1917).
- 16 Ks. Parente-Čapková 2020, 50. Kiitän näistä henkilöahmojen nimiä koskevista huomioista Tomi Huttusta ja Arja Rosenholmia.
- 17 L. Onerva 1909, 133.
- 18 Mts. 133, 139.
- 19 Vrt. esim. Molarius 2003, Rossi 2020.
- 20 L. Onerva 1909, 127.
- 21 Ks. esim. Buchwald 1991 ja 1996, 93.
- 22 L. Onerva 1909, 124.
- 23 Mts. 129.
- 24 Ks. esim. Buchwald 1991; Beller – Leerssen 2007, 229; Dubova 2009.
- 25 Esim. Eino Leinon Zaida-hahmo *Seikkailijatar*-romaanissa (1913). Ks. Parente-Čapková 2020, 51–52.
- 26 McKay 1994; Launis 2005.
- 27 Rosenholm – Savkina 2012, 199.
- 28 Parente-Čapková 2020, 52. Kiitän Arja Rosenholmia siitä, että hän kiinnitti huomioni A. Verbitskajan teoksiin.
- 29 Romaanin vastaanotto ei ollut kovin positiivinen. Esim. Rafael Koskimies (1918, 121–122), joka on kutsunut *Yksinäisiä*-teosta *roman conversantiksi*, luonnehtii romaanin tyyliä ”naiiviksi” ja ”paperimaiseksi konversationityyliksi”. Anna-Maria Tallgrén (1918, 163) puolestaan nimitti romaanin henkilöitä ”käsitteiden puhetorviksi”.

- 30 Käsite ”Uusi nainen” viittaa erilaisiin tapoihin kuvitella naissubjektia uudella tavalla ja luoda uudentyyppisiä naishenkilöhahmoja kirjallisuudesta. Ks. esim. Ardis 1990, suomalaisesta kontekstista esim. Rojola 1999, 155–164, L. Onervan tuotannon yhteydessä Parente-Čapková 2014.
- 31 L. Onerva 1917a, 24.
- 32 Mts. 64.
- 33 Mts. 77–78.
- 34 Mts. 65.
- 35 Mts. 64.
- 36 Mts. 74.
- 37 Mts. 77–78.
- 38 Ks. esim. Anttila ym. 2009.
- 39 Parente-Čapková 2020, 57.
- 40 Ks. mts. 54–56.
- 41 L. Onerva 1917a, 209–210.
- 42 Mts. 211.
- 43 Mts. 94.
- 44 Mts. 95.
- 45 Mts. 95.
- 46 Mts. 104.
- 47 L. Onervan proosateosten ironiasta ks. Parente-Čapková 2019.
- 48 [Koskimies] 1918, 122.
- 49 L. Onerva 1923a, 204.
- 50 Mts. 198.
- 51 Mts. 201.
- 52 Mts. 202.
- 53 L. Onerva 1923b, 117–118.
- 54 Mts. 118.
- 55 L. Onerva 1932/1979, 485. L. Onerva muistaa Leinon *Sunnuntai*-lehteen kirjoittaman artikkelin ”Venäjän vallankumous käännekohtassaan” sekä muita kirjoituksia, joissa Leino ”väkevästi oratorisin sanamuodoin tuo ilmi murheensa ja kiihkeän paheksuntansa kansalaisvapauden häpeällisestä väärinkäytöstä”.
- 56 Sit. Kortelainen 2006, 204 mukaan.
- 57 L. Onerva 1917b.
- 58 Kunnas 1976, 48–49.
- 59 L. Onerva 1918.
- 60 Ks. Karhu 1973 ja Lappalainen 1990.
- 61 Karhu (1973, 320–321) toteaa suoraan, että ”Tutkijat eivät ole hemmotelleet Onervaa huomiollaan”. Hän analysoi tämän ilmiön syitä ja toteaa, että ”Erityisen valitettavaa on, ettei edistysellinen kritiikki ole juuri kiinnittänyt Onervaan huomiota.”
- 62 Mts. 321.
- 63 Karhu 1973, 219.
- 64 Mts. 19, 25.
- 65 Mts. 92, 147.

66 Karhu 1973, 104, 107.

67 Mts. 108.

68 Mts. 109.

69 Joitakin Blokin tuotannon aspekteja on vertailtu Eino Leinin tuotantoon, ks. esim. Buchwald 1996.

70 Mts. 347, 351.

71 Mts. 346.

72 Mts. 359.

73 Karhu 1972b, 118.

74 Ranki 2007, 9.

Suomi venäläisessä 1900-luvun alun runoudessa

Aleksandr Sobolev

 <https://orcid.org/0000-0003-3820-4263>

Roman Timentšik

 <https://orcid.org/0000-0001-8614-511X>

Tässä luvussa rekonstruoimme symbolismin ja jälkisybolismin ajan venäläisen runouden niin sanottua suomalaista perusmyyttiä ja luotaamme tämän runouden kaikuja aina 1900-luvun puoliväliin ja ehkä jopa nykypäivään saakka. Myytin voi perustellusti kiteyttää seuraavasti: ”syvyyksissä runollista inspiraatiota etsimässä”.¹ Aikalaisille tämä myytti oli joko tuntematon tai ainakin muotoiltu hyvin eri tavoin, ei läheskään näin mahtipontisesti.

Se, että kyse on laskeutumisesta nimenomaan alas syvyyksiin antiikin aikaisen *katabaasin* tapaan, käy ilmi Anna Ahmatovan runosta ”Viipurissa” vuodelta 1964. Ahmatova oli kiistatta aikansa tärkeimpiä runoilijoita. Hän, kuten muutkin sukupolvensa runoilijat, oli oppinut tekniikkansa symbolisti Valeri Brjusovilta, joka pyrki teoksissaan ”kietomaan teeman salaperäisyyden verhoon ja koristelemaan sen mytologisin ja uskonnollisin symbolein”²:

Valtava vedenalainen porras,
joka vie Neptunuksen valtakuntaan,
siellä jäätyy Skandinavia kuin varjo,
yksin, häikäisevänä näkyinä.
Laulu on sanaton, sävel on mykkä,
mutta ilma roihuaa sen tuoksusta,
ja polvillaan valkea talvi
seuraa kaikkea hartaana kuin rukous.³

Ahmatovan runosta löytyvät myytin tärkeimmät komponentit – säe syntyy varjosta, hiljaisuudesta, noidantuoksusta keskellä lumista valkeutta puhujan mielessä sykkivän runouden rytmissä.⁴ Suomea ei tässä ole erotettu Skandinaviasta toisin kuin niissä venäläisissä runoissa, joissa suomalaiset reaaliat luetaan Henrik Ibsenin tai Knut Hamsunin kirjallisten suodattimien lävitse. Kiinnostavampia ovatkin ne kerrat, kun Suomi on luettu osaksi yleiseurooppalaista kulttuurimuistia, aivan kuten Ahmatovan vuoden 1917 runossa ”Muinainen murhe”, joka kuvaa Suomenlahtea. Mihail Kuzmin laulaa puolestaan ”kreikkalaisista, jotka itkevät tšuhnien Jumalaa”.⁵ Ahmatovan mukaan suomalaiset siirtolohka-reet muistuttavat jättiläisten kalloja.⁶ Samoin koki akateemikko Parrot, joka matkusti Imatralla vuonna 1842: ”suomalainen luonto muistutti häntä ’jumalten ja jättiläisten välisen sodan ajasta, jolloin Olympus ja maan lapset heittelivät valtavia kiviä’ [–] Hän kirjoitti jopa oman myytinsä Neptunuksen ja Vulkanuksen välisestä kamppailusta suomalaisten kallioiden innoittamana.”⁷ Heti on myös sanottava, että on vaikea erotella toisistaan Karjalaa ja Suomea (vaikka niiden erot ovatkin hyvin tunnetut)⁸ niiden kaksikasvoisessa ”pohjoisessa” topoksessa, jossa yksi tärkeimmistä lyyrisistä teemoista on antiteesi ja toisinaan keskinäinen vetovoima pohjoisen ja etelän välillä.

Symbolismin aikakaudella – siis aikana, jolloin symbolistinen runous tartutti pelkällä olemassaolollaan koko venäläisen runouden ennakoiden niitä semanttisia keksintöjä, jotka tavoittaisivat tulevien polvien runoilijat myöhemmin – Suomi oli vain yksi niistä paikoista, johon venäläisen runoilijan sopi matkustaa tuoretta inspiraatiota etsimään. Tietyillä kohteilla oli menneiden sukupolvien luotto ja pitkäaikaistakuu: Kreikka,

Pyhä maa, Italia, Kaukasia, Siperia, Keski-Aasia, toisinaan Afrikka, toisinaan Japani ja Kiina, toisinaan Baltia. Matkustaa saatettiin fyysisesti tai vain mielikuvituksen siivin matkakertomuksia, romaaneja tai muinaisia eepoksia selailen. Matkustaa saatettiin syvälle valitun maan ytimeen tai sitten jäädä vain rajalle, eteiseen tai portille, jonka virkaa sai tehdä oma tai vuokrattu huvila (*datša*).⁹ Kun oli saatu nauttia suomalaisten myötätunnosta tai kuulua entisen tšuhna kaupungin eli Pietarin ”toisasukkaisiin” (*vtoronaselniki*), kuten heitä luonnehti Benedikt Lifšits samannimisessä runossaan. Kyse saattoi olla matkasta kieleen, kun futuristien kokeellisen ilmaisun eli järjentäkaisen kielen keitinvetenä olivat suomalais-ugrilaiset juuret, kuten on esimerkiksi Jelena Guron kokeellisen ”Finlandia”-runon pohjoisen valkean yön sanamaisemassa.¹⁰

Tänä aikana melkein väistämätön kirjallinen tai elämäntaiteen motiivi oli venäläisen runoilijan enemmän tai vähemmän totuudenmukainen vierasmaalainen syntyperä – muinaisjuutalainen (Mandelštam), tataari (Ahmatova), espanjalainen (Tšerubina de Gabriak), skyytti (Blok), hunni (Gumiljov), skotti tai skandinaavi (Balmont) ja niin edelleen. Suomalaisen alkuperän valitsi itselleen Konstantin Fofanov runossa ”Olen syntynä suomalainen, ja ylpeä vapaus / on lapsuudesta asti sieluni sukua”, jota hän yritti höystää vielä erillisin omaelämäkerrallisin tiedoin.¹¹ Samoin Nikolai Kljujev, joka kirjoitti: ”Olen lappalaisten ruhtinaan jälkeläinen, / kalevalaisen noidan vesa [– –]”

Vakavampia perusteita suomalaisjuuriin oli Ivan Oreus-Konevskoilla, joka oli Viipurin kuvernöörin pojanpojanpoika, tullut ”esi-isiensä muinaisilta mailta”, kuten hän Viipuria kuvasi.¹² Hän kirjoitti ystävälleen, miten hän Suomesta oli löytävinään ilmilieikeissä roihuavan ”luomisen sielun” ja tuntevansa lyhyen hetken ajan lämpöä, joka ”valuu horjuvaan huomiseen”:

Kauan elin haaveiden katkussa,
suuressa ikävässäni,
astuin olioiden sielujen luo:
niiden virrat osuivat minuun.

On suuri lohtu
roihuta ilmiliekeissä,
ottaa itseensä kaikki yhdentekevä,
ylistää vierasta itsessään.

Mutta missä ovat vapauden ja juhlan
aikojen riemutoiveet?
Oi toiveiden ja toimien valheita!
Niin huterana on huomispäivä,
ja arasti eilistä pahoitellen
hengitän kirkasta kauneutta,
joka hetkeen valuu, lämmittäen
tyhjää ja herkkää rintaa.¹³

10. heinäkuuta 1899. Neuvola (Suomi)

Vuoden kuluttua tästä hän suorittaa ikään kuin runollisen kasterituaalinsa Imatralla ("olen pyhällä vaahdolla siroteltu")¹⁴ ja mainitsee seuraavassa runossaan myös nimeltä suomalaisen Jumalan ("Smiloserdilsja Jumala..."). Tämä kosketus inspiraation lähteeseen, "runolliseen" pohjaan saa vahvistukseksi eräänlaisen sopimuksen, jonka tueksi ilmaantuu paikannimiä, jotka päätyvät runoriville toisinaan epäilyttävänä riimileikkinä, kuten tässä esimerkissä, jossa Sofia Parnok syyttää Valeri Brjusovia: "Suurimmaksi osaksi me emme vain usko häntä. Emme usko vaikka silloin kun hän puhuu mitä kuulee:

Mittana jambinen trimetra...
sinun kuuroa sirinäsi, Imatra.

Emme usko sitäkään, että 'yö lipui kohti jahtia', vaikka jahti rimmaakin Ahdin kanssa; tai 'venettä tuuli heiluttaa (*katšaema*)', kun paikkana on Saimaa; emme usko tarhan leimukukkiin (*floksi*), kun ne on liitetty nimeen Vuoksi jne. Sanalla sanoen, meistä tulee sopimushaluttomia skeptikkoja."¹⁵ Mutta tällaisten melko karkeiden todisteiden lisäksi symbolismin aikakaudella (vaikka kirjoittaja julistaisi itsensä antimodernistiksi

tai traditionalistiksi) löytyy suomalaistematiikasta viitteitä myös vailla erisnimiä, siis pelkkiä aihetodisteita. Havainnollistakaamme tätä yhdellä esimerkillä. Boris Sadovskoin vuoden 1913 runo on omistettu epäilemättä Zoja Vladimirovna Jungerille, runoilija Vladimir Jungerin vaimolle, joka oli *Kalevala*-asiantuntija ja kääntäjä. Runoilijan muusana hän on pukeutunut suomalaiseen asuun, vaikka tekstissä ei mainitakaan ilmeisiä nimiä kuten Sampo:

POHJANNEITO

Kuin olisit kajonnut sydämeeni.
Nuori veri sykki rinnassani,
ja laulu löi läpi, ja runot virtasivat.
Olen onnellinen. Kuin kultatikarin viilto,
kuin ampiaisten sointuvat pistot
läpäisi rakkaus kalliot ja sammalet.

Ja taas minä hourailen ja uneksin runojani,
rakennan vuoria ja puntaroin turkiksia
ja väkevin käsin puristan vasaraa.
Aurinkoni nousee yli harmaiden sammalten,
ja makeana tulvahtaa tuoksusi
soivin siivin ja polttavin pistoin.¹⁶

Runomuotoinen yritys luonnehtia tietyn paikan ilmettä muistuttaa helposti struktuurianalyysiä: tunnistetaan vastakohta-asetelmat, tässä tapauksessa idyllinen ja ahdistunut, vaatimaton ja majesteettinen, hiljainen ja kaunopuheinen, vihamielinen ja kotoinen ja niin edelleen.

Aikakauden runot saivat perintöinä 1800-luvun alun ja puolivälin runoudesta kirjallisuuden topoksen vakiintuneet suomalaisuuden kiintopisteet: villi, synkkä, kivinen, ankara, vuosisatainen, ikuinen, surullinen, autio, jäinen, graniittinen.¹⁷ Nämä kaikki ovat läsnä myös tutkimassamme aineistossa. Vain kaksi kertaa romantiikan aikakauden aineistossa tulee vastaan sana ”vesiputous”, joka taas 1900-luvun alussa nousee tärkeimmäksi suomalaisuusteemaksi.

Palataan kuitenkin alkuun. Miksi ihmeessä vuosisadan vaihteessa piti lähteä etsimään inspiraatiota ulkomailta, kaukaa ja läheltä, Suomen kohdalla hallinnollisesti ajateltuna rajaseudulta?

Venäläisen runouden kannalta 1800-luvun loppu ei ollut mikään huippukausi. Eräs vuosisadan vaihteen rivikirjailija eli filologina tunnettu Boris Kazanski kirjoitti:

1880- ja 1890-luku oli tavallisinta, tylsää ja toivottoman tunkkaista aikaa, pikkuporvarillisen proosan aikakautta, sortomielisen pysähtyneisyyden ja valtionhallinnon terroria, tympeää ja toivotonta ajattomuutta, jota tyyliensä osalta voi perustellusti kutsua Aleksanteri III:n aikakaudeksi. Kyse ei ollut vain keisarinvallan luhistumisesta, jonka hämärissä haalistui se hovitaide ja palatsikulttuuri, joka oli aiemmin häikäissyt koko Venäjää loistollaan. Nyt todistimme peruseriaatteiden, ehkä jopa muinaisten feodaalisen aristokratian historian voimien heikentymistä – ne eivät kyenneet kantamaan luovien jännitteiden taakkaa hartioillaan [– –] Näiden vuosien ummehtuneeseen sumuun häämötti oudon ja liioitellun kirkkaana eurooppalaisen kulttuurin viimeisiä säikeitä, sen romanttisia ideoita ja suuntauksia [– –]¹⁸

Osa näistä valonsäteistä tuli pohjoisesta, johon kuuluvaksi Suomi luettiin.¹⁹

Runouden tehtävä 1900-luvun alussa oli päivittää ja palauttaa ajattomuuden aikana kadotettu runollinen herkkyys. Runouden piti elvyttää kaikki viisi aistia ja etsiä myös se kuudes, transsendentti tunne, joka oli Nikolai Gumiljovin sanojen mukaan itse runous.²⁰ Suomi tarjosi tällaisille eksperimenteille sopivan ja mukavan ympäristön. Suomessa nähtiin kaikki sateenkaaren värit:

Kivi kiven perään... Mitä muotoja!
Mitä rykelmiä ja värejä!
Kuin sääntöjen ulkopuolella syntyisi
niistä luonnon ikuinen kauneus [– –]²¹

Unelioiden mäntyjen ylle jäähtyi sini.
Rantagraniitti, tulipunaiseksi pesty [– –]
Vain vihreäkasvoinen metsä
ympäröi tietä.²²

Ja tuolla ylhäällä äärettömänä, kirkkaana
kohosi taivaansininen korkeus [– –]²³

Kukat nauhana kuin helmet,
opaalia, terästä ja sekoitusta,
yhteen punottuja värejä ja lajeja.²⁴

Aamun meripihka kellertää aalloilla.²⁵

Täällä teräshorisontin syvyys
syttyy kuolemattomaan ikävään,
ja viisas mänty on jähmettynyt
vaaleanpunaiseksi Giocondaksi.²⁶

Korviin kantautui kaukaisia hiljaisia ääniä yli vesiputousten desibelien:

Kellot soivat kaukaisilta rannoilta:
siellä Tilda ajaa lehmiään pellolle.
Valkeus pelottaa silmiä,
karjunta kuurouttaa korvani,
roikkuvien graniittien välissä
hakkaa Imatra puristuksissa...²⁷

Vaivoin kantautuu aaltojen ontto loiske...²⁸

Suomessa sormet tunsivat karkean, synkän ja sammaleisen graniitin kovuuden, ja poskiin puhalsivat tuulen kylmät huokaukset.²⁹ Hajuaiisti joutui koetukselle, kun suolaiset ja makeat tuoksut sekoittuivat toisiinsa: ”makeasti intoili hunajainen kanerva” Gorodetskin runoelmassa *Kolme poikaa*.³⁰ Aistittavissa oli myös ”apilan makea tuoksu ahoilta”, jota Sibe-

liuksen musiikki synesteettisesti lähestyi.³¹ ”Tuoksuu suolainen tuuli, terva ja kosteus”.³²

Ja näihin sekoittuu vielä makuaistikin, kun Terijoella Vladimir Veidle muisti ”pilvien ja tuulen suolaisen maun”,³³ naapurissa Kuokkalassa aiemmin mainittu Vladimir Golikov suositteli asiantuntevasti:

Graniittisokkelissa
maistuu makealta autuus,
kun on suomalaisia silakoita,
juustoa ja viiliä...³⁴

Viipurissa mieleenpainuvimpia olivat ”viipurinrinkelit ja makea piirakka”,³⁵ kun taas Helsingin menyytä ylisti Valeri Brjusov kerratessaan tuolloin tunnettua Balmontin lyyristä hymniä ”Oi hiljainen Amsterdam”³⁶:

Oi raitis Helsinki,
oi levollisten sielujen riemu,
oi puhdas, kunniallinen kaupunki!
Jossa seisoo muinainen temppeli,
Kaivopuisto ja Esplanadi,
missä juhlii ihmislauma.
Suomalaiset kävelevät hiljakseen
tai Kappelissa istuskellen
valoisassa puoliyössä
juovat ruotsalaista punssia...
Oi raitis Helsinki!³⁷

Laskeutuminen yksinkertaisten tuntemusten maailmaan 1880–1890-lukujen abstraktioista edellä kuvattuun aistilliseen viisikkoon vastasi sitä yleistä *katabaasia* kohti runouden luonnollista alkuperää, joka oli niin tärkeä symbolismin ja jälkisybolismin aikakauden venäläiselle runoudelle. Tähän jatkuvan laskeutumisen tilaan sopi ihanteellisesti kokonaisen runoilijasukupolven suomalaisiin vesiputouksiin kohdistama lumoutunut ihailu. Vesiputous, sen symboliikan tutkijan Mihail

Jampolskin mukaan, tasapainottelee alaspäin ja ylöspäin suuntautuvan liikkeen välillä, mikä tekee laskeutumisesta syklistä ja loputonta.³⁸

Venäläiselle matkailijalle pitkät etäisyydet tasoittivat yleensä ulkomaille paikkakuntien välisiä eroja. Suomi sen sijaan – se pääkaupunkiseutu, joka alkoi puolen tunnin ajomatkan päässä Pietarista – näyttää runouden tulkintojen osalta hyvin omaperäiseltä.

Ensimmäinen alue, joka otettiin runouden haltuun, oli rautatielinjaa pitkin venyvä huviloiden (*datšojen*) muodostama ketju. Raja kulki Valkeasaaren (Beloostrov) asemalla. Vähän ennen vuotta 1917 sinne alettiin rakentaa suurta modernia tullirakennusta,³⁹ mutta 1910-luvulle tyypillisten käytäntöjen mukaan ensimmäinen viranomaiskohtaaminen odotti matkustajia Terijoella, jossa tullivirkailijat katsoivat matkatavarat läpi. Passeja ei matkalla edellytetty. Muistelmien mukaan tarkastus oli ”erittäin liberaali: he vain laskevat nytyt, ja harvoin, hyvin harvoin kenenkään on irrotettava solmuja voidakseen ottaa sieltä pullon spriitä tai vodkaa; sillä se hajooa armottomasti täällä silmiemme edessä kiskoille, jottei matkustaja vain ajattele Suomen kansalaisen käyttävän hyväkseen häneltä takavarikoituja tavaroita.”⁴⁰ Osa matkustajista onnistui kuitenkin jäämään pois yhdellä kolmesta edellisestä asemasta: Ollilassa, Kuokkalassa tai Kellomäessä. Ensimmäinen ja kolmas eivät päädy säkeisiin (vain Mihail Struve muistaa maanpaossa: ”Tietenkin! He kiitävät datšalle, / ja täsmälleen ajallaan, / viideksi iltapäivällä, / naapurit Terijoelta, / eukot Ollilasta, / ja jopa serkut Mustamäeltä”⁴¹), mutta Kuokkalasta sen sijaan tulee venäläisen runouden mainitsema paikka:

Siellä kallioilla
koruttoman aseman luona
hiljaisen Kuokkalan
katot paljastuvat.
Otamme kyydin ontuvalta
ja synkältä tšuhnalta,
surulliselta koukkunenältä,
auringonpolttamalta.
Hän vie meitä vauhdilla
yli suomalaisten kallioiden;

kulkijaa siellä lohduttaa
auringon tulipunainen loiste.
Löydämme täydellisen
suomalaishökkelin,
jotta voimme sateisen yön
nukkua toistemme kyljessä.⁴²

Suurin osa teksteistä jäi kuitenkin painamatta, ne säilyivät vain Kornei Tšukovskin albumissa, jonka nimi yhdistettiin ikuisesti vuonna 1948 hävitettyyn paikannimeen. Kuuluisa *Tšukokkala*-almanakka taltioi useita runollisia heijastuksia paikan hengestä:

Pietarilaisten pegasosten pilttuu,
kauanko ovat tuomitut
sinun aaltosi, Kuokkala,
parnasson ratsuja ruokkimaan.⁴³

Aikalaismatkaoppaat kuvaavat näitä paikkoja aika kuivakkaaseen sävyyn: ”Ollilan ja Kuokkalan kaksi ensimmäistä huvilaa eroavat toisistaan vähän. Hiekkainen maaperä, mäntymetsä, puhtaan terveellinen ilma ja uimaretket merelle houkuttelevat tänne paljon kesäasukkaita; jotkut heistä jäävät jopa talveksi.”⁴⁴

Terijoki oli Suomen-rautatien ensimmäinen merkittävä asema. Se oli jättimäinen lomakylä, joka kattoi kaksitoista virstaa ”hotelleja, ravintoloita, kasinoita, puistoa, kylpylää ja kaikenlaisia kauppapaikkoja”.⁴⁵ Terijoen datšojen muotihuippu osui 1900-luvun ensi vuosiin. Seuraavan vuosikymmenen alun kronikoitsija todistaa, kuinka pääkaupunkilaiset virtasivat jo pois paikkakunnalta:

Terijoen suosio on pietarilaisten keskuudessa nopeasti hiipumassa. Tämä johtuu toisaalta itse kesämökkialueen muutoksesta ja toisaalta niistä epämukavuustekijöistä, joita työssäkävijöiden on kestettävä päivittäisillä Pietarin-matkoillaan. Vuodesta toiseen kesäasukkaiden on vastoin tahtoaan siedettävä juna-aikataulua, jonka vuoksi matkat ajetaan enintään 25–30 kilometrin tuntivauhtia.⁴⁶

Tästäkin huolimatta Terijoen runolliset kuvaukset ovat hyvinkin lukuisia – nuoren filologin Viktor Žirmunskin päiväkirjaan kirjaamasta nimettömästä miniatyyristä (”Taivas, kuusi ja hiekka, / laudoista tehty maja, / siinä teille Terijoki!”⁴⁷) aina tulevan teatterikriitikon ja Meyerholdin studion jäsenen eli Boris Alpersin elegiaan:

TERIJOKI

Laiska aurinko lämmittää
pehmeää hiekkaa ja mäntyjä,
synkkien tšuhnien maa –
tuo siunattu maa!
Läpi pensaiden ja siimesten
alhaalla raikkaan valkeana
kirkasta loistetta heijastaa
Suomenlahden lasinen pinta.

Kiireettä käyvät päivät,
juokseva hiekka ja männyt,
iltaruskoinen nousuvesi
ja pohjoinen hiljaisuus...

Ikuisesti, vuosien mennen
paistakoon onnellinen kohtaloni
yli kultaisten rantojesi,
siunattu Terijoki.⁴⁸

Tämän runon kooda päättyi intonaatioltaan samanlaiseen idylliin kuin runossa, jonka tekijä oli myös pietarilainen, Innokenti Oksenov:

Vielä vaikenee lahti, joka kerran
vei Sapunovin syleilynsä.
Nyt kuuntelen tarkkaan, unohdan,
ettei mikään ole minulle uutta.

Kasino on aina niin valkoinen
ikimuistoisilla rannoilla,
ja aamulla tuore tuuli lyö
ikkunaani korkealla.

Mutta merenkulkijat eivät tahdo
kääntää nöyriä peräsimiään,
kuin aallot veisivät mukanaan
ainutkertaisia vuosia.⁴⁹

Tässä esiintyvä käsitys Terijoesta hylättynä paratiisina on keskeisiä motiiveja, jota ovat hyödyntäneet useat runoilijat, kuten Isidora Golubeva (Arhangelskaja)⁵⁰, Vladimir Veidle⁵¹ tai Sergei Rittenberg⁵², joka julkaisi tekstejään viipurilaisessa *Sodružestvo*-lehdessä. Paikannimen semanttinen painoarvo on niin suuri, että Mihail Dudin vuonna 1941 aloittaa suoraviivaisen propagandariimittelynsä elegisestä muistumasta:

Maitoyöt sulavat
paksujen kehysten lasiin.

Verhot vapisevat loisteessa,
ja koko yön läpeensä
kilstävät upseerit lasejaan,
naikkoset viettelevät hellästi

Ja sotaa edeltävän ajan himolla
laulaa hillitön Vertinski.⁵³

Huvilaseutu ulottui Perkjärvelle asti ja kuten matkaopaskin totesi, ”pidemmälle ei pietarilainen enää tahtonut matkustaa”.⁵⁴ Vastaavasti harvenvat myös runolliset reflektiot: joitakin yksittäisiä runoja on omistettu Pitkäjärvelle ja Suulajärvelle, Ronkaan kartanolle tai Heinävedelle. Huomionarvoinen on myös Vladimir Tardovin runo, joka on omistettu harvemmin runollisen inspiraation kohteeksi päätyvälle Lappeenrannalle:

Ravitut hevoset juoksevat väsymättä,
ja eteeni sinisestä hämärästä
kohoavat kukkulat, juoksevat ohitseni,
järvet, kalliot, taas kukkulat, kukkulat...

Kuinka outoa on täällä! Synkkä luonto
vaikenee murheeseensa jähmettyneenä,
ilman sinua, kotivainioideni vapaus,
kotoinen laveus, peltojeni aukeat!

Siinä mökki. Käyn sisään. On pimeää.
Luojan kiitos, suomalainen krouvi ja leposija!
[- -] Kello raksuttaa. Olen odottanut kauan
ja tyhjää, piikivistä tietä
läpi pölyisen ikkunan tuijotan ikävissäni.

Surullisen laulun valittavat melodiat,
laiska koiran haukku kuistilta,
edessäni ikäväänsä kivettynyt
suomalainen isäntäni, kädet puuskassa
vaikenee ja tupakoi, aina vaan tupakoi...

”Hevoset ovat valmiina!” Isäntä kynnyksellä
heilauttaa hitaasti kättänsä peräämme,
ja heinsä on synkkä kuin mies itse.
Ja edessämme on taas vanha tie.⁵⁵

Tyypillistä tässä tapauksessa ei ole vain uusi paikkakunta (oppaat toteavat yksimielisesti Lappeenrannan puutteet: ”pieni maakuntakaupunki, melko pölyisiä katuja ja puurakennuksia, jotka eivät ole erityisen kauniita”⁵⁶), mutta myös varsin eksoottinen valinta matkustaa ympäri maata hevosilla. Koko Suomen eteläosa oli rautatieverkoston piirissä 1900-luvun alkuun mennessä. Hevoskyytejä otettiin harvemmin. Suomessa teitä pidettiin erityisen hyvässä kunnossa, sillä vastuu niiden korjauksesta siirrettiin kyläyhteisöille.⁵⁷ Matkustajille tarjottiin postiasemilla mukavia

kaksipyöräisiä jousivaunuja hintaan 16 penniä virstalta. Päivän aikana oli mahdollista ajaa jopa 100–120 virstaa; yöt vietettiin samoilla postiasemilla, joiden mestarit joutuivat pitämään paitsi hevosia valmiina saapuville kulkijoille myös tiettyä valikoimaa elintarvikkeita, lukuun ottamatta alkoholijuomia, jotka olivat ehdottomasti kiellettyjä.

Toinen kulkuväline, hitaampi mutta kauniimpi kuin rautatie, olivat höyrylaivat. Neljä kertaa viikossa höyrylaiva lähti Pietarin laiturilta Vasilin saarelta reitille Pietari–Helsinki–Hanko–Tukholma. Linjaa kulkivat höyrylaivat *S/S von Döbeln*, *Torneo*, *Uleåborg* ja *Oihonna*. Niissä oli ensimmäisen ja toisen luokan hyttejä yhdelle, kahdelle tai kolmelle hengelle sekä yhteishyttejä, ruokasalit, naisten tilat ja tupakointitilat. Ylemmät kannet oli katettu kävelyä varten. Matka Helsinkiin kesti kuusitoista tuntia.⁵⁸

Vielä suositumpia olivat höyrylaivamatkat Saimaan kanavaa pitkin Viipurista Lappeenrantaan tai Savonlinnaan: tällä linjalla toimi useita yrityksiä, joista ”Viipurin osakeyhtiön” aluksia suositeltiin erityisesti. Reitti kuvataan kattavasti humoristisessa runoelmassa *Karliada*, jonka kirjoitti vain neljätoistavuotiaana kuollut koululainen Vladimir Ginken. Murheen murtamat vanhemmat julkaisivat kirjasen verran hänen hienostuneita jakeitaan, muun muassa raportin Ginkenin muutama kuu-kausi ennen kuolemaansa kokemastaan matkasta. Sankarit matkustivat junalla Viipuriin, jossa he nousivat Kaleva-höyrylaivaan:

Saavuimme sydämet sykkien.
Odotimme kapteenin vihellystä.
Viimein se soi, ja huojuen
lähti höyrylaiva liikkeelle. Kevyt,
kapea, kaunis ja ketterä
Kaleva lipui läpi vesien.
Saimaa on levoton, taivas on musta;
kiehuten, kuplien, meluten, kehräten
aallot lyövät laivamme kylkiin.⁵⁹

Seuraavana aamuna laiva saapui pääteasemalle:

Kiersimme niemen ja näimme
edessämme koko Savonlinnan,
kantajat odottivat matkalaisia,
ja sitten saapui höyrylaiva.
Keräsimme matkatavaramme
ja nousimme kannelta saman tien.
Poikaset nappasivat matkalaukut,
he ympäröivät meidät laumana.⁶⁰

Matkustajilla oli vaikeaa:

Me lähdimme pojan perään
kävellen Savonlinnan katuja,
mutta asemaa emme siltikään löytäneet
tässä kurjassa pikkukaupungissa.
Yhtäkkiä ryöpsäytti sadepilvi
kauhean kaatosateen niskaamme;
joukkomme lähti juoksemaan pakoon
ryysyläispojan perässä.

Mutta lopuksi ryysypoika
toi meidät litimärkinä
kaupungin postiasemalle,
joka oli köyhä pieni talo.
Sisään päästyämme söimme kaiken,
murustakaan emme jättäneet.
Lukijani, lienet jo kyllästynyt
kömpelöön runoiluuni?⁶¹

Aivan toisenlaisen vaikutelman jätti samainen vesireitti runoilija Vladimir Mazurkevitšiin:

Saimaan kanavan pinta
auringonsäteiden syleilyn alla
hohti timanttivaahtona
sateenkaaren väreissä.

Sulut avattiin... Kitinää ja jylinää
väyläviitoista ja ketjuista,
laivalla melua ja naurua
iloisten, juhlatuulisten ihmisten.

Vihreänä kaiteena kohosivat kuuset...
Taivaankansi on läpikuultavan kirkas,
kuin veden täyttämässä kehdoissa
on Sampomme hitaasti lipuessaan.

Sen liikkeet vain hiljenevät,
on kalpeammat laineet jäljessään.
Kaukana välkkyvät tornit ja katot...
Seis! Satama lähestyy... Savonlinna!⁶²

Huolimatta Pietarin, Viipurin ja Helsingin välisen liikenteen ennennäkemättömästä matkustajamäärästä (junat lähtivät pääkaupungista Viipuriin kahden tunnin välein), runolliset kuvaukset näistä suomalaiskaupungeista ovat hyvin harvassa: Helsingille omistettujen tekstien kokonaisuus alkaa muodostua vasta 1940-luvulla.⁶³ Matkalaisten poeettinen huomio kiinnittyy pääasiassa tavallisten suunnitelmien esteisiin. Esimerkiksi Vladimir Golikovin lyrinen sankari, joka löysi itsensä Helsingistä matkalla Pietarista Turkuun, vaikka piirtääkin pienen luonnoksen kaupungista, kiinnittää silti paljon enemmän huomiota kommunikaatio-ongelmiin:

Kaunis on Suomen pääkaupunki,
se kylpee vehreydessä;
säädyllysten rakennusten siluetti
loistaa harvinaista puhtautta.⁶⁴

Mikä sääli, etteivät suomalaiset
ymmärrä yhtään mitään,
ja siitä seuraa joukko
omituisia tapauksia.
Mukava poliisimies
tiukassa univormussa, preussilaiskypärässä
puhuessanne saksaa, venäjää,
vastaa vain hymyllä.
Kysytte saksaksi – hän ei vastaa,
venäjäksi sitten – sama lopputulos.
Joten vailla mitään tolkkua
tepastelet sitten umpimähkään.⁶⁵

Todellisen tenkkapoon hänelle aiheuttavat kuitenkin selittämättömät
ikkunantakaiset kohtaukset:

Kello soi... Olemme matkalla Turkuun...
Veturi kulkee jyskyttäen...
Nyt näkyy heinäntekoa,
mutta missä ovat ukko ja akka?
Turhaan etsii katseeni
näkyä, joka olisi meille tuttu;
kaksi päivettyynyttä herrasmiestä
pikkutakit yllään nostaa heinää seipäälle;
heidän jäljessään tulee
kaksi frökeniä kaupunkilaishatuissa,
kirkasvetisen joen uomassa
kyläläisneito menee uimaan trikoissa...
En tiedä, onko täällä nurjaa puolta,
mutta meidän on vaikea tottua
tällaisiin vangitseviin kuvaelmiin,
eivät helpolla, eivät mitenkään ymmärtäisi
venäläiset Darjat ja Arinat
tällaista elämän autuutta!⁶⁶

Tämä suomalaisen elämänmenon erilaisuus, joka kävi ilmeiseksi matkan ensi minuuteista lähtien ("[- -] selvää on jo, ettei tämä ole mitään Tverin maakuntaa, vaan jotain muuta, tuntematonta maata"⁶⁷), muodostui sirpaleisista yksityiskohdista: Suomessa oli ensinnäkin oma valuuttansa, ja rahaa suositeltiin vaihtamaan jo Pietarin rautatieasemalla, toisekseen maassa seurattiin Eurooppalaista kalenteria ja kolmanneksi oli huomioitava eri aikavyöhyke, Helsingin aika oli 20 minuuttia Pietaria jäljessä.⁶⁸ Erot olivat myös nähtävissä: konduktöörit käyttivät erityistä univormua, junanvaunujen luokat oli merkitty eri väreillä (toinen luokka vihreällä, kolmas punaisella⁶⁹), ja liikennemerkeissä oli tekstiit paitsi suomeksi myös ruotsiksi.

Erityisen hämmäntäväksi matkalaiset kuitenkin kokivat ravintoloiden epätavallisen tavan tarjoilla ruokaa – myöhemmin käytäntö saisi nimen "seisova pöytä" (ven. *švedski stol* eli 'ruotsalainen pöytä'). Filologi Nikolai Andrejev, joka oli isänsä kanssa Suomen-matkalla, kuvasi isäänsä: "Hän ei edes pitänyt ravintoloiden kuuluisasta 'seisovasta pöydästä', jossa huoneen keskellä oli pöytä täynnä kaiken maailman ruokia, ja voit valita mitä haluat ja kuinka paljon haluat. Hänen mukaansa tämä oli hyvin epäonnistunut ratkaisu, koska ihmiset ovat ujoja, ja koska moinen ei ole tapana muissa maissa, erityisesti Venäjällä, asiakas kokee tilanteen epämukavaksi, hän ottaa vain satunnaisia ruokia, ja jotenkin on sääli lähestyä pöytää toistamiseen ja ottaa lisää. Hän piti tätä myös keinona tehdä venäläisistä matkailijoista pilkkaa."⁷⁰

Mutta arjen omituisuudet ovat vain yksi marginaalinen puheenaihe Suomen-matkakertomuksissa: lyyrinen päähuomio kohdistuu retkien keskeiseen reittiin – Saimaalle ja Imatrankoskeen. Euroopan maiden tärkeimpien nähtävyyksien hierarkia on liki muuttumaton viime vuosisadan osalta – Basilica di San Marco, Colosseum ja Eiffelin torni eivät luovu asemastaan – mutta keskeisimmän suomalaisen matkailukohteen vakanssi elää yhä, sillä legendaarista valuma-aluetta ei ole suljettu. Vuosisadanvaihteen matkailijalle Imatrankoski ei ollut vain luontoilmiö, jolla on oma mytologiansa ja laaja vieraanvaraisuuden aura, vaan myös yksi koko maan tärkeimmistä symboleista.

Imatralle saattoi päästä usein eri tavoin. Suosituin reitti oli rautateitse Viipurin kautta: yhdeltä Viipurin rautatieaseman lisälaiturilta lähtevien

paikallisjunien aikataulut oli sidottu Pietarin-junien saapumiseen, niin-pä ne lähtivät yleensä 20–25 minuutin viiveellä. Yhteensä noin kymmenen junaa päivässä lähti Imatran suuntaan.⁷¹ Joskus seuramatkoja varten vapautettiin myös vaunuja, joissa ei ollut istuimia lainkaan. Lisäksi Valtionrautateiden kanssa oli tehty erillinen sopimus, jonka mukaan vaunut saatettiin jättää sivuraiteelle, jotta matkalaiset voisivat yöpyä niissä.⁷² Imatran asemalla odottivat vossikat, jotka markalla tai kahdella veivät kosken partaalle tai johonkin alueen hotelliin. Jotkut matkustajat taittoivat matkan Viipurista polkupyörällä tai jopa jalkaisin, jolloin matka vei useita päiviä.

Toinen suosittu matkareitti oli höyrylaivalla Saimaan kanavaa pitkin Lappeenrantaan, mistä saattoi päästä postivaunuilla tai vossikalla suoraan Imatralle. Opaskirjat suosittelivat kuitenkin ykskantaan hieman elegantimpaa menettelyä: vaihtaa höyrylaivaan, joka kello viisi iltapäivällä lähtee kohti Vuoksenniskan asemaa, sillä sieltä pääsee muutamassa minuutissa junalla perille Imatralle.

Matkalla tämä höyrylaiva pysähtyi Rauhan täysihoitolalla, joka sijaitsi kuuden virstan päässä vesiputouksesta. Pysäkki oli käytettävissä ”tarvittaessa”, jos joku matkustajista tilasi sen tai heilutti sitkeästi Rauharannan punaiselta laiturilta laivan pysähtymään.⁷³ Rauhassa asuivat vuosien varrella kirjailijat Vladimir Solovjov⁷⁴, Boris Zaitsev⁷⁵, Ivan Konevskoi⁷⁶, Pallada Bogdanova-Belskaja⁷⁷, Valeri Brjusov ja monet muut. Nimi Rauha esiintyy runoudessa kertaalleen varsin hankalassa tulkintayhteydessä, nimittäin Nadežda Lvovan runossa, joka asui Rauhassa Brjusovin kanssa kesäkuussa 1913:

Kirkas Saimaa tervehti meitä ankarasti.
Pirteät aallot karjuivat harmaina,
ja samaan tahtiin airojen vetojen kanssa
vihelsivät ja lauloivat satavuotiset kuuset.

Lokit voihkivat onnesta ja pelosta,
ja salaman sulat pudottivat nuolensa.
Pienen pöydän takana piilotteli Rauha...
Vain taivas ja me ja ukkosen aallot!

Koko Saimaa rytisi juhlan rytmissä
tuntemattoman virren ankaria säkeitä...
Ja sydämessä nauru melkein rauhoitti
ja unohti Golgatan ristin tien.⁷⁸

Kuten tästäkin huomaa, itse järvi Saimaa päätyi moniin runoihin:

Sumuinen taivas, harmaat kalliot,
suuren järven ihmeelliset mutkat,
tiheät saaret, hiljaiset lahdet,
kivinen ranta mäntyjen peitossa.⁷⁹

Ruuhi keikkuu airojen tahtiin,
minä soudan kevyesti loiskien
sinne, missä joku on veteen heittänyt
pyöreän graniittirykelmän...
Sinisenä järvi levittyy
vinojen saarten kehyksiin;
mattataivaalla ylhäällä
punertaa pilvien vanu...⁸⁰

Ne, jotka mieluummin pysyivät lähempänä vesiputousta, valitsivat taipumustensa ja varallisuutensa mukaan yhden hotelleista – joko ylellisen ja kansoitettun Grand Hôtel Cascaden (nykyinen Valtionhotelli oli tuolloin Brjusovin mukaan ”paikallinen Babylon”⁸¹), Egebergin pensionaatin tai sitten matkailuyhdistyksen hotellin; myöhemmin valikoimaan lisättiin K. Kriminskin pensionaatti⁸². Kaikki hotellit sijaitsivat jonkin matkan päässä tärkeimmästä nähtävyydestä eli koskesta. Siitä on kirjoitettu ennennäkemätön määrä runoja aineistossamme: tähän mennessä on löytynyt viitisenkymmentä Imatrankoskelle omistettua runoa. Samanaikaisesti kuvasto on yllättävänkin homogeenistä: esimerkiksi vaahtoavat vedet kuvataan toistuvasti rinnastuksella harmaisiin hiuksiin.

Harvinainen poikkeama säännöstä havaitaan Saša Tšornyin kuuluisaksi tulleessa satiirissa:

Sanoi minulle riehuva tanssissa
hulluksi tullut vesi:
”Jos olet sairas, mutta viisas,
niin hyppää rakas luokseni!”

Tämän nelisäkeen taustalla on runouden muutoin tyystin sivuuttama Imatraan liittyvä itsemurhamytologia⁸³, joka heijastuu esimerkiksi kuuluisassa legendassa salaperäisen Anna Mintslovan Imatralla tapahtuneesta itsemurhasta.⁸⁴ Matkaopas varoitteli huolestuneesti turisteja: ”Hatara kynämme ei pysty kuvaamaan kaikkea Imatran kauneutta. Kun näette sen viidettä, seitsemättä tai kymmenettä kertaa, se vangitsee teidät aina syvemmin, joten hermoheikot ihmiset joutuvat toisinaan taistelemaan ollakseen heittäytymättä kosken kuohuihin, joista kukaan koskaan ei ole palannut”.⁸⁵

Viisi virstaa vesiputouksesta oli pikku-Imatra eli Vallinkoski, jonne matkattiin hevosella tai jalan. Muuan matkaopas kuvaa sikäläistä lystinpitoa, joka päättyi myös yhden venäläisen 1900-luvun alun runouden avaintekstin juoneksi, nimittäin Innokenti Annenskin tekstiin ”Se tapahtui Vallinkoskella”:

[– –] ottakaa markalla (enempää älkää antako) siellä seisovalta suomalaiselta punaiseksi maalattu tynnyri; heittäkää se veteen ja näet te, kuinka se ratsastaa tehden äärimmäisen outoja liikkeitä edestakaisin aallonharjoja pitkin, ja lopulta se rullaa alas ja alajuoksulla sen poimii joku poika, joka kerää Vallinkoskesta ehjänä säilyneet tynnyrit ruuheensa. Useimmat matkailijat ajattelevat, että tynnyri on mennyttä, mutta puolen tunnin kuluttua, jos malttavat odottaa, he näkevät sen toisella turistilla, joka on luottavaisesti valmis maksamaan siitä 2–3 ruplaa.⁸⁶

Matkat muualle Suomeen, joita matkaoppaat innolla suosittelevat ja joita venäläiset matkailijat ahkerasti myös toteuttivat, eivät ole juurikaan jättäneet jälkiä venäläiseen runouteen. Valamolle on omistettu useita runoja,⁸⁷ kaksi on kirjoitettu Hyvinkään hoitolassa,⁸⁸ yksi on omistettu Kajaanille.⁸⁹ Kajaani onkin luultavasti pohjoisin suomalainen kaupunki,

jossa venäläinen runoilija on varmuudella vierailut. Joitakin mielikuvi-
tusaineiksi kirjoitettuja Lapin-runoja toki on.⁹⁰

Kun merkitään venäläisissä vuosisadan alun runoissa esiintyneet
paikat Suomen kartalle, nähdään että tihein esiintymä on Imatran ja
Saimaan seuduilla. Paljon vähemmän on tekstejä Pietarin seudun hu-
vila-alueista, kun taas kaikki muut osumat jakautuvat satunnaisen mie-
livaltaisesti halki maan eteläosan. Vaikka tässä osittain toistuvatkin ve-
näläisten matkailijoiden tavanomaisimmat matkakohdeet, on jakaumaa
lopullisesti vaikea selittää: matkaoppaat suosittelevat innokkaasti laajaa
valikoimaa matkareittejä, joilla on oma vakiintunut logiikkansa, lista
nähtävyyksistä ja paljon hotelleja. Näiden reittien varrella suuria paikka-
kuntia ovat Sortavala, Joensuu, Loviisa, Turku, Tampere, Porvoo, Mikke-
li, Tornio ja Aavasaksa. Yksikään näistä paikoista ei ole venäläisten turis-
tien runsaudesta huolimatta päätyntä runoaineistoon.

Vaikuttaa ilmeiseltä, että runotekstit ilmestyvät siellä, missä matkalai-
nen törmää kirjallisen tradition voimalinjaan: uudet runot Pariisista tai
Roomasta kirjoitetaan repliikeiksi moniääniseen, monikieliseen ja vu-
osisatoja vanhaan kaunokirjalliseen keskusteluun. Venäläisen Suomen-
matkailun runollinen haltuunotto vaikuttaa tapahtuneen lähes tyystin
kirjallisuuden kontekstin ulkopuolella, minkä vuoksi se vaikuttaa pi-
kemminkin luonnonilmiöiden konglomeraatilta – tämä lienee syy myös
ilmeiseen aineiston maantieteelliseen epätasapainoon. Mielenkiintoista
on, että tämä (todennäköisesti tiedostamaton) aiemman kirjallisen kes-
kustelun puute näkyi muun muassa *Kalevalaan* kohdistuneessa kasva-
vassa huomiossa.⁹¹

Historialliset tapahtumat jättävät kuperan jälkensä venäläisen kirjalli-
suuden ”suomalaistekstin” myöhempään muodonmuutokseen: määrälli-
sesti pieni venäläinen diaspora Suomessa kuvaa samaa maisemaa ja
samoja kaupunkeja uudella tavalla. Neuvostorunoilijoiden varovainen
asenne rajantakaista naapuria kohtaan⁹² korvautuu talvisodan alkaessa
loputtomalla määrällä karkeaa propagandarunouden riimittelyä. Sodan-
jälkeisinä vuosina ne puolestaan korvataan neuvostoturistien ja liike-
matkailijoiden matkakertomuksilla, joihin sekoittuu annos luonnon
ihailua, kiintymystä paikalliseen työväenluokkaan ja yhteiskuntaluokka-

jakoon kohdistuvaa tyytymättömyyttä. Jokainen näistä lähes itsenäisistä tekstiaineistoista olisi perusteltua ottaa erillisen tarkastelun kohteeksi.

VIITTEET

- 1 Vrt. Tolley 2019.
- 2 Maksimov 1940, 144.
- 3 *Novyi Mir*, 1/1965, 88.
- 4 Suomi merkitsi Ahmatovalle ennenäkyä kuolemasta aina lähtien hänen ajastaan Hyvinkään hoitolassa vuonna 1915, tuolloin hän kirjoitti runon ”Olen vieraisa valkean kuoleman luona” (”Ja v gostjah u belo smerti”). Sama jatkui vuoteen 1944, jolloin hän luki runoja rintamalla Terijoella ja otsikkona oli ”Vieraisa kuoleman luona”. Suomalaisen puukon symboliikasta hänen Kellomäen runoissaan ks. Timentšik 2006, 468–469.
- 5 Kuzmin 1996, 421–422.
- 6 Timentšik 2014, 138.
- 7 Nikiforova 2010, 108.
- 8 Patrojeva 2019, 37–42.
- 9 Baschmakoff – Ristolainen 2009.
- 10 Tämän kulttirunon ensimmäisiä analyysejä oli ruotsalaisen Nils-Åke Nilssonin tutkimus (Nilsson 1987, 131–132).
- 11 ”Isoisäni Pjotr Fomitš tuotiin Pietariin 12-vuotiaana ja hän päätyi kuskiksi. Eikö vain hän ollutkin tšuhnalainen *veika* [suom. huom. suomen kielen *veikko*-nimityksestä, jolla tarkoitettiin suomalaisia tai inkerinsuomalaisia hevostuskeja], niitä jotka tavallisesti kiisivät pääkaupunkiin laskiaiseksi alakuloisten hevostensa kanssa soitellen kellojaan niin iloisesti? – En voi olla varma tästä. Kärryhommien jälkeen hän oli kylpylässä pesijän...” (Fofanov 2010, 490–491.)
- 12 Lavrov 2008, 53–54; Grossman 1999, 104–119; Hellman 2007, 113–117. Emigranttikriitikko Georgi Adamovitš muisteli: ”harva enää tuntee Ivan Konevskoita, joka kirjoitti muutampia väkeviä säkeitä pohjoisen iltataivaasta Valamon kupolien ja mäntyjen yllä, joiden rinnalla kalpenevat kymmenet mainiot runoelmat rohkeine kielikuvineen ja omaperäisine riimeineen.” (Adamovitš 1967, 16.)
- 13 Konevskoi 2008, 261; ks. myös: Grossman 2010a, 350–359.
- 14 Runosta ”Veden räjähdykset” (Konevskoi 2008, 157). Samoihin aikoihin hän kirjoitti Valeri Brjusoville: ”Imatran läheisyys ja ihmeellisen järven välitön läsnäolo: lukemattomissa sen rantojen ja saarten plastisesti erottuvissa kuvioissa ja niiden metsien muodostamissa ryhdikkäissä riveissä – siinä on se ihmeellinen Suomen luonto, joka kätkee yksilötteisuuden vaippaansa mitä hienostuneimpia ja vahvimpia luomuksia” (mts. 270).
- 15 Parnok 1917, 157–162.
- 16 Sadovskoi 1915, 281.
- 17 Patrojeva 2019, 41. Ks. Nikita Drozdovin luku tässä kirjassa.
- 18 Kazanski 1925, 20–21.

- 19 Nilsson 1987.
- 20 Nevzgljadova 2017.
- 21 Korinfski 1912, 141.
- 22 Tihmeneva 1998, 84.
- 23 Lebedeva 1904, 28.
- 24 Kostomarova 1916, 19.
- 25 Šuf 1906, 137.
- 26 Maksimov 1929, 13.
- 27 Iva 1915, 137.
- 28 Thorževski 1932.
- 29 Fjodorov 1908, 56.
- 30 Gorodetski 1974, 518.
- 31 Nartsissov 2009.
- 32 Karavajeva 1923, 47.
- 33 Veidle 1979, 44.
- 34 Golikov 1913, 17.
- 35 Dolinov 1917, 96.
- 36 Myös Innokenti Annenski parodioi samaa Balmontin laulua siirtäen tapahtumat Suomen Lappiin, kun taas Ivan Konevskoi omisti laulunsa Valamon luostarille: ”Oi hiljainen Valamo, Skorpionin ylistämä”.
- 37 Runo oli osa Brjusovin kirjettä Kornei Tšukovskille maaliskuulta 1906, varustettu esipuheella: ”Hankkiutukaa Helsinkiin, aidosti eurooppalaiseen kaupunkiin, tylsään mutta miellyttävään. Kas tässä teille katkelma eräästä julkaisemattomasta näytelmästäni” (Brjusov – Tšukovski 2009, 290).
- 38 Jampolski 1987, 26–41; Jampolski 2000.
- 39 Genkel 1913, 6. Tullimuodollisuudet saattoi käydä läpi myös heti Suomen asemalla Pietarissa. Matkalaiset mainitsivat erikseen sen, että polkupyörät ja valokuvakamerat piti tulliselvittää, sillä muuten niistä saatettiin vaatia paluumatkalla maksu.
- 40 Mp.
- 41 Timentšik – Hazan 2006, 486. Ollila mainitaan Ivan Savinin maisemarunossa (Savin 1939, 11). Mustamäki löytyy myös kertomainintana romanssissa ”Muistan illan Mustamäellä” (Kaplan 1916, 19).
- 42 Golikov 1913, 17.
- 43 Tšukovski 1979, 54; ks. myös: Terjohina 2009.
- 44 Karelin 1911, 44.
- 45 Mts. 45.
- 46 Mts. 46–47.
- 47 Žirmunski 2013, 91.
- 48 RGALI. Kokoelma 3048. Arkistoluettelo 2. Yksikkö 44. S. 26.
- 49 Oksenov 1915. Suomenlahteen veneretkellä hukkuneen taiteilija Nikolai Sapunovin traaginen kohtalo oli keskeinen osa Terijoen myyttiä.
- 50 Arhangelskaja 1909, 11.
- 51 Veidle 1979, 44.
- 52 R[ittenber]g 1934, 27.

- 53 Dudin 1941, 54.
54 Genkel 1913, 8.
55 Tardov 1912, 22–23.
56 Karelin 1911, 96.
57 Grengagen [1905], 5.
58 PPF 1913, 159
59 Ginken 1892, 19.
60 Mts. 25.
61 Mts. 26.
62 Mazurkevitš [ei julkaisuaikaa], 109.
63 Ks. Bulitš 1938, 36; Bulitš 1947, 8–9; Gardner 1990, 111; Dudin 1956, 204–205; Korinfski 1912, 204–206.
64 Golikov 1909, 3.
65 Mp.
66 Mp.
67 Metš 1901, 5. Esiin tuli koko joukko arkisia vääринymmärryksiä: ”Tämä tuntematon puhetapa, nämä vieraat suomen- ja ruotsinkieliset lehdet, nämä koirat kuonokopissaan, tämä ajanlasku, joka on 12 päivää edellä, tämä hiljainen vaikka aika mukava tornikellon soitto, joka aina välillä kuuluu, tämä huomaavaisuus ja ennakoitavuus, joka ei meillevenäläisille ole niinkään tuttua...” (Mts. 9).
68 Nenašev 1910, 24.
69 Burljuk 1994, 90.
70 Andrejev 2008, 48.
71 PPVO 1915, 65.
72 Ks. myös Odessa 1910, 47, josta löytyy perusteellinen kuvaus vastaavasta ”suomalaisen rautatiehallinnon epätavallisesta huomaavaisuudesta”.
73 Andrejeva 1986, 87.
74 Paikallisen nähtävyyden ominaisuudessa hän päätyi myös yhteen matkaoppaaseen: ”Täällä yhteen aikaan asui ja työskenteli kuuluisa filosofimme Vladimir Solovjov, joka jakoi ajatuksiaan ja haaveitaan synkälle muinaiselle metsälle” (Karelin 1911, 94).
75 Zaitsev 2018, 225.
76 Kirjeessä Valeri Brjusoville toukokuulta 1900: ”Kiirehdin kertomaan teille, rakas Valeri Jakovlevitš, että ensi viikolla muutan hyvin luultavasti isäni kanssa Saimaan rannalle, rakennukseen nimeltä ’Pension Rauch’: se on 6 virtsaa Imatrasta” (Brjusov 1991, 497).
77 Rauhassa on päivätty hänen yksityiskohtainen kirjeensä B. G. Bergille huhtikuulta 1915, josta käy ilmi pensionaattielämän piirteitä: ”Täällä parantolassa tuhlaan 300 ruplaa kuussa, ja he vain uhkaavat vielä nostaa laskua. Mutta kuitenkin en ota hoitoja, kuten he toivovat, sillä rahatilanne ei vain salli. Esimerkiksi kieltäydyin sähköhoidosta ja joistakin kylvyistä. Kunpa olisi rahaa, niin vaikka onkin tylsää seuraa, jäisin tänne raittiin ilman vuoksi koko kesäksi! Muuten, täällä ovat Naryškinit, Krylovit, ruht. Tšagadajevit, ruht. Tšavtšavadzet ja Sitško, joka juopottelee upseerien kanssa, ruht. Svjatopolk-Mirskaja ja samanlainen Maraševskaja ym. Kirjani kiertää heidän käsissään. (Sobolev 2017, 126–127.)
78 Lvova 1914, 108.

- 79 Gangelin 1911, 33.
- 80 Artsybašev 1907, 29.
- 81 Brjusov 1994, 104.
- 82 Karelin 1911, 100.
- 83 Vrt. Tšukovskin muistelmat Saša Tšornyista: ”Kerran talvella tuulisena pakkaspäivänä tuli väsyneenä ja sairaan oloisena käymään luonani Kuokkalassa ja uunin edessä lämmitellessään tunnusti, että Imatrankoski oli iskostanut häneen kuolemankaipuun ja että hetkittäin hän olisi kauheasti halunnut heittäytyä koskeen pää edellä.” (Tšukovski 2012, 285.)
- 84 Kuzmin 1998, 112.
- 85 Genkel 1913, 14. Leonid Andrejevin aikeet olivat suoraviivaisia: ”Olkaa niin hyvät ja tulkaa luokseni huomenna syömään (klo 3 aikaan), sillä lähdän pian Suomeen (missä aion muuten heittäytyä Imatraan) ja näin näette vielä minut” (päiväämätön muistiinpano on Nadežda Tšulkovan muistelmista arkistosta RGB. Kokoelma 371. Arkistoluettelo 6. Yksikkö 1. S. 44. Vesiputousta ei ollut suojattu aidoilla, joten siellä sattui onnettomuuksia, yksi oli osua kuvataiteilija Anna Ostroumova-Lebedevan kohdalle: ”Päätin istahtaa pientareelle ihastelemaan mahtavaa näkymää. Minua veti puoleensa jyrkkä rantapiennar. Siellä oli kapea hiekkamätäs, jossa oli männynhavuja. Ajattelin, että siinä oli turvallista istua, kun pohjakin näkyi. Niinpä asetuin reunalle ja laskin jalat alas veden päälle. Kuin hulluksi tulleena riehui edessäni joki roiskien ja kuohuten. Istuskelin rauhassa seuraillen ja yrittäen löytää järjestyä, säännönmukaisuutta ja logiikkaa veden kamalasta sekamelskasta. Sitten tässä metelissä ja liikkeessä koitti yhtäkkiä hetki, kun kuohuva vesi muuttui vesimuuriksi ja irtaantui rannasta, ja kauhistuin nähdessäni jalkojeni alla avautuvan tumman pohjattomuuden. Ja se, mitä olin luullut rannan kaistaleeksi, olikin kapea siivu graniittia, joka vietti kohtisuoraan alaspäin. Hetken kuluttua kuohuvat aallot umpeutuivat, ja veden täyttämästä rotkosta jäi näkyviin vain kapea houkutteleva rantapiennar. Pelästyin pahasti enkä ensi sekunteina pystynyt liikkumaan lainkaan. Sitten istuen käsien varassa lähdin varovasti ylöspäin pitkin havujen liukastamaa mätästä. Pelkäsin nousta jaloilleni, etten vain liukastuisi ja putoaisi tuohon rotkoon...” (Ostroumova-Lebedeva 2003, 324.)
- 86 Genkel 1913, 15.
- 87 Osa on koottu kokoelmaksi *Valaam. Siihotvorenija* (1935), joka on Valamon luostarin julkaisu; ks. myös Vostokov 1956, 6.
- 88 Ahmatovan runo ”Kak nevesta polutšaju” (”Kuin morsian saan”) sekä mitä perusteellisin ja vielä kokonaisuudessaan julkaisematon E. Galatin ”Hyvinkääläisrunoelma” (yksityiskokoelma).
- 89 Mazurkevitš [ei julkaisuaikaa], 109.
- 90 Ks. Mihailovski 1896, 224; Lozina-Lozinski 2008, 20; kun taas V. A. Roždestvenskin (1914) runo ”Laplandija” käsittelee Venäjän Lappia.
- 91 Korinfski 1909.
- 92 Izmailovski 1929, 15–16.

Suomen ruotsinkieliset kirjailijat ja Venäjä eräiden esimerkkien valossa

H. K. Riikonen

 <https://orcid.org/0000-0001-8869-7005>

Suomen ruotsinkielisten kirjailijoiden suhteessa Venäjään voidaan havaita kolme vaihetta. Ensimmäinen kattaa autonomian ajan 1870-luvulle ja sitä edustaa muiden joukossa eräänlaisena portaalihahmona J. L. Runeberg.¹ Toista vaihetta edustaa ennen kaikkea 1880- ja 1890-lukujen karelianismi. Kolmas vaihe liittyy Viipurin ja sen lähiseutujen kartano- ja kulttuurielämään sekä Terijoen huvilakulttuuriin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, aikaan, johon kuuluivat myös Venäjän vallankumous ja Suomen itsenäistyminen. Seuraavassa tarkastellaan ruotsinkielisten kirjailijoiden asennoitumista venäläiseen kulttuuriin ja venäläisiin. Useimmiten kysymyksessä on suhde venäläisiin sellaisena kuin se ilmenee tietoisuutena tai kokemuksena rajaseudusta, alueesta, joka ulottuu Saimaan rannoilta ja Imatralta Pietariin ja käsittää joissain tapauksissa myös Vienan- ja Aunuksenkarjalan.

Kiinnostava tarkasteltava olisi myös 1930-luku etenkin siksi, että se toi Terijoelle useita johtavia ruotsinkielisiä runoilijoita, myös Ruotsista, mutta asia jää tämän teoksen aikarajauksen ulkopuolelle.² Tässä ei ole mahdollista pyrkiä kokonaiskuvaan, vaan asiaa tarkastellaan eräiden valittujen, joskin keskeisten näytteiden valossa. Tarkoituksena ei ole hahmottaa ruotsinkielisten kirjailijoiden Venäjä-kuvaa sellaisena kuin

se ilmenee heidän teoksissaan. Sen sijaan pyritään esimerkkien valossa selvittämään kirjailijoiden suhtautumista Venäjään, niitä erilaisia asennoitumistapoja, joita heillä oli Venäjään, venäläisiin ja venäläiseen kulttuuriin.³ Tässä esityksessä on tarkoituksellisesti käytetty väljää asennoitumis-termiä, sillä siihen kuuluvat kaunokirjallisten teosten ja muistelmateosten ohella esimerkiksi kirjailijoiden venäjän kielen taito, oleskelu Venäjällä ja Venäjää koskevat eri yhteyksissä ilmaistut mielipiteet ja kannanotot.

Vaikka kaikki mainitut kolme kautta liittyvät jollain tavoin Karjalan, Viipurin ja Pietarin muodostamaan maantieteelliseen ja historialliseen alueeseen, ruotsinkieliset kirjailijat eivät muodosta mitään yhtenäistä ryhmää suhteessaan siihen; vastaavasti heidän edellytyksensä saada kontakteja venäläisiin ja edellytyksensä ymmärtää venäläistä kulttuuria vaihtelivat. Karkeasti ottaen heidät voidaan jakaa neljään ryhmään⁴:

- 1) Venäjältä Suomeen tulleet tai Venäjällä, tavallisesti Pietarissa, syntyneet tai siellä pitempään asuneet ja siellä kouluja käyneet, kuten Tito Colliander, Georg Parland, Oscar Parland ja Edith Södergran sekä säveltäjä ja musiikista kirjoittanut Ernst Pingoud
- 2) Karjalassa syntyneet tai siellä ainakin lapsuutensa ja nuoruutensa viettäneet, ja Karjalaan monin sitein liittyneet kirjailijat, kuten Emil Zilliacus
- 3) Muualta tulleet ja Karjalaan asettuneet kirjailijat, kuten Hagar Olsson
- 4) Satunnaisemmat vierailijat, kuten Elmer Diktonius ja monet Ruotsista tulleet kirjailijat, kuten Gunnar Ekelöf ja Johannes Edfelt.

Tämän esityksen ulkopuolelle jäävistä riikinruotsalaisista kirjailijoista mainittakoon sen verran, että heidän mielenkiintonsa kohdistui etenkin Edith Södergranin muistoon – heillä oli tilaisuus vierailla tämän kotitalossa ja tavata runoilijan vanha äiti.⁵ Ruotsista tulleiden joukossa poikkeuksen muodostavat taiteilija Severin Falkman ja hänen seuraajansa taiteilija, kreivi ja taiteilija Louis Sparre, joka karelianismin merkeissä kierteli Raja-Karjalassa ja Venäjän Karjalassa 1800-luvun lopulla.

Monet niistä kirjailijoista, joiden tausta oli Venäjällä, osasivat venäjää

ja olivat muutenkin hyvin kielitaitoisia. Ruotsin ja venäjän ohella monelle heistä erityisen tärkeä, joissain tapauksissa venäjää tärkeämpikin kieli oli saksa, jolla oli oma asemansa niin Pietarissa kuin Viipurissakin sekä tietysti yleensä 1800-luvun oppineessa kulttuurissa. Muutamat kirjailijat suomenkielisen Olavi Paavolaisen tapaan olivat oppineet venäjää venäjänkieliseltä lastenhoitajalta.⁶

Karjala ja Venäjä Runebergin tuotannossa

Karjalaan liittyen Suomen ruotsinkielisillä kirjailijoilla on pitkä historia: se alkaa Viipurista runoilleesta Jacob Fresestä sekä Saimaasta kirjoitaneista Frans Michael Franzénista ("Den gamle knekten")⁷ ja Johan Ludvig Runebergistä, joka mainitsee Saimaan useissa runoissaan, esimerkiksi *Idyllejä ja epigrammeja* -kokoelman runossa 24 ja *Vänrikki Stålin tarinoiden* runossa "Heinäkuun viides päivä". Runon "Kaksi raukuunaa" -runon Stål ja Lod olivat kasvaneet Saimaan rannoilla. Vienankarjala tulee puolestaan esille *Hirvenhiihtäjien* kolmannessa laulussa, jossa venäläisiä laukkukauppiaita, ns. laukkuryssiä on saapunut Ontrukseen (Teivas Oksalan suomennoksessa Ontrei) johdolla paikalle. Runeberg ei tosin käytä sanaa laukkuryssä, vaan puhuu vaeltavista kauppamiehistä (*vandrande handelsmän*), jotka ovat kotoisin tavaroista rikkaasta Arkangelista (*det varurika Archangel*).⁸ Kun eepoksen neljännessä laulussa Ontrus pitää Tobiaksen (suomennoksessa Topi) puolesta kosiopuheen Heddalle (suomennoksessa Henna), hän samalla ylistää Arkangelin vaurautta köyhän Suomen vastakohtana:

Kom till Archangel, skönt är det varurika
Archangel:

siden blifver din drägt, och silfverrubler
din kost der.

Fattigt är Finland, skogar och fjäll blott
finnas i Finland.

Följ oss, kom till Archangel och bo vid
stranden af Dvina!

Rik är den brunskäggyfve Ontrus, rik är
hans broder,

Lähde Arkangelin maille, on kaunis ja
vauras Arkangel!

Vaattees silkkiä on, hopeaisia ruplia ruoka.

Köyhä on Suomi, se on vain pelkkää vuorta
ja metsää.

Lähde Arkangelin maille ja niin asu rantoja
Vienan!

Ontrei ruskeaparta on niin rikas kuin
velimieskin.

herrlig är gossen, herrlig den stolte
Archangelske gossen,
topp, att du tager till man den blomstrande,
sköne Tobias.

Mainio on, ylen mainio mies Arkangelin
poika;
kättä jo lyö, ota miehekses Topi salskea,
kaunis!”
(suom. Teivas Oksala)⁹

Viidennessä laulussa kauppamiehet nimetään venäläisiksi (*ryssar*), jotka muodostavat iloisen joukon, joka vuoronperään ryyppää ja riiaa (*drucko och friade ömsom*).¹⁰

Omalaatuisen luvun Runebergin henkilöhistoriassa muodostaa hänen ja puolisonsa Fredrikan matka Karjalaan. Lehtori Runebergille se oli virkamatka, joka liittyi koulujen toiminnan tarkastamiseen. Fredrika Runeberg kuvasi päiväkirjassaan matkan vaikutelmia, kuten käyntiä Lappeenrannan naisvankilassa.¹¹ Onnettomuudeksi Imatralla käytäessä sää oli sateinen, eikä kuuluisa turistikohde, Imatrankoski, tehnyt suurempaa vaikutusta. Runebergin Venäjä-tietoisuutta ja positiivista kuvaa Venäjstä matka tuskin lisäsi. Fredrikan toivoma käynti Valamon luostarisaaarella jäi toteutumatta, samoin kuin käynnit Viipurissa ja Pietarissa, sillä, kuten Agneta Rahikainen sattuvasti on todennut, ”Runeberg halusi päästä kotiin ja kalaan”.¹²

Jotain Runebergin arvostuksista kertonee sekin, että hän jätti kokonaan käymättä Pietarissa ja suuntasi ainoan ulkomaanmatkansa Ruotsiin. Runebergin tuotannossa on kuitenkin runsaasti Venäjään ja venäläisiin eri tavoin liittyvää ainesta – yhtä hyvin *Vänrikki Stålin tarinoiden* venäläistä soturia kuvaavassa ”Kulneff”-runossa (suom. ”Kulnev”) ja *Nadeschda*-eepoksessa (suom. *Nadeshda*).

Runebergiä ei tässä yhteydessä ole syytä tarkastella vain hänen runojensa esteettisten ominaisuuksien kannalta, sillä hän liittyy kiinteästi ajan poliittiseen tilanteeseen, Suomen asemaan Venäjän keisarikunnassa. Vähemmän tiedostettu mutta Matti Klingen pontevasti korostama asia on se, että Runeberg aivan ilmeisesti osasi venäjää, jota kohtaan tunnettiin kiinnostusta siinä Lagusten perheessä, johon Runebergillä oli yhteyksiä.¹³ Runebergin venäjän taitoa ei tule kuitenkaan liioitella. Toisaalta se oli hänelle tavallaan pakollinen taito, sillä opettajat vapautettiin venäjän tutkinnosta vasta 1831, toisaalta hänen venäjän taitoaan ei voi pitää kovin syvällisenä, sillä venäläiseen kirjallisuuteen Runeberg

perehtyi, kuten Klinge itsekin toteaa¹⁴, saksalaisina käännöksinä. Sitä paitsi Puškinia Runeberg saattoi lukea ruotsiksikin: eräiden lehdissä ilmestyneiden Puškin-ruotsinnosten ohella oli vuonna 1825 ilmestynyt Turussa pienenä kirjasena Fredrik August von Platenin ruotsinnos *Minne af Kaukasien*.¹⁵ Myös venäläisen ystävänsä, professori Jakov Grotin kanssa Runeberg saattoi kommunikoida ruotsiksi. Runeberg oli myös suunnitellut matkaa Pietariin vuonna 1844, joskin suunnitelma jostain syystä raukesi.¹⁶ Ainoan ulkomaanmatkansa hän suuntasi Ruotsiin.

Runebergin Venäjä-suhteen kannalta erityisen huomionarvoista on se, että hän on kirjoittanut merkittävän osan tuotannostaan 1800-luvun alkupuoliskolla, jolloin asenteet Venäjää kohtaan olivat Suomessa paljon suopeammat kuin myöhemmin.¹⁷ Vastaavasti Venäjällä hänet oli pantu merkille ajan tärkeimpänä runoilijana Suomen suuriruhtinaskunnassa; häntä voitiin pitää Suomen Puškinina. Puolalaisyntyinen kirjailija Faddei Bulgarin kirjoitti Runebergista kuten myös liettualaistaustainen runoilija Vladimir Sollogub.¹⁸ Runebergin ja hänen tuotantonsa tunsivat myös Pietarin yliopiston venäläisen kirjallisuuden professori ja Grotin hyvä ystävä Pjotr Pletnjov, joka oli vierailut Runebergin luona 1841.¹⁹ Runebergillä oli myös läheiset yhteydet Grotiin, jonka lähettämistä Suomeen oli ministerivaltiosihteeri R. H. Rehbinderille suositellut Vasili Žukovski, merkittävä runoilija, joka sai Suomesta kunniatohtorin arvon. Tällaisen toiminnan, Runebergiin kohdistetun huomion, suorastaan tietoisena tarkoituksena oli vetää Runeberg venäläisten piiriin ja venäläisille suopeaksi. Tämä käy myös *expressis verbis* ilmi Matti Klingen siteeraamasta Pletnjovin kirjeestä Grotille 1840:

Mitenkä me voisimme vetää Runebergin intressipiiriimme, t.s. niin, että hän lukisi käännöksiä tai pyytäisi teitä tutustuttamaan itsensä Venäjään ja Venäjän kirjallisuuteen. Siten hän, opittuaan sydämestään rakastamaan kaikkea meikäläistä, puhuisi toisinaan teoksissaan suopeasti meidän teoksistamme ja haluaisi todella asettaa sen hyvän mitä meillä on eurooppalaisen rinnalle! Luulen, että hän rakastaa teitä, ja teidän ohellanne myös minua; mutta hänen täytyy oppia tuntemaan Deržavinin jumalaisuus ja Puškinin taiteellinen tenho.²⁰

Kyseessä oli aivan ilmeisesti yksittäisen mutta merkittävän henkilön käännyttäminen suopeaksi Venäjää kohtaan, jolloin voitiin toivoa hänen tekevän muitakin suopeaksi. Menettely tunnetaan paljon myöhemmältäkin ajalta ja laajamittaisempana Suomen ja Venäjän, silloisen Neuvostoliiton suhteista. Tosin Grotin ja Pletnjovin tarkoituksperät lienevät olleet idealistisempia ja kirjallisuuttaiteellisempia kuin myöhemmän ajan kyynisillä poliittisilla toimijoilla.

Venäläisten taholta saamansa huomion kohteena Runeberg tuskin saattoi kirjoittaa Venäjästä mitään poikkipuolista, päinvastoin: hänen oli luontevaa kirjoittaa venäläisestä aiheesta (*Nadeschda*-eepos), Venäjää sivuavasta aiheesta (*Jouluilta*-eepos) ja antaa positiivinen kuva venäläisestä upseerista ("Kulnev"-runo *Vänrikki Stålin tarinoissa*). *Nadeschdassa* on venäläisväritystä saatu aikaan ennen kaikkea nimien avulla:

"Generalmajor Kutusoff, då han kommer,
Förs in till mig, hit in i kabinettet,
De övriga, Markoff, kosacken Platoff,
Furst Voldemar Paulovitsch och andra vänta."
Så talte, värdslost kastande sig ned
På ottomanens purpubädd, Potemkin,
Och adjutantens mottog med en bugning
Den stolte Krimbetvingarns vink och gick.

"Kenraalimajuri Kutusov kohta,
kun saapuu, tuodaan tänne, muut, Markov,
kasakka Platov, Voldemar Pavlovitsh,
kaikk' odottavat, ruhtinas kuin muutkin."
Noin virkkoi, huoletonna heittihe
Potemkin purppuralle turkinsohvan,
ja ylvään Krimin urhon käskyn kuuli
ja kumarsi ja poistui adjutantti.
(suom. Otto Manninen)²¹

Samalla eepos liittyy Venäjälläkin ajankohtaiseen keskusteluun kurinpidosta ja uusista aatteista, vaikka tapahtumat onkin sijoitettu Katariina Suuren aikaan.²²

Runebergin Kulnev-hahmossa on joitain suorastaan stereotyyppisen venäläisen piirteitä: Kulnevilla on musta parta ("en bild af bara skägg", "paljasta partaa vaan")²³, hän on menevä naistenmies ja käyttää runsaasti alkoholia:

Och älska var hans hjertas lust,
och lika fritt som snabbt hans val,
han kom blott från en blodig dust
och gaf helt fermt en bal;
och sen han lågat natten ut
tog han sin skönas sko till slut
och fyllde den ur närmsta bäl
och drack sin afskedsskäl.

Hän harras myös ol' lempimään,
nopeasti kullon valitsi;
tulesta tuskin pääsikään,
niin tanssit toimitti.
Yön sitten armasteltuaan'
hän kengän riisui kullaltaan
ja viiniä sen täynnä toi
ja lähtömaljan joi.
(suom. Paavo Cajander)²⁴

Olenneisinta kuitenkin on urhoollisuus ja sankaruus, jotka yhdistävät kasakan ja hänen veljensä Saimaan rannalta.²⁵

Runebergin runoteokset saattoivat tosin sisältää kritiikkiäkin Venäjää kohtaan: *Nadeschdan* tapahtumissa maaorjuudella ja sosiaalisella asemalla on oma merkityksensä, mutta maaorjuus oli arvostelun kohteena tuolloin jo Venäjälläkin, ja Grot lienee antanut Runebergille lisävirikettä aiheen käsittelemiseksi. Toisaalta kun Grot teki *Nadeschdasta* venäjänkielisen proosakäännöksen, sensuuri kiinnitti kohtiin huomiota ja sensuroi tekstiä niin, että Grot katsoi oman työnsä turmelluksi.²⁶

Muutamista venäläisaiheista ja venäläisyhteyksistä huolimatta Runeberg oli patriootti, joka lauloi suomalaisten sotilaiden kunniaa runoissaan. Hän ei venäläisten toiveista huolimatta ryhtynyt miksikään Venäjän ylistäjäksi, ja kaikesta Grotiin kohdistuneesta ystävydestä huolimatta säilytti etäisyyttä tähän. Hän jätti esimerkiksi joskus vastaamatta Grotin kirjeisiin, mitä Fredrik Cygnaeus joutui puolustelemaan viittaamalla siihen, että kirjeenvaihto ei ollut Runebergin suosima kirjallisen ilmaisun laji. Kuitenkin eräs Runebergin Grotille lähettämistä kirjeistä on hänen pisin säilynyt kirjeensä.²⁷ Yleisesti ottaen voinee sanoa, että Runeberg onnistui kaiken kaikkiaan olemaan sillä tavoin tasapainoinen, että *Vänrikki Stålin tarinat* voitiin julkaista. Onnistunutta tasapainoilua osoittaa se, että hänen saamiinsa huomionosoituksiin kuului ruotsalainen Pohjantähden kunniamerkki ja Ruotsin Akatemian kultamitali samoin kuin venäläinen Pyhän Annan kunniamerkki ja keisari Aleksanteri II:n lahjoittama kultarasia.²⁸

Karelianismin kausi

Termi ”karelianismi” on peräisin ruotsinkieliseltä tutkijalta Yrjö Hirniltä, joka käytti sitä vuonna 1939, siis neljäkymmentä vuotta karelianismin kukoistusajan, 1890-luvun jälkeen.²⁹ Karelianismin ja fennomanian innoittamina monia ruotsinkielisiäkin meni tutkimaan Karjalaa ja sen asujaimistoa ja osin he kirjoittivatkin vaikutelmiaan suomeksi. Kun he saattoivat liikkua rajan molemmin puolin ja Suomeen liitetyllä ns. Vanhan Suomen alueella, he joutuivat tekemisiin myös venäläisten

kanssa ja kuvasivat heitä kirjoituksissaan. Karjalaiset runonlaulajat saatoivat myös vaikuttaa venäläisiltä. Esimerkiksi ensimmäinen Jean Sibeliuksen kohtaama varsinainen runonlaulaja Mihail Vornanen vaikutti hänestä enemmän venäläiseltä kuin suomalaiselta. Tätä venäläisyyttä osoitti Sibeliuksen mielestä se, että Vornanen oli muuttanut alkuperäisen runon viisijakoisen rytmin kuusijakoiseksi.³⁰

Kiinnostus Karjalaan ei kuitenkaan rajoittunut suomalaisiin kirjailijoihin, taiteilijoihin ja tutkijoihin, sillä Karjalassa liikkui myös venäläisiä tutkijoita, runonkerääjiä ja taiteilijoita.³¹

Keskeinen ruotsinkielinen hahmo tässä yhteydessä on taiteen, arkkitehtuurin ja kirjallisuuden monitoimimies Jac. Ahrenberg. Hän, kuten eräät muutkin, kiinnitti huomiota muun muassa lahjoitusmaajärjestelmän tuottamiin ongelmiin, kuten sen jättämään toivottomuuteen.³² Historiallisessa romaanissaan *Med styrkans rätt* (1899) hän kuvasi karjalaisten taistelua slaavilaistumista vastaan. Kuten Hannes Sihvo on maininnut, romaanin asetelmat heijastavat Karjalan venäläistämistä 1800-luvun lopulla.³³ Ahrenbergillä onkin selvästi esillä Venäjän ja lännen vastakohtaisuus. Jo *Hemma*-kokoelman ensimmäisellä sivulla mainitaan Karjalan vaakuna ja siinä vastakkain olevat miekkaa ja sapelia pitelevät kädet.³⁴ Kokoelman novellissa ”Vid gränsen” esitetään, miten Venäjä haluaa tehdä tyhjäksi länsimaisen sivistyksen Suomessa. Arthur Gobineauun ajatuksista viehättynyt Ahrenberg katsoi suomalaisvenäläisten seka-avioliittojen johtavan rappioon.³⁵ Hän oli myös sitä mieltä, että suomalainen valtio ei kestäisi slaavien painetta ilman ruotsalaista väestöään.³⁶ Kuten Julia Tidigs on tuonut esille, kertomuksessa ”En chauvinist” (kokoelmassa *Bilder, minnen och intryck*, 1895) Ahrenbergillä on ajatus vihaamansa fennomanian ja slavofilian yhteydestä: edellisen saarnaaminen tukee jälkimmäistä.³⁷ Ajatus on kiinnostava, kun ottaa huomioon edellä mainitun venäläisten tutkijoiden osoittaman kiinnostuksen Karjalaa ja Venäjän pohjoisia alueita kohtaan.

Karjalassa rajan molemmin puolin liikkunut Louis Sparre tapasi myös venäläisiä. Kiimajärven pitäjään kuuluvassa Nokeuksen kylässä Aunuksen kuvernementissa Sparre kävi venäläisessä kansakoulussa, jonka oli lahjoittanut Pietarissa rikastunut Miininen-niminen liikeymies.³⁸ Koulu oli komea, valoisa sekä siisti, ja sen seinäkoristeina oli

uskonnollisia kuvia sekä Miinisen muotokuva öljymaalauksena, Borkin junaonnettomuutta esittävä öljypainoskuva, sienikartta ja kunniamerkki-taulukko.³⁹ Siellä Sparre tapasi nuoren opettajan Ivan Vasiljevitsš Oloneffin. Innokkaasti metsästystä harjoittavan opettajan kotona näkyi muiden kirjojen (joiden aiheita Sparre ei valitettavasti mainitse) joukossa kuvallisia hintaluetteloita Pietarin asekaupoista. Keskustelu oli kuitenkin hankalaa, sillä opettaja osasi vain muutaman sanan suomea ja Sparren mukana ollut kuvanveistäjä Emil Wikström vain muutaman sanan venäjää.⁴⁰ Kaikenlaisella kielensekoituksella kuitenkin selvitettiin niin tässä kuin muissakin yhteyksissä.⁴¹

Vallankumouksen aika

Ruotsinkielisten kirjailijoiden 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmen-ten aikaa koskevasta tuotannosta huomattava osa on muistelmakirjalli-suutta, jossa käsitellään tapahtumia aina 1920-luvun loppuun saakka mutta joka on kirjoitettu vuosia tai jopa vuosikymmeniä myöhemmin. Mukana on kuitenkin myös välittömästi kuvattuna aikana kirjoitettua kirjallisuutta ja esimerkkejä siitä, miten kirjailijat saattoivat olla myös poliittisia toimijoita.

Vaikka jo 1880-luvulla kirjallisuudessa oli selviä esimerkkejä idän ja lännen, slaavien ja suomalaisten vastakohtaisuudesta, nimenomaan vuosina 1917–1923 tapahtui selvä muutos: käsitys venäläisistä muodostui huomattavasti negatiivisemmaksi. Tämä näkyi myös ruotsinkielisten kirjailijoiden toiminnassa. Heistä voidaan tässä mainita Erik Grotenfelt ja Kai Donner, joilla molemmilla oli taustaa jääkäriiliikkeessä ja jotka lapsina ja nuorina olivat kokeneet sortovuodet. Erityisen halveksivasti venäläisistä puhui Erik Grotenfelt. Teoksessaan *Det nya fosterlandet* (1917) hän totesi: ”Ur zoologisk synpunkt kan ryssarna väl betraktas som mänskor. Men aldrig ur finländsk. I detta land är de en pest.”⁴² Grotenfeltilla on myös ajatus Suomesta sivistyksen etuvartioasemana vastustettaessa ”venäläistä tuhotyötä” ja ”aasialaista ryövärijoukkoa”.⁴³

Selväsanaisesti venäläisiä vastaan on puhunut myös Kai Donner, jolla oli monia muita huomattavasti laajempi kuva Venäjästä, koska hän

kielentutkijana oli oleskellut Siperiassa samojedien keskuudessa.⁴⁴ Max Engman on tarkastellut Karjalan kannaksen rajakomendanttina vuonna 1918 toimineen Donnerin omaelämäkerrallisesta kirjoituksesta asiaa koskevia kohtia. Donner oli todennut vielä Kivennavalla olleensa koti-
maassa, mutta Terijoella tilanne oli toinen:

[– –] Terijoella, Kuokkalassa, Kellomäellä y.m. paikkakunnilla olin ryssien maassa. Ihmiset puhuivat mielellään venäjää, talot muistuttivat venäläisiä taloja, esineet olivat kaikki idästä ja kaikki kyltit kirjoitettu venäjäksi. Ällistyin, hämmästyin ja suutuin. Minut valtasi hurja halu uudistaa ja muuttaa ja käskin, että kaikki venäjänkieliset kyltit piti poistaa. Käskyni pantiin toimeen ja ulkoisesti nämä huvilapaikkakunnat uusine suomalaisine kyltteineen alkoivat jossain määrin muistuttaa Suomea.⁴⁵

Donner joutui kuitenkin toteamaan, ettei ”slaavilainen vaikutus”, kuten hän sanoo, rajoittunut pintaan, vaan ulottui syvemmälle.⁴⁶ Donner vaikutti myös (suomenkielisillä) julkisilla puheillaan, joissa hän korosti Venäjältä tulevan uhkaavia henkisiä ja ruumiillisia kulkutauteja.⁴⁷ Puhuminen kulkutaudeista ja rutosta oli yleistä tuon ajan poliittisessa retorikassa niin suomen- kuin ruotsinkieliselläkin taholla.

Vallankumouksen aika tulee esille myös paljon myöhemmin kirjoituksissa muistelmateoksissa. Ruotsinkielisistä esityksistä yksi kiinnostavimmista sisältyy Tito Collianderin muistelmateossarjan osaan *Gripen* (suom. *Aarnikotka*). Vallankumouksen aikana Collianderin perhe oli Pietarissa. Tito Collianderilla oli lapsena tilaisuus kuulla niin Kerenskiä kuin Leniniäkin tajuamatta kuitenkaan juuri mitään näiden sanomasta. Vallankumouksen ajan kuvausta *Aarnikotkassa* sävyttää ennen kaikkea nälkä ja ruoan korkea hinta, minkä vuoksi perhe joutui myymään arvoesineitä. Elintarvikkeita jouduttiin jonottamaan ja kaikenlaista säästäväisyyttä noudattamaan:

Ateriat olivat sen mukaiset, mitä kunakin päivänä oli onnistuttu saamaan käsiin. Yksi meistä seisojien jonossa jonkun toisen valmistuksessa sillä aikaa keittoa kaalista tai muusta mitä sattui olemaan.

Polttoaineen säästämiseksi olimme tehneet heinälaatikon, lämmin keitonloppu upotettiin siihen kattilassa, ja jonottaja mentiin päästämään vuorosta. Otollisten jonojen etsimisessä ja määrähetken odottamisessa oli vielä joskus seikkailun makua. Kehittyi järjestelmä, eräänlainen kaava, jota yritettiin noudattaa. Menestys oli toisin päivin parempi, toisin huonompi.

Joskus sai hyvällä onnella vielä sianihraa leipäpalan särpimeksi. Auringonkukkaöljyä oli vielä silloin tällöin, ja silliäkin. Aina saattoi toivoa, että kukaties juuri tänä päivänä osuu kohdalle onnekas jono.⁴⁸

Myöhemmin tilanne vielä paheni. Colliander kuvaa esimerkiksi, miten paleltuneita perunoita jauhettiin ja keitettiin sooseksi. ”Se oli ruokaa”, hän toteaa lakonisesti.⁴⁹

Karjalaan liittyvistä vallankumouksen ajan kuvauksista kiinnostavimpia on Emil Zilliacuksen teoksessa *Karelare och annat folk* (1934) oleva luku ”Ryska soldater”. Zilliacuksen muistikuvan mukaan venäläinen sotaväki Suomessa oli ennen ensimmäistä maailmansotaa käyttäytynyt siivosti ja korrektisti (*hyggligt och korrekt*). Keväällä 1917, josta Zilliacus on käyttänyt nimitystä ”vapauden kevät” (*frihetsvåren*), oli tilanne kuitenkin muuttunut. Zilliacus, joka asui kartanossaan Viipurinlahdella sijaitsevassa Hapenensaassa, oli yhdessä palveluskuntansa kanssa joutunut jopa aseelliseen yhteenottoon venäläisten kanssa. Kyseessä oli Zilliacuksen sanoin jännittävä kokemus, joka antoi hänelle miellyttävän (*icke oangenäm*) tietoisuuden siitä, että hän oli ollut yksi ensimmäisistä, ellei vallan ensimmäinen, joka Suomessa oli avannut tulen venäläisiä sotilaita vastaan, neljä kuukautta ennen vapaussodan (*frihetskrig*) alkua. Kääntyminen välikohtauksen jälkeen poliisin puoleen ei tuottanut mitään tulosta. Venäläiset puolestaan olivat saaneet muuta ajateltavaa ja jättivät Zilliacuksen perheineen rauhaan.⁵⁰

Huvila- ja kartanoelämää

Kannaksen, Terijoen ja Viipurinlahden huvila- ja kartanokulttuuri kertoi monessa suhteessa venäläisen kulttuurin vaikutuksesta. Venäläisten osuus oli lisääntynyt 1890-luvun alusta lähtien, osin Pietarissa vallinneen koleraepidemian sekä yleensä terveydellisten olojen johdosta.⁵⁴ Huvilat muodostuivat merkittäviksi venäläisten kirjailijoiden ja muiden kulttuurihenkilöiden kokoontumispaikoiksi; mainittakoon vain Leonid Andrejev ja Ilja Repin.⁵² Mutta ne liittyivät myös vallankumoukselliseen toimintaan. Tärkeäksi toiminta-alueeksi vallankumouksellisille muodostui etenkin pianisti ja kirjailija Nikolai Bureninin äidin huvila, mutta myös Kannaksen huvilaseudut muutenkin.⁵³ Huviloiden vieraisiin kuului myös venäläisiä kenraaleja, kuten sotaministeri A. N. Kuropatkin, jonka röyhkeä käyttäytyminen herätti muissa asukkaissa pahennusta.⁵⁴

Huviloita omistaneet suomalaiset tunsivat kyllä talojen ja rakennusten venäläisen taustan. Esimerkiksi Emil Zilliacuksen edellä mainitusta Hapenensaaren kartanosta kulki legenda, jonka mukaan Katariina II olisi pitänyt paikkaa metsästyslinnanaan. Olipa tarina totta tai ei, kartanon salin seinällä oli keisarinnan suurikokoinen muotokuva aina päärakennuksen tuhoutumiseen vuonna 1940.⁵⁵ Todennettuakin venäläishistoriaa löytyy: eräiden viipurilaisten jälkeen Hapenensaaren omistajaksi oli tullut venäläinen eversti Alexander Smirnoff, jonka jälkeen sen osti huutokaupassa Emil Zilliacuksen isä insinöörikapteeni Mauritz Zilliacus. Tämän kilpailijana huutokaupassa oli ollut pietarilainen jalokiviseppä Alexander Tillander.⁵⁶

Erikoisasemassa Venäjän-kokemusten osalta ruotsinkielisten kirjailijoiden joukossa on Tito Colliander. Edellä mainitussa muistelmateos-sarjansa osassa *Aarnikotka* hän kuvaa lapsuudenaikaisia kokemuksiaan ennen vallankumousta ja sen aikana Pietarissa, Terijoella ja Viipurissa. Mukana on ainesta, jota ei kovin usein tapaa suomalaisissa Venäjän-kuvauksissa. Hän mainitsee esimerkiksi Russki Sad -nimisestä lastenkerhosta, jonne hänen pikkuserkkunsa menivät asuinaan valkoinen pusero, sininen hame ja punainen vyö, siis Venäjän väreissä.⁵⁷ Toisinaan lapset ostivat *Gazeta kopeikan*, yhden kopeekan hintaisen pienen lehden, jossa oli vain neljä pientä sivua.⁵⁸ Colliander on kuvannut myös joella

liikkuvia hinaajia, lotjia ja lotjamiehiä.⁵⁹ Samoin hän on kuvannut karpalonmyyjiä ja kaupustelijoita ja heidän huutojaan, joilla he mainostivat tuotteitaan⁶⁰ – kyseinen *Aarnikotkan* jakso on suorastaan vastine Marcel Proustin romaanisarjan osan *Vanki* kuvaukselle kadulla kuultavista huudoista.⁶¹ Kuvaavasti Collianderin mieleen tulivat myös Välimeren maat: ”Välimeren maissa kuulee piholla ja kaduilla yhä kauppiaiden huutoja. Minä kaipaen sinne. Tuntuu kuin elämisen muodot olisivat siellä luonnollisemmat, vapaammat, enemmän ihmisen arvoiset [– –]”⁶²

Tito Collianderin lapsuuden ajan muistelu huvilaelämästä Terijoella ja Nevan rannalla ennen ensimmäistä maailmansotaa osoittaa, miten perheen elämä oli venäläisyyden kyllästävä. Joka päivä heidän kanssaan aterioi venäläinen linnoituseversti, pöydässä puhuttiin enimmäkseen venäjää ja syötiin venäläisiä ruokia.⁶³ Colliander nostaa esille muuttaman perheen venäläisistä tuttavista. Heihin kuuluu laulajatar Marina Mihailovna, josta Colliander muistaa ”tuntikausia kestävät harjoitusliverrykset ja säveltapailut” sekä tämän pyylevyyden, vaaleaverisyyden ja valkoiset pitsipuserot. Collianderin äiti, linnoituseversti ja Marina Mihailovna esittivät illallisen jälkeen venäläisiä romansseja.⁶⁴ Perheen äiti tapasi Mihailovnan uudelleen vallankumouksen aikaan. Tällä kertaa he ryhtyivät harjoittelemaan duettoja, jolloin ”[ä]iti pukeutui Vanjkaksi ja Marina Mihailovna Tanjkaksi, tai molemmat pukeutuivat babuškoiksi”.⁶⁵

Toinen Collianderin mieliin jäänyt hahmo oli *njanja*, lastenhoitaja, joka hänen kuvauksessaan esiintyy suoranaisena venäläisen, uskonnollisen vanhan naisen arkkityyppinä:

Silmät puoliumpeen painuneiden luomien alla olivat himmeät, melkein sokeat. Hän laski laihan kylmän vanhuksenkätensä päällelleni ja sanoi: ”Vot znatšit Titoška – tämä siis on pikku Tito – ja sen hän sanoi niin pehmeästi ja hellästi, että tuo hänen äänensä ja punainen pieni ikonilamppu ja sen takana näkyvät Jumalanäidin kasvot ovat mielessäni alkaneet kuulua yhteen.”⁶⁶

Njanjan arkkityyppiseen venäläisyyteen kuului myös se, että hänellä oli varastossa tuhat venäläistä sananpartta ja että hän oli aina pitänyt kunniasa paasto- ja juhlapäivät ja rukoili aamuin ja illoin ikoniansa edessä.⁶⁷

Muistellessaan njanjaa Colliander tulee myös ajatelleeksi, että tässä oli jotain samaa venäläistä pyhyttä kuin hänen neljäkymmentä vuotta myöhemmin tapaamassaan eräässä Valamon munkissa. Tähän pyhyteen ”sisältyy vaikeaselitteinen koko elämäнкäsityksen suuruus ja avaruus, Kristus joka vallitsee sekä mikro- että makrokosmosta, se näkee synnistä ja surusta ja kiihkosta värisevän lihan kohtaavan ikuiset kaikkeudet syleilyssä, joka on rajoja vailla; kysymyksettömän ja vastauksettoman rakkauden syleilyssä”.⁶⁸

Emil Zilliacuksen ja Tito Collianderin ohella erityisesti Parlandin suvulla oli merkityksellisiä kontakteja Karjalaan ja Venäjään. Suvun vaiheista ja näistä yhteyksistä on kirjoittanut Oscar Parland⁶⁹, mutta hänen muistelmatyyppinen romaanituotantonsa joudutaan tässä jättämään käsittelemättä. Sen huomattavin arvo on psykologisessa kuvauksessa, kun taas selkeät ajalliset ja paikalliset liittymäkohdat venäläisyyteen esimerkiksi paikannimien muodossa jäävät suhteellisen vähäisiksi.⁷⁰

Oscar Parland syntyi Kiovassa, jossa hänen isänsä oli hoitamassa Dneprjoen sillanrakennustyötä.⁷¹ Hänen taustansa oli hyvin kansainvälinen: ”Olen Venäjällä syntynyt englantilainen, joka on käynyt ruotsalaista koulua ja on Suomen kansalainen”, oli hänellä tapana sanoa.⁷² Muistellessaan elämää Viipurin lähellä sijainneessa Tikkanen kylässä hän korosti, miten siellä vallitsi kolmen kielen sekamelska saksaa, venäjää ja suomea. Parlandin kotikielenä oli saksa, mutta paljon puhuttiin myös venäjää. Kodissa saattoi kuulla myös ruotsia, ranskaa ja englantia; suomea oli mahdollisuus oppia Tikkanen työläislapsilta.⁷³ Paikalla oli myös setä, joka keksi voimasanoja erityisesti venäjäksi. Parland kuvaa, mitä tapahtui, kun lapset olivat olleet luvattomissa puuhissa:

Erni-setä lähestyi juoksujaalkaa heiluttaen nyrkkiään ja sadatellen jo kaukaa ku[i]n pauhaava ukkosilma:

”Negodjai! Vot nahaly! Protsch iz polja bolvany! Vsiu minu! Vzdumali moju roš toptati, tjortovy kukly!”

(Lurjukset! Hävyttömät nulikat! Pois pelloilta tolvanat. Heti paikalla pois tallaamasta ruistani, pirun kakarat!)

Hän oli mestari keksimään voimasanoja ja kiroilemaan, varsinkin venäjän kielellä.⁷⁴

Tikkala oli myös eri taiteen- ja tieteenalojen edustajien kohtauspaikka. Saksalaista kulttuuria edustaneen säveltäjä Ernst Pingoudin ohella paikalla oli filosofi Wilhelm (Vasili, Vasilius) Sesemann. Parland on tehnyt selkoa Sesemannin monitahoisista vaiheista, joihin kuuluu toimiminen Punaisen Ristin lääkintämiehenä Venäjän sotarintamalla, yliopistollinen ura filosofian dosenttina Pietarin yliopistossa ja professorina Vilnan yliopistossa sekä vankileirille joutuminen Stalinin aikana vuonna 1952.⁷⁵

Vallankumouksen tapahtumista Parlandin suvussa pantiin merkille erityisesti keisariperheen kohtalo:

Bolševikit eli venäläiset punakaartilaiset olivat murhanneet Venäjän tsaarin, jota Georges-setä kutsui Nikolaškaksi, ja koko hänen perheensä, tsarevnan lapsineen: neljä teini-ikäistä prinsessaa ja 13-vuotiaan ”kruununprinssin” Alekseini. He olivat vieneet vangittun tsaariperheen alas kellariin, asettaneet heidät seinää vasten ja tappaneet heidät konekiväärisuihkulla tai kivääritulella. Tiesin, etteivät isoäiti ja äiti pitäneet tsaarista eivätkä olleet erityisemmin pahoillaan, vaikka hekin nyt pudistivat päätään paheksuvasti. Mutta täti oli syvästi järkyttynyt.

”Miten he saattoivat tehdä tällaista omalle hallitsijalle?” toisti hän ja pyyhkäisi kyynleet poskiltaan. ”Hänhän oli kiltti ihminen ja herrasmies käytökseltään. Ja lapset sitten, hehän olivat täysin viattomia! Nuoret kukoistavat tytöt ja lempeäkasvoinen poika – puhutaan että hän oli sairaaloinen mutta niin kiltti ja hiljainen, ja yht’äkkiä tuo pimeä kellari ja likainen muuri – kuularuisku ja kiväärit – pyöveleiden kiiluvat silmät. Ajatelkaa lapset! Miten he saattoivat – .”⁷⁶

Toisaalta Parlandin perhe sai Suomessa kokea olevansa venäläisiä, mikä aiheutti omat ongelmansa.⁷⁷

Parlandin suku menetti kaksi kirjallista lahjakkuuttaan nuorina, Georgen ja Henryn; edellinen kuoli 20-vuotiaana vuonna 1911 ilmeisesti vahingonlaukaukseen metsästysretkellä, jälkimmäinen 22-vuotiaana vuonna 1930 lavantautiin. Henryn kirjallinen jäämistö on nytemmin ollut huomattavan mielenkiinnon kohteena, joten siihen ei ole tässä

syitä puuttua. Georgen eli Georgi Andrejevitš Parlandin kirjallinen tuotanto ilmestyi postuumisti Pietarissa vuonna 1912. Siihen kuuluu romaanifragmentti ja laajahko esse Tšehovin näytelmistä. Romaanifragmentilla on yhteyksiä Lermontovin *Aikamme sankariin*, mutta samalla se ennakoi Henry Parlandin romaania *Sönder*. Oscar Parlandin luonnehdinnan mukaan Georgen romaanifragmentissa on *Sönderiin* verrattuna ”samaa psykologista selvänäköisyyttä, tyylillistä terävyyttä ja suppeutta, sekä ennen kaikkea samaa ikävystymistä ja kyllästymistä olemassaoloon, samanlaista tyhjyyden ja mielettömyyden kokemista, joka ajoittain sävyttää päähenkilön kaikkia elämyksiä kummassakin kirjassa.”⁷⁸ Tšehovia käsittelevä esse sisältää vertailuja Ibsenin näytelmiin ja etenee sitten ”koko länsimaisen ja tšehovilaisen dramatiikan rakenteelliseen ja aatteelliseen analyysiin ja päätty läntisen ja itäisen ajattelun vastakkaisuuteen, jossa hän asettuu selvästi länsimaisen puolelle”. Oscar Parlandin mielestä myös esseellä on yhteyksiä Henryn tuotantoon.⁷⁹

Suomen itsenäistyttyä ruotsinkielisten kirjailijoiden kontaktit venäläisiin huomattavasti vähenivät, mutta eivät täysin kadonneet. Myös Oscar Parland on kiinnittänyt huomiota huviloiden vierailijoihin itsenäisyyden jälkeen. Erityisesti voidaan kuitenkin mainita tunnetun taidemaalarin Ilja Repinin Penaty-niminen huvila Kuokkalassa.⁸⁰ Repin oli ostanut huvilan 1900 ja muuttanut sinne vakituisesti asumaan 1903. Rajan sulkeuduttua Repin ei palannut Venäjälle vaan hänen huvilastaan muodostui venäläisten kohtauspaikka. Koska virallisemmalla taholla venäläisyys oli pannassa, Terijoen kunnan johtohenkilöt eivät kuitenkaan pyytäneet Repiniä mihinkään tilaisuuksiin tämän kuuluisuudesta huolimatta. Myöhemmin sota-aikana Tito Collianderkin joutui venäläisleimaa välttääkseen antamaan teokselleen nimen *Ilja Repin. Ukrainalainen taiteilija*.⁸¹

Toinen merkittävä vieras Terijoella oli Nobelin palkinnon saanut fysiologi Ivan Pavlov, joka saapui vaimoineen Pietarista viettämään kesää Vanda Fjodorovna Orešnikovan täysihoitolaan.⁸² Akateemikko oli valmis pelaamaan lasten kanssa:

[Pavlov] oli innokas keilanjoukko ja haastoi meitä ottelemaan kanssaan gorodki-nimisessä keilapelissä. Illasta iltaan me kolme

vanhinta veljestä kävimme näitä jännittäviä otteluita Pavlovian ja nuorinta veljeämme Hermania vastaan; yleensä huonolla menestyksellä. Pavlov kiroili; ”Sini djavol!” (Sininen perkele), kun meitä onnisti, ja ilkkui meitä ja taputteli polviaan, kun hän metkalla heitolla taas oli saanut täysosuman meidän keilarakennelmaamme.⁸³

Myös Ralf Parland on muistellut Pavlovian.⁸⁴ Venäläisistä tiedemiehistä ilmeisesti juuri Pavlov lienee Suomessa parhaiten tunnettu. Kannaksella vietti kesiä lapsuutensa aikana myös akateemikko Dmitri Lihatšov, joka Suomessa tuli lähemmin tunnetuksi kuitenkin vasta 1994, jolloin häneltä suomennettiin teos *Johdatus nauruun. Reunamerkintöjä venäläisyydestä*.⁸⁵

Lopuksi

Tässä käsitellyt Suomen ruotsinkieliset kirjailijat eivät muodosta mitään yhtenäistä ryhmää asennoitumisessaan Venäjään vuosina 1920–1930. Vaikka kaikki tulivat syntyperältään opillisen taustan omaavista suvuista tai kuuluivat ajan yläluokkaan, heidän tietonsa Venäjästä ovat olleet hyvin vaihtelevia ja vain osa heistä on puhunut venäjää. Viipurilais-taustaiset kirjailijat ovat käsitelleet Viipurin monikielisyyttä ja venäjän asemaa suhteessa saksan, ruotsin ja suomen kielisiin (Jac. Ahrenberg). Useimpien kokemukset Venäjästä rajoittuvat varsin suppealle alueelle, Karjalan kannakselle, erityisesti Terijoelle ja Viipuriin. Jotkut ovat karjalaista kulttuuria etsiessään liikkuneet Venäjän Karjalassa, Aunuksen ja Arkangelin kuvernementeissa (Louis Sparre). Varsin poikkeuksellisia hahmoja ovat Siperiassa tutkimusmatkoilla liikkuneet M. A. Castrén ja Kai Donner.

Ruotsinkieliset kirjailijat ovat saattaneet käsitellä Venäjään liittyviä aiheita (Runeberg) ja jotkut ovat kirjoittaneetkin venäjäksi. Monet niistä, joilla oli yhteyksiä Pietarin saksankieliseen kulttuuriin, omaksuivat venäläisiä tapoja ja käytänteitä (Tito Colliander, Parlandit). Myöhemmissä muistelmateoksissa he ovat käsitelleet niitä enemmän tai vähemmän nostalgiseen sävyyn (Tito Colliander, Oscar Parland). Tämä nostalgia

liittyy paljolti Kannaksen huvilakulttuuriin. Yhteyksistä huviloiden venäläisiin ei heidän kirjoituksissaan ole kovin paljon viittauksia. Lähinnä esille tulevat Ilja Repin ja Ivan Pavlov.

Venäjän vallankumouksen ja Suomen itsenäistymisen aikoihin suh-
tautumisessa venäläisiin oli ilmeistä vihamielisyyttä, ja kirjailijoiden kir-
joituksia leimasivat poliittiset intohimot (Erik Grotenfelt, Kai Donner).
Tässä suhteessa heillä oli vastineensa myös suomenkielissä kirjaili-
joissa.

VIITTEET

- 1 1800-luvun toisen keskeisen ruotsinkielisen kirjailijan, Topeliuksen suhteesta Venäjään ks. Hellman – Laurila-Hellman 2019. Ks. myös Klinge 1998, 406 (vertailua Belinskiin).
- 2 Riikinruotsalaisista kirjailijoista Karjalassa ks. Riikonen 2021, 293–302.
- 3 Suhtautumisesta ja asennoitumisesta ks. esim. Karemaa 1998, 17–18.
- 4 Kirjailijoiden ryhmittelystä suhteessa Karjalaan ks. Riikonen 2021, 278–280.
- 5 Ks. Riikonen 2021, 296–298. – Edith Södergranista ks. Hellman – Huttunen – Klapuri – Piispa 2017. Ks. myös Bodin 1987.
- 6 Kielioloista Karjalassa ja Viipurissa on olemassa varsin laaja tutkimuskirjallisuus; venä-
jän osalta Viipurissa ks. erityisesti Tandefelt 2002, 203–213, 224–233; Tidigs 2014, 160–
170. Sattuvan kuvan kielioloista ja niiden vaikutuksesta yksilöön antaa Jac. Ahrenberg
kertomuksessaan ”Utan modersmål” teoksessaan Österut; Ahrenberg 1922, 50–64; siitä
ks. Tidigs 2014, 110–116. Ahrenbergin omasta monikielisyystään, suhteesta muihin kie-
liin ja venäjänkielisistä sanoista hänen tuotannossaan ks. mts. 107–209.
- 7 Venäjään Franzén liittyy sikäli, että hän kirjoitti suomeksi ”Weisun Kejsarille”, josta oli
myös ranskankielinen versio. Runo perustui Franzénin aikaisemmin kirjoittamaan ru-
noon ”Kansan laulu Kuningalle”, ks. Klinge 2009, 261–262. Kun Franzén 1840, tuolloin
Härnösandin piispana, saapui Helsinkiin yliopiston 200-vuotisjuhlaan, hän kirjoitta-
massaan runossa ”Resan till jubelfesten” saattoi todeta kysyvänsä itseltään hämmäs-
tyneenä, oliko hän Pietarissa – siinä määrin Helsinki oli muuttunut venäläiseksi, ks.
Klinge 2012, 220.
- 8 Laukkuryssä-sanaa on suomennoksessaan käyttänyt Teivas Oksala (Runeberg 2001, 57;
Hirvenhiihtäjät III, 33). Mannisen varhaisemmassa suomennoksessa puhutaan kulkuri-
kaupeista. Mannisella Arkangeli on muuttunut Vienan maaksi. Laukkuryssistä ks. myös
esim. Engman 2018, 105.
- 9 Runeberg 2001, 78–79.
- 10 Vienankarjalassa liikkunut A. V. Ervasti 2005, 237–239 arvostelee voimakkaasti *Hirven-
hiihtäjissä* annettua kuvaa vienankarjalaisista. Vrt. myös Ahlqvist 1986, 195.
- 11 Rahikainen 2004, 81–83.
- 12 Mts. 83.

- 13 Klinge 2004, 72–76. – Kielikysymyksestä, suomen, ruotsin ja venäjän suhteista autonomian ajan Suomessa ks. Engman 2018, 97–142; Wassholm 2014, 75–96.
- 14 Klinge 2004, 378–379 toteaa itsekin, että Runeberg luki venäläistä runoutta saksaksi.
- 15 Haltsonen 1937, 75–76. Ks. myös Ben Hellmanin luku ”Kolmen klassikon saapuminen Suomeen” tässä kirjassa. Fredrik August von Platenia ei tule sekoittaa samanaikaiseen saksalaiseen runoilijaan August von Plateniin.
- 16 Klinge 2004, 75.
- 17 Ks. esim. Karemaa 1998, 18. Karemaa viittaa Osmo Jussilaan, joka on katsonut, että juuri 1840-luku oli erityisen lämpimien suhteiden aikaa.
- 18 Näistä yhteyksistä ja yleensä Runebergin suhteesta Venäjään ja hänen runojensa Venäjään liittyvästä poliittis-ideologisesta kontekstista ks. Klinge 2004, 371–476.
- 19 Vuonna 1848 Pletnjov oli maininnut Suomen olevan Euroopan (”vanhan maailman”) onnellisin maa (Klinge 1998, 159).
- 20 Sit. Klinge 2004, 377.
- 21 Runeberg 1954, 461.
- 22 Klinge 2004, 355–358, 391–393.
- 23 Pikantti etnisen eron voi nähdä siinä, että *Hirvenhihtäjien* vienalainen kauppias Ontrei on ruskeapartainen.
- 24 Runeberg 1998, 151.
- 25 Mts. 157. – Mainittakoon, että kun F. A. von Platen laati uuden, mutta ilmestymättä jääneen laitoksen Puškin-ruotsinnoksestaan, hän rinnasti Puškinin Kulneviin siteeraamalla Runebergin runon säkeitä ”Han [Runebergillä Det] var en folkets äkta man, Båd dö och lefva kunde han”, ks. Haltsonen 1937, 78.
- 26 Wrede 2005, 246.
- 27 Mts. 245–246.
- 28 Ks. esim. Rahikainen 2004, 91, 157 ja 164.
- 29 Ks. Sihvo 1973, 11.
- 30 Tawaststjerna 1989, 252.
- 31 Tutkijoista ks. Sihvo 1973, 211–218; Knapas 2015, 101–103 (luku ”Karelianismi slavofilia-na”). Kuvataiteilijoista ks. Reitala 1985.
- 32 Sihvo 1973, 285–286.
- 33 Mts. 286–287.
- 34 Ahrenberg 1921, 5.
- 35 Ripatti 2020, 335; Gobineau merkityksestä Ahrenbergille ks. myös Tidigs 2014, 182–184.
- 36 Sihvo 1973, 287.
- 37 Tidigs 2014, 142–143.
- 38 Nokeuksessa oli liikkunut kesällä 1879 A. V. Ervasti 2005, 50–52.
- 39 Sparre 1930, 75–76. Sparren mielestä kuvat olivat koristeina, mutta voisi ajatella, että ne olivat seinällä myös opetustarkoituksessa. Borkin onnettomuus vuonna 1888 herätti aikoinaan suurta huomiota. Junaturmassa kuoli yli 20 ihmistä, mutta Krimiltä kesänvietosta palaamassa ollut keisari Aleksanteri III perheineen pelastui.
- 40 Mts. 76. Vrt. myös Ahrenbergin kertomuksen kuvaus kansakoulunopettajasta, joka pu-

- hui vain venäjää, vaikka oppilaat olivat suomalaisia; opettajalle ”isänmaan historia” oli nimenomaan Venäjän historiaa; Ahrenberg 1921, 141.
- 41 Mts. 100.
- 42 Sit. Karemaa 1998, 68. Grotenfeltista ja eräistä hänen ystäviästään Ks. mts. 68–70.
- 43 Karemaa 1998, 102. Karemaa viittaa Grotenfeltin salanimellä Juho Juhonpoika kirjoittamaan pamflettiin *Silmät auki! Mietteitä englantilais-venäläisten aikeista Suomen itsenäisyyden kukistamiseksi* (1918).
- 44 Kai Donnerista ks. myös Engman 2007, 186–187 sekä allekirjoittaneen toinen luku tässä teoksessa.
- 45 Sit. Engman 2007, 183 (Donnerin käsikirjoitus Kansallisarkistossa). Maria Lähteenmäki (2009, 413–414) on tuonut esille, miten Donner kuului sukupolveen, joka kouluaikana oli kokenut venäläistämiskaudet. Idän ja lännen vastakkainasettelun korostaminen oli tälle sukupolvelle tyypillistä.
- 46 Engman 2007, 183–184. Engman 2007, 184, on myös muistuttanut siitä, että samantapaiset näkemykset toistuivat muissakin yhteyksissä.
- 47 Ks. Karemaa 1998, 127, 138.
- 48 Colliander 1973, 160.
- 49 Mts. 193.
- 50 Kappale on peräisin aiemmasta artikkelistani (Riikonen 2020, 354).
- 51 Hämäläinen 1974, 107–108.
- 52 Mts. 132–138.
- 53 Mts. 130, 135. Toinen keskus oli muodostunut Helsingin yliopiston venäjän kielen lehtorin Vladimir Smirnofin ympärille. Smirnoff toimi myös yliopiston kirjaston Venäläisen kirjaston kirjastonhoitajana.
- 54 Hämäläinen 1974, 144.
- 55 Zilliacus 1986, 10.
- 56 Mts. 12.
- 57 Colliander 1973, 43.
- 58 Mts. 75.
- 59 Mts. 94–98.
- 60 Mts. 102–104.
- 61 Proust 2004, 108–111, 118–119.
- 62 Colliander 1973, 104.
- 63 Mts. 31.
- 64 Mp.
- 65 Mts. 149.
- 66 Mts. 43.
- 67 Mts. 45.
- 68 Mts. 46.
- 69 Myöhempinä vuosinaan Oscar Parland osallistui Imatralla pidettyihin semiotiikka-kongresseihin, joissa hän pitkine partoineen toi mieleen Tolstoin.
- 70 Oscar Parlandin romaanien suhteesta venäläisyyteen ks. Engfelt 2018.
- 71 Parland 1991, 183.
- 72 Mts. 9.

- 73 Mts. 185.
74 Parland 1991, 244; vrt. myös mts. 248.
75 Parland 1991, 189–195; Sesemannista vankileirillä ks. mts. 300–314; mukana on myös Sesemannin kirjeitä vankileiriltä.
76 Mts. 212.
77 Mts. 250–254; ks. myös Engfelt 2018, 3–4.
78 Mts. 175.
79 Mts. 174–175.
80 Mts. 256.
81 Lähteenmäki 2009, 338.
82 Parland 1991, 256–257.
83 Mts. 256.
84 Riikonen 2021, 280.
85 Lihatsšovista Karjalan kannaksella ks. Knapas 2015, 160–162.

Kolme uutta venäläistä kirjailijanimeä

Ben Hellman

Suurten proosakirjailijoiden Fjodor Dostojevskin (k. 1881) ja Ivan Turge-nevin (k. 1883) kuolemat sekä Leo Tolstoin yllättävä päätös luopua kau-nokirjallisuudesta johtivat venäläisen proosan kriisiin. Suurten kertojien kukoistuskauti oli ohi vuosisadan vaihteeseen tultaessa. Tähän vaikutti sekin, että kesti vuosikymmeniä ennen kuin suomalaiset ja ruotsalaiset lukijat toden teolla ymmärsivät Anton Tšehovin mullistavan merki-tyksen. Oli koittanut venäläisen kirjallisuuden hämärän aika. Prosaisti Vikenti Veresajev oli ilmiselvästi oivaltanut tämän antaessaan pienois-romaanilleen *Bez dorogi* (1895, ”Vailla tietä”) paljonpuhuvan otsikon.

Vuosisadan vaihteessa syntyi uusi tarmokas kirjailijasukupolvi, jonka kokoava, yhdistävä voima oli Maksim Gorki. Kääntäjä Rafael Lindqvist kutsui ryhmää nimellä ”Det unga Ryssland”, nuori Venäjä. Oli luon-nollista, että liberaali ja usein poliittisesti radikaali älymystö asettui suomalaisten puolelle vastustamaan keisarillista venäläistämispolitiik-kaa. Tämä pätee erityisesti Gorkiin, Leonid Andrejeviin ja Aleksandr Kupriniin, joita kaikkia kolmea käännettiin laajasti suuriruhtinaskun-nan kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Lehdistö ei nähnyt ideo-logisia esteitä heidän tekstiensä julkaisemiselle, oli kyse sitten porvaril-lisista tai työväen lehdistä. Siksi oli pelkästään sopivaa, että novelli oli näiden uusien venäläiskirjailijoiden lempilaji.

Levoton ihminen Maksim Gorki

Maksim Gorki nousi 1900-luvun vaihteessa nopeasti uuden venäläisen kirjallisuuden johtavaksi hahmoksi. Hän toi kirjallisuuteen uusia miljöitä, uhmakkaita sankarihahmoja, taisteluhenkeä ja vähitellen myös radikaaleja poliittisia kannanottoja. Suomessa Gorkin teoksia käännettiin aluksi ahkerasti, ja hänen kaksi ensimmäistä näytelmäänsä saavuttivat suosiota teattereissa. Vieraillessaan Helsingissä Gorki sai juhlallisen vastaanoton. Myös hänen halukkuuttaan ja valmiuttaan puolustaa Suomen intressejä arvostettiin. Työläispiirit taas pitivät Gorkia ideologisesti omana kirjailijanaan.

Ensimmäinen Gorkin novellien suomennos oli ”Mustalaisia” (”Makar Tšudra”), joka ilmestyi *Wiipurin Sanomissa* joulukuussa 1900.¹ Alun perin vuonna 1891 julkaistu kertomus sattui olemaan myös Gorkin ensimmäinen Venäjällä julkaistu teos. Kertomus, joka käsitteli vapaudenkaipuuta ja ulkopuolisuutta, oli suomennosta ajatellen hyvä valinta. Sitä seurasi nopeasti muita käännöksiä: ”Kevättä ilmassa” (”Vesennije melodii”), ”Ne kolme” (”Troje”), ”Malva”, ”Kaksi ystävää” (”Družki”) ja niin edelleen. Novelleja julkaistiin sekä *Päivälehdessä* että *Työmieheissä*, niin *Uuden Suomettaren Juttu-tuvassa* kuin *Työmiehen illanvietossakin*.

Pian ilmestyivät myös ensimmäiset erillisniteet. *Päivälehdessä* toimittaja Anton Helve vastasi *Kolme ystävästä* -romaanin (*Troje*) suomennoksesta vuonna 1902, ja seuraavana vuonna Otava julkaisi kokoelman *Kertomuksia* Samuli Suomalaisen ja Robert Seppäsen kääntämistä novelleista. Porissa ilmestyi Otto Andersinin kääntämä kokoelma *Kolme kertomusta* (1903), joka sisälsi muiden muassa mainion novellin ”Kaksikymmentäyksi ja yksi”.

Laatokka-lehden arvostelussa kiiteltiin Samuli Suomalaista edellämainittuun *Kertomuksia*-kokoelmaan hyvin valituista novelleista, varsinkin tämän kääntämistä ja tyyllisesti mestarillisista kertomuksista ”Makar Tšudra” ja ”Tšelkas”. Arvostelijan mukaan Gorki saattoi jo olla eniten luettuja kirjailijoita koko maailmassa! Hänen ansionsa eivät olleet pelkästään kirjallisia, vaan hän oli lisäksi osannut avata kokonaisen tuntemattoman maailman lukijoilleen, maailman täynnä ”paljasjalkaisia” sankareita, itsetietoisia hylkiöitä, melkeinpä ”yli-ihmisiä”.² *Kyläkirjaston*

Kuvalehdessä Gorkia kutsuttiin ”jonkunlaiseksi Venäjän alhaisen [Émile] Zolaksi”, jonka novellit olivat usein varsinaisia ”mutavulkaaneja”, ”järkyttäviä herätyshuutoja”. Sydäntä särkevissä kuvauksissaan Gorki näytti yhteiskunnan pohjalle kätketyn inhimillisen ulottuvuuden, kuten ystävyyden ja sankarillisuuden.³

Ruotsinkielisellä puolella Rafael Lindqvist teki Gorkista oman kirjailijansa. Hän julkaisi käännöksiä runsain mitoin, enemmän kuin Ruotsissa oli tullut ruotsinnoksia tai Suomessa suomennoksia. Lindqvistin Gorki-käännöksiä julkaistiin kokoelmana nimeltä *Berättelser* (1901). Antologia nimeltä *Det unga Rysland* (1902) sisälsi lisäksi yhteensä neljätoista novellia sekä mullistuksia ennustavan proosarunon ”Laulu Myrskylinnusta”. Myös kaksi Gorkin laajempaa teosta, *Varjenka Oljesova* (1901) ja *Foma Gordejev* (1902), ilmestyivät ruotsiksi Lindqvistin kääntäminä.

Hufvudstadsbladetin kriitikko Werner Söderhjelm oli vaikuttunut. Kaikessa, mitä Gorki kirjoitti, oli hänen mukaansa ”uskomatonta kiihkeyttä ja liikuttavaa totuutta, jossa kokemuksen elämä välkkyi joka sanassa”. Kyky puhaltaa henkilöihin henkeä ja luoda erilaisia tyyppejä melkein ylitti Turgenevin ja Dostojevskin saavutukset.⁴ Samaan aikaan *Foma Gordejev* kuitenkin osoitti, että romaanimuoto ei sopinut Gorkille, sillä hänen kirjoituksensa oli liian subjektiivista ja lyyristä eikä hänen psykologinen lahjakkuutensa riittänyt kuvaamaan elämää laajemmassa mitakaavassa.⁵

Innoissaan oli myös Eino Leino arvostellessaan Lindqvistin ruotsinkielisiä käännöksiä. Gorkin ”tyylin rohkeus ja lentävä voima” ja hänen hahmojensa alkuperäisyys osoittivat, että kyseessä on suuri kirjailija, todellinen taiteilija. Yksityiskohdat ja kokonaisuudet – kaikki oli onnistunutta. Novellit tarjosivat ”voimakasta sielunravintoa”.⁶ Kirjailijan salaisuus oli käynyt Leinolle selväksi: ”Gorkista on elämä tehnyt suuren taiteilijan.”⁷

Keisarillisen Venäjän armeijan entinen kapteeni Georg Procopé arveli, että pelkästään Gorkin nimessä oli ”hypnoottinen sointi, joka kutsuu ja kannustaa”. Syvän taantumuksen kaudella Gorki oli menestynyt ja tartuttanut muut omalla innostuksellaan. Kaikki, mitä hän kirjoitti, oli veitsenterävää ja voimallista.⁸ Gorki on se, joka aina esittää epämurkavan

kysymyksen ”miksi?”, Procopé huomioi toisessa arvostelussaan. Samalla hän kritisoi romaania *Foma Gordejev* keskittymiskyvyn puutteesta.⁹ Tästä muutkin olivat samaa mieltä. Gorki ei hallitse isoa formaattia, katsoi Torsten Söderhjelm. Tämä näkyi myös hänen *Troje*-romaanissaan, joka oli ilmestynyt sekä suomeksi että ruotsiksi (*Tre människor*). Kerronta oli jätetty avoimeksi, ja kompositio oli hajanainen. Tällaisissa teoksissa Gorki ajautui harhailemaan ”kuin lastu valtameressä” ymmärtämättä lyhentää ja syventää tekstiään. Gorki oli mestari kuvaamaan vaikeita, ristiriitaisia hahmoja, mutta kaiken kaikkiaan hän oli Söderhjelmin mukaan monessa suhteessa yliarvostettu kirjailija.¹⁰

Useat kriitikot tarttuivat Gorkin kirjailijuuteen kokonaisuudessaan. Haluttiin selittää hänen merkitystään ja voimaansa kirjailijana, hänen epätavallisia sankareitaan sekä hänen kiehtovaa elämäntarinaansa ja nopeaa nousuaan kirjailijanmaineeseen. Lindqvist korosti sitä, että Gorki toi venäläiseen kirjallisuuteen ja yhteiskuntaelämään uutta – elämänrohkeutta ja uhrimieltä. Hän oli yksi niistä ”levottomista ihmisistä,” jotka kyseenalaistivat ja protestoivat. Samaan aikaan Gorki oli myös suuri taiteilija, joka vältteli turhaa retoriikkaa ja liikoja sanoja.¹¹ Tanskalaiselle vaikutusvaltaiselle kirjallisuudentuntijalle Georg Brandesille, jota myös Suomessa luettiin, Gorki oli pikemminkin ”sieluntuntija” kuin ”aatteen tai muodon palvelija”. Idealisoinnista hän teki hahmoistaan sympaattisia ja ylpeitä. Brandes kuitenkin kritisoi Söderhjelmin tavoin Gorkia muodontajun puutteesta suuremmissa teoksissa.¹² *Valvojaan* kirjoittamassaan artikkelissa (1902) professori Josef Mandelstam tarkasteli arkkityyppejä Gorkin teosten päähenkilöinä, paljasjalkaisia kulkureita (*bosjaki*), kapinallista, levotonta ja uutta etsivää ihmisluontoa.¹³ Ruotsalainen slavisti ja kääntäjä Alfred Jensen puolestaan esitti, että Gorki, vaikka kuvasikin elämän varjopuolia, toi aina subjektiivisen näkökulman yhteiskuntakuvauksiinsa. Kirjailijana ja ajattelijana Gorkia kiehtoivat vapautta ja tahdonvoimaa janoava ihmissielu.¹⁴

Gorkin ensimmäinen näytelmä *Meštšane* (*Pikkuporvareita*) valmistui vuonna 1902. Sen Suomen ensi-iltaa todistettiin jo seuraavana vuonna, 18. maaliskuuta 1903 Kansallisteatterissa. Kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että näytelmä oli suuri menestys teatterille. Nähtiin, että näytelmän pääaiheet (venäläinen pikkuporvarillisuus ja sukupolvien välinen kuilu)

olivat kirjailijalle hyvin tuttuja. Henkilöroolitus oli toimivaa, vuoropuhelu uskottavaa ja ympäristökuvaus vakuuttavaa. Kaiken yllä lepäsi ”venäläistä elämäntuskaa”. Samalla kriitikot totesivat, ettei *Pikkuporvareita* ollut mikään perinteinen teatterinäytelmä. Juoniasetelma jäi ohueksi ja kompositio pirstaleiseksi. Olivatko nämä sitten puutteita vai todisteita nerokkaasta omaperäisyydestä, kysyttiin arvostelussa.¹⁵

Saman vuoden syksyllä näyttämöllä esitettiin jo Gorkin seuraavaa näytelmää, *Na dne (Pohjalla)*, kolmessa helsinkiläisteatterissa lähes peräjälkeen.¹⁶ Suomen ensi-ilta oli 3. syyskuuta Folkteaternissa. Kaikki kunnia teatterille toteutuksesta, totesi arvostelija nimimerkillä ”X”.¹⁷ Alexander Öhquist vuorostaan pani merkille näytelmän paljasjalkaisen filosofin Lukan ja Leo Tolstoin silmiinpistävän yhdennäköisyyden.¹⁸ Folkteaternissa näytelmää esitettiin kaiken kaikkiaan seitsemään kertaan, mikä oli kuitenkin vaatimaton luku Berliinin Kleines Theaterin kerryttämän kahdensadan esityskerran rinnalla.

Pohjalla-näytelmän oli suomeksi kääntänyt kirjailijan luvalla inkeriläinen näyttelijä Iisakki Lattu. Kansallisteatterin ensi-illassa 30. syyskuuta 1903 sai kääntäjä itse loistaa Lukan roolissa. Näytelmän ”tärisyttävä voima ja todellisuuden kuristava synkkyys” pitivät katsojansa raudantiukassa otteessa. Kaikessa lohduttomuudessaan *Pohjalla* koettiin kuitenkin liikuttavaksi. Myrskyisät aplodit vahvistivat, että ensi-ilta oli ollut menestys.¹⁹ Suurella taiteentajulla kirjoitettu näytelmä, totesi *Hufvudstadsbladetin* arvostelija.²⁰

Gorkin näytelmää esitettiin vielä kaksi viikkoa myöhemmin Svenska teaternissa nimellä *På bottnen*. Käännöksestä vastasi Georg Procopé. Poikkeuksellisen onnistuneeksi sitä luonnehti *Arbetaren*-lehden kriitikko.²¹ *Helsingfors-Posten* ja *Hufvudstadsbladet* olivat yhtä mieltä: Suuri menestys! Aittoa näyttämötaidetta ”älykkäässä ohjauksessa”.²² Samoin *Suomen Kansassa* kirjoitettiin, että Svenska teaternin esitys oli ”sydäntä ja mieltä tärisyttävä”, mutta miinuspuolella oli, että esitys oli hetkittäin aivan liian teatraalinen.²³ Torsten Söderhjelm antoi jälleen ankaran tuomionsa Gorkille, tällä kertaa nimenomaan näytelmäkirjailijana. *Pohjalla* on miljöomaalaus eikä mikään draama, hän kirjoitti. Siitä uupuu syvyyttä, ja ihmisystävällinen Luka naiivine elämänfilosofioineen ei onnistu vangitsemaan. Ylipäänsä hänestä Gorki oli yliarvostettu.²⁴ *Folket*-lehden

Reinhold Roine jopa meni onnittelemaan niitä, jotka olivat päättäneet jäädä kotiin ja jättää väliin tämän ”sentimentaalisen tolstoilaisuuden ja sosialistisen saivartelun sekoituksen”.²⁵

Seitsemän esityksen jälkeen Svenska teatern lähti kiertueelle näytelmän kanssa – Turkuun, Tampereelle, Poriin, Vaasaan... Jos Gorkin *Pohjalla* jäi näkemättä, saattoi näytelmän nyt myös lukea, sillä sekä Latun että Procopén käännökset julkaistiin kirjamuodossa.

Suuren osan kesää 1904 Gorki vietti Kuokkalassa Karjalankannaksella, josta Georg Procopé tavoitti hänet heinäkuussa. Gorki kertoi kääntäjälleen suunnitelmistaan kirjoittaa venäläisestä älymystöstä, jonka pitäisi aktivoitua yhteiskunnallisesti sen sijaan että tyypilliseen venäläiseen tapaan vain haaveillaan ja väsyttään heti alkuun. Mutta miten oli Suomen laita? Gorki halusi mielellään kuulla maasta enemmän, jos vaikka Procopé voisi hankkia hänelle jotain sopivaa luettavaa venäjäksi. Suomalaisista kirjailijoista Gorki tunsu Juhani Ahon. Kesän loppua kohden hän suunnitteli matkaa Helsinkiin toiveenaan, että voisi välttää kansankokouksia ja lehtimiehiä. Hyvästiksi Procopé antoi Gorkille kaksi suomenruotsalaista kirjaa ja lupauksen toimia välittäjänä Helsingin vierailun osalta.²⁶

Niinpä syyskuun yhdeksäntenä päivänä Gorki saapui avovaimonsa näyttelijätär Marija Andrejevan kanssa junalla Helsinkiin. Pariskunta majoittui hotelli Kämpiin ja teki kiertoajelun Procopén ja Lindqvistin seurassa. Gorki oli vaikuttunut: kaikki oli hyvin hoidettua, ihmiset pukeutuivat tyylikkäästi. Kaikkialle minne hän meni, kerääntyi väenpaljous. Lehdet puhuivat täydellä syyllä ”Gorki-kuumeesta”. Kirjakauppojen ikkunoissa oli näytteillä paitsi hänen kirjojaan myös hänen muotokuvansa, häneltä pyydettiin nimikirjoituksia ja häntä valokuvattiin. Muuan nainen juoksi seurueen kiinni ja esitti tervehdyksensä Suomen naisilta.

Lounaalla ravintolassa Alppilassa Gorki seurusteli ranskaksi Jac. Ahrenbergin kanssa ja skoolasi Suomen henkisen kulttuurin kunniaksi. Sitten seurasi höyrylaivaretki ja uimanäytös. Illalla venäläispariskunta näki vielä Svenska teaternissa Ibsenin *Vildandenin*, jossa Harriet Bosse esitti Hedvigin roolia.

Seuraavana päivänä Gorki vieraili Ateneumissa. Jo vuonna 1896 hän oli nähnyt näyttelyssä Nižni Novgorodissa Albert Edelfeltin, Eero

Järnefeltin ja Akseli Gallen-Kallelan maalauksia. Nyt hän pysähtyi katsomaan Viktor Westerholmin ahvenanmaalaismaalausta sekä pietarilaissyntyisen Georges Winterin patsasta nimeltä ”Alaluokan reippaus”. Gorki hankki suomalaisen taiteen jäljennöksiä, mutta myös kolikoita ja mitaleja, numismaatikko kun oli. Yliopiston juhlasalissa Edelfelt itse oli paikan päällä kertomassa suuresta seinämaalauksestaan. Palatessaan hotellille kirjailijaa odotteli joukko koululaisia, jotka lahjoittivat hänelle kopion *Vänrikki Stålin tarinoista* omistuksella ”Gorkille – suomalaisten poikien ihailulla”.

Kello neljän aikaan Suomen kaunokirjailijaliitto ja Kansallisteatterin näyttelijät kutsuivat päivälliselle ravintola Kämpiin. Professori J. J. Mikola toivotti Gorkin tervetulleeksi Helsinkiin, ja kaupungin entinen pääkonstaapeli eversti Ivar Gordie nosti maljan Marija Andrejevälle. Illalla esitettiin Kansallisteatterin versio *Pikkuporvareista*. Gorki oli tyytyväinen esitykseen, mutta yleisön uteliaisuus sai hänet tuntemaan olonsa loossissaan tukalaksi. Esityksen jälkeen hänet kutsuttiin viidesti lavalle, ja hänen kaulaansa ripustettiin kaksi suurta laakeriseppelettä.

Yhdennentoista päivän iltana Gorki ja Andrejeva ottivat kuriirijunan Pietariin. Laiturille hyvästejä jättämään oli kerääntynyt noin sata ystävää ja ihailijaa. Ylioppilaskunnan laulajat esittivät ”Suomen laulun” ennen kuin juna lähti matkalleen itään yleisön eläköön-huutojen saattelemana.²⁷

Vuodesta 1905 tuli käännekohta. ”Verinen sunnuntai”, jonka rauhanomainen mielenosoitus muuttui rajuksi väkivallaksi, oli pelottava kokemus. Gorkin kritiikki tsaarinvaltaa kohtaan oli nyt yhä illuusiottomampaa ja tinkimättömämpää. Kirjailijan kehoitus tulevaan vapaustaisteluun johti vankeuteen Pietari-Paavalin linnoituksessa. Massiivinen, liki maailmanlaajuinen mielenilmaus aiheutti kuitenkin sen, että hänet vapautettiin kuukaudessa, mutta selvästikään hänellä ei ollut tulevaisuutta Venäjällä, jossa uhkasivat oikeudenkäynnit sekä sanan- ja painovapauden jatkuvat rajoitteet.

Suomessakin Gorkin kohtaloa seurattiin huolestuneina. Laajempi novelli ”Vankila” julkaistiin sekä suomeksi (Iisakki Latun kääntämänä) että ruotsiksi (Rafael Lindqvistin kääntämänä) kirjailijan valtuuttamana. Novellin voisi helposti käsittää tuoreeksi raporttikirjaksi venäläisistä van-

kilaoloista, mutta tosiasiassa se oli kirjoitettu jo vuonna 1904 aiempien vankilakokemusten perusteella.

Kesän Gorki päätti viettää Kuokkalassa aivan kuten edellisenäkin vuonna. Siellä hän hoiti horjuvaa terveyttään, luki vierailleen ääneen viimeisintä näytelmäänsä *Deti solntsa* ("Auringon lapset"), työsti uutta näytelmää nimeltä *Varvary* ("Barbaarit") ja suunnitteli oman teatterinsa perustamista Pietariin.²⁸ Kuokkalan-huvilalla hän sai vieraakseen Kansallisteatterin Iisakki Latun, joka halusi keskustella uusista käännöksistä ja Suomen-kiertueesta.²⁹ Yksi Gorkin monista projekteista oli poliittinen satiirilehti *Župel* ("Mörkö"). Saarinen, Gallen-Kallela ja Eero Järnefelt tulivat heinäkuussa käymään osallistuakseen lehden suunnitteluun.³⁰ Sitä ilmestyi kolme numeroa, kuitenkin ilman suomalaisten osallistumista, kunnes lehden julkaiseminen kiellettiin.

Marraskuussa 1905 Gorki tutustui Leniniin Moskovassa. Sosiaalidemokraattisen puolueen vasemmasta siivestä eli bolševikeista tuli nyt hänen poliittinen kotinsa. Tärkeintä oli kerätä tukea ja varoja puolueelle tulevaa vallankumousta silmällä pitäen. Tammikuussa 1906 Gorki lähti Venäjältä – lopulta kaikkiaan kahdeksaksi vuodeksi. Oltuaan kymmenen päivää Rauhan parantolassa Imatran edustalla hän ja Marija Andrejeva saapuivat Helsinkiin 29. tammikuuta. Kuten edellisellä kerralla, he kirjautuivat nytkin Kämpiin, ja taas heitä odotti täysi ohjelma. Kohokohdaksi muodostui illanvietto Kansallisteatterissa 1. helmikuuta. Sen järjestivät Gallen-Kallela, Georg Procopé ja bolševikki Nikolai Burenin. Yleisön edessä Gorki luki tuoretta, köyhälistön yhteenkuuluvuuteen kannustavaa satuaan nimeltä "Toveri" ("Tovarištš"). Sana "toveri" toimii sadussa loitsuna, joka herättää uskon ihmiseen ja hänen voittoonsa pahasta. Tilaisuudessa myytiin myös kolmekielistä kirjaa, joka sisälsi paitsi "Toverin", myös kirjailija Skitaletsin pateettisen runon "Prokljatja strana" ("Kirottu maa").

Marija Andrejeva luki tilaisuudessa venäläisiä runoja, ja Eino Leino esitti runonsa "Moskova", jossa Venäjän pääkaupunki kuvataan pahuuden keskukseksi, unelmien ja elävien sydänten murskaajaksi. Filharmonia esitti Robert Kajanuksen johdolla venäläistä musiikkia ja Sibeliusta. Tilaisuuden päätteeksi yleisö nousi seisomaan ja lauloi "Marseljeesin" yhteislauluna, kun taas Gorki seisoi lavalla jälleen yllään laakeriseppele,

jonka suomalaiset koulunuoret olivat hänelle lahjoittaneet. Illan tuoton sanottiin menevän Pietarin seudun lakkoileville ja hätää kärsiville työntekijöille.³¹

Kolme päivää myöhemmin oli Työväenyhdistyksen vuoro juhlia Gorkia. Kämpistä Gorki ja Andrejeva vietiin reellä Palokunnan talolle, jossa juhlat oli tarkoitus pitää. Katujen varsilla työntekijät seisovivat rivissä, ja punakaartin torviorkesteri soitti ”Työläisten marssia”. Juhlasalissa tunnelma oli korkealla, yleisö hurrasi ja heilutti nenäliinoja, ”Kansainvälistä” laulettiin useilla kielillä. Yrjö Sirola piti Gorkille puheen, jonka punakaartin johtaja Johan Kock käänsi venäjäksi. Gorki esitettiin työntekijöiden omana vapaustaistelijana. Gorki luki *Toveri*-saagansa ja Mikko Uotinen oman tuoreen runonsa, jossa itä esitettiin kapinan ja vapauden ehdoksi. Maila Talvion syyttävä puhe sorretuista Baltian kansoista sai liikuttuneen Gorkin syleilemään tätä silmät kyynelissä.³²

Julkisten esiintymisten ohella Gorki ehti vierailemaan Eliel Saarisen luona Hvitträskissä sekä tapaamaan Tuusulan kollektiivia eli Juhani Ahoa, Pekka Halosta, Eero Järnefeltiä ja Jean Sibeliusta. Gallen-Kallela maalasi Gorkin muotokuvan Pirtti-ateljееessaan Erottajalla. Tapaamiset kulttuuri-Suomen kanssa vakuuttivat hänelle, että maalla olisi loistava tulevaisuus, jos Venäjän hallinto ei vain murskaisi sitä. Äärimmäisen salaisesti Gorki tapasi Liisankadulla lehtori Vladimir Smirnoffin luona piilotelleen Leninin. Helsingin-päiviensä aikana Gorki ei peitellyt poliittista vakaumustaan. Sosiaalidemokratia ja nimenomaan puolueen radikaali siipi olivat Venäjän pelastus. Sorto ja vaino vain vahvistivat vapaustaistelua, ja taantumuksen oli tukehduettava omaan mahdottomuuteensa. Vallankumous on ovella, hän sanoi *Työmiehelle* ja *Nuorelle Suomelle* antamissaan haastatteluissa.³³

Gorki oli itse asiassa suunnitellut asettuvansa Helsingin liepeille kirjoittaakseen täällä Venäjän vapaustaistelusta ja poikavuosistaan.³⁴ Joutuminen Venäjän santarmien jatkuvaan valvontaan myös Suomessa oli kuitenkin liikaa. Gorki lähti Helsingistä etsimään turvaa Ernst Wahrénin luota Tammelan Kojon kartanoon. Hänen henkivartijoinaan toimivat suomalaiset aktivistit, kuten kuvanveistäjä Alpo Sailo ja kansatieteilijä Sakari Pälssi. Kun Gorkin ja Andrejevan pako toi heidät Turun ja Tukholman kautta Saksaan, saivat he seurakseen nuoren suomenruotsa-

laisen runoilijan Bertil Gripenbergin. Gripenberg muisti Gorkin puhe-
liaana, optimistisena ja humoristisena miehenä, jolla oli voittava asenne.
Samalla venäläiskirjailija saattoi osoittaa käsittämätöntä naiiviutta. Myös
itseoppineisuus kävi usein ilmi hänen puheistaan.³⁵

Kun Gorki lähti Suomesta, myös hänen kirjailijuuteensa kohdistunut
kiinnostus tyrehtyi suurilta osin. Vallankumouksellisesta taistelusta oli
nyt tullut Gorkille tärkein asia, ja hän halusi ennen muuta palvella työvä-
enliikkeen etua myös kaunokirjallisilla teoksillaan. Tämä ei ollut se Gorki,
joka oli herättänyt ihailua Suomessa vuosisadan alussa. Kustantaja Ota-
va lakkasi julkaisemasta hänen teoksiaan ja myös Lindqvist ja Procopé
käänsivät hänelle selkensä ja antoivat Ruotsin Valborg Hedbergin
hoitaa ruotsinkieliset käännökset. Iisakki Lattu puolestaan ryhtyi kääntä-
mään Gorkin sijaan Leonid Andrejevia. Jo valmiitkin käännökset jäivät
julkaisematta, ja Gorkin nimi katosi suomalaisteatterien ohjelmistoista.

Yhteydet eivät kuitenkaan katkenneet tyystin. Uuden sortokauden
merkit 1907 saivat suomalaiset sähköitse pyytämään Gorkia hankki-
maan tukea Suomen asialle eri puolilta Eurooppaa. Gorkin vastaus oli
vetoamus nimeltä ”O Finljandii” (”Suomesta”), joka oli kirjoitettu ensi-
sijaisesti *Berliner Tageblatt* -lehdelle. Gorki puhui siinä tsaarihallinnon
”barbaarisesta sotaretkestä” ja ”raukkamaisesta hyökkäyksestä” Suomea
kohtaan. Nikolai II ei voinut sietää demokraattista maata, jossa ei juoda
vodkaa, joka tuomitsee väärinkäytökset ja väkivallan sekä suojaa itseään
perustuslailla. Kuva Suomesta ja sen kulttuurista oli ylenmääräisen
positiivinen. Vaarana oli Gorkin mukaan, että tsaarin sortopolitiikka
pakottaa suomalaiset lähtemään taisteluun ylivaltaa vastaan kiväärin
käsissään.³⁶ On sanomattakin selvää, ettei tällaista tekstiä olisi voinut
Suomessa kokonaisuudessaan julkaista.

Gorki lähetti vetoamuksensa Gallen-Kallelalle saatteenaan, että suo-
malaiset saavat osin syyttää itseään vallitsevasta asiintilasta. Myönty-
väisyyspolitiikka ja kompromissit Venäjän hallituksen suuntaan olivat
Gorkin saatekirjeen mukaan suuri virhe. Suomalaisten vihollinen ei
ollut Venäjän kansa vaan tsaarin sadistiset kätyrit. Suomalaisten oli
ymmärrettävä olla pelkäämättä sosialismia ja tukea työväenluokkaa ja
Venäjän radikaaleja vallankumouksellisia, jotka työskentelivät kaikkien
vapautuksen eteen.³⁷

Neuvostoliitossa romaani *Äiti* (1907, *Mat*) koettiin Gorkin pääteokseksi ja yhdeksi neuvostokirjallisuuden kulmakivistä. Leninin kommentti oli lennokas: ”Juuri se kirja, jota tarvitsemme!” Kokonaisuudessaan romaani naisen poliittisesta radikalisoitumisesta saatettiin julkaista venäjäksi vain Saksassa. Kirjan agitaatiosävy ja mustavalkoinen yhteiskuntakuvaus vetosivat vallankumouksellisiin tahoihin, kun taas toiset pitivät kirjaa todisteena Gorkin kirjallisesta alavireestä. *Valvoja* siteerasi symbolistirunoilija Zinaida Gippiusta: ”Kirjailijana ei Gorki tätä nykyä ole enää muuta kuin keskinkertainen sosialisti ja mennyt taiteilija.”³⁸

Latvialainen sosialisti Jānis Jansons-Brauns sen sijaan ylisti *Sosialistisessa aikakauslehdessä* Gorkin ”taiteellista voimaa” ja hänen ”valtavaa, vaikuttavaa kuvaustaan köyhälistöseudusta, jossa juuri on syntymässä uusia aikaisen työväenliikkeen virtaus”.³⁹ Vladimir Smirnoff puolestaan katsoi, että *Äiti* oli Gorkin parhaimpia teoksia kaikkine uskottavine henkilöhahmoineen.⁴⁰ Siinä oli ”eläviä ja värikkäitä kohtauksia” ja ”hienoa psykologista analyysia”.⁴¹ Silmiinpistävää oli, että molemmat korostivat romaanin kirjallisia ominaisuuksia sen propagandasanomien kustannuksella. Yllättävämpi oli *Hufvudstadsbladetissa* julkaistu innostunut arvostelu, jossa *Äidin* kerrottiin ylittävän taiteellisesti suurimman osan Gorkin aikaisemmista teoksista, niin tyylillisesti kuin psykologisesti.⁴² Mutta kuka oli arvostelun kirjoittanut nimimerkki -e? Kaikki viittaa entiseen upseeriin, toimittajaan ja kirjailijaan nimeltä Verner Humble, joka koko nimellään julkaisten jatkoi Gorkin ja tämän *Äidin* ylistystä *Finsk Tidskriftin* sivuilla. Vaikka hänkin oli sitä mieltä, että Gorkin kirjoitusten taso oli pudonnut merkittävästi sen jälkeen, kun tämä oli syventynyt sosialismiin, kutsuu Humble kuitenkin näytelmää *Barbaarit* ja Toveritarinaa Gorkin parhaimmiston lukeutuviksi teksteiksi. *Äiti* taas oli hänen mukaansa kaunis, psykologisesti vakuuttava kunnianosoitus venäläiselle naiselle. Humblen mukaan Gorki kuvasi nyt todellisia, eläviä ihmistyyppejä toisin kuin varhaisemmassa tuotannossaan, jossa hahmot jakautuivat karkeasti omiin ja vieraisiin.⁴³

Äiti käännettiin useille kielille. Ruotsissa Valborg Hedberg teki kirjailijan valtuuttaman käännöksen jo vuonna 1907. Missä viipyy suomenkielinen käännös, ihmettelivät Smirnoff ja monet sosiaalidemokraatit hänen kanssaan. Romaanista valmistui käännös vuonna 1909, mutta ei

kirjamuodossa missään suuressa Helsingin kustantamossa vaan jatkokertomuksena oululaisessa sanomalehdessä *Kansan tahto* ilman tietoa kääntäjistä. Kirjamuodossa *Äiti* ilmestyi suomeksi vasta vuonna 1944.

Uskonnollinen symboliikka *Äiti*-romaanissa oli vahvaa. Seuraavassa romaanissaan *Tunnustus* (1908, *Ispoved*) Gorki kehitteli metodiaan edelleen. Pääosassa oli nyt ”jumalanrakentaminen”, yritys korvata ortodoksinen oppi pseudouskonnolla, jossa ihminen ja kollektiivi ovat korkeimmalla arvostuksessa. Vanhat jumalkuvat korvataan uusilla, joissa kansa ja luokkatietoiset työntekijät edustavat ihmeiden totetutumista ja uuden oikeudenmukaisen maailman luomista.

Gorkin teos käännettiin nopeasti suomeksi – jopa kahteen kertaan. Nimillä *Tunnustus* (1908) ja *Rippi* (1909) ilmestyneet käännökset liittyvät molemmat sosiaalidemokraattiseen liikkeeseen. Hella Wuolijoen kääntämän *Tunnustuksen* julkaisi Sosialistin kirjapaino-osuuskunta Turussa, kun taas Viktor August Marjanen (1870–1936) suomentaessaan *Rippiä* hyödynsi asemaansa sosiaalidemokraattisen kuopiolaisen sanomalehti *Otavan* päätoimittajana. Kirjoittamassaan esipuheessa Wuolijoki antoi ymmärtää, että hän oli kaikin puolin Gorkin ”jumalanrakentamisen” kannattaja, toisin sanoen hän tuki Gorkin halua nähdä yhtenäinen ihmiskunta, jolla on kollektiivinen maailmankatsomus sekä yhteinen tahto.⁴⁴ Marjasen *Ripin* mainoksessa puolestaan väitettiin, että kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että tämä oli parasta mitä Gorki oli kirjoittanut. Myös *Sosialisti* oli vakuuttunut siitä, että Suomen köyhälistö ottaisi mielellään vastaan tämän kirjan ”mestarillisesti” kuvattuine eri tyyppineen.⁴⁵ *Suur-Savon* kriitikko oli kuitenkin eri mieltä. *Tunnustus* ei ollut hänen mukaansa mikään todiste siitä, että Gorkilla oli ”taiteellista nerokkuutta”. Romaani nimittäin oli täynnä epämääräistä filosofointia ja pitkitettyjä ja yksitoikkoisia ajatusmalleja.⁴⁶ Myös Hugo Jalkanen (*Aika*) löysi enemmän heikkouksia kuin vahvuuksia – liioittelua, karikatyyreja, eräänlaista pseudorealismia ja infantiilia ”psykologisointia”.⁴⁷

Myös Gorkin vanhempia teoksia luettiin nyt uudessa valossa. Sosialisti, työläiskirjailija Kössi Kaatra käänsi varhaisen pienoisoromaanin *Orlowit. Mies ja vaimo* ja sai lukea V. A. Koskenniemen arviosta *Aika*-lehdessä, että alkuperäiskertomus oli tämän mielestä taiteellisesti heikko ja käänös peräti surkea. Jos romaanilla ylipäätään oli arvoa, sitä tuli etsiä

sen kulttuurihistoriallisesta puolesta.⁴⁸ Myös V. Tarkiainen kyseenalaisti Gorkin taiteilijan maineen, joka tämän ”rakenteeltaan sangen lapsellisen” teoksen kohdalla ”alenee oikeisiin vaatimattomiin suhteisiinsa”.⁴⁹

Tunnustuksen ja Ripin jälkeen Gorkia ympäröivä keskustelu Suomessa hiljeni useiksi vuosikymmeniksi. Kymmenluvulla ilmestyi vain muutamia vanhempien kertomusten suomennoksia. Gorkin kasvu-trilogian hieno alkusoitto ja hänen tärkein työnsä *Lapsuus* (1913) sivuutettiin. Vasta neuvostokirjailijana häntä alettiin jälleen kääntää Suomessa, mutta hän ei voinut enää saavuttaa vuosisadan alussa nauttimaansa suosiota.

Leonid Andrejev – kirjailija elämän sokeiden voimien edessä

Leonid Andrejev oli Maksim Gorkin löytö. Hän luki Andrejevin varhaisen novellin ”Bargamot ja Garaska” (1898), ymmärsi kirjailijan lahjakkuuden ja suositteli häntä vaikutusvaltaisille toimittajille. Andrejevin ensimmäisestä novellikokoelmasta (1901) tuli hetkessä menestys. Pian hänen maineensa yhtenä uuden venäläisen kirjallisuuden kiinnostavimmista nimistä oli levinnyt myös maan rajojen ulkopuolelle.

Suomessa toimittaja ja kääntäjä Rafael Lindqvist sijoitti Andrejevin uusien venäläisten kirjailijoiden kokoelmaan, jota hän kutsui nimellä *Det unga Ryssland*. Kaksiosaisessa kokoelmassa (1902–1903) oli joukko realisteja, joiden äänenjohtajana toimi Gorki: Jevgeni Tširikov, Vikenti Veresajev, Dmitri Mamin-Sibirjak, Aleksandr Serafimovitš ja ennen kaikkea muodikas kirjailija Leonid Andrejev. Andrejevin osuudet oli hyvin valittu: ”Äänettömyys” (”Moltšanije”) ja ”Horna” (”Bezdna”) kuvaavat ihmisen avuttomuutta kuoleman arvoituksen ja alitajunnan voiman edessä. Lindqvist kutsui Andrejevia ”suureksi ja omaperäiseksi taiteilijaksi, jolla on elävä, luova mielikuvitus, mehukas sivellin ja mallikelpoinen, voimakas kieli” sekä kyky kirjaimellisesti hypnotisoida lukijansa. Oli selvää, että realismin rajat olivat Andrejeville liian kapeat. Siksi Lindqvist ajatteli, että muutama hyvä neuvo voisi olla paikallaan: Andrejevin tulisi vapautua ”tuskallisista kohtauksista”, liiallisesta kauhuefektien käytöstä ja koko ”symbolistisesta suosta”.⁵⁰

Novellistina Andrejev saattoi luottaa saavansa palstatilaa suomalaisessa lehdistössä – häntä julkaistiin sekä työväenliikkeen että porvarillisissa lehdissä, niin ruotsiksi kuin suomeksi. Ensimmäisenä Andrejevin tuotannosta suomennettiin novelli ”Nauru” (1903, ”Smeh”), jonka käänsi Kansallisteatterin näyttelijä Olga Salo ja julkaisi *Päivälehti*.⁵¹ Vuonna 1905 Salon käännökset koottiin antologiaksi *Kertomuksia* (1905), jossa edellä mainitut ”Äänettömyys” ja ”Horna” yhdessä ”Vahaenkelin” (”Angelotšek”) kanssa edustivat Andrejevia tyypillisimmillään ja parhaimmillaan. Albert Gebhard vastasi liekehtivästä kansikuvasta, joka kuvitti novellia ”Hätäkello” (”Nabat”). Näin Andrejev haluttiin nähdä – kirjailijana, joka herätti levottomuutta ja varoitti hädästä.

Kansainvälisen läpimurtonsa Andrejev sai pienoisromaanillaan *Punainen nauru* (1905, *Krasnyi smeh*). Venäjän–Japanin sodan inspiroimana hän kuvasi siinä sodan kauheuksia järkensä menettäneen sotilaan silmin. Eino Landgren (tuleva Kalima) raportoi kirjeessään Moskovasta, jossa hän oli opiskelemassa, että *Punaista naurua* lukivat kaikki. Teoksessa ”sodan psykologia” oli esitetty niin ”tärisyttävällä tavalla”, että oli vaikeaa rauhallisien mielin lukea kirja viimeiseen sivuun asti. Tämä oli teos, joka piti ehdottomasti saada myös suomeksi.⁵² Näin kävi ja jopa kaksin verroin: Eino Landgren käänsi *Punaisen naurun* Otavalle ja Anton Halme Työväen sanomalehti Oy:lle.⁵³ Tämän lisäksi viipurilaisopiskelija Adelaide Burjamin ruotsinnoa julkaistiin sekä Suomessa että Ruotsissa.

Mikään Andrejevin teos ei tehnyt yhtä vahvaa vaikutusta suomalaislukijoihin kuin *Punainen nauru*. Kriitikot ottivat teoksen vastaan joko vahvana sodanvastaisena puheenvuorona tai sitten hysteerisenä kirjallisenä kokeiluna. Eino Leino katsoi, että Andrejev oli päässyt realisteja syvemmälle häivyttäessään etäisyyden itsensä ja aiheensa välillä. Andrejev oli onnistunut kuvaamaan itse sodan ajatuksen.⁵⁴ Mieleenpainuvilla verenpunaisilla visioillaan hän voitti lukijat rauhan puolelle⁵⁵ ja pakotti heidät ajattelemaan uudella tavalla: ”Näin verisen katkeruuden täytyy johtaa johonkin”, sanottiin *Työmiehessä*.⁵⁶ *Punainen nauru* osoitti myös ”hervittävän selkeästi” Venäjän–Japanin sodan yhteyden maassa jatkuviin levottomuuksiin.⁵⁷ Muita kriitikoita kylmäiskoisempi oli V. A. Koskenniemi, jonka mielestä Andrejevin ratkaisu kasata suuri määrä helvetinkauhuja muutamille sivuille kävi ajan mittaan ärsyttämään lukijaa.⁵⁸

Jatkossakin Andrejevin muoto- ja tyylikokeilut pysyivät Koskenniemelle vieraina.

Kesän 1905 Andrejev vietti perheensä kanssa Vammelsuun kylässä Karjalan kannaksella. Vuoden alussa Andrejev oli ollut lyhyen aikaa vangittuna, koska hän oli sallinut radikaalisosialistien kokoontua Moskovan-asunnossaan. Gorkin tavoin hänkin piti siksi turvallisimpana pysytellä jonkin aikaa poissa Venäjältä. Kirjallisuusillassa Terijoella hän esiintyi Gorkin ja Kuprinin rinnalla lukien katkelmia *Punaisesta naurusta*. Hän antoi ruotsinkieliselle kääntäjälleen Burjamille ja tämän ystävälle haastattelun, jossa hän kertoi, kuinka hermoja raastavaa pienoisoromaanin kirjoittaminen oli ollut. Hän halusi uskoa, että juuri hulluus voisi tulevaisuudessa olla tekijä, joka on otettava huomioon taistelussa sotaa vastaan. Andrejevillä oli selkeä mielipide Venäjän sortopolitiikasta Suomessa: ”Me vapaamieliset venäläiset rakastamme suomalaisia yhtä paljon kuin puolalaisia ja juutalaisia. Heidän hyvin- ja pahoinvointinsa ovat lähellä meitä, ja me seuraamme heidän kohtalooan vilpittömällä myötätunnolla ja myötätunnolla.”⁵⁹

Keväällä 1906 Andrejev tuli Berliinistä Helsinkiin. Grand Hotel Fennian parvekkeella rautatientorilla hän jutteli kääntäjänsä Eino Kaliman kanssa. Hän oli tehnyt mielenkiintoisen havainnon suomalaisesta kansanluonteesta. Kun venäläinen maanviljelijä piti välillä töistä taukoa jutellakseen muiden kanssa, suomalainen työskenteli yksin ja hiljaisuudessa aamusta iltaan. Hiljaisuudesta ja yksinäisyydestä nousisi varmasti esiin omalaatuinen kansallinen kulttuuri, Andrejev uskoi.⁶⁰

Helsingin-tapaamisen innoittamana Kalima kirjoitti pyynnöstä artikkelin Andrejevistä *Joulupirtille*, Suomen kirjailijaliiton ja Otavan julkaisulle. Kaliman mukaan pessimistinä Andrejev oli puhtaasti venäläinen ilmiö, mikä selittyi maassa vallinneilla kaoottisilla yhteiskunnallisilla oloilla. Mutta samalla edusti hän ”aikamme suurta maailmantuskaa, joka on ollut seurauksena selkeän ja eheän positivistisen maailmankatsomuksen särkemisestä”.⁶¹ Teoksissaan Andrejev kuvasi ”personalisuuden traagillista yhteentörmäystä elämän sokeiden voimien kanssa”.⁶² Kalima kuitenkin huomioi, että ollakseen todella suuri kirjailija Andrejev tarvitsi kirjoittamiseensa kuitenkin paljon enemmän viileyttä ja kuulakkuutta.

Kesähuvilan Vapaaniemestä (Frisans) vuokrannut Andrejev tutustui 1906 suunnitellun Viaporin kapinan venäläisiin johtajiin. Hella Wuolijoki, vielä tuolloin virolainen opiskelija Ella Murrik, on kuvannut erästä maanalaista kahvilakokousta, jossa Andrejev hämmästytti muita kadehtimalla kuolemanpelkonsa voittaneita vallankumouksellisia.⁶³ Hesperian puistossa pidetyssä suomalaisen punakaartin kansanjuhlassa hän esiintyi yllyttäen kiihkeästi kansaa vallankumoukseen. ”Hirteen Nikolai Toinen!”, Andrejev huusi, kun kokoukseen ehti tieto siitä, että keisari oli hajottanut ensimmäisen valtakunnanduuman.⁶⁴ Kapinan päättyessä veriseen tappioon Andrejev lähti Suomesta aikailematta. Kirjeessä Gorkille hän vuodatti katkeruutta suomalaisia kohtaan. Nämä olivat pitäneet parempana vartioida omia ”oikeudenpuolikkaitaan” sen sijaan, että olisivat tukeneet kapinallisia ryhtymällä lakkoon. ”Venäjän vallankumous ei voi toivoa apua keneltäkään”, valitti Andrejev. ”Vapaudella on vähän ystäviä eikä ainoitakaan tulsia rakastajia. Otetaan nyt esimerkiksi Suomi. Ennen Viaporista siltä odotettiin paljon, mutta kuinka kävi!”⁶⁵

Vuosi 1908 muodostui Andrejeville onnelliseksi. Hän avioitui uudestaan jäätyään leskeksi vuonna 1906 ja toteutti unelmansa omasta talosta. Hän oli ihastunut Karjalan kannakseen jo kesällä 1905, ja nyt hän rakennutti Vammelsuuhun (nyk. Serovo) valtavan mustan hirsitalon perheelleen – viisitoista huonetta, useita parvekkeita sekä kaiken yllä torni, josta avautui näköala aina kaukaiseen Kronstadtin saakka. Täältä hän löysi kaipaamansa yksinäisyyden ja rauhan kirjoittaa, maalata, valokuvata ja hoitaa puutarhaa. Myös meren läheisyys oli Andrejeville tärkeää, ja kesäisin hän teki moottoriveneellään pitkiä retkiä Suomenlahdelle, Naantaliin asti.

Novellikirjailijana Andrejevin suosio Suomessa oli edelleen vankkumaton. Vuonna 1908 ilmestyi kokoelma *Kertoelmia*, johon sisältyi kolmetoista novellia, jotka kaikki oli aiemmin julkaistu aikakauslehdessä *Helsingin Kaiku*. Samana vuonna syntyi myös uusi pienoisoromaani *Kertomus seitsemästä hirtetystä* (*Rasskaz o semi povešennyh*), teos, jonka varassa Andrejevin maine tänäkin päivänä pääasiallisesti lepää. Kertomus idealistisista terroristeista voidaan ymmärtää kannanotoksi kuolemanrangaistusta vastaan, mutta sen lisäksi teos sisältää sarjan psykologisia muotokuvia ihmisistä väistämättömän kuoleman edessä. Suomessa teos

ilmestyi sekä suomeksi että ruotsiksi. Teoksen suomensi venäjän opettaja Maria Ostroumowa ja kustansi Työväen Sanomalehti Oy.⁶⁶

Teoksen käänsi ruotsiksi Anna Lundström, Oulunkylän ruotsinkielisen yhteiskoulun tuleva rehtori. Esipuheen teokseen kirjoitti kriitikko Vladimir Smirnoff, joka kutsui pienoisromania venäläisen kirjallisuuden johtavaksi teokseksi. Tämä oli kirja, josta oli syytä odottaa kansainvälistä menestystä ja joka sitä paitsi oli edustava protestoidessaan kuolemantuomiota vastaan.⁶⁷ Suomeen majoittunut liettualainen Jānis Jansons-Brauns, joka oli Smirnoffin tavoin bolševikki, luki *Kertomusta seitsemästä hirtetystä* kunnianosoituksena venäläisille vapaustaistelijoille.⁶⁸ Useampi kriitikko pani merkille Andrejevissa tapahtuneen muutoksen. Hänen tyyliinsä oli nyt hallitumpaa ja yksinkertaisempaa kuin ennen, eikä hän enää ollut yhtä lailla viehättynyt kuolemasta.

Kertomus *Pimeyttä (Tma)* ilmestyi tekijän luvalla Sandra Laihian suomentamana. Vallankumouksellisen ja prostituoidun öisen tapaamisen kuvaus osoittautui tulenaraksi materiaaliksi. Mutta vaikka Gorki ja muut syyttivät Andrejevia vallankumouksellisten panettelusta, tulkitsi kirjallisuuskriitikko ja sosialisti Janis Janson-Brauns kirjan oikeutetuksi varoitukseksi omahyväisyyden ja kärsivään kansaan kohdistuvan kunnouituksen puutteen johdosta.⁶⁹ Andrejevista oli tuolloin selvästi tullut lähinnä radikaali poliittisten piirien kirjailija. Kun vuonna 1910 pohdittiin, pitäisikö julkaista hänen pessimistinen näkemyksensä vallankumousten seurauksista *Niin kävi (Tak bylo)*, asiasta päättivät Työväen Sanomalehden kirjallisuusvaliokunnassa Otto Wille Kuusinen, Yrjö Sirola ja Edvard Valpas.⁷⁰

Suomalais-ruotsalaista syntyperää ollut yliopistonlehtori Vladimir Smirnoff omisti kriitikoista eniten artikkeleita Andrejeville sekä *Valvojan* että *Päivän* sivuilla. Hän jakoi nykyvenäläiset kirjailijat realisteihin ja dekadentteihin. Näiden väliin Smirnoff sijoitti Andrejevin symbolistina, jolla oli myös vahvoja realistisia taipumuksia. Smirnoffin mukaan Andrejev oli hieno tyyllittelijä, joka pakotti lukijat pysähtymään elämän suuriin kysymyksiin, olkoonkin että ”kukaan normaali, järkevä lukija” ei voinut jakaa hänen näkemystään elämästä.⁷¹ Andrejevin pessimismi oli kyltymätöntä, sairaalloista kaiken kieltämistä. Smirnoff katsoi uskonnonvastaisen *Vasili Fiveiskin elämän (Žizn Vasilija Fivejskogo, 1903)*

olevan koko venäläisen kirjallisuuden huomattavimpia teoksia; ylistystä säälimättömän kritiikkinsä ansiosta saivat myös *Punainen nauru* ja *Seitsemän hirtetyn tarina*.⁷²

Kiinnostus Andrejevin eepiseen proosaan hiipui vähitellen 1910-luvulla. Viimeinen kirjailijan elinaikana julkaistu suomennos oli *Juudas Iskariot* (1910, *Iuda i drugie*). Pienoisromaanissaan Andrejev pyrkii valaisemaan Juudaksen petosta uudesta näkökulmasta, luonnehti *Kansan Tahto*. Teoksen tyyli on omintakeinen ja sielunkuvaus syvää.⁷³ Kirjailija ja poliitikko Santeri Alkio oli *Ilkka*-lehdessä samaa mieltä: Andrejev oli löytänyt Juudaksen historiasta paljon lieventäviä asianhaaroja, ja ”luonnetutkimuksena” kertomus oli ”omituisimpia ja itsenäisimpiä mitä pitkiin aikoihin on suomalaiselle yleisölle tarjottu”.⁷⁴ Toinen kirjailija Joel Lehtonen oli vahvasti eri mieltä. *Juudas Iskariot* oli hänen mukaansa ”surkea tuote”, joka selvästi osoitti miten Andrejev parhaan teoksensa eli *Punaisen naurun* jälkeen oli pahasti eksynyt ”avuttomaan mystiikkaan ja symboliikkaan” kadottaen tyylitajunsa lopullisesti. Se, että Andrejevin teos oli julkaistu Kariston ”Kirjallisia pikkuhelmiä” -sarjassa herätti Lehtosessa erityistä närkästystä: ”Kaikkea sitä kaupataan, – vieläpä helmenä.”⁷⁵

Andrejevin viimeiseksi teokseksi jäi illuusioton ajankuva *Saatanan päiväkirja* (*Dnevnik Satany*, 1921), joka ilmestyi tekijän kuoleman jälkeen Helsingissä sekä venäjäksi että Jarl Hemmerin käännökseenä ruotsiksi. Se, ettei tätä Andrejevin ”testamenttia” käännetty suomeksi, osoittaa, että kirjailijan kerran vahva maine Suomessa oli tyystin sammumassa. Romaanin ainoan arvostelun kirjoitti suomenruotsalainen kirjailija Arvid Mörne. Hänen mukaansa romaanissa oli enemmän kysymys ”venäläisen kansansielun hämmennyksestä ja kaaoksesta” kuin ihmiskunnan eksistentiaalisesta kriisistä. Jos teoksen alku todisti Andrejevin neroudesta ja hienostuneesta tarinankerronnasta, niin loppua kohden kirjasta tuli lähes sietämätöntä, kun vallan otti kirjailijan ”venäläinen nihilismi”.⁷⁶

Andrejev tunnettiin Suomessa myös näytelmäkirjailijana. Kolme näytelmäkäännöstä ilmestyi kirjamuodossa: *Ihmisen elämä* (*Žizn tšloveka*), *Kuningas Nälkä* (*Tsar Golod*) ja *Anatema* (sekä suomeksi että ruotsiksi), kun taas kaikkiaan seitsemän näytelmää päätyi näyttämöil-

le.⁷⁷ Iisakki Lattu valitsi vuonna 1909 *Ihmisen elämän* näyttelijäuransa 25-vuotisjuhlan näytelmäksi. Hän sekä käänsi, ohjasi että esitti Kansallisteatterissa pääosan, jopa neuvotteli itsensä Andrejevin kanssa – mutta lopputulos oli katastrofi. ”Jos tahtoo tietää, mikä näytelmä on sairaalloisen miehen kirjoittamaa sairaalloista yleisöä varten, niin se on tämä”, julisti kirjailija Jalmari Finne *Helsingin Sanomissa*. ”Tämä näytelmä on juoppohulluuden luoma kamala uni, joka on tuotu näyttämölle.”⁷⁸ Kollega V. A. Koskenniemi vahvisti: “[–] tämä on mitä surkein dekadenssi-kauden ilmiö”.⁷⁹ Näytelmä poistettiinkin Kansallisteatterin ohjelmistosta heti ensi-illan jälkeen.

Sen sijaan Andrejevin näytelmästä *Elomme päivä* tuli menestys; se oli synkkä kuvaus moskovalaisesta opiskelijaelämästä Andrejevin nuoruusvuosilta. Andrejev itse suhtautui näytelmäänsä välinpitämättömästi, siinä kun ei ollut mitään kokeilevia piirteitä, mutta esimerkiksi Arvid Mörne katsoi, että *Elomme päivällä* oli kiinteä paikka venäläisen näytelmäkirjallisuuden mestariteosten joukossa.⁸⁰ Se pysyikin vakionäytelmänä lähinnä työväenteattereiden ohjelmistossa 1940-luvun loppuun asti.

Andrejev ei hyväksynyt bolševikkien vallankaappausta, vaan päätti jäädä Suomen puolelle, kun raja vuonna 1918 suljettiin. Hän kävi Helsingissä muutamaa viikkoa ennen kuolemaansa, joka koitti 12. syyskuuta 1919 Neuvolan kylässä (Mustamäki) Karjalan kannaksella. Sieltä käsin hän lähetti sähköä SOS-nimisen lentolehtisen, jossa hän pyysi länsimaita puuttumaan ”sairaana” Venäjän tilanteeseen. Neuvottelut propagandaministerin tehtävästä vastavallankumouksellisessa Luoteis-Venäjän hallituksessa sen sijaan päättyivät lyhyeen. Andrejev suunnitteli Amerikan-matkaa, ”mutta kasvojen harmaus ja sammuneet silmät kertoivat vielä pidemmästä matkasta”, kuten luonnehti kirjailija Fjodor Falkovski, jonka huvilassa Andrejev kuoli.⁸¹ Andrejev haudattiin Vammelhoen pohjoispuolella sijaitsevan Metsäkylän hautausmaalle, kuuluisan ”Rakkauden haudan” lähelle.

Neuvostoliitossa Andrejevin koko tuotanto oli pannassa neljä vuosikymmentä. Aikanaan monia Andrejevin teoksia ylistänyt Vladimir Smirnoff kirosi hänet muistelmissaan ”mustimpana vastavallankumouksellisena”.⁸² Suomessa kuitenkin satunnaisesti esitettiin hänen näytelmiään. Eino Kalima valitsi katkerantuntuisen näytelmän *Professori*

Storitsyn esitettäväksi Kansallisteatteriin 1922 hänen omana käännökseenään. Päätös osoittautui onnistuneeksi – kriitikot kiittivät, ja Kalimalle itselleen esitys oli hänen teatterijohtajan kautensa rakkaimpia muistoja.⁸³ Sitä että näytelmä sai vain kuusi esitystä hän piti seurauksena ajan venäläisvastaisista mielialoista.⁸⁴

Työn Näyttämö -teatterissa esitettiin vuonna 1930 Andrejevin *Kuningas Nälkä* -näytelmä. Tämä oli merkittävää, koska kaikesta päätellen kyse oli maailman ensi-illasta. Hella Wuolijoki oli kääntänyt näytelmän jo 1908, mutta tarvittiin vallankumouksia ja sisällissotia ennen kuin tämä räikeä kuvaus sorretun kansan kapinasta yläluokan valtaa vastaan pääsi näyttämölle asti.

Vuonna 1956 Andrejevin maalliset jäännökset siirettiin Metsäkylästä Leningradin Volkovon hautausmaalle.

Suomen ystävä Aleksandr Kuprin

Elokuussa 1905 järjestettiin venäläinen illanvietto Terijoen kylpylässä. Maksim Gorkin ja Leonid Andrejevin lisäksi siellä esiintyi ”lihavahko herrasmies”, joka luki vilkkaasti otteita uudesta romaanistaan *Kaksintaistelu (Pojedinok)*.⁸⁵ Teoksessa kuvattiin provinssikasarmien elämää synkin sävyin. Moraalittomuus, juoppous, korruptio ja julmuus olivat upseerikunnalle arkipäivää. Oli helppoa nähdä romaani taustaselityksenä Japanin-vastaisessa sodassa havaitulle moraalin romahtamiselle.

Kaksintaistelun tekijä oli Aleksandr Kuprin, Suomessa vielä tuntematon kirjailija. Tilanne muuttui, kun romaani seuraavana vuonna ilmestyi suomeksi. Eino Kalima käänsi teoksen tekijän luvalla Otavalle. Vastaanotto oli ylistävä. Mestarillista kuvausta siitä kuinka ihmiset vajoavat eläinkunnan tasolle, kirjoitti Torsten Söderhjelm. Todellakin on niin, että yksitoikkoisuus ja kyllästyneisyys tappavat kaiken sielunelämän.⁸⁶ V. A. Koskenniemi sijoitti Kuprinin kolmanneksi ”Nuoren Venäjän” kerhossa, mutta samalla hän oli ”ikään kuin laajempi ja psykologisesti ymmärtävämpi” kuin Gorki ja Andrejev. Kuprinin romaanissa hän näki ”sielullista totuutta, koruttomuutta ja hienoa elämänymmärrystä”. Tässä oli paljon opittavaa myös suomalaiskirjailijoille.⁸⁷ Nimimerkki

J. A. vaati *Uudenkaupungin Sanomissa* suomalaiskirjastoja hankkimaan *Kaksintaistelun* kokoelmiinsa. Miksi? Koska Kuprinin kuvaus siitä, mitä kasarmielämä tekee ihmiselle, saisi varmuudella rauhoittumaan ne, jotka unelmoivat omasta suomalaisesta armeijasta.⁸⁸

Kääntäjäveteraani Martti Wuori piti *Kaksintaistelua* jopa tärkeämpänä käännöksenä kuin Andrejevin *Punaista naurua*. *Kaksintaistelu* oli tendenssiromaani sanan positiivisessa merkityksessä. Kuprin paljasti siinä sotalaitoselämän epäkohtia luoden samalla paljon eläviä, mieleenpainuvia henkilökuvia. Kaliman venäjän kielen taito oli hyvä ja käänнос nautittava, mutta Wuori ei kuitenkaan voinut olla osoittamatta lukuisia puutteita tai suoranaisia virheitä käännosratkaisuisissa.⁸⁹ Silti paljon jyrkempää kritiikkiä sai Kuprinin romaanin riikinruotsalainen kääntäjä. Hänenkään venäjätaidoissaan ei ollut valittamista, mutta hän oli ottanut asiakseen monin paikoin ”parannella” Kuprinin tekstiä. *Nya Pressenissä* Erik Nordenströmin käännosksen teilas pahan kerran nimimerkki E. G., luultavasti Ernst Gråsten.⁹⁰

Venäjän kieltä taitava saattoi jopa nähdä näytelmäversion *Kaksintaistelusta* Helsingin Venäläisessä valtiolisessa Aleksanterin teatterissa. Teatteri oli tungosta, suurelta osin sotilaskuntaa. Näytelmä esitti ympäristön ja tyypit todenmukaisesti, mutta teksti tuntui kuitenkin valitettavan ”kesyiltä”, mahdollisesti tehtyjen poistojen vuoksi. Myös yleisöreaktiot olivat yllättävän ”kesyjä”. Kriitikko, nimimerkki -st., mahdollisesti Alexander Öhquist, ainakin pani merkille sotilasäänen, joka huusi ”Bravo, herra kenraali”, kun näytelmässä ollut joukko-komentaja otti sotilaat puolustukseen.⁹¹

Oli koittanut novellistien aikakausi. Myös Kuprinin novellit saivat näkyvyyttä suomalaislehdissä vuodesta 1903 alkaen, jolloin myös armeijaympäristöön sijoittuva ”Tunnustus”-novelli (”Doznanije”) ilmestyi haminalaisessa *Koitar*-lehdessä. Sitä seurasi lukuisia muita novelleja, kuten ”Autiot huvilat” (”Pustyje datši”, *Aika* 1906), ”Hourailua” (”Bred”, *Helsingin Kaiku* 1907) sekä ”Gambrinus” (*Tjömies* 1909). Monet niistä päättyivät useammankin sanomalehden sivuille.

Kuprin tunnettiin myös oivaltavista eläintarinoistaan. Osan niistä julkaisi Otava suomenkielisessä antologiassa *Valkoinen villakoira y.m. kertomuksia* (1912). Niteessä Kuprin esiteltiin kirjailijana, joka Vladimir

Korolenkon rinnalla onnistui parhaiten säilyttämään venäläisten klassikoiden ”puhtaasti taiteellisen perinnön” huolimatta dekadenssin ja pinnallisen sensaation aikakaudesta.⁹² Kääntäjänä toimi Toivo T. Kaila, joka oli opiskellut vuosia Venäjällä ja oli nyt tekemässä väitöskirjaa väestönsiirroista ja maakysymyksestä. Kriitikot noteerasivat Kuprinin ”leppeän huumorin”, hänen rakkautensa luontoon sekä erinomaisen kykynsä tunkeutua eläinten sielunelämään. Viidestä novellista esiin nostettiin lähinnä kertomus ”Joella” (”Na reke”) ja sen mieleenpainuva luonnonkuvaus.⁹³

Kiinnostus Kupriniin kirjailijana alkoi kuitenkin hiipua jo 1910-luvulla. Naisteamastaan tunnettua pienoisromaanina *Voimakasta rakkautta* (1916, *Vpotmah*) ei noteerattu lehdistössä, kuten ei myöskään Emil Mannsténin käännöstä *Alikapteeni Rybnikov* (Štabskapitan Rybnikov, 1919), joka niin ikään ilmestyi Kariston kustantamana. Venäjän–Japanin sodan ajalle sijoittuva vakoojatarina on yksi Kuprinin suosituimmista teoksista.

Myös suomenruotsalaisella puolella alkoi olla vaikeampaa saada näkyvyyttä uudelle venäläiselle kirjallisuudelle. Edes Kuprinin varovainen bordellikuvaus *Kuoppa (Jama)* ei saanut kummoista huomiota, kun romaanin ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1915 nimellä *Avgrunden*. Käännöksestä vastasi porvoolaislehtori Walter Kranck. Kirjailija Arvid Mörne havaitsi romaanin olevan aitovenäläinen siinä mielessä, että Kuprinilla oli vaikeuksia saada koottua kokonaisuutta itsessään vahvoista osista. Kirjassa esiteltiin ”inhimillisen kurjuuden kuiluja” ja ihmisiä, jotka olivat tunteidensa ja viettiensä vallassa, mutta niiden taustalla oleva aatepohja jäi kuitenkin Mörnelle epäselväksi.⁹⁴ *Hufvudstadsbladetissa* kriitikko kehui Kuprinin ”vakaata havaintokykyä” ja kirjailijanlahjoja. *Kuoppa* oli hänen mukaansa lukemisen arvoinen kirja.⁹⁵ Mitä tulee Kuprinin päätökseen omistaa romaaninsa ”äideille ja nuorille”, sen suhteen mielipiteet hajosivat. Alfred Jensen piti sitä ”ennenkuulumattoman röyhkeänä”, Kuprinin tekopyhänä pelinä.⁹⁶ Jos *Hufvudstadsbladetin* kriitikko ei halunnut nähdä Kuprinin romaania lainkaan nuorten lukijoiden käsissä, saattoi Mörnen mielestä raja mennä keski-ikää lähestyvissä nuorissa!

Avgrunden-käännöksen kustansi porvoolainen Schildts. Saman kustantamon puoleen kääntyi myös toimittaja Hjalmar Dahl ehdotuksineen

venäläisen kirjallisuuden käännoksistä. Venäjää Dahl oli oppinut poika-vuosinaan Karjalankannaksella. Dahl kääntäisikin ajan myötä niin Turgenevia, Gontšarovia kuin myös Tolstoin *Sodan ja rauhan*, mutta tällä kertaa oli puhe vain Kuprinista. Vuonna 1919 julkaistu kertomuskokoelma *Granatarmbandet* sisälsi kattavan valikoiman kertomuksia, mutta silti se ohitettiin huomiotta. Positiivista oli kuitenkin se, että ruotsalainen Bonniers julkaisi siitä oman painoksensa. Tuleva teatteriohjaaja Raoul af Hällström kirjoitti arvostelun Dahlin seuraavasta käännoksestä nimeltä *En häxa* (1923, *Olesja*). Tarina Olesja-tytön traagisesta vieraantumisesta ja tämän kohtaamasta kollektiivisesta julmuudesta oli af Hällströmin mukaan hyvin kirjoitettu ja viihdyttävä, mutta ei kuitenkaan samaa tasoa kuin ”upeaksi” luonnehdittu *Avgrunden*. Surumielisen kertojäänen hän koki hiukan Turgenevia muistuttavaksi ja hyvin aitovenäläiseksi.⁹⁷

Uusi kiinnostus Kupriniin heräsi vasta kirjailijan kuoleman jälkeen 1938 ja seuraavaksi vasta toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Vuoden 1946 novellikokoelmaa *Olesja, velhotyttö ja muita novelleja* seurasivat romaani *Kuoppa* (1967) ja *Valitut kertomukset* (1968), nämä molemmat Juhani Konkan käännoksinä. *Valituissa kertomuksissa* oli myös Konkan kirjoittama syvälinen esipuhe Kuprinin elämästä ja tuotannosta.

Jos suomalaisten kiinnostus Aleksandr Kupriniin saattoikin vaihdella, hänen oma sympatiansa Suomea kohtaan oli horjumaton. Hänen esseensä ”Hiukan Suomesta” (”Nemnožko o Finljandii”, 1908) on klassikko venäläiskirjoittajien Suomea käsittelevien tekstien joukossa.⁹⁸ Siinä kuvaillaan venäläismatkailijan päivää Helsingissä, ”todella euroopalaisessa kaupungissa”. Kaikki herättää kunnioitusta – niin demokratia kuin tasavertaisuus yleisemminkin. Naisille annetaan tilaa – paitsi raitiovaunussa myös valtiopäivillä. Useimmat ammatitkin ovat heille avoimia, ja jopa miesten saunoissa voi olla naishenkilökuntaa. Poliisit ovat tyylikkäitä ja kohteliaita. Jalkakäytävillä väki liikkuu sivistyneesti. Myös lapset, nuo kaupungin todelliset isännät, huomioidaan kohteliaasti. ”Minusta tuntuu, että voidaan rohkeasti ennustaa suurta tulevaisuutta kansalle, joka on oppinut osoittamaan tällaista kunnioitusta lapsille”, Kuprin kirjoittaa.

Vierailu töölöläiskoulussa osoitti Kuprinille, kuinka tärkeänä suomalaiset pitivät lasten koulunkäyntiä. Kaikki rakennuksessa on modernia ja

hyvin suunniteltua. Hengitysilmä on raikasta, luokkahuoneet ja liikuntasali ovat valoisia ja hyvin varusteltuja. Kaikki osaavat lukea ja kirjoittaa. Kävijä pysähtyy ihastelemaan kuvaa mäkihyppääjästä: liikuntakasvatus on myös tärkeää. Talvella luistellaan ja hiihdetään. Kesällä suomalaiset harrastavat yleisurheilua ja uintia, yhtä lailla pojat kuin tytötkin.

Ateneumissa venäläinen matkailija ihailee Akseli Gallen-Kallelan *Aino*-triptyyppiä. Hän tunnistaa vahvan luovan potentiaalin. Tunnustetut eurooppalaismestarit voivat oppia paljon Gallen-Kallelan, Eero Järnefeltin ja Albert Edelfeltin kaltaisilta taiteilijoilta. Museokävijöiden joukossa ovat edustettuina kaikki yhteiskuntaluokat. Hätkähdyttävän halpojen kukkien meri Kauppatorilla todistaa puolestaan kauneuden arvostuksesta.

Jos jotain on suomalaisissa pielessä, niin Kuprinin mukaan se on naiskauneus, joskin tässä hän näkee poikkeuksen suomenruotsalaisten naisten kohdalla. Kuprin kiirehtii kuitenkin lisäämään, että sama koskee myös Venäjää. Suomalaisien kasvot todistavat raskaasta elämästä ja ankarasta taistelusta luontoa vastaan. Mutta silmät ovat kirkkaan sinisiä, pelottomia.

”Hiukan Suomesta” -essee valmistui toisen sortokauden aikana, jolloin närkästys Venäjän harjoittamaa politiikkaa kohtaan oli suuriruhtinaskunnassa voimakasta. Suomalaisvastaiset mielialat Kuprin torjui korostaen, että Suomi tulisi nähdä esikuvana Venäjälle: ”Kaikki mitä näin, vahvistaa minussa ajatusta, että suomalaiset ovat rauhaarakastava, suuri, vakava, järkähtämätön kansa, jolle lisäksi on ominaista hyvä terveys, vapaudenrakkaus ja hellä kiintymys omaan karuun synninmaahansa.” Tällaista kansaa ei voi tukahduttaa.

Tämä oli Venäjän viralliselle äänenkannattajalle *Finljandskaja Gazetalle* liikaa. Kuprin ei näe Suomen nurjia puolia lainkaan, lehti valitti. Hän näkee vain sen, mitä suomalaiset haluavat hänen näkevän ja tätä kaikkea hän toistelee ”runollisessa kuutamovalauksessa”. Hän on sivuuttanut esimerkiksi maaseutuelämän juopotteluineen ja väkivaltaisuuksineen.⁹⁹

Kuprin vieraili Suomessa useasti – yli kymmenen kertaa, jos häntä itseään on uskominen.¹⁰⁰ Vuosisadan vaihteen tienoilla tehty retki Imatralle näyttää olleen ensimmäinen. Jo silloin hän reagoi raivoisesti joidenkin maanmiestensä holhoavaan asenteeseen paikallista väestöä koh-

taan. Vuodesta 1906 lähtien Kuprin oli toistuvasti potilaana Tallbackan parantolassa Töölössä, jossa hän sai hoitoa heikkohermoisuuteen. Samalla helsinkiläisravintolat saivat Kuprinista uskollisen asiakkaan. Hän teki tuttavuutta kääntäjänsä Eino Kaliman, runoilija V. A. Koskenniemmen, kirjailija Maila Talvion, tämän puolison, professori J. J. Mikkolan sekä professori Josef Mandelstamin ja yliopiston kirjastonhoitaja Anders Igelströmin kanssa.

Vuonna 1911 Kuprin teki matkan pohjoiseen, aina Rovaniemelle asti. Juhannusta hän vietti Oulussa, jossa hän kulki kamera kädessä ja kuvasi keskikesän juhlaa Hietasaaren kansankentällä.¹⁰¹ Paikalliselle toimittajalle Pekalle hän kertoi vaikutelmistaan. Mutta miksi kaikki juhannusjuhlassa ovat niin raskasmielisiä? ihmetteli Kuprin. ”On kuin teitä painaisi itsemurha-ajatus tai joku muu raskas huoli.” Rotuvika, oli Pekan selitys. Hyvä kuitenkin, että se ei ole yhtä laajalle levinnyt kuin Venäjällä, lisäsi Kuprin.¹⁰²

Lokakuussa 1912 Kuprin tuli perheineen Helsinkiin lepäämään kaupungin laitamilla sijaitsevaan parantolaan, luultavasti Bad Grankullaan. Hänen aikeenaan oli myös viimeistellä joitakin uusia teoksia, kerätä matkavaikutelmia ja työstää *Kuopan* filmatisoinnin käsikirjoitusta.¹⁰³ Hänen kääntäjänsä Toivo T. Kaila käytti tilaisuutta hyväkseen ja pyysi haastattelua. Kuprin kertoi hänelle koko kirjavan elämäntarinansa valottaen kaikkia eri ammatteja ja harrastuksia, joita hän oli kokeillut. Suomea hän ylisti, kuten hänen tapanaan oli, maasta taivaaseen. Edellisvuotisen Rovaniemen-matkansa aikana hän oli kovin mieltynyt pohjalaisiin talonpoikiin. Suomalaiset olivat työssäkäyviä ja kunniallisia, ja naisia kohdeltiin suurella arvostuksella. Venäläistämisaikeita ei ollut mitään syytä pelätä, sillä suomalaisten vahva kansallistunto ja pitkälle kehittynyt kulttuuri olivat Kuprinin mukaan väkevä suoja sitä vastaan. Sen sijaan Kuprin epäröi puhua Kailalle Venäjän tulevaisuudesta. Hän ilmaisi ainoastaan huolensa olevan ”venäläinen kapina – mieletön ja sääliaton”, Puškinia lainaten.¹⁰⁴

Vain kuukautta myöhemmin nimimerkki -st (mahdollisesti Alexander Öhquist) näki Kuprinin ravintola Gambrinissa Helsingin keskustassa. Nopeasti heistä tuli kuin vanhoja ystäviä, ja Kuprin osoittautui vaatimattomaksi ja avoimeksi. Tällä kertaa hän yöpyi Uuden ylioppilastalon Lähe-

tysshotellissa, jossa hän toivoi saavansa työskennellä rauhassa. Kuprinin tunteet Suomea kohtaan olivat vankkumattoman lämpimät, kun taas hänen näkemyksensä Venäjistä olivat edelleen synkkiä.¹⁰⁵

Uudessa novellissaan ”Laskiainen Suomessa” (”Maslenitsa v Finljandii”, 1914) Kuprin jatkoi Suomi-teeman käsittelyä. Georg Procopé käänsi novellin ruotsiksi, ja se julkaistiin *Dagens Press* -lehdessä heinäkuussa 1914. Tarinassa kuuluisa venäläinen taiteilija viettää muuttaman päivän ”rakkaassa, iloisessa ja eläväisessä” Helsingissä ystävänsä kanssa. He käyvät Ateneumissa, etsivät Runebergin patsasta ja Havis Amandaa sekä vaeltavat hienossa kauppahallissa. Iltaa he viettävät Bodega Kaedingissa, jossa he viihtyvät sulkemisaikaan saakka. Kun taiteilijan ystävä sekaantuu riitaan puolustaen nuorta naista humalaiselta kavaljeeriltaan, hän päättyy itse selliin. Mutta sekin kokemus on vain positiivinen: helsinkiläisvankilassa on lämmintä ja puhdasta sekä kohteliasta henkilökuntaa. Täällä voisi varsin onnellisesti asuakin, miettii venäläinen.¹⁰⁶

Syksyllä 1914 reservin upseeri Kuprin kutsuttiin Helsinkiin palvelukseen jalkaväen komppanianpäällikkönä.¹⁰⁷ Heti Suomeen saavuttuaan marraskuussa hän kävi Runebergin patsaalla, kuten aina ennenkin. Armeijapalvelus ei estänyt häntä myöskään vierailemasta Helsingin ravintoloissa. Legendaariseksi osoittautui kostea ilta ravintola Königissä, jossa Kuprin istui ja riiteli ranskaksi Eino Leinon kanssa. Kuprin kehui, että Venäjällä oli suuria kirjailijoita, kuten Puškin, Lermontov ja Tolstoi, kun taas suomalaisella kirjallisuudella ei ollut esitellä suurta kirjailijanimeä, mikä sai Leinon reagoimaan: ”Nous avons un – moi, Eino Leino! (”Meillä on yksi – minä, Eino Leino!”).¹⁰⁸ Kuprin tutustui myös Juhani Ahoon, jonka kanssa hän saattoi – niinikään ranskaksi – keskustella koirista, metsästyksestä ja kalastuksesta.¹⁰⁹

Sotapalvelus, vaikka se tapahtuikin kaukana maailmansodan rintamilta, vei Kuprinin voimat – sekä fyysiset että henkiset. Hänen terveytensä petti, ja Kuprin joutui vuodelepoon useaan otteeseen. Puoli vuotta Helsingissä oltuaan hänet vapautettiin armeijan palveluksesta, ja hän pääsi palaamaan kotikaupunkiinsa Hatšinaan.

Kuprin palasi Helsinkiin hoitoon Tallbackan hermoklinikalle joulukuussa 1916. Nyt hän pääsi seuraamaan Venäjän helmikuun vallan-

kumouksen kulkua läheltä. Hänen sympatiansa olivat keisarillisen armeijan upseerien puolella, ja hänen sydäntään lämmitti nähdä, kuinka suomalaiset suojelivat upseereja, joita kapinalliset sotilaat jahtasivat. Samoin Kuprin vieroksui myöhemmin bolševikkien lokakuun vallankumousta. Luoteis-Venäjän valkoisen armeijan kärsittyä ratkaisevan tappion Petrogradin lähellä marraskuussa 1919 Kuprin päätti lähteä Venäjältä. Joulukuussa hän saapui jälleen Helsinkiin vaimonsa ja tyttärensä kanssa. Hän viipyi kaupungissa puoli vuotta ja julkaisi ahkerasti artikkeleita Helsingissä ilmestyneessä venäläislehdessä *Russkaja Žizn* ("Venäläinen elämä"). Hän julkaisi muistelmia, kommentteja Venäjän kehitykseen liittyen, selviytymisneuvoja venäläisille emigranteille, mutta myös käännöksiä V. A. Koskenniemen ja Eino Leinon runoista.¹¹⁰ Novellikokoelman *Zvezda Solomona* (*Salomon tähti*, 1920) julkaisi lyhytikäiseksi jäänyt venäjänkieliseen kirjallisuuteen keskittynyt suomenruotsalainen kustantamo Biblion. Seuraavana vuonna julkaistiin toinen painos teoksesta *Avgrunden*. Sama käänнос julkaistiin myös Ruotsissa, mutta sille annettiin nimi *Gropen* (1921).

Kesäkuussa 1920 Kuprin muutti Helsingistä Pariisiin. Ranskassakaan hän ei unohtanut Suomea, vaan artikkelissa "Suomi" (1933) hän vielä kerran ilmaisi ihastuksensa maahan, jonka kansa oli rehellistä, vähäsanaista ja työteliästä. Suomessa sairaanhoito oli hyvää, ruokaa oli tarjolla kaikille, eikä kerjäläisiä näkynyt missään. Kansalaiset arvostivat omaa kirjallisuuttaan, urheilivat (Kuprin mainitsee Paavo Nurmen patsaan) ja harrastivat etenkin talvilajeja.¹¹¹

Kuprinin kuolema vuonna 1938 huomioitiin suomalaislehdissä lyhyesti. Teatterinjohtaja, toimittaja Erkki Kivijärvi oli ainoa, joka esitti omia näkemyksiään kirjailijasta. Monien mielestä Nobelin kirjallisuuspalkinto olisi pitänyt myöntää Kuprinille eikä Ivan Buninille, ja oli totta, että Kuprin loi eläviä hahmoja ja värikkäitä ympäristöjä naturalistisella uskollisuudella. Kivijärvi uskoi kuitenkin, että Kuprin tuskin saisi yhtä suurta merkitystä kuin hänen samanikäiset venäläiset kirjailijatoverinsa. Hän oli nimittäin liian tarkoituseräinen. Tekijän intentio paistoi läpi, mikä heikensi hänen tuotantonsa taiteellista puolta.¹¹²

VIITTEET

- 1 *Wiipurin Sanomat* 21.–24.12.1900. Käännös Jalmari K.
- 2 *Laatokka* 7.2.1903.
- 3 *Kyläkirjaston Kuvalehti* B-sarja 3/1903, 36.
- 4 *Hufvudstadsbladet* 15.9.1901.
- 5 *Hufvudstadsbladet* 12.12.1902.
- 6 *Päivälehti* 1.1.1902.
- 7 *Päivälehti* 21.3.1903.
- 8 *Tammerfors Nyheter* 23.12.1901.
- 9 *Helsingfors-Posten* 18.12.1902.
- 10 Söderhjelm 1903, 494–498.
- 11 Lindqvist 1901, 207–229, 275–292.
- 12 *Dagligt Allehanda* 23.6.1901 ja *Päivälehti* 5.7.1901. Teksti on alun perin julkaistu lehdessä *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*.
- 13 Mandelstam 1902a, 198–213; 1902b, 25–42.
- 14 Jensen 1902, 217–224.
- 15 *Hufvudstadsbladet* 19.3.1903; *Uusi Suometar* 20.3.1903; *Päivälehti* 21.3.1903; *Kotkan Sanomat* 21.3.1903; *Suomen Kansa* 23.3.1903; *Åbo Tidning* 26.5.1903.
- 16 Ilmari Kianto, joka näki *Na dne*-näytelmän Moskovan Taiteellisessa Teatterissa keväällä 1903, epäili näytelmän onnistumista Suomessa. Kieli oli liki mahdotonta kääntää, Suomessa oli puutetta venäläisen elämän syvemmästä tuntemuksesta, eikä suomalainen draama pystynyt tarjoamaan näytelmälle vastinetta filosofoivien ryysiproletaarien tyylisiin, ja – lopuksi – puhaltamaan henkiin näytelmän, joka koostui vain kuvauksista ilman yhdistävää juonta, vaadittiin suurta näyttelijätaitoa. (*Päivälehti* 30.4.1903.)
- 17 *Folket* 4.9.1903.
- 18 *Helsingfors-Posten* 4.9.1903.
- 19 *Helsingin Kaiku* 1–2/1903, 13.
- 20 *Hufvudstadsbladet* 1.10.1903. Ks. myös *Päivälehti* 1.10.1903; *Helsingfors-Posten* 1.10.1903; *Uusi Suometar* 2.10.1903; *Päivälehti* 2.10.1903.
- 21 *Arbetaren* 17.10.1903.
- 22 *Helsingfors-Posten* 14.10.1903; *Hufvudstadsbladet* 14.10.1903.
- 23 *Suomen Kansa* 15.10.1903.
- 24 Söderhjelm 1903, 491–493.
- 25 *Folket* 16.10.1903.
- 26 *Helsingfors-Posten* 15.7.1904.
- 27 Gorkin vierailusta Helsingissä syyskuussa 1904 ks. esim. *Hufvudstadsbladet* 10.9.1904; *Helsingfors-Posten* 10.9.1904; *Helsingfors-Posten* 11.9.1904; *Hufvudstadsbladet* 11.9.1904; *Uusi Suometar* 11.9.1904; *Uusi Suometar* 11.9.1904; *Helsingfors-Posten* 12.9.1904; *Hufvudstadsbladet* 12.9.1904; *Helsingfors-Posten* 13.9.1904; *Veckans Krönika. Sydväst* 32/1904, 521–522; *Wiborgs Nyheter* 20.9.1904.
- 28 *Tammerfors Nyheter* 2. ja 6.9.1905.
- 29 *Uusi Suometar* 1.7.1905. Ennen tuloaan Kuokkalaan Gorki oli käynyt hoitamassa ter-

- veyttään Jaltalla, jossa suomalainen Hannes Jukonen kävi häntä tervehtimässä (*Uusi Suometar* 27.5.1905).
- 30 *Helsingin Sanomat* 25.7.1905.
- 31 *Hufvudstadsbladet* 2.2.1906; *Nya Pressen* 2.2.1906, *Helsingin Sanomat* 2.2.1906; *Uusi Suometar* 2.2.1906.
- 32 *Työmies* 5.2.1906; *Hufvudstadsbladet* 5.2.1906; *Nya Pressen* 5.2.1906; *Eteenpäin* 6.2.1907; *Arbetaren* 10.2.1906; *Nutid* 2/1906, 52–53.
- 33 *Työmies* 1.2.1906; *Nuori Suomi* 5/1906, 39.
- 34 *Hufvudstadsbladet* 29.1.1906
- 35 Gripenberg 1932, 225–237.
- 36 *Päivä* 3/1908, 17–18; *Framtid* 4/1908 2–3.
- 37 *Päivä* 3/1908, 18–19.
- 38 *Valvoja* 2/1908, 153.
- 39 *Sosialistinen aikakauslehti* 8–9/1908, 236.
- 40 *Sosialistinen aikakauslehti* 1/1908, 8–12.
- 41 Smirnoff 1909, 632.
- 42 *Hufvudstadsbladet* 4.1.1908.
- 43 *Humble* 1908, 97–98.
- 44 Wuolijoki 1908, 3–16.
- 45 *Sosialisti* 29.6.1909.
- 46 *Suur-Savo* 2.8.1909.
- 47 J[alkane]n 1909, 721–724.
- 48 K[oskenniemi] 1909, 186–187.
- 49 T[arkiainen] 1909, 602–603.
- 50 [Lindqvist] 1903, XV–XVI.
- 51 *Päivälehti* 25.10.1903 248 B.
- 52 Kalima 1962a, 123.
- 53 Helven käännös julkaistiin sekä kirjana että viikkolehden jatkokertomuksena (*Työmiehen illanvietto* 24–47/1905).
- 54 *Helsingin Sanomat* 4.7.1905.
- 55 *Karjala* 12.8.1905.
- 56 *Työmies* 17.8.1905.
- 57 H[asselblat]t 1905, 466.
- 58 *Uusi Suometar* 23.7.1905.
- 59 *Helsingfors-Posten* 12.8.1905. Katso myös: *Helsingin Kaiku* 37/1905, 377–379, sekä *Karjala* 11.8.1905.
- 60 Kalima 1962a, 165–166.
- 61 Kalima 1906, 22.
- 62 Mts. 21.
- 63 Wuolijoki 1945, 202.
- 64 Smirnoff 1933, 49.
- 65 Gorki – Andrejev 1965, 275.
- 66 Romaani julkaistiin myös jatkokertomuksessa *Työmies*-lehdessä 11.9.1908–17.2.1909.

- 67 Smirnof 1908, 3–9.
- 68 Braun 1908, 201.
- 69 Mts. 200.
- 70 Työvään arkisto. Työvään Sanomalehti Oy. Pöytäkirjat. Kirjallisuusvaliokunnan kanta-
kirja 1908. Valiokunnan päätös oli ilmeisesti negatiivinen. Novelli kuitenkin julkaistiin
1912 sekä viipurilaisessa lehdessä *Työ* että eripainoksena.
- 71 Smirnof 1908, 682.
- 72 Mp. Katso myös *Päivä* 48/1908, 428–431.
- 73 *Kansan Tahto* 15.11.1910.
- 74 *Ilkka* 3.6.1911.
- 75 *Suomalainen Kansa* 23.11.1910.
- 76 *Svenska Pressen* 20.3.1922.
- 77 *Ihmisen elämä, Sava, Elomme päivä, Professori Storitsyn, Se, joka saa korvuusteja, Kunin-
gas Nälkä ja Anfsa*.
- 78 *Helsingin Sanomat* 7.10.1909.
- 79 *Uusi Suometar* 8.10.1909.
- 80 *Svenska Pressen* 20.3.1922.
- 81 Falkovski 1920.
- 82 Smirnof 1933, 49
- 83 Kalima 1962a, 167
- 84 Kalima 1962b, 117.
- 85 *Karjala* 15.8.1905.
- 86 *Nya Pressen* 10.9.1906.
- 87 *Uusi Suometar* 10.3.1907 B.
- 88 *Uudenkaupungin sanomat* 24.1.1907.
- 89 Wuori 1908, 271–273.
- 90 *Nya Pressen* 29.8.1906.
- 91 *Hufvudstadsbladet* 7.2.1907.
- 92 Kuprin 1912, [2].
- 93 *Kansan Lehti* 24.4.1914; *Aamulehti* 28.4.1912.
- 94 *Dagens Press* 21.12.1915.
- 95 *Hufvudstadsbladet* 24.12.1915.
- 96 Jensen 1912, 271.
- 97 *Svenska Pressen* 15.11.1923.
- 98 *Hufvudstadsbladet* 17.2.1910; *Länsi-Suomi* 21.11.1916; *Karjalan Viikkolehti* 17.4.1938; *Suo-
men Kuvalehti* 38/1961, 28–31. Venäjäksi mm. teoksessa Kuprin 2001, 313–323.
- 99 *Finljudskaja Gazeta* 9.9.1913; *Uusi Suometar* 10.9.1913.
- 100 Kuprinin Suomen-vierailusta ks. Ekonen – Hellman 1991 ja Hellman 2009, 118–161.
- 101 *Kaleva* 26.6.1911.
- 102 Mp.; *Kaleva* 27.6.1911.
- 103 *Neva* 26.10.1912.
- 104 *Uusi Suometar* 22.11.1912.
- 105 *Hufvudstadsbladet* 28.11.1912.

106 *Dagens Press* 5.7.1914.

107 *Inkeri* 17.10.1914; *Inkeri* 14.11.1914; *Inkeri* 18.11.1914.

108 Wuolijoki 1947, 145–146.

109 Kalima 1962a, 318–319.

110 Artikkelit löytyvät koottuina teoksesta Kuprin 2001, 31–268.

111 Mts. 338–344.

112 *Helsingin Sanomat* 26.8.1938.

Anton Tšehovin vastaanotto autonomian ajan Suomessa

Tintti Klapuri

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0563-8241>

Liisa Byckling

Anton Pavlovitš Tšehov tunnetaan realistisen novellin ja draaman uudistajana, jolla on ollut suuri merkitys 1900-luvun modernismille maailmankirjallisuudessa. Nykyinen näkemys Tšehovista poikkeaa josain määrin siitä käsityksestä, joka suomalaisilla lukijoilla oli hänestä 1900-luvun taitteessa. Tuolloin kirjailija ymmärrettiin ensisijaisesti taitavaksi satiirikoksi, sillä hänen teksteistään käännettiin ensimmäisenä pääosin humoristista varhaistuotantoa ja vasta vähitellen vakavampaa novellistiikkaa ja näytelmiä.

Tšehovin lyhyitä tekstejä suomennettiin huomattavan paljon, koska niille oli kysyntää sanomalehdissä, joiden kautta suuri osa vuosisadantvaihteen suomalaislukijoista todennäköisesti onkin saanut ensikosketuksensa Tšehoviin. Yli neljäkymmentä hänen pientä kertomustaan käännettiin jo 1890-luvulla, ja 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ilmestyi lähes 300 tekstiä.¹ Ruotsiksi Tšehovia saatettiin lukea jo hieman aikaisemmin lehdissä ilmestyneinä käännöksinä ja tarkkaavainen lukija saattoi löytää hänen nimensä lyhyistä kirjailijaesittelyistä.² Lisäksi kielitaitoisille oli luonnollisesti tarjolla myös venäjänkielisiä tekstejä sekä saksannoksia, joita ilmestyi kokoelmina jo vuodesta 1890 läh-

tien.³ Vuosisadanvaihteen suomalaiselle lukijalle Tšehov ehti olla myös aikalaiskirjailija: jotkut jopa vierailivat hänen luonaan, monet lukivat lehdestä hänen varhaisesta kuolemastaan ja saattoivat osallistua hänen muistokseen pidettyihin kuolinmessuihin.⁴ Tarkastelemme tässä luvussa Tšehovin vastaanottoa autonomian ajan Suomessa käännohistorian sekä kirjailijan tuotantoa koskevien arvostelujen ja esittelyiden valossa.⁵

Tšehov Suomessa elinaikanaan

Tšehov aloitti kirjailijanuransa 1880-luvun taitteessa opiskellessaan Moskovan yliopistossa lääketiedettä. Hän edusti monella tapaa uudenlaista kirjailijasukupolvea: hänellä ei ollut aatelista syntyperää eikä myöskään varallisuutta, minkä vuoksi kirjailijuus ei ollut ensisijainen uravaihtoehto vaan pikemminkin välttämätön lisätienesti opintojen ohessa. Toisin kuin aiemmat realistit, hän ei myöskään julkaissut tekstejään arvostetuissa paksuissa kirjallisuuslehdissä vaan huokeissa satiirisissa viihdelehdissä, joita kulutti lukutaidon yleistymisen myötä laajeneva ja entistä heterogeenisempi lukijakunta.

Suuri osa Tšehovin varhaiskaudellaan (1880–1887) julkaisemasta noin 600 proosatekstistä edustaa viihdelehdissä yleistä tyypittelevää tilannekuvausta eli näytelmällistä ”kohtausta”. Tšehov uudisti tätä humoristisen dialogin genreä vakavammaksi ja syvensi sen henkilökuvausta.⁶

Tšehovin suomennokset ja ruotsinnokset ilmestyivät 1880–1890-luvuilla pääosin sanoma- ja aikakauslehdissä. Julkaisuforumina päivälehdistö sopi Tšehovin varhaisille teksteille hyvin, sillä lehtiin tarvittiin palstatilaa täyttämään niin sanottua alakertamateriaalia eli lyhyitä kertomuksia, ja ne saavuttivatkin laajan lukijakunnan. Tietyvästi varhaisin Suomessa julkaistu Tšehov-käännös on *Åbo Tidning* -lehdessä 10.3.1887 ilmestynyt satiirinen kertomus ”Aftonen före fastan” (”Nakanune posta”, 1887). Kertomus oli julkaistu vain paria viikkoa aiemmin pietarilaisessa sanomalehdessä kirjailijan lukuista pseudonyymeistä tunnetuimmalla, leikkisällä Antoša Tšehonten nimellä.⁷

Tyypillinen ”kohtausta” taas on ensimmäisiin Tšehov-suomennoksiin lukeutuva ”Kameleontti” (”Hameleon”, 1884), joka ilmestyi *Uuden*

Suomettaren Juttu-tuvassa vuonna 1891.⁸ Tšehovin varhaistuotannon tunnetuimpiin ja luonteenomaisimpiin lukeutuva kertomus piikittelee virkavaltaa, sen vallankäytön sattumanvaraisuutta ja korruptoituneisuutta. Se kertoo tärkeilevästä poliisikonstaapeli Otšumeljovista, joka todellisten virkatehtävien puutteessa käyttää valtaansa koiranpentuun, joka on purrut paikallista kultaseppää sormeen. Otšumeljov toteaa, että kyseessä on kiistatta kulkukoira ja asia vaatii siten tiettyjä toimenpiteitä: ”Kun minä olen sanonut, että se on kuleksiva, siis se on kuleksiva. Siis se on hävitettävä, siinä on koko asia.”⁹ Kun käy ilmi että kyse kenties onkin paikallisen kenraalin perheen lemmikistä, Otšumeljov vaihtaa kameleonttina väriä ja syyllistää tapahtuneesta kultaseppää. Kun tämä näkökulman muutos vielä toistetaan tekstissä useamman kerran, rapauttaa ”Kameleontti” tehokkaasti itse itsensä erehtymättömäksi julistanutta auktoriteettia.

Vaikka varhaiset käännökset yleensä edustavatkin kirjailijan satiirista tuotantoa, niin toisaalta jo aivan ensimmäisiin lukeutuu myös nuoren Tšehovin vakavia tekstejä kuten äärimmäistä köyhyyttä kuvaava ”Ostereita” (”Ustritsy”, 1884) tai pieni klassikko ”Samppanjaa” (”Šampanskoje”, 1887), jossa asemanhoitajan toisteisen arjen ”ainoat huvitukset ovat matkustajajunien ikkunat ja sikunaviina”, kuten eräässä novellin suomennoksen arvioissa todetaan.¹⁰ ”Ostereita” on hyvä esimerkki varhaisen Tšehovin inhorealistisia piirteitä saavasta kerronnasta, jota sitäkin oli siis tarjolla suomalaiselle lukijalle jo 1890-luvun alussa. Se kertoo ostereita tarjoavan hienostoravintolan edessä kerjuulla olevasta pojasta. Nälkä, jota poika nimittää ”taudiksi”, määrittää koko hänen olemassaoloaan, ja nälän sumentamana hän alkaa mielikuvituksessaan makustella juuri oppimaansa sanaa:

Eläin on vastenmielinen, inhottava, kauhea, mutta minä syön hulmimalla, peläten tutustua sen hajuun ja makuun. Minä syön ja tunnen, kuinka hermoni vahvistuvat, kuinka sydän sykähtelee. Yksi elävä on syöty, mutta minä näen jo toisen, kolmannen... kiiluvine silmineen... Minä syön nämätkin. Vihdoin syön minä salvetin, lautasen, isän kalossit, valkean seinäkylytin... Syön kaikki, mikä vaan joutuu silmiäni eteen, sillä minä tunnen, että ainoastaan syömisestä paranee minun tautini.¹¹

Lopulta poika huutaa ääneen haluavansa ostereita ja joutuu ravintolan ”sylinderiherrojen” säälimättömän pilkan kohteeksi.

Sekä ”Kameleontin” että ”Ostereita” suomensi Tšehovin aikalainen, oululaisesta porvarisperheestä lähtöisin ollut Emil Nordqvist (myöhemmin Aaltio), joka teki pääasiallisen uransa venäjän kielen opettajana.¹² Nordqvist on ainoa varmuudella nimeltä tiedetty 1890-luvun Tšehov-suomentaja, sillä usein tekstit julkaistiin sanomalehdissä ilman kääntäjätietoja. Monen muun 1900-luvun taitteen venäläisen kirjallisuuden suomentajan tavoin Nordqvist täydensi venäjätaitoaan opiskelulla stipendiaattina Moskovassa; stipendiaattivuosinaan 1888–1891 hän myös raportoi Venäjän oloista *Uudessa Suomettaressa* julkaisemisaan matkakuvauksissa. Nordqvist suomensi vuonna 1891 kaikkiaan kuusi Tšehovin varhaista kertomusta, jotka hän hyvin todennäköisesti valikoi kokoelmasta *Pjostryje rasskazy* (*Kirjavia kertomuksia*, 1886).¹³ Ylipäätään valtaosa 1880- ja 1890-lukujen käännöksistä oli julkaistu 1880-luvun loppupuolen kertomuskokoelmissa, joista ne päätyivät myös suomalaisten lukijoiden ulottuville.

Näiden varhaisimpien Suomessa ilmestyneiden käännösten aikaan Tšehov oli jo tehnyt pesäeron humoristisiin lehtiin ja ryhtynyt julkaisemaan taiteellisesti kunnianhimoisempia tekstejään kirjallisuuslehdissä sekä erillisinä niteinä. Hänen asemansa venäläisen kirjallisuuden kentällä oli vakiintunut, mistä kertoo muun muassa hänelle vuonna 1888 myönnetty Puškin-palkinto. Kirjailijalla alkoi vuosisadanvaihteessa olla nimeä myös Suomessa, kiitos sanomalehtien, ”joissa silloin tällöin on ollut tämän venäläisen oivallisen kertojan pieniä, hauskoja pätkiä”, kuten eräs Tšehovin kääntäjistä muotoilee.¹⁴ Tšehovin aseman vakiintuminen näkyy hyvin siinä, että hänen tekstejään alettiin nyt julkaista erillisinä niteinä. Elin Schostyn ruotsintamaan kokoelmaan *Svarte brodern* (1896) sisältyy Tšehovin tunnetuimpiin kertomuksiin lukeutuvan ”Mustan munkin” (”Tšornyi monah”, 1893) lisäksi kolme 1880-luvun loppupuolella ilmestynyttä, niminovellin tavoin synkähköä kertomusta. Kokoelma on varhainen Tšehovin pohjoismaisessa käännöshistoriassa; Ruotsissa ensimmäinen kolmen kertomuksen kokoelma julkaistiin samana vuonna.

Keveämpää Tšehovia saatiin ruotsiksi kirjamuodossa vuonna 1900,

kun vuosisadan alkupuolen tuotteliain venäläisen kirjallisuuden ruotsintaja Rafael Lindqvist aloitteli uraansa käännöskokoelmalla *Satir och humor. Ur Rysslands nyare diktning*, johon sisältyy myös nykyään jo unohdetun lyhytprosaistin Aleksei Pazuhinin tekstejä. Lindqvistin päätöstä julkaista yhteisnide selittää valittujen tekstien genre: kokoelma käsittää Tšehovin varhaisia humoristisia tilannekuvauksia, joita Pazuhinin samantyyppiset tekstit täydentävät. Näiden kahden kirjailijan sijoittaminen samojen kansien väliin on tosin jonkinasteista kirjallisuushistoriallista väkivaltaa, sillä Tšehov ja Pazuhin suhtautuivat toistensa tuotantoon penseästi. Tšehov väheksyi Pazuhinin mielikuvituksellisia juonia ja kutsui tätä tuhertelijaksi. Pazuhin antoi takaisin samalla mitalla ja julkaisi kirpeän jatkokertomuksen ”Tendenssimäinen Anton” (”Tendentsioznyi Anton”, 1887), jossa hän kuvasi Tšehovin puolivillaisia tekstejä suoltavana eläinlääkärinä.¹⁵ Tšehov jäi onnellisen tietämättömäksi Lindqvistin kokoelmasta, mutta Pazuhinin korviin tieto ruotsinnosvalikoimasta kiiri.¹⁶ Lindqvistin käännöksiä on usein kritisoitu venäläisen sanaston säilyttämisestä ruotsinnoksessa sekä suomenruotsalaisuuksista, joihin kiinnittää huomiota myös *Satir och humor* -kokoelman muilta osin myönteinen vastaanotto.¹⁷

Tšehovin pidempiä kertomuksia saatiin ensimmäisen kerran suomeksi vuonna 1900, kun Emil Mannstén käänsi vaikuttavan mielisairaalakuvauksen ”Palata N:o 6” (1892) nimellä *Lääkäarin kohtalo eli sairaala n:o 6*. Teoksen vastaanotossa korostettiin Tšehovin yhteiskunnallisuutta. *Valvojassa* Ilmari Calamnius (Kianto) näkee Tšehovin tarkastelevan mielisairaalan oloissa Venäjän tilaa ja toteaa, että vaikka teoksessa on tendenssimäisyyttä, sen pyrkimys on oikea: Venäjän uudistaminen ja valistaminen.¹⁸ Toisaalta on kiinnostavaa huomata, että näin varhaisessa vaiheessa kiinnitettiin huomiota myös Tšehovin kerronnan ominaispiirteisiin kuten objektiiviseen kerrontatekniikkaan. *Hämeen Sanomien* anonyymi kriitikko näkee juuri ”Tšehovin kynällä” tapahtuvan mielisairaalan puistattavien olojen kuvaamisen mahdollistavan muun muassa sen, että kuvauksen ”saattaa lukea heikkohermoisempikin, sillä kirjailija on välttänyt ’efektin’ etsimistä ja käyttää niin yksinkertaista ja korutonta kertomistapaa kuin suinkin”.¹⁹ Näin käsitys Tšehovin yhteiskunnallisuudesta saa aikakauden arvioissa jo hieman tarkempiakin sävyjä.

Tšehovin läpimurto 1910-luvulla

Käsitys Tšehovista kirjailijana täydentyi hänen kuolemansa jälkeisinä vuosina, kun hänen tuotantonsa kääntäminen laajeni ja monipuolistui. Kirjailijan tuotannossa aletaan nähdä esimerkiksi jatkuvuutta, minkä voi huomata Robert A. Seppäsen suomennosvalikoimaansa *Kertomuksia I* (1906) kirjoittamasta esipuheesta:

Niin jyrkältä ja oudolta kuin tuntuukin ero hänen nuoruutensa humorististen kertomusten ja kypsyneen tuotantokauden ilottomien elämänkuvien välillä, huomaa kuitenkin, että jo edellisissäkin huollettoman ilon veikeissä lastuissa soinnahtaa siellä täällä katkera, kolea sävel, joka antaa aavistaa, että hänen herkkään sydämeensä kipeimmin koski kansansa syvä orpous.²⁰

Seppäsen havaitsema ”kolea sävel” on kuultavissa vaikkapa edellä esitellyssä satiirisessa ”Kameleontissa”, jossa lukijan huomion saa auktoriteettiin kohdistuvan hilpeän kritiikin ohella koko sotkun aiheuttanut, puolustuskyvyttömänä uhrina näyttäytyvä viaton luontokappale: ”Joukon keskellä, jalat haarallaan ja koko ruumis vapisevana, istuu maassa itse skandaalin tekijä – valkea, suippoturpainen susikoiran penikka, keltainen pilkku selässä. Sen kyynelöivät silmät ilmaisevat pelkoa ja kauhistusta.”²¹ Kuten Tšehovin varhaisessa tuotannossa usein, eläinhahmo kuvastaa yhteiskunnan heikko-osaisia ylipäättään; toinen vastaava kerromuoto Tšehovin 1880-luvun alkupuolen tuotannossa on esimerkiksi ”Ostereita”-novellin lapsikertoja.

Viipurilainen Seppänen lukeutuu 1900-luvun alun tärkeisiin venäläisen kirjallisuuden suomalaisiin välittäjiin. Tšehovin lisäksi hän käänsi muun muassa Gorkin ja Saltykov-Štšedrinin teoksia sekä *Sodan ja rauhan* yhdessä Iivari Walleniuksen kanssa. Hän myös esitteli uutta venäläistä kirjallisuutta suomalaiselle yleisölle kirjoituksissaan. *Kertomuksia I* sisältää erityisesti kokoelmaan *Nevinnyje retši (Harmittomia puheita, 1887)* sisältyneitä humoristisia tekstejä, ja Seppänen aikoi täydentää sitä valikoimalla vakavia kertomuksia, joka ei kuitenkaan koskaan ilmestynyt. Seppänen opiskeli hänkin Moskovassa, missä hän jakoi huoneen

toisen stipendiaatin Ilmari Kiannon kanssa. Monen muun suomentajan tavoin hän toimi myös senaatin kielenkääntäjänä. Tässä toimessa hän pääsi konkreettisesti todistamaan Suomen 1900-luvun historiaa: juuri Seppänen ehti työhuoneestaan ensimmäisenä paikalle, kun Eugen Schauman oli ampunut senaatin portaikossa ensin kenraalikuvernööri Bobrikovin ja sitten itsensä.²²

Todelliseksi Tšehovin varhaisen suomennoshistorian merkkimieheksi nousee Reino Silvanto, jonka ansiosta kirjailijan tuotanto teki lopullisen läpimurtonsa Suomessa. Silvanto suomensi 1910-luvun taitteessa peräjälkeen useampia kokoelmia: *Naisia* (1913) koostuu pääosin varhaisten tekstien uudelleensuomennoksista ja *Kaksikymmentä* (1909) sisältää myöhempiä humoristisia kertomuksia. Arvioissa mainitaankin useimpien kertomusten olevan jo lukijalle tuttuja, mutta tällä ei tunnu olevan paljonkaan merkitystä, vaan kuten *Uuden Suomettaren* arvioija toteaa, ”joutohetkien – lyhyidenkin – ja pitkien yksitoikkoisten rautatiematkojen huvittajana on Anton Tšehovin ’Kaksikymmentä’ parhaita”.²³ Varhaisen Tšehovin rinnalle oli 1910-luvun taitteessa nousemassa myös seuraavan polven humoristeja, etenkin Arkadi Avertšenko, jonka ensimmäinen suomennosvalikoima *Ilosia juttuja* (1912) esiteltiin Tšehovin *Avioliittoja*-kokoelman ohella.²⁴ Avertšenkosta tulikin 1910–1920-luvulla Tšehovin seuraaja Suomessa, kun hänen satiirisen lyhytproosan traditiota jatkavat tekstinsä valloittivat sanomalehtien alakerrat. Avertšenkon rinnalla Tšehovin suomalaista perintöä jatkoi pseudonyymillä Teffi tunnettu Nadežda Lohvitskaja, jolta suomennettiin samoihin aikoihin useampia kymmeniä kertomuksia.

Silvannon suomennosvalikoimat *Kolme kertomusta* (1911), *Venäläistä rakkautta* (1911) ja *Avioliittoja* (1912) puolestaan koostuvat vakavampia aiheita käsittelevistä teksteistä.²⁵ Mukana ovat muun muassa ”Koteloitunut ihminen” (”Tšelovek v futljare”, 1898) sekä klassikon ”Dama s sobatškoi” (1899) ensimmäinen suomennos ”Nainen, joka kulki koiran kanssa”. Varhaisten suomennosten tasoa on myöhemmin joskus kritisoitu, mutta Silvanto sai aikalaisiltaan paljon kiitosta käännoistyöstään; oikeastaan vain kirjailija Aarni Kouta kritisoi *Naisia*-kokoelman suomennoksen tasoa.²⁶ *Helsingin Sanomissa* Eino Leino kiittelee *Venäläistä rakkautta* -kokoelman suomennoksen olevan ”sujuva ja luonnontuores”

ja alleviivaa Tšehovin merkitystä venäläisyyden välittäjänä: ”Aiheet, ihmiset, koko tuo omituinen venäläinen ympäristö on meille valitettavasti liian tuntematonta, mutta kenties juuri senvuoksi sitä mieltäkiinnittävämpää. Tshehovin erinomaisella opastuksella meillä on tilaisuus täyttää ainakin eräitä aukkoja tuosta sielullisesta kehityksestämme.”²⁷ Leinon tapa korostaa suomennosvalikoiman tekstien venäläisyyttä – hänen katsannossaan niissä väreilee ”puhtaasti venäläinen kansansielu niin alastomana ja herkkänä” – on tyypillinen 1900-luvun alun vastaanotolle laajemminkin. Tšehovin rakkauskertomusten lukemiseen kansallisilta piirteiltään jotenkin erityisen venäläisinä ohjaa tietysti myös suomennoskokoelmalle valittu nimi.

Suomennosten arvioissa näkyy 1910-luvun taitteessa aktiivinen pyrkimys määrittää Tšehovin asemaa venäläisen kirjallisuuden kentällä. Niissä saatetaan epäsuorasti hahmotella uudemman venäläisen kirjallisuuden historiaa, jossa Tšehov erotetaan aiemmasta realismista kuten Dostojevskista ja samalla asemoidaan hänen tuotantonsa erilliseksi nuoremman polven kirjailijoista Gorkista ja Andrejevista.²⁸ Silvannon esipuheesta kokoelmaan *Kolme kertomusta* käy ilmi, että myös käsitys Tšehovin tuotannon kehityskaaresta ja ulottuvuuksista oli 1910-luvun vaihteessa jäsentymässä ja tarkentumassa. Suomentaja hahmottelee Tšehovin kirjailijuutta kolmena kautena: humoristisina lastuina, synkempänä realismina ja toiveikkaampana myöhäistuotantona.²⁹ Jakolinja noudattelee venäläisessä Tšehov-tutkimuksessa vakiintunutta käsitystä kirjailijan proosakerronnan varhaisesta kaudesta, objektiivisen kerronnan kaudesta ja modernismiin taittuvasta myöhäiskaudesta.³⁰ Suomennosvalikoimien arvioissa Tšehovin kirjailijakuva on lisäksi selvästi monipuolistunut: häntä ei enää käsitetä ainoastaan lyhytprosaistina, vaan myös *Vanja-enon* (*Djadja Vanja*, 1897) ja *Kirsikkatarhan* (*Višnjojvi sad*, 1904) tekijänä.³¹

Tšehovin draama saapuu Suomeen

Tšehov-novellistin ja Tšehov-näytelmäkirjailijan suomalaiset aikalaisvastaanotot poikkeavat jossain määrin toisistaan. Proosakäännöksiä alettiin

tehdä jo varhain, Tšehovin uran alkupuolella, jolloin käsitys hänestä kirjailijana ei ollut vielä vakiintunut. Niinpä hänen kirjailijakuvansa piirtyy suomalaiselle lukijalle vähitellen, lähes samanaikaisesti tuotannon kehittymisen kanssa. Tšehovin näytelmiä sen sijaan alettiin kääntää ja esittää suomeksi ja ruotsiksi pääosin vasta 1910-luvulta lähtien, jolloin hänet jo tunnettiin proosakirjailijana. Siksi hänen draamatekstiensä suomalaisessa vastaanotossa ei ole havaittavissa vastaavaa selvää kirjallisuushistoriallista kerroksisuutta, vaan sekä varhaisempia yksinäytöksisiä hupailuja että myöhäiskauden draamoja käännettiin yhtä aikaa.

Muilla kielillä Tšehovin näytelmiä oli Suomessa tarjolla aiemminkin. Helsingin Venäläisessä Aleksanterin teatterissa esitettiin Tšehovia jo 1890-luvulla, ensin lyhyempiä ja 1900-luvun taitteesta lähtien kokoillan näytelmiä. Vain hyvin harvat suomalaiset katsojat kuitenkin kävivät Aleksanterin teatterissa.³² Ida Aalbergin saksankielisen kiertueen *Onkel Vanjan* esitys Kansallisteatterissa 11.11.1904 ei sekään herättänyt huomiota, vaan keräsi vain puoli salillista yleisöä.³³ Kielitaitoisten lukijoiden oli mahdollista tutustua Tšehovin draamaan myös saksannosten sekä Saksassa ja Ruotsissa julkaistujen kirjailijaesittelyjen avulla.

Myös suomalaisissa lehdissä esiteltiin Tšehovin draamaa jo vuosisadan alussa. Uunituoreen *Kolmen sisaren (Tri sestry, 1901)* penseässä esittelyssä Helsingin teatteri- ja konserttielämän julkaisussa *Programbladetissa* huhtikuussa 1901 näkyy vaikeus ymmärtää uutta draamamuotoa: ”Juoni on vähäinen ja henkilöt yksipuolisia. Näytelmän suurin ansio lienee puhtaasti kirjallinen: se tarjoaa kuvan modernin Venäjän kulttuurista, joskaan näkökulma ei ole venäläisessä kirjallisuudessa mitenkään uusi tai omaperäinen.”³⁴ Asiantuntevampi arvio oli *Valvojassa* vuonna 1908 ilmestynyt uuden venäläisen kirjallisuuden esittely, jossa ilmenee kirjoittajan mieltymys poliittisesti radikaaliin draamaan: venäjän kielen yliopistonlehtori Vladimir Smirnoff kuittaa Tšehovin lyhyesti ei-draamaattisen näytelmän tekijänä, kun taas Gorki ja Andrejev ansaitsevat suurta huomiota.³⁵ Sen sijaan *Ajassa* vuonna 1907 ilmestyneessä laajassa katsauksessa nimimerkki J. A. keskittyy Tšehoviin ja esittelee kirjailijan tuotantoa venäläisen keskustelun valossa. Hän suomentaa *Kolmesta sisaresta* muutamia kohtia ja määrittelee tšehovilaista draamaa ajalle tyyppillisin termein:

Hänen merkityksestään tässä suhteessa on paljon eri mieliä; monet selittävät suoraan, ettei hänellä ole vähintäkään kykyä näytelmien kirjoittajaksi, etteivät hänen näytelmänsä ole mitään draamoja, vaan näyttämölle pantuja novelleja. [– –] Uusimpien venäläisten näytelmien omituisuus on näet se, että niitten katsoja siirtyy tunnelmasta tunnelmaan, ja tämä tunnelmien vaihtelu on niissä pääasiana eikä niin paljon itse toiminta. Tšechovinkin näytelmistä voi melkein sanoa, että niitten pääomitusuutena on se, ettei niissä tapahdu mitään, vaan jää tapahtumatta.³⁶

Suomeksi Tšehovia alettiin esittää 1910-luvun taitteessa.³⁷ Harrastajateattereissa saivat suosiota kirjailijan yksinäytöksiset vaudevillet kuten Silvannon vuonna 1908 suomentama *Karhu (Medved, 1888)*, joka oli esimerkiksi Joensuun Työväenyhdistyksen järjestämän iltaman päänumerona pääsiäisenä 1909.³⁸ Myös lähes absurdia farssia *Riemujuhla (Jubilei, 1892)* esitettiin 1910-luvun puolivälissä ympäri maata.³⁹ Silvannon mainiossa kotouttavassa suomennoksessa seikkailevat provinssi-kaupungin pankin dynaaminen johtaja Antti Suhinov ja hänen vanha kirjanpitäjänsä Kuisma Kivulovski. Kivulovski yrittää epätoivoisesti kirjoittaa Suhinoville esitelmaa samana iltana pidettäviin pankin 15-vuotisjuhliin mutta joutuu jatkuvasti esimiehensä keskeyttämäksi. Käännös on hyvä esimerkki Silvannolle yleisemminkin ominaisesta pyrkimyksestä säilyttää Tšehovin teksteille tyypillinen nimisymboliikka: Suhinovilla toden totta riittää suhinaa ja Kivulovski on sekä raihnas että jatkuvasti hermoromahduksen partaalla. Harrastajapiireissä Tšehovin kokoillan näytelmistä esitettiin ainakin *Eno Vanjaa* kirjallisuudentutkija Viljo Tarkiaisen suomennoksena.⁴⁰ Näytelmä oli esimerkiksi Lapuan yhteiskoulun hyväksi järjestettyjen iltamien kohokohtana vappuna 1911.⁴¹ Mukana tilaisuuden järjestelyissä oli myös yhteiskoulun opettaja ja tuleva johtaja Hilja Metsäpolku, myöhemmin Riipinen, joka tunnetaan paremmin näkyvästä poliittisesta toiminnastaan oikeistolaisena naisasianaisena ja IKL:n kansanedustajana kuin urastaan venäjän opettajana ja Turgenevin *Metsämiehen muistelmien* kääntäjänä.

Ammattiteatterien Tšehov-esityksissä näkyi suomalaisten tutustuminen Moskovan Taideteatteriin, jonka oli perustanut vuonna 1898 ajan

teatterinuudistajista ehkä syvällisin ja vaikutukseltaan laajin ohjaaja ja näyttelijä Konstantin Stanislavski yhdessä Vladimir Nemirovitš-Dantšenkon kanssa. Taideteatterin uudistukset ohjaajan ja näyttelijäntöön alalla aloittivat modernin teatterin Venäjällä ja vaikuttivat syvästi 1900-luvun länsimaiseen teatteriin. Tšehovin näytelmät olivat Taideteatterin keskiössä, ja niiden esityksissä toteutui uusi psykologinen näyttelijänilmaisu ja näyttämön runollinen realismi.

Tšehovia näyteltiin suomeksi ammattilaisten voimin ensimmäisen kerran Viipurissa 23.9.1910, kun Suomen Maaseututeatterin johtaja, kirjailija Erkki Kivijärvi ohjasi viipurilaissyntyisen Grigori Aleksandrovin avustamana Robert A. Seppäsen suomentaman *Kirsikkatarhan*.⁴² Ensiltä sai kiittävän vastaanoton ja huomiota myös venäläisessä teatterilehdessä, jossa sitä kiiteltiin psykologisesta uskottavuudesta ja se rinnastettiin jopa Tšehov-esityksiin Moskovassa.⁴³ *Wiipuri*-lehden kiittävässä arvioissa tosin kiinnitetään huomiota näytelmän genremääritelmään ja arvellaan kirjailijan kenties tahallaan, ”asianomaisten huomiota harhaan viedäkseen”, nimenneen näytelmänsä komediaksi, tai sitten ymmärtäneen termin sen alkuperäisessä kreikkalaisen komedian merkityksessä. Näin arvioija osallistuu pitkälle 1900-luvulle jatkuneeseen keskusteluun Tšehovin näytelmän genrepiirteistä. Tšehovin draaman varhaiselle vastaanotolle tyypillisesti näytelmän nähdään myös olevan epädraamallinen, ”liian kertovainen” kuvaelmasarja ja siten paremmin proosakerrontaan sopiva. Lisäksi kiinnitetään huomiota esityksen ”venäläisyyteen”, mikä ei kuitenkaan ole haitta vaan ohjaajien valinta.⁴⁴ Ohjaaja Kivijärvi olikin perehtynyt aikansa teatterivirtauksiin. Hänen kirjasessaan *Muutamia nykyaikaisen teatteritaiteen pyrkimyksiä* (1911) esittämästään uuden teatterin puolustuksesta käy ilmi, että hän tuntee hyvin myös Moskovan Taideteatterin.⁴⁵ Ohjaajan assistenttina toiminut nuori vallankumouksellinen Aleksandrov taas on myöhempien vaiheidensa valossa kiinnostava kannakselainen välittäjähahmo.⁴⁶ *Karjala*-lehden kirjoittamassaan *Kirsikkatarhan* laajassa ja tunteikkaassa esittelystä Aleksandrov luonnehtii näytelmää yhteiskunnallisin painotuksin: teos on melkein pä vallankumouksen fanfaari, jossa ylioppilas Trofimov ja nuori Anja ovat uuden maailman kirkasotsaisia toteuttajia.⁴⁷

Eino Kaliman ensimmäiset Tšehov-ohjaukset

Kansallisteatterin pääjohtajana vuosina 1917–1950 toimineen Eino Kaliman Venäjän-yhteyksillä oli pitkäaikaisin ja syväisin vaikutus suomalaiseseen teatteriin. Hän sai vaikutteita erityisesti stipendiaattiaikanaan Moskovan Taideteatterista, jossa Kaliman mukaan ei enää näytelty vaan elettiin, kuten hän raportoi Moskovasta veljelleen Jalo Kalimalle.⁴⁸ Kalima valitsi ensimmäiseksi ohjaustyökseen Kansallisteatterissa *Vanja-ennon* sen näyttämöllisen kiinnostavuuden vuoksi; sen esitys oli myös ollut hänen ensimmäinen elämyksensä Taideteatterissa. *Vanja-ennon* ensi-ilta 28.10.1914 oli kaksinkertainen debyytti: Tšehov esittäytyi pääkaupungin suomenkieliselle yleisölle draamatikkona ja Kalima ohjaajana. Ensi-illan ympärillä käytiin vilkasta keskustelua sekä Kaliman ohjauksesta että Tšehovin draamasta yleisemmin.⁴⁹ Sama koski *Kirsikkapuiston* ensi-iltaa puolitoista vuotta myöhemmin. Molempien esitysten ja erityisesti *Vanja-ennon* kritiikki oli pääasiassa kiittävää. Esitys nähtiin vaikeana intiimin teatterin kokeena, jossa Kalima oli erinomaisesti onnistunut: kuten *Uuden Suomettaren* arvostelija toteaa, tuli näytelmän ”hillitty, arka sävy mainiosti tulkituksi”.⁵⁰

Ennen *Vanja-ennon* ensi-iltaa Viljo Tarkiainen julkaisi *Helsingin Sanomissa* katsauksen Tšehoviin eurooppalaisen teatteritaiteen uudistajana ja teatterirenessanssin aloittajana.⁵¹ Artikkelissaan Tarkiainen esittää jännittävän ajatuksen siitä, että venäläisen kirjallisuuden henkilöt eivät ole samassa mielessä moderneja autonomisia yksilöitä kuin länsieurooppalaisen kirjallisuuden henkilöt. Se selittää myös *Vanja-ennon* epädraamallisuutta: kun henkilöissä ei ole ”varmaan päämäärään tähtäävää tahdonsuuntaa ja siitä aiheutuvaa toimintaa ja ristiriitoja”, ei näytelmään myöskään synny konfliktia ja katarsista kuten perinteisessä draamassa.⁵² Yhteisön merkitystä korostaa myös *Vanja-ennon* yleisinhimillisenä taiteena ymmärtävä tarkkanäköinen kriitikko Olaf Homén, joka pitää näytelmää esimerkkinä venäläiselle draamalle ominaisesta kollektiivisuudesta.⁵³ Tšehovin kuvausta epäharmonisen yhteisön murtumisesta Homén luonnehtii ”maailmanhistorian runoudeksi”.⁵⁴ *Ajassa* Aleksi Kuitti arvelee Tšehovin näytelmien arvon olevan niiden kyvyssä kuvata venäläisiä oloja herkästi ja taiten, kun taas *Vanja-ennon* epädraamallisuut-

ta hän pitää ongelmana ja syynä siihen, etteivät katsojat innostuneet näytelmästä.⁵⁵ Työväen lehdistössä *Vanja-enon* alistuvaksi ymmärrettyä maailmankatsomusta kritisoitiin porvarillisena: se johtui nimittäin yhteiskunnallisista oloista, joita kirjailija ei käy uhmaamaan.⁵⁶ Samanlaiset tulkinnat vahvistuivat Venäjän vallankumouksen jälkeen myös suomalaisessa sosialistisessa lehdistössä, kun Tšehovin näytelmien nähdään edustavan menneisyyteen kuuluvaa ”mukavuuden murhenäytelmää”.⁵⁷

Näkemykset *Kirsikkapuistosta* näytelmänä sekä sen esityksestä Kansallisteatterissa jakaantuivat jyrkemmin. Yhtäältä uudenlaista komediaa ei pidetty Tšehovin muiden draamojen veroisena eikä esitys saavuttanut tekstin monitasoista psykologisuutta, kun taas toisaalta Kaliman arvioitiin tavoittaneen näytelmän tunnelman siitä huolimatta, että Kansallisteatterin perinteet olivat aivan toisenlaiset kuin Moskovan Taideteatterissa.⁵⁸ *Uudessa Suomettaressa* Huugo Jalkanen ylisti näytelmää mutta kritisoi yleisöä, joka ei hänen mukaansa ollut *Kirsikkapuiston* tasolla. Hänen mielestään katsojat olivat tulleet hakemaan arkeensa ”jotain hauskempaa” ja nauroivatkin väärissä kohdin.⁵⁹ Raskas sota-aika ei ollut suotuista uudenlaisen intiimin näytelmän vastaanotolle, ja molempien näytelmien esitykset jäivät muutamaaan kertaan.

Eino Kaliman 1910-luvun Tšehov-ohjaukset saavuttivat siten pienen, kirjallisuudesta kiinnostuneen yleisön. Kaliman maine Tšehov-ohjaajana perustuukin hänen 1950–1960-luvuilla uudessa kulttuuritilanteessa tekemiinsä ohjaustöihin, joista hän sai myös kansainvälistä tunnustusta ja jotka vaikuttivat seuraavaan ohjaajapolveen.⁶⁰

Kohti kanonisoitumista

Tšehovin varhainen vastaanotto autonomian aikana kuvastaa hänen tuotantonsa kehityskaarta, jossa satiirilehtien suosikkikirjoittaja siirtyy vähitellen vakavampien aiheiden ja kokeellisemman kerronnan ja draaman pariin. Suomalaisen käännöshistorian ja kirjailijan tuotantoa koskevien arvostelujen ja esseiden valossa näkemys Tšehovista kirjailijana monipuolistuu 1880-luvun lopulta 1910-luvun lopulle tultaessa siten, että humoristi aletaan ymmärtää ensin myös vakavana realistina

ja lopulta realistisen novellin ja näytelmän uudistajana. Tšehovin näytelmien esittelyistä ja arvioista käy ilmi, että vaikka niille ominainen klassisen draaman sääntöjen rikkominen saattoi herättää kummastusta, näytelmiä silti usein arvostettiin uudenlaisina epädraamallisina teksteinä. Tässä mielessä tšehovilaisen draaman suomalainen vastaanotto poikkeaa sen 1880- ja 1890-luvun venäläisestä aikalaisvastaanotosta, jossa yhdistyy täydellinen torjuminen, hämmennys ja ihastus.⁶¹ Käsitys Tšehovin draaman merkityksestä oli autonomian aikana kuitenkin vasta muotoutumassa.

Tšehov määrittäytyi 1900-luvun ensi vuosikymmeninä korostuneen ”venäläisenä” kirjailijana, sillä kirjailijan ominaislaatu ja henkilöiden ”tyypillisuus” tulkittiin kansallisen luonteen ilmauksina. ”Venäläisyys” saa arvioissa välillä negatiivisia sävyjä, mutta toimii myös neutraalina määrittelynä. Tšehovin arvellaan kuvaavan suomalaiselle lukijalle kaukaista kokemusmaailmaa ja ihmistyyppiä, minkä nähdään yhtäältä lisäävän hänen tekstiensä kiinnostavuutta tai toisaalta tekevän niistä suomalaiselle lukijalle vieraita. Harvemmin Tšehovin tapa kuvata ihmisyyttä koetaan samalla tavoin universaalina kuin nykyään tavataan tehdä. Näytelmien yleispäteviin piirteisiin kiinnittävät huomiota etenkin Olaf Homén *Vanja-enon* arvioissaan ja Verner Humble *Finsk Tidskriftiin* vuonna 1917 kirjoittamassaan tuoreen venäläisen Tšehov-elämäkerran esittelyssä, jossa hän toteaa kirjailijan henkilöihahmojen olevan luonteeltaan yleisinhimillisiä miljöön venäläisyydestä huolimatta.⁶²

Tšehovin tekstien kääntäminen tyrehtyy jo ensimmäisen maailmansodan aikana. Suomenkielisissä sanoma- ja aikakauslehdissä hänen lyhyitä tekstejään julkaistaan edelleen melko taajaan, 1910-luvun aikana noin kerran kuukaudessa ja 1920-luvullakin lähes yhtä tiheästi.⁶³ Pääasiassa jo tuttuja tekstejä käännetään tai julkaistaan uudelleen. Ruotsiksi ei julkaista Suomessa yhtään erillistä Tšehov-nidettä vuosien 1907 ja 1928 välillä, kun taas suomeksi ilmestyy 1920-luvun taitteessa vielä kolme uutta teosta. Näistä *Turha voitto* (1919; *Nenužnaja pobeda*, 1882) on Antoša Tšehonten parodinen seikkailuromaani; teos ymmärrettiinkin Suomessa naisille suunnatuksi viihderomaaniksi.⁶⁴ Kirjailijan keskeistä tuotantoa edustavien suomennosten *Venäläisiä talonpoikia* (1919; ”Mužiki”, 1897) ja *Kaksintaistelu* (1921; *Duel*, 1891) vastaanotossa näkyy,

miten objektiivisen Tšehovin tulkitseminen politisoitui ajan hengen mukaan. *Kansanvalistus- ja kirjastolehti* ei innostu *Kaksintaistelun* kaukaasialaisen rantakaupungin helteessä moraalisesti laiskoja ratkaisuja etsivistä ihmisistä: pienoisromaanin ”henki ja moraalii on liian ’venäläinen’ – vastenmielinen”, jotta sitä voisi suositella kyläkirjastojen lukemistoksi.⁶⁵ *Venäläisten talonpoikien* esipuheessa suomentaja J. G. Vuoriniemi kuvaa 1800-luvun lopun kirjallisuuden idealisoivaa käsitystä venäläisestä talonpojasta, jonka Tšehov uskottavalla kurjuuden kuvauksellaan murtaa. Vuoriniemen mielestä vallankumoukseen uskoneiden olisi ollut syytä lukea tšehovinsa paremmin: ”Seuratessamme päivälehdistä nykyistä tilannetta Venäjällä, tuntuu meistä, että Tšehovin kuvailema kurjuus on levinnyt kautta koko maan, että valkokivinen Moskova ja Nevankuningatar Pietari ovat muuttuneet kyliksi, jotka lahoavat nälänhädän ja irstaisuuden raivotessa.”⁶⁶ Siten Tšehovin yhteiskuntakritiikki yhdistetään itsenäistyneen Suomen muuttuneessa ideologisessa kontekstissa käytyyn keskusteluun Neuvosto-Venäjän tilanteesta.

Tšehov nousee uudelleen esille 1920- ja 1930-lukujen taitteessa. Ruotsiksi julkaistaan vuonna 1928 neljä kokoelmaa: kolme Hjalmar Dahlin kääntämää myöhäiskauden proosaa edustavaa nidettä ja Jarl Hemmerin ruotsintamat neljä päänäytelmää. Vuosikymmenen vaihteessa Tšehov on esillä myös ruotsinkielisinä radiokuunnelmina.⁶⁷ Silvanon 1910-luvun taitteen suomennoksista otetaan vuonna 1929 uusia painoksia, koska alkuperäiset on myyty loppuun jo vuosia sitten.⁶⁸ Sotien välisenä aikana Tšehov sijoitetaan kirjallisuuskritiikeissä ja akateemisissa julkaisuissa osaksi eurooppalaisen kirjallisuuden perinnettä ja tutkitaan hänen vaikutustaan nykykirjallisuuteen.⁶⁹ Käsitys Tšehovista ajattomana klassikkona vakiintuu sotien jälkeisinä vuosikymmeninä, kun avoin ”tšehovilainen” novelli kanonisoidaan suomalaisiin kirjallisuushistorioihin ja koulujen oppikirjoihin ja hänen draamansa aletaan ymmärtää modernin teatterin edelläkävijänä.

VIITTEET

- 1 Tšehovin lehdissä ilmestyneet suomennokset (1890–1929) ovat saatavilla tutkimushankkeen Venäläinen kirjallisuus ja Suomi kokoamassa Kansalliskirjaston bibliografiasa. Tässä luvussa mainittujen erillisnaitena ilmestyneiden suomennosten tarkat tiedot löytyvät Ben Hellmanin toimittamasta bibliografiasta *Puškinista Peleviniin. Venäläisen kaunokirjallisuuden suomennosten bibliografia 1876–2007*. Kaikkien ruotsinnosten tiedot taas on koottu Hans Åkerströmin toimittamaan *Bibliografi över rysk litteratur översätt till svenska* sekä B. Dondyshin kokoamaan bibliografiaan *A. P. Čechov. Berättelser i svensk översättning*.
- 2 Varhaisimmat ruotsinnokset ilmestyivät 1880-luvun lopulla ja suomennokset 1890-luvun alussa. Varhaisimpia esittelyitä on Fraser 1888, 101. Tšehovin ruotsalaisesta vastaanotosta ks. Grigorjeva 1997.
- 3 Dick 1997, 121.
- 4 Kirjailija-toimittaja Wentzel Hagelstam (1902, 306) tapasi intelligentiksi ja sympaattiseksi luonnehtimansa kirjailijan tämän Krimin-huvilalla vuonna 1902. Tšehovin kuolemasta heinäkuussa 1904 raportoitii kattavasti suomalaisessa lehdistössä, ks. esim. *Työmies* 20.–21.7.1904. Verner Humble (1917, 133) puolestaan muistelee vuonna 1917 osallistumistaan Tšehovin kuolinmessuun keskellä Venäjän–Japanin sotaa.
- 5 Voima Tuomasjukka on avustanut vastaanottoa koskevan aineiston koostamisessa. Aiemmasta Tšehovin suomalaisen vastaanoton tutkimuksesta ks. Byckling 2015; Byckling 2016a; Manninen – Haikara 1988.
- 6 Tšehovin vuosina 1880–1885 julkaisemasta 231 tekstistä 89 on ”kohtauksia”, 107 edustaa hankerrontaa ja 36 minäkerrontaa (Tšudakov 1971, 18). Genren merkityksestä Tšehovin tuotannossa ks. Lantz 1975.
- 7 *Peterburgskaja gazeta* 23.2.1887, 2.
- 8 *Uuden Suomettaren Juttu-tupa* 42/1891, 165–166.
- 9 Tshehow 1891a, 2.
- 10 *Uusi Suometar* 28.11.1909, 11. *Hufvudstadsbladets Söndagsbilaga* 24.3.1889, 1–2; *Uuden Suomettaren Juttu-tupa* 44/1891, 3–4; *Wiipurin Sanomat* 22.10.1890, 3 ja 24.10.1890, 3.
- 11 Tshehow 1891b, 4.
- 12 Muita varhaisia Tšehovin lehdissä ilmestyneiden käännösten tekijöitä olivat esimerkiksi Ida Aalbergin veli Jalmari Aalberg sekä toimittaja-kirjailija Anton Helve, joka suomensi myös Maksim Gorkin ja Leonid Andrejevin teoksia.
- 13 Niemi 2021, 4.
- 14 Seppänen 1906, I. Vastaava oletus näkyy myös suomennosvalikoimien arvosteluissa, ks. esim. *Uusi Aura* 14.12.1906; *Uusi Suometar* 28.11.1909.
- 15 Tšehovin näkemyksistä Pazuhinista sekä ”Tendenssimäisen Antonin” kirjoittajasta, ks. kirje Aleksandr Tšehoville 21.10.1887 sekä sen kommentaarit (Tšehov 1975, 134–136).
- 16 Vengerov 2010, 171.
- 17 *Finsk Tidskrift* 1900: 6, 499–500 (tiivistelmä Alfred Jensenin *Göteborgs Sjöfarts- och Handelstidningissä* ilmestyneestä arviosta); *Dagligt Allehanda* 9.1.1901, 2; *Aftonbladet* 22.12.1900, 6. Lindqvististä kääntäjänä ks. Hellman [ei julkaisuaikaa]; Klapuri 2016, 42–45.

- 18 *Valvoja* 1901: 7–8, 459–460; *Byckling* 2016a, 97.
- 19 *Hämeen Sanomat* 19.10.1900, 2.
- 20 Seppänen 1906, II–III.
- 21 Tshehow 1891, 1.
- 22 Esa Seppänen, suullinen tiedonanto 24.6.2021.
- 23 *Uusi Suometar* 28.11.1909, 11.
- 24 *Laatokka* 19.12.1912, 3; *Aamulehti* 19.12.1912, 7. *Laatokka*-lehden nimimerkki V. V. [A. V. Westerdahl?] esittää, että suomalaisilla kirjailijoilla olisi paljon opittavaa Tšehovilta ja Avertšenkolta, mistä syystä venäläistä kirjallisuutta olisi syytä kääntää huomattavasti enemmän. *Aamulehden* kriitikko puolestaan arvioi Tšehovin jäävän kakkoseksi Avertšenkolle, mikä tosin johtuu hänen mukaansa *Avioliittoja*-kokoelman aiheesta: Tšehov ”kuvailee siinä venäläisiä [–] löyhiä liittoja, joissa nainen tai mies, toisinaan molemmat pettävät toistaan”, ja tämän vuoksi teos ”soveltuu vain varttuneempien luettavaksi”.
- 25 Kokoelma *Kaksikymmentä* ilmestyi uudestaan samana vuonna nimellä *Naimiskauppa sekä muita kertomuksia*. Käännöksissään Silvanto (vuoteen 1929 virallisesti Sylvander) käytti myös nimiä Reino Silvala, Reino Silva ja R. V. S. *Venäläistä rakkautta* on ilmeisesti koostettu Tukholmassa vuonna 1902 ilmestyneen *Rysk kärlek*-kokoelman mukaisesti, joskin Silvannon valikoima on hieman laajempi.
- 26 *Helsingin Sanomat* 18.11.1911, 4; *Laatokka* 25.11.1911, 3; *Savo* 28.11.1911, 2; *Uusi Suometar* 5.10.1913, 12. Kriitikoista ks. Waltari 1980, 307–308.
- 27 *Helsingin Sanomat* 18.11.1911, 4.
- 28 *Helsingin Sanomat* 12.11.1909, 4.
- 29 Silvanto 1911.
- 30 Ks. Tšudakov 1971.
- 31 Ks. esim. *Uusi Aura* 15.12.1912, 8.
- 32 *Byckling* 2005, 624. Venäläisestä teatterista Helsingissä laajemmin ks. *Byckling* 2009.
- 33 *Helsingfors-Posten* 12.11.1904, 2–3.
- 34 *Program-bladet* 14.4.1901, 3.
- 35 Smirnoff 1908, 546. Sittemmin vähemmälle huomiolle jääneet aikalaiskirjailijat saavat Tšehovia enemmän tilaa paitsi lehtien esittelyissä myös esimerkiksi joissakin pohjoismaisissa kirjallisuushistorioissa. Ks. esim. Jensen 1908, 270–287.
- 36 J. A. 1907, 697. Nimimerkki J. A., joka *Ajan* vuosikerran 1907 sisällysluettelossa on merkitty muotoon A. J., on kiinnostava: sen taakse on esitetty niin Arvid Järnefeltiä, Antti Jalavaa kuin Johannes Aavikiakin. Tuntuu epätodennäköiseltä, että nuorsuomalainen Järnefelt olisi avustanut V. A. Koskenniemen *Aikaa*, kun taas sekä Jalava että Aavik toimivat tuohon aikaan lehden avustajina. Kiitämme Juhani Niemeä ja Tellervo Krogerusta heidän esittämistään asiantuntevista näkemyksistä nimimerkin selvityssä.
- 37 Ks. myös *Byckling* 2004.
- 38 *Rajavahti* 7.4.1909, 2. Samaa näytelmää esitettiin myös esimerkiksi Viipurin Pikku Teatterissa joulukuussa 1912 (*Wiipuri* 19.12.1912, 1).
- 39 Esityksiä oli muun muassa Joensuun Työväen Teatterissa helmikuussa 1915 sekä Kälviän Työväenyhdistyksen Näytelmäseuran iltamissa joulukuussa 1915. Ks. *Karjalatar* 16.12.1915, 3 ja *Kokkola* 23.12.1915, 4.

- 40 Ei ole selvää, käänsikö venäjää osannut Tarkiainen *Eno Vanjan* suoraan venäjistä vai saksannoksen avulla. Ks. Tarkiainen 1987, 103–104; Kalima 1962, 304.
- 41 *Ilkka* 29.2.1911, 1.
- 42 Viipurin kahdeksan esityksen lisäksi Maaseututeatteri esitti *Kirsikkatarhan* kerran myös Kuopiossa (Veistäjä 1957, 328).
- 43 *Teatr i iskusstvo* 40/1910, 733.
- 44 *Wiipuri* 25.9.1910, 5; ks. myös Veistäjä 1957, 99.
- 45 Kivijärvi 1911, 4–5. Suomalaisten kirjoituksista Moskovan Taideteatterista ks. Byckling 2004, 199–203.
- 46 Grigori Aleksandrov (jota ei tule sekoittaa kuuluisaan elokuvaohjaajakaimaansa) kuului lukioaikoinaan Helsingissä 1900-luvun alussa toimineeseen bolševikkien salaiseen taistelujärjestykseen. Kymmenluvun taitteessa hän toimi pari vuotta ohjaajana Viipurissa, kunnes joutui pian *Kirsikkatarhan* esityksen jälkeen siirtymään Ruotsiin. Siellä hän jatkoi lääketieteen opintojaan Uppsalan yliopistossa, toimi opettajana Tukholman Kauppakorkeakoulussa ja työskenteli Neuvosto-Venäjän edustustossa Aleksandra Kollontain sihteerinä. Myöhemmin Aleksandrov muutti Neuvostoliittoon ja jatkoi kirjallista uraansa Neuvostoliiton kirjailijaliiton virkamiehenä, ruotsalaisen kirjallisuuden kääntäjänä ja teatterinjohantajana, kunnes hänet vangittiin ja ammuttiin vuonna 1937 epäiltynä vakoilusta Ruotsin ja Norjan hyväksi. (Björkegren 1985, 355; Niinimäki 2017, 25–26, 59, 62.)
- 47 Aleksandrov 1910.
- 48 Kalima 1962, 118. Eino Kalima opiskeli vuosina 1904–1907 Moskovassa ja 1907–1908 Pietarissa tarkoituksenaan väitöskirjan kirjoittaminen. Tolstoin aatemaailmaan syventyminen ja Taideteatteriin tutustuminen olivat Kalimalle ratkaisevia elämyksiä Venäjän-vuosina. 1910-luvulla arvostelijantyö, suomennokset (mm. *Anna Karenina*), näytelmät ja teatterityö pitivät hänet kiireisenä. Kaliman varhaisista ohjauksista ks. Koskimies 1953; Kalimasta ja Taideteatterista ks. Byckling 1989 tai Byckling 2015; Kalimasta Tšehov-ohjaajana ks. Hyvönen 1986. Kalima suunnitteli myös Tšehovin elämäkerran kirjoittamista, mutta tämä ponnistus jäi kesken; käsikirjoituksesta on säilynyt 25 ensimmäistä sivua (SKS KIA. Eino Kaliman arkisto. Kl. 19332).
- 49 Sarajas 1968, 144.
- 50 *Uusi Suometar* 30.10.1914, 5.
- 51 *Helsingin Sanomat* 27.10.1914, 6.
- 52 *Helsingin Sanomat* 29.10.1914, 4.
- 53 *Dagens Press* 31.10.1914, 4.
- 54 *Homén* 1915, 241.
- 55 *Kuitti* 1914, 539.
- 56 *Työmies* 29.10.1914, 3.
- 57 Ks. esim. *Sosialistinen Aikakauslehti* 3/1920, 42.
- 58 *Dagens Press* 31.3.1916, 3; Koskenniemi 1916, 263–264.
- 59 *Uusi Suometar* 7.4.1916, 7; ks. myös Krohn 1916, 330.
- 60 Veljesten Eino ja Jalo Kaliman myöhemmin tekemät klassikonäytelmien suomennokset ovat osoittautuneet hyvin aikaa kestäviksi. 1940–1950-luvuilla tehdyt käännökset on julkaistu kokoelmassa *Neljä näytelmää* (1960). Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten

professori Jalo Kalima käänsi *Lokin*, Eino Kalima *Vanja-enon* ja *Kirsikkapuiston*, ja *Kolme sisarta* he käänsivät yhdessä. Kalimoista kääntäjänä ks. Klapuri 2020.

61 Kuzitševa 2007, 9–11 et passim.

62 Humble 1917, 133.

63 Vuosina 1910–1919 julkaistiin 106 ja vuosina 1920–1929 90 suomennosta.

64 *Naisten ääni* 15.11.1919, 2; *Savo* 15.11.1919, 4. Vuonna 1921 ilmestyi myös kertomuksen

”Palata N:o 6” uudelleenkiinnös nimellä *Kuudes osasto*.

65 *Kansanvalistus- ja kirjastolehti* 7–8/1921, 71.

66 J. G. Vuoriniemi 1919.

67 *Hufvudstadsbladet* 4.12.1930, 6.

68 H. J-n [Huugo Jalkanen] 1929.

69 Ks. esim. *Uusi Suomi Sunnuntailite* 23.6.1929, 2; 1929; *Borgäbladet* 21.11.1929, 4; Koski-mies 1937, 220.

Suomalaisen kirjallisuuden käännösantologia

Mika Pylsy

 <https://orcid.org/0000-0002-8038-9532>

Aleksandr Sobolev

 <https://orcid.org/0000-0003-3820-4263>

Maksim Gorkin ja Valeri Brjusovin toimittama suomalaisen kirjallisuuden käännösantologia *Sbornik finljandskoi literatury* ("Suomalaisen kirjallisuuden antologia", 1917) on kaikkien aikojen kattavimpia ulkomailla ilmestyneitä suomalaisen kirjallisuuden valikoimia. Lähes viisisataasivuinen nide sisältää läpileikkauksen suomalaista runoutta ja proosaa Runebergistä Juhani Siljoon. Kääntäjinä on mukana lukuisia venäläisen kirjallisuuden suuria nimiä aina kirjan toimittajista lähtien. Lisäksi valikoimasta löytyvät johdantoartikkeleina Ernst Nevanlinnan katsaus Suomen historiaan sekä Viljo Tarkiaisen suomalaisen kirjallisuuden historiikki, molemmat perusteellisia monikymmensivuisia esityksiä. Teoksen lopusta löytyy Helsingin yliopiston venäjän kielen lehtorin Vladimir Smirnofin kokoama kattava bibliografia venäjäksi ilmestyneestä suomalaisesta kaunokirjallisuudesta ja Suomea käsittelevästä tietokirjallisuudesta.

Teoksen syntyhistoria oli pitkä ja karikkoinen. Käännöshankkeen tietävästi ensimmäisistä maininnoista kirjan lopulliseen ilmestymiseen kului yli viisitoista vuotta. Lisäksi teos ilmestyi lopulta ehkä huonoimpana kuviteltavissa olevana ajankohtana, lokakuun vallankumouksen

aikoihin, ja jäi siksi poikkeuksellisen vähälle huomiolle. Tässä luvussa paneudutaan selvittämään tämän suomalaisesta näkökulmasta ainutlaatuisen käännösantologian taustoja, muotoutumista ja vastaanottoa siltä osin kuin sitä oli.¹

Ajatus Venäjän vähemmistökirjallisuuksien käännösvalikoimista heräsi Gorkilla tietävästi ensimmäistä kertaa huhtikuussa 1901. Gorki työskenteli tuolloin marxilaisen Znanije-kustantamon leivissä. Myöhemmin hän kohosi kustantamon aatteelliseksi suunnannäyttäjäksi ja toiseksi omistajaksi kustantamon perustaneen Konstantin Pjatnitskin rinnalle. Pjatnitski muisteli käännöshankkeen syntyvaiheita seuraavasti:

[Gorkin] oli alun alkaen määrä julkaista venäläisen, georgialaisen, juutalaisen, puolalaisen, latvialaisen, armenialaisen ja tataarikirjallisuuden valikoimat. Gorkia oli aina suuttanut vähemmistökansojen oikeudeton asema, häntä puistatti sivistyneistön ylimielinen suhtautuminen sorrettuja kohtaan, ja siksi hän hahmotteli laajan ohjelman näiden kansojen taiteellisen tuotannon levittämiseksi.

Kun Gorki alkoi toteuttaa aikeitaan, niin kävi pian ilmi, ettei saatavilla ollut asiantuntijoita, jotka olisivat kyenneet valitsemaan, kääntämään ja toimittamaan tekstejä oikeaan asuun. Tehtävään ryhtyneet ihmiset eivät luokkarajoittuneisuutensa tai kulttuurinpuutteensa takia kyenneet tekemään mitä Gorki halusi. Gorki hyllytti armotta [–] kaiken mitä tuotiin näytille. Ainoastaan juutalainen valikoima oli lähellä valmistumista.²

Kuten Pjatnitskin muotoilusta käy ilmi, tyypillinen venäläinen käännöskäytäntö, erityisesti runouden saralla, oli laatia ensin raakakäännös, jonka joku tunnettu, mutta kieltä taitamaton kirjailija toimittaisi lopulliseen ulkoasuunsa. Gorkin lähiympäristössä ei vuosisadan vaihteessa nähtävästi ollut raakakäännöksen tekijöitä, saati lopullisia kääntäjiä. Vuotta myöhemmin Gorki mainitsee jälleen käännöshankkeen kirjeenvaihdossaan Pjatnitskin kanssa. Gorki kirjoittaa 1.2.1902: ”Juutalaisen kokoelman jälkeen täytyy julkaista suomalainen, josta käyn jo kirjeenvaihtoa. Samaten gruusialainen ja armenialainen.”³ Vaikka yksikään suunnit-

teilla olleista antologioista ei ilmestynyt, jäi ajatus kuitenkin kytemään. Riitaannuttuaan Pjatnitskin kanssa ja jätettyään Znanijien vuonna 1912 Gorki perusti Pietarissa keväällä 1915 kahden muun osakkaan kanssa kustantamon nimeltä Parus (Purje). Gorki itse toimi kustantamon pääasiallisena rahoittajana ja aatteellisena taustavoimana. Gorkin laatimassa kustannusohjelmassa tärkeimmän sijan saivat tunnettujen nykykirjailijoiden ”almanakat”, meikäläisittäin albumit, mutta heti seuraavana tulivat ”keisarikuntaan kuuluvien heimojen kirjallisuuksien käännösvalikoimat.”⁴ Ensimmäisen käännösvalikoiman oli määrä olla armenialainen. Sitä alettiin miettiä viimeistään huhtikuussa 1915, jolloin Gorkin luona vierailivat armenialaiskirjailijat Vahan Terjan ja Levon Kalantar. Suunnitteilla oli jopa kokonainen armenialaisen kirjallisuuden julkaisusarja.⁵ Sattumalta Gorkin luo Kannaksen Mustamäelle, missä kirjailija asui 1914–1917, saapui toukokuussa 1915 armenialainen kirjailijadelegaatio myymään Gorkille tämän omaa ajatusta armenialaisen kirjallisuuden käännösantologiasta, johon oli jo hankittu rahoitus ja mietitty kokoonpano. Venäjällä asuva armenialaisällymystö oli huolissaan kotimaansa tapahtumista ja yritti jollain tavoin auttaa maanmiehiään. Runouden kääntäjäksi Gorki ehdotti Brjusovia, tai kuten delegaatioon osallistunut Karen Mikaeljan on myöhemmin muistellut: ”[Antologiaamme] varten [Gorki] neuvoi kääntymään Buninin tai Brjusovin puoleen. Ensimmäinen lienee sopivampi, onhan hän sentään akateemikko, – [Gorki] sanoi hymyillen, – mutta Brjusov tekee enemmän ja paremmin. Hän on tunnollinen, pitkäjänteinen, työteliäs. Ei, kyllä Brjusov on parempi!”⁶

Kesällä 1915 Gorki itse kuitenkin lähestyi Ivan Buninia, jonka tunsivat Znanijien ajoilta taitavana runouden kääntäjänä,⁷ ja tarjosi tälle armenialaisrunoilijoiden Sajat-Novan ja Hovhannes Tumanjanin runojen raakakäännösten toimittamista. Samassa kirjeessä Gorki kirjoitti: ”Ajatuksissa on myös muita valikoimia: georgialainen, suomalainen, latvialainen, juutalainen jne. Haluaisitteko mahdollisesti vastata runojen toimittamisesta näissä kokoelmissa?”⁸ Suomalainen valikoima valikoitui mukaan näin varhaisessa vaiheessa ilmeisesti muutamastakin syystä. Ensinnäkin muiden kansallisuuksien kohdalla oli erinäköisiä käytännön haasteita; georgialaisesta valikoimasta vastannut Gorkin tuttava Nikolai Kandelaki oli kaatunut sodassa, juutalainen valikoima oli antanut odottaa itseään

vuosisadan alusta ja niin edelleen. Toisekseen Gorki koki ilmeistä lukkarinrakkautta Suomea kohtaan, asuihan hän itsekin tuolloin Suomessa. Kuten tunnettua, Gorki oli vierailut Helsingissä useita kertoja edellisen vuosikymmenen aikana ja saanut osakseen valtavan innostuneen vastaanoton.⁹ Tunnetut ovat Gorkin kiitossanat suomalaisille isännilleen vuodelta 1906: ”Kaikki on kuin satua ja koko maakin on kuin muinais-satu – voimakas, kaunis ja hämmästyttävän omalaatuinen.”¹⁰

Gorkin pettymykseksi Bunin kieltäytyi runouden toimittamisesta vedoten muihin kiireisiin. Tällöin Gorki kääntyi Brjusovin puoleen, jota armenialaisten delegaatio oli jo ehtinyt lähestyä Gorkin omasta neuvosta ja joka oli sillä välin ehtinyt paneutua käännöshankkeeseen. Neuvottelujen päätteeksi saatiin sovittua, että Gorkin käännösvalikoima keskittyisi pelkästään proosaan ja Brjusovin lyriikkaan. Molemmat kirjat ilmestyivät seuraavan vuoden 1916 aikana. Seuraavat käännösvalikoimat olisivat jo Gorkin ja Brjusovin yhdessä toimittamia. Kahden tunnetun kirjailijan paritus ei ollut mitenkään ilmeinen asia. Vaikka Brjusovin ammoinen dekadenttileima ei 1910-luvulla ollut enää mitenkään ajankohtainen, oli Gorkin kustantamo luonteeltaan ilmeisen vasemmistolainen, kun taas Brjusov teki aktiivista yhteistyötä esimerkiksi liberaalidemokraattisen *Russkaja mysl* -lehden kanssa. Parusin kustannuspäällikkö Tihonov tunnusti Brjusoville kirjeessään lokakuussa 1916:

Tähän asti keskeisenä esteenä lähimmälle yhteistyöllemme [– –] on ollut, ollakseni täysin rehellinen, Teidän läheiset suhteenne *Russkaja mysl* -lehteen, jonka kanssa me olemme periaatteellisissa riidoissa. Ellen erehdy, niin tilanne ei tule muuttumaan, mutta siitä huolimatta nyt vuoden ajan jatkunut yhteistyö kanssanne antaa aihetta ajatella, että myös *Letopisillä*¹¹ löytyy teidän kanssanne paljon yhteistä, erityisesti kritiikin ja kirjallisuuden saralla, ja että yhteistyömme tällä saralla muodostuu mahdolliseksi ja hedelmälliseksi.¹²

Niinpä käydessään Moskovassa syyskuussa 1915 Tihonov ehdotti Brjusoville tulevien valikoimien runousosuuksien toimittamista, ensin latvialaisen, ja ilmeisesti samalla keskusteltiin myös vastaisista suunnit-

telmista. Kansojen ja kirjallisuuksien määrä, jotka sarjan oli tarkoitus kattaa, kasvoi taas kerran silmissä: suunnitteilla olevien latvialaisen, suomalaisen, juutalaisen ja georgialaisen valikoimien jatkeeksi hahmoteltiin ainakin virolaista,¹³ tataarinkielistä, ukrainalaista¹⁴ sekä Siperian kansojen kirjallisuuksien käännöstantologioita. Näistä toteutuivat lopulta vain latvialainen ja suomalainen.¹⁵ Gorki hautoi myös ajatusta jonkinlaisen suomalaisen kansanrunouden kokoelman julkaisemisesta, ilmeisesti varsinaisen käännoßsarjan ulkopuolella, sillä tämän oli tarkoitus olla komeasti kuvitettu nide. Hän lähestyikin vanhaa tuttavaansa Akseli Gallen-Kallelaa loppuvuodesta 1916 ja yritti houkutella tätä kuvittamaan kirjaa. Gallen-Kallela kieltäytyi, mutta suositteli tilalleen Hugo Simbergiä. Ajatus kelpasi Gorkille erinomaisesti, mutta lopulta tämäkään hanke ei saanut jatkoa.¹⁶

Gorkin tapaan myös Brjusov oli kiintynyt Suomeen. Brjusov oli tehnyt kaksi romanttista matkaa Imatralle ja kirjoittanut Suomen-vaikutelmiensa pohjalta huomattavan määrän runoja, mutta käytännön näkökohdat painoivat hänen kohdallaan enemmän kuin Gorkilla. Brjusov oli yksi symbolismin alullepanijoista Venäjällä ja saavuttanut 1910-luvulle tultaessa lähes kaiken mihin oli pyrkinyt. Kuitenkin hänen kirjallinen vaikutusvaltansa ja sen myötä tulonlähteensä alkoivat samoihin aikoihin osoittaa hiipumisen merkkejä. Armenialainen runovalikoima oli ollut taloudellisesti enemmän kuin kannattava hanke: Brjusov sai yhteensä yli kolme tuhatta ruplaa toimittamisesta ja käännoßsistään niin omalla nimellään kuin myös kahden nimimerkin takaa.¹⁷ Ja vaikka Parus-kustantamo ei maksanut vastaavia summia – kirjeenvaihdoista käy ilmi, että Brjusoville maksettiin suomalaisen käännoßvalikoiman lyriikan toimittamisesta ja käännoßsistä yhteensä viisisataa ruplaa¹⁸ – olivat käännoßvalikoimat silti työmäärään nähden taloudellisesti houkuttelevia hankkeita. Niinpä Brjusov vastasi yhteistyöehdotukseen myöntävästi. Kahden kuulun kirjailijan nimet kirjasarjan kannessa olivat ilmeinen mainosvaltti ja saattoivat houkutella kirjan pariin hyvinkin erilaisia lukijoita.

Palattuaan voitokkaana Pietariin kustantamon johtaja Tihonov lähetti 30.10.1915 Brjusoville pitkän kirjeen, joka koski lähinnä tulevaa latvialaista valikoimaa, mutta siinä käytiin läpi samat asiat, jotka toistuvat suomalaista valikoimaa työstettäessä:

Mainitsitte Moskovassa käydyn keskustelumme aikana, että olette valmiita ottamaan vastuullenne latvialaisten runojen toimittamisen siinä tapauksessa, että kaikki valikoiman lyriikka kiertää kauttanne.

Keskustelin asiasta pietarilaisten runouden kääntäjien kanssa ja he, tietysti, suostuivat lähettämään Teille käännöksensä tarkistettavaksi. Tämän vuoksi pyytäisin Teitä kovasti ottamaan kokonaan vastuullenne lyriikan, niin että voimme pitää Teitä osion vastaavana toimittajana.

Mikäli suostutte, niin vastainen työnkuvamme, sikäli kuin sen ymmärrän, voisi olla seuraavanlainen: osan raakamateriaalista lähetämme teille Moskovaan, osan – ajan säästämiseksi – hoidamme omin voimin ja lähetämme Teille jo valmiiden runojen muodossa ja jätämme tehtäväksenne armahtaa tai rangaista, miten ikinä näette parhaaksi.

Kiirehdin varoittamaan, ettei teidän pidä pelästyä lähetettyjen raakakäännösten määrää – näin toimitaan varmuuden vuoksi, jotta runoilijoilla olisi mahdollisuus kääntää juuri se runo, joka tuntuu heistä läheisimmältä [– –]

P. S. Tietysti Teillä on kaikki valta valita kääntäjät mielenne mukaan, mutta me emme haluaisi nähdä heidän joukossaan niin kututtuja ”lukomorilaisia”.¹⁹

Marraskuun ajan toimituskunta työskenteli latvialaisen käännösvalikoiman parissa ja silloin alkoi myös suomalaisen käännösvalikoiman työstäminen, joskin aluksi Brjusov oli siinä mukana vain kääntäjän ominaisuudessa. Ilmeisesti Parusin toimituskunta empi jostain syystä, ja vasta joulukuussa 1915 Brjusoville ehdotettiin taas kerran koko runo-osion toimittamista:

[– –] suostuisitteko ottamaan vastuullenne myös suomalaisen valikoiman toimittamisen (runojen)? Ensinnäkin te osaatte ruotsia²⁰, toisekseen, teidän ympärillenne on jo muodostunut kääntäjien ryhmä, jota voi hyödyntää suomesta ja ruotsista käännettäessä, kolmanneksi meistä olisi hyvin mieluisaa saada teidät toimittajaksi.²¹

Brjusov vastasi saman tien, ja jo yhdestoista joulukuuta Tihonov kiittelee, että hän suostui toimittamaan suomalaisen valikoiman runo-osion.²² Kirjeen mukana Brjusov sai ensimmäisen erän suomalaisen runouden raakakäännöksiä.

Käännösvalikoiman ilmestymisestä uutisoiva *Uuden Suomettaren* artikkeli marraskuulta 1917 tietää kertoa: ”Teoksen toimittamistyöstä kirjoitusten ja kääntäjien hankkimisesta on Suomessa huolehtinut lähinnä lehtori V. Smirnoff. Näytekappaleiden valinnassa on häntä avustanut tri V. Tarkiainen sekä neuvonannoillaan myös prof. O. E. Tudeer, tri Zach. Castren ym.”²³ Samat tiedot löytyvät myös käännösvalikoiman esipuheesta, joskin ilman että Smirnoff nostetaan erikseen esille. Gorkin vanha tuttava, Helsingin yliopiston venäjän kielen lehtori Vladimir Smirnoff oli ilmeisesti keskeinen yhteyshenkilö Suomen ja Pietarilaiskustantamon välillä.

Vladimir Martynovitš Smirnoff oli syntynyt Pihkovassa 1876, mutta muuttanut isänsä kuoleman jälkeen suomalaisen äitinsä kanssa Helsinkiin. Opiskeltuaan Helsingin venäläisessä koulussa Smirnoff kirjoitautui Pietarin yliopiston historialliskielitieteelliselle laitokselle. Siellä hän ajautui vallankumouspiireihin ja alkoi ottaa aktiivista osaa vallankumoukselliseen toimintaan. Yliopistosta valmistumisensa jälkeen hän sai vuonna 1903 viran Helsingin yliopiston venäjän kielen lehtorina. Samana vuonna hänestä tuli harras bolševikki Venäjän sosiaalidemokraattisen puolueen jakauduttua kahtia. Smirnoff työskenteli Helsingin yliopistossa aina vuoteen 1917, jolloin hän siirtyi Neuvosto-Venäjälle ja siitä pian bolševikkien Tukholman edustustoon. Ruotsi oli Smirnoffin vaimon Karinin synnyinmaa. Karin Strindberg oli Smirnoffin entinen oppilas ja kirjailija August Strindbergin tytär tämän ensimmäisestä avioliitosta. Pariskunta viihtyi Ruotsissa elämänsä loppuun asti.

Hella Wuolijoki, joka tunsu Smirnoffin hyvin yliopistoajoiltaan 1904–1908, luonnehti häntä seuraavasti: ”Hän oli alkuaan kai luotu säännölliseksi, hiljaiseksi, vaatimattomaksi virkamieheksi viettämään rauhallista, suojattua elämää kirjojen ja asiapapereittensa parissa. Ja sen sijaan hän joutui mitä vaarallisimpiin tehtäviin Venäjän vallankumouksessa.”²⁴ Leipänsä yliopiston lehtorina ja slaavilaisen kirjaston amanuenssina (kirjastonhoitajana) ansaitseva Smirnoff todella salakuljetti laitonta kirjalli-

suutta, piilotteli asunnollaan vallankumouksellisia, järjesti bolševikkien kokouksia –toisin sanoen toimi puolueen pääasiallisena yhteyshenkilönä Suomessa.²⁵ Juuri näissä merkeissä vallankumouksellinen Gorki tutustui Smirnoffiin Helsingin-vierailunsa yhteydessä vuonna 1904. Kenties tunnetuin Smirnoffiin liittyvä tapaus on Gorkin ja Leninin tutustuminen tämän Liisankadun asunnossa kahta vuotta myöhemmin. Samaisen Helsingin-vierailun yhteydessä Gorki kirjoitti Pjatnitskille tammi-helmikuussa 1906:

Kunnioitettu Konstantin Petrovitš!

Olkaa niin hyvät ja lähettäkää Helsinkiin, Vladimir Martynovitš Smirnoffille, osoitteeseen Liisankatu 19, 750 ruplaa minun laskuuni. Nämä rahat menevät kokonaan Suomea käsittelevän jututarjan käännöspalkkioihin. Mukana ovat sellaiset henkilöt kuin [Georg Carl August] Schauman, professori [J. J.] Mikkola, [Andrei] Igelström, Suomen VSDTP:n sihteeri ym.

Tämä tulee olemaan yksi niistä kokoelmista, joista meillä oli ollut aikaisemmin puhetta.

Tekeillä on armenialainen, georgialainen, juutalainen jne.

Kun aineistot ovat valmiita, niin tulen olemaan Venäjällä tai josain lähettyvillä.²⁶

A. Peškov²⁷

Ilmeisesti ajatus kirjallisuuden käännösantologiasta oli ehtinyt muuttua muutamassa vuodessa Suomea, tai tarkemmin ottaen Suomen työväenliikettä käsitteleväksi tietoteokseksi. Gorkin Suomen vaiheita käsittelevässä artikkelissa on Smirnoff muistellut molempia hankkeita seuraavasti:

Gorkin syvä mielenkiinto Suomen kansaa kohtaan pienenä kansallisuutena, joka eli Venäjän itsevaltiuden sarron alaisena, sai selvän ilmauksen siinä kokoelmassa suomalaista kirjallisuutta, jonka Gorki julkaisi eräänä sarjana, joka käsitti muidenkin kansojen kirjallisuutta. Hän ei säästellyt vaivojaan, korjaili itse kään-

nöksiä ja toimitti kokoelmateoksia. Jo 1906 sain Gorkilta toimeksi laatia yhteisen teoksen Suomen työväenliikkeestä, mikä kokoelma käsitti työväenliikkeen johtomiesten kirjoituksia. ”Ennakolta arvaamattomista syistä” tätä teosta ei kuitenkaan koskaan julkaistu; eräänä yönä takavarikoivat kotitarkastusta pitävät santarmit valmiiksi painetut käsikirjoitukset erään venäläisen kirjailijan asunnossa Pietarissa.²⁸

Vaikka tämäkään hanke ei toteutunut, oli kymmenen vuotta myöhemmin Helsingissä valmis kontakti, johon saattoi olla yhteydessä. Kuten käy ilmi virolaisen kirjallisuuskriitikon Bernhard Linden muistelmita, Gorki oli yhteydessä Smirnoffiin myös virolaista käännösvalikoimaa suunniteltaessa vuonna 1916.²⁹

Smirnoffin harteille jäi paitsi tekstien seulominen, myös suomalaisten kirjailijoiden lähestyminen julkaisuluvan toivossa. Esimerkiksi Juhani Ahoa Smirnoff lähestyi seuraavanlaisella kirjeellä:

Helsingissä 23/XI 16
K[unnioitettu] Herra Tohtori!

Lähiaikoina tulee Pietarissa toimiva kirjakustannusliike Parus julkaisemaan Suomen kirjallisuudesta kokoelman, jota tulevat toimitamaan M. Gorjki ja V. J. Brusov.

Kirjakustannusliike pyytää teitä antamaan luvan julkaista kokoelmassa Teidän teoksenne: 1) ”Maailma murjoma” 2) ”Kurjalan rannalla” 3) ”Tuomiokello” 4) ”Korven kosto” 5) ”Toisille” käännöksen.

Toivottavasti ei Herra Tohtorilla ole myöskään mitään sitä vastaan että kokoelmaan tulee kertomus ”Narrin neuvo”, joka on aikaisemmin ollut useita kertoja käännettynä venäjäksi ja jonka toimitajat ovat katsoneet edustavaksi Teidän aatelastuillenne.³⁰

Vastauksenne pyydämme lähetettäväksi osoitteella: Петроград, Книгоиздательство «Парус», Б. Монетная 18, tahi, lehtori V. Smirnoff, Liisankatu 19, Helsinki.

Kunnioituksella kustannusliikkeen puolesta
V. Smirnoff³¹

Juhani Aho oli sillä hetkellä ylivoimaisesti tunnetuin suomalainen nykykirjailija Venäjällä, joten toimituskunnalla saattoi hyvinkin olla henkilökohtaisia toiveita sen suhteen, mitä tekstejä Aholta haluttiin mukaan. Syystä tai toisesta ”Narrin neuvo” ei kuitenkaan päätynyt mukaan valikoimaan. Voi olla, että Ahon allegorinen lastu jäi sensuurin hampaisiin, kuten kävi esimerkiksi J. H. Erkon ”Vuoksen laulun” viimeisille säkeille ”Niinpä kansa valveillaan / Riisuu, katkoo kahleitaan”, joita ei valikoimasta löydy.³² Käännösantologia nimittäin valmistui ennen maaliskuun vallankumousta eikä toimituskunnalla ollut sotasensuurin takia vapaita käsiä kirjan sisältöön, mikä kirjan esipuheessakin todetaan.

Kokoelman suomalaiset kääntäjät järjestyivät arvatenkin Smirnofin ja hänen helsinkiläisten yliopistokollegoidensa välityksellä. Merkillepantavaa on, että suomalaisista kääntäjistä kaikki olivat syntyneet Venäjällä. Inkeriläinen lehtimies ja aktivisti Kaapre Tynni venäjänsi kokoelmaan Aleksis Kiven näytelmän *Kihlaus* ja Maila Talvion kertomuksen ”Metsävalkea”, Johannes Linnakosken novellin ”Rooman mies” sekä Eino Leinon balladin ”Ylermi”, josta lisää tuonnempana. Tynni suoritti ensimmäisen maailmansodan aikana maisterin tutkintoaan Helsingissä. Opettajina hänellä oli kirjaan osallistuneista ainakin Viljo Tarkiainen ja Zachris Castrén.³³

Maria Jotunin novellin ”Rakkautta” venäjäntäjäksi valikoitui niinkään Inkerissä syntynyt Edvard Torniainen. Tynnin tapaan opettajanaan toiminut Torniainen muistetaan parhaiten *Työmiehen* toimittajana, joka haastatteli Leniniä toukokuussa 1917 toimiessaan lehden kirjeenvaihtajana Pietarissa. Bertel Gripenbergin runon ”Det skönaste landet” venäjäntäjä Pietarissa syntynyt Greta Langenskjöld, sittemmin paljon julkaissut suomenruotsalainen runoilija, oli puolestaan Smirnofin Venäjän kirjallisuuden ystävät -seuran sihteeri.

Teuvo Pakkalan novellin ”Mari varkaissa” käänsi puolestaan Smirnofin kollega, Helsingin yliopiston venäjän kielen lehtori Oskar von Schoultz.³⁴ Loput Pakkalan novellit, ”Stiiknafuulian” ja ”Ihmeen ja kumman”, samoin kuin Pietari Päivärinnan ”Puutteen Matin”, Maria Jotunin ”Kuoleman” ja Juhani Ahon ”Korven koston” venäjänsi syntyjään pietersuomalainen Olga Wahlström, joka oli Helsingin uuden yhteiskou-

lun venäjän kielen opettaja. Lisäksi Smirnoff itse käänsi Ahon lastun ”Toisille” ja K. A. Tavaststjernan ”Joulun Kuusamossa”.

Kaikki muut proosakäännökset, kuten Arvid Järnefeltin *Maaemon lapsia* kokonaisuudessaan, olivat tunnetun suomalaisen ja skandinaavisen kirjallisuuden venäjääntäjän Marija Blagoveštšenskajan käsialaa ja ilmestyneet osin muualla.³⁵ Ainoastaan mukaan otettu *Seitsemän veljeksien* viimeinen eli neljästoista luku on Nikolai Konstantinovitš Jadryševin käännös. Tämä arvostetun pietarilaisen Karl Mayn koulun venäjän kielen opettaja oli Blagoveštšenskajan tapaan viettänyt lapsuutensa Suomessa.

Lienee syytä olettaa, että myös runojen raakakäännökset järjestyivät Smirnoffin kautta, mahdollisesti edellä mainittujen venäjääntäjien voimin. Raakakäännökset lähetettiin Brjusoville kustantamosta Pietarista, mistä hän lähetti ne edelleen valitsemilleen runoilijoille, osin samoille, joita hän oli käyttänyt jo armenialaisen ja latvialaisen kirjallisuuden käännösantologioissa. Sen hetken ehkä kuuluisin venäläinen runoilija Aleksandr Blok päätyi venäjääntämään Runebergin runot ”Maamme” ja ”Joutsen”, Topeliuksen ”Kesäpäivän Kangasalla”, ”Linnunradan”, ”Työmiehen laulun”, Nino Runebergin runon ”De dödas marsch” sekä L. Onervan ”En mä pelkää, vaikka näen” ja Jacob Tegengrenin ”Av jorden är jag kommen”. Ilmeisesti jonkinlaisen sekaannuksen takia Brjusov käänsi osan runoista myös itse, mutta valikoimaan päätyivät silti Blokin käännökset.³⁶ Venäläisen symbolismin keskeinen runoilija ja teoreetikko, arkaismeistaan tunnettu Vjatšeslav Ivanov venäjäksi suomalaisen vastinparinsa Otto Mannisen ”Metsien miehen”. Moskovalaisrunoilija Vladislav Hodasevitš, josta tulisi pian merkittävimpiä venäläisiä emigranttikirjailijoita, käänsi kokoelmaan Eino Leinoa, V. A. Koskenniemeä, Hjalmar Procopétä ja Mikael Lybeckiä.

Suurimman osan runokäännöksistä Brjusov varasi kuitenkin itselleen. Osan hän julkaisi peitenimellä Bakulin ja ilmeisesti myös I. Kanšina.³⁷ Brjusov päätyi venäjääntämään Runebergiä, Topeliusta, J. J. Weckselliä, Paavo Cajanderia, Arvi Jännestä, J. H. Erkköä, Eino Leinoa, Larin-Kyöstiä, Bertel Gripenbergiä, Hjalmar Procopétä ja L. Onervaa. Lisäksi Brjusov kysyi mukaan kahta nuorta moskovalaisrunoilijaa Nikolai Ašukinia sekä Jelena Syreištsikovaa, jonka kanssa Brjusovilla oli

sillä hetkellä muitakin kuin kirjallisia suhteita.³⁸ Loput runouden kääntäjät – Vera Arens, Tatjana Klado ja Dmitri Semjonovski – järjestivät kustantamon kautta Pietarista. Lisäksi valikoimaan otettiin mukaan joitakin Vasili Avenariuksen, Vladimir Golovinin ja Nikolai Bahtinin (Nikolai Novitšin) venäjännöksiä vuonna 1898 ilmestyneestä suomalaisen ja virolaisen lyriikan valikoimasta.³⁹ Paljon mahdollista, että kyseisestä kokoelmasta otettu Mikael Lybeckin runo on Martti Wuoren venäjöntämä.⁴⁰

Brjusovin arkistossa on säilynyt paitsi käännösvalikoimien taloudellinen kirjanpito, myös arkit, joihin hän opettajamaisesti kirjasi ylös arvosanoja saamilleen runokäännöksille. Blokin olivat ”hyväksyttäviä”, mahdollisesti niiden liiallisen vapaamuotoisuuden takia. Vera Arensin käännökset olivat ”tydyttäviä korjausten jälkeen”. Klado olivat ”siedettäviä” tai ”hyväksyttäviä. Omasta Gripenberg-käännöksestään Brjusov kirjoitti, että ”lopputuloks on onnistunut”. Hodasevitšin käännös oli myös ”onnistunut”. Erään Syrejštikovan kääntämän J. H. Erkon runon kohdalle Brjusov oli kirjannut ”huono” eikä se päätynyt mukaan valikoimaan.

Ainoa käännös, jonka Brjusov yksiselitteisesti hyllytti, oli Langenskjöldin venäjännös J. J. Wecksellin runosta ”Demanten på marssnön”. Sen sijaan hän valitsi Semjonovskin tekemän venäjännöksen. Brjusov ehdotti myös Konstantin Lipskerovin kääntämän J. J. Wecksellin runon epäämistä toimituskunnalle, eikä se päätynyt mukaan valikoimaan. Lopulta Brjusov venäjänsi toisen Wecksellin runon itse edellä mainitun I. Kanšinan nimellä. Potentiaalisia kääntäjiä oli siten enemmän kuin mitä päätyi lopulliseen kokoelmaan. Toisaalta esimerkiksi Kaapre Tynnin ”Ylermin” venäjännös on mahdollisesti ollut siinä määrin Gorkin toimittama, että Gorki on yliviivannut tekijänkappaleestaan Tynnin nimen runon perästä ja kirjoittanut tilalle omansa.⁴¹ Temaattisesti Leinon nietzscheläinen balladi on sen verran lähellä Gorkin vuosisadan vaihteen aiheita, että sen luulisi puhutelleen myrskylinnun laulajaa.

Viimeiset käännökset saapuivat kustantamoon Pietariin vuodenvaihteessa, ja kirja oli valmis alkuvuodesta 1917, mutta maaliskuun vallankumouksen aiheuttaman materiaali- ja muiden kiireiden takia sen painatus ei ottanut onnistuakseen. Julkaisu viivästyi puolella vuodella ja kirja ilmestyi keskellä lokakuun vallankumousta. Tästä ilmeisestä syystä käännösvalikoima jäi Venäjällä vaille toivottua huomiota.⁴²

Harvoja poikkeuksia on aikakauslehti *Russkoje bogatstvossa* alkuvuodesta 1918 ilmestynyt kritiikki, jonka on ilmeisesti laatinut lehden vakioarvostelija Arkadi Gornfeldt. Tämä kiinnittää huomiota venäjän kielessä käytettyyn jaotteluun suomalaisen (*finski*) ja suomenmaalaisen (*finljandski*) välillä. Kokoelman otsikoinnissa on käytetty jälkimmäistä muotoa:

”Suomenmaalainen” kirjallisuus on nimitys, joka on kirjallisuustieteellisestä näkökulmasta mieleton: niin kuin ei ole olemassa yhtä itävaltalaista kirjallisuutta, vaan on olemassa Itävallan unkari-lainen, saksalainen ja puolalainen kirjallisuus, niin ei ole olemassa mitään ”suomenmaalaista” kirjallisuutta, vaan on olemassa suomalaisen kirjallisuus ja ruotsalaisen kirjallisuuden suomalainen haara – kaksi eri perinnettä, jotka liittyvät joiltain osin toisiinsa yhteisen isänmaan nojalla, mutta ovat kirjallisilta lähtökohdiltaan tyystin erilaiset, niin kieleltään kuin muodolliselta traditioltaan. Näin suomalaisesta kirjallisuudesta ei puhuta niinkään kirjallisuushistoriallisessa, kuin poliittisessa ja kulttuurihistoriallisessa merkityksessä.⁴³

Tämä sinänsä tärkeä poliittinen tarkoitusperä, huomion kiinnittäminen Suomen sarronalaiseen asemaan, Gornfeldt jatkaa, häiritsee kirjan kokonaisuutta, johon on pyritty mahdollittamaan liikaa toisiinsa liittymättömiä tekstejä. Erityisesti tämä koskee runokäännöksiä, jotka paitsi kuuluvat kahteen eri perinteeseen, niin tuntuvat parhaissakin tapauksissa yleisrunoudelta.

Toisin on proosan laita. Vaikka Gornfeldt huomauttaa, että monet proosakäännöksistä ovat jo ilmestyneet aikaisemmin – *Maaemon lapsia* jo monesti – niin juuri proosa muodostaa kokoelman ytimen, sillä siitä saa parhaan kuvan suomalaisten elämänmenosta.

Mikä tärkeintä, siinä ei ole sitä ilmeettömyyttä, joka vaivaa kokoelman lyriikkaa, joka voisi olla minkä maalaista tahansa. Sen sijaan proosassa, maaseudun, kaupunkien ja herraskartanoiden kuvauksissa, karun pohjoisen luonnon kiteytymissä, kaikki tuntuu mitä

suurimmassa määrin tyypilliseltä, kaikki selventää tavalla tai toisella tutkimatonta suomalaista henkeä.⁴⁴

Näin Gornfeldt tulee ilmeisesti tietämättään toistaneeksi jo Snellmanin aikoinaan Maamme-laulusta esittämän kritiikin, ettei siinä ole mitään erityisen suomalaista, eikä Blokin moitteeton käännös muuttanut asianlaitaa. Juuri kansallinen omailmeisyys, tyypillisuus, toimii Gornfeldtille arvottamisen mittapuuna. Mitään yksittäisiä tekstejä Gornfeldt ei kuitenkaan nosta esille tai tarkastele lähemmin. Kritiikin loppuosa on omistettu pohdinnalle Venäjän keisarikunnan vähemmistökansojen sorronalaisesta asemasta, josta nyt, tsarismien kukistumisen myötä, on toivottavasti tuleva loppu: ”Rauhan ja keskinäisen ymmärryksen tie odottaa edessämme, ja oman, olkoonkin että pienen, kortensa kekoon kantaa käsillä oleva kokoelma.”⁴⁵

Suomalaisessa lehdistössä kokoelma huomioitiin hieman laajemmin, joskin uutisointi oli lähinnä toteavaa. Esimerkiksi edellä mainittu *Uuden Suomettaren* artikkeli käy yksityiskohtaisesti läpi teoksen sisällyksen. On kuitenkin merkillepantavaa, kuinka hyvin suomalaislehdistö oli perillä hankkeen taustoista. Ilmeisesti kokoelmaa oli puitu enemmänkin Gorkin kymmenen vuoden takaisten Helsingin-vierailujen yhteydessä eikä asia ollut suomalaisilta suinkaan unohtunut:

Jo useita vuosia sitten syntyi siinä venäläisessä kirjallisessa piirissä, joka on lähellä Maksim Gorjkiä, aate tällaisen kokoelman julkaisemisesta, joka käsittäisi merkitsevimpien Suomen suomalaisten ja ruotsalaisten kirjailijain tuotteitten käännöksiä. Suomalaisella taholla aate saavutti suurinta kannatusta ja nyt on keskellä vallankumouksen myrskyä syntynyt tämä suomalaisten ja venäläisten yhteistuote, jonka tarkoituksena on tutustuttaa venäläistä yleisöä suomalaiseen kirjallisuuteen.⁴⁶

Hjalmar Dahl, tuleva kirjailija ja venäläisen kirjallisuuden ruotsintaja, antoi *Hufvudstadsbladetissa* tunnustusta antologialle, kehuen eritoten Blokin ja Brjusovin runokäännöksiä, ja löysi lehden linjan mukaista kritisoitavaa lähinnä Ernst Nevanlinnan ja Viljo Tarkiaisen liiasta suomen-

mielisydestä.⁴⁷ Maila Talvion kuivahko, mutta asiallinen kritiikki ilmestyi *Ajassa* loppuvuodesta.⁴⁸ Myös Talvio arvelee aivan oikein kokoelman taustoja: ”Emme erehtyne, jos oletamme, että Maksim Gorjkin tunnettu suomalaisharrastus on ollut tämän kauniin ajatuksen henkiinherättäjänä.”⁴⁹ Talvio kiittelee huolellisia ja tarkkoja käännöksiä ja nostaa erityisesti Brjusovin venäjännökset. Talvio pitää Brjusovia Balmontin rinnalla Venäjän ”ensimmäisenä nykyään elävänä runoilijana”, epäilemättä myös siksi, että nämä olivat harvoja Suomessa tunnettuja venäläisiä nykyrunoilijoita. Harvoina heikkouksina noteerataan Volter Kilven ja Kyösti Wilkunan puuttuminen kokoelmasta. Lisäksi Talvio panee ironisesti merkille sen palstatilan, jonka Tarkiainen⁵⁰ on omistanut puolisolleen Maria Jotunille suomalaisen kirjallisuuden katsauksessaan – vuosisadan alun prosaisteista toiseksi eniten Johannes Linnankosken jälkeen. Toisaalta Talvio arvelee Jotunin mahdollisesti kiinnostavan venäläisiä lukijoita, kuten Talvio toteaa arvostelunsa loppukaneetissa:

Toivomme kokoelmalle mitä parhainta menestystä. Valikoimassa esiintyvistä suomalaisista kirjailijoista voinevat varsinkin A. Järnefelt ja M. Jotuni löytää vastakaikua Venäjällä, nämä kaksi kirjailijaa, joissa itsessään venäläinen vaikutus lienee huomattavin. Pyydämme lausua niille venäläisille ystäville, joiden aloitteesta teos on syntynyt, lämpimän tervehdyksemme ja kiitoksemme.⁵¹

VIITTEET

- 1 Luku on laajasti uudelleen muokattu versio Aleksandr Sobolevin (2013, 112–131) aiemmasta venäjänkielisestä artikkelista.
- 2 Golubev 1938, 225.
- 3 Gorki 1997, 33.
- 4 Gorki 2004, 426.
- 5 Sobolev 2013, 114.
- 6 Mikaeljan 1967, 94.
- 7 Juuri Znanije julkaisi Buninin kiitetyn käännöksen *Laulu Hiawathasta* vuonna 1903.
- 8 Gorki 2004, 185.
- 9 Gorkin Suomi-suhteesta ks. Ben Hellmanin luku ”Kolme uutta venäläistä kirjailijanimeä” tässä kirjassa; ks. myös Karhu 1974, 149–207; Smirnofff 1937.
- 10 Pesonen 1991, 126. Gorkilta löytyy runsaasti muitakin lausuntoja Suomesta ja suomalaisista, esim.: ”Mainiota kansaa nämä suomalaiset, vaikka muistuttavatkin lähinnä

- hautausmaan vartijoita: pysyttelevät vaiti, imevät piippuaan ja juovat raivokkaina puhdasta pirtua tulikuuman kahvin kanssa” (Gorki 2004, 130).
- 11 Parus-kustantamon vuosina 1915–1917 julkaisema kirjallinen kuukausilehti.
- 12 3.10.1916 päivätty kirje (Sobolev 2013, 119).
- 13 Suunnitteilla olleesta virolaisesta käännösvalikoimasta ks. Isakov 1968.
- 14 Suunnitteilla olleesta ukrainalaisesta käännösvalikoimasta ks. Sivovolov 1968.
- 15 Latvialaisesta käännösvalikoimasta ks. Avdejeva 1999.
- 16 Gorkin (2006, 96–97) vastauskirje Gallen-Kallelle joulukuulta 1916 kuuluu seuraavasti: Rakas ystävä.
- Tietysti minä ymmärrän kun kieltäydyt somistamasta satuja enkä ole sinulle ollenkaan vihainen. Minua huvitti, kun luin sanasi, että pelkääte ettei sinulta luonnistu mikään jos tulet heittelehtimään ”näin erilaisten toimeksiantojen välillä”.
- Hyvä ystävä, olet liian ahnas tekemään töitä, olethan jo saanut luoduksi mestariteoksia, niin ettei sinulla ole mitään syytä pelkoon. Olet yksi ihmiskunnan suurimmista taiteilijoista ja on valtava onni, suuri tyydytys ja helpotus tietää meidän surullisena aikanamme, että neroutesi jatkaa sädehtimistä ja että käyt läpi luomisen tuskia.
- Olen kiitollinen, että osoitit minulle herra Hugo Simbergin, tunnen kyseisen taiteilijan ja toivon, että hän suostuu kuvittamaan Suomen satuja. Tee minulle palvelus ja pyydä häntä hyväksymään tämä toimeksianto, kysyn häneltä tietysti myös henkilökohtaisesti. Neiti Grönlund lähettää meille muutaman päivän kuluttua valikoiman tilaamiamme käännöksiä – hanke etenee, kuten näet.
- Olen yhä edelleen täysin vakuuttunut, että ihmiset voivat veljeytyä keskenään, että vielä koittaa se päivä, jolloin ihmiset kykenevät elämään satuttamatta toisiaan, rajoittamatta toistensa vapauksia.
- Syleilen sinua, hyvä ystävä, kaikkea mahdollista hyvää sinulle ja vaimollesi. Maria lähettää teille sydämelliset terveiset.
- 17 Sobolev 2013, 121.
- 18 Mts. 131.
- 19 Mts. 122. *Lukomorje* (1914–1917) oli ensimmäisen maailmansodan aikana ilmestynyt konservatiivisen Mihail Suvorinin kustantama, runsaasti kuvitettu isänmaallinen lehti. Kustantajan huonosta maineesta huolimatta julkaisuun osallistuivat monet johtavat modernistikirjailijat ja -taiteilijat, joita siksi nimitettiin joskus ”lukomorilaisiksi”.
- 20 Brjusov oli opiskellut ruotsia asuessaan kesän 1906 Visbyssä. (Ks. Bogomolov; Lavrov 2004, 207–208.)
- 21 Sobolev 2013, 123.
- 22 Mts. 123.
- 23 *Uusi Suometar* 1917, 7.
- 24 Wuolijoki 1945, 166.
- 25 Smirnoff (1935, 36–117) on itse kuvannut toimintaansa runsaasti omaelämäkerrallista aineistoa sisältävässä teoksessaan *Suomen vallankumouksellisesta historiasta vuosina 1905, 1917, 1918*.
- 26 Gorki vietti vuodet 1906–1913 ulkomailla.
- 27 Gorki 1999, 134.
- 28 Smirnoff 1937, 5.

- 29 Isakov 1968, 11–13. Virolaisen antologian vastaavaksi toimittajaksi oli määrä tulla Helsingissä maanpaossa asuva virolainen runoilija Gustav Suits, niin ikään Smirnoffin tuttava yliopiston kirjastosta.
- 30 Smirnoff oli itse venäjältänyt lastun niinkin varhain kuin 1899 (Aho 1899, 618).
- 31 SKS KIA. Juhani Ahon arkisto. Kirjekokoelma. Vladimir Smirnoffin kirje Juhani Aholle 23.11.1916.
- 32 Ks. Gorki 2006, 275.
- 33 Tynni 1990, 124–125.
- 34 Aalto 1987, 152.
- 35 Blagoveštšenskajasta ks. Natalia Jakovlevan luku tässä kirjassa.
- 36 Sobolev 2013, 123.
- 37 Nimi on runon perässä feminiinimuodossa *Kanšina*, mutta sisällysluettelossa maskuliinissa *Kanšin*. Ks. Sobolev 2013, 126.
- 38 Sobolev 2013, 125–126.
- 39 Ks. Novitš 1898.
- 40 Ks. lisää Tomi Huttusen ja Mika Pylsyn luvusta ”Kolme pietarinsuomalaista kirjailijaa” tässä kirjassa. Ilmeisesti myös Brjusovin nimiin toisinaan pantu Kaarlo Kramsun ”Ilkka”-runon venäjännös (ks. Sobolev 2013, 121) samaisesta kokoelmasta on tosiasiassa Martti Wuoren kääntämä.
- 41 Gorki 1971, 516–519, 611–612. Ilmeisesti runo lukeutuu niihin, jotka lähetettiin Brjusoville vain hyväksyttäväksi, sillä samainen venäjännös ilmestyi Kaapre Tynnin nimissä *Letopis*-lehdessä jo joulukuussa 1915. Alaviite tietää kertoa, että runo on ”tekeillä olevasta suomalaisesta antologiasta”. (Leino 1915, 120–122.)
- 42 Tiedetään esimerkiksi, että käännösantologialla oli suuri merkitys udmurttikirjailija Kužebai Gerdille, jota on kutsuttu myös udmurttien (aiemmin votjakkien) kansallisorunoilijaksi. Gerd (1998, 180–181) on itse kertonut tutustumisestaan käännösantologiaan: ”Sain sattumalta käsiini kirjakaupasta M. Gorkin ja V. Brjusovin toimittaman suomalaisen kirjallisuuden käännösvalikoiman. Se teki minuun valtavan vaikutuksen. Kirja avasi minulle ikkunan suomalaisen kulttuurin ja kirjallisuuden aarteisiin. Olin aivan vihreä kateudesta, sillä me votjakit olemme suomalaisiin verrattuna ’villi-ihmisiä’ [– –] Ahmin kirjan hetkessä kannesta kanteen. Se sai minut pohtimaan, että suomalaiset ovat saavuttaneet sivistyksensä ainoastaan sisullaan ja päättäväisellä isänmaallisuudellaan. Tästä heräsi ajatus votjakkien itsemääräämisoikeudesta, mutta liitossa muiden suomensukuisten kansojen kanssa.”
- 43 Gornfeldt 1918, 370.
- 44 Mts. 371.
- 45 Mts. 373.
- 46 *Helsingin Sanomat* 29.12.1917, 7.
- 47 Dahl 1917, 15–16.
- 48 Nimimerkillä M. Wr. Ks. Krogerus 1992, 158.
- 49 Talvio (1917, 457–458): ”Tämä ei ole suinkaan ensi kertaa, sen tietävät Gorjkin lukuiset ystävät Suomessa, jolloin lämmin ja herkkä venäläinen kirjailija on osoittanut meitä, pientä naapurikansaa kohtaan sen vaiheissa ymmärtämystä ja kiintymystä. Hänen myö-

tämielensä meitä kohtaan on esiintynyt yhtä paljon valtiollisella kuin puhtaasti kulttuurisella alalla; hän on myöskin, se muistettakoon, ensimmäisiä venäläisiä, joka on ollut valmis tunnustamaan meille valtiollisen itsenäisyyden.”

50 Tarkiainen yritti vielä 1920-luvulla saada Jotunin näytelmää *Tohvelisankarin rouva Olga Wahlströmin* venäjämäisenä ja välittämänä venäläiselle näyttämölle, mutta huonolla menestyksellä. Ks. Wahlströmin kirje Tarkiaiselle 21.5.1925. (SKS:n kirjallisuusarkisto.)

51 Talvio 1917, 459.

Venäläisten emigranttien kirjallinen toiminta sotienvälisessä Suomessa

Natalia Baschmakoff

Autonomian ajan loppuvuosina Suomen suuriruhtinaskunnassa oleskeli enimmillään lähes 200 000 Venäjän kansalaista, joista noin 125 000 oli sotilaita.¹ Osa venäläisistä oli muuttanut maahan pysyvästi kuten yrittäjät, kauppiat ja papisto; osa taas asui Suomessa tilapäisesti kuten sotilaat, virkamiehet ja heidän palvelusväkensä sekä sesonkityöläiset. Armeijan ja suuren osan virkamiehistöstä poistuttua vuosina 1917–1920 osa kantavenäläisistä sekä emigrantit jäivät Suomeen, joka samaan aikaan rakensi voimakkaasti omaa kansallista profiliaan. 1920–1930-lukujen Suomi oli nuori kansallisvaltio.

Vastaitsenäistynyt Suomi rakensi yhteispohjoismaista identiteettiään, jonka kivijalkana olivat suomen ja ruotsin kielet, pohjoismainen lainsäädäntö ja pohjoismaisen historian korostaminen. On ymmärrettävää, että näissä oloissa entisten vallanpitäjien eli keisarillisen Venäjän kansalaisista haluttiin päästä eroon, koska heidän läsnäolonsa maassa rikkoi pohjoismaisen kulttuurisen yhtenäisyyden agenda.²

Ensimmäinen maailmansota, ”sota, jonka piti lopettaa kaikki sodat”, järkytti koko Eurooppaa. Sen aiheuttama yhteiskunnallinen sekasorto, valtavat siviiliuhrien määrät ja aineellinen hätä heijastuivat myös suomalaiseseen yhteiskuntaan. Suomen itärajan molemmin puolin suursotaa seuranneiden kansalaissotien poliittinen väkivalta jäi traumaattisena ko-

kemuksena ihmisten kollektiiviseen muistiin.³ Suomessa, joka oli sotienvälisenä aikana kaukana hyvinvointivaltiosta,⁴ loi paineita ja ruokki muukalaisvastaisuutta lisäksi 1930-luvun suuren pörssiromahduksen jälkeinen yleinen laskusuhdanne. Yhtäkkiä maassa asuvat tai vuoden 1917 jälkeen rajan yli tulleet venäläiset saivat tuntea olevansa epätoivotuja – ryssiä. Ryssittely kohdistui venäjää puhuviin erottelematta, olivatko he taustaltaan etnisiä venäläisiä, baltiansaksalaisia, puolalaisia, karjalaisia, inkeriläisiä tai pietarinsuomalaisia.⁵

Näissä olosuhteissa moni venäläisyhteisön jäsen eli kaksoiselämää: päivällä hankki elantonsa tehden raskasta ruumiillista työtä valtakulttuurin piirissä, illalla vahvasti sosiaalista identiteettiään osallistumalla oman kulttuuripiirinsä valkokaulusharrastuksiin. Erityisesti Pietarista paenneella kaupunkisivestyneistöllä oli perinteinen hyvä kotikasvatus ja yleissivistys. Monien musiikki- tai taideharrastus kuten soiton, laulun, tanssin, teatterin tai kuvataiteen valmiudet lähentelivät ammattilaistasoa ja alkujaan harrastuksesta tulikin emigraatiossa ammatti tai ainakin leivän lisä.

Kulttuuriharrastukset yhdistivät autonomian ajalla Suomeen asettuneita niin sanottuja kantavenäläisiä ja emigrantteja. Toisintamalla yhteisen imperiaalisen kulttuuritradition perinteitä he rakensivat yhteistä kollektiivista muistia uudessa maailmanpoliittisessa tilanteessa.⁶ Kielellisen yhteenkuuluvuuden lisäksi heitä yhdisti entisen kotimaan katoaminen poliittiselta maailmankartalta. Suomessa oli 1920–1930-luvuilla useita venäläisyhdistyksiä, parhaimmillaan jopa puolisensataa, sillä varsinkin ensimmäisiä vallankumouksen jälkeisiä vuosia leimasi venäläisyhteisön kuumeinen sisäinen järjestäytyminen ja oman identiteetin säilyttämiseen tähtäävä kulttuuritoiminta.⁷ Vallankumouksen jälkeisen niin sanotun ensimmäisen aallon emigraation haasteet olivat osaksi samat kuin myöhemmilläkin maahanmuuttajilla: miten omaksua uuden kotimaan kieli ja kulttuuri ja samalla säilyttää oma kulttuuri-identiteetti?

Emigranttien kotoutumista hankaloitti toiveajattelu. Monet uskoivat vallankumouksen ja sen jälkiseurausten olevan vain väliaikainen tila ja toivoivat elämän Venäjällä palautuvan ennalleen. Vedenjakajaksi muodostui 1930-luvun puoliväli. Viimeistään silloin joutuivat emigrantit hautaamaan haaveet paluusta kotimaahan ja päättämään seuraavan su-

kupolven kohtalosta. Mihin kouluun panna lapset – venäläiseen, suomalaiseseen, ruotsalaiseen vai saksalaiseen? Assimiloituako suomalaisiin vai suomenruotsalaisiin? Vai lähteäkö etsimään elantoa muualta Euroopan venäläiskeskuksista?⁸

Yleinen poliittinen ilmapiiri kuumeni 1930-luvun jälkipuoliskolla. Kommunismin ja fasismin nousu Euroopassa ennakoi uutta kriisiä. Neuvostoaagentit soluttautuivat aggressiivisesti ulkovenäläisten yhdistyksiin. Erityisesti länteen emigroituneiden valkoisten kenraalien Millerin ja Kutepovin sieppaukset ja muilutukset pelottivat ja hämmensivät emigranttipiirejä.⁹ Lisäksi lännessä oli 1920-luvun puolivälistä alkanut ilmestyä Neuvostoliiton keskitysleireiltä paenneiden kauhukertomuksia.¹⁰ Toisaalta 1920-luvulta alkanut neuvostopropaganda ja voimistuneet vasemmistosympatiat houkuttivat emigranteja paluumuuttoon. Moni alkoi uskoa sosialistiseen utopiaan. Mutta ne, jotka palasivat Neuvostojen maahan, saivat maksaa kalliisti tai ainakin pettyä. Sotien jälkeen vuonna 1945 niin sanottujen Leinon vankien kohtalo järkytti koko venäläistä diasporaa ja jätti syvät jäljet sen yhdistys- ja kulttuuri-toimintaan.¹¹

Huhut epäonnistuneista paluumuutoista kantautuivat länteen ja ne otettiin vastaan ristiriitaisin tuntein: vaakalaudalla oli seuraavan sukupolven kohtalo. Euroopan maissa, Yhdysvalloissa, Latinalaisessa Amerikassa, Kanadassa, Kaukoidässä, Australiassa, Pohjois-Afrikassa – kaikkialla, mihin emigrantteja oli paennut, perustettiin venäläisiä kouluja, kerhoja, koulujen kannatusyhdistyksiä, ammattiyhdistyksiä, teatteriryhmiä, kuoroja, orkestereita, sanoma- ja aikakauslehtiä, kustantamoja, kirjakauppoja, etnisiä kauppoja ja ravintoloita.¹² Emigranttien kotoutumisessa keskeinen yhteisöllistävä rooli oli myös ortodoksisella kirkolla ja seurakunnilla.

Menetetyn menneisyyden ja kadotetun kotimaan eli keisarillisen Venäjän muistojen ja arvojen vaaliminen sekä kulttuurinen mytologia loivat eräänlaisen abstraktin sosiaalisen tilan – kotimaan korvikkeen, joka tunnetaan nimellä ”Rajantakainen Venäjä”, *Russia Abroad – Zarubežnaja Rossija*.¹³ Tämä kotimaan korvikekäsite vahvisti läntisten emigraatioyhteisöjen keskinäisiä verkostoja ja muovasi yhteistä ulkovenäläistä kulttuurista identiteettiä. Hyvänä esimerkkinä on kansallis-

runoilija Aleksandr Puškinin yllirajainen 100-vuotisjuhlinta vuonna 1937.¹⁴ Myös rajantakaisen Venäjän lehdistö oli hyvin verkottunut ja toimi keskeisenä informaatiokanavana, joka yhdisti yllirajaista venäläisyhteisöä.¹⁵

Myös Suomen venäläisyhteisön keskeisiä haasteita maailmansotien välisenä aikana oli kansallisten arvojen säilyttäminen ja siirtäminen seuraavalle sukupolvelle. Vuonna 1934 suurin kokoava yhdistys Russkaja kolonia ("Venäläinen siirtokunta") alkoi järjestää tiloissaan sunnuntaisin kirkonmenojen jälkeen 6–15 -vuotiaille venäläislapsille äidinkielen opetusta. Aluksi oppilaita oli noin 70 ja oppiaineina olivat lukeminen, oikeinkirjoitus, luova kirjoittaminen, lausunta, näytteleminen, kuvaamataito, kuorolaulu ja kansansoitinten hallinta. Siirtokunnan parhaat osaajat, kuten balettimestari Alexander Saxelin, kirjailija Vera Bulitsch, näyttelijä Sofia Narbut ja monet ammattimuusikot opettivat nuoria korvauksetta.¹⁶

Oman kulttuurin säilyttämisellä oli tärkeä semioottinen funktio: kulttuurin tuli korvata kotimaan menetys.¹⁷ Tämä korvaava funktio, jossa kulttuuri edustaa kotimaata, selittää sen, miksi venäläisten kulttuuri- ja harrastetoiminta oli päämäärähakuista ja niin vilkasta. Tässä yhteydessä on sanottava, että yleisiä ja kansallisuudesta riippumattomia maahanmuuttajayhteisöjen puolustusmekanismeja tulomaan uudessa kulttuurissa ovat oman pieniyhteisön kulttuurisen ylemmydentunnon korostaminen sekä yhteisöä yhdistävä syrjinnän kokemus, jonka kirvoittavat avoin tai piilevä sorto, nimittely, väheksyntä, rasismi ja niin edelleen. Sotienvälisen venäläisyhteisön oman kulttuurisen identiteetin rakentamisen yhteishenkeä vahvisti entisestään varojen niukkuus: seurakunnat, kuratooriot, koulut ja hyväntekeväisyysyhdistykset tekivät säännöllistä varainkeruuta vähäosaisten hyväksi aina 1940–1950-lukujen taitteeseen asti järjestämällä myyjäisiä, naamiaisia ja muita tapahtumia, joita kannattivat pääasiassa autonomian ajan vanhat kauppiassuvut – venäläisyhteisön vankka tukijalka.

Kirjallinen kenttä

Yleisesti voidaan todeta, että vuosina 1917–1950 venäläisten kulttuuritoiminta Suomessa oli aktiivista, mutta amatöörimäistä, joskin kerhojen, kuorojen, orkestereiden ja teatteriseurueiden johtajat olivat useimmiten Venäjällä oppinsa saaneita ammattilaisia. Muusikoiden joukossa heitä oli muita enemmän. Tarkasteltavan ajan kirjallisen kentän voi karkeasti jakaa kahtia: toisaalta Suomessa kirjoitti ja julkaisi hyvin lyhyen aikaa muutama tänne pysähtynyt klassikkokirjailija kuten Leonid Andrejev ja Aleksandr Kuprin, toisaalta jotkut lupaavat kirjailijat, joiden elämänkulkua vallankumous oli muuttanut, päätyivät luomaan uransa vasta Suomessa. Sen sijaan niistä, jotka kävivät venäläisen koulun Suomessa ja omaksuivat täällä vieraalla maaperällä venäläisen kieli-identiteetin, ei ollut kirjailijoiksi. Vaikka melko tasokasta albumikirjoittelua esiintyi 1920- ja 1930-luvuilla, ankarat taloudelliset olosuhteet ja ennen kaikkea vastaanottavan lukijakunnan pienuus estivät omapohjaisen venäjänkielisen kirjallisuuden syntymisen Suomessa.

Suomessa ehti toimia vuosina 1919–1921 kaksikin venäjänkielistä kustantamo. Ensimmäinen niistä, *Fundament*, oli hyvin lyhytaikainen ja toiminnassa vain vajaan vuoden. Toinen, Holger Schildtin perustama *Biblion* (1919–1921) sinnitteli hivenen pitempään. *Biblion* tähtäsi kustannusohjelmassaan sekä venäläisten että suomalaisten klassikoiden laadukkaaseen julkaisuun venäjän kielellä. Suomen venäjänkielinen lukijakunta oli kuitenkin pääosin varatonta ja tarvitsi enemmän kirjastoja kuin kustantamoja. Myös jakelukustannukset olivat korkeat ja venäläisten emigranttikustantamojen välinen kilpailu Euroopassa kovaa: Pariisin, Berliinin, Prahan, Belgradin ja Baltian maiden kustantamot tarjosivat lukijoille suurempaa valikoimaa edullisemmin hinnoin.¹⁸

Kustannus- ja kirjastotoiminnan välimuotona kukoisti kirjanäyttelytoiminta. Näyttelyiden järjestelystä huolehtivat yleensä Venäläisen siirtokunnan, Venäläisten akateemisen yhdistyksen tai jonkin muun järjestön kulttuuriaktiivit. Vaikka näyttelyyn osallistuvien eurooppalaisten venäläiskustantamoiden tarkoituksena oli epäilemättä kirjamyynnin vauhdittaminen, olivat näyttelyt olosuhteiden pakosta enemmän sivistyksellisiä kuin kaupallisia tapahtumia ja myynti vaatimatonta. Kulttuurinälkäi-

selle yleisölle kirjanäyttelyiden yhteydessä järjestetyt oheistapahtumat kuten luennot, paneelikeskustelut, lausunta- ja konsertti-illat saattoivatkin usein korvata ostamatta jääneen uutuuskirjan.¹⁹

Kirjastoista käytetyimpiä olivat Helsingin yliopiston kirjaston Slaavilainen kirjasto sekä venäläisten koulujen kirjastot, jotka olivat autonomian ajan perua. Pääkaupungin suosittuja kirjastoja olivat myös Venäläisen siirtokunnan ja Helsingin venäläisen kauppiasklubin kirjastot sekä vuodesta 1947 Neuvostoliittoinstituutin kirjasto. Mitä sitten luettiin? Helsingin venäläisen kauppiasklubin kirjastosta on olemassa kuvaus vuodelta 1936:

Tänä päivänä kirjasto käsittää 5 000 nidettä kirjallisuutta sekä 400 nidettä lastenkirjallisuutta. [– –] Seuraavassa luettelo luetuimmista ja kysytyimmistä kirjailijoista puolen vuoden ajalta: Aleksei Tolstoi (Pietari I), Šolohov (Hiljaa virtaa Don), Šmeljov (Lastenhoitaja Moskovasta, Pyhiinvaellus), Aldanov, Krymov, Bunin, Sirin, Kuprin, Zaitsev, V. Katajev, Veresajev, N. Ostrovski, Naživin, Čirikov, Fedin, Merežkovski, Gorki (Klim Samginin elämä), Leonov, Tynjanov ym. Puškinia, L. Tolstoita, Dostojevskia, Leskovia, Tšehovia, Saltykovia, mutta myös Shakespearea, Cervantesia, Dickensiä, Hugoa, Zolata ym. maailmanklassikkoja on viime vuosina selvästi kysytty enemmän.²⁰

Lukijat olivat enimmäkseen kiinnostuneet muistelmista ja aikakauslehdistä. Usein kysyttiin huumoripitoista luettavaa. Edellä kuvatusta käy ilmi, että lainattiin keskeisiä emigranttikirjailijoita, mutta seurattiin myös Neuvostoliiton kirjauutuuksia.

Suomessa versoi yllättävänkin monilukuinen venäläinen lehdistö erityisesti 1920-luvulla. Nimikkeitä löytyy lähes viisikymmentä. Sekä lehdistön toiminta että lukijakunta oli keskittynyt pääkaupunkiin, joskin joitakin lehtiä ilmestyi myös Karjalassa ja Karjalankannaksella. Sanomalehtien suuri nimikemäärä selittyi sillä, että niiden elämänkaari oli lyhyt. Toiminta katkesi useimmiten varojen puutteeseen. Sitten taloutta kohennettiin, toimittajia vaihdettiin, kaksi lehteä sulautettiin yhdeksi ja niin saattoi lehti jatkaa taas hetken aikaa ilmestymistään uudella nimellä.²¹

1930-luvulle tultaessa Suomen venäjänkieliset sanomalehdet olivat käytännöllisesti katsoen lakanneet ilmestymästä, joskin joitakin aikakauslehtiä julkaistiin aina toiseen maailmansotaan asti. Eri poliittisten ryhmittymien äänenkannattajat julkaisivat kukin omaa ohjelmaansa. Yli muiden kaikkia kuitenkin yhdisti yksi ohjelma: huoli venäjän kielen ja kulttuurin säilymisestä diasporassa ja sen välittymisestä seuraavalle sukupolvelle. Lukijoita muistutettiin siitä, että he olivat ”poliittisen murhenäytelmän eivätkä kulttuurisen voimattomuuden uhreja” ja että venäläisellä kulttuurilla on maailmankulttuurissa osansa ja arvonsa, josta heidän oli syytä olla ylpeitä. Yksi runsassisältöinen ja laajan lukijajavastustajakunnan hankkinut aikakausjulkaisu oli Viipurin venäläisen reaalilyseon kannattajayhdistyksen lehti *Žurnal Sodružestva* (1933–1938), jonka levikki ulottui Kuokkalasta Kairoon.

Sotienvälinen kirjallisfilosofinen piiri Svetlitsa (”Vinttikamari”, 1932–1939) toimi Helsingissä osanottajien kodeissa aluksi noin kerran kuukaudessa. Osanottajamäärän kasvaessa tapaamiset siirrettiin Venäläiselle klubille. Kirjallisten iltojen ja väittelyiden osanottajista on syytä mainita Svetlitsan perustajajäsen kapteeni P. A. von Swetlik, lehtimies Juri Grigorkoff, kirjailija Vera Bulitsch, entinen Pietarin yliopiston professori Boris Silverswan, kirjastonhoitaja, filosofian maisteri Maria Widnäs, Parlandin kirjailijaveljesten isä insinööri Oswald Parland, kriitikko Leo Lindeberg ja taiteilija Valeri Semjonov-Tjan-Šanski (Valere Tian).²² Jotkut Svetlitsan jäsenistä julkaisivat lehdissä myös runoja ja lyhytproosaa. Bulitschin ja Grigorkoffin runoja päätyi myös Rafael Lindqvistin ruotsintamaan *Ur Rysslands sång* -antologiaan.²³ Keskustelujen ja luentojen aihepiiri oli laaja klassisesta kirjallisuudesta historiaan, taiteeseen, filosofiaan ja ajankohtaisiin Neuvosto-Venäjää koskeviin kysymyksiin. Svetlitsan toiminta päättyi toiseen maailmansotaan.²⁴

Yleisesti on todettava, että venäläisten kirjallinen elämä Suomessa 1917–1950 oli varsin ohuella pohjalla. Vaikka kirjallisesti lahjakkaita henkilöitä olisi ollut enemmänkin, lukijoita, painatus- ja julkaisumahdollisuuksia sekä taloudellisia resursseja oli olemattoman vähän. 1920–1930 -luvuilla venäläisiin lehtiin ja pöytälaatikoon kirjoitti parikymmenpäinen säännöllinen joukko kirjallisia avustajia. Jotkut heistä julkaisivat 1960–1970-luvuilla tekstejään lehdissä ja 1980-luvulla ko-

kosivat niitä omakustanteiksi. Toisten tekstit kiersivät yhteisön piirissä käsikirjoituksina aina 1970–1980-luvuille saakka. Käytännössä kirjoittajat ja lukijat tunsivat toisensa henkilökohtaisesti ja kävivät vastavuoroisesti joko esiintymässä toisilleen tai kuulemassa toisiaan. Varsinaisen sivistyneistön keskittyessä Euroopan emigraatiokeskuksiin Suomeen jäi ylempi virkamiehistö ja upseeristo. Näiden kiinnostus ei välttämättä ollut kirjallisesteettistä. Paikallinen kauppiasväestö taas oli melko etäällä korkeakirjallisista intresseistä. Kauppiaat keskittyivät enemmän käytännönläheiseen toimintaan kuten seurakuntatyöhön, hyväntekeväisyyteen sekä oman klubin ja kirjaston ylläpitämiseen.

Kolme kirjailijakohtaloa

Suomessa pääosan elämästään viettäneitä ja täällä kirjailijantaipaleensa päättäneitä kirjailijoita oli kolme: Vadim Gardner, Ivan Savin (Savolainen) ja Vera Bulitsch. Kirjallisuustradition näkökulmasta yhteistä heille kaikille oli kuuluminen Venäjän vallankumousta edeltäneen modernismin niin sanottuun ”hopeakauteen”, mutta emigraatiossa, eristyksissä varsinaisesta kirjallisesta kentästä, Gardner ja Bulitsch kehittivät kukin tahollaan omaleimaisen, uusasiallisuuden ja vapaaseen mittaan suuntautuneen runoilmaisun. Kummankin ikääntyessä heidän ilmaisunsa muuttui myös melankolisemmaksi, siitä kuului syvempi alistuminen kohtaloon. Vallankumous, kansalaissota, ensimmäinen maailmansota, talvisota ja jatkosota ovat sekä Gardnerin että Bulitschin lyriikan historiallisena kehyksenä.

Sen sijaan Savin, runoilijoista nuorin, kuoli jo vuonna 1927. Hänen kohdallaan ei samanlaista selvää ilmaisullista evoluutiota ole havaittavissa, ellei sitten tarkastella hänen proosaansa. Savinin proosa on omaleimaista kokemuskerrontaa, joka liikkuu faktan ja fiktion välimaastossa. Sen sijaan runoilmaisussaan Savin on kiihkeä ja dramaattinen. Hänen runoutensa keskittyy temaattisesti Venäjän kansalaissotaan ja lähestyy muodoltaan kansanomaista loitsua. Usein siinä kuuluu myös hybrisi ja tuhoa enteilevä ennustajanääni.

Kirjallisen kentän ohuudesta johtui, että useista albumikirjailijoista huolimatta Gardnerilla, Savinilla ja Bulitschilla ei ollut seuraajia.

VADIM GARDNER

Vadim Gardner (oik. Vadim Danilovitš de Paiva Pereira Gardner) kuuluu henkisesti Venäjän modernismin perillisiin. Hän ehti kiinnittyä Pietarin kirjallisiin piireihin jo ennen vallankumousta. Suomi oli kuitenkin Viipurissa Yhdysvaltain kansalaiseksi syntyneelle kaksikieliselle ja monikulttuuriselle Gardnerille hyvin läheinen lapsuuden kaukamaa.²⁵ ”Suomalaisessa sonetissaan” (1908) hän kirjoittaa:

Rakastan sinua,
synnyinmaani Suomen ankara luonto,
Mänty ja graniittipaasi, merellä myrskyää.²⁶

Gardner kävi koulunsa Pietarissa ja ehti aloittaa opintonsa Pietarin yliopiston lakitieteellisessä tiedekunnassa. Gardner ehti tutustua pääkaupungin kirjalliseen elämään, tavata aikansa nimekkäitä kirjailijoita, käydä kirjallisissa salongeissa, kuten niistä tunnetuimmassa eli Vjatšeslav Ivanovin ”Tornissa”. Hänet kuitenkin erotettiin yliopistosta vuoden 1905 mielenosoitukseen osallistumisen takia. Vuonna 1913 hänet otettiin jäseneksi runokielen selkeyttä ja konkreettisuutta korostavien akmeistien ”Runoilijakiltaan” (*Tseh poetov*), missä hän ystäväystyi runoilija Nikolai Gumiljoviin, jonka kanssa palasi ensimmäisen maailmansodan päätyttyä 1918 sota-aluksella Englannista Muurmanskin kautta nälän ja vallankumouksen runtelemaan Petrogradiin. Matkaa ja ystävytyään Gumiljoviin Gardner kuvaa muistelmarunoelmassa *Runoilijan päiväkirjasta*.²⁷ Pari vuotta myöhemmin kirjailija muutti äitinsä huvilalle Karjalankannakselle, Uudenkirkon Metsäkylään.

Gardner ehti julkaista esikoiskokoelmansa *Stihotvorenija* (”Runoja”) vielä Pietarissa 1908 ja sai arvostelun ikätoveriltaan symbolistirunoilija Aleksandr Blokilta, joka kirjoitti, että Gardnerin kokoelma erottuu edukseen kirjallisen sesongin yleisen harmauden keskeltä, mutta ”ei vielä lupaile valloittaa Parnasson huippua”. Gardner sai kuitenkin Blokilta

lahjaksi runoniteen omistuskirjoituksella: ”Vadim Gardnerille – runoilijalle. Aleksandr Blok.”²⁸

Vuonna 1912 ilmestyi Gardnerin toinen runonide *Ot žizni k žizni* (”Elämästä toiseen”). Kuva-ajattelunsa ja kiteytyneen muodon puolesta runoilija lähentyy siinä akmeisteja, ja hänen runojaan päätyikin akmeistien yhteisjulkaisuun *Giperborei* (”Hyperborealaiset”). Kolmas ja viimeinen Gardnerin elinaikana julkaistu runokokoelma *Pod daljokimi zvjozdami* (”Etäisten tähtien alla”) ilmestyi pariisilaisessa kustantamossa vuonna 1929.²⁹ Vasta 1990 ilmestyi Suomessa Gardnerin runojen – osin ennen julkaisemattomienkin – valikoima *U Finskogo zaliva* (”Suomenlahden rannalla”).

Gardnerin runojen voima on niiden kuvien konkreettisuudessa, joka yhdistyy oikukkaan fantasian leikkiin. Etenkin luonnonrunojen sisäinen jännite ja panteistinen hurmos tuovat mieleen varhaisen Pasternakin, joskin puhtaaksi hiottu ilmaisu on pikemmin sukua Gumiljoville ja Mandelštamille. Myös klassisten mittojen ja runomuotojen suvereeni hallinta osoittavat Gardnerin käyneen akmeistien koulua. Hän pukee mielellään runonsa sonetin, tertsiinin tai oktaavin muotoon, mutta keikaroi kernaasti myös jälkisybolismin muodikkailta trioletteilla, rondoilla ja gaseeileilla.

Runot ovat täynnä mikrotason luonnontapahtumia: tuoksuja, pyrähtelyä, sirkutusta, naksutusta, hiljaista mönkimistä, äänetöntä kasvua. Näiden tuskin havaittavien toimintojen tähyäminen on samalla runoilijaminän syväluotausta. Gardnerin minä on kosmisen kaikkeuden siru, joka jakautuu loputtomasti kohti ydintään ja samalla kohti äärimahdollisuuksiaan. Tässä suhteessa runoilija lähenee 1800-luvun Fjodor Tjuttševin luonnonfilosofista maailmankuvaa.

Gardnerin tuotanto jakautuu selkeästi kahteen kauteen, alku- ja lopputuotantoon. Alkukautta leimaa optimismi, elämännälkä, ajalle ominainen mystinen idealismi, jossa on usein uskonnollinen ulottuvuus. Runon muotoa ohjaa barokkimainen sanallinen ilottelu, hyperboliset kuvat, jyrkät elottoman ja elollisen kontrastit sekä äkkinäiset tyylilajin muutokset.

Gardnerin loppukauden runot syntyvät yksinäisyyden, vierauden ja eristyneisyyden teemoista. Nuoressa runoilijassa kannakselainen me-

renrantamaiseman näkeminen synnytti romanttisen kliseen ”villistä ja ylpeästä” Suomen luonnosta:

Rakastan viileän vuoksen kohinaa,
vaahtopäitä ja tuulen villiä ujellusta,
korskeina ohitse lipuvia ukkospilvimassoja
ja hyökyä, joka iskee päin kivenjärkelettä.³⁰

Sen sijaan Suomeen emigroituneen ikääntyneen runoilijan tuotannossa sama maisema näyttäytyy yksitoikkoisena ja lohduttomana autiutena:

Sataa satamistaan. Ukkospilvi ajaa takaa ukkospilveä.
Syksy on lämmin ollakseen kylmä.
Ympärillä synkkää, lohdutonta.
Kyynelet pisaroivat pärskyen lasia vasten.³¹

Konkreettiset kuvat ja yksityiskohtien runsaus kuitenkin yhdistävät vanhan Gardnerin nuoreen; pakolaiseksistenssin arjen rujoudessakin on runoilijan silmälle tutkittavaa. Tämän osoittaa esimerkiksi katkelma ruoelmasta *Dnevnik poeta* (”Runoilijan päiväkirja”) vuodelta 1933:

Veloissa korvia myöten, ei rahaa kuusenkynttilöihin.
Kerran sytytin pari pätkää. Pakko
luovuttaa. Sitä elämä tänä päivänä on.
Muutama kanelikeksi sinun kanssasi
joulun alla leivottiin.
Ja pari kaurakeksiä. Kauppias, se kelju,
sulki luottotilin kaksi viikkoa
ennen joulua. Ja pyhät kuluivat kuin arki,
ei tapahtunut mitään, ei edes lunta maassa.³²

Myöhäistuotannossa kiinnittää huomiota ilmaisun koruttomuus, jopa karskius. Runoissa on puhekielen ilmaisuja, proosasitaatit kiilautuvat säkeisiin, joista on karissut pois kaikki estetismi.³³

Miksi, minkä takia te kirjoitatte? – On tarve olla yhteydessä ihmisiin ja luontoon, noihin pitkänokkaisiin kottaraisiin, jotka kurottavat kohti koreita kirsikoita, karvaiseen, sarvipäiseen toukkaan, kaikki ympäröivä kiinnostaa... pilvien pallomaiset punnukset taivaankannen sinessä, aurinko korkeuksissa, vesissä, laseissa kirkkaan valon heijastukset.³⁴

Modernisoituessaan ja lähentyessään puhekieltä ja vapaata mittaa Gardnerin runot ovat samalla paradoksaalisesti tulleet lähemmäs Puškinin *Jevgeni Oneginin* ”proosanmakuista” jambia. On kuin runoilija olisi äkkiä tullut kuuroksi ja sokeaksi nuoruutensa estetiikalle ja näkisi arkisen kauneuden uusin silmin. Samalla on runoista kadonnut varhaistuotannon ominainen poleemisuus. Ne eivät huudahtele eivätkä vakuuta, eivät osoita eivätkä johdattele. Ikääntyvä runoilija tuntuu vain jupisevan omiaan asiain tilaa toteamatta. Säkeet syntyvät epäpareista hajahuomioista, syrjään sanomisista, mainostekstien tai luetun takaumista, klassisen runouden sitaateista. Kirjallisesta elämästä täysin eristäytynyt myöhäinen Gardner on yllättävän moderni, jopa postmoderni.

IVAN SAVIN (SAVOLAINEN)

Nimestään huolimatta Ivan Savin oli Gardnerin tavoin monikulttuurinen, sekoitus pohjoisen ja etelän verta. Hänen isänisänsä oli suomalainen, isä Venäjän suomalainen, isänäiti Venäjän kreikkalainen, äiti moldavialainen. Savin vietti lapsuutensa ja varhaisnuoruutensa Ukrainan maaseudulla ja alkoi kirjoittaa varhain, jo 11-vuotiaana. Hänen ensimmäinen julkaistu runonsa on sotavuodelta 1914.

Suomessa lähes tuntemattomaksi jäänyt Savin oli aikanaan Venäjän kansalaissodan valkoisen liikkeen kansainvälisesti tunnetuin runoilija. Koko Savinien perhe oli liittynyt Valkoiseen armeijaan; neljä veljeksistä menehtyi kansalaissodassa. Ivan Savinin runoja painettiin kaikkialla emigranttilehdistössä ja hänen teloitetuille veljilleen omistettua runoa lausuttiin – usein tekijää tuntematta – kuin epävirallista Valkoisen

armeijakunnan hymniä. Sotilasrunoilijan maineen saanutta Savinia onkin kutsuttu ”korkean raivon ja leppymättömän vihan” laulajaksi. Vapaaehtoisena kenraali Denikinin joukkoihin 1919 liittynyt Savin oli vastavallankumouksellinen henkeen ja vereen. Hän eli Valkoisen armeijan kohtalon, joutui punaisten vangiksi, onnistui pakenemaan ja jatkoi taistelua kynä kiväärin jatkeena.

Sodan päätyttyä Savin hakeutui Suomeen vuonna 1922. Kieltä taitamattomana hän hankki toimeentulonsa tehdastyöläisenä, mutta kirjoitti ahkerasti runoja, proosaa, näytelmiä, sai pian tunnettuutta ja suosiota täkäläisessä Venäläisessä siirtokunnassa. Hän avusti myös kansainvälisistä emigranttilehdistöä ja sai nimeä ulkovenäläisten keskuudessa. Savin ehti julkaista Suomessa ilmestyvässä lehdessä *Russkije vesti* (”Venäjän viestejä”) toistasataa proosatekstiä sekä runoja. Lisäksi hän toimitti vuosina 1923–1925 Helsingissä kuukausittain ilmestynyttä lehteä *Dni našei žizni* (”Elämämme päiviä”) ja kirjoitti siihen arjen kuvauksia. Kirjeenvaihtajana hän oli ajan hermolla ja hyvin verkostoitunut. Hän avusti 1920-luvulla Suomesta käsin muun muassa Berliinissä ilmestyvää lehteä *Rul* (”Ohjauspyörä”), Riiaassa ilmestyvää *Segodnjaa* (”Tänään”) ja Belgradissa ilmestyvää *Russkije vesti* -lehteä lähettäen niihin sekä omia runoja ja lyhytproosaa että katsauksia ja kirjallisuuskritiikkejä.³⁵ Hänen ansiotaan on, että *Segodnja*-lehti julkaisi keskitysleiriltä paenneen Sergei Malsagoffin kertomuksia Solovetskin ”työ- ja ojennusleirin” epäinhimillisistä julmuuksista jo vuonna 1925, vain kaksi vuotta leirin perustamisesta.³⁶

Savinin kirjailijanuran tärkeimmät teokset ovat omaelämäkerrallinen lyhytproosasikermä *Plen* (”Vankina”) vuodelta 1922, kansalaissotaa ruohonjuuritasolta kuvaava *Dym otetšestva* (”Isänmaan sauhu”) vuodelta 1923 sekä veljien raa’asta teloituksesta kertova *Pravda o 7000 rasstreljannyh* (”Totuus 7 000 teloitetusta”).³⁷ Savinin ainoa elinaikana ilmestynyt runokokoelma *Ladonka* (”Suojeleva riipus”) ilmestyi Belgradissa vuonna 1926. Aktiivisen luomistyön katkaisi Savinin ennaaikainen kuolema. Työpöydälle Savinilta jäi julkaisematon proosakokoelma *Kniga bylei* (”Tarujen kirja”). Savinin tiedetään kirjoittaneen myös ainakin kaksi näytelmää, *Tam* (”Siellä”) ja *Molodost* (”Nuoruus”), joita esitettiin Helsingissä Venäläisen siirtokunnan iltamissa.³⁸ *Ladonka*-kokoelmaan

sisältyy Savinin maineeseen nostanut teloitetuille veljille omistettu runo vuodelta 1925:

Pisara pisaralta kokoa talteen, äiti, heidän verensä,
heittäydy vaikeroiden Jumalanäidin jalkoihin ja kerro,
kerro hänelle, kuinka ammotti kuoppa,
sinun poikiesi hiekkaan kaivama.
Kuinka konekivääri sojotti kivellä synkkänä kohti
ja kasvoton huppupää huusi kimeästi: ”Eikös jo aleta?”
Kuinka alaston poikanen, päästäkseen ajattelema,
astui kuopan reunalle ja työnsi naulan kaulavaltimoonsa.
Kuinka komppanianpäällikkö juovuspäissään riuhtaisi lapion
huivipäisen sisaren kädestä ja karjaisi: ”Maahan siitä!”
Kuinka poikasi, vanhin, silitti pikkuveljen kättä
savisen liejun jäätyessä heidän jalkojensa alla hyyhmäksi.
Kuinka usvan ylle levisi marraskuinen aamun kajo
kullaten hennon poppelin näkymättömällä säteellään,
ja vanha vänrikki resuisessa manttelissa,
mustetähti murtuneella olallaan,
puhkesi yllättäen laulamaan
singoten rukouksensa hourupäisen
päin vastaan tähdättyä lyijysuihkua:
”Venäjä, muistathan jokaista teloitettuasi
kun tulet valtakuntaasi...”³⁹

Sodan ja taistelun teemojen lisäksi Savinin runoutta hallitsevat en-
nenaikaisen vanhenemisen, orpouden, kodittomuuden ja kadotetun,
”kuolleen” isänmaan teemat. Kadotetun isänmaan aiheesta ei Savinil-
le kuitenkaan koskaan tullut nostalgian kiintopistettä. Hän ei hamua
menneisyydestä takaisin kadonnutta äiti-Venäjää vaan tyytyy historian
nollapisteeseen: nyt ei Venäjää enää ole, on vain menneen Venäjän jäl-
ki. Ivan Buninille omistetun runon ”Äärirajalla” viimeinen säe kuuluu:

Raapaisten siivellä veden pintaa,
tuo lokki Venäjälle purjehti –

ja minä siunaan kodittomin käsin
sen siiven katoavaa jälkeä.⁴⁰

Vaikka runo oli Savinille asean jatke ja aatteellinen sisältö painoi paljon, oli hän runoilijana samalla hyvin muototietoinen venäläisen modernismin perillinen ja ajan formalistisen hengen mukaan taitava leikkaustekniikan ja montaasin käyttäjä. Montaasi yhdisti myös Savinin runoutta ja proosaa.

Hänen 1920-luvulla eri emigranttilehdissä julkaistu proosatuotantonsa on yllättävänkin laaja, etenkin kun se on kirjoitettu lyhyenä ajanjaksona noin 1922–1927. Temaattisesti sitä yhdistävät kuvaukset kansalaisodasta, yhteiskunnallisesta sekasorrosta, jokapäiväisestä kuoleman ja tuhon läsnäolosta, pakolaisuudesta, juurettomuudesta, etnisten ryhmien kohtaamisista. Kertoja on alinomaa liikkeessä. Ilmaisua leimaa jännittänyt ekspressionistinen yleisvire, henkilöhahmojen kovuus, jopa groteskius, nopeatempoiset sisäisen ja ulkoisen todellisuuden vaihtelut, värikkäs dialogi, jossa sekoittuvat kirja- ja arkikieli, sotilas- ja vankilaslangi, venäjä ja ukraina. Savin tavoittaa myös herkästi paikallisuuden; milloin etelävenäläisen, balttilaisen tai ukrainalaisen, milloin taas suomalaisen, muun muassa kertomukset *Romaški* ("Päivänkakkaroita", 1922) ja *Pepel* ("Tuhkaa", 1923) paikantuvat Suomeen.

Savinin varhainen kuolema kohahdutti emigranttipiirejä. Ivan Bunin kirjoitti hänestä 1927 nekrologissa "Meidän runoilijamme": "Tuotanto, jonka hän on jättänyt jälkeensä, on taannut hänelle ikuisiksi ajoiksi unohtumattoman aseman Venäjän kirjallisuudessa: ensinnäkin, koska se on täydellisen omaperäistä, jäljittelemättömän paatoksellista, ja toiseksi, koska sen ääni soi uhmakkaasti ja kauniisti."⁴¹

VERA BULITSCH

Tunnoiltaan kenties kaikkein "suomalaisin" venäläisrunoilijoista oli Vera Bulitsch, joka ehti pakolaiselämänsä aikana opetella ruotsin kielen ja hallitsi riittävästi suomea pystyäkseen venäjöntämään suomalaista lyriikkaa, esimerkiksi tulenkantajilta.⁴² Bulitsch oli vanhaa pietarilaista sivistyneistösukua. Hänen isänsä, Venäjällä kokeellisen fonetiikan uranuurtajana tunnettu professori Sergei Bulitsch oli nimekäs slavisti, yksi Jan

Baudoin de Courtenayn läheisimmistä oppilaista ja työtovereista.⁴³ Lingvistiikan lisäksi isän harrastuksiin kuului musiikinhistoria, pianonsoitto ja sävellys. Niinpä Bulitschien koti Pietarissa oli monien tiedemiesten, kirjailijoiden ja taiteilijoiden kohtaamispaikka. Etenkin venäläisen symbolismin ”isä” Innokenti Annenski oli tuttu kävijä Bulitscheilla. Vera sai kasvaa symbolismin aitiopaikalla: hänessä yhdistyi ihailtavalla tavalla rakkaus sanaan ja musiikkiin. Hän soitti hyvin pianoa. Vanhempi sisar Sofia Bulitsch-Starck oli lahjakas laulajatar, jonka uran pakolaisuus katkaisi. Hän esiintyi kuitenkin säännöllisesti Helsingin venäläisyhteisön järjestämissä konserteissa ja hyväntekeväisyysjuhlissa.

Vera Bulitsch kävi oppikoulunsa Pietarissa ja ehti kirjoittautua naisten korkeakoulukursseille Pietarin yliopiston historialliskielitieteelliseen tiedekuntaan ennen kuin vuoden 1917 tapahtumat katkaisivat opinnot. Syksyllä 1918 Bulitschien perhe muutti huvilaansa Kannaksen Kuolemajärvelle. Isän kuoltua 1921 perhe muutti Helsinkiin, missä Vera hankki elantonsa antamalla yksityistunteja, tekemällä korukirjontaa ja soittamalla pianoa elokuvateattereissa. Kielitaidon kartuttua hän sai konttoristin paikan ja pääsi vuonna 1932 kirjastovirkailijaksi Helsingin yliopiston kirjaston Slaavilaisen kirjastoon, missä hän työskenteli elämänsä loppuun asti.⁴⁴

Bulitsch kirjoitti varhaisnuoruudestaan asti, mutta sai julkaistuksi ensimmäiset kaunokirjalliset tuotteensa vasta emigraatiossa. Hänen esikoisteoksensa, lastensatujen kokoelma *Skazki* (”Satuja”) ilmestyi vuonna 1931. Sitä seurasi toinen vastaava nide. Molemmat painettiin belgradilaisessa lastenkustantamossa.⁴⁵ Satujen suomennosvalikoima *Satu pikkiriikkisestä prinsessasta* ehti ilmestyä nimimerkillä Vera Bull jo vuonna 1927 Toivo T. Kailan suomennoksena ja Kerttu Böökin kuvittamana, joten itse asiassa Bulitsch debytoi suomeksi.⁴⁶ Hänen satujaan ilmestyi myös Anni Swanin *Sirkka* ja *Joulusirkka*-lehdissä 1928–1929. Bulitsch kirjoitti myös satunäytelmän *Skazka o skazke* (”Satu sadusta”), jonka esitti Helsingin Venäläinen Nuorisopiiri vuonna 1934. Esitys oli suuri tapahtuma Venäläisessä siirtokunnassa ja se koettiin nuoren polven voittona taistelussa identiteetin menetystä vastaan.⁴⁷

Bulitschin sadut eivät ole omien kirjallisten kykyjen kantavuuden kokeilua; ne ovat kypsän kirjailijan tekstiä, oma maailmansa, joka valtaa

sekä lapsi- että aikuislukijan. Itse asiassa Bulitschin sadut ovat luonnonmytologisia kertomuksia unen ja tarun väliltä. Ne edustavat ajalle tyypillistä kirjallisten satujen luonnonmyyttistä traditiota, jonka tunnettuja edustajia oli esimerkiksi Poliksena Solovjova (kirjailijanimeltään Allegro), filosofi Vladimir Solovjovin sisar. Satujen filosofia lähenee kansanviisautta. Niiden johtoteemana on utopistinen ikuisen kesän kaippuu. Luontokuvat ovat Kannaksen kesien villiintyneistä puutarhoista, ja ne kuhisevat pieniä taruolentoja: keijukaisia, menninkäisiä ja peukaloisia. Jo varhaisissa saduissa kuitenkin soi läpi koko Bulitschin tuotannon kulkeva levottomuuden motiivi, eksymisen ja kodin kadottamisen pelko. Kodittomuuden ja kodin pakonomaisen etsinnän huomasi myös kritiikki, joka näki saduissa pakolaispsykyen syvempiä tunteja.⁴⁸

Bulitschin ensimmäinen runokokoelma *Majatnik* ("Heiluri") ilmestyi vuonna 1934. Kuten Savinin suojeleva riipus on heilurikin elävän ihmissydämen vertauskuva, toisesta ihmisestä ja maailmasta välittämisen symboli. Samalla sekä heiluri että suojeleva riipus ovat levottomuuden ja päättymättömän etsinnän symboleja. Yksi kokoelman teematarunoista on "V lavke tšasovštšika" ("Kellosepän versta"). Se näyttäytyy kirjailijalle maailman pienoismallina, missä kaikki kellojen heilurit käyvät kilpaa, mutta eri tahtiin eikä versta eli maailma löydä harmoniaa. Harmonian ihminen kokee vain ollessaan kasvatusten luonnon kanssa:

Kuin rakastunut lähestyt neitseellistä lunta,
jähmetyt sijoillesi ja katseella etäisyyden vangitset.
Henkeä vedät syvään – ja annat mennä:
Rauhallisin vedoin hiihdät auki
ladun siintävään lumiulappaan.⁴⁹

Kokoelman perusvire on optimistinen, mutta samalla haikea. Runossa "Intérieur" jotakin on peruuttamattomasti menetetty; jotakin, mitä on turha kaivata, mutta jonka eteen voi hetkeksi hiljentyä.

[– –] Täällä hylätyssä salissa on naurettu ja rakastettu,
vaivihkaa flyygelille kyyneleitä vihmottu.
Nyt ovat kaikki poissa. Ammoin lähteneet.

Pois lähde sinäkin. Äläkä koske pölyyn.
Jätä meidät, unohtuneet, tähän suremaan.⁵⁰

Kriitikot näkivät Bulitschissa Anna Ahmatovan hengenheimolaisen. Eri-tyisesti varhaisissa rakkausrunoissa tuntuu Ahmatovan vaikutus. Bulitschin työtoveri kirjailija Marina Wallman on kertonut, että Bulitsch to-della mainitsi tunteneensa Ahmatovan itselleen läheiseksi samoin kuin Rilken. Näiden lisäksi hänen oppi-isänään oli symbolistien, akmeistien ja jopa futuristien kunnioittama Innokenti Annenski.⁵¹

Vuonna 1938 tallinnalainen kustantamo Paalmann julkaisi Bulitschin kokoelman *Plennyi veter* ("Kahlittu tuuli"). Bulitschin teoksista se on hengeltään kaikkein "balttilaisin". Runoilija näkee siinä kohtalon-sa toteutuvan kulttuurien solmukohdassa ja katsoo maailmaa ja omaa tehtävänsä monikulttuurisesta, mutta samalla paikallisesti rajatusta näkökulmasta. Tässä kokoelmassa, erityisesti rytmisesti vapaasti polveilevassa intiimissä proosarunossa "Iz Dnevnika" ("Päiväkirjasta") vuodel-ta 1937, Bulitschin runoilijaminä paikantaa itsensä ensimmäistä kertaa Suomeen ja Helsinkiin, josta tämä käyttää venäjännettyä ruotsinkielistä nimeä Gelsingfors. Myös muut paikalliset realiat esiintyvät tekstissä ruotsinkielisinä, sellaisina kuin niitä käytettiin 1930-luvulla Helsingin venäläisten puheessa, esim. Munksnäs pro Munkkiniemi, Skatudden pro Katajanokka.⁵² Kahlitun tuulen kuvan runoilija mieltää vertauskval-lisesti "vielä syntymättömäksi, patoutuneeksi runoudeksi, sanomisen paineeksi". Samalla kahlittu tuuli on kaikkia Itämeren rannoilla kirjoit-tavia – menneitä ja tulevia – runoilijoita yhdistävä voima. Karl Tiander kirjoitti ruotsinkielisessä *Helsingfors-Journalenissa*, että kokoelman muo-tokieli on kiinnittynyt venäläisen poetiikan klassikkoperinteeseen ja että "Bulitschin nouseva tähti Helsingin kirjallisella taivaalla ansaitsee tulla huomatuksi jo pelkästään runoutensa tyylipuhtauden ja taidokkaan il-maisun takia".⁵³

Sota-aika vaikutti raskaasti Bulitschin luovuuteen: hän vaikenä runoi-lijana melkein kymmeneksi vuodeksi. Päiväkirjassaan huhtikuulta 1941 Bulitsch kirjoittaa: "Murheellisia mietteitä pääsiäisyön palveluksen aikana: miten kristinuskon onkaan epäonnistunut. Mitkään ihmiskun-nalle milloinkaan annetut aatteet, korkeimmatkaan, parhaimmatkaan,

eivät ole pystyneet muuttamaan yhtään mitään tässä maailmassa.”⁵⁴ Päiväkirjoista paljastuu myös tuskainen epäröinti, epäusko omiin voimiin ja runoilijankutsumukseen. ”Vuosien mittaan käsitys omasta suuruudesta pienenee ja kapenee. Mikä palo minussa olikaan 15 vuotta sitten, entä nyt? Usko itseeni hiipuu hiipumistaan. Mutta samaan aikaan tunnen, että vasta nyt minusta on tullut se oikea minä, että olen kypsynyt, kasvanut omaan mittaan.”⁵⁵

Vuonna 1947 ilmestyneessä kokoelmassa *Burelom* (”Myrskyn kaatamia”) runon topos on yhä sama Itämeren rantakaupunki, mutta sen taivas hehkuu verenkarvaisena sodan mielettömyyden loimuna. Keskeinen kaadetun puun symboli liittyy jälleen runoilijan perusteemaan – juurettomuuteen ja kodittomuuteen. Samalla se on yleisinhimillinen sodan kauhujen kuva: sota tempoo ihmisiä juuriltaan, heittelee heitä tasaisesta elämänmenosta myrskyyn. Itkijävaimon tavoin runoilija suree ääneen koko ihmiskuntaa. Kokoelma on Bulitschin sielunmessu.⁵⁶ Runossa ”Ankara talvi 1939–1940”, jonka mottona on *Inter arma silent musae*, runoilijaminä havainnoi sodan mykistävää kauhua:

Vaieta, nimeltä mainitsematta,
Tietäen kuitenkin, että SE on,
Ja että niin hapera on katto –
Elämän suojan ja asunnon...

Äkkiä kevyet seinämät horjuu,
Ihan kuin sortumaa ennakoiden,
Ilmasta muutos syöksyy kohti:
Maailma vavahtaa irvistäen.

Tarkistaa, miettiä vielä kerran
Joka ikinen kappale kohdalleen.
Siistiä pöytä. Vetäistä viivat
ristiin ylitse otsikon.
Ja painaa muistivihko kiinni.

Nyt vajoa, sielu, kanna kuorma,
Ja kestä sokkopimeä...
Vaikene, muusa, kunnes päättyy
SE, jota en nimeä.⁵⁷

Ranskaan emigroitunut runoilija Aleksandr Bahrah kirjoitti Bulitschin kolmannesta kokoelmasta: "[– –] hänen väsynyt äänensä kuuluu *Burelom-*kokoelmassa läpäisten sen ainutlaatuisella, äärimmäisen henkilökohtaisella soinnilla, joka antaa koko kirjalle sen melankolisen lumon."⁵⁸

Viimeinen kokoelma *Vetvi* ("Oksia", 1954), jonka painoksen runoilija ehti saada käsiinsä juuri ennen kuolemaansa, on perusvireeltään tilitävä. Bulitsch alistuu kohtaloonsa. Hän näkee elämän rajallisuuden ja täyttymättömyyden: moni haave ja suunnitelma jää toteutumatta, kotimaa näkemättä. Samalla uudesta kotimaasta ja sen kulttuurista on tullut ilma, jota runoilija hengittää.

Puhumme eri kieliä.
On niillä eri juuret,
on kaksi eri puuta.
Vaan oksistoissaan
sama taivaankannen tuuli humisee.

Ja äänessä, lehvästöjen kahinassa
erotan – sanoja jotka
solmiutuvat suruun, hämmennykseeni
ja henkäykseen korkeuksista.⁵⁹

Vera Bulitschilla oli keskeinen rooli venäläisen yhdyskunnan kulttuuri-sena lipunkantajana sotienvälisen ajan Suomessa. Ei ollut tapahtumaa, jossa hänen kädenjälkensä ei olisi näkynyt. Erityisen aktiivisesti hän keskusteli ja luennoi ollessaan kirjallisfilosofisen Svetlitsa-piirin puheenjohtaja. Lisäksi Bulitsch kirjoitti suomenruotsalaiselle yleisölle nimimerkillä Verbena ruotsinkielisiä radiopakinoita, joiden kieliasun viimeistelyssä häntä auttoi runoilija ja teatteripäällikkö Karin Mandelstam. Pakinoita esitettiin myös Ruotsin radiossa.

Kirjailijanuransa lopulla Bulitsch syventää ylijarajaista välittäjäntehtäväänsä. Hän kirjoittaa venäläisiin lehtiin esseitä Suomen kirjallisuudesta – sekä suomalaisesta että suomenruotsalaisesta. Hän esittelee ja kääntää venäjäksi Katri Valaa, Uuno Kailasta, Elvi Sinervoa, Yrjö Jylhää, Edith Södergrania ja suunnittelee käännösvalikoimaa Eino Leinon tuotannosta. Kääntäjänä hän pohtii myös venäläisen ja suomalaisen poeettisen tradition eroja, analysoi muun muassa liikkuvan ja kiinteän painon roolia suhteessa alku- ja loppusoinnun käytön mahdollisuuksiin venäjä/suomi –kieliparissa.⁶⁰ Bulitschin käännökset ovat harvinaisen elävästi vanginneet venäjän kielellä suomalaisten modernistien runouden vapaan rytmin, ilmaisun dynamiikan ja kuvien kirkkauden. Kriitikko Leo Lindeberg kirjoittaa, että Bulitschin Vala-tulkinnat ovat ”täysin vakuuttavia ja niiden rytmi- ja muotoasu on niin perusteltu, että venäläinen korva sen empimättä hyväksyy, niin vieras kuin ”vers libre” sille muuten onkin.”⁶¹ On vahinko, että käännösten kohtalona on ollut unohdus ja että Valaa ja Södergrania luetaan Venäjällä alkuteksteille vieraina, riimitettyinä ja siloteltuina käännösversioina.

VIITTEET

- 1 Baschmakoff – Leinonen 2001, 25, 36–44, 56.
- 2 Mts. 35–45.
- 3 Baschmakoff – Leinonen 2001, 41.
- 4 Kansaneläke saatiin vasta 1937, TEL & LEL 1960-luvulla.
- 5 Karemaa 1998, 111–112, 164.
- 6 Kollektiivinen muisti ei synny itsestään, se on sosiaalisesti konstruoitu ja ilmenee perheen, uskonnollisten ym. yhteisöjen traditioiden toisintamisessa. Tarkemmin ks. Halbwachs 1992, 37–53.
- 7 Baschmakoff – Leinonen 2001, 120–129, 132–154.
- 8 Mts. 189–202.
- 9 Ivanov, V.A. 2000.
- 10 Duguet 1927, Klinger 1926, Malsagoff 1926, Zaitsev 1931.
- 11 ”Leinon vangit” oli 20 henkilön ryhmä, jotka sisäministeri Yrjö Leino huhtikuussa 1945 luovutti liittoutuneiden valvontakomission venäläisille edustajille. Suurin osa oli Suomessa asuvia venäläisiä emigrantteja, joista osa Suomen kansalaisia. Heidät vietiin vankeina Neuvostoliittoon; yksitoista palasi 1950-luvun puolivälissä. Tarkemmin ks. Rentola 2016, 152–154.
- 12 Sabennikova 2000, 7–10.
- 13 Ks. myös Suomela 2001.

- 14 Baschmakoff 2000, 75.
- 15 Ylirajaisuuden käsitteestä venäläisen emigraation kontekstissa ks. tarkemmin Kemppi 2021, 225–226.
- 16 Baschmakoff – Leinonen 2001, 88.
- 17 Mts. 17.
- 18 Hellman 1985.
- 19 Baschmakoff – Leinonen 2001, 208–209, 238–240.
- 20 Mts. 209–210.
- 21 Mts. 210–214; Hellman – Kjellberg 1988, 89–92.
- 22 Timofejeva 2008.
- 23 Lindqvist 1936, 170–175.
- 24 Baschmakoff – Leinonen 2001, 208–209.
- 25 Gardner kirjoitti sekä venäjäksi että englanniksi, käänsi venäläistä runoutta englanniksi ja englantilaista venäjäksi. Torop 1995, 90–91.
- 26 Gardner 1990, 25. Kaikki suomennokset kirjoittajan.
- 27 Hellman 1987, 148–154.
- 28 Baschmakoff – Leinonen 2001, 218.
- 29 Pachmuss 1990, 7.
- 30 Gardner 1990, 25.
- 31 Mts. 149.
- 32 Mts. 132.
- 33 Baschmakoff 1992, 164.
- 34 Gardner 1995, 59.
- 35 Baschmakoff – Leinonen 2001, 222–223.
- 36 Leonidov 1998, 12.
- 37 Savin 1926, 9.
- 38 Mts. 226.
- 39 Savin 1998, 35.
- 40 Mts. 90.
- 41 Leonidov 1998, 6.
- 42 Bulitš 1947b.
- 43 Bernštein 1960, 19, 31
- 44 Baschmakoff – Leinonen 2001, 228.
- 45 Bulitš 1931.
- 46 Bull 1927.
- 47 Baschmakoff 1992, 169.
- 48 Tiander 1938, 259. Ks. myös Soininen-Jegorenkov 2000.
- 49 Bulitš 1934, 17.
- 50 Mts. 11.
- 51 Baschmakoff – Leinonen 2001, 231–232.
- 52 Bulitš 1938, 61–65.
- 53 Tiander 1938, 278.
- 54 Vera Bulitschin arkisto, Sl. Ms. K – 63.9.
- 55 Mts.

- 56 Baschmakoff 2005, 190.
- 57 Bulitš 1947, 27.
- 58 B[ahrah] 1947.
- 59 Bulitš 1954, 18.
- 60 Bulitš 1947b.
- 61 L[jindeberg] 1947.

Neuvosto-Karjalan suomenkielinen kirjallisuusliike 1920-luvulla

Mikko Ylikangas

Suomenkielisen kirjallisuuden synty Neuvosto-Karjalassa muodostaa omalaatuisen episodin sekä suomenkielisen kirjallisuuden että neuvostokirjallisuuden historiassa. Sen myötä Neuvosto-Karjalan kirjallisuuden eturiviin nousivat lähinnä ulkomailta tulleet kirjailijat, jotka kirjoittivat usein karjalaisille vieraista aiheista monille karjalaisille vieraalla kielellä.

Miksi sitten karjalaisten oma karjalankielinen kirjallisuus ei ollut noussut? Taloudelliset siteet harvaan asutun Karjalan eri osien välillä olivat olleet heikot, eikä karjalaisten keskuudessa ollut vahvaa kansallista yhteenkuuluvuuden tunnetta. Lisäksi Karjalan eri osissa puhutut karjalan kielen murteet erosivat merkittävästi toisistaan, eikä yhteistä kirjakieltä ollut, joten ”yleiskarjalainen” kirjallisuustoiminta ei päässyt kehittymään. Karjalaa oli siunattu rikkaalla suullisella kansanperinteellä, mutta vain harvat osasivat lukea. Luku- ja kirjoitustaitoisten osuus Karjalan väestöstä 1900-luvun alussa oli vain 13 %. Kirjastoja oli vähän ja niissäkin kävi vain murto-osa lukutaitoisista.¹ Oman kirjakielen puuttuessa Karjalan kirjallisuusliike toimi 1920-luvun alkuun asti lähes yksinomaan venäjän kielellä. Olihan venäjä seudun virallinen kieli – hallinnon ja koulunkäynnin kieli.²

Lokakuun vallankumous 1917 nosti Karjalassa esille uuden, vallankumouksellisen kirjallisuusliikkeen, joka koostui pääosin toimittajista

ja harrastelijoista. Nämä uuden ajan airuet julistivat sanomalehtien sivuilla luokkavihaa porvaristoa vastaan.³ Karjalan venäjäksi kirjoittavat vallankumoukselliset kirjailijat olivat taustaltaan pääosin talonpoikaistoita. Tämä vaikutti osaltaan siihen, ettei Karjalassa syntynyt yhtenäistä proletaarista kirjallisuusliikettä samaan tapaan kuin monissa Venäjän teollisuuskaupungeissa, esimerkiksi Proletkult Pietarissa.

Karjalan kirjallisuuselämä koki rajun muutoksen kansalaissodan lopuessa vuonna 1920. Materiaaliset olot olivat sodan jäljiltä niin heikot, että kaunokirjallisten teosten saattaminen päivänvaloon oli lähes mahdotonta. Lisäksi vallankumouksellinen into laimeni vuonna 1921 alkaneen uuden talouspolitiikan (NEP) myötä. Sotakommunismi oli väsyttänyt kansan, joka janoi normaalimpia aikoja. Merkittävä vaikutus oli myös sillä, että monet Karjalan venäjänkielisessä kirjallisuusliikkeessä aktiivisesti toimineista kirjailijoista olivat ajautuneet kansalaissodan pyörteissä kauas eri puolille Venäjää.⁴ Menetyksistä ja taantumasta huolimatta Karjalan venäjänkieliset kirjailijat kykenivät kokoamaan harvat rivinsä ja kirjallisuustoiminta alkoi hitaasti elpyä Karjalan työkansan kommuunin (KTK) perustamisen aattona 1920. Sen kituvaa kasvua kuvaa kuitenkin hyvin se, että Karjalan ensimmäinen venäjänkielinen proosateos julkaistiin vasta 1930-luvulla.⁵ Venäjänkielisen kirjallisuuden itävä siemen jäi nousevan suomenkielisen kirjallisuuden jalkoihin.

Lokakuussa 1920 solmittiin Tartossa rauhansopimus Venäjän ja Suomen välillä. Sen tarkoituksena oli normalisoida suhteet maiden kesken ja selkiyttää myös Itä-Karjalan kysymys. Rauhansopimuksessa taatiin suomalaisen vaatima laaja autonomia Itä-Karjalalle sekä karjalaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet. Itä-Karjalalla oli tärkeä sija myös kansalaissodan jälkeen Suomesta paenneiden punaisten suunnitelmissa. Ruotsiin paennut punaisten johtajiin kuulunut Edvard Gylling esitti ajatuksen, että Itä-Karjalasta muodostettaisiin autonominen alue ja turvapaikka suomalaisille punaemigranteille. Gylling, Yrjö Sirola ja eräät muut suomalaiset punapakolaiset tekivät aloitteen Karjalan työkansan kommuunin perustamisesta, joka olisi toiminut turvasataman lisäksi alustana Suomeen ja Skandinaviaan suuntautuvalla vallankumoustyölle. Lenin tarttui ajatukseen ja kutsui Gyllingin Neuvosto-Venäjälle laatimaan kommuunin perustamissuunnitelman. Yleisvenäläinen toimeenpaneva keskuskomitea

tea hyväksyi 8.6.1920 asetuksen Karjalan työkansan kommuunin perustamisesta Venäjän yhteyteen.⁶ KTK:n perustamisella neuvostohallitus pyrki saavuttamaan kaksi muutakin etua: karjalaisten keskuudessa nousseet nationalistiset tunteet saataisiin tyydytetyksi ja vastattaisiin Suomen esittämiin vaatimuksiin itäkarjalaisten autonomiasta.

Kenen Karjala?

Karjalan työkansan kommuunissa asui perustamishetkellä 144 000 henkeä. Heistä karjalaisia oli 59,8 %, venäläisiä 38,3 % ja muita kansallisuuksia 1,9 %. Suomalaisten osuus väestöstä oli vaivaiset 0,6 %.⁷ Vaikka suomalaiset olivat asuttaneet osia Karjalasta jo vuosisatojen ajan, muodostui Karjalan suomalaisasutus käytännössä uudestaan neuvostokaudella. Vallankumouksen alkuvuosien aikana noin 70 % Karjalassa asuneista suomalaisista pakeni pysyvästi Suomeen. Heidän tilalleen tuli kevästä 1918 lähtien tuhansia punapakolaisia ja loikkareita Suomesta paremman elämän toivossa. Lisäksi Karjalaan muutti 1920-luvulla suuri joukko suomalaisia ja inkeriläisiä lähinnä Pietarin alueelta.⁸ Myöhemmin 1930-luvulla Karjalaan muutti niin sanotun Karjala-kuumeen houkuttelemina tuhansia suomalaisia myös Yhdysvalloista ja Kanadasta.

Neuvosto-Karjalaa ryhdyttiin rakentamaan suomalaisista lähtökohdista sen jälkeen, kun Stalinin ja Molotovin johdolla kokoontunut Venäjän kommunistisen puolueen (VKP(b))⁹ orgbyroo hyväksyi päätöksen kansallisen niin sanotun juurruttamispolitiikan aloittamisesta Karjalassa 6.3.1922. Periaatteessa päätöksessä puhuttiin karjalaistamispolitiikasta, mutta jo tuolloin suomalaiset olivat ottaneet monet Karjalan johtopaikoista, ja esimerkiksi VKP(b):n Karjalan aluekomitean vastaavaksi sihteeriksi vuonna 1922 tullut Johan Järvisalo ja KTK:n toimeenpanevan komitean puheenjohtaja Edvard Gylling aloittivat käytännössä Karjalan suomalaistamisen eri sektoreilla.¹⁰ Karjalan laaja talousautonomia vahvistettiin, suomen kieli määrättiin viralliseksi hallinto- ja opetuskieliksi venäjän rinnalla ja suomenkieliselle sivistystyölle korvamerkittiin kolmannes kaikista kansanvalistukseen ja sivistystoimintaan varatuista rahoista.¹¹ Suomalaiset nousivat johtoon hallinnon, politiikan, talouden

ja kulttuurin alalla. Tässä politiikassa ei ollut kyse pelkästään Kremlin suhteesta Neuvosto-Karjalaan, vaan bolševikit aloittivat samaan aikaan kansallisia pyrkimyksiä tukevan juurruttamispolitiikan kaikkialla Neuvostoliitossa. Juurruttamispolitiikasta huolimatta Moskova piti Karjalan kiristyvässä oteessa politiikan ja hallinnon alalla, ja Karjala menetti pikkuhiljaa myös taloudellista autonomiaansa.

Eräiden alueliitosten ja voimakkaan maassamuuton seurauksena Neuvosto-Karjalan venäläisväestö kasvoi niin, että vuonna 1926 tasavallan¹² väestöstä jo runsas 57 % oli venäläisiä, kun karjalaisten osuus oli 37,4 %, vepsäläisten 3,2 % ja muiden kansallisuuksien osuus 2,3 %. Suomalaisten osuus oli edelleenkin vain 0,9 %.¹³ Karjalan kehittyvä talous veti puoleensa kymmeniä tuhansia työläisiä muualta Neuvostoliitosta. Karjalan väkiluku kasvoi noin kolmanneksella vuodesta 1926 vuoteen 1933 tultaessa, jolloin väestöstä jo kolmannes oli jossain muualla kuin Karjalassa syntyneitä.¹⁴ Karjalan suomalainen johto ryhtyi jo varhain toimiin suomenkielisen väestön osuuden kasvattamiseksi. Sillä pyrittiin legitimoimaan suomalaistamispolitiikan jatkamisen tarkoituksenmukaisuus. Työvoimaa houkuteltiin Tverin karjalaisten, Leningradin alueen vepsäläisten ja inkeriläisten keskuudesta mutta myös Yhdysvalloista ja Kanadasta. Karjalaan muuttaneet hämmästyivät usein alueen takapajuisuutta. Karjalaan vuonna 1924 Inkerinmaalta muuttanut runoilija Lea Helo (oik. Topias Huttari) totesi, että Karjala oli ainakin puoli vuosisataa Leningradin alueen maaseutua jäljessä kehityksessä.¹⁵

Vaatimaton alku

Karjalan suomenkielinen kirjallisuus rakentui neljän tukipilarin varaan. Ensimmäisen muodostivat nuoret kirjallisuudenharrastajat eri puolilla Karjalaa. Varsinkin Uhtuan seudulla oli paljon aktiivisia kynäilijöitä. Toisen pilarin muodostivat inkerinsuomalaiset ja Pietarissa asuvat suomalaiset kirjailijat, jotka muuttivat Karjalaan töiden perässä 1920-luvulla. Kolmannen ryhmän muodostivat Suomesta Neuvosto-Venäijälle keväällä 1918 paenneet tai myöhemmin loikanneet punaiset, joista osa oli aloittanut kirjallisen toiminnan jo Suomessa. Monet heistä ajautuivat

1920-luvun kuluessa töihin Karjalaan. Neljännen pilarin muodostivat Yhdysvalloista ja Kanadasta Neuvosto-Karjalaan etupäässä 1930-luvun alussa muuttaneet henkilöt, joista osasta tuli merkittäviä hahmoja Karjalan kirjallisuusliikkeessä.

Neuvosto-Venäjälle paenneiden punaisten joukossa oli runsaasti henkilöitä, jotka olivat julkaisseet kirjoitelmiaan jo Suomessa tai Yhdysvalloissa, kuten Santeri Mäkelä, Lauri Letonmäki, Hilda Tihlä, Kalle Halme, Otto Oinonen, Elvira Willman, Kalle Tähtelä, Lyyli Latukka, Emil Elo ja Allan Wallenius. Lisäksi oli koko joukko sellaisia, jotka ryhtyivät kirjoittamaan vasta Venäjällä, kuten Oskar Johansson, Ragnar Rusko (oik. Ragnar Nyström), Lauri Luoto (oik. Väinö Sjögren), Einari Leino, Petri Palo, Urpo Takala ja Väinö Aalto. Eräät suomalaiset kirjailijat eivät ehtineet jättää juuri piirtoakaan Venäjän suomenkieliseen kirjallisuuteen. Koko joukko kirjailijoita nimittäin palasi Suomeen vietettyään vuoden tai pari sekasortoisella Venäjällä, esimerkiksi Aatto Sirén, Jukka Pohjola, Anton Huotari, Jussi Raitio, Heikki Välisalmi, Hilja Liinamaa-Pärssinen ja Edvard Valpas.

Osa suomalaisista kynäilijöistä jäi pysyvästi Pietariin, jossa he ottivat osaa kaupungin monikulttuuriseen kirjallisuuselämään. Monet sen sijaan muuttivat seuraavien vuosien aikana Karjalaan Suomen kommunistisen puolueen (SKP) eri töihin määrääminä. Myös Karjalan suomalaishallinto kutsui monia heistä rakentamaan ja vahvistamaan suomenkielistä Karjalan sivistyselämää ja siten tukemaan tasavallan suomalaistamispolitiikkaa. Pietarin ja Neuvosto-Karjalan kirjallisuuspiirit elivät koko ajan tiiviissä suhteessa, mistä syystä Karjalan kirjallisuusliikettä ei voi tarkastella huomioimatta samalla Pietaria. Neuvosto-Karjalan suomenkielinen kirjallisuuselämä kehittyi vahvemman Pietarin tiukassa poliittisessa valvonnassa. Valvontaa ylläpitivät SKP, VKP(b), Pietarin sensuuriviranomaiset ja ennen kaikkea Pietarin kirjallisuusjärjestöt. Pietarin merkitystä korosti se, että vain siellä kustannettiin suomenkielistä kirjallisuutta 1920-luvulla.

Uudet suomenkieliset sanomalehdet kuten vuonna 1918 Pietarissa perustettu *Wapaus* sekä vuonna 1920 Petroskoissa perustettu *Karjalan kommuuni* (vuodesta 1923 *Punainen Karjala*) vaikuttivat merkittäväällä tavalla suomenkielisen kirjallisuuden nousuun koko Luoteis-Venäjäl-

lä. Ne julkaisivat säännöllisesti kirjallisuussivuja, joilla suomalaisten punapakolaisten vallankumoushenki ja katkeruus purkautuivat palavina runoina, lauluina ja kuvaelmina. Suomenkieliselle runoudelle oli luonteenomaista heti vallankumouksen jälkeen iskulausemaisuuksia sekä paatos ja kostohenki. Agitaatorunous oli monille ensi sijassa keino saada oma poliittinen ääni kuuluville – taisteluhuuto, joka kutsui tovereita jatkamaan kesken jäänyttä taistelua lahtareita vastaan.¹⁶ Epäpoliittinen runous ja kirjallisuus joutui sen edessä vaikenemaan. Elämäkirjo oli mustavalkoinen ja aviiseissa oli tilaa vain poliittiselle julistukselle. Runoilijat näkivät tehtävänsä ennen kaikkea taistelijoina eikä lyrikkoina. Suomenkielistä lyhytproosaa ja runoutta ilmestyi sanomalehtien lisäksi työläis- ja talonpoikaiskalentereissa, joita julkaistiin Leningradissa säännöllisesti aina vuoteen 1936.¹⁷

Suomenkielisen kirjallisuuden nousua edesauttoi suuresti suomenkielisen kustannustoiminnan käynnistyminen vuonna 1918. Vastaperustettu SKP alkoi tuolloin Moskovassa ja Pietarissa kustantaa kirjallisuutta Neuvosto-Venäjän suomenkielisen väestön tarpeisiin, joskin lähinnä poliittista oppikirjallisuutta – kansalaissodan aikana kaunokirjallisuuden kustantaminen nähtiin ylellisyytenä, johon ei ollut varaa. Uuden talouspolitiikan kausi syöksi kustannustoiminnan kurimukseen heti vuonna 1921, sillä valtion tuki kustannusliikkeille pieneni tai lakkasi kokonaan ja neuvostovalta odotti kustannusliikkeiden jatkavan toimintaansa kannattavina yrityksinä. *Wapaus*-lehti näivettyi ja alkoi ilmestyä harvemmin. Keskellä kustannustoiminnan syvintä kriisiä kesällä 1923 joukko suomalaisia toimijoita päätti kuitenkin ilmiselviä vaikeuksia pelkäämättä puuttua kutistuneeseen julkaisutoimintaan perustamalla oman kustannusliikkeen. Pietarissa toimintansa aloittanut kustantamo sai ytimekkäästi nimekseen Kirja. Kustannusliike Kirjan tehtävä oli palvella koko Luoteis-Venäjän suomenkielisen väestön tarpeita.¹⁸

Kirjallisuusliike järjestäytyy

Hankalan alun jälkeen kustannustoiminta alkoi vakiintua. Selvä käänös parempaan koettiin vuonna 1925, jolloin päivänvalon näkivät ensimmäiset

mäiset Kirjan julkaisemat suomenkieliset kaunokirjalliset teokset: Josef Schultzin sekä Inki ja Matti Savolaisen näytelmät sekä Santeri Mäkelän, Herman Laukkasen ja Valde Wikmanin runokokoelma *Kumouksen kuo-huista*. Enempää kaunokirjallisuutta ei Kirja tässä vaiheessa rohkennut ottaa kustannettavakseen, vaikka valmiita käsikirjoituksia olisi ollut tarjolla, sillä suomenkielisen kaunokirjallisuuden kustantamista ei pidetty riittävän kannattavana.¹⁹ Kustannustoiminta alkoi elpyä myös kaunokirjallisuuden saralla vasta vuonna 1927, jolloin Kirja julkaisi muun muassa Yrjö Savolaisen kirjaset *Inkeriläisiä murrejuttuja* ja *Miten meillä sotaä käytiin*.²⁰

Suuri ansio Karjalan kirjailijavoimien kokoamisesta kuuluu Jalma-ri Virtaselle, joka oli julkaissut runoja Suomessa ja Pietarissa vuodesta 1906 lähtien nimimerkillä Juho Joutsen. Virtanen aloitti vuonna 1920 työskentelyn *Wapaus*-lehdessä, mutta jo seuraavana vuonna SKP lähetti hänet töihin Petroskoihin *Karjalan kommuuni* -lehden päätoimittajan apulaiseksi. Ensitöikseen Virtanen perusti lehden yhteyteen Karjalan ensimmäisen suomenkielisen kirjallisuuskerhon. Kerhoon kuuluivat esimerkiksi Niilo Virtanen, Kalle Vento, Hilja Vartiainen, Eino Henttonen sekä Kalle Saxman. Kerhon päämäärä oli opastaa ja rohkaista aloittelevia kynäilijöitä kirjoittamaan. Harrastelijakirjailijoiden runoja, kuvaelmia ja kertomuksia julkaistiin *Karjalan kommuunin* sivuilla.²¹

Karjalan kansallisten kirjallisuuspiirien järjestäytyminen alkoi vuonna 1921 Uhtualla, jossa vaikutti elävä suomalainen yhteisö. Kaikista Karjalaan neuvostokauden alussa muuttaneista suomalaisista viidennes saapui nimenomaan Uhtuan kihlakuntaan.²² Nuoret tulokkaat aloittivat vilkkaan kerho- ja kulttuuritoiminnan. Uhtuan kirjallisuuskerhon perustajajäseniä olivat Uhtuan työläis-talonpoikaisen opiston johtaja Arvi Parkarinen (kirjailijanimeltään Arvi Nummi) sekä karjalaiset Nikolai Jaakkola, Risto Bogdanov ja Iivo Nikutjev. Kerhon toimintaan ottivat osaa myös Vilho Antikainen, Saimi ja Hannes Sinisalo, Edvard ja Anni Kukkonen sekä Gottfrid Hampf. Kerho ryhtyi julkaisemaan käsin kirjoitettua *Nuori raataja* -lehteä, jota luettiin Uhtualla suurella mielenkiinnolla. Nikolai Jaakkolan toimittama *Nuori raataja* oli Karjalan ensimmäinen suomenkielinen aikakauslehti.²³

Kirjallisuuspiirien järjestäytyminen helpotti kirjallisten tuotteiden

saamista päivänvaloon. Vuonna 1924 julkaistiin *Punaisen Karjalan* sivuilla jo yhteensä 23 runoa esimerkiksi Oskari Johanssonilta, Lauri Letonmäeltä, Lea Helolta, Matti Purrelta, Hilda Tihlälältä ja Nikolai Jaakkolalta.²⁴ Karjalan kirjallisuuden tarpeet kasvoivat 1920-luvun puolivälissä niin paljon, etteivät pelkät sanomalehtien niukat kirjallisuussivut riittäneet enää tyydyttämään julkaisuhaluja. Avuksi tuli jo mainittu kustannusliike Kirja, joka alkoi julkaista yhä enemmän myös Neuvosto-Karjalassa tuotettua suomenkielistä kirjallisuutta. Aiemmin se oli julkaissut lähinnä Pietarin alueella asuvien suomalaisten teoksia.

Jo 1920-luvun puolessa välissä suurin osa Neuvosto-Karjalan aktiivikirjailijoista oli immigranttisuomalaisia, ja heidän osuutensa kasvoi entisestään 1930-luvulle tultaessa. Tuolloin Neuvostoliittoon saapuivat muiden muassa Eemeli Virtanen, Verner Kuusikko, Ludvig Kosonen, Tatu Väätäinen, Allan Visanen, Santeri Palerma (oik. Yrjö Järveläinen) ja Teodor Kettunen. On mielenkiintoista havaita, että vaikka Karjalaan muutti samaan aikaan kymmeniä tuhansia venäläisiä, samanlaista voimakasta venäjänkielisen kirjallisuuden nousua ei tapahtunut. Tähän on kaksi syytä. Ensinnäkin suomalaisten immigranttien koulutus- ja kulttuuritaso oli keskimäärin korkeampi kuin Neuvosto-Karjalaan saapuvilla venäläisillä työläisillä.²⁵ Toiseksi Karjalan suomalaisjohto panosti hyvin paljon juuri suomenkielisen kirjallisuuden nousuun. Se otti avosylin vastaan kaikki vähänkin kirjallisuutta harrastaneet ja tuki heidän julkaisumahdollisuuksiaan. VKP(b):n Karjalan aluekomitea päätti elokuussa 1929, että suomenkielistä julkaisutoimintaa tuli laajentaa merkittävästi.²⁶ Aluekomitean tekemä päätös tähtäsi Neuvosto-Karjalan kulttuurin suomalaistamiseen, mikä jätti paikalliset karjalaiset ja venäläiset kirjailijat paljolti oman onnensa nojaan.

Kenen kielellä?

Kielikysymys herätti Karjalassa suuria tunteita, sillä se kytkeytyi 1920-luvun alussa käytyyn valtataisteluun suomalaisten ja VKP(b):n Aunuksen kuvernementtikomitean sihteerin Vasili Kudžijevin johtaman venäläis-karjalaisen opposition välillä. Karjalan kansankomissaarien

neuvoston puheenjohtaja Edvard Gylling ja VKP(b):n Karjalan aluekomitean sihteeriksi vuonna 1929 tullut pietarinsuomalainen Kustaa Rovio näkivät, että suomi oli yhtä luonnollinen kirjakieli karjalaisille kuin muillekin Suomen kansan heimoille. Karjalan murteet olivat heidän mielestään suomen kielen murteita aivan kuten esimerkiksi rauman ja savon murre. Karjalan ja Suomen työtätekevät olivat samaa kansaa, jonka luokkayhteiskunnan intressit olivat vuosisatojen kuluessa erottaneet toisistaan poliittisin, taloudellisin ja uskonnollisin rajoin. Suomalaisjohto korosti sitä, että suomalaiset ja karjalaiset olivat yhtä ja samaa joukkoa. Gyllingin mukaan oli vain ajan kysymys, milloin vallankumous poistaisi luonnottoman rajan ja Suomen ja Karjalan koko kansa yhdistyisi jälleen yhdeksi perheeksi. Yhdistyneessä Neuvosto-Suomessa olisi ”kehittyneempi” suomen kieli joka tapauksessa kaikkien yhteinen kirjakieli. Tästä syystä ajatukset erityisen karjalan kirjakielen kehittämisestä piti suomalaisten mielestä haudata.²⁷

Suomen kielen aseman vahvistamista perusteltiin myös sillä, että suomalainen kulttuuri ja kieli olivat monessa suhteessa kehittyneet karjalaa pidemmälle. Suomen kielen saavutuksia hyödyntämällä voitiin Karjalaa kehittää monin verroin nopeammin kuin karjalan kirjakiellellä, jonka luomiseen liittyi monia ratkaisemattomia ongelmia. Yhden, kaikkien karjalaisten ymmärtämän kirjakielen luominen nähtiin käytännössä lähes mahdottomaksi. Neuvosto-Karjalan valistusasiain kansankomissaari Ivan Griškin muistutti lisäksi siitä ongelmasta, että karjalan kieli oli nopeasti kehittyvän sosialistisen yhteiskunnan tarpeita ajatellen sanavarastoltaan harvinaisen köyhää. Karjalan murteista puuttuivat yhteiskunnallisen, poliittisen ja tieteellisen elämän tarvitsemat termit. Karjalan kirjakielen luominen olisi Griškinin mukaan ollut vaikea ja hyvin pitkä prosessi ja olisi vaatinut suunnattomasti tarmoa ja varoja, joita Karjalan tasavallalla ei ollut.²⁸

Tosin osa suomalaisista varoitti Karjalan johtoa jo varhain liian pitkälle menevistä kieli- ja kansallisuuspyrkimyksistä. Heidän mukaansa Neuvosto-Karjalaa ei pitänyt nähdä minään muusta Neuvostoliitosta irrallisena olevana kokeilualueena. SKP:n keskuskomitean jäsen Adolf Taimi puki sanoiksi Pietarissa vallalla olevan näkemyksen, jonka mukaan Gylling pyrki tekemään Karjalasta Neuvostoliitosta riippumattoman

tasavallan. Taimen mukaan tällainen nationalistinen suuntaus saattaisi SKP:n samanlaisen arvostelun kohteeksi kuin mihin muiden reunavaltioiden kommunistiset puolueet olivat joutuneet.²⁹

Helmikuussa 1921 kokoontunut ensimmäinen yleiskarjalainen neuvostojen kokous päätti, että Neuvosto-Karjalan virallisia kieliä olisivat venäjä ja suomi. Kokous päätti samalla luopua erityisen karjalan kirjakielen luomisesta.³⁰ Karjalankieliset saivat itse kukin vapauden päättää, käyttäisivätkö kirjakielenä suomea vai venäjää. On varsin erikoista, että samaan aikaan kun muualla Neuvosto-Venäjällä alettiin kehittää monille vähemmistökieliryhmille kirjakieliä, Karjalassa tasavallan kansalliseksi kirjakieleksi valittiin vihanieliseksi koetun naapurimaan kieli. Kaikessa hallinnossa voitiin suullisena kielenä käyttää karjalan eri murteita, mutta osa karjalaisista ei osannut kumpakaan virallisista kielistä, mikä esti heitä hoitamasta itse omia asioitaan.

Juurruttamispolitiikan mukaisesti Karjalan neuvostotasavallan johdotehtäviin tuli asettaa paikallisväestöä sen suhteellista osuutta vastaava määrä. Karjalassa, jossa oli runsaasti venäläistä väestöä, oli luonnollista, että myös venäläiset saivat osuutensa johtopaikoista. Karjalan erityispiirre oli se, että puolueen ja neuvostohallinnon johtopaikoille valittiin paljon suomalaisia immigranteja siitä huolimatta, että suomalaisten osuus Karjalan väestöstä oli aivan marginaalinen. Monien karjalaisten mielissä kyti katkeruus siitä, että juurruttamispolitiikan nimessä Karjalaa suomalaistettiin. Suomalaisten näkyvä osuus puolue- ja hallintokoneistossa, talouselämässä sekä myös kirjallisuus- ja kulttuurielämässä herätti närää myös venäläisten keskuudessa aina Leningradia myöten. Karjalan suomalaisista immigranteista koostuva eliitti käyttäytyi Karjalassa kuin kotonaan. Monet suomalaiset pitivät itseään monessa suhteessa karjalaisia kehittyneempänä heimona ja aikaansaavampina kuin venäläiset.³¹ Useimmat suomalaiset tuntuivat pitävän itsestään selvänä, että juurruttaminen, modernisoiminen ja alueen kehittäminen edellyttivät takapajuisessa Karjalassa nimenomaan suomalaistamista.

Kieli-, kirjallisuus- ja kustannuspolitiikan suomalaisvetoisuus johti vääjäämättä siihen, että karjalan kieli ei saanut käyttöalaa kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla vaan jäi suomalaiseliitin hiljaa ylenkatsomaksi runonlaulajien kieleksi. Karjalankielisten kirjailijoiden oli vaikea saada

tuotantoaan julkaistuksi äidinkielellään eivätkä he kyenneet ilmaise-
maan itseään venäjäksi tai suomeksi ja kehittymään kirjailijoina. Karja-
lassa 1920-luvun alussa tehdyt kieli- ja kansallisuuspoliittiset ratkaisut
loivat pohjan niille ongelmille, joihin Karjalan kirjallisuuselämä törmäsi
1930-luvulla. Tuolloin katkeruus suomalaisten yliedustusta, suomenkie-
listen kirjailijoiden valta-asemaa ja karjalaisille vierasta kirjallisuuden
tematiikkaa kohtaan kuohahti pintaan, kun poliittinen linja Neuvosto-
liitossa muuttui.

Proletaarisen kirjallisuuden hegemonia

Heinäkuussa 1926 Neuvosto-Karjalan kirjallisuuskenttä muuttui keskei-
sellä tavalla, kun Karjalan kirjallisuusliike järjestäytyi yhdeksi organisaa-
tioksi. Aikaisemmin joulukuussa 1925 oli perustettu Venäjän proletaar-
ikirjailijoiden yhdistys (RAPP), joka kokosi yhteen proletaarikirjailijat,
jotka olivat jo muutaman vuoden vaatineet VKP(b):ltä mandaattia johtaa
koko Neuvosto-Venäjän kirjallisuusrintamaa puolueen nimissä. RAPP
piti itseään kommunistisen puolueen työrukkasena ja johtajana kirjalli-
suuden saralla. Lopulta VKP(b) myönsi RAPPille tällaisen epävirallisen
mandaatin ja antoi sille tehtäväksi yhdistää kaikki kirjailijavoimat
Neuvostoliitossa neuvostovallan rakennustyön taakse.

Puolue kuitenkin tähdensi, että vaikka se tuki proletaarikirjailijoita,
se ei halunnut antaa monopoliasemaa kirjallisuusasioissa RAPPille tai
millekään muulle yksittäiselle ryhmälle tai suuntaukselle. Se olisi puo-
lueen mukaan johtanut proletaarisen kirjallisuuden ja pahimmillaan
koko venäläisen kirjallisuuden tuhoon. Proletaarinen kirjallisuus oli vie-
lä lastenkengissä ja puolue näki, että ilman niin sanottuja myötäilijöitä³²
ja muita ei-kommunistisia kirjailijoita Neuvostoliitossa ei vielä pitkään
aikaan julkaistaisi hyvää kirjallisuutta. Puolue määräsi, että myötäilijöitä
kohtaan tuli olla tahdikkaita. Kahden vaiheilla horjuvia kirjailijoita ei
saanut karkottaa neuvostovallan helmasta, vaan heitä piti lähentää kohti
kommunistista ideologiaa. Puolue lupasi tukensa myös talonpoikais-
kirjailijoille. Puolue katsoi, että uudelle aikakaudelle sopiva kirjallisuus
tulisi syntymään vapaan kilpailun kautta. Puolue korosti ainoastaan, että

kirjallisuuden tuli olla suunnattu laajalle työläis- ja talonpoikaislukijakunnalle. Toisin sanoen sen tuli olla helposti ymmärrettävää ja sen tuli tukea neuvostovallan vahvistumista. Aateliston ja porvariston kirjallisuustraditioihin tuli tehdä selvä pesäero, mutta samalla tuli ottaa oppia vanhojen mestareiden luomuksista.³³

RAPPin paikallisosastoja toimi eri puolilla Neuvostoliittoa. Merkittävimmät niistä olivat luonnollisesti Moskovan paikallisosasto MAPP ja Leningradin proletaarikirjailijoiden yhdistys LAPP. RAPP ja sen paikallisosastot saivat neuvostohallinnolta ja puolueelta runsaasti tukea, jonka turvin ne saattoivat perustaa lehtiä ja parantaa proletaarikirjailijoiden julkaisumahdollisuuksia ja elinoloja. Ympäri maata perustettiin laaja työläis- ja talonpoikaiskirjeenvaihtajien verkosto, joka toimi yhteistyössä kustantamoiden ja lehtien kanssa. Puolue halusi näin nostaa aktiivisia työläiskynäilijöitä unohdetuista kyläpahasista ja tehtaista opintielle ja vastuullisempiin tehtäviin. RAPP suhtautui aluksi myötäilijöitä kohtaan tahdikkaasti puolueen edellyttämällä tavalla. Rauhanomaista eloa kesti kuitenkin vain kolmisen vuotta.

LAPPin perustamisella oli huomattava merkitys Leningradin ja Karjalan suomenkielisen kirjallisuuden kehittymiselle. Leningradin proletaarikirjailijoiden yhdistyksen yhteydessä toimi lukuisia vähemmistökansallisuuksien jaostoja, niiden joukossa myös suomalainen jaosto.³⁴ Sen ensimmäiseen johtokuntaan valittiin Väinö Aalto, Kalle Halme, Toivo Leskinen, Yrjö Savolainen ja A. Uotinen.³⁵ Suomalaiset kirjailijat alkoivat vuonna 1927 julkaista LAPPin tuella aikakauslehteä *Soihtu*, joka oli Neuvostoliiton ensimmäinen painettu suomenkielinen kirjallisuuslehti. Neljän ilmestymisvuotensa aikana *Soihdussa* julkaistiin yli 90 suomenkielisen kirjoittajan runoja, kertomuksia, kuvaelmia, kirjallisuusarvosteluja ja joitakin lyhyitä käännöksiä venäjänkielisestä proletaarikirjallisuudesta (esim. Bednyitä, Libedinskiä ja Gladkovia).³⁶ LAPPin suomalaiseen jaostoon kuului parhaimmillaan, vuoden 1930 tienoilla, noin kolmekymmentä kirjailijaa.³⁷

Leningradilaisten innoittamina myös Karjalan kirjailijat perustivat oman paikallisosastonsa – Karjalan proletaarikirjailijain yhdistyksen (KAPP) 8. heinäkuuta 1926. Yhdistyksen alkukokoonpanossa oli vain 14 jäsentä: Jalmari Virtanen, Oskar Johansson, Ragnar Rusko, Niko-

lai Jaakkola, Fjodor Ivatšev, Risto Bogdanov, Herman Laukkanen (oik. Hemmi Aro), Lea Helo, Einari Leino, Hilda Tihlä, Anni Kukkonen, T. Alimov, Ilja Ivolgin ja Tamara Trifonova. Leningradin ja Karjalan kirjallisuusliikkeet toimivat alusta asti niin kytkettyinä toisiinsa, että on oikeastaan syytä puhua yhdestä kirjallisuusliikkeestä.³⁸

KAPPin toiminta alkoi vaatimattomasti. Runoilija Väinö Salmi totesi, että yhdistyksen sijasta olisi ollut parempi puhua kerhosta.³⁹ Kuitenkin heti ensimmäisen puolen vuoden aikana Petroskoissa pidettiin noin 20 kirjallisuusiltaa, joissa luennoitiin kirjallisuudesta, luettiin ääneen yhdistyksen jäsenten teoksia ja keskusteltiin niistä. Yhdistykselle vuoden 1927 merkkitapaus oli lokakuun vallankumouksen 10-vuotisjuhlat, joihin KAPP valmistautui haalimalla yhdistykseen uusia, aktiivisia jäseniä. KAPPin venäläiset jäsenet perustivatkin Petroskoissa toimitetun *Krasnaja Karelija* -lehden yhteyteen venäjänkielisen kirjallisuuskerhon. Toiminta tuotti tulosta, ja vuoden 1927 alussa KAPPin jäseniä oli jo 29 ja vuoden loppuun mennessä lähes 40 henkeä.⁴⁰ Lokakuun vallankumouksen 10-vuotisjuhlien yhteydessä radioitiin Petroskoista KAPPin johtajan Jalmari Virtasen kirjoittama moniosainen juhlakantaatti, jonka mahtipontisuus ilmensi tyypillisellä tavalla proletarisen taiteen tehdastyötä jäljitteleviä metodeja: ylevää lausuntaa säesti 80 hengen kuoro, alasimen iskut sekä kiväärin ja konekiväärin laukaukset.⁴¹

KAPPin jäsenmäärän voimakas kasvu johti siihen, että marras-joulukuussa 1927 yhdistys voitiin jakaa suomalaiseen, venäläiseen ja karjalaiseen jaostoon. Suomalaisen jaoston johtoon valittiin tammi-kuussa 1928 Jalmari Virtanen, Fjodor Ivatšev ja Ragnar Rusko.⁴²

Karjalan kirjallisuusliikkeen ripeän kasvun rohkaisemana VKP(b):n luoteisalueen byroo päätti kesäkuussa 1927 myöntää KAPPille varat suomenkielisen *Puna-kantele*-kirjallisuuslehden perustamista varten.⁴³ Petroskoissa toimitetun *Puna-kanteleen* ensimmäinen numero ilmestyi maaliskuussa 1928. Samaan aikaan LAPPin suomalainen jaosto julkaisi Leningradissa kirjallisuuslehteä *Soihthu*. Se oli suunnattu sivistyneemmälle kaupunkiväestölle, kun taas *Puna-kantele* nähtiin aluksi maalaisempien karjalaisten lehtenä. *Puna-kanteleesta* ilmestyi vain yksi numero vuonna 1928, mutta seuraavana vuonna jo neljä numeroa. Leh-

den ensimmäisen numeron painos oli 2 500 kappaletta ja suurimmillaan painokset olivat 8 000 kappaletta.⁴⁴

Karjalan proletaarikirjailijain yhdistyksen ensimmäinen konferenssi pidettiin 28.–30. syyskuuta 1929. Konferenssissa esitettiin *Soihdun* ja *Puna-kanteleen* yhdistämistä, sillä käytännössä samat kirjailijat julkaisivat teoksiaan molemmissa lehdissä, minkä nähtiin hajottavan vähäisiä resursseja. Yhdistämishanke toteutui joulukuussa 1930, jolloin ilmestyi LAPPin suomalaisen jaoston ja KAPPin yhteisen äänenkannattajan *Puna-kanteleen* ensimmäinen numero. Leningradilaiset kirjailijat joutuivat siis luopumaan oman *Soihdu*-lehtensä nimestä, mutta yhdistyneen lehden toimitus siirtyi Petroskoista Leningradiin. Petroskoihin jäi ainoastaan toimituskollegio, jota johti aluksi Santeri Kirillov ja hänen jälkeensä Herman Laukkanen. Toimituskollegion tehtävä oli tuottaa lehden toimitukselle materiaalia Karjalasta.⁴⁵

Puna-kanteleen toimituksen siirtyminen Leningradiin merkitsi ennen kaikkea sitä, että valta lehdessä siirtyi käytännössä Leningradin suomalaisten kirjailijoiden käsiin. Samalla Luoteis-Venäjän suomalaisen kirjallisuusliikkeen painopiste kallistui yhä selvemmin Leningradin suuntaan. Se johti ennen pitkää erimielisyyksiin alueiden välillä. Lisäksi *Puna-kannelta* ei sensuroitu enää Petroskoissa, vaan ennakkosensuurista vastasi Leningradin alueen sensuurivirasto Lenoblgorlit. Se merkitsi sitä, että VKP(b):n Leningradin suomalaisella puoluejärjestöllä oli mahdollisuus vaikuttaa Karjalan suomenkielisen kirjallisuuden suuntaan myös sensuurin avulla. Esimerkiksi Kalle Halme, joka oli VKP(b):n Leningradin suomalaisen puoluejärjestön jäsen ja LAPPin suomalaisjaoston vaikutusvaltainen jäsen, työskenteli suomentajana Kirjassa sekä samaan aikaan sensorina Lenoblgorlitissa.

Tiukka kuri näivettää

Nousuun lähtenyt Karjalan suomalainen kirjallisuusrintama ajautui yllättäen vakavaan kriisiin vuoden 1928 aikana. Jalmary Virtasen mielestä sekä venäläisten että suomalaisten ja karjalaisten kirjailijoiden vaikeneminen johtui ennen kaikkea siitä, että heitä rasittivat päivätyönsä, monet

muut työt ja puolueen jäsenille kuuluvat velvollisuudet.⁴⁶ Talvikautena 1929–1930 ei KAPPilla ollut Petroskoissa juuri minkäänlaista toimintaa lukuun ottamatta muutamaa kirjallisuussiltaa. Mitään mainittavia teoksia ei syntynyt. Kustannusliike Kirjan vuosikatsauksen mukaan Karjalan kirjallisuuden tila oli katastrofaalinen.⁴⁷ Myöskään seuraava vuosi 1930 ei tuonut muutosta parempaan. Yhtäkkinen hiljaisuus kiristi Leningradin ja Karjalan suomalaisten kirjailijoiden välejä. Huhtikuussa 1931 *Puna-kanteleen* Leningradissa istuva päätoimittaja Lea Helo syytti petroskoilaisia siitä, että nämä vetäytyivät lehden teosta eivätkä saaneet mitään aikaiseksi. Helon mukaan Petroskoin toimituskollegio ja KAPP olivat jääneet jälkeen sosialistisen rakennustyön iskutemposta. Hän vaati, että jokaisen KAPPin jäsenen oli ryhdistädyttävä tuotannon laadun nostamiseksi.⁴⁸

Aktiivisuuden lopahtaminen, teosten heikko laatu ja avoin riitely heijastuivat dramaattisesti *Puna-kanteleen* tilaajamäärään. Vuoden 1931 kevään ja kesän aikana lehden 7 500 tilaajasta katosi kaksi kolmasosaa.⁴⁹ Karjalan kirjallisuusliikkeen kriisiä syvensi se, että tasavallan venäjänkielinen kirjallisuus oli vielä heikommassa jamassa. KAPPin venäläisen jaoston toiminta oli kangerrellut perustamisestaan lähtien. Vuoden 1929 kesään mennessä jaoston riutunut toiminta oli käytännössä lakanut. Jaoston heikkoon työhön vaikutti se, että eräät sen aktiivijäsenistä muuttivat pois Karjalasta. KAPPin venäläinen jaosto organisoitiin uudelleen puolueen tuella heinäkuussa 1929, mutta tilanne ei parantunut edes sen jälkeen, kun venäläiset saivat oman kirjallisuuslehtensä *Udarnik slova*. Lehden kirjallisuuskonsultaation osaston mukaan suurin osa toimituksen saamista aloittelevien kirjailijoiden tuotoksista oli julkaisukelvottomia sekä muodoltaan että sisällöltään.⁵⁰ Lehti lakkasikin ilmestymästä muutaman numeron jälkeen.

Ylirasituksella oli tietty osuus kirjailijoiden heikkoon esitykseen, mutta suurin lomaannuksen syy Karjalassa oli sama kuin yleensä koko Neuvostoliitossa: kirjallisuuden kehittyminen ja kasvaminen oli mahdotonta RAPPin ylläpitämän kontrollin, kirjallisuuskritiikin ja suoranaisten määräilyjen muuttuessa yhä tukahduttavammaksi. VKP(b):n Karjalan aluekomitea ja Leningradin puoluejärjestö sekä LAPP pyrkivät helpottamaan Karjalan kirjallisuuden lomaannustilaa tiukentamalla kirjailijoiden po-

liittista ohjausta ja kritiikkiä. Tämä luonnollisesti vain syvensi kriisiä entisestään.

Vuoden 1930 lopulla KAPPiin kuului 44 varsinaista jäsentä, joista 27 oli suomalaisia, kahdeksan venäläistä, kahdeksan karjalaista ja yksi juutalainen⁵¹. Näiden lisäksi KAPPin kirjallisuuskerhoissa Kontupohjassa, Repolassa, Rukajärvellä, Kiestingissä, Uhtualla ja Säämäjärvellä oli 46 jäsentä. Kerhot mukaan lukien KAPPin toiminnassa mukana olleista 64 % oli suomalaisia, karjalaisia 24 %, venäläisiä 8,8 % ja kolmisen prosenttia muita kansallisuuksia. Naisten osuus oli 17 %.⁵² KAPP oli selkeästi suomalainen järjestö ja suomalaisten osuus vain lisääntyi 1930-luvun alussa. KAPP oli Neuvostoliitossa erikoinen kirjailijajärjestö sen vuoksi, että sen aktiivisen ytimen muodostivat ulkomailta tulleet kirjailijat. Arka paikka oli myös se, että vaikka KAPP julistautui proletariseksi järjestöksi, vain 58:lla sen 90 jäsenestä oli työväenluokkainen tausta. Vain harvat KAPPin toiminnassa mukana olevat olivat työläisiä, venäläisistä ei yksikään. Proletaariset kirjallisuuskriitikot pitivät talonpoikaiskirjallisuutta ideologisesti epäilyttävänä. Heidän mukaansa talonpoikaistaustaisia kirjailijoita ei voinut pitää proletaareina vain siksi, että he kirjoittivat työläisistä. Pietarilainen Pavel Bezsalko kiteytti asian toteamalla, ettei kenenkään mieleen olisi myöskään pälkähtänyt pitää James Fenimore Cooperia tai Henry Longfellowta intiaaneina siitä syystä, että he kirjoittivat intiaaneista.⁵³ Proletaariteoreetikkojen mukaan vain luokkatietoinen proletariaatti saattoi luoda uuden kulttuurin ja kirjallisuuden.

Kansallinen vinouma johtaa kriisiin

Karjalan kirjallisuusliikkeen sosiaalinen vinoutuma ei kuitenkaan aiheuttanut loppujen lopuksi suurta ongelmaa, sillä koko Neuvostoliiton proletaarinen kirjallisuusliike kärjisteli saman ongelman kourissa. Sen sijaan Karjalan kirjallisuuden kansallisesta kallistumasta tuli yhä suurempi ongelma. LAPPin suomalaisjaoston keskushahmot Väinö Aalto, Kalle Halme, Kalle Vento, Yrjö Savolainen, Lea Helo ja Urho Ruhanen näkivät Karjalan kirjailijoiden suuntautuvan liiaksi Suomeen ja syyttivät heitä nationalististen elementtien viljelystä tuotannossaan. Suuri kiista

saatiin syntymään Kalevalan ympärille. Kun karjalainen Risto Bogdanov ehdotti vuonna 1929, että karjalaisessa runoudessa voitaisiin käyttää kalevalaista mittaa, ärähtivät Leningradin suomalaiskirjailijat ja kriitikot. Heidän mukaansa Karjalan kansallisen momentin ja Kalevalan korostaminen pelasi ainoastaan Suur-Suomesta ja Itä-Karjalan valloittamisesta haaveilevien lahtarien pussiin. Samalla tavalla leningradilaiset tuomitsivat sen, että sampo oli alettu käyttää Neuvosto-Karjalassa kansan onnen ja sosialistisen rakennustyön vertauskuvana. Heidän mielestään sampo ja kalevalainen muoto kuuluivat menneisyyteen eivätkä ne vastanneet proletaariselle kirjallisuudelle asetettuja ajankohtaisia vaatimuksia.⁵⁴

Karjalan kirjallisuusliikkeen voimahahmo Jalmari Virtanen sai osansa kritiikistä, kun hän puolusti kalevalaisen mitan ja tematiikan käyttöä proletaarirunoudessa. Hänen mukaansa laajojen kansanjoukkojen mobilisoimiseksi takapajuisessa Karjalan tasavallassa runoilija-agitaattorin oli käytettävä karjalaisille tuttua ja ymmärrettävää muotoa. Hän vastasikin kriitikoille, että oikeat proletaariset kirjailijat ja leniniläiset eivät torjuneet vanhaa kulttuuriperintöä vain siksi, että se oli vanhaa.⁵⁵

Sammosta käyty kiista poiki yhden konkreettisen voiton leningradilaisille, kun KAPP päätti vuonna 1931 muuttaa *Puna-kantele*-kirjallisuuslehden nimen *Rintamaksi*. Etenkin leningradilaiset olivat pitäneet *Puna-kantele*-nimeä liian kansallishenkisenä, talonpoikaisena ja vanhan-aikaisena.⁵⁶

Karjalan suomenkielinen kirjallisuusliike alkoi nousta aallonpohjastaan vuoden 1931 aikana. Elpymistä edisti suuresti se, että kustannusliike Kirja siirsi tuolloin päätoimintansa Leningradista Petroskoihin. Se oli todellinen piristysruiske Karjalan suomenkieliselle kirjallisuuselämälle. Sen sijaan muutto oli katkera pala Leningradin suomalaisille kirjailijoille, jotka olivat tottuneet pitämään itseään maalaisia karjalaisia parempina. Alueiden väliset suhteet pysyivät kylminä johtuen myös eräistä tulehtuneista henkilösuhteista. Monet leningradilaiset halusivat tulkita Kirjan ”pakkomuuton” Petroskoihin yhtenä merkinä Karjalan epäterveestä ajautumisesta yhä tiukempaan suomalaiskansalliseen ikeeseen Edvard Gyllingin ja Kustaa Rovion johdolla.

1930-luvun ensimmäinen puolisko olikin Neuvosto-Karjalan suomenkielisen kirjallisuuden kulta-aikaa. Teoksia julkaistiin paljon ja niiden

laatu oli kiistatta nousemassa. Esimerkiksi Oskar Johansson julkaisi vuonna 1932 kiitellyn romaanin *Kontupohja – iskutyö!* Johansson käsittelee tuotannossaan usein romanttisestikin Karjalan ja Muurmannin alueen luontoa ja ihmisiä. *Kontupohja – iskutyö!* on sen sijaan paatoksellinen kuvaus ”Kontupohjan paperitehtaan työkollektiivin vastuksista ja voitoista”. Siinä on nähtävissä vaikutteita Fjodor Gladkovin maineikkaasta romaanista *Sementti* (1925) ja se muistuttaa jopa Valentin Katajevin samana vuonna (1932) ilmestynyttä romaania *Aika, eteenpäin!*

Sen sijaan 1930-luvun loppupuoliskolla Karjalan kirjallisuusliikettä kohtasi täystuho. Vuonna 1922 Neuvostoliitossa aloitetusta juurruttamispolitiikasta luovuttiin vuodesta 1926 lähtien ja 1930-luvun alkuun tultaessa kansalliset pyrkimykset etenkin Neuvostoliiton läntisillä reuna-alueilla oli tukahdutettu ankarin pakkokeinoin. Esimerkiksi vuonna 1929 Ukrainan GPU⁵⁷ paljasti vastavallankumoukselliseksi katsomansa nationalistisen järjestön, joka koostui oppineista, kirjailijoista ja taiteilijoista. Tässä vaiheessa likvidoitiin suuri osa Ukrainan vanhan polven älymystöä. Samana vuonna OGPU masinoi vastaanalaisen jutun Valko-Venäjällä, jossa tuomittiin suuri joukko tunnettuja tieteen ja kulttuurin edustajia syytettynä kansallisesta ”demokratismista”.

Neuvosto-Karjalassa kehitys kulki samaan suuntaan ja kansalliset ja ”porvarillis-nationalistiset” elementit raivattiin pois väkivalloin vuosien 1935 ja 1939 välisenä aikana. Moukarin alle joutuivat ensi sijassa suomalaiset mutta myös karjalaiset. Karjalan kirjallisuuselämä kärsi pahoin terrorin aikana. Vuonna 1930 KAPPiin kuului (kirjallisuuskerhot mukaan lukien) 50 suomalaisjäsentä. Heistä varmuudella menehtyi teloitettuna, tutkintovankeudessa tai vankileireillä 31 henkeä. Todennäköisesti menehtyneiden lukumäärä on vielä suurempi, sillä kaikkien kohtalosta ei ole tarkkaa tietoa. Suomenkielisen kirjallisuuden elpymistä saatiin tämän jälkeen odottaa Neuvosto-Karjalassa lähes kymmenen vuotta.

VIITTEET

- 1 Jalava 1990, 19; OIK 1964, 9; Alto 1989, 10, 15.
- 2 Afanaseva 1989, 41; Kilin 2001, 18.
- 3 Karhu ym. 1969, 37.
- 4 Džužev 2000, 70.

- 5 Karhu ym. 1969, 11–12, 33; Kolosenok – Monosov 1967, 85.
- 6 Kangaspuro 2000, 80–82. KTK muodostui Aunuksen kuvernementin 21 volostista, Arkangelin kuvernementin 20 volostista sekä Petroskoin, Kemin ja Aunuksen kaupungeista.
- 7 Žerbin 1983, 172.
- 8 Takala 2000, 188.
- 9 Venäjän kommunistinen puolue (bolševikit), RKP(b), muutti vuonna 1925 nimensä yleisliittolaiseksi kommunistiseksi puolueeksi (bolševikit), VKP(b).
- 10 Kangaspuro 2000, 128–129. Gyllingin toimi muuttui 1923 Karjalan ASNT:n kansankomissaarien neuvoston puheenjohtajaksi.
- 11 Mts. 127–130.
- 12 Karjalan työkansan kommuuni muutettiin 25. heinäkuuta 1923 Karjalan autonomiseksi sosialistiseksi tasavallaksi.
- 13 Kangaspuro 2000, 66–86.
- 14 Lallukka 2000, 58–59; Takala 2000, 186.
- 15 Ruhanen 1997, 107.
- 16 Jalava 1990, 33; Alto 1997, 36.
- 17 Alto 1997, 118.
- 18 Kustannusliike Kirjan perustivat Karjalan kansankomissaarien neuvosto, Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopisto sekä Venäjän kommunistisen puolueen (b) suomalaisen järjestöjen keskus toimisto.
- 19 KA. Pentti Renvallin arkisto. Kansiot 10B, 12B ja 16B. Pöytäkirja Kirjan 10-vuotisjuhlan kunniaksi järjestetystä lukijakonferenssista 6.5.1933; Yrjö Sirolan kirje Jalmari Virtaselle 13.2.1925. RGASPI. Kokoelma 525. Luettelo 1. Arkistoyksikkö 127. S. 154. Jalmari Virtasen kirje Yrjö Sirolalle 9.3.1925. Mts. 156.
- 20 KA. Pentti Renvallin arkisto. Kansiot 10B, 12B ja 16B. Pöytäkirja Kirjan 10-vuotisjuhlan kunniaksi järjestetystä lukijakonferenssista 6.5.1933.
- 21 Onni Heinoksen muistelmia Venäjältä vuosina 1918–1933. SKS. Mappi AB3788, 327. Ruhanen 1989, 208–209.
- 22 Takala 2000, 94.
- 23 *Puna-kantele* 7/1931, 18; Ruhanen 1989, 195; Onni Heinoksen muistelmia Venäjältä vuosina 1918–1933. SKS. Mappi AB 3788, 335.
- 24 Alto 1997, 33.
- 25 Gramotnost v KASSR. KGANI. Kokoelma 3. Luettelo 3. Arkistoyksikkö 34. S. 23.
- 26 Kilin 2001, 126.
- 27 Kangaspuro 2000, 143–144.
- 28 Anttikoski 1998, luku 5.1.
- 29 Yrjö Sirolan puhe 9.7.1922. RGASPI. Kokoelma 525. Luettelo 3. Arkistoyksikkö 86. S. 162; Kangaspuro 2000, 98, 129; Kilin 2001, 77.
- 30 *Karjalan kommuuni* 16.2.1921, 1; *Karjalan kommuuni* 18.2.1921, 1.
- 31 Kangaspuro 2000, 98; Ylikangas 2004, passim.
- 32 Tavallisesti vanhan polven ei-vasemmistolainen kirjailija, joka oli valmis yhteistyöhön neuvostovallan kanssa.

- 33 [Tuntematon] 1925; [Tuntematon] 1924, 17.
- 34 Suomalainen jaosto perustettiin virallisesti vasta 10.2.1928.
- 35 *Nuori kaarti* 13.10.1928, 23.
- 36 Alto 1989, 30.
- 37 *Soihtu* 10/1930, 15.
- 38 Djužev 2000, 74; vrt. Alto 1997, 35 ja Jalava 1990, 33; Ruhanen 1989, 196.
- 39 Kansan arkisto. Väinö Salmi. Kansio 4 BC, käsikirjoituksesta ”Ihmisiä kuohujen keskelä”, osa II, 138.
- 40 Alto 1989, 15.
- 41 Lauri Salomaan kokoelma. Jalmari Virtasen kirje 28.11.1927.
- 42 Pahomova 1963, 50.
- 43 Karobkomin byroon istunnon pöytäkirja 9.6.1927. KGANI. Kokoelma 3. Luettelo 2. Arkistoyksikkö 103. S. 127.
- 44 *Soihtu* 10/1929, 14; Alto 1989, 46.
- 45 *Puna-kantele* 12/1931, 17; Alto 1989, 46.
- 46 Jalmari Virtasen selostus Karjalan proletaarikirjailijoiden työstä LAPPin kansallisen sektion kokoukseen 16.4.1931. NARK. Kokoelma 2884. Luettelo 1. Arkistoyksikkö 1. S. 2; *Puna-kantele* 8/1930, 16. Useimmat suomalaisista kirjailijoista oli kommunistisen puolueen jäseniä, mikä asetti heidät ja heidän tuotantonsa myös tiukan puoluekontrollin alaiseksi.
- 47 *Puna-kantele* 4/1930, 1.
- 48 *Puna-kantele* 7/1931, 15.
- 49 Dokladnaja zapiska po voprosu o ”Puna-kantele”. KGANI. Kokoelma 3. Luettelo 2. Arkistoyksikkö 638. S. 2.
- 50 *Udarnik slova* 1/1931, 16.
- 51 Juutalaisuus katsottiin neuvostohallinnossa kansallisuudeksi, ei uskonnoksi.
- 52 Spisok tšlenov KAPPA. KGANI. Kokoelma 3. Luettelo 2. Arkistoyksikkö 811. S. 38–39.
- 53 Bezsalko – Kalinin 1919, 32.
- 54 *Puna-kantele* 22/1931, 17; Jalava 1990, 41; Alto 1989, 56.
- 55 Alto 1989, 56; KAPP:n työstä. NARK. Kokoelma 2884. Luettelo 1. Arkistoyksikkö 2/19. S. 7–8.
- 56 *Puna-kantele* 5/1930, pääkirjoitus; *Puna-kantele* 3/1931, 17.
- 57 Poliittinen poliisi Tšeka tunnettiin helmikuusta 1922 nimellä valtion poliittinen hallinto (GPU). Seuraavana vuonna GPU:sta tuli koko Neuvostoliiton kattava valtion yhdistynyt poliittinen hallinto (OGPU).

Venäjä ja Neuvostoliitto suomalaisissa avantgardelehdissä 1920-luvulla

Harri Veivo

 <https://orcid.org/0000-0002-3677-6340>

”Ikkunat auki Eurooppaan päin!”¹ Elmer Diktoniuksen vetoamus vuodelta 1922 on saanut vakiintuneen aseman sisällissodan jälkeisen kirjailijasukupolven kansainvälistymisen ja modernisaation ilmauksena. Harvemmin on muistettu, että lause on sitaatti Aleksandr Puškinin runoelmasta *Vaskiratsastaja* (1833), jossa tsaari Pietari Suuri esittää saman toiveen. Kärjistäen voi siis todeta, että klassinen venäläinen kirjallisuus tarjosi iskulauseen Diktoniuksen, Hagar Olssonin, Olavi Paavolaisen, Erkki Valan ja muiden nuorten radikaalien hankkeelle saattaa Suomen kirjallisuus ja kulttuuri samalle tasolle vanhan mantereen uusimpien aatteellisten ja taiteellisten suuntausten kanssa. Vaikka sukupolven kiinnostuksen pääasiallisina kohteina olivat länsimaiden suuret metropolit Berliini, Pariisi ja Lontoo sekä imperiumien tuhkasta sodan jälkeen nousseet uudet valtiot kuten Viro ja Tšekkoslovakia, osallistuiivat myös Venäjä ja Neuvostoliitto uuden maailmankuvan luomiseen.

1920-luvun kirjalliselle elämälle oli leimallista vahva sukupolvidynamiikka, joka kanavoitui julkisessa keskustelussa pitkälti aikakauslehtiin *Ultra* (1922), *Quosego* (1928–1929) ja *Tulenkantajat* (albumina 1924–1927, lehtenä 1928–1930 ja 1932–1939). Ensimmäinen maailmansota ja Suomen sisällissota olivat perustavanlaatuisia kokemuksia uransa alussa

olleille kirjailijoille ja intellektuelleille, jotka vaativat taiteen, kulttuurin ja politiikan arvojen täydellistä uudelleenmäärittelyä. He eivät viihtyneet äärikansallismielisessä ja konservatiivisessa ilmapiirissä, joka oli nuoren sukupolven mielestä leimallinen varsinkin 1920-luvun alkuvuosille. He kokivat, että Suomi oli jäänyt jälkeen eurooppalaisen kirjallisuuden ja kuvataiteen kehityksestä. Arvot oli määriteltävä uudelleen, kritiikin sanasto oli päivitettävä, runouden kuvakieli uudistettava ja vanhan maailman konkurssipesä selvitettävä vaikkapa konekivääreillä, myrkykaasulla ja käsikranaateilla.² Hankkeet kohtasivat uteliaisuutta ja innostusta, mutta myös kritiikkiä ja torjuntaa, joka vahvisti lehdissä luotua kuvaa uuden ja vanhan sukupolven vastakkainasettelusta. Vaikka avantgarde-liikkeille tyypillisten yhteistä poetiikkaa ja politiikkaa määrittävien manifestien rooli oli nuorten kirjailijoiden parissa rajallinen, antoivat kirjallisen kentän rintamalinjat, jaettu käsitys kulttuurin kriisitilasta ja halu kansainvälistää ja modernisoida Suomen henkistä ilmapiiriä toiminnalle selkeän etujoukon kamppailun luonteen.

Lehtien rooli kirjallisen sukupolven maailmankuvan ja julkisen keskustelun jakolinjojen jäsentymisessä on moninainen. Se ei rajoitu vain kirjoittajien eksplisiittisesti ilmaistuihin näkemyksiin ja niistä käytyyn väittelyyn. Kirjallisessa kentässä lehdillä on mediaalinen ja esineellinen erityislaatu. Ne tuovat samojen kansien väliin erilaisia teemoja ja tekijöitä, luovat ja ylläpitävät verkostoja, saattavat yhteen erilaisia diskursseja (verbaalisia ja visuaalisia, taiteellisia ja kaupallisia ja niin edelleen). Kirjoituksien ohella merkitysten tuottamiseen osallistuu niiden materiaalisuus – taitto, kuvitus, ulkoasu ja tekstien järjestys. Lehtiä myös luetaan niin katselemalla, selailemalla kuin artikkeleiden sisältöön keskittyen. Lehti on usein maisema kahvipöydällä – ja juuri sellaisena merkittävä: konkreettinen visio modernista maailmasta ja samalla osoitus isäntävään nykyaikaisuudesta. Nämä kaikki tekijät ovat mielenkiintoisia tutkittaessa 1920-luvun avantgarden geopolitiikkaa.³ *Ultran*, *Quosegon* ja *Tulenkantajien* sivuilla Venäjä ja Neuvostoliitto on osa rikasta mutta hajanaista maailmankuvaa, joka ilmaisee radikaalisukupolven toiveita, haaveita ja pelkoja, mutta myös naapurimaan pysyvää vaikutusta Suomen kulttuurielämässä.

Ultra – marginaalista Eurooppaan ja maailmalle

Ultra ilmestyi vain kahdeksan numeroa varsin lyhyen ajanjakson kuluessa, joka kesti syyskuun 14. päivästä joulukuun 20. päivään vuonna 1922. Sivuja kaksikieliseen julkaisuun kertyi yhteensä 128. Modernististen pienlehtien maailmassa nämä luvut ovat kansainvälisessä vertailussa tavanomaisia. Nuoruuden into ei useinkaan kannatellut muutamaa viikkoa tai kuukautta pidemmälle. *Ulrankin* tapauksessa pääoman puute, avustajakunnan suppeus, toimituskunnan sisäiset jännitteet ja raskaaksi osoittautunut julkaisutahti johtivat toiminnan lakkauttamiseen varsin nopeasti. Lehden merkittävimmät kirjoittajat Hagar Olsson ja Elmer Diktonius suunnittelivat lanseeraavansa samantien uuden julkaisun nimellä *Rebellion*, *Nova* tai *Independence*, mutta jatkoa saatiin odotella ruotsinkielisen *Quosegon* ilmestymiseen vuonna 1928 asti.⁴ Lyhyestä elinkaarestaan huolimatta lehti ehti herättää merkittävää vastakaikua kirjallisuuteen suuntautuneen nuorison parissa. Lehden lukijakuntaan kuuluivat muiden muassa Katri Vala ja Olavi Paavolainen. Johan Wredeä mukaillen voidaan sanoa, että *Ultra* onnistui luomaan uusille modernisteille ”näkyvän rintamalinjan”.⁵ Se oli ensimmäinen instrumentti kamppailussa kirjallisuuden arvoista, tekniikoista ja tehtävistä, joka kesti koko vuosikymmenen ja asetti vastakkain (hieman pelkistäen) nuoret radikaalit ja vanhat peruukit.

Pietari Suuren möreällä rintäänellä julkituotu eurooppalaistumisen vaatimus antaa itse asiassa rajoittuneen kuvan *Ultran* projektista. Avautumisen horisonttina oli parhaimmillaan koko maailma ja Venäjän osana. Ensimmäisen numeron loppuun sijoitetussa anonyymisti julkaistussa artikkelissaan ”En slags prenumerationsanmälan” Hagar Olsson julisti lehden ymmärtävän kaikkia kansoja, jotka puhuvat taiteen ajatonta ja yleismaailmallista kieltä ”Huippuvuorilla ja Haitilla, Mississipin, Volgan ja Guadalquivirin rannoilla”.⁶ Maantieteellisen laajuuden mukana tuli myös ajattomuuden vaatimus. Vaikka lehti ajoi modernisaation ja arvojen uudelleenarvioimisen ohjelmaa, se suhtautui samaan aikaan kriittisesti kirjallisuuden ja taiteen ”ismeihin”, joiden katsottiin olevan vain muutoskauden pintailmiöitä. Niiden lävitse oli tavoiteltava pysyvää ja universaalia, joka voisi uudelleenluoda ihmisyyden ensimmä-

mäisen maailmansodan haaksirikon jälkeen. Ainoastaan ekspressionismin katsottiin kykenevän tähän.

Näiden ajatusten rinnalla lehdessä kritisoitiin myös ahtaan kansallismielistä taidetta. Diktonius voivotteli neitseellisen koskemattomia *Kalevalasta* varastelevia suomalaisrunoilijoita ja tuskaili maassa vallitsevaa kansallista itsepalvontaa ja nurkkapatriotismia. Pietarilaissyntyinen ja Euroopassa koulututtanut säveltäjä Ernest Pingoud toi kolmessakin artikkelissa esiin näkemyksensä, jonka mukaan kansallinen taide on ”luonnollinen kehitysvaihe” ja ”väliasema” edistyksellisessä prosessissa, joka johtaa kuvailevuudesta irrottautuneeseen ”objektiiviseen”, kansallisuuksista ja maantieteen rajoista vapaaseen taiteeseen. Tällainen taide olisi kansainvälisten yksilöiden luomaa ja alkaisi ”ratkaista ominaisinta probleemiaan, muotokysymystä”.⁷ Pingoud’n ajattelu havainnollistui artikkelissa, jossa hän analysoi Skrjabinia, Prokofjevia ja Stravinskia. Kaikki kolme olivat kirjoittajan mukaan onnistuneet murtautumaan ulos venäläistä musiikkia kahlehtineesta nationalismista. Prokofjev varsinkin oli kirjoittajalle vahva esimerkki sisällöstä, ilmaisusta ja tavoitteista vapautuneesta muotojen leikeistä ja sen voimasta. Kiinnostavaa on huomata myös, että virolaista Henrik Visnapuuta käsittelevässä artikkelissa mainitaan runoilijaa moititun venäläisistä vaikutteista. Nimimerkillä M. M. esiintyvä Visnapuun maanmies kirjoittaa: ”[e]ihän vieras vaikutus sinänsä niinkään paheksuttavaa olisi, jos taiteilija sen kypsyttäisi itsessään, mutta kun se näin puoliraakana tarjotaan, on maku vastenmielinen.”⁸

Ultran kulttuuriteoria näyttäisi siis hierarkkiselta kehitysjärjestelmältä, jossa alimmalla tasolla on vieraille vaikutuksille altis kulttuuri, toisella kansallinen kulttuuri ja ylimmällä moderni objektiivinen taide. Venäjä kuului yhtäältä taiteen universaaliin ja ajattomaan maailmaan Haitin ja Huippuvuorten tavoin ja toisaalta havainnollisesti modernin taiteen kehitystä kansallisesta kohti kansainvälistä. Rooli on ristiriitainen, mutta on muistettava, että tämä malli on rekonstruktio eri kirjoittajien esittämistä näkemyksistä, jotka ovat avantgardelehdille ominaisesti luonteeltaan hajanaisempia ja luonnosmaisempia kuin jälkikäteen tehty kokoava esitys.

Ultran kirjoituksissa Venäjä ilmenee usein myös osana ajankohtaisen kulttuurin laveaa rintamaa ja modernin taiteen muodostumassa olevaa kaanonina. Ensimmäisen maailmansodan muistelmateosten tulvaa käsit-

televässä artikkelissa mainitaan ”venäläinen sarja” – ”Denikin, Wrangel, Witte, Rodzjanko”⁹ – saksalaisen rinnalla ja englantilaisen Barbellionin (oik. Frederick Cummings) päiväkirjan *The Journal of a disappointed man* esittelyssä teosta verrataan Dostojevskiin ja Maria Baškirtsevaan. Pariisin Le Vieux Colombier’ta koskevassa kaksiosaisessa artikkelissaan Raoul af Hällström toteaa, että pohjoismaiset ja venäläiset kirjailijat – Ibsen, Tolstoi ja Dostojevski – ovat ottaneet paikkansa tämän modernia intiimiteatteria esimerkillisesti edustavan kulttuurilaitoksen näyttämöllä. Kuvaavaa on, että näissä yhteyksissä esittelyyn riittää pelkkä nimi. Venäläiset kirjailijat ja muistelmia kirjoittavat kenraalit ovat osa *Ultran* lukijakunnan tietoisuutta; heitä ei tarvitse erikseen esitellä. Maria Moravskajan ja Anna Ahmatovan tunnettuus on – ainakin artikkelin kirjoittaja Antti Tiittaselle – lähes samaa luokkaa. Heidän todetaan olevan ”nuorimman venäläisen runoijapolven kaksi kuuluisaksi tullutta edustajaa”.¹⁰ Suomi kuului näin artikkelin näkökulmasta samaan julkisuuden piiriin Venäjän kanssa.

Hällströmin kuvaama yhteys Pohjoismaiden ja Venäjän välillä tulee esiin myös Igor Severjaninin esittelyssä lehden sivuilla. Runoilija saa osakseen kaksi käännöstä ja yhden esittelyn, jotka ovat kaikki Edith Södergranin kynästä lähtöisin. Hänet mainitaan myös Visnapuuta käsittelevässä artikkelissa juuri edellä mainitun vieraan vaikutuksen haitallisuutta käsittelevän keskustelun yhteydessä. Kuten Tintti Klapuri on todennut, egofuturistin saama huomio perustuu runoilijan Södergranin poeettisessa ajattelussa omaamaan merkitykseen. Severjanin oli Södergranille ”kaikkein moderneimman runouden edustaja, hänen oma vastineensa Venäjällä”.¹¹ *Ultran* kautta Severjanin tuli myöhemmin *Tulenkantajissa* vaikuttaneiden kirjailijoiden tietoisuuteen. Klapuri huomauttaa kiinnostavasti, että Södergranin ansiosta Severjanin rantautui Suomeen aikaisemmin kuin Aleksandr Blok, Sergei Jesenin ja Vladimir Majakovski, jotka olivat muualla Euroopassa jo ehtineet ohittaa ananaksista samppanjassa runoilleen maanmiehensä venäläisen avantgarden edustajina.¹²

Tärkeää on kuitenkin huomata myös, että Severjanin asetettiin *Ultrassa* systemaattisesti yhteyteen uuden ruotsalaisen runouden kanssa. Södergranin kirjailijaesittelyä edeltää Hagar Olssonin essee

Dan Anderssonista ja seuraa Harry Blombergin runo ”Landkänning”. ”Insjöballadin” nimen saanut Severjanin-käännös on samalla sivulla rinnan Södergranin ”Novembermorgonin” kanssa; vastakkaiselta sivulta katselee Blombergin muotokuva, joka koristaa Olssonin runoilijalle omistamaa esseetä. Pohjoismaiden ohella nämä lehden sivuilla luodut maantieteelliset ja kulttuuriset kontekstit laajenevat myös kohti Saksaa ja Kiinaa sekä teatteria ja elokuvaa. Severjaninin ”Overture”, joka alkaa tuolla symboliseksi muodostuneella huudahduksella ”Ananas i champagne!”, on likipitään haudattu ”En liten filmdispyt med Tora Teje” -nimellä kulkevan elokuvan ja teatterin suhdetta polemisoivan haastattelun ja Walter Hansecleverin näytelmää *Gobseck* esittelevän artikkelin väliin. Pienten resurssien kurimuksessa kamppailevien lehtien logiikkaan kuului, että jokainen kallisarvoinen palstamillimetri oli täytettävä. *Ultrassa* Wilhelm Ekelund, Viljo Kojo, Uno Kailas ja Gunnar Björling saavat tyytyä samanlaiseen kainalotilaan. Pienikin paikka auringossa oikeuttaa kuitenkin osallistumaan avantgardemodernismin geopolitiittiseen verkostoon.

Södergranin essee Severjaninista asemoi egofuturistin kiinnostavalla tavalla tähän konstellaatioon. Hänen yleisönsä on Södergranin mukaan ”den sorglösa ungdomen [– –] som vill älska och smeka och fånga en solstråle, som älskar livet”.¹³ Näissä muotoiluissa nousee esiin sama vitalismi, nuoruuden arvo ja vaatimus oikeudesta elää ulkoisista velvoitteista vapaata omalakista elämää, jotka löytyvät myöhemmin esimerkiksi Katri Valan ensimmäisen kauden runoista ja Tulenkantajien ohjelmanjulistuksesta. Severjanin rinnastuu Baijerin Ludvig Toiseen ja muihin ”själur [som] bäras över avgrunder”¹⁴. Södergran toteaa kuitenkin myös, että Severjaninille ominainen charmi voi olla peräisin vain Venäjältä, jossa on Anna Pavlovan kaltaisia tanssijattaria ja Fjodor Šaljapinin kaltaisia laulajia. Tässä essentialisoivassa näkemyksessä voidaan nähdä yhteys Elmer Diktoniukseseen, joka itäännyttää Södergrania runoilijaa käsittelevässä artikkelissaan *Ultran* neljännessä numerossa. Diktoniuksen ”kritisk hyllning”, joka seuraa Södergranin kolmen runon ja muotokuvan muodostamaa kokonaisuutta, alkaa lauseella ”I ett litet kyffe vid en rysk träkyrka i den karelska gränsmarken lever en ung kvinna”.¹⁵ Vaikka Diktonius viljelee viittauksia yhtä lailla Li Pohon, Nietzscheen, Frödingiin kuin Dostojevskiinkin selittämättä Södergranin runoutta

ensisijaisesti venäläisen kirjallisuuden kautta, ankkuroituu tuotanto kuitenkin tukevasti ruotsinkielisen maailman maantieteelliseen marginaaliin ja venäläisen kulttuurin vaikutuspiiriin. Tämä tulkintalinja huipentui sittemmin Gunnar Ekelöfillä, joka vieraili Raivolassa Diktoniuksen seurassa ja katsoi matkan jälkeen, että Södergranin tuotannossa on useita runoja, joita ei voi ymmärtää ilman vierailua kirjailijan kotikylään.¹⁶

Konfliktien *Quosego*

Quosegon asema kirjallisuuden kentässä oli aivan toisenlainen kuin *Ultran*. Lehti oli ulkoasultaan hillitty, sen tekstit oli asemoitu perinteisesti ja kuvituksena oli vain muutamia grafiikoita, eikä lehdessä ollut mainoksia. Ruotsiksi vuosina 1928–1929 julkaistu lehti luotiin hetkellä, jolloin nuoren polven ja establishmentin suhde oli kärjistynyt konfliktin asteelle. Syitä oli monia. Bertel Gripenbergin salanimellä Åke Erikson vuonna 1925 julkaisema modernistinen kokoelma *Den hemliga glöden* oli saanut nuorten radikaalien piirissä positiivisen vastaanoton. Kun Gripenberg sitten paljasti henkilöllisyytensä, syntyi lehdistössä keskustelu, joka leimasi modernistit vastuuttomiksi dadaisteiksi ja heidän rounoutensa helpoksi leikittelyksi vailla esteettistä arvoa. Tärkeä rooli tässä prosessissa oli esimerkiksi satiirisella *Garmilla*, jonka sivuilla taivasteltiin dadaistien ja baarin hämärässä tupakka-askin kanteen runoja riipustelevien dekadenttien modernistien touhuja. Kehityskulku oli yllättävä, sillä uuden polven maine kriitikoiden silmissä oli jo huomattavasti parantunut verrattuna esimerkiksi Södergranin saamaan vastaanottoon. Lehden kustantajana toimi vakaa Söderströms leveine olkapäineen (*Ultraa* oli kustantanut heiveröinen Daimon). Gripenberg itsekin tunnusti uuden poetiikan mielenkiinnon. Taustalla näkyi Diktoniuksen tuskastuminen marginaaliseen asemaan, jossa hän koki olevansa, sekä Björlingin vaikeudet saada runojaan julki. Voidaan edelleen todeta, että varsin heterogeenisen modernistiryhmän poettisten ja yhteiskunnallisten projektien erot alkoivat hajoittaa *Ultran* luomaa yhteistä rintamaa. Olsson esimerkiksi koki Björlingin edesottamukset uhaksi koko ryhmän uskottavuudelle.

Quosegon sivuilla venäläinen kulttuuri ja kirjallisuus saavat melko vähän huomiota osakseen. Avantgarderunoutta edustaa lehden kolmannessa numerossa pietarilaissyntyisen Ina Behrsenin käännös Sergei Jeseninin runosta ”Förvandling”, joka on sijoitettu yksin Rabbe Enckellin Eero Nelimarkkaa käsittelevän analyysin ja Björlingin filosofisen esseeseen ”Randanmärkning” väliin. Sama asemointiperiaate koskee Diktoniuksen ja Henry Parlandin samassa numerossa julkaistuja runoja sekä Eino Leino -käännöstä, kun taas nuoret ruotsalaiset runoilijat Erik Asklund, Josef Kjellgren ja Artur Lundkvist on koottu selvästi omaksi ryhmäkseen. *Ultran* tapaista yhtenäistä kansainvälistä uuden runouden rintamaa ei *Quosegon* maisemassa voi nähdä.

Diktonius mainitsee Tšaikovskin kahteen otteeseen kirjoittaessaan aforistiseen tyyliinsä pääkaupungin musiikkielämästä. Kaupunginorkesterin venäläisen Emil Cooperin johdolla esittämä neljäs sinfonia on tehnyt vaikutuksen runoilijaan: teos on ”en uppfriskande brutalitet – som fäck kyss mitt på gatan”.¹⁷ Vaikka artikkelia seuraakin Urho Lauanteen pilakuva Gripenbergistä, joka hyökkää Don Quijoten asussa tuulimyllyjä vastaan Sancho Panzanaan äärioikeistolainen venäläisen runouden kääntäjä Rafael Lindqvist, vaikutelma ei johda kovinkaan analyttisiin pohdintoihin modernin taiteen ja tradition suhteista.

Myöhemmässä artikkelissaan, joka esittelee poimintoja Kaupunginorkesterin ohjelmistosta, Diktonius toteaa Tšaikovskin Manfred-sinfoniasta, että ”ryssen är ryss. [– –] Psykopaten är psykopat”¹⁸. Ei ole tosin aivan selvää, onko näiden tuomioiden kohteena tyylilajeja sekoittava teos vai kapellimestari Robert Kajanuksen tulkinta aiheesta. Tšaikovski on joka tapauksessa Diktoniukselle luonteva osa klassisen musiikin kansainvälistä repertuaaria (Brucknerin, Ravelin, Respighin ym. tavoin¹⁹). Hänen teostaan ei valjasteta sukupolvien ja taideteorioiden kiistakapulaksi. Tolstoi sitä vastoin päätyy tähän rooliin Hagar Olssonin katsannossa kirjailijan satavuotispäivää juhlistaneista teatterinäytännöistä, jotka saivat varsin paljon huomiota osakseen. *Helsingin Sanomat* esimerkiksi uhrasi aiheelle kokonaisen sivun. Olsson kehuu Kansallisteatterin esitystä *Elävistä ruumiista* ja etenkin *Ylösousemusta* Koiton näyttämöllä, joka on ”en verklig avantgarde-scen hos oss”.²⁰ Svenska Teaternin valinta

esittää samana ajankohtana Emmerich Kálmánin operetti *Sirkusprinsessa* sen sijaan saa vain sarkasmeja osakseen.

Tolstoin juhlavuosi tulee mainitukseksi myös Olof Enckellin esseessä Gunnar Björlingistä. Hän näkee yhtäläisyyden Tolstoin kypsällä iällä esittämän karun avioliitto- ja rakkausnäkemysten ja Björlingin elämäntekemisen välillä: "[Björling] vill inte ge en falsk bild av tillvaron och därför känner han det som nödvändigt att i sin skriftställargärning aldrig rygga för det mörka, råa, futtiga, bagatellartade".²¹ Venäjä mainitaan pariin otteeseen myös Björlingin runoissa. Ilja Repin, "den starke"²², ilmestyy reellä oniiriseen maisemaan "Situation. Bizarreri" -sarjan lopussa. "Rutschbanor" -sarjan II. fragmentti puolestaan sisältää rivit

Dödskallesplatser blusrött leende danse macabre
Ryssland ryss-land min sons arvsdel mitt tungspråks hamnar
att slå ned på
med giljotinhjärna
Ryssland sommars harpa glödande äpplet strålskensstunder
ditt svetrött dina fingrar lekarna
orms och Evas mull
Ryssland Ryssland Ryss!
land.²³

Nopeat siirtymät semanttisten ja tyylillisten rekistereiden välillä ilman lauserakennetta jäsentäviä konjunktioita ovat tyypillisiä Björlingin daidaisen kauden runoille. Kulttuuriset viittaukset ja symbolit avautuvat salamannopeasti eri suuntiin kehittämättä kuitenkaan yhtenäistä referentiaalista tai symbolista merkityskudosta. Runossa voi nähdä useasti toistuvan Venäjän asettuvan jatkumoon mytologisten ja raamatullisten viittausten kanssa, jotka luovat muiden motiivien kanssa eräänlaista paratiisillista eron ja kadottamisen tematiikkaa (auringon halo, kesät, leikit; giljotiini, käärme ja Eva; sanan 'Ryssland' katkaisu yhdysmerkillä). Vuonna 1887 syntynyt Björling oli lukenut varsin paljon venäjää kouluvuosinaan ja kykeni vielä myöhemmälläkin iällä käyttämään kieltä.²⁴ "Aivogiljotiinin" iskun voisi tulkita ilmentävän 1920-luvun lopun kärjistyneen (kieli)poliittisen tilanteen tuntoja. Vaadittiin eroja ja erot-

tautumisia, vaikka Björling muiden modernistien tavoin oli kasvanut monikielisessä maailmassa.

Kieli- ja kansallispolitiikan sekä tämän kirjan aiheen kannalta kiinnostavin teksti *Quosegossa* on Hagar Olssonin essee ”Finländsk robinsonad”. Lehden kolmannen numeron ensimmäisenä artikkelina julkaistu kirjoitus luo poleemisen vastakohtaisuuden kahden figuratiivisen hahmon välille. ”Den Ensamme Svensken” on Olssonille menneisyyden pateettinen marttyyri, joka tarrautuu suomenkielisten ahdistelemana ja riikinruotsalaisten unohtamana rannikon luotoihin ilman kosketuspintaa elävään todellisuuteen. ”Den Nye Finländaren” puolestaan on uuden sukupolven edustaja, internationalisti, joka tuntee realiteetit ja kokee koko maailman omaksi alueekseen. Tämän esikuvan tavoin modernistien tulisi vapautua kansallisuuspolitiikan rajoitteista ja kirjoittaa ”som hade [de] ett Paris eller ett New York att erövra på finländsk botten”.²⁵

Olssonin tavoitteena on antaa käsitteelle ”finländare” positiivinen sisältö. Sen kuvaama kansainvälisyys on suuntautumista kohti universaalia ihmisyyttä. Kansainvälisyyden ohella siihen kuuluu kirjoittajan mukaan myös ruotsalaisten, suomalaisten (”finsk”) ja venäläisten elementtien vaikutus, joista viimeisenkään osuutta ei voida kieltää. ”Den Nye Finländare” on siis eräänlainen komposiitti subjekti, joka on enemmän kuin osiensa summa. Pingoud’n *Ultrassa* julkaisemien kirjoitusten tavoin Olsson argumentoi kansallista kirjallisuutta vastaan. Hänelle kansainvälisen taiteen perustana on kuitenkin rinnakkaisten ja sekoittuvien kansallisten elementtien affirmaatio, ei niiden ohittaminen kuten Pingoud’lla. Tällaisen kirjallisuuden esikuva on Olssonille Södergran.

Tulenkantajat taiteen ja politiikan sekä kansallisen ja kansainvälisen ristivedossa

Tulenkantajien historia poikkeaa *Ultrasta* ja *Quosegosta* varsin merkittävästi. Lehti sai syntynsä Nuoren Voiman liiton piiristä ja se julkaistiin ensin neljän albumin muodossa vuosina 1924–1927. Marraskuussa 1928 ilmestyi sitten näytenumero, jonka alkusivulla toimituskunta ju-

listi uuden lehden syntyneen henkisestä murroksesta, jossa ”sisäänpäin-kääntynyt, elämälle vieras esteettinen henki muuttui aktiiviseksi voimaksi ja vaatimukseksi koko maan henkisen elämän uudistamisesta”. ”Tämä maa on meidän”,²⁶ julistettiin ponnekkaasti. Lehdellä oli näin vankka perusta liki koko maan kattavassa järjestötoiminnassa ja vahva visio nuoren polven tehtävästä Suomen kulttuurissa ja yhteiskunnassa – sekä yhtä vahva luottamus omiin kykyihin. Lehdestä tulikin nuoren polven ponnahduslauta merkittäville urille. Se oli myös eriävien näkemysten kohtauspaikka, jonka raamit muodostuivat väljistä kokoavista iskusanoista kuten ’nykyaika’, ’nuoruus’, ’elämä’ ja ’Eurooppa’. Nopean kasvun seurauksena ja taloustilanteen kiristyessä lehti ajautui konkurssiin vuonna 1930. Uusi kausi uudella sanomalehtiformaatilla ja selkeästi vasemmistolaisella linjalla alkoi vuonna 1932 ja kesti vuoteen 1939 asti. Tässä luvussa keskitytään ensimmäiseen kauteen.

Ulkoasultaan ja julkaisurytmiltään *Tulenkantajat* avasi uuden aikakauden suomalaisessa kulttuurilehdistössä. Albumit noudattivat vielä perinteistä mallia, jossa tekstit ovat pääosassa ja genret (runo, essee, novelli ja niin edelleen) on selkeästi eroteltu typografisin keinoin.²⁷ Vuonna 1928 lanseerattu kahdesti kuussa ilmestynyt lehti puolestaan antoi kuville aivan uuden roolin merkityksen tuottajina. Niitä oli enemmän, niitä oli kannessa ja sisäsivulla, ne olivat suurempia, ne kommentoivat suoraan tai kautta rantain tekstien teemoja, mutta ne esiintyivät myös aivan omalla painollaan vailla selkeätä kytköstä artikkeleihin. Esimerkiksi Paavolaisen haltioitunut arvostelu Mika Waltarin *Suuresta illusionista* on varustettu kuvalla Juri Pimenovin maalauksesta ”Juoksu”, joka oli saanut kirjoittajan pohtimaan koneen ja ihmisen nopeusmittelöä. Kytös on löyhä, mutta tehtävä selkeä: modernin maailman esittäminen visuaalisin ja typografisin keinoin.

Lehti käytti hyväkseen myös mainoksista tuttua diskurssia esimerkiksi painattamalla numeron 3/1929 kanteen sanoilla ”HALLO! HALLO!” alkavan komean englanninkielisen tervehdyksen, joilla haettiin yhteyttä nuoren Euroopan – Baltian maat, Puola, Tšekkoslovakia, Unkari – lukijakuntaan. *Tulenkantajissa* julkaistiin mainoksiakin. Ostajia kosiskeltiin esimerkiksi Pauligin kahville, Klubi-tupakalle, *Urheilumies*-lehdelle sekä ”ajatuksille vapautta antaville” Corona-kirjoituskoneille, joita ”kaikki

nuoret kirjailijat käyttävät!”²⁸ Mainosten nykyaikaiset sanavalinnat, kieli ja kuvitus loivat myös visiota modernista maailmasta.

Kuvien rooli on merkittävä etenkin teatteria koskevassa kirjoittelussa. Elsa Enäjärvi, Antti Halonen ja Arvi Kivimaa ruotivat useassa artikkelissa suomalaisen teatterin tilaa, joka oli heidän mielestään jäänyt auttamattomasti jälkeen nykyajasta muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. Turun teatterin sovitus Hagar Olssonin näytelmästä *S.O.S.* ja Koiton Näyttämön esitykset). Uusi aika vaati suurempaa roolia ohjaajalle ja lavastukselle, ja juuri tässä suhteessa Venäjä ja Neuvostoliitto olivat esikuvia. Raoul af Hällströmille Moskova, ”teatterin luvattu kaupunki”, oli ”uuden näyttämötaiteen keskus ja pyhättö, jonne jokaisen vilpittömästi opinhaluisen tulisi matkustaa”.²⁹

Kivimaa seurasi ohjetta ja julkaisi vuonna 1929 teoksen *Helsinki, Parisi, Moskova*, jossa hän käsitteli positiiviseen sävyyn itänaapurin teatterin funktionaalisia ja kubistisia kulisseeja ja ohjauksen keskittymistä teatterin ominaislaatuun entisen kirjallisen suuntauksen asemesta. Elsa Enäjärvi painotti myös keskittymistä taidelajin ”suuriin periaatteellisiin probleemeihin”³⁰, joka tapahtuu myös suhteessa teatterin mimeettisen tehtävän omineeseen elokuvaan. Näissä pohdintoissa voi nähdä Suomen kontekstissa poikkeuksellisen selkeän modernistisen median ominaislaatua painottavan poettisen ajattelun piirteitä. Ohjaajat Vsevolod Meyerhold, Aleksander Tairov, Nikolai Jevreinov ja Jevgeni Vahtangov mainitaan *Tulenkantajien* kirjoituksissa, mutta lukijat saattoivat tarkastella uuden teatterin piirteitä myös valokuvissa, jotka esittivät Natan Altmanin, Marc Chagallin ja Ignati Nivinskin lavastuksia Moskovan juutalaisessa teatterissa, Venäjän vallankumousteatterissa ja Moskovan Taiteellisessa teatterissa. Näyttämötaiteen ohella venäläinen mykkäelokuva, baletti, Sergei Djaghilevin moderni tanssitaide ja klassinen musiikki saavat osakseen myönteistä huomiota.

Turun teatterin sovitus *Quosegon* yhteydessä mainitusta Tolstoin *Elävästä ruumiista* sai modernistisilla kriteereillä arvioituna hyvän arvosanan Enäjärveltä. Samassa yhteydessä kriitikko totesi kuitenkin myös suomalaisen kirjallisuuden saaneen venäläisen kirjallisuuden taholta paljon vaikutusta ”omiin passiivisiin, tietoisuutta puuttuviin tyyppeihin”, jotka ”poikkeavat länsimaiden toimivasta, tietoisesti kohtaloaan luovas-

ta tyyplistä.”³¹ Sanavalinnassa tulee esiin *Tulenkantajien* kirjoituksissa merkittävässä roolissa esiintyvä vitalistinen, subjektin emansipaatiota korostava ajattelu, joka saa pikemminkin kollektiivisen kuin yksilöllisen painotuksen. Enäjärven Venäjää kohtaan esittämä kritiikki kohdentui muualla *Tulenkantajien* kirjoituksissa usein suoraan suomalaiseen yhteiskuntaan ilman huomioita naapurimaan vaikutuksesta. Suomi oli samaa sivistyksen orientaalia reuna-aluetta, josta käsin tietoisesti kohtaloan luovan tyypin piti johtaa maataan kohti länttä ja Eurooppaa.

Kuvien rooli oli merkittävä myös Olavi Paavolaisen esseissä. Kuten H. K. Riikonen on osoittanut, Paavolaisen kiinnostus Venäjää ja Neuvostoliittoa kohtaan oli pitkäjänteistä ja ulottui 1920-luvun alkupuolelta aina sotienjälkeiseen hiljaiseen kauteen asti. Suomenkielisessä kirjallisuudessa hän ilmeisesti ensimmäisenä pohti myönteiseen sävyyn naapurimaan poliittisen kehityksen merkitystä.³²

Tämän kirjan kannalta merkittävimmät Paavolaisen tekstit ovat vuoden 1927 albumissa julkaistu esipuhe tekijän käännökseen Ilja Ehrenburgin artikkelista ”Uusi romantiikka” sekä vuoden 1929 neljännessä numerossa ilmestynyt ”Yhden savukkeen ajan”. Paavolainen mainitsee käännöstyönsä motiiveiksi Ehrenburgin synteettisen näkemyksen modernismista sekä ”suomenkielisen modernistisen terminologian täydellisen puut[t]e[en]”.³³ Ehrenburg käsitteleeekin eurooppalaisia avantgardistisia ja modernistisia liikkeitä huomattavasti selkeämmin kuin Suomessa oli aiemmin tehty. Paavolainen jatkoi urakkaa teoksessaan *Nykyaikaa etsimässä*, joka pohjautuu varsin pitkälle *Tulenkantajissa* ja *Aitassa* julkaistuihin esseihin.

Kiinnostava on myös tapa, jolla Paavolainen ja Ehrenburg sijoittavat venäläisen ja neuvostoliittolaisen modernismin ja avantgarden osaksi laajempaa länsimaista taiteen ja kulttuurin murrosta. Vaikka Ehrenburg kuvaakin esseessään, miten konstruktivismi syntyi Moskovassa ja vyöryi sieltä länteen, hän ei pyri muodostamaan vaikutteiden kulkua selittävää kertomusta, vaan pikemminkin panoraamakuvan risteävien ja lomittuvien kytkösten globaalista maailmasta. Paavolaisen tekemä kuvitus vahvistaa tätä pyrkimystä (esimerkiksi Majakovskia koskevan sitaatin yhteydessä on Pittsburghin terästehdasta esittävä kuva) ja niin tekee myös hänen tapansa ketjuttaa eri taiteilijoita, kaupunkeja ja maita

koskevat huomiot yhteen jonoon. Ehrenburg-esipuhe liukuu sulavasti F. T. Marinettista Luigi Russolon kautta Aleksandr Arhipenkoon ja László Moholo-Nagyyn. Charlie Chaplin, Isaak Babel, Boris Pasternak ja Pablo Picasso ovat yhtä ”Uudessa romantiikassa” ja *Nykyaikaa etsimässä*. ”Yhden savukkeen ajan” puolestaan maalaa kuvan samasta modernin valaistuksen syttymisestä niin Lontoon, Pariisin, Pietarin kuin Berliininkin tummuvassa illassa. Nämä näkemykset ovat tunnusomaisia Paavolaisen 1920-luvun eufooriselle modernismille. Paavolainenhan matkusti sittemmin 1930-luvulla modernin eri muotojen jäljillä ja jopa modernia pakoon Saksaan, Etelä-Amerikkaan ja Neuvostoliittoon ja kohtasi matkoillaan myös nykyajan dysfoorisen ja totalitaristisen ulottuvuuden.

Paavolaisen visio yhtenäisestä globaalista nykyajasta on selvästi velkaa Ehrenburgille, minkä johdosta hän saikin ironiaa osakseen tulenkantajakumppani P. Mustapään taholta. Martti Haavio – mies taiteilijanimen takana – edusti lehden piirissä verrattain vahvaa kansallismielistä suuntausta, jolla oli sympatioita heimoaatetta ja AKS:aa kohtaan sekä jyrkän kielteinen kanta Neuvostoliittoon ja Venäjään. Tällaiset näkemykset pääsivät esille myös varsin laajassa osiossa ”Maan ääni”, joka koostui toimitukseen lähetetyistä lukijakirjeistä. Lehti suhtautui bolševismiin yleensäkin kielteisesti.

Toisenlaista ajattelutapaa edusti *Tulenkantajien* päätoimittajana esiintynyt Erkki Vala, joka ajoi voimakkaasti Euroopan yhdentymisen ajatusta. Hän katsoi, että unioni olisi Vanhan Mantereen ainoa keino selvittää kahden menestyksekkään materialistisen järjestelmän – Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton – pihtiotteessa. Paavolainenkin päätyi tahollaan ennustamaan kirjallisuuden uusien tähtien kohoavan näistä nousevista teollisuuden ja tekniikan maista. Vaikka Vala siirtyikin ajattelussaan vasemmalle 1930-luvun kuluessa, oli hänen käsityksensä sivistyneistön elinehdoista Neuvostoliitossa varsin kriittinen. Sekä Paavolaisen että Valan tapauksessa kuva Neuvostoliitosta perustui muiden kirjoittajien esittämiin näkemyksiin. Jälkimmäinen mainitsee lähteikseen Panaït Istratin ja Theodor Dreiserin kirjoitukset, edellisen kääntämä Ehrenburg eli maanpaossa Berliinissä. *Ultraan* verrattuna *Tulenkantajat* osoittaa, että Suomi ja Neuvostoliitto ovat eriytyneet kah-

teen julkisuuden piiriin. Ehrenburgin, Istratin ja Dreiserin kaltaisten välittäjien rooli korostuu.

Naapurimaan yhteiskunnallinen todellisuus liittyy usein *Tulenkantajien* taide- ja kirjallisuusaiheisten artikkeleiden argumentaatioon. Teatterin kohdalla tehdään selvä ero taiteen ja politiikan välillä. Neuvostoliittolaista ohjaaja- ja lavastustyötä pidetään liki puhtaasti teknisenä kysymyksenä. Sen ei nähdä liittyvän orgaanisesti tai funktionaalisesti kommunismin ideologiaan tai käytäntöön. Runouden kohdalla poliittinen ja yhteiskunnallinen konteksti tulkitaan taiteen toimintaedellytysten kautta. Hagar Olssonin nekrologi Majakovskista kuvailee runoilijaa ”individualistiksi henkeen ja vereen saakka” sekä ”ylpeän traagilliseksi yksinäiseksi uhmaajaksi”, jolle ”muodostuu vallankumouksen konstrukttiivinen, ankaran puritaaninen vaihe kohtalokkaaksi”.³⁴

Kiinnostavaa on, että Olsson käyttää Majakovskin uraa kuvatessaan samaa arvojen uudelleenarvioinnin retoriikkaa ja likipitäen samaa sanastoa kuin omissa *Ultran* aikaisissa kirjoituksissaan. Tässä voi nähdä eräänlaisen halkeaman modernistien projektissa. Kun suomenkieliset Tulenkantajat vaativat johtavaa asemaa maan kulttuurielämän nykyaikaistamisessa, Olssonin kanta hänen kirjoittaessaan Majakovskin urasta oli jo kriittisen etäisyyden värittämä. Avantgarden projekti, ainakin Venäjällä ja Neuvostoliitossa, oli historiaa. Asenne näkyy myös kirjailijan vuonna 1929 julkaisemassa ja Paavolaisen kuvittamassa romaanissa *På Kanaanexpressen*, jossa esiintyy Tulenkantajiin rinnastuva ryhmä ”Facklan”. Käännöksiä venäläisestä kirjallisuudesta julkaistiin *Tulenkantajissa* vähän. Severjaninin *Ultraan* ruotsinnettu runo ananaksista samppanjassa sai suomalaisen version Uuno Kailaan kynästä. Käännökset edustivat taiteellisten arvojen ohella lehden käsitystä naapurimaan yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Ilja Ehrenburgilta julkaistiin novelli ”Vanha turkkuri”, jonka kerrottiin antavan ”selvän kuvan Venäjän kurjuudesta”.³⁵ Samalla tavoin ilmoitettiin Eva Järvinen -nimisen novellistin kokeneen ”mitä ankarinta elämää Venäjällä”.³⁶ Kaiken kaikkiaan lehden käännösvalinnat ilmentävät suuntautumista Eurooppaa ja länsimaita kohti.

Ei vain ananaksia

On vaikeaa arvioida, missä määrin Paavolaisen Ehrenburg-käännöksellään suunnittelema uudenaikaisen terminologian maahantuonti onnistui. Suomalaisen kirjallisuuden kentässä kiinnostus ”ismeihin” hiipui poliittisen ilmapiirin kiristyessä vuosikymmenen vaihteessa. Samalla kirjallisuuslehtien luonne muuttui. *Tulenkantajien* vuonna 1932 alkanut toinen kausi oli selkeästi politisoituneempi kuin aiempi. Sama huomio koskee vuosina 1932–1938 julkaistua *Kirjallisuuslehteä*, joka sai rahoitusta Neuvostoliitosta. Ne toimivat edeltäjiään mustavalkoisemmassa lukkiintuneiden positioiden maailmassa.

1920-luvulla lehdet eivät kaivaneet poteroita. *Ultra*, *Quosego* ja *Tulenkantajat* onnistuivat jäsentämään kulttuurin kenttää ja tuomaan esiin uusia näkemyksiä kirjallisuudesta, taiteesta ja nykyajasta. Lehdistä ei löydy kattavaa modernin teoriaa eikä selkeää uuden kirjallisuuden poetiikkaa. Niiden voima piili enemmänkin kyvyssä koota yhteen erilaisia aikalaisanalyyseja, kriittisiä kannanottoja ja esteettisiä näkemyksiä, ja saattaa kokonaisuus nousukiitoon nuorekkaan, innostuneen ja tulevaisuudenuskoksen eetoksen avulla. Lento ei ollut pitkä, mutta lakipiste kävi korkealla. Kamppailussa symbolisesta pääomasta ja esteettisten kriteerien kontrollista lehdet olivat ratkaisevassa asemassa. Aiheiden kirjo, puhutteleva tyyl, tehokkaat avainsanat ja harkittu visuaalinen ulkoasu olivat menestystekijöitä ajan huomiotaloudessa. Monet kirjoittajista jatkoivat saamallaan alkusysäyksellä kirjallisuus- ja kulttuurielämän johdopaikoille.

Venäjän ja Neuvostoliiton asema lehtien maailmankuvassa muuttuu selvästi vuosikymmenen kuluessa. Yksikään lehdistä ei varsinaisesti kunnostautunut uudemman venäläisen kirjallisuuden laajamittaisena esittelijänä. Ananasta kyllä tarjottiin samppanjassa kahteen otteeseen, mutta siihen ruokalista likipitään päättyikin. Mielenkiintoinen aines onkin toisaalla: modernismin ja avantgarden luomassa maailmankuvassa. *Ultraa* lukiessa ei voi olla havaitsematta, kuinka viitteet naapurimaan kulttuuriin vaikuttavat läpinäkyviltä ja itsestään selviltä. Tekstien asemoiminta tuntuu myös ohjaavan horisontaalinen periaate, jossa Suomen naapurimaat idässä ja lännessä kuuluvat samaan vyöhykkeeseen. Toi-

saalta kyse on vanhasta Venäjistä, jolla ei vielä ole lehden mielikuvissa konkretismin, kubofuturismin ja suprematismin luomaa modernia visuaalista hahmoa. *Tulenkantajien* kohdalla etäisyys Venäjään on jo suurempi ja kansallismielisten suuretelema, mutta lehden ilmiasu, joka on sekoitus konstruktivismia ja *art decoa*, liittyy julkaisun modernin maailman kuvalliseen maisemaan, jossa Venäjän ja Neuvostoliiton taiteella ja arkkitehtuurilla on merkittävä rooli.

Teatterin suhteen itänaapurin asema on vieläkin tärkeämpi, etenkin kun otetaan huomioon yhteiskunnallinen rooli, joka taiteenlajilla Suomessa on aina ollut, sekä Pietarin historiallinen merkitys maamme draamataiteelle. Maailmanpoliittisessa tarkastelussa itänaapurista tulee yhdessä Amerikan kanssa haaste, joka pakottaa tarkastelemaan eurooppalaisen kulttuurin ja yhteiskuntaelämän menestyksen ehtoja. Nuoren suomenkielisen älymystön itseymmärrys nojasi näihin ristiriitaisiin läheisyyden ja eron mielikuviiin. *Quosegossa* kytkökset ja katkokset nousevat esiin monin tavoin kieli- ja taidepoliittisesta marginaalista nähtynä, mutta ne eivät nouse keskeisen teeman asemaan. Olssonin kuvailema komposiittinen identiteetti oli radikaali konstruktio, joka ei kuitenkaan saanut ohjelmallista tehtävää. Sen mielenkiintoisin edustaja oli lehden sivuilla debytoinut Henry Parland, jonka julkaisemat venäläisen kirjallisuuden ja formalistisen taideteorian inspiroimat kirjoitukset jäävät kuitenkin tämän luvun aihepiirin ulkopuolelle.

VIITTEET

- 1 Diktonius 1922a, 25.
- 2 Nämä ilmaisut mm. Anonymi 1922, 1; Paavolainen 1928, 34; Rabbe Enckell 1928a ja 1928b; Olof Enckell 1928a; sekä Cid Tallqvist siteerattuna artikkelissa Olof Enckell 1971, XXXII.
- 3 Avantgarden geopolitiikasta ks. Joyeux-Prunel 2016. Kirjallisuuslehtien roolista maailmankuvan muokkaajina modernismissa ja avantgardessa, ks. esim. Bulson 2017, Grerghescu 2013 ja Passuth 2012.
- 4 *Ultran* historiasta ks. esim. Zilliacus 2014 sekä Olssonin ja Diktoniuksen elämäkerrat Holmström 1993 ja Donner 2007.
- 5 Wrede 1986, 52.
- 6 Olsson 1922, 15.
- 7 Pingoud 1922, 37–38.
- 8 M. M. 1922, 83.

- 9 Isänmaaton 1922, 95.
- 10 T[iittanen]. 1922, 69. Kirjoittajasta lähemmin ks. Tomi Huttusen johdantoa tässä kirjassa.
- 11 Klapuri 2016, 45. Ks. myös Hellman – Huttunen – Klapuri – Piispa 2017.
- 12 Blokin kuolema elokuussa 1921 sai kyllä Suomessa huomiota osakseen, mutta lukuisat lyhyet sanomalehtiartikkelit tyytyivät levittämään tietoa runoilijan nääntymisestä nälkään esimerkinä naapurivaltion rappiotilasta. *Suomen Kuvalehdessä* 24. syyskuuta ilmestynyt kahden sivun artikkeli kuvaili Blokin runouttakin, mutta ilman siteerauksia ja tavalla, joka ei tuonut kirjailijan moderniutta esille.
- 13 Södergran 1922, 73.
- 14 Mts. 72.
- 15 Diktonius 1922b, 52.
- 16 Ekelöf 1984, 156.
- 17 Diktonius 1928, 25.
- 18 Diktonius 1929, 176.
- 19 On kenties paikallaan huomauttaa, että kyse oli Diktoniuksen aikalaisista: artikkelissa mainittu Ravelin *La Valse* on vuodelta 1920 ja Respighin *Concerto in modo misolidio* vuodelta 1925. Termi ”nykymusiikki” ei ollut vielä erkautunut kuvaamaan omaa taiteellisen työn aluettaan.
- 20 Olsson 1928a, 124.
- 21 Enckell 1928b, 122.
- 22 Björling 1928, 160.
- 23 Björling 1929, 189.
- 24 Ks. Hertzberg 2018.
- 25 Olsson 1928b, 130.
- 26 Anonyymi 1928, ei sivunumeroa.
- 27 Tulevaa kehitystä ennakoivia poikkeuksia olivat Olavi Paavolaisen esipuhe ja käännös Ilja Ehrenburgin esseestä ”Uusi romantiikka” sekä taiteilijanimellä Olavi Lauri julkaistu runo ”Rikkinäiselle pulloverille”.
- 28 *Tulenkantajat* 6–7, 1929, takakansi.
- 29 Hällström 1929, 172.
- 30 Enäjärvi 1929a, 38.
- 31 Mp.
- 32 Riikonen 2016.
- 33 Paavolainen 1927, 34.
- 34 Olsson 1930, 158–159.
- 35 Ehrenburg 1930, 22 (toimituksen ingressi).
- 36 Järvinen 1929, 320 (toimituksen ingressi).

Lähteet ja kirjallisuus

ARKISTOLÄHTEET

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Ehrström-suku, Eric Gustaf Ehrstöm (1791–1835)

Päiväkirjat 1808–1829

Helsingin yliopiston arkisto

Kaarle Aksel Gottlundin arkisto

T. Frimanin kirjeet K. A. Gottlundille

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Werner Söderström Osakeyhtiön arkisto

Kirjailijakirjeenvaihto K

Kalima, Eino

Carl Gustaf Ottelinin arkisto

Kansalliskirjaston arkisto

Kaarlo Kustaa Samuli Suomalaisen arkisto 1867–1907. Arkistoluettelo 387.

Kailan suvun arkisto. Coll 93.2.

Slaavilaisen yhdistyksen arkisto. Arkistoluettelo 534.

Vera Bulitschin arkisto. Sl. Ms. K–63.

Kansan arkisto

Väinö Salmi, henkilöarkisto

Karjalan valtiollinen uusimman ajan historian arkisto (KGANI)

Kokoelma 3 (Kommunistisen puolueen Karjalan aluekomitea)

Karjalan tasavallan kansallisarkisto (NA RK)

Kokoelma 2884 (Jalmari Virtanen)

Venäjänsä valtion kirjallisuuden ja taiteen arkisto (RGALI)

Kokoelma 3048 (Boris Alpers)

Venäjänsä valtion sosiaalipoliittisen historian arkisto (RGASPI)

Kokoelma 525 (Yrjö Sirola)

Venäjänsä valtionkirjaston arkisto (RGB)

Kokoelma 371 (Nadežda Tšulkova)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA)

Eino Kaliman arkisto

Kirjekokoelma. 597–598.

Tšehov-elämäkertaan liittyvää aineistoa ja muistiinpanoja. Kl. 19332.

Jahnsson-perheen arkisto

Kirjekokoelma. 1015–1016.

Juhani Ahon arkisto

Kirjekokoelma

L. Onervan arkisto

Martti Bergh-Wuoren arkisto

Kirjekokoelma 231

Suuresta ahdistuksesta (1959). Julkaisematon muistelmäkäsikirjoitus

Suomen Näyttämöiden Liiton käsikirjoituskokoelma

Kalima, Eino ja Jalo

Venny Soldan-Brofeldtin arkisto

Kirjekokoelma. 895

Volter Kilven arkisto

Kirjekokoelma. 289

Svenska litteratursällskapet i Finland arkiv

Ahoniuss, Karl Severin arkiv

Anteckningar 1929–1932

Lempi Tukiaisen yksityisarkisto

Nuori Suomi – Nuori Venäjä -seuran tilikirja [1905–1907]

Työväen arkisto

Työväen Sanomalehti Osakeyhtiö

Pöytäkirjat

Kirjallisuusvaliokunnan kantakirja 1908

VERKKOLÄHTEET

Eliel Aspelin-Haapkyllän päiväkirjat -verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2023–. <https://editiot.finlit.fi/exist/apps/paivakirjat>. Viitattu 7.10.2023.

Fjodor Dostojevski 2012–2022: Andrejev, Fjodor. *Fjodor Dostojevski. Antologija žizni i tvortšestva* -verkkosivusto. <https://fedordostoevsky.ru/around/Andreev>. Viitattu 8.6.2022.

Hellman, Ben [ei julkaisuaikaa]: Rafael Lindqvist, 1867–1952. *Svenskt översättarlexikon*. https://litteraturbanken.se/översättarlexikon/artiklar/Rafael_Lindqvist Viitattu 7.8.2021.

Judén, Jebets Jesiel Judi. *Suomen papisto 1800–1920* -verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2017. <https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/908>. Viitattu 8.6.2022.

- Roininen, Aimo 1997: Kaatra, Kössi. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:s-kbg-002898>. Viitattu 8.6.2022. Tekstit liikkeessä -tietokanta. <https://puolukka.uta.fi/tekstitliikkeessa/#/>. Viitattu 30.6.2021.
- Vuorela, Miikka 2020: Suomen ensimmäinen kriminologinen tutkimus. *Kriminologiablogi* 25.8.2020. <https://www.kriminologia.fi/2020/08/25/suomen-ensimmainen-kriminologinen-tutkimus/>. Viitattu: 30.6.2022.

KIRJALLISUUS

- Aalto, Pentti 1971: *Oriental Studies in Finland 1828–1918*. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Aalto, Pentti 1980: Ramstedt ja Pälси – kielten ja kulttuurien kuvaajia. Teoksessa: Hakulinen, Kerko – Heikkinen, Olavi (toim.) *Suomalaiset Aasian-kävijät*. Kirjayhtymä, Helsinki, 126–142.
- Aalto, Pentti 1987: *Modern Language Studies in Finland 1828–1918*. The Finnish Society of Sciences, Helsinki.
- Aavik, Johannes 1909: Muutamia piirteitä Ranskan kirjallisuudesta. *Aika* 5, 169–175.
- Adamovitš, Georgi 1967: *Kommentarii*. Izd. Russkogo knižnogo dela v SŠA, Washington.
- Afanaseva, Aleksandra 1989: *Kulturnyje preobrazovanija v sovetkoi Karelii (1928–1940 gg.)*. Karelija, Petrozavodsk.
- Ahlqvist, Aug[ust] 1881: Anton Schiefner suomalais-ugrilaisella tutkimusalalla. *Valvoja* 11–12, 233–243.
- Ahlqvist, August 1986: *Muistelmia matkoilta Venäjällä 1854–1858*. Toimittanut Vesterinen, Ilmari. Uusi laitos, alkuteos 1859. Karisto, Hämeenlinna.
- Aho, Juhani 1887: Rasskaz o tom, kak otets kupil lampu. *Delo* 3, 185–206.
- Aho, Juhani 1891: *Lastuja*. 1. *Kertomuksia ja kuvauksia*. WSOY, Porvoo.
- Aho, Juhani 1895: *V gluši Finljandii*. Sankt-Peterburg.
- Aho, Juhani 1898: Henrik Ibsen ja me suomalaiset. *Uusi Kuvalehti* 5, 1–2.
- Aho, Juhani 1899: Sovet šuta (kartinka so vremeni inkvizitsii). *Živopisnoje obozrenije* 31, 618.
- Aho, Juhani 1918: *Hajamietteitä kapinaviikoilta*. 1. *Ensimmäinen ja toinen viikko*. WSOY, Porvoo.
- Aho, Juhani 1986: *Juhani Ahon kirjeitä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ahrenberg, Jac. [ei julkaisuaikaa] *Från en färd på Wolga*. Tidnings- och tryckeribolag, Helsingfors.
- Ahrenberg, Jac. 1899: In den Schären. Lebensbild aus Ost Finnland. Teoksessa: Brausewetter, Ernst. *Finnland im Bilde seiner Dichtung und Dichter*. Schuster & Loeffler, Berlin, 247–261.
- Ahrenberg, Jac 1900a: V šerah. *Russkaja mysl* IX, 155–164.
- Ahrenberg, Jac 1900b: Zatrudnitelnoje položenije. *Finljandskaja gazeta* 21.12.1900.
- Ahrenberg, Jac. 1921: *Hemma. Samlade berättelser*. Söderström & Co, Helsingfors.
- Ahrenberg, Jac. 1922: *Österut. Berättelser*. Söderström & Co, Helsingfors.
- Ailio, Julius 1899: *Kesäkausi Jäämeren ja Vienanmeren rannoilla. Matkamuuistelmia*. Otava, Helsinki.
- Aina [Edith Forssman] 1901: Vozdajanije (Vedergällning). *Finljandskaja gazeta* 45–56.
- Aina [Edith Forssman] 1904: Žena doktora (Doktorsn hustru). *Finljandskaja gazeta* 201, 202.

- Akinšin A. N. – Nemirovski A. I. 2007: Etruskolog Albert Bekštrem [Bäckström]. *Nortsija* 5, 7–12.
- Aleksandrov, Grigori 1910: "Kirsikkatarha". A. P. Tshelowin viimeinen näytelmäkappale. *Karjala* 31.8.1910, 4–5.
- Alto, Elli 1989: *Sovetskije finnojazytšnyje žurnali 1920–1980*. Karelisa, Sortavala.
- Alto, Elli 1997: *Finnojazytšnaja literatura Karelii*. Nauka, Sankt-Peterburg.
- Aminoff, Gustaf 1887: *Ryska skalder. Dikter af Pusckhin, Lèrmontoff, Nèkràsoff*. Borgå.
- A[minoff], G[ustaf] 1896: Döda själar. *Finsk Tidskrift* 2, 147–150.
- And, Yrjö 1922: Huumori ja satiiri runoudessa. *Nuori Voima* 18, 524–526.
- Andrejev, N. Je. 2008: *To, tšto vspominaetsja. Iz semeinyh vospominani Nikolaja Jefremovitšja Andrejeva (1908–1982)*. Sankt-Peterburg.
- Andrejeva, Vera 1986: *Eho prošedšego*. Moskva.
- Anttikoski, Esa 1998: Neuvostoliiton kielipolitiikkaa. Karjalan kirjakielen suunnittelu 1930-luvulla. Lisensiaatintutkielma. Joensuun yliopisto.
- Anttikoski Esa 2020: Venäläiset elokuvaajat Suomessa 1908–1916. *Lähikuva* 2, 78–88.
- Anttila, Aarne 1931: *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Anttila, Anu-Hanna – Kauranen, Ralf – Löytty, Olli – Pollari, Mikko – Rantanen, Pekka – Ruuska, Petri 2009: *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Ardis, Ann L. 1990: *New Women, New Novels. Feminism and Early Modernism*. Rutgers University Press, New Brunswick.
- Arhangelskaja, I. M. [Protsenko] 1909: *Utro žizni. Stihotvorenija*. Sankt-Peterburg.
- Artsybašev, M. P. (toim.) 1907: *Grijaduštši den. Sbornik 2*. Sankt-Peterburg.
- Artsybashew, M. P. 1921: Sanin. *Karjalan Aamulehti* 16.2.–24.8.1921.
- Asejev, Nikolai 1915: Predisloviye. Teoksessa: A[seje]v, N. (toim.) *Kalevala. Izbrannyje mesta v pereloženii dlja detskogo vozrasta*. Protalinka, Moskva.
- A[spelin-Haapkylä], E. 1882: Kotimaan kirjallisuus. *Valvoja* 23, 488–490.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1882: Gogol: Kuolleet sielut. [Arvostelu] *Valvoja* 23, 488–490.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1909: *Suomalaisen teatterin historia. III. Nousuaika 1879–93*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1910a: D. Mereshkovski. Ylösnousseet Jumalat. Leonardo da Vinci. I–II. [Arvostelu] *Aika* 23–24, 887–890.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1910b: *Suomalaisen teatterin historia. IV. Bergbomin loppukausi. Kansallisteatteri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1912: *Muoto- ja muistikuvia*. Otava, Helsinki.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1980: *Kirovuosien kronikka: Eliel Aspelin-Haapkylään päiväkirja v. 1905–1917*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Avdejeva, O. Ju. 1999: Iz istorii podgotovki sbornika lатыškoi literatury v izdatelstve "Parus". Teoksessa: Budraitis, J. – Kotreljov, N. (toim.) *K 125-letiju so dnja roždenija Jurgisa Batrušaitisa: K 80-letiju litovskoi diplomatii*. Moskva, 34–44.
- Babitšenko, D. I. (toim.) 1997: "Stšastje literatury". *Gosudarstvo i pisateli. 1925–1938 gg. Dokumenty*. ROSSPEN, Moskva.

- Bagri, Anna 1916: Zаметки. Izobraženija prirody v proizvedenijah I. S. Turgeneva. *Russki filosofičeski vestnik* 1–2, 267–283.
- B[ahrah], A[leksandr] 1947: Notšnaja duša. *Les Nouvelles Russes* 26.12.1947.
- Bahtiarov, A. A. 1994: *Brijuho Peterburga. Oišerki stolitšnoi žizni*. Sankt-Peterburg.
- [Bahtin N. N.] 1898: Predislovije. Teoksessa: Novitš [Bahtin], N. (toim.) *Poety Finljandii i Estljandii*. Sankt-Peterburg.
- Balmont, Konstantin 1917: *Poezija kak volšebstvo*. Moskva.
- Baranovski, Stepan 2004: *Suuriruhtinaanmaa Suomi*. Suomentanut ja toimittanut Itkonen-Kaila, Marja. Karisto, Hämeenlinna.
- Boratynskij [Baratynskij], Jevgeni 1946: [Runoja]. Teoksessa: Kiparsky, Valentin – Viljanen, Lauri (toim.) *Venäjän runotar. Valikoima venäläistä lyriikkaa*. Otava, Helsinki, 44–55.
- Baratynski, Je. A. 1982: *Stihotvorenija. Poemy*. Literaturnyje pamjatniki. Moskva.
- Baratynski, Je. A. 2002–2012: *Polnoje sobranije sotšineni i pisem*. Moskva.
- Baschmakoff, Natalia – Leinonen, Marja 2001: *Russian Life in Finland 1917–1939: A Local and Oral History*. Studia Slavica Finlandensia XVIII. IREES, Helsinki.
- Baschmakoff, Natalia – Ristolainen, Mari (toim.) 2009: *The Dacha Kingdom: Summer Dwellers and Dwellings in the Baltic Area*. Aleksanteri Series 3. Aleksanteri Institute, Helsinki.
- Baschmakoff, Natalia 1992: "My говорим на разных языках...": Iz literaturnoi žizni russkih v Finljandii v mežvojnyje gody. Teoksessa: Byckling, L. – Pesonen, P. (toim.) *Problemy russkoi literatury i kultury*. Helsingin yliopisto, Helsinki, 155–179.
- Baschmakoff, Natalia 2000: "Strana namekov i nadežd...". Menjajuštšijesja nastrosjenija russkih v Finljandii v 1930-e gody. Teoksessa: Tšernjajev, V. Ju. (toim.) *Zarubežnaja Rossija 1917–1939*. Jevropeiski Dom, Sankt-Peterburg, 68–77.
- Baschmakoff, Natalia 2005: Vera, ritual i otkrovenije. V. S. Bulitš: Konfessionalnyi obraz. Teoksessa: Zavjalova, M. V. (toim.) *Baltijskije perekrestki. Etnos. Konfessija. Mif. Tekst*. Nauka, Sankt-Peterburg, 181–195.
- Batjuškov, K. N. 1977: *Opyty v stihah i proze*. Moskva.
- Bayer, G. Z. 1767: *Auctoris Theophili Sigefri Beeri, olim Professoris orientalis historiae et linguarum orientalium, in Academia Petropolitana. Dissertatio de varagis T. je. Sotšinenije o varjagah avtora Feofila Sigegra Behra, byvšego professora vostožšnoi istorii i vostožšnyh jazykov pri Imperatorskoi Akademii nauk. Pervodil s laginskogo jazyka Kirijak Kondratovitš. 1747 goda, v genvare*. Sankt-Peterburg.
- Bazanov, V. 1955: *Karel'ija v russkoi folkloristike XIX veka*. Petrozavodsk.
- Bazilevitš, V. 1910: L. N. Tolstoi i Finljandia. *Retš* 18.11.1910, 2.
- [Belinski, Vissarion] 1847: Glavnyje tšerty iz drevnei finskoi epopei Kalevaly Moritsa Emana. *Sovremennik* VI, 240.
- Beller, Manfred – Leerssen, Joep 2007: *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. Rodopi, Amsterdam.
- Benoist, Alain de 2012: Foreword. Teoksessa: Van Den Bruck, Arthur Moeller. *Germany's Third Empire*. Arktos, London.
- Berežkov, Fjodor 1928: Dostojevski na Zapade (1916–1928). *Dostojevski*. GAHN, Moskva, 277–326.

- B[ergbom], K[aarlo] 1867: Ulkomaan kirjallisuutta. Uusia romaaneja. *Kirjallinen Kuukauslehti* 12, 318.
- Bergroth, Elis 1888: Leo Tolstoin kertomuksia. *Vartija* 7–8, 243.
- Bernštein, S. B. (toim.) 1960: I. A. Boduen de Kurtene 1845–1929 gg. (K 30–letiju so dnja smerti). AN SSSR, Moskva.
- Bezsallo, P. – Kalinin, F. 1919: *Problemy proletarskoi kultury. Puti i dostiženija proletarskoi kultury v osveščšeni rabotših pisatelei*. Antei, Peterburg.
- Björkegren, Hans 1985: *Ryska posten. De ryska revolutionärerna i Norden 1906–1907*. Bonniers, Tukholma.
- Björling, Gunnar 1928: Situation. Bizarreri. *Ultra* 3, 155–160.
- Björling, Gunnar 1929: Rutschbanor. *Ultra* 4, 187–191.
- Blok, A. A. 1985: *Biblioteka A. A. Bloka. Opisanije*. Toinen kirja. Miller, O. V. (toim.) Biblioteka Akademii Nauk, Leningrad.
- Blok A. A. 2003: *Polnoje sobranije sotšineni v 20 t. Osa 7*. Nauka, Moskva.
- Bodin, Per-Arne 1987: Några kommentarer till Edith Södergrans ryska dikt. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 62, 257–266.
- Bogomolov, Nikolai – Lavrov, Aleksandr 2004: Kommentarii. Teoksessa: Brjusov, Valeri – Petrovskaja, Nina. *Perepiska 1904–1913*. Novoje literaturnoje obozrenije, Moskva.
- B[olin], W[ilhelm] 1883: Alex. Puschkin: Springbrunnen i Baktšisaraj. *Finsk Tidskrift* 16, 56–57.
- Borei [Vladimir Šuf] 1909: Kalevala. Netšto epitšeskoje. *Novoje vremja* 22.11.1909.
- Braikevič, V. I. 1820: O finskoi literature. *Sorevnovatel prosveščšeni ja blagotvorenija* 11, 213–229.
- Braun, O. 1908: Leo Tolstoi. *Valvoja* 9, 497–508.
- Braun, O. 1908: Ur den nyaste ryska litteraturen. *Folktribunen* 8, 193–201
- Brausewetter, Ernst 1899: *Finnland im Bilde seiner Dichtung und seine Dichter: Novellen, Gedichte, Schilderungen, Charakteristiken*. Schuster & Loeffler, Berlin.
- Brjusov, Valeri 1910: Suomen kansalle. *Aika* 22, 819–820.
- Brjusov, Valeri 1915: "Kalevala". Finski narodnyi epos. *Russkije vedomosti* 21.10.1915.
- Brjusov, Valerij 1917: Den sista kärleken. (Ur en enklings anteckningar.) *Björneborgs Tidning* 20.2.–27.2.1917.
- Brjusov, V. 1991: *Valeri Brjusov i jego korrespondenty*. Osa 1. Toimittanut Trifonov, N. Nauka, Moskva.
- Brjusov, V. 1994: *Valeri Brjusov i jego korrespondenty*. Osa 2. Toimittanut Trifonov, N. Nauka, Moskva.
- Brjusov – Tšukovski 2009: *Perepiska V. Ja. Brjusova i K. I. Tšukovskogo*. Teoksessa: Lavrov, A. V. (toim.) *Kontekst. Istoriko-literaturnyje i teoretitšeskije issledovanija*. 2008. Moskva, 275–405.
- Bron T. I. 1963: N. N. Bahtin i jego kartoteka. Teoksessa: Aleksejev, M. P. (toim.) *Meždunarodnyje svjazi russkoi literatury*. Moskva, 434–449.
- Brotherus, Viktor Ferdinand 1896: I hjärtat av Asien. Några reseminnen från sommaren 1896. *Svenska Folkskolans Vänners Kalender*. Svenska folkskolans vänner, Helsingfors.
- Brückner 1908: Venäjän henkinen kehitys venäläisen kirjallisuuden kuvastamana. *Suomalainen Kansa* 15.6.1908–2.7.1908.

- Brykov, I. I. 1819: Istorija Odina. Pobeditelja, zakonodatelja, nakonets, boga drevnih skandinavov. *Sorevnovatel prosvetššenija i blagotvorenija* 11, 59–79; 12, 57–71.
- Buchwald, Eva 1991: *Ideals of Womanhood in the Prose and Drama of Finland and Russia 1894–1914*. University of London, London.
- Buchwald, Eva 1996: Taiteilija ja hänen muusansa. Luova uudelleensyntyminen Aleksandr Blokin ja Eino Leinin tuotannossa. Teoksessa: Lyytikäinen, Pirjo – Kalliokoski, Jyrki – Kantokorpi, Mervi (toim.) *Katsomuksen ihanuus. Kirjoituksia vuosisadanvaihteen taiteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 91–107.
- Bugkov, P. G. 1825: Zrelišče polunotšnogo solntsa (Pismo k izdateljam iz Torneo). *Severnaja ptšela* 85, [3–4].
- Bulgarin, F. V. 1839: *Letnjaja progulka po Finljandii i Švetsii, v 1838 godu*. Sankt-Peterburg.
- Bulitš, Vera 1931: *Skazki. Knigi 1–2*. Detskaja biblioteka, Belgrad.
- Bulitš, Vera 1934: *Majatnik*. Libris, Gelsingfors.
- Bulitš, Vera 1938: *Plennyi veter*. Paalmann, Tallinn.
- Bulitš, Vera 1947a: *Burelom*. Littera, Gelsingfors.
- Bulitš, Vera 1947b: Uuno Kailas i Katri Vala. *Russki žurnal* 5.
- Bulitš, Vera 1954: *Vetvi*. Rifma, Pariž.
- Bull, Vera 1927: *Satu pikkiriikkisistä prinsessasta*. WSOY, Porvoo.
- Bulson, Eric 2017: *Little Magazine, World Form*. Columbia University Press, New York.
- Burenin, V. 1888: Novyi ježemesjatšnyi žurnal. *Novoje vremja* 8.1.1888.
- Burljuk, D. 1994: *Fragmentsy vospominani futurista*. Sankt-Peterburg.
- Byckling, Liisa 1987: Moskovskii Hudožestvennyi teatr i finskije teatralnyje dejateli v natsale XX veka. *Studia Slavica Finlandensia* IV, 35–67.
- Byckling, Liisa 1989: Moskovski Hudožestvennyi teatr v žizni i tvortšestve Eino Kalimy. Teoksessa: Altšuller, A. J. – Byckling, L. – Danilova, L. S. – Tiusanen, T. (toim.) *Russko-finskije teatralnyje svjazi*. LGITMiK, Leningrad, 13–28.
- Byckling, Liisa 2004: Venäläisyys suomalaisen teatterin kuvastimessa vuosisadanvaihteessa. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) *Venäjän kahdet kasvot*. Edita, Helsinki, 187–217.
- Byckling, Liisa 2005: Tšehov v Finljandii. Teoksessa: Papernyi, Z. S. – Polotskaja, E. A. (toim.) *Tšehov i mirovaja literatura*. Osa 3. Institut mirovoi literatury, Moskova, 629–660.
- Byckling, Liisa 2009: *Keisarinajan kulisseissa. Helsingin Venäläisen teatterin historia 1868–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Byckling, Liisa 2015: *Otraženije russkoi duši v zerkale Severa. Russko-finskije literaturnyje i teatralnyje svjazi XIX–XX vv. Aletea*, Pietari.
- Byckling, Liisa 2016a: Anton Tšehovin reseptiosta Suomessa. Lehtien alakertanovellien kirjoittajasta 1900-luvun modernismin edelläkävijäksi. *Avain* 3, 96–105.
- Byckling, Liisa 2016b: Nikolai Jevreinov i Finljandija. ”Samoje glavnoje” v Natsionalnom teatre. *Voprosy teatra* 1–2, 225–240. http://theatre.sias.ru/upload/voprosy teatra/2016_1-2_225-240_bukling.pdf. Viitattu 30.6.2021.
- Cajander, Paavo 1877: Ivan Turgeniev. *Suomen Kuvalehti* 103, 81–84.
- C[alamnius], J.W. 1877: Kapteenin tytär. [Arvostelu] *Kirjallinen Kuukauslehti* 3, 65.
- Calamnius, J. W. 1877: Samuli S.: Novelleja. [Arvostelu] *Kirjallinen Kuukauslehti* 4, 80–81.
- [Canth, Minna] 1890: Bednyje ljudi. Otšerk iz byta rabotšego klassa. Venäjántänyt M. Wuori. *Trud* 8–9, 202–224; 317–336.

- Castrén, Matthias 1967. *Tutkimusmatkoja pohjolassa*. Suomentanut Aulis J. Joki. WSOY, Porvoo.
- Colliander, Tito 1973. *Aarnikotka*. Suomentanut Härkäpää, Kyllikki. Weilin & Göös, Helsinki.
- Cygnæus, Fredrik 1888: *Samlade arbeten. Litteratur-historiska och blandade arbeten*. Fjerde bandet. Helsingfors.
- D[ahl], H[jalmar] 1917: Finländsk diktning på ryska. *Hufvudstadsbladet* 25.11.1917, 15–16.
- Dal, V. 1846: Tšuhontsy v Pitere. *Finski vestnik* 8: 3, 1–16.
- Daškov, Ju. F. 1984: *Jego znali pod imenem Paulson. Dokumentalnaja povest o V. M. Smirnovе*. Moskva.
- Dick, Gerhard 1997: Tšehov v nemetskoj literature i kritike. Teoksessa: Papernyi, Z. S. – Polotskaja, Je. A. (toim.) *Tšehov i mirovaja literatura*. Osa 1. Nauka, Moskva, 121–139.
- Diktonius, Elmer 1922a: Muualla ja meillä. *Ultra* 2, 24–25.
- Diktonius, Elmer 1922b: Edith Södergran. Kritisk hyllning. *Ultra* 4, 52–53.
- Diktonius, Elmer 1928: Virtuoser. *Quoesgo* provalbum, 25–26.
- Diktonius, Elmer 1929: Symfonisk aforistik. *Ultra* 4, 176–177.
- Djušen B. V. 2003: Beglyje vospominanija. *Kinovedčeskije zapiski* 64, 175–183.
- Djužev, Ju. (toim.) 2000: *Istorija literatury Karelii*. T. 3. RAN KNTs IjaLI, Petrozavodsk.
- Dobruškin, Je. M. 1971: Neopublikovannaja rukopis V.N. Tatištševa po russkoj istorii. *Sovetskije arhivy* 5, 88–95. http://drevlit.ru/docs/russia/XVIII/1740–1760/Tatisev/Sokr_ist_ross/text.php Viitattu: 30.06.2021.
- Dolinov, [M.] 1917: Finskoj bulotšnitse ("Hilma. Ja pomnju krivoj pereulok..."). *Argus* 8.
- Donner, Jörn 2007: *Diktonius – elämä*. Mattila, Raija (toim.) Otava, Helsinki.
- Donner, Kai 1959: *Siperialaiskertomuksia*. Suomentanut Joki, Aulis J. WSOY, Porvoo. Alkuteos *Sibiriska noveller*. Söderström & Co, 1919.
- Donner, Kai 1979: *Siperian samojedien keskuudessa vuosina 1911–1913 ja 1914*. Otava, Helsinki.
- Dostoyevsky, Feodor 1915: The Priest and the Devil. Teoksessa: Sinclair, Upton (toim.) *The Cry for Justice. An Anthology of the Literature of Social Protest*. The John C. Winston Co., Philadelphia. Saatavissa: <https://www.bartleby.com/71/0830.html>. Viitattu 8.6.2022.
- Dubova, Galina 2009: Russian Soul and Resistance. Teoksessa: Mäntymäki, Tiina – Mäkinen, Ollu (toim.) *Art and Resistance*. Vaasan yliopiston julkaisuja, Vaasa.
- Drozdo, Nikita [2024] (toim.): *Romantišeskaja Finljandija*. Jaromír Hladík Press, Sankt-Peterburg.
- Dudin, M. 1941: Terijoki. *Zvezda* 3, 54.
- Dudin, M. 1956: *Stihotvorenija. Poemy*. Moskva.
- Duguet, Raymond 1927: *Un baigne en Russie rouge*. Solovki. *L'Île de la Faim, des Supplices, de la Mort*. Éditions Jules Tallandier, Paris.
- Džunkovski, S. S. 1840: *Pojezdka v Revel i Gelsingfors v 1839 godu. S primetšanijami dlja poseštšajušših eti goroda i s istoričeskim obozrenijem drevnoestei Revelja*. Sankt-Peterburg.
- Ehrenburg, Ilja 1930: Vanha turkkuri. *Tulenkantajat* 2, 22–23 ja 32.
- Ehrström, Eric Gustaf – Ottelin, Carl Gustaf 1814: *Rysk språklära för begynnare*. M. C. Iversen, St. Petersburg.
- Ehrström, Eric Gustaf – Ottelin, Carl Gustaf 1821: *Rysk läsebok med ordtolkning*. [Kustantaja tuntematon], [Paikka tuntematon].
- Ehrström, Eric Gustaf – Ottelin, Carl Gustaf 1831: *Rysk läsebok med lexicon*. C. G. Ottelins förlag, Borgå.

- Ehrström, Eric Gustaf 1829: Historisk Beskrifning öfver S:t Catharina och S:t Maria Församlingar eller Swenska och Finska Församlingarna i S:t Petersburg. Åbo.
- Ehrström, Eric Gustaf 1984: *Moskva brinner. En nyupptäckt svensk dagbok från 1812*. Toimittanut Ehrström, Christman. Legenda, Stockholm.
- Ehrström, Eric Gustaf 2007: *Hämeen sydänmailla. Matkapäiväkirja 1811*. Suomentanut Hirvonen, Marja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ehrström, Eric Gustaf 2008: *Ylioppilaan sotapäiväkirja 1808*. Suomentanut Hirvonen, Maija. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ehrström, Eric Gustaf 2013: *1812 god. Putešestvije iz Moskvy v Nižni Novgorod*. Izdatelstvo nižegorodskogo universiteta, Nižni Novgorod.
- Ekelund, Erik 1943: *Jac. Ahrenberg och östra Finland. En litteraturhistorisk studie med politisk bakgrund*. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Ekelöf, Gunnar 1984: Karelsk vallfart. Teoksessa: Moberg, Ulf Thomas (toim.) *Frysom: lysom! Elmer Diktonius och Gunnar Ekelöf brevväxlar*. Cinclus, Stockholm, 154–157.
- Ekonen, Kirsti – Hellman, Ben 1991: Aleksandr Kuprin and Finland. *Studia Slavica Finlandensia* VIII, 27–97.
- Ekonen, Kirsti – Turoma, Sanna (toim.) 2011: *Venäläisen kirjallisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Ekonen, Kirsti 2012: Slaavilainen kirjasto, ystävyiden ele vai venäläistämisen väline? *Idäntutkimus* 3, 3–11.
- Ekonen, Kirsti 2014: Salonkien naiset. Teoksessa: Rosenholm, Arja – Salmenniemi, Suvi – Sorvari, Marja (toim.) *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Gaudeamus, Helsinki, 52–76.
- Eman, I. E. [J. E. Öhman] 1836: O finljandskih gazetah i žurnalah. *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěštšeniija* XI: VI, 700.
- Enckell, Olof 1928: Under damoklessvärdet. *Quosego* provalbum, 27–30.
- Enckell, Olof 1928b: Gunnar Björling. *Quosego* 2, 119–122.
- Enckell, Olof 2014 [1971]: Vägen till Quosego. Teoksessa: Sundqvist, Lisen (toim.) *Ultra och Quosego. Faksimilutgåva*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, V–XLI.
- Enckell, Rabbe 1928a: Om den rena poesin. *Quosego* provalbum, 11–13.
- Enckell, Rabbe 1928b: En finländsk modernist. *Quosego* provalbum, 14–19.
- Engfelt, Olga 2018: *Barndomens poetik. Oscar Parlands Riki-trilogi i den ryska litterära kontexten*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Engman, Max 1982: Suomalaistyttö Pietarissa – fiktio ja todellisuus. Teoksessa: Laaksonen, Pekka – Virtaranta, Pertti (toim.) *Ulkosuomalaisia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 260–278.
- Engman, Max 1985: Studier i moskva. *Historisk Tidskrift för Finland* 3, 353–358.
- Engman, Max 2000: E. G. Ehrström och Finlands tre språk. *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830–1890*. Stockholm.
- Engman, Max 2004: *Pietarinsuomalaiset*. WSOY, Helsinki.
- Engman, Max 2005: *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Engman, Max 2007: *Raja. Karjalankannas 1918–1920*. WSOY, Helsinki.
- Engman, Max 2008: *Finljandtsy v Peterburge*. Venäjältänyt Rupasov, A. I. Jevropeiski Dom, Sankt-Peterburg.

- Engman, Max 2009: *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. WSOY, Helsinki.
- Engman, Max 2018: *Kielikysymys. Suomenruotsalaisuuden synty 1812–1922*. Suomentanut Koski, Kari. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.
- Enkvist, Hertha 1930: Venäläinen vaikutus Runebergin *Nadeshda*-runoelmaan. *Valvoja-Aika* 10, 372–385.
- Enäjärvi, Elsa 1929a: Nykyajan Arkkitehtuuria. Alvar Aallon haastattelu. *Tulenkantajat* 3, 36–38.
- Enäjärvi, Elsa 1929b: Tolstoin ”Elävä ruumis” Turun teatterissa. *Tulenkantajat* 3, 38–39.
- Erho, Elsa 1957: *Maiju Lassila. Kirjallisuushistoriallinen tutkimus*. Turun yliopisto, Turku.
- Erkko J. 1900a: Bezymjannyi tsvetok. Venäjältänyt Lebedev, V. *Vestnik inostrannoi literatury* 6, 243.
- Erkko J. 1900b: Zapretnyi sad. Venäjältänyt Lebedev, V. *Detskoje tštenije* 6, 395–396.
- Ervasti, A. V. 1884: *Suomalaiset Jäämeren rannalla. Matkamuistelmia*. Wickström, Oulu.
- Ervasti, A. V. 2005: *Muistelmia matkalta Venäjän Karjalassa kesällä 1879*. Toimittanut Laaksonen, Pekka. Uusi laitos, alkuteos 1881. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Eventov, I. S. (toim.) 1967: *Poezija v bolševistskih izdanijah 1901–1917*. Sovetski pisatel, Lenin-grad.
- Fainštein M. Š. 2001: Iz istorii russko-skandinavskih svjazei: M. P. Blagoveštšenskaja. Teoksessa: Tiškin, G. A. (toim.) *Rossijskije ženštšiny i jevropeskaja kultura*. Sankt-Peterburg, 137–144.
- Falck, Iida 2024: Dejatelnost A. Sjögrena i pervyje russkojazytšnyje perevody finskoi narodnoi poezii F. N. Glinki. *Russkaja filologija* 33. Toimittanut Roman Voitehovitš. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Falkovski, Fedor 1920: O nih dolžno byt skazano vsjo. *Razsvet* 10.2.1920.
- Firsov V. [Forselles, V. E.] 1897: Noveišije finskije pisateli. Kritišeski etjud. *Mir Boži* 2.
- Firsov V. [Forselles, V. E.] 1898a: Finski pisatel. Kritišeski otšerk. *Knižki nedeli* 3, 156–168; 4, 211–229.
- Firsov, V. [Forselles, V. E.] 1898b: Literatura ”pasynkov prirody” (Finskije belletristy v harakteristikah i obraztsah). *Vestnik inostrannoi literatury* 3, 203–231; 4, 188–220.
- Fjodorov, A. M. 1908: *Stihi*. Sankt-Peterburg.
- Flink, Toivo 2000: *Maaorjuuden ja vallankumouksen puristuksessa. Inkerin ja Pietarin sivistys-, kulttuuri- ja itsetuntopyrkimyksiä vuosina 1861–1917*. Turun yliopisto, Turku.
- Fofanov, K. 2010: *Sihotvorenija i poemy*. Sankt-Peterburg.
- [Fraser, Georg] –gf– 1880: Till Pouschkin jubileet. *Finsk Tidskrift* 1, 321.
- Fraser, Georg 1888: *Vitterheten under nittonde seklets reformtid i Ryssland*. G. W. Edlunds förlag, Helsinki.
- Friman, Thomas (suom.) 1849a: *Keisarin ja patriarhojen kirjoitukset. Pyhimmän Synodin asetamisesta, Itäisen Kathoolisen Kirkon Jalouskoisen Tunnustuksen selityksen kanssa*. Pietari.
- Friman, Thomas (suom.) 1849b: *Ripin sääntö keskenkasvuille jalouskoisesta tunnustuksesta*. Pietari.
- Friman, Thomas (suom.) 1849c: *Lavea jalouskoisen itäisen katoollisen kirkon ristillinen katehisis*. Pietari.

- Friman, Thomas 1849d: *Suomen rahvaan olo Pietarissa. To'ellinen tapaus*. A. F. Cederwall, Viipuri.
- Gagarin, P. G. 1809: *Trinadtsat dnei, ili Finljandija*. Moskva.
- Ganander, C. 1787: *Wenäjän naima-wijsu. Wenäjän kjelellä ja sijtä suomexi tulkittu runoixi*, C. G. Weisataan wenäjän nuotilla, ja suomi, runon nuotilla lauletan. G.W. Londicer, Vaasa.
- Gangelin, A. 1911: *Tšetwertaja Simfonija Tšaikovskogo v stihah. Sbornik stihov*. Sankt-Peterburg.
- Gardner, Vadim 1990: *U Finskogo zaliva. Izbrannaja lirika*. Pachmuss, T. – Hellman, B. (toim.) Granit, Helsinki.
- Gardner, Vadim 1995: *Izbrannyye stihotvorenija*. Kušlina, O. – Torop, P. (toim.) Akropol, Sankt-Peterburg.
- Geitlin, Gabriel 2013: *Akademitišeskoje issledovanije "O literaturnyh zaslugah Lomonosova". De meritis litterariis Lomonossovii*. Venäjantänyt I. N. Lebedeva. Jevropeiski dom, Sankt-Peterburg.
- Genkel, A. 1913: *Pojezdka na Imatru*. Sankt-Peterburg.
- Georgi, I. G. 1794: *Opisanije rossijsko–imperatorskogo stolitšnogo goroda Sankt-Peterburga i dostoprimešatelnoŝtei v okrestnostjah onogo. Sotšinenije I. G. Georgi*. Sankt-Peterburg.
- Gerd Kužebaĭ 1998: *Kak molnija v nošči... K. Gerd: žizn, tvortšestvo, epoha*. Bogomolova, Z. A. – Nasriddinova, S. V. (toim.). Izdatelstvo udmurtskogo universiteta, Iževsk.
- Gherghescu, Mica 2013: *Grilles et arborescences. Le rôle des revues dans la construction de l'espace artistique moderne*. Teoksessa: Grenier, Catherine (toim.) *Modernités plurielles 1905–1970*. Centre Pompidou, Paris, 39–41.
- Ginken, V. 1892: *Stihotvorenija*. Sankt-Peterburg.
- Gogol, Nikolai 1848: En majnatt. Den drunknade. *Ilmarinen* 6., 9. ja 13.12.1848.
- Gogol, Nikolai 1869. En dâres anteckningar. *Åbo Underrättelser* 24.4.–11.5.1869.
- Gogol, Nikolai 1872: Nevskin prospekti. *Pietarin Sanomat* 2.6.–28.7.1872.
- Gogol, Nikolai 1882a: Ote Gogol'in Reviisori nimisestä ilvenäytelmästä. *Valvoja* 17–18, 360–363.
- Gogol, Nikolai 1882b: Muotokuwa. *Pietarin Wiikko-Sanomats* 1.1.–2.4.1882.
- Gogol, Nikolai 1883a: Nenä. *Uusi Suometar* 28.11.–19.12.1883.
- Gogol, Nikolai 1883b: Viitta. *Valvoja* 1–3, 20–26, 55–63, 83–89.
- Golikov, V. 1909: Pisma s dorogi ("Itak, v finljandskije predely..."). *Golos Moskvy* 151.
- Golikov, V. 1913: Igor v Kuokkole (ego–futuristitšeski roman) ("Po paradnoi lestnitse..."). *Solntse Rossii* 19.
- Golubev, V. 1938: M. Gorki i "Znanije". *Zvezda* 10, 210–230.
- G[orbunova], L. 1900–1901: *Sovremennaja finljandskaja literatura i otnošenije k nei zapadno-jevropeiskoi kritiki*. *Russkaja mysl* 1900: VII, 71–99; VIII, 62–90; IX, 155–164; 1901: XII.
- Gorki, M. 1979: Razrušenije litšnosti. *Sobranije sotšineni v 16 tomah*. T. 16. Moskva.
- Gorki, Maksim 1997: *Polnoje sobranije sotšineni. Pisma v dvadtsati tšetyreh tomah, tom tretii. Pisma 1902 – nojabr 1903*. Nauka, Moskva.
- Gorki, Maksim 1999: *Polnoje sobranije sotšineni, tom pjatyĭ, pisma 1905–1906*. Nauka, Moskva.
- Gorki, Maksim 2004: *Polnoje sobranije sotšineni. Pisma v dvadtsati tšetyreh tomah. Tom odinnadtsatyĭ. Pisma. Ijul 1913–1915*. Nauka, Moskva.

- Gorki, Maksim 2006: *Polnoje sobranije sotšineni, tom dvenadtsaty, pisma janvar 1916 – mai 1919*. Nauka, Moskva.
- Gorki – Andrejev 1965: *Gorki i Leonid Andrejev. Neizdannaja perepiska*. Toimittanut Anisimov, I. I. Nauka, Moskva.
- Gornfeldt, Arkadi 1918: Sbornik finljandskoi literatury. [Arvostelu] *Russkoje bogatstvo* 1–2–3, 370–373.
- Gorodetski, S. 1909: Juhano. *Antologija sovremennoi poezii*. T. 4. Kiev.
- Gorodetski, S. 1974: *Stihotvorenija i poemy*. Leningrad.
- Granö, Johannes 1893: *Kuusi vuotta Siperiassa*. Näköispainos. Lasipalatsin mediakeskus, Helsinki 2006. Alkuteos Weilin & Göös, Helsinki 1893.
- Granö, J. G. 1913: *Matkoiltani Keski- ja Itä-Aasiassa vuosina 1909 ja 1911. Matkustus Amurinmaassa ja Japanissa vuonna 1911*. Näköispainos. Lasipalatsin mediakeskus, Helsinki 2006. Alkuteos Helsingin sentraalikirjapaino, Helsinki 1913.
- Granö, J. G. 1993: *Altai. Vaellusvuosina nähtyä ja elettyä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Grengagen, K. B. (toim.) 1905: *Putevoditel po datšnym i vodoletšbnym mestnostjam Finljandii i živopisnym rajonom vostotšnoi ištasti ee*. Sankt-Peterburg.
- Grigorjeva, L. G. 1997: Tšehov v Švetsii. Teoksessa: Papernyi, Z. S. – Polotskaja, Je. A. (toim.) *Tšehov i mirovaja literatura*. IMLI RAN, Moskova, 555–591.
- Gripenberg, Bertel 1911–1912: [Runot]. *Ženskoje delo* 1911: 6, 7; 1912: 13, 10.
- Gripenberg, Bertel 1932: Bekantskap med Maxim Gorki. *Finsk Tidskrift* 3, 225–237.
- Grossman, Joan Delaney 1999: Ivan Konevskoi's Metaphysical Journey to Finland. Teoksessa: Baschmakoff, Natalia – Kušlina, Olga – Loštšilov, Igor (toim.) *Škola organitšeskogo iskusstva v russkom modernizme*. Studia Slavica Finlandensia XVI: 2. Helsinki, 104–119.
- Grossman, Joan Delaney 2010a: "Northern Myth" in Russian Symbolism: Ivan Konevskoi and the Kalevala. *Hudožestvennyi perevod i sravnitelnoje izutšeniye kultur. Pamjati Ju. D. Levina*. St Petersburg, 350–358.
- Grossman, Joan Delaney 2010b: *Ivan Konevskoi. Wise Child of Russian Symbolism*. Boston.
- Grot, Jakob 1840a: Gelsingfors. *Sovremennik* 18, 5–82.
- Grot, Jakob 1840b: O finnah i ih narodnoi poezii. *Sovremennik* 19, 5–101.
- Grot, Jakob 1840c: Literaturnyje novosti v Finljandii. Pismo iz Gelsingforsa. *Sovremennik* 20, 24–85.
- [Grot, Jakob] 1848: Matkustelemisia Suomessa, Laatokan järveltä Tornion jokeen asti. Jaakoppi Grotin matka-muistelmat. *Suomi* 2, 4.
- [Grot, Jakob] 1880: Novyje knigi. Kalevala. *Novoje vremja* 23.10.1880.
- Grot, Jakob 1898: *Trudy Ja. K. Grota: Iz skandinavskogo i finskogo mira (1839–1881)*. Grot, K. (toim.) Sankt-Peterburg.
- Grot, Jakob – Pletnjov, P. A. 1896: *Perepiska Ja. K. Grota s P. A. Pletnjovim*. Sankt-Peterburg, 1–3.
- Grot, Jakob – Pletnjov, P. A. 1912: *Utdrag ur J. Grot's brevväxling med P. Pletnjov angående finska förhållanden vid medlet av 1800-talet*. Walter Grundstroem (övers.). Helsingfors.
- Grot, Jakob 1952: Vospominanija o Gogole. Teoksessa: *Gogol v vospominanijah sovremennikov*. Moskva, 414–415.
- Grünthal, Riho 2010: Matkueita tai yksityisiä tutkijoita: Suomalais-Ugrilaisen Seuran keruu-

- retkien tausta ja tavoitteet. Teoksessa: Kokkonen, Paula – Kurvinen, Anna (toim.) *Kenttäretkestä tutkimustiedoksi*. Uralica Helsingiensia 4. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Guro, Jelena 1994: *Taivaan pikkukamelit*. Otava, Helsinki.
- Guro, Jelena 2001: *Nebesnyje verbljužata. Isbrannoje*. Sankt-Peterburg.
- Guzairov, Timur 2011: Pragmatika obraza "vernopoddannogo finna" v ideologičeskikh tekstah 1809–1854 gg. Teoksessa: Kiseleva, L. – Stepaništševa, T. (toim.) *Mifologija kulturnogo prostranstva*. Studia Russica Helsingiensia et Tartuensia XII. Tartu Ülikooli kirjastus, Tartu, 349–372.
- Guzairov, Timur 2012: Konstruivovanije etnopolitičeskogo obraza: finskije "tuzemtsy" i "vernopoddannnye Rossijskoi imperii. *Russian Literature* LXXI-II, 157–173.
- Göös, F. 1887: Förord. Teoksessa: Lermontoff, M. *Demonen*. Sankt-peterburg, I–II.
- Haahtela, Sampo 1937: Paavo Cajanderin 90-vuotismuisto. *Valvoja-aika* 1, 8–14.
- [Haavio, Martti] Viksari 1928: Kirjeitä kirjoista: Kaksi merkkipäivää. *Työtoveri: osuuskauppojen toimihenkilöiden ammattilehti* 5, 227–228.
- Hadynskaja, A. A. 2020: Finljandija v izobraženii Vadima Gardnera: postakmeističeski rakurs. *Vestnik ugrovedenija* 10: 2, 340–348.
- Hagelstam, Wentzel 1902: Österut. Reseminnen. *Ateneum* 8–9, 285–309.
- Hahl, Jalmari 1898: Katsaus Suomalaisen Teatterin syys-näytäntökautteen vuonna 1897. *Valvoja* 1, 59–66.
- Hakkarainen, Jussi-Pekka 2011: Oppineiden talossa: Helsingin yliopiston slavistien kansainväliset verkostot Suomen Yliopistolisen Avustuskomitean toiminnan yhteydessä vuosina 1921–1925. Länsi- ja eteläslaavilaisten kielten ja kulttuurien pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Halbwachs, Maurice 1992: *On Collective Memory*. Coser, Lewis A. (toim., käänt.) Chicago – London, The University of Chicago Press.
- Halén, Harry 1998: *Biliktu Bakši, The Knowledgeable Teacher. G. J. Ramstedt as a Scholar*. Mémoires de la Société Finno-Ugrienne 229. The Finno-Ugrian Society, Helsinki.
- Halén, Harry 2011a: *Sotilaita Suomesta Venäjän Orientissa. Suomalaisia ja suomenmaalaisia sotilaita Kaukasiassa, Keski-Aasiassa ja Venäjän Kaukoidässä 1822–1918*. Unholan aitta 33. Helsinki.
- Halén, Harry 2011b: *Siviiliväkeä Suomesta Venäjän Orientissa. Suomalaisia ja suomenmaalaisia siviilihenkilöitä Kaukasiassa, Keski-Aasiassa ja Venäjän Kaukoidässä 1835–1922*. Unholan aitta 34. Helsinki.
- H[alonen], E[dvard] 1927: Dostojewski uhkapelin orjana. *Neekeri: Jyväskylän sanomalehti-miesyhdistyksen kevätjulkaisu* 1.1.1927, 8–9.
- Haltonen, Sulo 1937: Puškin Suomen kirjallisuudessa. Bibliografis-kirjallisuushistoriallinen kuvaus. *Valvoja-Aika* 2, 73–92.
- Haltonen, Sulo 1954: Antti Juhana Hippingin tutkielma suomalaisesta kirjallisuudesta v. 1820. *Kirjallisuudentutkijain Seuran Vuosikirja* 13. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 125–136.
- Haltonen, Sulo 1965: *Entistä Inkeriä. Inkerin suomalaisasutuksen vaiheita ja kulttuurihistorian piirteitä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- H[asselbl]att, E[milj] 1905: Leonid Andrejeff: Det röda skrattet. Ett bidrag till revoltens psykologi. *Euterpe* 43–46, 466–467.

- Hautala, Marko A. 2021: *Kapinallinen kynämies: A. Untolan merkillinen elämä*. Warelia, Sastamala.
- Heikel, Axel Olai 1995: *Från en resa till Karakorum [Karabalgasun]. Matkakirjeitä Mongoliasta ja Siperiasta 1890*. Harry Halén (toim.). Unholan aitta 5. Tuohivirsu, Helsinki.
- Heikinheimo, Ilmari 1933: *Kaarle Aksel Gottlund: Elämä ja toiminta. I, Ensimmäinen työkausi*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- H[eikkinen] Hannes 1918: Fjodor Sologub: *Riivattu* (Mjelki bes). [Arvostelu] *Valvoja* 9–10, 483–484.
- Helleman, Jarl 1970: Suomennoskirjallisuus. Teoksessa: *Suomen kirjallisuus VIII*. Otava – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 418–484.
- Hellman, Ben 1985: Bibliion. A Russian Publishing House in Finland. *Studia Slavica Finlandensia II*. Helsinki: Neuvostoliittoinstituutti, 1–48.
- Hellman, Ben 1987: A biographical poem by Vadim Gardner about a sea voyage from England to Murmansk in 1918, with a commentary by Ben Hellman. Teoksessa: Graham, S.D. (toim.) *Nikolay Gumilev 1886–1986*. Berkeley Slavic Specialties, 148–154.
- Hellman, B. – Kjellberg, J. 1988: *Suomen venäjänkielisen kirjallisuuden bibliografia 1813–1972*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- Hellman, Ben 2001: Himmelska hälsningar från Pusjkin till Runeberg. Den svenska Pusjkinreceptionen i Finland. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 76, 17–54.
- Hellman, Ben 2003: Julius Lundahl. Sovremenniks finländske medarbetare. Teoksessa: Ekman, Michel – Holmström, Roger (toim.) *Kunskapens hugsvalelse. Litteraturvetenskapliga studier tillägnade Clas Zilliacus*. Åbo Akademis förlag, Åbo, 231–248.
- Hellman, Ben 2004: Georgi Erastov – pisatel, kotoryi propal. *Litsa: Biografitsjeski almanah* 10. Dmitri Bulanin, Sankt-Peterburg, 5–54.
- Hellman, Ben 2009: *Vstretši i stolknovenija. Statji o russkoi literature – Meetings and Clashes. Articles on Russian Literature*. Slavica Helsingiensia 36. University of Helsinki, Helsinki.
- Hellman, Ben 2012: Retseptsija tvortšestva L. N. Andrejeva v Finljandii. Teoksessa: *Leonid Andrejev: Materialy i issledovanija. Vypusk 2*. Moskva, IMLI RAN, 278–298.
- Hellman, Ben 2012: The Conscience of Our Time. The Finnish Response to the Death of Lev Tolstoy. Teoksessa: Depretto, Catherine (toim.) *Un autre Tolstoï*. Paris, 209–215.
- Hellman, Ben 2017: *Hemma hos Tolstoj. Nordiska möten i liv och dikt*. Appell Förlag, Stockholm.
- Hellman, Ben – Huttunen, Tomi – Klapuri, Tintti – Piispa, Lauri 2017: Finlandssvenskarna som förmedlare av rysk kultur på 1920- och 1930-talen. *Finsk Tidskrift* 3–4, 75–85.
- Hellman, Ben – Laurila-Hellman, Erja 2019: Receptionen av Zacharias Topelius verk i Ryssland före 1917. Teoksessa: Forssell, P. – Herberts, C. (toim.) *Författaren Zacharias Topelius – med historien mot strömmen*. Skifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 828. Svenska Litteratursällskapet, Helsingfors, 395–424.
- Hellman Ben 2021: *Severnije gosti Lva Tolstogo: Vstretši v žizni i tvortšestve*. Novoje Liteartur-noje Obozrenije, Moskva.
- Hemmer, Jarl 1926: Michail Júrjevitsch Lermontov. Teoksessa: Lermontov, M. J. *Vår tids hjälte*. Stockholm.
- Hertzberg, Fredrik 2018: *"Mitt språk är ej i orden". Gunnar Björlings liv och verk*. Svenska litteratursällskapet, Helsingfors.

- H[jelt], A. 1882: [Esipuhe]. Teoksessa: Gogol, N. *Revisori*. Jyväskylä.
- Holmström, Roger 1993: *Hagar Olsson och den öppna horisonten. Liv och diktning 1920–1945*. Schildts, Helsingfors.
- Homé, Olaf 1915: *Från Helsingfors teatrar*. I. Söderström & Co, Helsinki.
- I. E. G. [J. E. Hongelin] 1837: Obozrenije finljandskih gazet za 1836 god. *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvješćenija* XV: VI, 420–426.
- Hultin, Herman 1914: Ur en biskops brevväxling. *Förhandlingar och uppsatser 27 (1913)*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 155–189.
- Humble, Verner 1908: Maxim Gorjki och hans senaste produktion (1906–1907). *Finsk Tidskrift* LXV: 1–2, 84–98.
- Humble, Verner 1912: Rysk öfversättningslitteratur II. *Finsk Tidskrift* 3, 240–244.
- Humble, Verner 1917: Anton Tschehoff. *Finsk Tidskrift* 2, 132–137.
- Hurmevaara A. 1972: *Kalevala v Rossii. K istorii perevoda*. Karelja, Petrozavodsk.
- Huttunen, Kalervo 1981: Pietarin suomenkielisen lehdistön alkuvaiheet vuosina 1870–1883. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Huttunen, Tomi (toim.) 2014: *Venäläisen avantgarden manifestit*. Poesia, Helsinki.
- Huttunen, Tomi 2019: Venäläis-suomalaiset kulttuurisuhteet ja mystinen herra Grosswald. *Idäntutkimus* 2, 19–39.
- Huttunen, Tomi 2021: Venäläisen kirjallisuuden modernismi ja avantgarde 1920-luvun Suomessa. Teoksessa: Hautamäki, Irmeli – Piippo, Laura – Sederholm, Helena (toim.) *Avantgarde Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 138–167.
- Huttunen, Tomi 2021: Ida Pekari L. Onervalle. *Yliopisto* 69: 1.
- Huttunen, Tomi – Jänis, Marja – Pesonen, Pekka 2024: The Pendulum of Translating Russian Literature in Finland. Teoksessa: Maguire, Muireann – McAteer, Cathy (toim.) *Translating Russian Literature in the Global Context*. Open Book Publishers, Cambridge, 53–68.
- Hvostova, Aleksandra 1796: *Otryvki*. Sankt-Peterburg.
- Hvostova, Aleksandra 2001: Takan äärellä. Teoksessa: Tihmeneva, Tatjana (toim.) *Kesäyön lumoa kohti. Venäläisiä matkakuvauksia 1800-luvun alun Suomesta*. Enostone, Turku, 13–16.
- Hyvärinen, Heikki 1883a: Kotimaan kirjallisuutta. *Valvoja* 4, 131–134.
- Hyvärinen, Heikki 1883b: Kotimaan kirjallisuutta. *Valvoja* 17–18, 496–500.
- Hyvärinen, Heikki 1883c: Kirjailijain muotokuvia: Ivan Turgeniev. *Valvoja* 23, 633–641; 24, 73–86.
- Hyvärinen, Heikki 1890: F. M. Dostojevski, Muistelmia kuolleesta talosta. [Arvostelu] *Valvoja* 5–6, 324–325.
- Hyvärinen, Heikki 1891: F. M. Dostojevski, Rikos ja Rangaistus. [Arvostelu] *Valvoja* 4, 235–237.
- Hyvönen, Annikki 1986: *Eino Kalima Tšehov-ohjaajana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Häkanson, Nils 2019: *Fönstret mot öster. Rysk skönlitteratur i svensk översättning 1797–2010 med en fallstudie av Nikolaj Gogols svenska mottagande*. Ruin, Stockholm.
- Häikiö, Martti 2010: V. A. Koskenniemi: suomalainen klassikko. 1, *Lehtimies, runoilija, professori: 1885–1938*. WSOY, Helsinki.
- Hällström, Raoul af 1929: Näyttämökuva. *Tulenkantajat* 10–11, 172–173.
- Hämäläinen, A. 1907: Miten Venäjällä tunnetaan suomalaista kirjallisuutta. *Aika* 6, 284–288.

- Hämäläinen, Vilho 1974: *Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- [Igelström], A[nders] 1899: Aleksanteri Sergejevitsh Pushkin. *Valvoja* 5–6, 346–357.
- [Igelström], A[nders] 1902: Nikolai Vasiljevitch Gogol. *Valvoja* 2, 83–94.
- Inkilä, Aulis 1939: Martti Wuori kaunokirjailijana. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kl.8195. Martti Bergh-Wuoren arkisto. SKS KIA.
- Isakov S. G. 1968: O popytke M. Gorkogo i V. Brjusova izdat v 1916–1917 gg. sbornik estonskoi literatury. *Trudy po russkoi i slavjanskoi filologii XIII*. Tartu Ülikool, Tartu, 3–19.
- Isakov, S. G. 1996: *Russkije v Estonii. 1918–1940: Istoriko-kulturnyje otšerki*. Tartu.
- Isänmaaton 1922: Muistelmatalva. *Ultra* 6, 95–96.
- Iva, Peter [Dementjev] 1915: *V burju i zatišje*. Petrograd.
- Ivanov Dmitri 2011: Aleksandr Šahovskoin näytelmä *Suomalainen*. *Idäntutkimus* 4, 29–37.
- Ivanov, V. A. 2000: Russkaja emigratsija v služebnoi perepiske OGPU–NKVD 20–30-h gg. (leningradski opyt). Teoksessa: Tšernjajev, V. (toim.) *Zarubežnaja Rossija 1917–1939*. Jevropeiski Dom, Sankt-Peterburg, 102–108.
- Izmailovski, L. 1929: Na finskoi granitse. *Fonar. Sbornik stihotvoreni*. Moskva, 15–16.
- Izvestije 1778: Izvestije o delanii syrov, pohožih na anglijskije. *Selski žitel* 29, 33–38.
- J. A. 1907: Venäläisiä kirjailijoita. I. Tšechov. *Aika* 19, 695–698.
- Jaakkola, Jalmari 1911: Vähän rotukysymyksestä. *Historiallinen Aikakauskirja* 2, 164–168.
- Jakobson, Max 1999: *Väkivallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös I*. 4. painos. Otava, Helsinki.
- Jalava, Aulikki 1990: *Kansallisuus kadoksissa. Neuvosto-Karjalan suomenkielisen epiikan kehitys*. Turun yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- [Jalkane]n, H[uugo] 1909: Maksim Gorjki Rippi. *Aika* 21, 721–724.
- Jalkanen, Huugo 1918: Viime vuoden kirjallinen sato. *Nyky aika* 1, 9–11.
- Jalkanen, Huugo 1927: Kertomataiteen mestariteos suomeksi. *Valvoja-Aika* 4, 21–24.
- [Jalkane]n H[uugo] 1929: Anton Tšehov. *Iltalehti* 24.8.1929, 3.
- Jampolski, M. 1987: K simvolike vodopada. *Trudy po znakovym sistemam* 21, 26–41.
- Jampolski, M. 2000: *Nabljudatel. Otšerki istorii videnija*. Ad Marginem, Moskva.
- Janhunen, Juha 1982: Sakari Pälsi Koillis-Siperiassa. Teoksessa: Pälsi, Sakari. *Pohjankävijän päiväkirjasta. Matkakuvauksia Beringiltä, Anadyriltä ja Kamtšatkasta*. Otava, Helsinki, 5–16.
- Janhunen, Juha 1989: Siperia Suomen tieteessä. Teoksessa: Löytönen, Markku (toim.) *Matka-arkku. Suomalaisia tutkimusmatkailijoita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 138–147.
- Janhunen, Juha 2008: Introducing the Imperial Language: Early Russian Language Tools for Use in Finland. Teoksessa: Lindstedt, Jouko et al. (toim.) *S ljubovju k slovu. Festschrift in Honour of Professor Arto Mustajoki on the Occasion of his 60th Birthday*. Helsingin yliopisto, Helsinki, 86–100.
- Jegorov, I. V. 1980: *Ot monarhii k Oktjabrju*. Leningrad.
- Jelepova, M. Ju. 2012: Retseptsija ossianizma v russkoi poezii pervoi treti XIX veka. *Vestnik Severnogo (Arktišeskogo) federalnogo universiteta*. Gumanitarnyje i sotsialnyje nauki 2, 69–73.
- Jensen, Alfred 1902: Maksim Gorki. En litterär studie. *Varia* 4, 217–224.
- Jensen, Alfred 1908: *Rysk kulturhistoria* III. Ljus, Tukholma.

- Jensen, Alfred 1912: Nyaste strömningar i den ryska vitterheten. *Finsk Tidskrift* 4, 264–281.
- Jotuni, Maria [M. H-].] 1909: I. A. Gontsharov: Herra Oblomov. [Arvostelu] *Valvoja* 9, 687–689.
- Jotuni, Maria 1909: *Arkielämää*. Agricola, Helsinki.
- Joyeux-Prunel, Béatrice 2016: *Les avant-gardes artistiques 1848–1918. Une histoire transnationale*. Gallimard, Paris.
- Juntunen, Alpo 1983: *Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Jurina, N. G. 2014: Finskaja tema v poetičeskom tvortšestve V. S. Solovjova. *Finno-ugorski mir* 3, 42–47.
- Jänis, Marja – Pesonen, Pekka 2007: Venäläinen kirjallisuus. Teoksessa: Riikonen, H. K. – Kovala, Urpo – Kujamäki, Pekka (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 189–205.
- Järnefelt, Arvid 1892: Leo Tolstoi. *Valvoja* 4, 209–227.
- Gernefeld [Järnefelt, A.] 1894: Rodina. Venäjältänyt Morozov, P. O. *Mir Boži* 8, 114–142; 9, 90–122; 10, 46–65; 11, 73–98; 12, 43–73.
- Järnefelt, Arvid 1899: *Päiväkirja matkaltani Venäjällä ja käynti Leo Tolstoin luona kesällä 1899*. Otava, Helsinki.
- Järnefelt Arvid 1904a: *Tšada zemli*. Venäjältänyt Blagoveštšenskaja, M. P. Moskva.
- Jernefelt [Järnefelt] A. 1904b: *Tri sudby*. Moskva.
- Järnefelt, Arvid 1904c: [Esipuhe]. Teoksessa: Tolstoi, Leo. *Lapsuus, poika-ikä, nuoruus. Kolme novellia*. Otava, Helsinki, [I–II].
- Järnefelt Arvid 1906a: *Deti zemli*. Venäjältänyt Blagoveštšenskaja, M. P. *Russkaja mysl* 7, 103–190.
- Järnefelt Arvid 1906b: *Tšada zemli*. Venäjältänyt Pulkkinen, Ad. *Sovremennyi mir*. Oktjabr, 208–232; nojabr, 155–194.
- Järnefelt Arvid 1908: *Deti zemli*. Venäjältänyt Ed. V. *Vestnik inostranoi literatury*. Janvar–mart.
- Järnefelt, Arvid 1909: *Veneh’ojalaiset*. Vihtori Kosonen, Helsinki.
- Järventaus, Arvi 1931: F. M. Dostojevskin pääteos suomeksi. *Ajan Sana* 74, 5.
- Järvinen, Eva 1929: Päivä Kotkassa. *Tulenkantajat* 19, 320–321.
- Kaila, Toivo T. 1912: Esipuhe. Teoksessa: Solovjev, Vladimir. *Kolme keskustelua sodasta, edistyksestä ja maailmanhistorian lopusta, sisältäen lyhyen kertomuksen antikristuksesta*. Suomentanut Kaila, Toivo T. Otava, Helsinki, 3–13.
- Kajava, Kalevi 1963: Pietarin suomalaisen kirkko-koulun vaiheista. *Koulu ja menneisyys* 15, 44–66.
- Kalevala 1889: *Kalevala. Finskaja narodnaja epopeja*. Venäjältänyt Belski, L. P. Izdanije žurnala *Panteon literatury*. Sankt-Peterburg.
- Kalima, Eino 1906: Leonid Andrejev. *Joulupirtti*, 20–22.
- Kalima, Eino 1907a: Ivan Turgenjev. Isät ja lapset. *Valvoja* 2, 124–127
- Kalima, Eino 1907b: Tämän vuoden huomattavin kirjallinen uutuuus. *Aika* 18, 668–677.
- Kalima, Eino 1908: *Leo Tolstoi*. Kansanvalistusseura, Helsinki.
- Kalima, Eino 1910: I. Potapenko: Vanhan ylioppilaan muistelmia. *Kirjastolehti* 2, 36.
- K[alij]ma, Eino 1911: Leo Tolstoin näytelmäluonnos ”Elävä ruumis”. *Aika* 19–20, 601–603.

- Kalima, Eino 1962a: *Sattumaa ja johdatusta. Muistelmia*. WSOY, Porvoo.
- Kalima, Eino 1962b: *Kansallisteatterin ohjissa. Muistelmia II*. WSOY, Porvoo.
- Kalima, Eino 1968: *Kansallisteatterin ohjissa*. WSOY, Porvoo.
- Kallas, Aino 1918: *Nuori Viro*. Otava, Helsinki.
- Kalleinen, Kristiina 1994: *Suomen kenraalikuvernementti. Kenraalikuvernöörin asema ja merkitys Suomen asioiden esittelyssä 1823–1861*. Hallintohistoriakomitea, Helsinki.
- Kalleinen, Kristiina 2001: *"Isänmaani onni on kuulua Venäjälle". Vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kalleinen, Kristiina 2017: *Suuriruhtinaskunnan etuvartiassa. Ministerivaltioshteeri R. H. Rehbinderin Suomen etujen puolustajana Pietarissa 1811–1841*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kalleinen, Kristiina 2023: *Valtioamun aika. Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1863*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kallio, O. A. 1928: *Uudempi suomalainen kirjallisuus I. Perustava aika: kansallisromantiikka*. WSOY, Porvoo.
- Kallio, O. A. 1929: *Uudempi suomalainen kirjallisuus II. Murrosten aika: realismi ja uusromantiikka*. WSOY, Porvoo.
- Kanevetski, P. 1811: Duma. 1-ja ("Gorko, gorko mne na svete žit"). *Ulei* 1, 409–411.
- Kangaspuro, Markku 2000: *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kannisto, Artturi 1903–1908: *Matkakertomus vogulimailta I-V*. Helsinki.
- Kaplan, M. Ja. 1916: *Oštšuštsjenija*. Petrograd.
- Karamowski 1848: Puschkin och den ryska allmänheten. *Åbo Tidningar* 9.–16.2.1848.
- Karamzin, N. M. – Dmitrijev, I. I. 1866: *Pisma N. M. Karamzina k I. I. Dmitrijevu*. Akademija Nauk, Sankt-Peterburg.
- Karamzin, Nikolai 1991: *Zapiska o drevnei i novoi Rossii v ee polititšeskom i graždanskom otnošenijah*. Nauka, Moskva.
- Karamzin, N. M. 1998: *Istorija gosudarstva rossijskogo*. Teoksessa: Karamzin N. M. *Polnoje sobranije sotšineni v 18 tomah*. Moskva.
- Karavajeva, A. 1923: *Tšertopološje*. Barnaul.
- Karelin, V. (toim.) 1911: *Putevoditel po Finljandii*. Sankt-Peterburg.
- Karemaa, Outi 1998: *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Karhu, Eino 1962: *Finljandskaja literatura i Rossija 1800–1850*. Nauka, Tallinn.
- Karhu, Eino 1964: *Finljandskaja literatura i Rossija, 1850–1900*. Nauka, Moskva.
- Karhu, Eino 1972a: *Otšerki finskoi literatury natšala XX veka*. Nauka, Leningrad.
- Karhu, Eino 1972b: *Begstvo iz odinotšestva. O tvortšestve finskoi poetessy L. Onerva*. *Sever* 5, 113–121.
- Karhu, Eino 1973: *Suomen 1900-luvun alun kirjallisuus*. Suomentanut Heino, Ulla-Liisa. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Karhu, Eino 1974: *Suomen 1900-luvun alun kirjallisuus*. Suomentanut Heino, Ulla-Liisa. Kansankulttuuri, Helsinki.

- Karhu, Eino 1977: *Dostojevski ja Suomen kirjallisuus*. Suomentanut Heino, Ulla-Liisa. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Karhu, Eino 1969 (toim.): *Otšerki istorii sovetskoi literatury Karelii*. Karelskoje knižnoje izdatelstvo, Petrozavodsk.
- Karjalainen, K. F. 1983: *Ostjakit. Matkakirjeitä Siperiasta 1898–1902*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Alkuteos *Ostjakkeja oppimassa. Matkakirjeitä 1–5, 1899–1901*.
- Karttunen, Klaus 2011: *Mooseksen kirjoista konfutselaisuuden klassikoihin ja Jerusalemissa Siperian tundralle. Aasian-tutkimuksen vaiheet Suomessa*. Suomen Itämainen Seura, Helsinki.
- Kauppi-Heikki 1912: Sštšet po sovesti. *Finskije rasskazy*. Liite lehteen *Za 7 dnei*. Hronos, Sankt-Peterburg, 3–8.
- Kazanski, B. V. 1925: *Metod teatra (Analiz sistemy N. N. Jevreinova)*. Leningrad.
- Kekkonen, Urho 1977: *Kirjeitä myllystäni 2. 1968–1975*. Otava, Helsinki.
- Kemppi, Hanna 2020: Ristimäen hautausmaan kirkon elämänkaari ja Viipurin ortodoksinen kulttuuri. Teoksessa: Ripatti, Anna – Koivisto, Nuppu (toim.) *Monumenteista tanssiaskeliin. Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944*. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki, 223–278.
- Ketola, Kari 2004: Suomalaiset Moskovan-stipendiaatit 1812–1917. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Kleio, Helsinki.
- Ketola, Kari 2007: *Ryssän koulussa. Suomalaiset Venäjän-stipendiaatit autonomian aikana 1812–1917*. Finemor, Vammala.
- Ketola, Kari 2010: Venäjän kieli Suomessa 1809–2009. Teoksessa: Vihavainen, Timo – Saharov, A. N. (toim.) *Suomi ja Venäjä 1808–1809. Suomalais-venäläisissä historiantutkijoiden symposiumeissa Moskovassa vuonna 2007 ja Haminassa vuonna 2009 pidetyt esitelmät*. Renvall-instituutti, Helsinki.
- [Kianto, Ilmari] Antero Avomieli 1907: *Auskultantin päiväkirja. Pöytälaatikon salaisuuksia luettavaksi sallinut Antero Avomieli*. Karisto, Hämeenlinna.
- Kianto, Ilmari 1911: Lukemisenarvoinen kaunokirjallinen teos. [Arvostelu] *Sana* 5, 69.
- Kianto, Ilmari 1946: *Moskovan maisteri. Nuoren kielen opiskelijan elämäksiä tsaarinvallan aikuisessa Moskovassa vv. 1901–1903*. Suomen Kirja, Helsinki.
- Kianto, Ilmari 1954: Opiskeluvuotia Helsingissä. *Suomen Kuvalehti* 23, 24–25.
- Kianto, Ilmari 1989: *Ilmari Kiannon Vienan Karjala. Erään Suur-Suomi unelman vaiheita*. Toimittanut Kansi, Raija-Liisa. Otava, Helsinki.
- Kilin, Juri 2001: *Suurvallan rajamaa. Neuvosto-Karjala Neuvostoliiton politiikassa 1920–1941*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Jyväskylä.
- Kiparsky, Valentin 1941: La Finlande et deux femmes de lettres Madame Khvostova et Madame de Staël. *Neuphilologische Mitteilungen* 42: 3, 118–135.
- Kiparsky, Valentin. 1945: *Suomi Venäjän kirjallisuudessa*. Suomen Kirja, Helsinki.
- Kiseleva, L. N. 2012: Sbornik ”Otšetšestvo” kak projekt natsionalnogo stroitselstva imperii. Teoksessa: Ljamina, Jekaterina – Lekmanov, Oleg – Ospovat, Aleksandr Lvovitš (toim.) *Istorija literatury. Poetika. Kino. Sbornik v tšest Marietty Omarovny Tšudakovoi*. Novoje izdatelstvo, Moskva, 146–159.
- Kivi A. 1916: Sem bratjev (otryvok iz romana). Teoksessa: Baudouin de Courtenay, J. A – Gredeskul, N. A. – Gurevitš, B. A. – Dolgorukov, N. D. – Speranski, V. D. (toim.) *Otšetšes-*

- tvo. Puti i dostiženija natsionalnyh literatur Rossii*. Osa 1. Praga, 49–67.
- Kivijärvi, Erkki 1911: *Muutamia nykyaikaisen teatteritaiteen pyrkimyksiä*. Viipuri.
- Kivistö, Sari – Paloposki, Outi 2007: Samuli Suomalainen. Teoksessa: Riikonen, Hannu – Kovala, Urpo – Höyhtyä, Satu – Kujamäki, Pekka – Paloposki Outi (toim.) *Suomennos-kirjallisuuden historia* 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 207–211.
- Klapuri, Tintti 2016: Venäläisen modernistisen runouden suomalainen käännöshistoria. *Avain* 3, 40–55.
- Klapuri, Tintti 2020: Eino ja Jalo Kalima. *Ajan kohina* 14, 97–117.
- Kleberg, Lars 2003: The Advantage of the Margin. Teoksessa: Packalen, Małgorzata Anna – Gustavsson, Sven (toim.) *Swedish-Polish Modernism. Literature – Language – Culture. Conference held in Cracow, Poland, April 20–21, 2001*. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 56–89.
- Klinge, Matti 1998: *Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa*. WSOY, Helsinki.
- Klinge, Matti 1999: *Kaukana ja kotona*. Suomentanut Klinge, Marketta. Schildts, Helsinki.
- Klinge, Matti 2004: *Poliittinen Runeberg*. Suomentanut Klinge, Marketta. WSOY, Helsinki.
- Klinge, Matti 2009: *Napoleonin varjo. Euroopan ja Suomen murros 1795–1815*. Otava, Helsinki.
- Klinge, Matti 2012: *Pääkaupunki. Helsinki ja Suomen valtio 1808–1863*. Otava, Helsinki.
- Klinge, Matti 2012: Ryssänviha. Teoksessa: *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Siltala, Helsinki, 79–144.
- Klinger, Aleksandr 1926: *Zapiski bežavšego*. Gelsingfors.
- Knapas, Rainer 2007: Kesämatka ja maalaishuveja – Eric Gustaf Ehrströmin matkakuvaus. Teoksessa: Ehrström, E. G. *Hämeen sydänmailla. Matkapäiväkirja 1811*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 11–16.
- Knapas, Rainer 2015: *Karjalan kunnailta. Matkoja kulttuuriin ja historiaan*. Schildts & Söderströms, Helsinki.
- Kojo, Viljo 1925: Joel Lehtonen: Punainen mies. *Karjala* 29.11.1925, 13.
- Kolosenok, S. – Monosov, I. 1967: *Kultura sovetskoi Karelii*. KNI, Petrozavodsk.
- Konevskoi, Ivan 1904: *Stihi i proza. Posmertnoje izdanije sotšineni*. Moskva.
- Konevskoi, Ivan 2008: *Stihotvorenija i poemy*. Biblioteka poeta. Progress-plejada, Sankt-Peterburg.
- Korhonen, Keijo 1963: *Suomen Asiain Komitea. Suomen Korkeimman Hallinnon Järjestelyt Ja Toteuttaminen Vuosina 1811–1826*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Korinfski, Apollon 1912: *Pozdnije ogni. Novyje stihotvorenija*. 1908–1911. A. A. Filippov, Sankt-Peterburg.
- Kortelainen, Anna 2006: *Naisen tie. L. Onervan kapina*. Otava, Helsinki.
- K[oskelainen], Y[rjö] 1908a: Thomas W. Lawson, Perjantaina 13 p:nä. F. M. Dostojevskij, Pelaaja. *Valvoja* 2, 66–67.
- K[oskelainen], Y[rjö] 1908b: F. M. Dostojevskij, Pelaaja. *Kirjastolehti* 1, 48.
- Koskenniemi, V. A. 1905: Leonid Andrejev: Punaista naurua. *Uusi Suometar* 23.7.1905, 5.
- Koskenniemi, V. A. 1906: Birykow, Paul: Leo Tolstoin elämä ja teokset I. *Raataja* 41, 324–325.
- Koskenniemi, V. A. 1907: A. Kuprin: Kaksintaistelu. *Uusi Suometar* 10.3.1907, 3.
- Koskenniemi, V. A. 1908a: Ranskalaista käännöskirjallisuutta. *Aika* 3, 31–34.
- Koskenniemi, V. A. 1908b: Ihmisen elämä. Viisi kuvaelmaa ynnä prologi. *Aika* 6, 388–389.

- Koskenniemi, V. A. 1909: Kansallisteatteri. Ihmisen elämä. *Uusi Suometar* 8.10.1909, 6. K[oskenniemi], V. A. 1909: Maksim Gorki. Orlovit, mies ja vaimo. *Aika* 5, 186–187.
- Koskenniemi, V. A. 1912: Anna Karénina. Oriens an Occidens? *Aika* 1, 15–25.
- Koskenniemi, V. A. 1913: Krylov, J. A.: Tarinoita. *Aika* 4, 262–264.
- Koskenniemi, V. A. 1914: Aino Kallas: Seitsemän. *Aika* 4, 210–211.
- Koskenniemi, V. A. 1916: Kansallisteatterin kevätkausi. *Aika* 5, 258–265.
- Koskenniemi, V. A. 1918: *Kirjoja ja kirjailijoita II*. WSOY, Porvoo.
- Koskenniemi, V. A. 1927: Leo Tolstoin suurteokset kokonaisuudessaan suomeksi. *Kansan kuvalehti* 2, 23.
- Koskenniemi, V. A. 1941: Kappale nykyhetken maailmanhistoriaa. *Uusi Suomi* 73, 16–17.
- Koskenniemi, V. A. 1944: Suomalais-Venäläiset kulttuurisuhteet: eräitä näkökohtia. *Valvoja* 8, 299–303.
- Koskenniemi, V. A. 1947: *Vuosisadanalun ylioppilas*. WSOY, Porvoo.
- Koskimies, A. V. 1921: *Agricolasta Juteiniin. Kirjallis- ja kielihistoriallisia näytteitä vanhemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta*. WSOY, Porvoo.
- [Koskimies, Rafael] R. F. 1918: L. Onerva: Yksinäisiä. *Aika* 2–5, 121–122.
- Koskimies, Rafael 1937: *Yleinen runousoppi*. Otava, Helsinki.
- Koskimies, Rafael 1953: *Helsinki ja härjänvatsa. Muistelu*. Otava, Helsinki.
- Koskimies, Rafael 1953: *Suomen Kansallisteatteri 1902/1917*. Otava, Helsinki.
- Koskimies, Rafael 1975: Suurten mestarien jäljillä. *Uusi Suomi* 27.4.1975.
- Kostomárova, A. 1916: *Stihotvorenija*. Petrograd.
- Kovalova, Anna 2012: *Kinematograf v Peterburge 1907–1917. Kinoproizvodstvo i filmografija*. Sankt-Peterburg.
- Kreptjukov, D. [1914]: *Lesnyje muzy*. Arhangelsk.
- Krogerus, Tellervo 1992: *Kirjallinen linja. Valvoja ja Aika 1907–1922*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Krohn, Helmi 1916: Katsauksia Kansallisteatterin kevätnäytäntökauteen 1916. III. *Valvoja*: 5–6, 330–338.
- Krohn, Julius 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kuitti, Aleks 1914: Kansallisteatterin syyskausi. *Aika* 9, 538–541.
- Kukolnik, Nestor 1848–1849: Eerikki Silvanus, eli Suomen valloittaminen Pietari ensimmäisen aikana. *Suomi* 14, 17–18, 21–23, 26/1848; 2/1849.
- Kulovesi, Yrjö 1923: Lääkeopillisen psykologian alalta. *Valvoja-aika* 9, 485–499.
- Kulovesi, Yrjö 1925: Dostojevskin ja Strindbergin huomioista piilotajuisen sielunelämän alalla. *Valvoja-aika* 1, 13–15.
- Kulovesi, Yrjö 1930: Johdatusta psykoanalyyysiin. *Uudistuva kasvatus- ja opetustyö* 2, 60–70.
- Kulovesi, Yrjö 1937: Dostojevskin sielullisesta rakenteesta. *Valvoja-aika* 5–7, 269–274.
- Kunnas, Maria-Liisa 1976: *Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kupiainen, Unto 1939: *Pienoishuumorin vuosikymmen suomalaisessa kirjallisuudessa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kuprin, A. 1912: *Valkoinen villakoira y.m. kertomuksia*. Suomentanut Kaila, Toivo T. Otava, Helsinki.

- Kuprin, A. I. 2001: *My, russkije bežentsy v Finljandii*. Toimittanut Hellman, Ben. Žurnal Neva, Sankt-Peterburg.
- Kuzitševa, A. P. 2007: Teatralnaja "tšehoviana". Teoksessa: Kuzitševa, A. P. (toim.) A. P. *Tšehov v russkoi teatralnoi kritike. Kommentirovannaja antologija 1887–1917*. Letni sad, Moskva, 9–44.
- Kuzmin, Mihail 1996: *Stihotvorenija*. Sankt-Peterburg.
- Kuzmin, Mihail 1998: *Dnevnik 1934 goda*. Toimittanut Morev, Gleb. Sankt-Peterburg.
- Kärkkäinen, Viki 1909: M. Artsyibashew: Kauhistus. [Arvostelu] *Päivä* 42, 350.
- L. Onerva 1909: *Murtoviivoja*. Otava, Helsinki.
- L. Onerva 1917a: *Yksinäisiä. Romaani nykyajalta*. Kirja, Helsinki.
- L. Onerva 1917b: Nykyajan mietteitä. *Sunnuntai* 16.9.1917, 1.
- L. Onerva 1918: Kypsyyttä ja kypsymättömyyttä. *Nyky aika* 10–11, 71–72.
- L. Onerva 1923a: Väärinpelaaja. *Salainen syy*. Otava, Helsinki, 195–220.
- L. Onerva 1923b: *Syyttäjät*. Otava, Helsinki.
- L. Onerva 1924: Kansallisteatteri. Jevreinov. Kaikkein tärkein. *Helsingin Sanomat* 7.11.1924.
- L. Onerva 1932 (1979): *Eino Leino. Runoilija ja ihminen*. Toinen painos. Otava, Helsinki.
- L. Onerva 2020: Valikoima runoja. *LiteraruS* 2 (67), 38–42.
- Lagus, Wilhelm 1890: *Erik Laxman. Jogo žizn, putešestvija, issledovanija i perepiska*. Venäjältä – nyt Palander, E. W. Akademija Nauk, Sankt-Peterburg.
- Lahden Sanomat 1912: Uutta kirjallisuutta. *Lahden Sanomat* 10.12.1912, 4.
- Lahtinen, Mikko 2008: Fredrik Cygnaeus aristokraatti – demokraatti. *Niin & näin* 3. Saatavissa: <https://filosofia.fi/fi/arkisto/fredrik-cygnaeus-aristokraatti-demokraatti>. Viitattu 30.6.2021.
- Lallukka, Seppo 2000: Luoteis-Venäjän etnisen kartan kehityspiirteitä vuoteen 1959. Teoksessa: Vihavainen, Timo – Takala, Irina (toim.) *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla*. Kikimora Publications, Helsinki, 51–76.
- Lange, Ina 2010: *Huonompaa väkeä*. Suomentanut Hänninen, Ulla. Faros, Vaasa.
- Lantz, K. A. 1975: Čehov and the Scenka, 1880–1887. *The Slavic and East European Journal* 19:4, 377–387.
- Lappalainen, Päivi 1990: Isän ääni: kirjallisuudenhistoriamme ja patriarkaalin ideologia. Teoksessa: Ahokas, Pirjo – Rojola, Lea (toim.) *Marginaalista muutokseen. Feminismi ja kirjallisuudentutkimus*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku, 71–95.
- Larin-Kyösti 1918: Venäläiselle sadunkertojalle I. A. Krylov'ille. *Nyky aika* 16–17, 114.
- Larin-Kyösti 1948: *Unta ja elämää*. Otava, Helsinki.
- Lassila, Maiju 1912: Kaksi lääkäriä. *Joulutunnelma*, 28–29.
- Lassila, Maiju 1915: *livana, eli Suomalainen venäläisen puhemiehenä*. Kirja, Helsinki.
- Launis, Kati 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laurila-Hellman, Erja 1985: Venäläisiä näkökulmia Kalevalaan autonomian aikana. Teoksessa: Hosiaislouma, Yrjö (toim.) *Lukeminen – reseptio – tulkinta*. Julkaisuja (Tampereen yliopisto, Kotimainen kirjallisuus) 26. Tampereen yliopisto, Tampere, 12–25.
- Laurila, K. S. 1905: Tekijän elämäkerta. Teoksessa: Tolstoi, Leo. *Sota ja rauha*. WSOY, Porvoo.
- Lavrov, A. V. 2008: "Tšaju i tšuju": Litšnost i poezija Ivana Konevskogo. Teoksessa: Konevs-

- koi, I. *Stihotvorenija i poemy*. DNK, Progress-Plejada, Sankt-Peterburg, 5–72.
- Lavrov, A. V. (toim.) 2009: Perepiska V. Ja. Brjusova i K. I. Tšukovskogo. Teoksessa: *Kontekst. Istoriko-literaturnyje i teoretitšeskije issledovanija*. IMLI RAN, Moskva, 275–280.
- Lebedeva, E. A. 1904. *Stihotvorenija*. Sankt-Peterburg.
- Lehmann, Jürgen 2018. *Russkaja literatura v Germanii*. JaSK, Moskva.
- Lehtisalo, Toivo 1959: *Tundralta ja taigalta. Muistelmia puolen vuosisadan takaa*. WSOY, Porvoo.
- Lehtonen, Joel 1909: M. Artsybašev: Kauhistus, valikoima kertoelmia. *Suomalainen Kansa* 9.10.1909, 5.
- Lehtonen, Joel 1910: D. Mereshkowski: Ylösnousseet jumalat. Leonardo da Vinci, edellinen osa. *Suomalainen Kansa* 23.11.1910, 4–5.
- Lehtonen, Joel 1917: *Kerran kesällä*. Otava, Helsinki.
- Lehtonen, Joel 1925: *Punainen mies*. Karisto, Hämeenlinna.
- Lehtonen, Joel 1933: *Henkien taistelu*. Otava, Helsinki.
- Lehtonen, Joel 1983: *Kirjeitä*. Otava, Helsinki.
- Lehtonen, Juhani U. E. 1972: *U. T. Sirelius ja kansatiede*. Weilin & Göös, Espoo.
- Leino, Eino 1907: C. M. Norman-Hansen: Tuman. *Helsingin Sanomat* 19.7.1907, 3–4.
- Leino, E. 1908: Jaana Rönty. *Vestnik Jevropy*. Nojabr, 146–191.
- Leino, Eino 1909: *Suomalaisia kirjailijoita: pikakuvia*. Otava, Helsinki.
- Leino, Eino 1910: *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Yrjö Weilin & Kumppp., Helsinki.
- Leino, Eino 1911: Anton Tshehov: Venäläistä rakkautta. [Arvostelu] *Helsingin Sanomat* 18.11.1911, 4.
- Leino, Eino [Teemu] 1913: Odottamaton ystävä. *Helsingin Sanomat* 16.11.1913, 6.
- Leino, Eino 1915: Ilermi. Venäjältänyt Tynni, G. I. *Letopis*. Dekabr, 120–122.
- Leino, Eino 1917: H. W. Williams: Venäläisten Venäjä. *Sunnuntai* 6.5.1917, 1–2.
- Leino, Eino 1925: *Elämäni kuvakirja. Erään aikansa lapsen muistoja, mielialoja ja mietelmiä*. Otava, Helsinki.
- Leino, Eino 1978: *Maailmankirjailijoita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leinonen, Marja 2004: Suomen sukua etsimässä – pitkospuut poikki Venäjän. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Edita, Helsinki, 137–169.
- Leonidov, Viktor. 1998: Predislovije. Teoksessa: Leonidov, Viktor (toim.) *Ivan Savin "Moi belyi vitjaz..."*. Izograf, Moskva.
- Lermontoff, M. 1877: Demonen. Österländsk berättelse af Lermontoff. Ruotsintanut N. E. *Finsk Tidskrift* 1–2, 38–46, 93–109.
- Levinson, Andrei 1908: Tšada zemli. *Sovremennyi mir* 7, 133–134.
- Levinson, Andrei 1912: Finljandskije motivy. *Za 7 dnei* 29, 748.
- Li Ioanes 1895: *Sovremennaja Niobeja*. Venäjältänyt Firsov, V. Sankt-Peterburg.
- L[indeberg], L[eo] 1947: Suomalaista runoutta ensimmäisen kerran 30 vuoteen venäjäksi. *SNS-lehti* 14.
- Lindqvist, Rafael 1901: Maxim Gorjkij. Ett monografiskt utkast. *Ateneum* 5–6, 207–229, 276–292.
- [Lindqvist, Rafael] 1903: Förord. Teoksessa: *Det unga Ryssland II. Berättelser*. Hagelstams bokhandel, Helsingfors.

- Lindqvist, Rafael 1936: *Ur Rysslands sång* II. Tom 3. Ruotsintanut Rafael Lindqvist. Blinkfyrens förlag, Helsingfors.
- Lindsten, Leo 1977: *Maiju Lassila – legenda jo eläessään*. WSOY, Helsinki.
- Linnankoski, J. 1912: *Ognenno-krasnyi tsvetok*. Venäjältänyt Bogengardt, A. Moskva.
- Loboiko, I, N. 1818: Ob istotšnikah Severnoi istorii. *Sorevnovatel prosvetššenija i blagotvore-nija*, 2, 231–239.
- Loboiko, I. N. 1821: Vzgljad na drevnjuju slovesnost skandinavskogo severa. Sankt-Peter-burg.
- Logatšev, K. I. 1989: K istorii perevoda pravoslavnyh bogoslužebnyh knig na finski i švedski jazyki. *Iz istorii pravoslavija k severu i zapadu ot Velikogo Novgoroda*. Leningrad, 167–184.
- Lomonosov, M. V. 1950–1983: *Polnoje sobranije sotšineni v 11 tomah*. Moskva – Leningrad.
- Lotman, Juri M. 1987: *Sotvorenije Karamzina*. Kniga, Moskva.
- Lotman, Yuri 1990: *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. I. B. Tauris, London.
- Louheranta, Olavi 2006: *Siperiaa sanoiksi – uralilaisuutta teoiksi. Kai Donner poliittisena orga-nisaattorina sekä tiedemiehenä antropologian näkökulmasta*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Lozina–Lozinski, A. 2008: *Protivoretšija*. Moskva.
- Lundahl, Birger 1850: Förord. Teoksessa: Gogol, N. *Mirgorod*. Helsingfors.
- Lvova, N. 1914: *Staraja skazka*. Izdanije vtoroje. Moskva.
- Lyly, Pentti 2022: *Otto Manninen. Säkeiden runoilija*. Toimittaneet Karhu, Hanna – Krogerus, Tellervo. Ntamo, Helsinki.
- Lyzlov, N. 1840: *Krasoty Finskogo zaliva*. Moskva.
- Lähteenmäki, Maria 2009: *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtoamat 1911–1944*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Löppönen, Gunvor 1933: Tuomas Friman ja hänen sanomalehtikertomuksensa. Laudatur-tutkielma, suomen kieli. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/146088>. Viitattu 30.6.2021.
- M. M. 1922: Muutamia piirteitä Henrik Visnapuusta. *Ultra* 6, 82–83.
- Maguire, Muireann – McAteer, Cathy (toim.) 2024: *Translating Russian Literature in the Global Context*. Open Book Publishers, Cambridge.
- Mainov, V. N. 1884: Novaja kniga o finskom narodnom epose. *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvetššenija* CCXXXIII, 134–148.
- Mainov, V. (toim.) 1887: *Putevoditel po Finljandii*. Lindenberg, Sankt-Peterburg.
- Maiski, I. 1933: Predislovije. Teoksessa: Bubrih, D. B. (toim.) *Kalevala. Finskii narodnyi epos*. Venäjältänyt Belski, L. P. Academia, Moskva.
- Maksimov, D. 1940: *Poezija Valerija Brjusova*. Leningrad.
- Maksimov, N. 1929: *Stihi*. Leningrad.
- Mallet, P.–A. 1777–1786: *Datskaja istorija g. Malleta, perevedennaja s frantsuzskogo studentom Fjodorom Moisejenkovym*. Sankt-Peterburg.
- Mallet, P.–A. 1785: *G. Malleta vvedenije v istoriju datskuju, v kotorom rassuzdaetsja o vere, zakonah, nrvah i obyknovenijah drevnih dattšan*. Venäjältänyt Moisenko, Fjodor. Sankt-Peter-burg.
- Malsagoff S. A. 1926: *An Island Hell: A Soviet Prison in the Far North*. Englannintanut Lyon, F. H.. A. M. Philpot Ltd., London.
- Mandelstam, Josef 1898: Päävirkaukset 19:nnen vuosisadan venäläisessä kirjallisuudessa.

- Virkaanastujais–esitelmä. *Valvoja* 4, 277–289.
- Mandelstam, Josef 1899: De ryska skaldernas uppfattning om det fria ordets makt. *Ateneum* 5–6, 281–291
- Mandelstam, Josef 1900: Venäläisten runoilijain käsitys vapaan sanan voimasta. *Valvoja* 1, 38–52.
- Mandelstam, Josef 1902a: Päätyyppi Maksim Gorkin runoudessa. *Valvoja* 3, 198–213.
- Mandelstam, Josef 1902b: Maxim Gorjkij och hans verk. *Ateneum* 1, 25–42.
- Manninen, Sisko – Haikara, Arja 1988: Perevody proizvedenij A. P. Tšehova v Finljandii. Analiz otzyvov v finskoi presse. Venäjän kielen ja kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Markov, V. F. 1996: Tšistoserdetsnyje priznanija i rasmyšlenija rossijanija, žitelstvujuššego (i doživajuššego svoi dni) za predelami Otetšestva. *Zvezda* 7.
- Maršak, S. 1969: *Sobranije sotšineni v 8 tomah*, T. 4. Moskva.
- Mazurkevič, V. [ei julkaisuaikaa]: *Staryje bogi. III kniga stihov*. Sankt-Peterburg.
- McKay, Carol Hanbery 1994: Lines of Confluence in Fredrika Bremer and Charlotta Brontë. *NORA* 2.
- M[eurman], O. 1844: Förord af Öfversättaren. Teoksessa: Lermontoff, M. *Vår tids hjelte*. Helsingfors.
- Metš, S. 1901: *Finljandija. Tretje izdanije*. Moskva.
- Mies 1891: V serdtse Finljandii. Zаметki turista. *Knižki nedeli*. Avgust.
- Mihalovski, D. L. 1896: *Inostrannyje poety v perevodah i originalnyje stihotvorenija*. T. 2. Sankt-Peterburg.
- Mikaeljan K. S. 1967: Veliki drug narodov. *Literurnaja Armenija* 2, 93–96.
- Mikkola, J. J. 1905: Venäläinen kirjallisuus. Teoksessa: Aspelin, E. – Setälä, E. N. (toim.) *Yleinen kirjallisuuden historia, neljäs osa*. Otava, Helsinki, 531–617.
- M[ikkola], J. J. 1936: Runoutta: Jevgeni Onegin. [Arvostelu] *Valvoja-aika* 10, 434–435.
- Mikkola, J. J. 1939: *Hämärän ja sarastuksen ajoilta*. WSOY, Porvoo.
- Miller, G. F. 2006: *Izbrannye trudy*. Toimittanut Ilizarov, S. S. Moskva.
- Minard–Törmänen, N. 2016: *An Imperial Idyll. Finland in Russian Travelogues (1810–1860)*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Mišin A. I. 1994: Proza Finljandii v perevodah na russkij jazyk (vtoraja polovina XIX – natšalo XX v.) *Problemy literatury Karelii i Finljandii*. Petrozavodsk, 112–129
- Mišin, Armas 2000: ”Dat natšalo pesnopenju...” Sovremennaja karelojazytšnaja literatura v istoričeskoj perspektive. *Sever* 10.
- Moisejeva, G. N. 1974: *Drevnerusskije literaturnyje pamjatniki v istoričeskih dramah Jekateriny II*. Trudy Otdela drevnerusskoi literatury. T. 28: Issledovanija po istorii russkoi literatury XI–XVII vv. Lihatšev, D.S. (toim.) Leningrad.
- Molarius, Päivi 2003: ”Will the Human Race Degenerate?” The Individual, the Family and the Fearsome Spectre of Degeneracy in Finnish Literature of the Late 19th and Early 20th Century. Teoksessa: Lyytikäinen, Pirjo (toim.) *Changing Scenes. Encounters between European and Finnish Fin de Siècle*. Finnish Literature Society, Helsinki, 121–142.
- Monomahova, N. N. 1915: *Moi pesni*. Petropavlovsk na Kamtšatke.
- Morozov P. 1902a: Finskaja literatura v ee prošlom i nastojaštšem. *Vestnik Jevropy* 7, 187–228; 8, 571–620.

- Morozov P. 1902b: Finskaja literatura. *Entsiklopedičeski slovar. F. A. Brockhaus – I. A. Efron.* T. XXXVI. Sankt-Peterburg, 13–18.
- M[ovtšin], L. 1912: Kanteletar. *Za 7 dnei* 29, 742.
- M[ovtšin], L. 1912: Osnovnyje linii progressa. *Suomi. Za 7 dnei* 29, 743.
- Musajev, V. I. 2016: Jazykovi vopros v Finljandskoi pravoslavnoi eparhii v kontse XIX – natšale XX v. *Skandinavskije tštenija 2014 goda. Etnografičeskiye i kulturno-istoričeskiye aspekty.* Sankt-Peterburg, 148–162.
- Müller, G. F. 2006: *Izbrannyye trudy.* Toimittanut Ilizarov, S. Pamjatniki nautšnoi mysli, Moskva.
- Nartsissof, B. 2009: *Pismo samomu sebe.* Moskva.
- Nenašev, A. P. (toim.) 1910: *Russki v Finljandii. Sputnik v puti i obščestve.* Moskva.
- Nevezgljadova, Je. 2017: Šestoje tšuvstvo. *Arion* 3.
- Niemi, Kaisa 2021: Metamorfoza perevoda. Kontekstualizatsija i sravnenije perevodov "Hameleona" A. P. Tšehova na finski jazyk. Venäjän kielen ja kirjallisuuden kandidaatin-tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Nieminen, Reeta 1982: *Elämän punainen päivä. L. Onerva 1882–1926.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Niiniluoto, Marja 1991: Venäläiset sulkumerkit. Teoksessa: Kervinen, Aino (toim.) *Suomi, suuriruhtinaanmaa.* Tammi, Helsinki, 7–41.
- Niinimäki, Mirjami 2017: *Kohtalona Moskova. Toisenlainen sukututkimus.* Reuna, Helsinki.
- Nikiforova, L. V. 2010: Obraz Finljandii v russkoi romantičeskoj traditsii. K voprosu ob istoriko-kulturnyh kornjah "Severnogo moderna". *Obščestvo. Sreda. Razvitije* 4, 107–110.
- Nilsson, Nils-Åke 1985: Den ryska litteraturen i Sverige. Teoksessa: Bergstrand, Märta (toim.) *Från Karamzin till Trifonov. En bibliografi över rysk skönlitteratur i svensk översättning.* Almqvist & Wiksell, Stockholm, 11–17.
- Nilsson, Nils-Åke 1987: Russia and the Myth of the North: The Modernist Response. *Russian Literature* 21: 2, 125–140.
- Nilsson, Nils-Åke 1988: The first Swedish translation of Pushkin and its European background. *Scando-Slavica* 34: 1, 5–16.
- Nissilä, Viljo 1975: *Suomen Karjalan nimistö.* Karjalan kulttuurin edistämissäätiö, Joensuu.
- Novič, N. (toim.) 1898: *Poety Finljandii i Estljandii.* Soikin, Sankt-Peterburg.
- Nurmi, Bruno 1918: Fjodor Sologub: Riivattu. *Itä-Suomen Työmies* 16.10.1918, 4–5.
- Nurmio, Yrjö 1947: *Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä.* WSOY, Porvoo.
- Nylander, J. W. 1902: Idillija. *Finljandskaja gazeta* 6.4.–4.5.1902.
- Nylander, J. W. 1912: Idillija. *Rasskazy severnyh pisatelei.* Sankt-Peterburg, 3–8.
- Nyman, Maria 2013: *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet.* Södertörns Högskola.
- Näsman, Nils 1980. *Carl Gustaf Ottelin. Biskop i Borgå.* Suomen kirkkohistoriallinen seura, Vaasa.
- Odessa 1910: *Odessa – Vilna – Peterburg – Finljandija. Ekskursija utšaštših i utšaštšihjsja Odesskogo železnodorožnogo utšilištša.* Odessa.
- Odojevski, V. F. 1847: Suomenmaan eteläranta XVIII vuosisaan alussa. *Suomi* 3, 9, 12, 13.
- Odojevski, V. F. 1981: *Sotšinenija v dvuh tomah.* Moskva.
- OIK 1964: *Otšerki istorii Karelii.* T. 2. Karelskoje knižnoje izdatelstvo, Petrozavodsk.
- Oksenov, Innokenti 1915: "Kogda-to vzbjavši Sapunova..." *Novyi žurnal dlja vseh* 12.

- Olsson, Hagar 1922: En slags prenumerationsanmälan. *Ultra* 1, 15–16.
- Olsson, Hagar 1928a: Spelet har börjat. *Quosego* 2, 124–125.
- Olsson, Hagar 1928b: Finländsk robinsonad. *Quosego* 3, 127–130.
- Olsson, Hagar 1930: Runoilijan kuolema. *Tulenkantajat* 11–12, 158–159.
- Onerva, L. – Madetoja, Leevi 2006: Yölauluja. L. Onervan ja Leevi Madetojan kirjeitä 1910–1946. Toimittaneet Anna Makkonen ja Marja-Leena Tuurna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ostroumova-Lebedeva, A. P. 2003: *Autobiografittšeskije zapiski*. Moskva.
- Otšerki 1950: *Otšerki po istorii russkoi žurnalistiki i kritiki*. V 2-h tomah. T. 1. XVIII vek i pervaja polovina XIX veka. Jevgenjev-Maksimov et al. (toim.) Leningrad.
- P. J. 1882: Kirjailijain muotokuvia IV. Nikolai Gogol. *Valvoja* 6, 121–128.
- Paasonen, Heikki 1890: Matkakertomus mordvalaisten maalta. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 8.
- Paasonen, Heikki 1900: Matkakertomus mordvalaisten maalta. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 17: 3.
- Paavolainen, Olavi 1927: Alkulause. *Tulenkantajat* IV, 27–37.
- Paavolainen, Olavi 1928: Venäläisiä vallankumousrunoilijoita: Block – Jessenin – Majakovski. *Aitta* 2, 36–43.
- Pachmuss, Temira 1990: O poezii Vadima Gardnera. Teoksessa: Pachmuss, T. – Hellman, B. (toim.) *U Finskogo zaliva: izbrannaja lirika*. Granit, Helsinki, 5–21.
- Pahomova 1963 (toim.): *Letopis literaturnoi žizni Karelii (1917–1961)*. KNI, Petrozavodsk.
- Palander, E. W. (1880): Uebersicht der neueren russischen Literatur von der Zeit Peters der Grossen bis auf unsere Tage. Teoksessa: Geitlin, J. G. (toim.) *Hämeenlinnan normalilysei. Kertomus lukuvuodesta 1879–1880*. Hämeenlinna.
- Paloposki, Outi 2015: Suomentaja kansanvalistajana. Karl Gustaf Samuli Suomalainen ja Suuret Keksinnöt. *Kasvatus & Aika* 9: 1, 26–40.
- Parente-Čapková, Viola 2014: *Decadent New Woman (Un)Bound. Mimetic Strategies in L. Onerva's Mirdja*. Turun yliopisto, Turku.
- Parente-Čapková, Viola 2019: Decadent New Woman's Ironic Subversions. L. Onerva's Multi-layered Irony. *Volupté: Interdisciplinary Journal of Decadent Studies*, II: 1, 82–99. <http://journals.gold.ac.uk/index.php/volupte/article/view/575/702>. Viitattu 30.6.2022.
- Parente-Čapková, Viola 2020: The Effeminate Race? Ideas and Emotions in L. Onerva's Representations of Russianness. *Joutsen/Svanen* 4, 47–66.
- Parland, Oscar 1991: *Tieto ja eläytyminen. Esseitä ja muistelmia*. WSOY, Helsinki.
- Parmanen, Eino I. 1937: *Taistelujen kirja. kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosi-na, II osa*. WSOY, Porvoo.
- Parnok, S. 1917: [Stih]. *Severnije zapiski* 1, 157–162.
- Passuth, Krisztina 2012: Moyens de transfert des idées d'avant-garde en Europe centrale dans les années vingt. Teoksessa: Veivo, Harri (toim.) *Transferts, appropriations et fonctions de l'avant-garde dans l'Europe intermédiaire et du Nord*. L'Harmattan, Paris, 19–27.
- Patrojeva, N. V. 2019: Obrazy Finljandii i Karelii v russkoi romantittšeskoj lirike. Formirovaniye poetittšeskoj traditsii i sintaktika tropeittšeskih kontekstov. *Utšenyje zapiski Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta* 5 (182), 37–42.
- Paul, Adolf 1897: Odin iz mnogih. *Sever* 26, 807–816.

- Paul, Adolf 1900: Šarlatan. *Russkaja mysl* VII, 82–94.
- Pekari, Ida 1928: Dostojevskin ”Riivaajat”. *Sininen kirja* 4, 29–37.
- Pesni borby 1906: *Pesni borby*. Gorbunova, L. (toim.) Moskva.
- Pesnja 1809: Pesnja (”Berežek Nevy prekrasnoi...”). *Severnyi Merkurs*. Žurnal na 1809 god. *Izdavaemyi Aristarhom Luknitskim* 4.12., 169–171.
- Pesonen, Pekka 1991: Luonnon surullinen poikapuoli ja Saimaan rannan nymfi. Teoksessa: Kervinen, A. (toim.) *Suomi, suuriruhtinaanmaa*. Tammi, Helsinki, 107–144.
- Pesonen, Pekka 2008: Nikolai Gogol – itsensä rääkäyttävän sanan mestari. Teoksessa: Gogol, Nikolai. *Kuolleet sielut*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 5–30.
- Petnikov, G. N. 1961: *Zavetnaja kniga*. Simferopol.
- Piironen, P. 1991: *Ortodoksinen julkaisutoiminta 1790–1980*. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto, Joensuu.
- Pilštšikov, I. A. 2002: Finskije elegii Baratynskogo: materialy dlja akademičeskogo kommentarija. Teoksessa: Pilštšikov, I. A. (toim.) *K 200-letiju Boratynskogo. Sbornik materialov meždunarodnoi naučnoi konferentsii, sostojavšejsja 21–23 fevralja 2000 g*. Moskva, 69–91.
- Pingoud, Ernest 1922: Kansallinen musiikki. *Ultra* 3, 37–38.
- Pismo 1771: [Pismo g. 2004]. *Trudoljubivyi muravei, ježenedelnoje izdanije 1771 goda s poslednei poloviny* 11, 82–85.
- Pletnjov, P. A. 1842: Finljandija v russkoi poezii. Teoksessa: *Almanah v pamjat dvušotletnego jubileja Imperatorskogo Aleksandrovsckogo universiteta, Izdannyi Ja. Grotom*. Gelsingfors, 135–185.
- Polevoi, P. 1851: Ženskije tipy Kalevaly. *Razsvet* XI: 7.
- Polevoi, P. 1861: Geroi Kalevaly. *Podosnežnik* 9, 11–12.
- Polonskaja, Je. 2010: *Stihotvorenija i poemy*. Sankt-Peterburg.
- Polvinen, Tuomo 1985: *Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904*. WSOY, Helsinki.
- Popov, N. 1811–1813: Hozjaistvennoje opisanije Permskoi gubernii po graždanskomu i jestestvennomu ee sostojaniju v otnošenii k zemledeliju, mnogotšislennym rudnym zavodam, promyšlennosti i domovodstvu, sotšinennoje po natšertaniju Imperatorskogo Volnogo ekonomičeskogo obštšestva, vysotšaiše odobrennomu i tštšaniem i iždivenijem onogo Obštšestva izdannoje. Sankt-Peterburg, osat 1–3.
- Porthan, H. G. – Lencqvist, C. E. – Rosenbom, F. J. 2011: *Vanhohen suomalaisten tietoperäisestä ja käytännöllisestä taikaukosta. Tutkimuksia, jotka Henr. Gabr. Porthanin esimiehyydellä julkisesti tarkastettavaksi esittää Kristian Eerikinpoika Lencqvist. Suomalaisten luullusta loitsutaidosta. Tutkimus, jonka Henrik Gabriel Porthanin esimiehyydellä julkisesti tarkastettavaksi esittää Fred. Joh. Rosenbom*. Salakirjat, [Helsinki].
- PPF 1913: *Putevoditel po Finljandii*. Helsinki.
- PPVO 1915: *Putevoditel po Vyborgu i okrestnostjam*. T. Saxlin, Vyborg.
- Press, A. [1908]. Juhani Aho. Portret. V *tsarstve knig*. T. 1, 391–395.
- Proust, Marcel 2004: *Kadonnutta aikaa etsimässä (8)*. Vanki. Suomentanut Tuomikoski, Inkeri. 2. painos. Otava, Helsinki.
- Pulkkinen, R. 2003: *Vastavirtaan: C. A. Gottlund 1800-luvun suomalaisena toisinajattelijana. Psykobiografinen tutkimus*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- [Puškin, A. S.] 1825: *Minne af Kaukasien*. J. C. Frenckell & Son, Åbo.

- Puschkin 1841: De begge korparna. Övers. –y–. *Helsingfors Morgonblad* 1.3.1841.
- [Puškin, A. S.] 1845: Skottet. *Morgonbladet* 2.–9.6.1845.
- Puschkin 1849: Den snåle riddaren. Övers. –rt. *Morgonbladet* 14.6.1849.
- Puschkin, A. 1847: Fragment ur Puschkins ”Boris Godunoff”. *Morgonbladet* 18.–22.2.1847.
- Puschkin, Al. 1833: Talisman. Övers. –y–. *Helsingfors Morgonblad* 19.7.1833.
- Puschkin, Alex. 1882: Fången i Kaukasien. *Finsk Tidskrift* XII: 6, 424–438.
- Pushkin, Aleksander 1899a: Sotasankari. Ukrainalainen ballaadi. Suomentanut Andelin, Werner. *Kansan toveri* 1, 14.
- Pushkin, Aleksander 1899b: Muistelma. Suomentanut Andelin, Werner. *Kansan toveri* 23, 16.
- Pushkin, A. 1899c: Talvi-ilta. Suomentanut V. K. T. *Nyky aika* 8, 241–242.
- Pushkin 1917: Vangittu kotka. Suomentanut L. Onerva. *Sunnuntai* 20.5.1917.
- Puškin, Aleksander 1936: *Jevgeni Onegin*. Suomentanut Kemiläinen, Lauri. Helsinki.
- Puškin, V. L. 1895: *Sotšinenija V. L. Puškina*. Sankt-Peterburg.
- Putjata, N. V. 1825a: Otryvok iz pisem o Finljandii. *Moskovski telegraf* 8.4.1825, 283–297.
- Putjata, N. V. 1825b: Otryvok iz pisem o Finljandii. *Severnaja ptšela* 10.10.1825, [3–4].
- Pyly, Mika 2017: Elämässä kärsien kuin helvetissä. Huomioita Dostojevskin vastaanoton historiasta. Teoksessa: Anhava, M. – Huttunen, T. – Pesonen, P. (toim.) *Dostojevski – kiistaton ja kiistelty*. Siltala, Helsinki, 127–144.
- [Päivärinta, P.] 1884: Kartinki iz žizni. Venäjántányt Je. M. [Jezerskaja M.?] *Vestnik Jevropy*. Oktjabr, 731–776.
- [Päivärinta, P.] 1886: *Derevenskije rasskazy. Otšerki iz byta Finljandii*. Venäjántányt Veselovski, V. I. Moskva.
- Pälsi, Sakari 1929: *Merillä ja erämaissa. Retkiä ja harhailuja kaukaisessa idässä*. Otava, Helsinki.
- Pälsi, Sakari 1982: *Pohjankävijän päiväkirjasta. Matkakuvauksia Beringiltä, Anadyriltä ja Kamtšatkasta*. Otava, Helsinki.
- Rahikainen, Agneta 2004: *Johan Ludvig ja Fredrika Runeberg. Kuvaelämäkerta*. Suomentanut Suominen, Oili. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Railo, Eino 1930: *Kyösti Wilkuna. Ihmisenä, kirjailijana, itsenäisyysmiehenä. Edellinen osa*. Kirja, Helsinki.
- Rajala, Panu 2018: *Suomussalmen sulttaani. Ilmari Kiannon elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ramstedt, G. J. 1967: *Seitsemän retkeä itään 1898–1912*. WSOY, Porvoo.
- Ranki, Kristina 2007: *Isänmaa ja Ranska. Suomalainen frankofilia 1880–1914*. Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Rantakari, K. N. 1908 (toim.): *Professori J. Mandelstamin juttu ja poliittiset mielenosotukset ylioppilaspireissä yleensä*. Kansa, Helsinki.
- Rantamala, Irmari 1909: *Harhama: Ensimmäinen osa, Ensimmäinen nide*. Kansa, Helsinki.
- Reijonen, Juho 1912: Objasnenije v ljubvi. *Finskije rasskazy. Priloženije k žurnalu ”Za 7 dnei”*. Hronos, Sankt-Peterburg, 17–25.
- Reino 1915: Venäläinen taide Suomessa. *Savolainen* 19.10.1915, 4.
- Reitala, Aimo 1985: Venäläiset taidemaalarit Suomessa 1809–1917. Teoksessa: Kurkinen, Pauli (toim.) *Venäläiset Suomessa 1809–1917*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 301–309.
- Relander, Oskar 1895: Suomalainen teatteri. *Valvoja* 3, 232–239.

- Rentola, Kimmo 2016: *Stalin ja Suomen kohtalo*. Otava, Helsinki.
- Retš 1908: Tšestvovanije L. N. Tolstogo. *Retš* 3.9.1908, 2.
- R[iddlerström], K. F. 1882: Dikter af Michael Lermontoff. Efter ryskan af K. F. R. *Morgonbladet* 4, 6 ja 53, 54, 65.
- Riikonen, H. K. 2008: In the Footsteps of Matias Alexander Castrén. Notes on the Semiotics of Finnish Travel Literature. Teoksessa: Hatten, R. S. – Kukkonen, Pirjo – Littlefield, Richard – Veivo, Harri – Vierimaa, Irma (toim.) *A Sounding of Signs. Modalities and Moments in Music, Culture and Philosophy*. International Semiotics Institute, Imatra, 204–222.
- Riikonen, H. K. 2016: Olavi Paavolaisen Neuvostoliittoa käsittelevät kirjoitukset. Teoksessa: Laamanen, Ville – Riikonen, H. K. (toim.) Paavolainen, Olavi. *Volga virtaa nyt Moskovaan. Kirjoituksia Neuvostoliitosta*. Teos, Helsinki, 13–46.
- Riikonen, H. K. 2020: Emil Zilliacus, Viipuri ja Hapenensaari. Teoksessa: Ripatti, Anna – Koivisto, Nuppu (toim.) *Monumenteista tanssiaskeliin. Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944*. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki, 337–367.
- Riikonen, H. K. 2021: Ruotsinkieliset kirjailijat Karjalassa ja Viipurissa: aikaishavaintoja ja nostalgiaa. Teoksessa: Grünthal, Satu – Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (toim.) *Diasporan Viipuri. Muistojen kaupunki sotien jälkeen*. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki, 276–332.
- Rikkinen, Kalevi 1980: *Suuri Kuolan retki 1887*. Otava, Helsinki.
- Ripatti, Anna 2020: Jac. Ahrenberg ja rajamaan kansa. Teoksessa: Ripatti, Anna – Koivisto, Nuppu (toim.) *Monumenteista tanssiaskeliin. Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944*. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki, 334–336.
- R[ittenber]g 1934: Terijoki. *Žurnal sodružestva* 5, 27.
- Rjus, F. 1820: O prosveštšeniei islandtsev. *Sorevnovatel prosveštšeniija i blagotvorenija* 9: 2, 150–164.
- Rjus, F. 1820–1821: O severnoi poezii, ee proishoždenii i karaktere. *Sorevnovatel prosveštšeniija i blagotvorenija* 9: 3, 249–269; 16: 1, 26–65.
- Rojola, Lea 1999: Modernia minuutta rakentamassa. Teoksessa Varpio, Yrjö – Huhtala, Liisi – Rojola, Lea – Lassila, Pertti (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 150–164.
- Rosenberg, Holger 1905: Uusi Siperia sekä lyhyt esitys Mantshuriasta ja Koreasta. Toimittanut Ingman [Ivalo], Santeri. WSOY, Porvoo.
- Rosenholm, Arja – Savkina, Irina 2012: "How Women Should Write": Russian Women's Writing in the Nineteenth Century. Teoksessa: Rosslyn, Wendy – Tosi, Alessandra (toim.) *Women in Nineteenth Century Russia. Lives and Culture*. Open Book Publishers, Cambridge, 161–208. <https://doi.org/10.11647/OBP.0018>.
- Rossi, Riikka 2020: *Alukantaisuus ja tunteet. Primitivismi 1900-luvun alun suomalaisessa kirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ruhanen, Urho 1989: *Syötettyinä suomalainen. Lilja ja Urho Ruhasen elämäntien kirja*. Virkkunen, Juha (toim.) Kustannus Pohjoinen, Oulu.
- Ruhanen, Urho 1997: Kansanrunoilija. Lea Helon syntymän 70-vuotispäiväksi. *Punalippu* 6.
- Runeberg, Johan Ludvig 1903: *Teokset*. 2. Aho, Juhani (toim.) WSOY, Porvoo.
- Runeberg Johan Ludvig 1905: Brat tutši. Iz rasskazov praporštšika Stolja. Venäjältänyt Lebedev, V. *Vestnik Jevropy* 6, 558–566.

- Runeberg, Johan Ludvig 1954: *Runoteokset*. Ensimmäinen osa. Suomentanut Manninen, Otto. WSOY, Porvoo.
- Runeberg, Johan Ludvig 1982: *Samlade skrifter* XIII. Helsingfors.
- Runeberg, Johan Ludvig 1998: *Vänrikki Stoolin tarinat. Fänrik Ståls sägner*. Suomentanut Cajander, PaaVo. WSOY, Helsinki.
- Runeberg, Johan Ludvig 2001: *Elgskytterne. Nio sånger. Hirvenhiittäjät. Yhdeksän laulua*. Suomentanut Oksala, Teivas. Artipictura, Espoo.
- Rytškov, P. I. 1755: Prodolženije perepiski meždu dvumja prijateljami o kommertsii. Pismo II. *Ježemesjatšnyje sotšinenija k polze i uveseleniju služušišije* 4, 307–338.
- Saarenheimo, Mikko [M. S.] 1915: Maria Jotuni: Martinin rikos. [Arvostelu] *Aika* 1, 31–32.
- Saarimaa, E. A. 1913: Eino Leino: Seikkailijatar. [Arvostelu] *Valvoja* 12, 733–734.
- Sabennikova, I.V. 2000: Zemsko-gorodskoi komitet pomoščši russkim bežentsam za granitsej (Zemgor): sostav, struktura i geografitšeskije tšentry. Teoksessa: Tšernjajev, V. Ju. (toim.) *Zarubežnaja Rossija 1917–1939*. Jevropeiski Dom, Sankt-Peterburg, 7–10.
- Sadovskoi, Boris 1904: Arvid Jernefelt. Tri sudby. Povest. Moskva. *Vesy* 2, 62.
- Sadovskoi, Boris 1915: *Polden. Sobranije stihov, 1905–1914*. Lukomorie, Petrograd.
- Salmela, Maria 1911: Vetšer v kontserte. Venäjäsentänyt F. Š. *Finljandskaja gazeta* 30.5.1911, 2–3.
- Salminen, Timo 2008: *Aatteen tiede. Suomalais-Ugrilainen Seura 1883–2008*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salo, Merja 2010: Heikki Paasonen – mittavan aineiston kerääjä ja keräyttävä sekä jälkipolvien työllistäjä. Teoksessa: Kokkonen, Paula – Kurvinen, Anna (toim.) *Kenttäretkistä tutkimustiedoksi*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 57–106.
- Salokas, Eino. 1923: *Maallinen arkkirunoutemme Ruotsin vallan aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salokorpi 1988: *Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista 1899 Tarton rauhaan 1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Salonen, Maria. 2022: ”Jos yksikään rahtu ois tukelasta taiostani hyötyä kirjallisuuellemme ja Suomemme valaistukselle –”. Kieli-ideologiat Thomas Frimanin kirjeissä Carl Axel Gottlundille. Suomen kielen maisterintutkielma. Helsingin yliopisto.
- Sarajas, Annamari 1968: *Tunnuskuvia. Suomen ja Venäjän kirjallisen realismin kosketuskohtia*. WSOY, Porvoo.
- Sarajas, Annamari 1980: *Orfeus nukkuu*. WSOY, Porvoo.
- Sarjala, Jukka 2020: *Turun romantiikka. Aatteita, lukuvimmaa ja yhteistoimintaa 1810-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Savin, Ivan 1988: *Tolko odna žizn*. New York.
- Savin, Ivan 1926: *Ladonka. Stihi*. Belgrad.
- Savin, Ivan 1998: *Ivan Savin ”Moi belyi vitjaz...”*. Toimittanut Leonidov, Viktor. Izograf, Moskva.
- Saxén, Lilly 1902: Ur Rysslands yngsta diktning. *Nutid* 1, 6–7, 10.
- Schwartzberg, Josef [Jooseppi Mustakallio] 1883: *Matka Jäämeren rannalle kesällä 1882*. Kuopio.
- Semenjuk, M. S. 1989: Nikolai Nikolajevič Bahtin. *Russkije pisateli 1800–1917. Biografitšeski slovar*. T. I. Moskva, 184–185.

- Seppänen, Robert A. 1906: Anton Pawlowitsh Tshehow. Teoksessa: Tšehov, Anton. *Kertomuksia I*. Suomentanut Seppänen, Robert A. Kataja, Helsinki, I–V.
- Settele [Setälä], Helmi 1906: Ditja gorja. Venäjältäntänyt Blagoveštšenskaja, M. *Russkaja mysl* 6, 37–64; 7, 45–69.
- Setälä, E. N. 1905: Suomalaisen aikalaiskirjallisuuden vaiheita. *Valvoja* 11, 605–802.
- Setälä, E. N. 1899: Keskustelemukset 7.11.1898. *Suomi* 17, 78–80.
- Setälä, E. N. 1911: Rotu, kieli ja kansalliset ryhmytykset. *Valvoja* 1, 1–9; 11, 593–602.
- Setälä, E. N. 1915: Rotu, kieli ja kansalliset ryhmytykset. *Valvoja* 5–6, 269–279.
- Severgin, V. M. 1805: *Obozrenije Rossijskoi Finljandii, ili Mineralogičeskie i drugije primetšani-ja, utšinennyje vo vremja putešestvija po onoi v 1804 godu akademikom, kolležskim sovetnikom i kavalerom Vasiljem Severginyym*. Sankt-Peterburg.
- Siivo, Hannes 1973: *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 314. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- S[iljo], J[uhani] 1917: Kyösti Wilkuna, Kahdeksan kuukautta Shpalernajassa. [Arvostelu] *Valvoja* 12, 664–665.
- Siljo, Juhani 1918: *Selvään veteen. Runoja ja tunnuslauseita*. Otava, Helsinki.
- Silvanto, Reino 1911: [Esipuhe.] Teoksessa: Tšehov, Anton. *Kolme kertomusta. Koteloitunut ihminen*. – *Karviaismarjat*. – *Rakkaudesta*. Suomentanut Silvanto, Reino. Karisto, Hämeenlinna.
- Sivovolov, B. 1968: Brjusov – redaktor i perevodčik ukrainskih poetov. *Brjusovskije tštenija* 1966. Jerevan, 415–429.
- Sirelius, U. T. 1900: *Ostjakilaiselta matkaltani*. Helsinki.
- Sjögren, A. J. 2020: *Allmänna Ephemerider. Dagböckerna 1806–1855*. Toimittaneet Branch, Michael – Häkli, Esko – Leinonen, Marja. Nationalbiblioteket, Helsingfors.
- Smirnov, V. 1899: Ot perevodčika. *Živopisnoje obozrenije* 28.
- Smirnov, Vladimir 1908: Några ord i anledning af 'En berättelse om sju hängda'. Teoksessa: Andrejeff, Leonid. *En berättelse om sju hängda*. Helsingfors, 3–9.
- Smirnov, Vladimir 1908: Uusimmasta venäläisestä kirjallisuudesta. *Valvoja* 9, 542–558.
- Smirnov, Vladimir 1908: Uusimmasta venäläisestä kirjallisuudesta. II. Leonid Andrejew. *Valvoja* 11, 666–682.
- Smirnov, Vladimir 1909: Uusimmasta venäläisestä kirjallisuudesta III. Maksim Gor'kij. *Valvoja* 9, 623–641.
- Smirnov, Vladimir 1933: *Iz revoljutsionnoi istorii Finljandii. 1905, 1917, 1918 gg*. Leningrad.
- Smirnov, Vladimir 1935: *Suomen vallankumouksellisesta historiasta vuosina 1905, 1917, 1918*. Kirja, Leningrad.
- Smirnov, Vladimir 1937: Maxim Gorkij Helsingissä. *Tulenkantajat* 35, 4–5.
- Smirnov, Vladimir 1968: Gorki Suomessa. *Maailma ja me* 3, 46–54.
- Sobolev, Aleksandr 2013: K istorii "Sbornika finljandskoi literatury". Teoksessa: Sobolev, A. (toim.) *Leteiskaja biblioteka II*. Truten, Moskva, 112–131.
- Sobolev, Aleksandr 2017: *Turgenev i tigry. Iz arhivnyh rasyškani o russkoi literature pervoi poloviny XX veka*. Truten, Moskva.
- Soini, Jelena 2004: *Obraz Finljandii v russkom iskusstve i literature kontsa XIX – pervoi treti XX v*. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) *Mnogolikaja Finljandija. Obraz Finljandii i*

- finnov.* Veliki Novgorod, 192–238.
- Soini, Jelena 2009: *Finljandija v literaturnom i hudožestvennom nasledii russkogo avangarda*. Nauka, Moskva.
- Soini, Jelena 2017. *Vzaimoproniknovenije russkoi i finskoi literatury v pervoi polovine XX veka*. Jazyki slavjanskih kultur, Moskva.
- Soininen-Jegorenkov, Marja 2000: Vera Sergejevna Bulitš (1898–1954). Osobnosti emigrantskogo pisatelja na periferii russkoi diaspory. Teoksessa: Tšernjajev, V. (toim.) *Zarubežnaja Rossija 1917–1939*. Jevropeiski Dom, Sankt-Peterburg, 336–345.
- Sokolov, S. V. 2013: O tšom sporili Miller i Lomonosov: pervyje šagi skandinavskoi kontseptsii proishoždenija varjažskoj Rusi. *Uralski istoričeski vestnik* 38: 1. 122–130.
- Solovjov, Vladimir 1912: Kolme keskustelua sodasta, edistyksestä ja maailmanhistorian lopusta, sisältäen lyhyen kertomuksen Antikristuksesta. Suomentanut Kaila, Toivo T. Ota-va, Helsinki.
- Sparre, Louis 1930: *Kalevalan kansaa katsomassa. Muistiinpanoja Kauko-Karjalan-retkeltä v. 1892*. Somistettu kirjoittajan tekemillä piirroksilla ja ottamalla valokuvilla. Suomentanut Lehtonen, Joel. WSOY, Porvoo.
- Šreter, M. V. 1915. *Palitra*. Petrograd.
- [Stenbäck, L.] 1900: V kom very plamennyi istotšnik ne issjak. Molitvennyje akkordy. Venäjältänyt Lebedeva, V. *Vestnik inostrannoi literatury*. Mai, 32.
- Strindberg J. A. 1894: *Skandinavskije povesti i rasskazy v perevodah V. Firsova*. Moskva.
- Stritter, I. G. 1800–1802: *Istorija Rossijskogo gosudarstva, sotšinennaja statskim sovetnikom i kavalerom Ivanom Stritterom* 1–3. Sankt-Peterburg.
- Šuf, V. 1906: *V kraj inoi... Sonety*. Sankt-Peterburg.
- Summa, Wilho 1897: *Tuokio-kuvia Nishnij-Novgorodista kesällä 1896*. Wiipuri.
- Suni, Timo 1995: Tšuhnalainen automedoni. Kymmenen kuvaa Suomesta Venäjän kirjallisuudessa. Teoksessa: Sihvo, Hannes (toim.) *Toisten Suomi, eli mitä meistä kerrotaan maailmalla*. Atena, Jyväskylä, 196–242.
- Suolahti, Gunnar 1907: Kansallisuus ja ihmisyyys. *Aika* 11–12, 439–453.
- Suolahti, Gunnar 1908: Juhani Aho: Tuomio. [Arvostelu] *Aika* 1, 15–19.
- Suomalainen maamies 1901: Miten pelastuu Suomi. *Suomen Sanomat* 30.7.1901, 4.
- Suomalainen, Jaakko 1947: Eino Leinin runo Aleksis Kivi ja Samuli S:n runo ”Aleksis Kiven muistoksi”. *Valvoja* 1, 236–237.
- S[uomalainen], K[arl] G[ustaf] 1876: I. Turgeniev: Ravintola tien syrjässä. [Arvostelu] *Kirjallinen Kuukauslehti* 9, 218–219.
- Suomalainen, Samuli 1876: *Novelleja*. K. E. Holm, Helsinki.
- Suomalainen, Samuli 1885: *Novelleja, Toinen sarja*. WSOY, Porvoo.
- Suomalainen, Samuli 1900: *Kevään ajoilta*. K. E. Holm, Helsinki.
- Suomalainen, Seija 2006: *Samuli S:n suku*. Omakustanne.
- Suomela, J. A. 1920: Työtehon edistämisestä vankiloissa. *Vankeinhoito: Suomen vankeinhoitotyöntekijäin äänenkannattaja* 2, 5–7.
- Suomela, Julitta 2001: *Rajantakainen Venäjä. Venäläisten emigranttien aatteelliset ja poliittiset mielipiteet Euroopan venäläisissä sanomalehdissä 1918–1940*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suomi, Vilho 1969: Pilasiko ”Seikkailijatar” Eino Leinin kirjallisen maineen? *Kirjallisuuden-*

- tutkijain seuran vuosikirja* 24, 148–156.
- Suonio [Krohn, Julius] 1879: *Rasskazy lunny*. Venäjältäntänyt Palander, E. W. Helsingfors.
- Svetov, V. P. 1772: O rossijskih predkah. *Vetšera, ježenedelnoje izdanije na 1772 god* 1: 13, 97–104.
- Södergran, Edith 1922: Igor Severjanin. *Ultra* 5, 72–73.
- Söderhjelm, Torsten 1903: Natthärbärgen. Några reflexioner öfver dess diktare. *Euterpe* 40, 491–498.
- Söderhjelm, Werner 1915: *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar*. Holger Schildts Förlag, Borgå.
- Söderhjelm, Werner 1925: *Skrifter 9–10. Litterära uppsatser*. Schildts, Helsingfors.
- Takala, Irina 2000: Kansallisuusoperaatiot Karjalassa. Teoksessa: Vihavainen, Timo – Takala, Irina (toim.) *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla*. Kikumora, Helsinki.
- Takala-Roszszenko, M. 2019: Kadonneeksi luultu arkistoaineisto suomenkielisen ortodoksisen julkaisutoiminnan alkuvaiheista. *Ortodoksia* 59, 204–222.
- T[allgren, Anna-Maria] 1918: L. Onerva: Yksinäisiä. Romaani. [Arvostelu] *Valvoja*, 163–164.
- Talvio, Maila 1909a: I. A. Gontšarov: Herra Oblomov. [Arvostelu] *Aika* 23–24, 845–848.
- Talvio, Maila 1909b: Muistelmia Gogol-juhlilta Moskovassa. *Uusi Suometar* 23.5.1909, 9–10.
- Talvio, Maila 1912: Lorentso i Fidelio. *Finskije rasskazy. Priloženije k žurnalu "Za 7 dni"*. Hronos, Sankt-Peterburg, 26–32.
- Talvio, Maila [M. Wr.] 1917: Valikoima suomalaista kirjallisuutta venäjäksi. [Arvostelu] *Aika* 7, 457–459.
- Talvio, Maila 1941: *Linnoituksen iloiset rouvat*. WSOY, Porvoo.
- Talvio, Maila 1956 *Kootut teokset IX*. WSOY, Porvoo.
- Tandefelt, Marika (toim.) 2002: *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Schildts, Helsingfors.
- Tardov, V. G. 1912: *Štrannik*. Moskva.
- Tarkiainen, Kari 1987: *Viljo Tarkiainen. Suomalainen humanisti*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tarkiainen, Viljo 1907a: Kaarlo Kustaa Samuli Suomalainen. *Valvoja* 5–6, 390–391.
- T[arkiainen], V[iljo] 1907b: F. M. Dostojevski. Sorrettuja ja solvaistuja. [Arvostelu] *Valvoja* 9, 63–64.
- T[arkiainen], V[iljo] 1907c: Leo Tolstoi. Kasakat. [Arvostelu] *Valvoja* 7–8, 498–500.
- T[arkiainen], V[iljo] 1909a: Kirjallisia pikkuelmiä I–IX. *Valvoja* 9, 689–692.
- T[arkiainen], V[iljo] 1909b: Kirja-arvosteluja. Kirjallisia pikkuelmiä I–IX. *Kirjastohti* 5, 138.
- T[arkiainen] V[iljo] 1909c: Maksim Gorjki. Orlovit. [Arvostelu] *Valvoja* 7–8, 602–603.
- Tarkka, Pekka 2009: *Joel Lehtonen I. Vuodet 1881–1917*. Otava, Helsinki.
- Tatištšev, V. N. 1768–1784: *Istorija Rossijskaja s samyh drevneših vremjon, neusypnymi trudami tšerez tridsat let sobrannaja i opisannaja pokoinym tainym sovetnikom i astrahanskim gubernatorom Vasiljem Nikitištševym* 1–4. Moskva.
- Tatištšev, V. N. 1994–1996: *Sobranije sotšineni. V 8 tomah*. Moskva.
- Tavastsjerna, K. 1897: *Mat i syn. Roman iz žizni finskih krestjan*. Venäjältäntänyt Firsov, V. "Obštšestvo polza", Sankt-Peterburg.
- Tavastsjerna, K. 1893a: Na majake. *Niva* 43, 975, 978–979.
- Tavastsjerna, K. 1893b: Impressionist. *Trud* 6, 627–653.

- Tavastsjerna, K. 1903: Takaja tišina. Venäjältänyt Lebedeva, V. *Sever* 36, 1133–1134.
- Tawastsjerna, Erik 1989: *Jean Sibelius I*. Suomentanut Anhava, Tuomas. 2., uudistettu painos. Otava, Helsinki.
- Terjohina, V. 2009: *Vokrug Kuokkaly*. Helsinki.
- Thorževski, I. V. 1932: V Finljandii. *Vozroždenije* 14.6.1932.
- Tiander, Karl 1911: Juhani Aho. *Sovremennyi mir* 9, 266–273.
- Tiander, Karl 1912: Arvid Järnefelt. *Sovremennyi mir* 7, 260–270.
- Tiander, Karl 1938: En rysk poetessa i Helsingfors. *Helsingfors-Journalen* 9, 259, 278.
- Tidigs, Julia 2014: *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Tihmeneva, Tatjana (toim.) 1998: *Finski albom. Iz russkoi poezii natšala XIX – natšala XX veka*. Jyväskylä.
- Tihmeneva, Tatjana (toim.) 2001: *Kesäyön lumoa kohti. Venäläisiä matkakuvauksia 1800-luvun alun Suomesta*. Enostone, Turku.
- Tihorski, N. 1842: Gruša na osine. *Majak* V: 10, 13.
- Tiitinen, Ilpo 1972: Idealismi ja realismi. Kaarlo Suomalainen (Samuli S.) ja 1800-luvun loppupuolen keskustelu kirjallisesta realismista Suomessa. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- T[üittanen], A[ntti] 1922: Nainen ja elämä. *Ultra* 5, 68–69.
- Timentšik, Roman – Hazan, Vladimir (toim.) 2006: *Peterburg v poezii russkoi emigratsii (pervaja i vtoraja volna)*. Sankt-Peterbug.
- Timentšik, Roman 2006: 1960-e gody v "Zapisnyh knižkah" Anny Ahmatovoi. Teoksessa: Obatnin, G. V. – Pesonen, P. (toim.) *Istorija i povestvovanije*. Novoje Literaturnoje Obozrenije, Moskva, 461–473.
- Timentšik, Roman 2014: *Poslednii poet. Anna Ahmatova v 60–e gody*. T. 2. Mosty kultury, Moskva.
- Timofejeva, A. G. 2008: Iz perepiski redaktsii "Žurnala sodružestva" (1933–1938) s V. P. Semenovym-Tjan-Šanskim. *Russkaja literatura* 3, 184–212.
- Tolley, Clive 2019: "Hard it is to stir my tongue". *Raiding the Otherworld for Poetic Inspiration*. From the book *Between the Worlds*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.
- Tolotško, A. P. 2005: "Istorija Rossijskaja" Vasilija Tatištševa. *Istotšniki i izvestija*. Novoje Literaturnoje Obozrenie, Moskva.
- Torop, Peeter 1995: O poezii Vadima Gardnera. Teoksessa: Kušlina, O. – Torop, P. (toim.) *Vadim Gardner. Izbrannyje stihotvorenija*. Akropol, Sankt-Peterburg.
- Torstai-iltoja 1926: *Torstai-iltoja: julkaissut satakuntalaisten ylioppilaiden lukupiiri*. WSOY, Porvoo.
- Tressan, L. M–E. de 1807: O religii severnyh narodov. *Utrennjaja zarja* 5, 94–127.
- Tšehov, A. P. 1975: *Polnoje sobranije sotšineni i pisem v tridsati tomah*. *Pisma*. T. 2. Nauka, Moskova.
- Tšernyševa-Dmitrijeva, Je. 1908: *Otvuki strasti i muki*. Sankt-Peterburg.
- Tshehow, A. P. 1891a: Kameleontti. *Uuden Suomettaren Juttu-tupa* 1891: 42, 1–2.
- Tshehow, A. P. 1891b: Ostereita. *Uuden Suomettaren Juttu-tupa* 1891: 44, 3–4.
- Tšistjakov, A. Ju. 1997: Tšislnnost i rasselenije ingermanlandskih finnov (vtoraja polovina XIX – natšalo XX vv.). Teoksessa: Frojanov, I. (toim.) *Istoritšeskaja etnografija*. Russki

- Sever i Ingermanlandija. Mežvuzovski sbornik. K 60-letiju so dnja roždenija prof. A. V. Gadlo.* Sankt-Peterburgski universitet, Sankt-Peterburg, 84–93.
- Tšudakov, A. P. 1971: *Poetika Tšehova.* Nauka, Moskova.
- Tšuhonets prodajot maslo 1817: Tšuhonets prodajot maslo. *Volšebnyi fonar, ili Zrelišče Sankt-Peterburgskih rashožih prodavtsov, masterov i drugih prostonarodnyh promyšlennikov, izobražennyh vernoju kistiju v nastojaščem ih narjade i predstavlenykh razgovarivajuščimi drug s drugom, sootvetstvenno každomu litsu i zvaniju. Ježemesjatšnoje izdanije na 1817 god.* Sankt-Peterburg, 178.
- Tšukovski, K. 1979: *Tšukokkala. Rukopisnyi almanah Korneja Tšukovskogo.* Moskva.
- Tšukovski, K. 2012: *Sobranije sotšineni.* Toimittanut Tšukovskaja, Je. T. 5. FTM, Moskva.
- Tuglas, Friedebert 1986: *Muistelmat. Vuosilta 1895–1910.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuomas 1908: Rikos ja rangaistus. *Raataja* 21.2.1908, 45.
- Turgenev, Ivan 1863: Faust. *Helsingfors Tidningar* 8. – 18.4.1863.
- Turgenev, Ivan 1866: Fäder och barn. *Helsingfors Dagblad* 11.5. – 29.8.1866.
- Turgenev, Ivan 1868: Rök. *Helsingfors Dagblad* 29.10. – 11.12.1868.
- Turgenev, Ivan 1872: Laulajat. *Kirjallinen Kuukauslehti* 4–5, 94–98, 111–116.
- Turgenev, Ivan 1876a: Ravintola tien syrjässä. *Keski-Suomi* 8.1. – 11.3.1876.
- Turgenev, Ivan 1876b: *Ravintola tien syrjässä.* Weilin+Göös, Jyväskylä.
- Turgenev, Ivan 1877: Nyodling. *Morgonbladet* 26.2. – 25.7.1877.
- Turgenev, Ivan 1883a: Ett adelsbo. *Finlands Allmänna Tidning* 16.10. – 30.11.1883.
- Turgenev, Ivan 1883b: Clara Militsch. *Finlands Allmänna Tidning* 27.1. – 15.2.1883.
- Turgenev, Ivan 1883c: Ensimmäinen rakkaus. *Satakunta* 3.1. – 7.4.1883.
- Turgenev, Ivan 1883d: *Efter döden.* G. W. Edlund, Helsingfors.
- Turgenev, Ivan 1883e: *Ett adelsbo.* G. W. Edlund, Helsingfors.
- Tuulio, Tyyni 1963: *Maila Talvion vuosikymmenet. 1, 1871–1911.* WSOY, Porvoo.
- Tynni, Aale 1990: *Inkeri, Inkerini.* WSOY, Porvoo.
- Untola, Algot 1908: Herra Grotenfelt'in puheen johdosta. *Satakunta* 12.11.1908, 2.
- Uspenski, G. P. 1818: *Opyt povestvovanija o drevnostjah russkih* 1–2. Harkov.
- Uusi Suometar 1917: Suomen kirjallisuutta venäjäksi. *Uusi Suometar* 1.11.1917, 7.
- V. M. J. 1917: [Arvostelu] Venäläisten Venäjä. *Karjala* 20.5.1917, 3.
- Vaaskivi, Tatu 1936a: Epäsuhtainen neliapila. *Suomalainen Suomi* 4, 256.
- Vaaskivi, Tatu 1936b: F. E. Sillanpää. *Valvoja-Aika* 1, 20–39.
- Vahros-Pertamo, Muusa 1959: Turgenev Suomessa. *Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja* 6–10. Neuvostoliittoinstituutti, Helsinki, 75–91.
- Valkama, Leevi 1970: Romaani muotokehityksen osana. Teoksessa: *Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja.* Otava, Helsinki.
- Vares, Vesa 2000: *Varpuset ja pääskysset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomailainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 7–71.
- Varjola, Pirjo 1989: Suomalaisia entisessä Venäjän Amerikassa. Teoksessa: Löytönen, Markku (toim.) *Matka-arkku. Suomalaisia tutkimusmatkailijoita.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 310–347.
- Varpio, Yrjö 1997: *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Vatsuro, Vadim [2024 tulossa]: Finljandija v russkoi romantitšeskoj literature. Teoksessa: Drozdov, Nikita (toim.) *Romantitšeskaja Finljandija*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Veidle, V. 1979: *Na pamjat o sebe. Stihotvorenija 1918–1925 i 1965–1979*. Pariž.
- Veistäjä, Verner 1957: *Viipurin ja muun Suomen teatteri. Suomalaisen Maaseututeatterin, Viipurin Näyttämön, Viipurin Kaupunginteatterin historia näyttämötaiteemme vakiintumisen ja kehityksen kuvastajana*. Tammi, Helsinki.
- Veivo, Harri – Huttunen, Tomi 1999: *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Edita, Helsinki.
- Vengerov, S. A. 2010: *Russkaja intelligentsija. Avtobiografii i bibliografičeskie dokumenty v sobranii S. A. Vengerova*. Annotirovannyi ukazatel v dvuh tomah. T. 2. Toimittanut V. A. Mysljakov. Nauka, Sankt-Peterburg.
- Vihavainen, Timo 1991: Venäläiset ja suomalaiset. Teoksessa: Kervinen, Aino (toim.) *Suomi, suuriruhtinainmaa*. Tammi, Helsinki, 43–76.
- Vihavainen, Timo – Takala, Irina 2000 (toim.): *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla*. Kikimora, Helsinki.
- Vihavainen, Timo – Saharov, Andrei N. 2010 (toim.): *Suomi ja Venäjä 1808–1809. Suomalais-venäläisissä historiantutkijoiden symposiumeissa Moskovassa vuonna 2007 ja Haminassa vuonna 2009 pidetyt esitelmät*. Renvall-instituutti, Helsinki.
- Vihavainen, Timo 2010: *Itäraja häviää. Venäjän ja Suomen kaksi vuosisataa*. Otava, Helsinki.
- Vihavainen, Timo 2013: *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Minerva, Helsinki.
- Viljanen, Aulimajja 1961: L. Onerva – pakeneva muusa. *Helsingin Sanomat* 6.1.1961, 15.
- Virkkala, Helle 1929: Tuomas Frimanin ”Lukemisia Suomen rahvaalle” ja ”Tutkintoja Suomenkielestä” sekä muutamia piirteitä hänen elämästään. Suomen kielen laudatur-tutkielma, Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/147885>. Viitattu 30.6.2021.
- Volkov, A. G. 1806: *Pleurons sur sa cendre, mais ne l’imitons pas!* (”Ponesite vetry burnyje...”). *Litsei* 3, 13–14.
- Vostokov, A. 1956: *Valaam. Novoje russkoe slovo* 5506, 6.
- Vuoriniemi, J. G. 1919: Tshehovin kertomus ”Venäläisiä talonpoikia” sekä aikamme kulttuuriprobleemi. Teoksessa: Tshehov, Anton. *Venäläisiä talonpoikia*. Suomentanut J. G. Vuoriniemi. Fundament, Helsinki.
- Väisänen, A. O. 1970: Muistelmia. *Kalevalaseuran vuosikirja* 50, 6–74.
- Waltari, Mika 1980: *Kirjailijan muistelmia*. Toim. Ritva Haavikko. WSOY, Porvoo.
- Wassholm, Johanna 2007: Eric Gustaf Ehrström. Teoksessa: Ehrström, E. G. *Hämeen sydänmailla. Matkapäiväkirja 1811*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 161–169.
- Wassholm, Johanna 2013: Rykten och propaganda i världshistoriens vivlar. Två finska studenter i Moskva och Nizjnij Novgorod 1812–13. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 88, 47–80.
- Wassholm, Johanna 2014: *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- [Wecksell, J.] 1883: Daniel Jurt [Hjort]. Venäjältänyt Š–ko, S. *Russkoje bogatstvo* 5–6, 256–342.
- Westermarck, Helena 1902: Nekotoryje tšerty iz žizni hudožnika. *Finljandskaja gazeta* 123.
- Wetterhoff, Karl 1885: Sederomanen i Ryssland. III. *Finsk Tidskrift* 5, 357–370.
- Wichmann, Yrjö 1893: Matkakertomus votjakkien maalta. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikauskirja* 11: 3.

- Wilkuna, Kyösti 1912: V surovoi Laplandii. *Finskije rasskazy. Priloženije k žurnalu "Za 7 dnei"*. Hronos, Sankt-Peterburg, 9–17.
- Wilkuna, Kyösti 1918: *Kahdeksan kuukautta Shpalernajassa*. Kirja, Helsinki.
- Williams, Harold Whitmore 1910: Apollon. *Päivä* 15.1.1910, 9–11.
- Williams, Harold Whitmore 1915: *Venäläisten Venäjä*. Suomentanut Hämeen-Anttila, V. Ota-va, Helsinki.
- Wrede, Henrik 1985: *Jokilaivalla ja tarantassissa. Matkakuvaus Siperiasta 100 vuoden takaa*. Suomentanut Aune Krohn. Karas-Sana Oy, Lohja.
- Wrede, Johan 1986: Den finlandssvenska modernismens genombrott. En studie i idéernas sociala dynamik. Teoksessa: Linnér, Sven (toim.) *Från dagdrivare till feminister*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 41–69.
- Wrede, Johan 2005: *Världen enligt Runeberg. En biografisk och idéhistorisk studie*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Wuolijoki, Hella 1908: Suomentajan esipuhe. Teoksessa: Gorjki, Maksim. *Tunnustus*. Suomentanut Wuolijoki, Hella. Turku, 3–16.
- Wuolijoki, Hella 1945: *Yliopistovuodet Helsingissä 1904–1908*. Tammi, Helsinki.
- Wuolijoki, Hella 1947: *Kummituksia ja kajavia. Muistelmia Eino Leinosta ja Gustaf Mattssonin-ta*. Helsinki.
- Wuori, Martti [–i. –i.] 1887: *Kellastuneita lehtiä*. Anton Lindbergin kirjakauppa, Pietari.
- Wuori, Martti 1887: Kreivi L. Tolstoin uusin draama. *Uusi Suometar* 19.4.1887, 2.
- Wuori, Martti 1889: Pienoiskuvia Wenäläisistä kirjailijoista. *Uusi Suometar* 27.11., 5.12., 6.12.1889.
- Wuori, Martti 1891: Onko suomalaista kirjallisuutta? *Uusi Suometar* 6.1.1891, 2.
- Wuori, Martti 1895: *Naimiskauppa*. Pietarin Suomalainen hyväntekeväisyysseura, Pietari.
- Wuori, Martti 1908: A Kuprin. Kaksintaistelu. *Aika* 6, 271–273.
- Wuori, Martti 1908: *Kurimus y.m. kertomuksia ja kuvauksia*. Karisto, Hämeenlinna.
- Wuori, Martti 1911: Esipuhe. Teoksessa: Lermontov, M. *Demooni. Itämainen tarina*. Hämeenlinna, 5–6.
- Wuori, Martti 1929: Muistoja Rantasalmen pappilasta ja isoisästäni Johan Fredrik Berghistä. Teoksessa: Lampén, E. (toim.) *Pappilan lapset kertovat Rantasalmen muistojaan vuosilta 1863–1917*. Otava, Helsinki, 105–122.
- Ylikangas, Mikko 2004: *Rivät suoriksi! Kaunokirjallisuuden poliittinen valvonta Neuvosto–Karjala 1917–1940*. Kikimora, Helsinki.
- Zaitsev, Boris 2018: *Otbleski vetšnogo*. Sankt-Peterburg.
- Zaitsev, I. M. 1931: *Solovki. Kommunističeskaja katorga ili mesto pytok i smerti: iz litšnyh pereživani, nabljudeni i vpetšatleni*. Slovo, Šanhai.
- Žarov, B. 2004: Sankt-Peterburg i Isljandija. Teoksessa: *Sankt-Peterburg i strany Severnoi Jevropy. Materialy pjatoi ježegodnoi meždunarodnoi nautšnoi konferentsii*. Sankt-Peterburg, 198–207. Saatavissa: https://www.aroundspb.ru/uploads/history/sbornik_north_europe/sbornik_north_europe_2004.pdf. Viitattu: 30.06.2021.
- Žerbin, A. S. 1983: *Karely karelskoi ASSR*. Karelja, Petrozavodsk.
- Ziliacus, Clas 2014: Världsherraväldets lokalavisor. Ultra, Quoesgo och andra handlingar från modernismens 1920-tal. Teoksessa: *Ultra och Quoesgo. Faksimilutgåva*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors ja Atlantis, Stockholm, xvi–xix.

- Zilliacus, Emil 1934: *Karelare och annat folk*. Holger Schildts förlag, Helsingfors.
- Zilliacus, Henrik 1986: *Hapenensaari*. Omakustanne, Ekenäs.
- Žirmunski, V. M. 2013: *Natšalnaja pora. Dnevnik. Perepiska*. Žirmunskaja-Astvatsaturova, V. V. (toim.) Moskva.
- ŽS 1933–1938 = Žurnal Sodružestva. Literaturno-obštšestvennyi ežemesjatšnik.
- Öller, Ragnar 1920: *Ett kvarts sekel av vårt litterära liv. 1828–1853. I. Poesin*. Helsingfors.
- [Tuntematon] 1897: K. Tavastjerna. Mat i syn. Roman iz žizni finskih krestjan. *Mir Boži* 4, 64–65.
- [Tuntematon] 1899: N. Novitš. Poety Finljandii i Estljandii. *Živopisnoje obozrenije* 6, 124.
- [Tuntematon] 1908: Tšada zemli. *Vestnik Jevropy* 4, 811–813.
- [Tuntematon] 1912: Vladimir Solovjev: Kolme keskustelua. [Arvostelu] *Uusi Suomi* 4.12.1912, 16.
- [Tuntematon] 1922: Mitä varten? *Ultra* 1, 1–2.
- [Tuntematon] 1924: *K voprosu o politike RKP(b) v hudožestvennoi literature*. Krasnaja nov, Moskva 1924.
- [Tuntematon] 1928: Mitä on Tulenkantajat? *Tulenkantajat*, näyttenumero.

Kirjoittajat

FT **Natalia Baschmakoff** on venäjän kielen ja kulttuurin emeritaprofessori Itä-Suomen yliopistossa. Hänen alaansa on kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimus ja tutkimusaiheitaan kuvan ja sanan vuorovaikutus venäläisessä avantgardessa, Suomen venäjänkielisten muistitieto sotien väliseltä ajalta sekä paikallistekstit jälkineuvostoliittolaisessa aluetutkimuksessa.

FT **Liisa Byckling** on venäläisen kulttuurintutkimuksen dosentti Helsingin yliopistossa. Hänen alaansa on teatterin tutkimus, tutkimusaiheitaan emigranttiteatteri, etenkin Mihail Tšehovin toiminta Lännessä ja näyttelijänmenetelmät, Helsingin Venäläisen teatterin historia sekä Suomen ja Venäjän kirjallisuus- ja teatterisuhteet. Hän on ollut tutkijana Pietarin Taiteiden historian instituutissa, Columbian (USA) sekä Birminghamin ja Oxfordin yliopistoissa.

FL (vast.) **Nikita Drozdov** on väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusalaansa ovat 1700- ja 1800-luvun venäläinen ja eurooppalainen kirjallisuus sekä niiden väliset yhteydet. Väitöskirjassaan hän tutkii Suomea kuvaavia venäläisiä matkakertomuksia ja niiden roolia venäläisen kirjallisuuden Suomi-kuvan rakentumisessa.

🔗 <https://orcid.org/0009-0008-2400-0829>

FT **Ben Hellman** on venäläisen kirjallisuuden dosentti ja toiminut venäläisen kirjallisuuden yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Hän on tutkinut muun muassa venäläisen lastenkirjallisuuden historiaa, Leo Tolstoin elämää ja tuotantoa, venäläistä symbolismia sekä suomalais-venäläisiä kulttuurisuhteita.

FT **Tomi Huttunen** on venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin professori Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusalojaan ovat suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet, historiallinen avantgarde, kulttuurisemiotiikka, myöhäisen neuvostokauden kirjallisuus sekä pietarilainen rock.

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-5054-8080>

FT **Natalia Jakovleva** on kirjallisuushistorioitsija ja Helsingin yliopiston tutkijatohtori, joka tutkii venäläistä modernismia, suomalaisvenäläisiä kirjallisuussuhteita sekä venäläisen baletin historiaa.

📄 <https://orcid.org/0009-0006-1699-8102>

FT **Tintti Klapuri** on venäläisen kirjallisuuden yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa ja yleisen kirjallisuustieteen dosentti Turun yliopistossa. Hänen erityisalojaan ovat aika ja tila kirjallisuudessa, suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet sekä Venäjän pohjoiset vähemmistökirjallisuudet, erityisesti kuolansaamelainen kirjallisuus.

📄 <https://orcid.org/0000-0003-0563-8241>

FL **Erja Laurila-Hellman** on toiminut venäjän kielen lehtorina Aaltoyliopistossa ja tutkinut Franzénin, Topeliuksen, Runebergin ja *Kalevalan* venäläistä vastaanottoa ennen vuotta 1917.

FT **Viola Parente-Čapková** on kotimaisen kirjallisuuden professori Turun yliopistossa ja Prahan Kaarlen yliopiston dosentti. Hänen keskeisiä tutkimusalojaan ovat Suomen kirjallisuuden (varsinkin 1800- ja 1900-luvun vaihteen) historia kansainvälisessä kontekstissa, kirjallisuushistorian teoria, L. Onervan tuotanto sekä Suomen ja Venäjän välisten kirjallisten suhteiden ja kulttuurisen vaihdon historia naistoimijuuden näkökulmasta.

📄 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

FT **Mika Pylsy** on venäläisen kirjallisuuden tutkijatohtori Helsingin yliopistossa. Hänen keskeisiä tutkimusalojaan ovat venäläisen modernismin historia, suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet sekä inkerinsuomalaisen kirjallisuuden historia.

📄 <https://orcid.org/0000-0002-8038-9532>

FT **H. K. Riikonen** on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen emeritusprofessori sekä Suomalaisen Tiedeakatemian ja Suomen Tiedeseuran jäsen. Hän on tutkinut muun muassa antiikin traditioita kirjalli-

suudessa, suomennosten historiaa, James Joycen, Pentti Saarikosken ja Olavi Paavolaisen tuotantoa sekä oppihistoriaa.

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-8869-7005>

Aleksandr Sobolev on bibliografi ja kirjallisuushistorioitsija. Hänen tutkimusalaansa on venäläinen 1900-luvun alun kirjallisuus. Hän on tutkinut muun muassa venäläisiä kirjallisuusarkistoja ja venäläisen runouden Venetsia-teemaa.

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-3820-4263>

FT **Roman Timentšik** on Jerusalemin heprealaisen yliopiston venäläisen kirjallisuuden emeritusprofessori. Hänen tutkimusalaansa on venäläinen 1900-luvun kulttuuri. Hän on tutkinut muun muassa venäläistä modernistista runoutta, Anna Ahmatovan tuotantoa, venäläisen runouden Venetsia-teemaa sekä vanhatestamentillisiä motiiveja venäläisessä kirjallisuudessa.

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-8614-511X>

Riku Toivola on venäjän kielen ja kirjallisuuden väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa, opettaja ja suomentaja.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-0161-1634>

FT **Harri Veivo** on Pohjoismaiden tutkimuksen professori Caenin yliopistossa ja yleisen kirjallisuutieteen dosentti Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimuksensa käsittelevät modernismia ja avantgardea Suomen ja Pohjoismaiden kirjallisuudessa ja kulttuurihistoriassa.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-3677-6340>

FT **Mikko Ylikangas** työskentelee johtavana tiedeasiantuntijana Suomen Akatemiassa. Hän on historiantutkija ja erityisesti häntä kiinnostavat suomalaisten historia sekä stalinismin ajan kirjallisuus ja sensuuri Neuvostoliitossa, kaupunkisuunnittelun historia, huumausaineiden historia sekä sota- ja henkilöhistoria.

Abstract

Finnish-Russian Literary Relations 1800-1930

Current volume examines Finnish-Russian literary contacts that have not been thoroughly studied previously – the translation and reception history of Russian literature in Finland, and Finnish literature in Russia from 1800 until 1930. Personal contacts have influenced the decisions of what to translate and by whom more than the evident European context of Russian literature. In Finland, the relationship with Russia and attitudes to its literature have always been a political issue. Hostile relations have meant a remarkable decrease in translations, but maintained active discussion of Russian culture. During more friendly times, the inquisitive interest has increased and led to more intensive translation activities. However, since the early days of Finnish literature, only few intellectuals have known Russian well enough to translate literature into Swedish or Finnish. Consequently, translating has been highly dependent on individual mediators, often with a transnational identity.

Henkilöhakemisto

- Aalberg, Ida (1857–1915) 211, 403, 410n
Aalberg, Jalmari (1872–1904) 211–212, 410n
Aalto, Fredrik (Reitto) (1854–1917) 181
Aalto, Väinö (1899–1938) 459, 466, 470
Aavik, Johannes (1880–1973) 259, 284n,
287n, 411n
Adrian, Esa (1939–2007) 209
Ahava, Juho (1875–1919) 160
Ahlqvist, August (1826–1889) 87, 180, 182,
185–186, 188, 190–191, 194, 196, 202n
Ahmatova, Anna (1889–1966) 32, 317–319,
339n, 449, 479
Aho, Juhani (Johannes Brofeldt, 1861–1921)
27, 30, 107, 109–110, 118n, 233–236, 244,
246, 248–249, 256, 262, 279, 281–282,
285n, 289n, 293n, 369, 372, 389, 422–424,
Ahonius, Karl Severin (1860–1937) 142,
144–145, 262, 265
Ahrenberg, Jac. (1847–1914) 27, 34n,
145–146, 233, 240, 262, 285n, 350, 359,
361n, 369
Ahtinen-Karsikko, Juho (Jussi) (1881–1953)
170
Ailio, Julius (1872–1933) 180, 182
Albinski, Johannes (1863–1935) 83
Aldanov, Mark (1886–1957) 437
Aleksandrov, Grigori (1886–1837) 405, 412n
Aleksanteri I (1777–1825) 15, 17, 47, 59–61
Aleksanteri II (1818–1881) 26, 349
Aleksanteri III (1845–1894) 322, 361n
Alekssei Petrovitš (1690–1718) 105
Alkio, Santeri (1862–1930) 233, 235, 381
Alopaues, Samuel (1721–1793) 83
Alpers, Boris (1894–1974) 327
Alpi, Eero (1885–1933) 154
Altman, Natan (1889–1970) 486
Aminoff, Gustaf (1771–1836) 129–130, 136
Aminoff, Johan (1844–1899) 123
Andelin, Werner (Anttila, 1869–1954) 126
Andersen, Hans Christian (1805–1875) 154
Andersin, Otto (1866–1940) 365
Andersson, Dan (1888–1920) 480
Andrejev, Leonid (1871–1919) 100, 107, 109,
260, 263, 265, 271, 277, 284n, 286–287n,
290–292n, 342n, 354, 364, 373, 376–384,
402–403, 436
Andrejev, Nikolai (1908–1982) 334
Andrejeva, Marija (1868–1953) 369–372
Andruson, Leonid (1875–1930) 249
Annenski, Innokenti (1855–1909) 252n, 337,
340n, 447, 449.
Antell, Hedvig Elisabeth (1857–1885) 141
Antikainen, Vilho 461
Anttila, Selma (Andelin 1867–1942) 171
Appelberg, Aina (1861–?) 104
Arabažin, Konstantin (1866–1929) 148
Arens, Vera (1883–1962) 425
Arhipenko, Aleksandr (1887–1964) 488
Armfelt, Gustaf (1757–1814) 17
Artsybašev, Mihail (1878–1927) 261, 273,
277–278, 292n
Artti, Pontus Kaarlo (Tengström, 1878–
1936) 98
Arwidsson, Adolf Ivar (1791–1858) 258
Asejev, Nikolai (1889–1963) 227
Asklund, Erik (1908–1980) 482
Aspelin, Johannes Reinhold (1842–1915) 180
Aspelin, Olga (1846–1910) 136–137, 153
Aspelin-Haapkylä, Eliel (1847–1917) 35, 136,
274, 278, 289n
Ašukin, Nikolai (1890–1972) 424
Atterbom, Per (1790–1855) 70
Augustus, Rooman keisari (63 eaa.–14) 40
Avenarius, Vasili (1839–1923) 242, 425
Avertšenko, Arkadi (1881–1925) 401, 411n
Babel, Isaak (1894–1940) 488
Backman, Eva (Suomalainen, 1818–1874) 92
Bahrah, Aleksandr (1902–1985) 451
Bahtiarov, Anatoli (1851–1916) 39

- Bahtin, Nikolai (N. Novitš, 1866–1940) 107, 242–244, 248, 425
- Balmont, Konstantin (1867–1942) 32, 226, 276, 279, 319, 324, 428
- Bang, Herman (1857–1912) 147
- Baranovski, Stepan (1818–1890) 24–25, 36n
- Baratynski, Jevgeni (1800–1844) 15, 48–52
- Baškirtseva, Maria (1858–1884) 479
- Bataille, Henri (1872–1922) 213
- Batjuškov, Konstantin (1787–1855) 15, 45–49, 51
- Bauer, Jevgeni (1865–1917) 277
- Bayer, Gottlieb (1694–1738) 39–40
- Bednyi, Demjan (1883–1945) 466
- Behrsen, Ina (Colliander, 1905–1985) 482
- Belinski, Vissarion (1811–1848) 82, 220–222
- Belski, Leonid (1855–1916) 223–228, 231–232, 249
- Bergbom, Kaarlo (1843–1906) 104–105, 108, 141
- Bergroth, Elis (1854–1906) 208
- Berneker, Erich (1874–1937) 148
- Berlin, Adolf (1856–1931) 144
- Bestužev-Marlinski, Aleksandr (1797–1837) 127
- Bezsalko, Pavel (1887–1920) 470
- Bielke, Sten Carl (1709–1753) 182
- Birjukov, Pavel (1860–1931) 215
- Birjukova, Irma 310
- Björling, Gunnar (1887–1960) 30, 480–484
- Blagoveštšenskaja, Marija (1863–1953) 238, 240–241, 247, 424
- Blok, Aleksandr (1880–1921) 32–33, 37n, 225, 237–237, 299, 309, 311–312, 316n, 319, 424–425, 427, 440–441, 479, 492n
- Blomberg, Harry (1893–1950) 480
- Bobrikov, Nikolai (1839–1904) 27, 29, 101, 109, 212, 247, 257, 401
- Bogdanov, Risto (1900–1931?) 461, 467, 471
- Bogdanova-Belskaja, Pallada (1885–1968) 335
- Bolin, Wilhelm (1835–1924) 124
- Bonsdorff, Jacob (1763–1831) 58
- Borisov, Nikolai (1849–1900 jälkeen) 223
- Bosse, Harriet (1878–1961) 369
- Brandes, Georg (1842–1927) 153–154, 175n, 235, 268, 367
- Brausewetter, Ernst (1863–1904) 239–240
- Brjusov, Valeri (1873–1924) 30, 226, 231, 238, 242, 249, 252n, 276–277, 309, 317, 320, 324, 335–336, 339–341n, 414, 416–420, 424–425, 427–428, 429–430n
- Brotherus, Viktor Ferdinand (1849–1929) 180
- Brückner, Aleksander (1856–1939) 278
- Bruckner, Anton (1824–1896) 482
- Bruun, Theodor (1821–1888) 103
- Bubrih, Dmitri (1890–1949) 228
- Buchowetzki, Dimitri (1885–1932) 167
- Bulgarin, Faddei (1789–1859) 347
- Bulitsch, Sergei (1859–1921) 446
- Bulitsch, Vera (Bull, 1898–1954) 31, 435, 438–440, 446–452
- Bulitsch-Starck, Sofia (1892–1950) 447
- Bunin, Ivan (1870–1953) 33, 390, 416–417, 437, 445–446
- Buratšok, Stepan (1800–1877) 79–81
- Burenin, Nikolai (1874–1962) 354, 371
- Burenin, Viktor (1841–1926) 224
- Burjam, Adelaide (1881–?) 377–378
- Buslajev, Fjodor (1818–1897) 102
- Butkov, Pjotr (1775–1857) 51
- Byron, George Noel Gordon (lordi Byron, 1788–1824) 121, 125, 130
- Bäckström, Albert (1872–1919) 243, 252n
- Böök, Kerttu (1898–1944) 447
- Cajander, Paavo (1846–1913) 94, 384, 424
- Calamnius, Johan Wiktor (1838–1891) 95, 115n, 125–126, 290n
- Canth, Minna (1844–1897) 27, 99, 107, 153, 213, 233, 238, 262, 285n, 289n
- Castrén, Matthias Alexander (1813–1852) 20–21, 180, 185–186, 188–191, 194–200, 359
- Castrén, Zachris (1868–1938) 423
- Cederwall, Anders Fredric (1817–1877) 86, 88
- Cervantes, Miguel de (1547–1616) 437

- Chagall, Marc (1887–1985) 486
Chaplin, Charlie (1889–1977) 488
Collan, Fabian (1817–1851) 21
Colliander, Tito (1904–1989) 344, 352–356, 358–359
Cooper, Emil (1877–1960) 482
Cooper, James Fenimore (1789–1851) 470
Courtenay, Jan Baudoin de (1845–1929) 447
Crohns, Erik (1785–1865) 70
Cummings, Frederick (Barbellion, 1889–1919) 479
Custine, Astolphe de (1790–1857) 183
Cygnaeus, Fredrik (1807–1881) 20, 35n, 123, 131, 349
- Dahl, Hjalmar (1891–1960) 141, 385–386, 409, 427
Dahl, Vladimir (1801–1872) 84–85
Danielson-Kalmari, Johan (1853–1933) 118n
Dante (Dante Alighieri, 1265–1321) 163
Daudet, Alphonse (1840–1897) 102
Delvig, Anton (1798–1831) 49
Denikin, Anton (1872–1947) 444, 479
Derschau, Friedrich von (1821–1862 jälkeen) 79, 112n
Deržavin, Gavriila (1743–1816) 15–16, 347
Dickens, Charles (1812–1870) 133, 437
Diktonius, Elmer (1896–1961) 30, 33, 344, 475, 477–478, 480–482
Djaghilev, Sergei (1872–1929) 486
Donner, Jörn (1933–2020) 185
Donner, Kai (1888–1935) 180, 182, 185–191, 193, 197–200, 351–352, 359–360, 362n
Dostojevskaja, Anna (1846–1918) 171–172
Dostojevskaja, Ljubov (1869–1926) 171
Dostojevski, Fjodor (1821–1881) 25, 32, 78, 89, 101, 106, 110–111, 150–174, 206, 209, 238, 263, 266–268, 270, 274, 279, 281, 287n, 290–291n, 294n, 297, 364, 366, 402, 437, 479–480
Dreiser, Theodor (1871–1945) 488–489
Dudin, Mihail (1916–1993/94) 328
Dumas, Alexander (vanhempä) (1804–1870) 88
- Edelfelt, Albert (1854–1905) 108, 369–370, 387
Edfelt, Johannes (1904–1997) 344
Ehrenburg, Ilja (1891–1967) 487–490
Ehrström, Eric Gustaf (1791–1835) 17–19, 23, 56–67, 69–73, 89
Ekelund, Erik (1897–1976) 9, 34n
Ekelund, Wilhelm (1880–1949) 480
Ekelöf, Gunnar (1907–1968) 344, 481
Elo, Emil (1879–1953) 459
Enckell, Magnus (1870–1925) 104, 116n, 246
Enckell, Rabbe (1903–1974) 482
Enckell, Olof (1900–1989) 483
Engman, Max (1945–2020) 25, 73n, 89, 116n, 352
Enäjärvi-Haavio, Elsa (1901–1951) 486
Erastov, Georgi (1875–1918) 115n
Erkko, Juhana (1849–1906) 243, 246, 423–425
Ervasti, August Vilhelm (1845–1900) 180, 188, 202n, 360n
- Falkman, Severin (1831–1889) 344
Falkovski, Fjodor (1874–1942) 382
Fedin, Konstantin (1892–1977) 437
Filonov, Pavel (1883–1941) 227
Finne, Jalmari (1874–1938) 382
Flinckenberg-Gluschkoff, Marianna (1940–) 185
Forselles, Viktor (Firsov, 1857–1913) 234
Forssman, Edith (Aina, 1856–1928) 27, 238
Forstén, Torsten Wilhelm (1817–1861) 123
Forstén, Lennart (1817–1886) 123
Frank, Leonard (1870–1944) 167
Franzén, Frans Mikael (1772–1847) 21, 242, 345, 360n
Fraser, Georg (1849–1937) 125
Frese, Jacob (1690–1729) 345
Freud, Sigmund (1856–1939) 172
Friman, Johannes 93
Friman, Thomas (Tuomas) (1821–1886) 21–22, 78–80, 82–94, 97, 101, 103, 105–106, 111, 112n, 114n

- Froelich, Carl (1875–1953) 167
Fröding, Gustaf (1860–1911) 480
- Gabriak, Tšerubina de (1887–1928) 319
Gagarin, Pavel (1777–1850) 46–48
Gallen-Kallela, Akseli (1865–1931) 226–227, 246, 370–373, 387, 418, 429n
Ganander, Christfried (1741–1790) 12–13
Gardner, Vadim (1880–1956) 31, 439–443
Garin, Nikolai 185
Garšin, Vsevolod (1855–1888) 107
Gatcheff, Georges 296, 298
Gebhard, Albert (1869–1937) 377
Geitlin, Gabriel (1804–1871) 20
Georgi, Johann Gottlieb (1729–1802) 39
Gerard, Nikolai (1838–1929) 29
Ginken, Vladimir 330
Gippius, Zinaida (1869–1945) 374
Gladkov, Fjodor (1883–1958) 466, 472
Glinka, Fjodor (1786–1880) 19, 219
Gobineau, Arthur de (1816–1882) 264, 350
Gogol, Nikolai (1809–1852) 20, 27, 80, 86, 89–91, 96, 99, 102, 104, 115n, 120, 131–137, 140, 153, 206, 263, 266
Golikov, Vladimir (1875–1919) 324, 332
Golovin, Vladimir (1835–1892) 242, 252n, 425
Golubeva, Isidora (Arhangelskaja) 328
Golubkov, Dmitri (1930–1972) 309
Gontšarov, Ivan (1812–1891) 26, 89, 174n, 258, 283n, 386,
Gorbunova, L. 239–240, 244
Gordie, Ivar (1853–1921) 370
Gorki, Maksim (Peškov, 1868–1936) 28, 30, 99–100, 225, 231, 249, 259–260, 263, 270–271, 278, 283–284n, 309, 364–376, 378–380, 383, 391n, 400, 402–403, 414–418, 420–422, 425, 427, 428–429n, 437
Gornfeldt, Arkadi (1867–1941) 426–427
Gorodetski, Sergei (1884–1967) 323
Gottlund, Carl Axel (1796–1875) 21–22, 35n, 79–80, 82–85, 87, 93, 112–113n, 181
Granström, Eduard (1843–1918) 223, 226, 231, 250
Granö, Johannes (1850–1913) 180, 184–186, 188, 190–191, 195
Granö, Johannes Gabriel (1882–1956) 180, 186, 196, 198, 200
Grigorkoff, Juri (Georg) 438
Gripenberg, Bertel (1878–1947) 244–245, 373, 423–425, 481–482
Griškin, Ivan (1914–1984) 463
Grot, Jakob (1812–1893) 20–25, 30, 35n, 46, 52–53, 84–85, 124, 132, 219–220, 224, 241–242, 249, 347–349
Grotenfelt, Erik (1891–1919) 351, 360, 362n
Groundstroem, Walter (1866–1851) 208
Grästen, Ernst (1865–1942) 384
Grönberg, A. 142, 286n
Gumiljov, Nikolai (1886–1921) 32, 319, 322, 440–441
Gummerus, Karl Jacob (1840–1898) 95, 106, 155, 157
Guro, Jelena (1877–1913) 227, 319
Gylling, Edvard (1881–1938) 284n, 456–457, 463, 471, 473n
Göös, Fritiof (1839–1901) 130
- Haartman, Lars Gabriel von (1789–1859) 72
Haavio, Martti (P. Mustapää, 1899–1973) 283n, 293n, 488
Hagelberg, Hjalmar (1880–1956) 154
Hagman, August (1841–1885) 89–90, 94
Hahl, Jalmar (1869–1929) 143–144
Hahnsson, Theodolinda (1838–1919) 95
Halme, Anton 377
Halme, Kalle (Kaarlo) (1899–1938) 459, 466, 468, 470
Halonen, Antti (1870–1945) 486
Halonen, Pekka (1865–1933) 372
Hampf, Gottfrid (1904–1938) 461
Hamsun, Knut (1859–1952) 318
Hannikainen, Pietari (1813–1899) 87, 195
Hannikainen, Pietari Juhani (1854–1924) 95
Hansen, Anna 242
Hanseclever, Walter (1890–1940) 480
Hassel, Antti Fredrik (1855–1911) 154–155
Hector, David Stefanus (1862–1930) 157

- Hedberg, Valborg (1859–1931) 209–211, 373
Heikel, Axel Olai (1851–1924) 180
Heikkinen, Hannes (1892–1940) 277
Heino, Ulla-Liisa (1934–2023) 131
Helin, Jarmo 143
Hellgren, Samuel Vilhelm (1838–1890) 224, 231, 250n
Helve, Anton (1878–1928) 260, 365, 410n
Hemmer, Jarl (1893–1944) 130, 381, 409
Hemmo, Kaarlo (Tiihonen, 1858–1940) 243
Henttonen, Eino 461
Heraskov, Mihail (1733–1807) 12
Herder, Johann Gottfried von (1744–1803) 63
Hertzberg, Rafael (1845–1896) 107, 232
Hipping, Anders Johan (1788–1862) 19, 35n
Hirn, Yrjö (1870–1952) 216, 273, 349
Hjelt, August (1862–1919) 100, 134
Hlebnikov, Velimir (1885–1922) 226
Hodasevitš, Vladislav (1886–1939) 424–425
Holberg, Ludvig (1684–1754) 135
Hollo, Juho August (1885–1967) 163, 209
Homén, Olaf (1879–1949) 406, 408
Hoppe, Edvard 107
Hugo, Viktor (1802–1885) 437
Humble, Verner (1874–1919) 268, 374, 408, 410n
Huotari, Anton (1881–1931) 459
Huttari, Tobias (Lea Helo, 1907–1953) 458
Hvostova, Aleksandra (1767/62–1852) 14–15, 42–43
Hyvärinen, Heikki 129, 134–135, 142, 145–146, 153, 157, 175n
Hällström, Raoul af (1899–1975) 386, 479, 486
Hämeen-Anttila, Väinö (1878–1942) 278
Hämäläinen, Albert (1881–1949) 180
Hämäläinen, Konstantin (1853–1909) 114n, 208
Ibsen, Henrik (1828–1906) 93, 290n, 318, 358, 369, 479
Igelström, Anders (1860–1928) 125, 137, 157, 388, 421
Ingman, Santeri (Ivalo, 1866–1937) 183, 241
Inkilä, Aulis (1914–1939) 107, 110, 116n
Istrati, Panait (1884–1935) 488–489
Ivanov, Vjatšeslav (1866–1949) 424, 440
Ivatšev, Fjodor (1904–1957) 467
Ivolgin, Ilja (1900–1949) 467
Izmailov, Aleksandr (1873–1921) 100
Jaakkola, Jalmari (1885–1964) 264,
Jaakkola, Nikolai (1905–1967) 461–462, 467
Jacobsson, Santeri (1883–1995) 191
Jadryšev, Nikolai (1869–1928) 424
Jakobson, Max (1923–2013) 191, 203n
Jakobson, Enska (Jevgeni Bogdanov, 1973–) 310, 312
Jalkanen, Huugo (1888–1969) 293n, 375, 407
Jampolski, Mihail (1949–) 325
Janhunen, Juha (1952–) 199
Jansons-Brauns, Jānis (1872–1917) 215, 374, 380
Jensen, Alfred (1859–1921) 147, 367, 385
Jesenin, Sergei (1895–1925) 32, 479, 482
Jevreinov, Nikolai (1879–1953) 33, 295, 486
Joakim Korsunilainen, Novgorodin piispa (?–1030) 40–41
Johansson, Oskar (1892–1938) 459, 462, 466, 472
Jokipii, Aapeli Erhard (1893–1968) 170
Jotuni, Maria (Tarkiainen, 1906–1943) 117n, 283n, 288n, 423, 428, 431n
Julin, Isak (1879–1950) 159
Junger, Vladimir (1883–1918) 321
Junger, Zoja 321
Juusten, Paulus (n. 1516/1520–1575) 182
Juvelius, Valter (Juva 1865–1922) 170
Jylhä, Yrjö (1906–1956) 31, 452
Jänis, Marja (1945–) 152
Jännes, Arvi (Genetz, 1930–1954) 243, 424
Järnefelt, Arvid (1861–1932) 126, 135, 211–216, 233, 236–237, 241, 245, 256, 271, 282, 288–289n, 291n, 411n, 424, 428
Järnefelt, Eero (1863–1937) 244, 246, 370–372, 387

- Järnefelt, Elisabet (1839–1929) 153
Järnefelt, Kasper (1859–1941) 214, 285n
Järvinen, Eva 489
Järvisalo, Johan (1888/89–1929) 457
- Kaario, Simo (1876–1944) 213
Kaatra, Kössi (1882–1928) 159, 375
Kaila, Toivo T. (1884–1961) 126, 267–268, 289n, 292n, 385, 388, 447
Kailas, Uuno (1901–1933) 31, 452, 480, 489
Kajanus, Robert (1856–1933) 371, 482
Kalantar, Levon (1891–1959) 416
Kalima, Eino (Landgren, 1882–1972) 28, 115, 143, 173, 210, 213, 254, 256, 260, 262–264, 266–267, 280–281, 284–289n, 293–294n, 377–378, 382–284, 388, 406–407, 412–413n
Kalima, Jalo (Landgren, 1884–1952) 212, 286n, 406, 412–413n
Kallio, Oskar Albin (Käyhkä, 1874–1940) 91
Kalm, Pehr (1716–1779) 182
Kálmán, Emmerich (1882–1953) 483
Kanevetski, P. 44
Kannisto, Artturi (1874–1943) 180
Kant, Immanuel (1724–1804) 63, 72
Karamzin, Aurora (Stjernvall, 1808–1902) 18
Karamzin, Nikolai (1766–1826) 18, 23, 46, 56–69, 73, 74–75n, 142
Karhu, Eino (1923–2008) 83, 152, 158, 173, 310–313, 315n
Karilas, Yrjö (1891–1982) 154, 170
Karjalainen, Kustaa Fredrik (1871–1919) 180, 182, 195, 197–198
Katajev, Valentin (1897–1986) 437, 472
Katariina I Suuri (1729–1796) 12, 16, 41, 348
Kauppi-Heikki (Heikki Kauppinen, 1862–1920) 233, 246
Kazanski, Boris (1889–1962) 322
Kemiläinen, Lauri (1886–1946) 127
Kerenski, Aleksandr (1881–1970) 352
Ketola, Kari (1940–) 17
Kettunen, Teodor (1907–1937) 462
Kianto, Ilmari (Calamnius, 1874–1970) 28, 108, 126, 180, 212, 216, 258, 271, 282, 283–284n, 286n, 291n, 391n, 399, 401
Kilpi, Volter (1874–1939) 172, 257, 309, 428
Kiparsky, Valentin (1904–1984) 15
Kirillov, Santeri (1910–1941) 468
Kiuru, Eino (1929–2015) 228
Kivi, Aleksis (Stenvall, 1834–1872) 30, 95, 100, 102, 104, 135, 200, 237, 249, 423
Kivijärvi, Erkki (1882–1942) 390, 405
Kivimaa, Arvi (1904–1984) 486
Kjellgren, Josef (1907–1948) 482
Klado, Tatjana (1889–1972) 425
Klinge, Matti (1936–2023) 260, 346–347
Kljujev, Nikolai (1884–1937) 319
Kock, Johan (1861–1915) 372
Koiranski, Aleksandr (1884–1968) 235
Kojo, Viljo (1891–1966) 290n, 480
Kolosov, Vasili (1782–1857) 60–61
Konevskoi, Ivan (Oreus, 1877–1901) 225–226, 319, 335, 339–340n
Konkka, Juhani (1904–1970) 386
Konšin, Nikolai (1793–1859) 48–49, 52
Korinfski, Apollon (1868–1937) 246
Korolenko, Vladimir (1853–1921) 99, 115n, 284n, 384–385
Kortelainen, Anna (1968–) 296, 314n
Kortner, Fritz (1892–1970) 167
Koskelainen, Yrjö (1885–1951) 159
Koskenniemi, Veikko Antero (1885–1962) 164, 166, 211, 256, 260, 263–269, 281–282, 284n, 286–288n, 292–294n, 375, 377–378, 382–383, 388, 390, 424
Koskimies, August Valdemar (1856–1929) 276
Koskimies, Rafael (1898–1977) 99, 165, 173, 280, 306, 314n
Kosonen, Ludvig (1900–1933) 462
Kostiainen, Oskari (1927–1972) 131
Kouta, Aarni (1884–1924) 401
Kraemer, Carl von (1817–1898) 124
Kranck, Walter (1872–1960) 385
Krohn, Julius (Suonio, 1835–1888) 25, 96, 243
Kropotkin, Pjotr (1842–1921) 278

- Krylov, Ivan (1769–1844) 26, 142, 267, 288n
Krymov, Juri (1908–1941) 437
Kudžijev, Vasili (1889–1976) 462
Kuitti, Aleksí 406
Kukkonen, Anni 461, 467
Kukkonen, Edvard 461
Kukolnik, Nestor (1809–1868) 84–85
Kulovesi, Yrjö (Ringbom, 1887–1943) 172
Kuorikoski, Otto (1853–1901) 198, 204n
Kupiainen, Unto (1909–1961) 95–96
Kuprin, Aleksandr (1870–1938) 100, 107, 260, 263–265, 267, 364, 378, 383–390, 436–437
Kurikka, Matti (1863–1915) 137
Kuropatkin, Aleksei (1848–1925) 118n, 354
Kutepov, Aleksandr (1882–1930) 434
Kutuzov, Mihail (1745/47–1813) 348
Kuusikko, Verner (1903–1938) 462
Kuusinen, Otto Wille (1881–1964) 380
Kärkkäinen, Johan Viktor (Viki) (1883–1946) 260
- Lagervall, Jaakko Fredrik (1787–1865) 89
Lagus, Anders (1775–1831) 346
Lagus, Jakob Johan Wilhelm (1821–1909) 181
Laihia, Sandra 380
Lange, Ina (1846–1930) 76–77
Lange, Wilhelm (1849–1907) 144
Lange, Thor (1851–1915) 206
Langenskiöld, Agnes (1887–1965) 141
Langenskiöld, Greta (1889–1975) 423, 425
Larin-Kyösti (1873–1948) 246, 257–258, 424
Lattu, Iisakki (1857–1932) 368–371, 373, 382
Latukka, Lyyli (1886–1938) 459
Lauanne, Urho (1892–1975) 482
Laukkanen, Herman (1892–1938) 461, 467–468
Laurila, Kaarle Sanfrid (1876–1947) 162, 210
Laxman, Erik (1737–1796) 25, 182, 193, 201n
Lebedev, Vladimir (1869–1939) 243
Lehtinen, Hilja Onerva (L. Onerva, 1882–1972) 27, 30, 32, 238, 280, 293n, 295–298, 300–302, 305–313, 315n, 424
Lehtisalo, Toivo (1887–1962) 180, 182, 191
Lehtonen, Joel (1881–1934) 273, 278, 290n, 292n, 381
Leino, Einari (1897–1938) 459, 467
Leino, Eino (Armas Lönnbohm, 1878–1926) 28, 30, 213, 216, 245–246, 256–257, 259–260, 271–272, 274–275, 279–280, 290n, 297, 307–310, 315n, 366, 371, 377, 389–390, 401–402, 423–425, 452, 482
Leino, Kasimir (Lönnbohm, 1866–1919) 110, 213
Leinonen, Marja (1946–2019) 183, 198
Lenin, Vladimir (1870–1924) 30, 270, 307, 352, 371–372, 374, 421, 423, 456
Lentz, Jakob (1751–1792) 63
Leonov, Leonid (1899–1994) 437
Lermontov, Mihail (1814–1841) 36n, 63, 80, 106–107, 117n, 120, 127–131, 140, 358, 389
Leskinen, Toivo 466
Leskov, Nikolai (1831–1895) 437
Letonmäki, Lauri (1886–1935) 459, 462
Levinson, Andrei (1887–1933) 246
Libedinski, Juri (1898–1959) 466
Lifšits, Benedikt (1887–1938) 319
Lihatšev, Dmitri (1906–1999) 359
Liinamaa-Pärssinen, Hilja (1876–1935) 459
Linde, Bernhard (1886–1954) 422
Lindeberg, Anton (1855–1930) 102, 104, 107, 117n
Lindeberg, Leo 438, 452
Linder, Hjalmar (1862–1921) 114
Lindér, Marie (Musin-Puškin, 1840–1870) 18
Lindqvist, Rafael (1867–1952) 30, 124, 129, 211–212, 276, 364, 366–367, 369–370, 373, 376, 399, 438, 482
Linnankoski, Johannes (1869–1913) 245, 428
Linné, Carl von (1707–1778) 58
Lipskerov, Konstantin (1889–1954) 425
Lohvitskaja, Nadežda (Teffi, 1872–1952) 401
Lomonosov, Mihail (1711–1765) 20, 40–41, 46–47
Longfellow, Henry (1807–1882) 470

- Ludvig II (Baijeri) (1845–1886) 480
Lundahl, Birger (1820–1890) 132–133
Lundahl, Julius (1818–1854) 20
Lundkvist, Artur (1906–1991) 482
Lundström, Anna 380
Lvova, Nadežda (1891–1913) 335
Lybeck, Mikael (1864–1925) 242, 244,
424–425
Lönrot, Elias (1802–1884) 18, 20–21, 67–
68, 87, 93, 113n, 219–220, 225, 227
- Mainov, Vladimir (1845–1888) 146, 233,
250n
Maiski, Ivan (1884–1975) 227
Majakovski, Vladimir (1893–1930) 32, 479,
487, 489
Mallet, Paul Henri (1730–1807) 46
Malsagoff, Sergei 444
Mamin-Sibirjak, Dmitri (1852–1912) 284n,
376
Mandelstam, Josef (1846–1911) 23, 28–29,
125, 151, 261, 284n, 367, 388
Mandelstam, Karin (1908–1982) 451
Mandelštam, Osip (1891–1938) 319, 441
Mannerheim, Carl Gustaf Emil (1867–1951)
181
Manninen, Otto (1872–1950) 257, 283n,
348, 360n, 424
Mannstén, Emil (1873–1944) 399
Mansikka, Viljo Johannes (1884–1947) 227
Marinetti, Filippo Tommaso (1876–1944)
488
Marjanen, Viktor August (1870–1936) 375
Markovitš, Roman 246
Maršak, Samuil (1887–1964) 228
Marsden, Kate (1859–1931) 185
Mazurkevits, Vladimir (1871–1942) 331
Mechelin, Leo (1839–1914) 29
Menšikov, Aleksandr (1787–1869) 22, 87–88
Merežkovski, Dmitri (1866–1941) 147, 278,
281, 294n, 437
Meurman, Otto Adolf (1817–1850) 127–129
Meyerhold, Vsevolod (1874–1940) 327, 486
Mihlin, Gennadi 309
- Mikaeljan, Karen 416
Mikkola, Jooseppi Julius (1866–1946) 28,
127, 148, 162, 169, 227, 256, 261, 263,
266–267, 278, 284n, 296, 370, 388, 421
Miljukov, Pavel (1859–1943) 298
Miller, Jevgeni (1867–1939) 434
Mintslova, Anna (1865–1910) 337
Mišin, Armas (1935–2018) 228
Moholo-Nagy, László (1895–1946) 488
Molière (Jean-Baptiste Poquelin, 1622–
1673) 135
Molotov, Vjatšeslav (1890–1986) 457
Moravskaja, Maria (1890–1947/58) 479
Morozov, Pjotr (1854–1920) 235–236, 239,
244
Muhanov, Aleksandr (1802–1834) 48
Müller, Gerhard (1705–1783) 40, 46
Muusari, Onni (1890–1917) 273
Mäkelä, Santeri (1870–1937/38) 459, 461
Mäkinen, Juho Aatto 209
Mörne, Arvid (1876–1946) 381–382, 385
- Napoleon I (1769–1821) 18, 56–57, 59, 61,
64
Narbut, Sofia 435
Naživin, Ivan (1874–1940) 437
Nekrasov, Nikolai (1821–1878) 105
Nelimarkka, Eero (1891–1877) 482
Nemirovitš-Dantšenko, Vladimir (1858–
1943) 284n, 405
Nervander, Emil (1840–1914) 134
Nervander, Johan Jakob (1805–1848) 91
Nevanlinna, Ernst (1873–1932) 414, 427
Nielsen, Asta (1881–1972) 167
Nietzsche, Friedrich (1844–1900) 298, 301,
480
Nikolai I (1796–1855) 22, 80, 216
Nikolai II (1868–1918) 373, 379
Nikutjev, Iivo (1904–1939) 461
Niskanen, Olga 158
Niukkanen, Pekka 159, 177n
Nivinski, Ignati (1881–1933) 486
Nordenskiöld, Adolf Erik (1832–1901)
180–181

- Nordenström, Erik (1850–1931) 384
Nordqvist, Emil (Aaltio, 1863–1914) 398
Nurmi, Paavo (1897–1973) 390
Nylander, John William (Johan) (1869–1949) 132, 247, 253n
Nyström, Ragnar (Rusko, 1898–1939) 459
- Odojevski, Vladimir (1804–1869) 21, 52–53, 84–85
Oinonen, Otto (1898–1937) 459
Oksala, Teivas (1936–2018) 345–346, 360n
Oksenov, Innokenti (1897–1942) 327
Okulov, Grigori (1791–1837) 83, 112n
Okulov, Sergei (1853–1940) 83
Olsson, Hagar (1893–1978) 30, 344, 475, 477, 479–482, 484, 486, 489, 491
Orešnikova, Vanda Fjodorovna (n. 1850–1892) 358
Orlenev, Pavel (1869–1932) 168
Ostroumowa, Maria 380
Ostrovski, Aleksandr (1823–1886) 26, 108
Ostrovski, Nikolai (1904–1936) 437
Otsep, Fjodor (1895–1949) 167
Ottelin, Carl Gustaf (1792–1864) 17–19, 56–57, 60–62, 64–66, 69–72
Ozeretsovski, Nikolai (1750–1827) 41
- Paasonen, Heikki (1865–1919) 180, 197, 202n
Paavo-Kallio, Esa (1858–1936) 163
Paavolainen, Olavi (1903–1964) 32, 345, 475, 477, 485, 487–490
Pakarinen, Arvi (Nummi, 1895–1925) 461
Pakkala, Teuvo (1862–1925) 233, 250n, 423
Palander, Edward Wilhelm (1845–1914) 25, 28, 36n, 144–145, 257
Palerma, Santeri (Yrjö Järveläinen, 1896–1937) 462
Palo, Petri (1902–?) 459
Parland, Georg (1890–1911) 344, 357–359
Parland, Henry (1908–1930) 33, 357–359, 482, 491
Parland, Oscar (1912–1997) 344, 356–359
Parland, Oswald (1876–1956) 438
Parland, Ralf (1914–1995) 359
Parmanen, Eino (1879–1943) 101
Parnok, Sofia (1885–1933) 320
Parrot, Friedrich (1791–1841) 318
Pasternak, Boris (1890–1960) 441, 488
Paul, Adolf (1863–1943) 144, 239
Pavlov, Ivan (1849–1936) 358–360
Pavlova, Anna (1881–1931) 480
Pazuhin, Aleksei (1851–1919) 399
Pekari, Ida (1894–1986) 32, 156, 163–164, 296–297
Pesonen, Pekka (1947–) 15, 152
Petnikov, Grigori (1894–1971) 227
Picasso, Pablo (1881–1973) 488
Pietari I Suuri (1672–1725) 105, 191, 475, 477
Pimenov, Juri (1903–1977) 485
Pingoud, Ernst (1887–1942) 344, 357, 478, 484
Pispa, Hanna (1893–1983) 159
Pjatnitski, Konstantin (1864–1938) 415–416, 421
Platen, Fredrik August von (1790–1868) 23, 74n, 121–123, 347, 361n
Plehwe, Vjatšeslav von (1846–1904) 108, 274
Pletnjov, Pjotr (1791–1866) 21, 52, 347–348
Po, Li (Li Bai 701–762) 480
Pohjola, Jukka (1878–1948) 459
Polevoi, Pjotr (1839–1902) 222–223
Porthan, Henrik Gabriel (1739–1804) 12, 34n
Potehin, Aleksei (1829 – 1908) 153, 175n
Potjomkin, Grigori (1739–1791) 348
Pozdnejev, Aleksei (1851–1920) 190
Procopé, Georg (1873–1942) 141, 366–369
Procopé, Hjalmar (1868–1927) 424
Procopé, Victor (1918–1998) 108
Prokofjev, Sergei (1891–1953) 478
Proust, Marcel (1871–1922) 355
Pugatšov, Jemeljan (1740/42–1775) 125
Pursi, Matti (1903–1938) 462
Puškin, Aleksandr (1799–1837) 13–14, 20–21, 23, 25–26, 50, 63, 67–68, 80, 99, 102, 120–127, 130–131, 134, 140, 142, 194, 235, 267, 297, 312, 347, 388–389, 435, 437, 443, 475

- Puškin, Vasili (1766–1830) 64–65
Putjata, Nikolai (1802–1877) 48, 51
Putro, Sakari (1856–1931) 267
Päivärinta, Pietari (1827–1913) 27, 107,
232–233, 246, 423
Pälsi, Sakari (1882–1965) 180, 182, 184–185,
190, 192–193, 195–196, 198–200, 372
Quanten, Emil von (1827–1903) 242
Rabbe, Frans Johan (1801–1879) 190
Rahikainen, Agneta (1963–) 346
Railo, Eino (1884–1948) 269
Raitio, Jussi (1882–1954) 459
Ramstedt, Gustaf John (1873–1950) 180,
182, 184, 186, 190, 204n
Ravel, Maurice (1875–1937) 482
Rehbinder, Robert Henrik (1777–1841) 72,
347
Reijonen, Juho (1855–1924) 246
Relander, Oskar (1863–1930) 105
Repin, Ilja (1844–1930) 354, 358, 360, 483
Respighi, Ottorino (1879–1936) 482
Richter, Johann (1763–1825) 63
Ridderström, Knut (1829–1897) 129
Riipinen, Hilja (Metsäpolku, 1883–1966) 404
Rilke, Rainer Maria (1875–1926) 449
Rissanen, Juho (1873–1950) 108
Rittenberg, Sergei (1899–1975)
Rodzjanko, Mihail (1859–1924) 479
Roerich, Nikolai (1874–1947) 246
Roine, Reinhold (1886–1937) 369
Romanov, Aleksei (1904–1918) 357
Romanova, Jekaterina Pavlovna (1788–1819)
59
Ronimus, Rafael (1884–1934) 33
Rosenberg, Holger (1869–1960) 183, 193,
200
Rostoptšina, Jevdokia (1811–1858) 21
Roždestvenski, Nikolai 237, 248
Rovio, Kustaa (1887–1938) 463, 471
Ruhanen, Urho (1907–2001) 470
Rumjantsev, Nikolai (1754–1826) 19
Runeberg, Fredrika (1807–1879) 246
Runeberg, Johan Ludvig (1804–1877) 20–
21, 30, 52, 69, 94, 122–124, 131, 194, 219,
221, 225, 230, 232, 234, 241–243, 246, 249,
290n, 343, 345–349, 359, 389, 414, 424
Runeberg, Nino (1874–1934) 424
Russolo, Luigi (1885–1947) 488
Räsänen, Hilma (1877–1955) 171
Räty, Antti (1825–1852) 88
Saarimaa, Eemil Arvi (1888–1966) 272
Saarinen, Eliel (1873–1950) 371–372
Sadovskoi, Boris (1881–1952) 237, 321
Šahovskoi, Aleksandr (1777–1846) 50
Sailo, Alpo (1877–1955) 372
Sajat-Nova (1712–1795) 416
Šaljapin, Fjodor (1873–1938) 480
Salmi, Väinö (1895–1981) 467
Salo, Olga (1865–1932) 143, 208, 377
Salokas Eino (Silvander, 1887–1957) 13
Salonen, Hugo (1882–1940) 147–148
Saltykov-Štšedrin, Mihail (1826–1889) 400,
437
Sarajas, Annamari (1923–1985) 152, 255,
257, 262, 264, 280
Savin, Ivan (Savolain[en], 1899–1927) 31,
439–440, 444–446, 448
Savolainen, Matti 461
Savolainen, Inki 461
Savolainen, Yrjö (1899–1937) 461, 466, 470
Savon Lassi (1822–1872) 92
Saxelin, Alexander (1899–1959) 435
Saxén, Lily (Lilly) (1861–1927) 276–277
Saxman, Kaarlo (Kalle) (1867–1918) 461
Schauman, August (1826–1896) 23
Schauman, Eugen (1875–1904) 401
Schauman, Georg Carl August (1870–1930)
421
Schelling, Friedrich von (1775–1854) 70, 72
Schiefner, Anton (1817–1879) 220
Schildt, Holger (1889–1964) 436
Schosty, Elin (?– n. 1940) 398
Schoultz, Oskar von (1872–1947) 162, 423
Schultz, Josef (?–1934) 461
Schwartzberg, Josef (Jooseppi Mustakallio,

- 1857–1923) 243
- Scott, Walter (1771–1832) 194
- Semjonov-Tjan-Šanski, Valeri (Valere Tian, 1871–1968) 438
- Semjonovski, Dmitri (1894–1960) 425
- Seppänen, Robert Arnold (1875–1920) 28, 209–210, 365, 400–401, 405
- Serafimovič, Aleksandr (1863–1949) 376
- Sesemann, Wilhelm (Vasili) (1884–1963) 357
- Setälä, Helmi (Krohn, 1891–1913) 240
- Severgin, Vasili (1765–1826) 41–42
- Severjanin, Igor (Lotarjov, 1887–1941) 32, 479–480, 489
- Ševtšenko, Taras (1814–1861) 81–82
- Shakespeare, William (1564–1616) 41, 93–94, 437
- Sibelius, Jean (1865–1957) 98, 350, 371–372
- Sihvo, Hannes (1942–2003) 350
- Siljo, Juhani (1888–1918) 270, 293n, 414
- Silvanto, Reino (Sylvander, 1883–1943) 401–402, 404, 409
- Silverswan, Boris (1883–1934) 438
- Simberg, Hugo (1873–1917) 418
- Sinclair, Upton (1878–1968) 161
- Sinervo, Elvi (1912–1986) 31, 452
- Sinisalo, Hannes 461
- Sinisalo, Saimi 461
- Sirelius, Uuno Taavi (1872–1929) 180, 192
- Sirén, Aatto (1873–1955) 459
- Sirén, Karl Wilhelm (Carl, Kaarlo) (1795–1866) 93
- Sirin (Vladimir Nabokov, 1899–1977) 437
- Sirola, Yrjö (1876–1936) 372, 380, 456
- Sjögren, Anders Johan (1794–1855) 19, 82, 93, 112n, 180, 185, 190, 219
- Sjögren, Väinö (Lauri Luoto, 1886/89–1938) 459
- Skrjabin, Aleksandr (1872–1915) 478
- Skutnabb, Kaarlo August (1832–1868) 93, 97
- Slöör, Kaarlo Aleksanteri (Santala, 1833–1905) 92–93
- Šmeljov, Ivan (1873–1950) 437
- Smirnoff, Alexander 354
- Smirnoff, Karin (Strindberg, 1880–1973) 420
- Smirnoff, Vladimir (1876–1952) 30, 234, 249, 261, 275, 362n, 372, 374, 380, 382, 403, 414, 420–424
- Snellman, Johan Vilhelm (1806–1881) 19, 21, 87, 89, 258, 427
- Sollogub, Vladimir (1813–1882) 21, 347
- Sologub, Fjodor (1863–1927) 277–278
- Šolohov, Mihail (1905–1984) 437
- Solovjov, Vladimir (1853–1900) 267–268, 272, 278, 299, 335, 448
- Solovjova, Poliksena (1867–1924), 448
- Somov, Konstantin (1869–1939) 273
- Sorsakoski, Waldemar Johannes (Valle) (1875–1931) 169
- Sparre, Louis (1863–1964) 204, 344, 350–351, 359
- Stalin, Josif (1878–1953) 357, 457
- Stanislavski, Konstantin (1863–1938) 405
- Sten, Anna (1908–1993) 167
- Stenbäck, Lars (1811–1870) 243
- Stenius-Aarneckallio, Elisabeth (1847–1924) 262
- Stenroth, Maria (Marja Salmela, Hanna Jaakkola, 1875–1924) 27, 238
- Sterne, Laurence (1713–1768) 47, 58
- Stravinski, Igor (1882–1971) 478
- Streng, Väinö (1882–1919) 308
- Strindberg, August (1849–1912) 420
- Štšedritski, Izmail (1792–1869) 71
- Šuf, Vladimir (1863–1913) 225
- Summa, Wilho (1870–1914) 181
- Suomalainen, Adam (1814–1853) 92
- Suomalainen, Lauri (1877–1901) 98
- Suomalainen, Samuli (Samuli S., 1850–1907) 22, 25, 27, 78, 91–101, 103, 108, 125–126, 136, 142, 274, 365
- Suomi, Vilho (1906–1979) 272
- Suoranta, Katri (1899–1985) 32
- Šuster, Eduard 309
- Swan, Anni (1875–1958) 447
- Swetlik, Pavel von (1880–1966) 438
- Syreištiškova, Jelena (?–1918) 424

- Säilä, Jebets (Judén, 1851–1911) 154, 158
Södergran, Edith (1892–1923) 30–32, 344, 452, 479–481, 484
Söderhjelm, Torsten (1879–1908) 367–368, 383
Söderhjelm, Werner (1859–1931) 135, 143, 213, 366
Söderström, Werner (1860–1914) 99, 262
- Taimi, Aadolf (1881–1955) 463–464
Tairov, Aleksandr (1885–1950) 486
Takala, Urpo 459
Talvio, Maila (Maria Mikkola o.s. Winter, 1871–1951) 28, 115n, 142, 239, 247, 256, 263, 265–267, 283n, 286n, 288n, 372, 388, 423, 428
Tappe, August Wilhelm (1778–1830) 62
Tardov, Vladimir (1879–1938) 328
Tarkiainen, Viljo (1879–1951) 95–96, 160, 212, 310, 376, 404, 406, 414, 420, 423, 427–428, 431n
Tatištšev, Vasili (1686–1750) 40–41
Tavaststjerna, Karl August (1860–1898) 424
Tegengren, Jacob (1875–1956) 424
Tegnér, Esaias (1782–1846) 122
Tengström, Jakob (1755–1832) 34n, 63
Tengström, Johan Jakob (1787–1858) 221
Terjan, Vahan (1885–1920) 416
Tiander, Karl (1873–1938) 234, 449
Tidigs, Julia (1979–) 350
Tihlä, Hilda (1870–1944) 459, 462, 467
Tihonov, Aleksandr (1880–1956) 417–418, 420
Tiittanen, Antti (1890–1927) 33, 172, 479
Tillander, Alexander Edvard (1837–1918) 354
Tjuttšev, Fjodor (1803–1873) 173, 441
Tolstaja, Sofia (1844–1919) 172
Tolstoi, Aleksei Konstantinovitš (1817–1875) 437
Tolstoi, Leo (1828–1910) 25, 28, 30, 99–100, 108, 157, 170, 172, 205–216, 225, 236, 254, 259, 262–268, 270, 272, 279, 281–282, 285–286n, 288–290n, 293n, 295, 354, 368, 386, 389, 412n, 437, 479, 482–483, 486
Topelius, Zacharias (Zachris, Sakari) (1818–1898) 30, 230, 232, 234, 241–242, 244, 246, 249, 424
Torneus, E. 247
Torniainen, Edvard (1886–1953) 423
Trast, Viktor Kustaa (1878–1953) 127, 154, 163–165
Trifonova, Tamara 467
Trotski, Lev (1879–1940) 30
Tšaikovski, Pjotr (1840–1893)
Tšehov, Anton (1860–1904) 28, 100, 107, 270, 272, 290n, 358, 364, 395–409, 437
Tšernyševski, Nikolai (1828–1889) 298
Tširikov, Jevgeni (1864–1932) 100, 376
Tšistjakov, Mihail (1809–1885) 223
Tšornyi, Saša (1880–1932) 336, 342n
Tšukovski, Kornei (1882–1969) 326, 340
Tudeer, Oskar Emil (1850–1930) 420
Tukiainen, Lempi (1882–1974) 285n, 295–296
Tumanjan, Hovhannes (1869–1923) 416
Tuomi, Otto (Hägglblom, 1869–1930) 233
Turgenev, Ivan (1818–1883) 25–26, 94, 96, 99–100, 105, 107, 114n, 134, 140–147, 153, 195, 206, 262, 266, 279, 364, 366, 386, 404
Tyhorski, Mykola (1806–1871) 80–82
Tynjanov, Juri (1894–1943) 437
Tynni, Kaapre (1877–1953) 169, 423, 425
Tähtelä, Kalle (1891–1919) 459
Tähti, Annikki (1929–2017) 161
Törnqvist, Yrjö (Kajjärvi, 1896–1971) 170
- Umanets, Lev (1858/59–1912) 243
Untola, Algot (Algoth Tietäväinen, Maiju Lassila, Irmari Rantamala, 1868–1918) 110, 274–275, 277, 282
Uotinen, A. 466
Uotinen, Mikko (1885–1931) 372
Ušinski, Konstantin (1823–1871) 223
Uspenski, Dmitri (Demetrius) 82–83
Uvarov, Sergei (1786–1855) 80, 112n
- Vaaskivi, Tatu (1912–1942) 127
Vahtangov, Jevgeni (1883–1922) 486

- Vala, Erkki (1902–1991) 475, 488
Vala, Katri (1901–1944) 31, 452, 477, 480
Valpas, Edvard (Hänninen, 1873–1937) 380, 459
Varpio, Yrjö (1939–) 181
Vartiainen, Hilja (1900–1937) 461
Veidle, Vladimir (1895–1979) 324, 328
Vengerov, Semjon (1855–1920)
Vento, Kalle (1897–1937) 461, 470
Verbitskaja, Anastasia (1861–1928) 298, 301, 311
Veresajev, Vikenti (1867–1945) 364, 376, 437
Verne, Jules (1828–1905) 99, 272
Vertinski, Aleksandr (1889–1957) 328
Veselovski, Juri (1872–1919) 244
Viljanen, Lauri (1900–1994) 163, 172
Vinci, Leonardo da (1452–1519) 278
Virtanen, Eemeli 462
Virtanen, Jalmari (Juho Joutsen, 1889–1939) 461, 466–468, 471
Virtanen, Niilo (1892–1938) 461
Visanen, Allan (1903–1936) 462
Visnapuu, Henrik (1890–1951) 478–479
Vjazemski, Pjotr (1792–1878) 65
Volkov, Aleksandr A. (1788–1845 jälkeen) 43–44
Vornanen, Mihail (1849–1936) 350
Vuorinen, Olli (Olof Berg, 1842–1917) 243
Vuoriniemi, Johan Gustaf (1891–1939) 409
Välisalmi, Heikki (1886–1947) 459
Väisänen, Armas Otto Abraham (1890–1969) 180, 184, 195
Väätäinen, Tatu (1898–1938) 462

Wahlström, Olga 423, 431n
Wahrén, Ernst (1869–1918) 372
Wallman, Marina 449
Wallenius, Allan (1890–1942) 459
Wallenius, Iivari (1869–1937) 209–210, 400
Waltari, Mika (1908–1979) 485
Wecksell, Josef Julius (1838–1907) 232, 242, 424–425
Weilin, Alexander Georg (1823–1889) 36n, 103

Wells, Herbert George (1866–1946) 99
Westerholm, Viktor (1860–1919) 370
Westermarck, Edvard (1862–1939) 216, 251n
Westermarck, Helena (1857–1938) 27, 239, 251n
Wetterhoff, Karl (1832–1887) 207
Wichmann, Yrjö (1862–1932) 180, 190
Widnäs, Maria (1903–1972) 438
Wikman, Valde (1897–1939) 461
Wikström, Emil (1864–1942) 351
Wilkuna, Kyösti (1879–1922) 247–248, 256, 261, 263, 266, 268–270, 286–287n, 289n, 428
Willebrand, Reinhold von (1858–1935) 212
Williams, Harold Whitmore (1876–1928) 278–279
Willman-Eloranta, Elvira (1875–1925) 459
Winter, Georges (1875–1954) 370
Witte, Sergei (1849–1915) 479
Wrangel, Pjotr (1878–1928) 479
Wrede, Henrik (1854–1929) 180, 187
Wrede, Johan (1935–) 477
Wulffert, Alexander (1790–1855) 121–122
Wuolijoki, Hella (Ella Murrik, 1886–1954) 293n, 375, 379, 383, 420
Wuori, Martti (Martin Alexius Bergh-Wuori, 1858–1934) 78, 101–111, 116–119n, 126, 129–131, 137, 154–157, 163, 213, 238, 384, 425
Wuorinen, Olli (1842–1917) 142
Wüllner, Ludvig (1858–1938) 167

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari (1830–1903) 109, 118n, 255

Zaitsev, Boris (1881–1972) 335, 437
Zakrevski, Arseni (1786–1865) 48
Zilliacus, Emil (1878–1961) 344, 353–354, 356
Zilliacus, Lasse (1941–) 131
Zilliacus, Mauritz (1832–1892) 354
Žirmunski, Viktor (1891–1971) 327
Životovski, Sergei (1869–1936) 100, 116n

Zola, Émile (1840–1902) 366, 437
Žukovski, Vasili (1783–1852) 20, 347

Öhman, Johan Edvard (1809–1856) 218

Öhman, August Mauritz (1819–1849) 21,
125, 221–222
Öhquist, Alexander (1868–1955) 368, 384,
388